

Chaṭṭhasaṅgītipiṭakaṃ

Suttantapiṭake Khuddakanikāye

MILINDAPAÑHAPĀLI

Buddhavasse 2552

Marammavasse 1370

AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1999

© Buddhasāsana Society

Pāḷi Series 28

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ည ṇa
ဋ ta	ဌ tha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa တ ha ဠ ḷa ၵ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

-၁ ၵ = ā ၵ = i ၵ = ī ၵ - ၵ = u ၵ - ၵ = ū - = e -၁ ၵ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကီ kī	ကု ku	ကူ kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခီ khī	ခု khu	ခု khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ဃ န္ဂha	ဏ န္ဓha	ဈ သ္ဃa	ဠ ပာ	ဣ လာ
ကွ kka	ဠ င္ဂa	ဣ န္ဍa	ဥ သ္ဗa	ဦ ပာ	ဣ လာ
ကျ kya	ဣ င္ဂha	ဣ န္ဏa	ဣ န္တa	ဣ ဗ္ဗha	လှ လာ
ကြ kri	ဣ ဣa	ဣ န္ဗha	ဣ န္တva	ဣ ဗ္ဗa	ဂှ ဖာ
ကလ kla	ဣ ဣာ	ဣ တa	ဣ န္ဓha	ဣ ဗ္ဗa	ဣ တာ
ကွ kva	ည န္ဏa	ဣ တ္တa	ဣ န္ဓa	ဥ မ္ဗa	ဣ တ္တa
ချ khya	ပ န္ဏa	တ တ္တa	ဣ န္ဓra	ဥ မ္ဗha	ဣ တ္တa
ခွ khva	ပ န္ဏa	တ တ္တa	ဣ န္ဓha	ဥ မ္ဗa	ဣ တ္တa
ဂွ gga	ဣ န္ဏa	ဣ တ္တa	ဣ န္ဏa	ဣ မ္ဗha	ဣ တ္တa
ဣ ggha	ဣ န္ဏa	ဣ တ္တa	ဣ န္ဏa	ဣ မ္ဗha	ဣ တ္တa
ဂျ gya	ဣ န္ဏa	ဣ တ္တa	ဣ န္ဏa	ဣ မ္ဗha	ဣ တ္တa
ဂြ gra	ဣ တ္တa	ဣ သ္ဗa	ဥ ပ္ဗa	ဣ မ္ဗha	ဣ တ္တa
ကံ ṅka	ဣ တ္တa	ဣ သ္ဗa	ဥ ပ္ဗha	ဣ ယ္ဗa	ဣ တ္တa
နံ ṅkha	ဣ တ္တa	ဣ သ္ဗa	ဣ ပ္ဗa	ဣ ယ္ဗa	ဣ တ္တa
ဂံ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Milindapañhapāḷi

Mātikā

Piṭṭhaṅka

1. Bāhirakathā

Pubbayogādi 3

2. Milindapañha

1. Mahāvagga

1. Paññattipañha	24
2. Vassagaṇanapañha	27
3. Vīmaṁsanapañha	27
4. Anantakāyapañha	28
5. Pabbajjapañha	30
6. Paṭisandhipañha	31
7. Yonisomanasikārapañha	31
8. Manasikāralakkhaṇapañha	31
9. Sīlalakkhaṇapañha	32
10. Sampasādanalakkhaṇasaddhāpañha	33
11. Sampakkhandanalakkhaṇasaddhāpañha	34
12. Vīriyalakkhaṇapañha	35
13. Satilakkhaṇapañha	36
14. Samādhipañha	37
15. Paññālakkaṇapañha	38
16. Nānādhammānaṁ ekakicca-abhinipphādanapañha	39

2. Addhānavagga

1. Dhammasantatipañha	40
2. Paṭisandahanapañha	41
3. Nāṇapaññāpañha	42

Mātikā	Piṭṭhaṅka
4. Paṭisandahanapuggalavediyapañha	44
5. Vedanāpañha	45
6. Nāmarūpa-ekattanānattapañha	46
7. Therapaṭisandahanāpaṭisandahanapañha	48
8. Nāmarūpapaṭisandahanapañha	49
9. Addhānapañha	49

3. Vicāravagga

1. Addhānamūlapañha	51
2. Purimakoṭīpañha	51
3. Koṭīpaññāyanapañha	52
4. Saṅkhārajāyamānapañha	53
5. Bhavantaṅkhārajāyamānapañha	54
6. Vedagūpañha	55
7. Cakkhuviññāṇādīpañha	58
8. Phassalakkhaṇapañha	61
9. Vedanālakkhaṇapañha	61
10. Saññālakkhaṇapañha	62
11. Cetanālakkhaṇapañha	62
12. Viññāṇālakkhaṇapañha	63
13. Vitakkalakkhaṇapañha	64
14. Vicāralakkhaṇapañha	64

4. Nibbānavagga

1. Phassādivinibbhujanapañha	65
2. Nāgasenapañha	66
3. Pañcāyatanakammanibbattapañha	66
4. Kammanānākaraṇapañha	67
5. Vāyāmakaraṇapañha	67
6. Nerayikaggi-uṇhabhāvapañha	68

Mātikā		Piṭṭhaṅka
7. Pathavisandhāarakapañha	...	70
8. Nirodhanibbānapañha	...	70
9. Nibbānalabhanapañha	...	71
10. Nibbānasukhajānanapañha	...	71

5. Buddhavagga

1. Buddhassa atthinatthibhāvapañha	...	73
2. Buddhassa anuttarabhāvapañha	...	73
3. Buddhassa anuttarabhāvajānanapañha	...	74
4. Dhammaḍḍhapañha	...	74
5. Asaṅkamanapaṭisandahanapañha	...	74
6. Vedagūpañha	...	75
7. Aññakāyasaṅkamanapañha	...	75
8. Kammaphala-atthibhāvapañha	...	76
9. Uppajjati jānanapañha	...	76
10. Buddhanidassanapañha	...	77

6. Sativagga

1. Kāyapiyāyanapañha	...	78
2. Sabbaññūbhāvapañha	...	78
3. Mahāpurisalakkhaṇapañha	...	79
4. Bhagavato brahmacāripañha	...	80
5. Bhagavato upasampadāpañha	...	80
6. Assubhesajjābhesajjapañha	...	81
7. Sarāgavītarāganānākaraṇapañha	...	81
8. Paññāpatiṭṭhānapañha	...	81
9. Saṁsārapañha	...	82
10. Cirakatasaraṇapañha	...	82
11. Abhijānantasatipañha	...	83

Mātikā

Piṭṭhaṅka

7. Arūpadhammavavatthānavagga

1. Sati-uppajjanapañha	84
2. Buddhaguṇasatiṭṭhapañha	86
3. Dukkappahānavāyamañha	86
4. Brahmalokeyaṅka	88
5. Dvannaṃ lokuppannānaṃ samakabhāvapañha	88
6. Bojjhaṅka	89
7. Pāpapañhānaṃ appānappabhāvapañha	90
8. Jānantājanantapāpakaraṅka	90
9. Uttarakurukādigamaṅka	91
10. Dhīghaṭṭhipaṅka	91
11. Assāsapassāsanirodhaṅka	92
12. Samuddapaṅka	92
13. Samudda-ekarasapaṅka	92
14. Sukhumapaṅka	93
15. Viññāṇanāntatthapaṅka	93
16. Arūpadhammavavatthānadukkarapaṅka	94
Milindapañhapucchāvisajjanā	95

Meṇḍakapañhārambhakathā

Aṭṭhamantaparivajjanīyaṭṭhāna	97
Aṭṭhamantavināsakapuggala	99
Navaguyhamantavidhamśaka	99
Aṭṭhapañhāṭṭhapaṅka	100
Ācariyaguṇa	101
Upāsakaguṇa	101

Mātikā

Piṭṭhaṅka

4. Meṇḍakapañha**1. Iddhibalavagga**

1. Katādhikārasaphalapañha	103
2. Sabbaññubhāvapañha	109
3. Devadattapabbajjapañha	113
4. Pathavicalanapañha	118
5. Sivirājacakkhudānapañha	123
6. Gabbhāvakkantipañha	126
7. Saddhammantaradhānapañha	133
8. Akusalacchedanapañha	136
9. Uttarikaraṇīyapañha	140
10. Iddhibaladassanapañha	142

2. Abhejjavagga

1. Khuddānukhuddakapañha	145
2. Abyākaraṇīyapañha	146
3. Maccubhāyanābhāyanapañha	148
4. Maccupāsamuttipañha	152
5. Buddhalābhantarāyapañha	155
6. Apaññapañha	159
7. Bhikkhusaṅghaparihāraṇapañha	160
8. Abhejjaparisapañha	161

3. Paṇāmitavagga

1. Seṭṭhadhammapañha	163
2. Sabbasattahitapharaṇapañha	165
3. Vatthaguyhanidassanapañha	168
4. Pharusavācābhāvapañha	171
5. Rukkha-acetanābhāvapañha	173

Mātikā		Piṭṭhaṅka
6. Piṇḍapātamahapphalapañha	...	174
7. Buddhapūjanapañha	...	177
8. Pādasakalikāhatapañha	...	178
9. Aggaggasamaṇapañha	...	180
10. Vaṇṇabhāṇanapañha	...	182
11. Ahimsāniggahapañha	...	183
12. Bhikkhupaṇāmitapañha	...	185

4. Sabbaññutañāvagga

1. Iddhikammavipākapañha	...	187
2. Dhammavinayaṭṭicchannāṭṭicchannapañha	...	188
3. Musāvādagarulahubhāvapañha	...	190
4. Bodhisattadhammatāpañha	...	192
5. Attanipātanapañha	...	193
6. Mettābhāvanānisaṃsapañha	...	195
7. Kusalākusalasamavisamapañha	...	197
8. Amarādevīpañha	...	202
9. Arahanta-abhāyanapañha	...	204
10. Buddhasabbaññubhāvapañha	...	205

5. Santhavavagga

1. Santhavapañha	...	208
2. Udarasaṃyatapañha	...	209
3. Buddha-appābādhapāñha	...	211
4. Magguppādanapañha	...	212
5. Buddha-aviheṭṭhakapañha	...	214
6. Chaddantajotipālārabbhapāñha	...	216
7. Ghaṭikārapāñha	...	218
8. Brāhmaṇarājavādapañha	...	219

Mātikā			Piṭṭhaṅka
9. Gāthābhigītabhojanakathāpañha	222
10. Dhammadesanāya appossukapañha	226
11. Ācariyānācariyapañha	228

5. Anumānapañha

1. Buddhavagga

1. Dvinnam Buddhānam anuppajjamānapañha	231
2. Gotamivatthadānapañha	234
3. Gihipabbajitasammāpaṭipattipañha	236
4. Paṭipadādosapañha	238
5. Hīnāyāvattanapañha	240
6. Arahantavedanāvedīyanapañha	245
7. Abhisamayantarāyakarapañha	247
8. Dussīlapañha	249
9. Udakasattajīvapañha	251

2. Nippapañcavagga

1. Nippapañcapañha	255
2. Khīṇāsavabhāvapañha	257
3. Khīṇāsavasatisammosapañha	258
4. Loke natthibhāvapañha	259
5. Akammajādīpañha	260
6. Kammajādīpañha	262
7. Yakkhapañha	263
8. Anavasesasikkhāpadapañha	263
9. Sūriyatapanapañha	264
10. Kathinatapanapañha	265

Mātikā

Piṭṭhaṅka

3. Vessantaravagga

1. Vessantarapañha	267
2. Dukkarakārikapañha	275
3. Kusalākusalabalavatarapañha	280
4. Pubbapetādisapañha	284
5. Supinapañha	287
6. Akālamaraṇapañha	290
7. Cetiyapāṭihāriyapañha	297
8. Dhammābhisamayapañha	298
9. Ekantasukhanibbānapañha	300
10. Nibbānarūpasanṭhānapañha	303
11. Nibbānasacchikaraṇapañha	309
12. Nibbānasannihitapañha	312

4. Anumānavagga

1. Anumānapañha	314
2. Dhutaṅgapañha	330

5. Opammakathāpañha**1. Gadrabhavagga**

1. Gadrabhaṅgapañha	348
2. Kukkuṭaṅgapañha	348
3. Kalandakaṅgapañha	350
4. Dīpiniyaṅgapañha	351
5. Dīpikaṅgapañha	351
6. Kummaṅgapañha	352
7. Vaṃsaṅgapañha	354
8. Cāpaṅgapañha	354
9. Vāyasaṅgapañha	355
10. Makkaṭaṅgapañha	355

Mātikā

Piṭṭhaṅka

2. Samuddavagga

1. Lābulataṅgapañha	357
2. Padumaṅgapañha	357
3. Vijaṅgapañha	358
4. Sālakalyāṇikaṅgapañha	359
5. Nāvaṅgapañha	359
6. Nāvālagganakaṅgapañha	360
7. Kūpaṅgapañha	361
8. Niyāmaṅgapañha	361
9. Kammakāraṅgapañha	362
10. Samuddaṅgapañha	363

3. Pathavīvagga

1. Pathavī-aṅgapañha	365
2. Āpaṅgapañha	366
3. Tejaṅgapañha	367
4. Vāyuṅgapañha	368
5. Pabbataṅgapañha	369
6. Ākāsaṅgapañha	370
7. Candaṅgapañha	371
8. Sūriyaṅgapañha	372
9. Sakkaṅgapañha	374
10. Cakkavattiṅgapañha	374

4. Upacikāvagga

1. Upacikaṅgapañha	377
2. Biḷāraṅgapañha	377
3. Undūraṅgapañha	378
4. Vicchikaṅgapañha	378

Mātikā			Piṭṭhaṅka
5. Nakulaṅgapañha	379
6. Jarasiṅgālaṅgapañha	379
7. Migaṅgapañha	380
8. Gorūpaṅgapañha	381
9. Vahāhaṅgapañha	382
10. Hatthiṅgapañha	383

5. Sīhavagga

1. Sīhaṅgapañha	385
2. Cakkavākaṅgapañha	386
3. Peṇāhikaṅgapañha	387
4. Gharakapotaṅgapañha	388
5. Ulūkaṅgapañha	388
6. Satapattaṅgapañha	389
7. Vagguliṅgapañha	389
8. Jalūkaṅgapañha	390
9. Sappaṅgapañha	391
10. Ajagaraṅgapañha	392

6. Makkaṭakavagga

1. Panthamakkaṭakaṅgapañha	393
2. Thanassitadārakaṅgapañha	393
3. Cittakadharakummaṅgapañha	394
4. Pavanaṅgapañha	394
5. Rukkhaṅgapañha	395
6. Meghaṅgapañha	396
7. Maṇiratanaṅgapañha	397
8. Māgavikaṅgapañha	397
9. Bhāḷisikaṅgapañha	398
10. Tacchakaṅgapañha	399

Mātikā

Piṭṭhaṅka

7. Kumbhavagga

1. Kumbhaṅgapañha	401
2. Kālāyasaṅgapañha	401
3. Chattaṅgapañha	402
4. Khettaṅgapañha	403
5. Agadaṅgapañha	403
6. Bhojanaṅgapañha	404
7. Issāsaṅgapañha	405

Milindapañhapāḷimātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Milindapañhapāḷi

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

1. Milindo nāma so rājā, Sāgalāyaṃ puruttame.
Upagañchi Nāgasenaṃ, Gaṅgā ca¹ yathā Sāgaram.
Āsajja rājā citrakathim, ukkādhāraṃ tamonudaṃ.
Apucchi nipuṇe pañhe, ṭhānāṭṭhānagate puthū.
Pucchā visajjanā² ceva, gambhīratthūpanissitā.
Hadayaṅgamā kaṅṅasukhā, abbhutā lomahaṃsanā.
Abhidhammavinayogāḷhā, suttaḷāsammattitā.
Nāgasenaḷkathā citrā, opammehi nayehi ca.
Tattha ñāṇaṃ paṇidhāya, hāsavitvāna mānaṃ.
Suṇātha nipuṇe pañhe, kaṅkhāṭṭhānavidālaneti.

2. Tam yathānusūyate—atthi Yonakānaṃ nānāpuṭabhedanaṃ Sāgalaṃ
nāma nagaraṃ nadīpabbatasobhitaṃ ramaṇīyabhūmippadesabhāgaṃ
ārāmuḷyānopavanataḷākapaḷkharāṇisaṃpannaṃ
nadīpabbatavanarāmaṇeyyakāṃ sutavantanimmitaṃ nihatapaccatthikaṃ³
paccāmittānupapīḷitaṃ viddhavicitradaḷhamatṭhālakotṭhakaṃ
varapavaragopura⁴ toraṇaṃ
gambhīraparikhāpaṇḍarapākāraparikkhittanteḷpuraṃ

1. Gaṅgāva (Sī, I)

3. Nippaccatthikaṃ (Ka)

2. Vissajjanā (Sī, I)

4. Pavarapacuragopura (Sī)

suvibhattavīthicaccaracatukkasiṅghāṭakaṃ
 suppasāritānekavidhavarabhaṇḍaparipūritantarāpaṇaṃ
 vividhadānaggasatasamupasobhitaṃ¹
 himagirisikharasaṅkāsavarabhavanasatasahassappaṭimaṇḍitaṃ
 gajahayarathapattisamākulaṃ abhirūpanaranārīgaṇānucaritaṃ
 ākiṇṇajanamanussaṃ puthukhattiyabrāhmaṇavessasuddaṃ
 vividhasamaṇabrāhmaṇasabhājana² saṅghaṭitaṃ bahuvividhavijjāvanta³
 naracira⁴ nisevitaṃ Kāsikakoṭumbarikādinaṇāvidhavatthāpaṇasampannaṃ
 suppasāritarucirabahuvidhapupphagandhāpaṇaṃ gandhagandhitaṃ
 āsīsanīyabaturatanaparipūritaṃ disāmukhasuppasāritāpaṇaṃ
 siṅgāravāṇijagaṇānucaritaṃ kahāpaṇarajatasuvaṇṇakāmsapattharaparipūraṃ
 pajjotamānanidhiniketaṃ pahūtadhanadhaññavittūpakaraṇaṃ
 paripuṇṇakosakoṭṭhāgāraṃ bahvannapānaṃ
 bahuvividhakhajjabhojjaleyyapeyyasāyanīyaṃ Uttarakurusāṅkāsāṃ
 sampannasassaṃ Āḷakamandā viya devapuraṃ.

Ettha ṭhatvā tesaṃ pubbakammaṃ kathetabbaṃ, kathentena ca chadhā
 vibhajitvā kathetabbaṃ. Seyyathīdaṃ—pubbayogo Milindapañhaṃ
 lakkhaṇapañhaṃ meṇḍakapañhaṃ anumānapañhaṃ opammakathāpañhanti.

Tattha Milindapañho lakkhaṇapañho, vimaticchedanapañhoti duvidho.
 Meṇḍakapañhopi Mahāvaggo, yogikathāpañhoti duvidho.

1. Satatamupasobhitaṃ (Ka)

2. Samabhājana (Ka), sammābhājana (Ka)

3. Vijjādhara (Ka)

4. Naravira (Si, I)

1. Bāhirakathā

Pubbayogādi

3. **Pubbayogoti** tesam pubbakammaṃ. Atīte kira Kassapassa Bhagavato sāsane vattamāne Gaṅgāya samīpe ekasmiṃ āvāse mahābhikkhusaṅgho paṭivasati, tattha vattasīlasampannā bhikkhū pātova uṭṭhāya yaṭṭhisammajjaniyo¹ ādāya Buddhagūṇe āvajjentā aṅgaṇaṃ sammajjitvā kacavarabyūhaṃ karonti. Atheko bhikkhu ekaṃ sāmaṇeraṃ “ehi sāmaṇera, imaṃ kacavaraṃ chaḍḍehi”ti āha, so asuṇanto viya gacchati, so dutiyampi. Tatiyampi āmantiyamāno asuṇanto viya gacchateva. Tato so bhikkhu “dubbaco vatāyaṃ sāmaṇero”ti kuddho sammajjanidaṇḍena pahāraṃ adāsi. Tato so rodanto bhayena kacavaraṃ chaḍḍento “iminā kacavarachaḍḍanapuññakammaena yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi², etthantare nibbattanibbattaṭṭhāne majjhanhikasūriyo³ viya mahesakkho mahātejo bhaveyyaṃ”ti paṭhamaṃ patthanaṃ paṭṭhapesi. Kacavaraṃ chaḍḍetvā nahānatthāya Gaṅgātithaṃ gato Gaṅgāya ūmivegaṃ gaggarāyamānaṃ dīsvā “yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi², etthantare nibbattanibbattaṭṭhāne ayaṃ ūmivego viya ṭhānuppattitapaṭibhāno bhaveyyaṃ akkhayapaṭibhāno”ti dutiyampi patthanaṃ paṭṭhapesi.

Sopi bhikkhu sammajjanisālāya sammajjanaṃ ṭhapetvā nahānatthāya Gaṅgātithaṃ gacchanto sāmaṇerassa patthanaṃ sutvā “esa mayā payojitopi tāva evaṃ pattheti, mayhaṃ kiṃ na samijjhissati”ti cintetvā “yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi², etthantare nibbattanibbattaṭṭhāne ayaṃ Gaṅgā-ūmivego viya akkhayapaṭibhāno bhaveyyaṃ, iminā pucchitapucchitaṃ sabbaṃ pañhapaṭibhānaṃ vijaṭetuṃ nibbeṭhetuṃ samattho bhaveyyaṃ”ti patthanaṃ paṭṭhapesi.

Te ubhopi devesu ca manussesu ca saṃsarantā ekaṃ Buddhantaram khesuṃ. Atha amhākaṃ Bhagavatāpi yathā Moggaliputtatissatthero dīssati, evametepi dīssanti mama parinibbānato pañcavassasate atikkante ete uppajjissanti, yaṃ mayā sukhumaṃ katvā desitaṃ dhammavinayaṃ, taṃ ete pañhapucchana-opammayuttivasena nijjaṭaṃ niggumbaṃ katvā vibhajjissanti niddiṭṭhā.

1. Yaṭṭhisammuṇjaniyo (Sī, I)

2. Na pāpuṇāmi (Syā)

3. Suriyo (Sī, I)

4. Tesu sāmaṇero Jambudīpe Sāgalanagare Milindo nāma rājā ahoṣi paṇḍito byatto medhāvī paṭibalo atītānāgatapaccuppanānaṃ mantayogavidhānakiriyānaṃ¹, karaṇakāle nisammakārī hoti, bahūni cassa sathhāni uggahitāni honti. Seyyathīdaṃ, suti sammuti saṅkhyā yogā nīti visesikā gaṇikā gandhabbā tikicchā catubbedā² purāṇā itihāsā jotisā māyā ketu³ mantanā yuddhā chandasā Buddhavacanena⁴ ekūnavīsati, vitaṇḍavādī⁵ durāsado duppasaho puthutitthakarānaṃ aggamakkhāyati, sakalajambudīpe Milindena raññā samo koci nāhoṣi yadidaṃ thāmena javena sūrena paññāya, aḍḍho mahaddhano mahābhogo anantabalavāhanaṃ.

5. Athekadivasāṃ Milindo rājā anantabalavāhanaṃ caturaṅginīṃ balaggasenābyūhaṃ dassanakamyatāya nagarā nikkhamitvā bahinagare senaṅgadassanaṃ katvā⁶ sāretvā so rājā bhassappavādako lokāyatavitaṇḍajanasallāpaplava⁷ cittakotūhalo visārado vijambhako sūriyaṃ oloketvā amacce āmantesi “bahu bhaṇe tāva divasāvaseso kiṃ karissāma, idāneva nagaraṃ pavisitvā atthi koci paṇḍito samaṇo vā brāhmaṇo vā saṅghī gaṇī gaṇācariyo api Arahantaṃ Sammāsambuddhaṃ paṭijānaṃ māno, yo mayā saddhim sallapitum sakkoti kaṅkhaṃ paṭivinetaṃ, taṃ upasaṅkhamitvā pañhaṃ pucchissāma, kaṅkhaṃ paṭivinayissāma”ti.

Evam vutte pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etadavocuṃ “atthi mahārāja cha sathhāro Pūraṇo Kassapo Makkhaligosālo Nigaṇṭho Nāṭaputto⁸ Sañjayo Belaṭṭhaputto Ajito kesakambalo Pakudho Kaccāyano, te saṅghino gaṇino gaṇācariyakā ñātā yasassino titthakarā sādhusammataṃ bahujanassa, gaccha tvaṃ mahārāja, te pañhaṃ pucchassu, kaṅkhaṃ paṭivinayassu”ti.

6. Atha kho Milindo rājā pañcahi Yonakasatehi parivuto bhadravāhanaṃ rathavaramāruya yena Pūraṇo Kassapo tenupasaṅkhami,

1. Samantayoga... (Sī, I)

3. Hetu (Sī, I)

5. Vādī (Sī, I)

7. Pavatta (Sī, I)

2. Dhanubbedā (Sī, I)

4. Chandasāmuddavacanena (Sī, I)

6. Senāgaṇanaṃ kāretvā (Sī, I)

8. Nāthaputto (Sī, I)

upasaṅkamitvā pūraṇena Kassapena saddhiṃ sammodi, sammodanīyaṃ kathaṃ sāraṇīyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā pūraṇaṃ Kassapaṃ etadavoca “ko bhante Kassapa lokāṃ pāletī”ti. Pathavī¹ mahārāja lokāṃ pāletīti. Yadi bhante Kassapa pathavī lokāṃ pāleti, atha kasmā Avīcinirayaṃ gacchantā sattā pathaviṃ atikkamitvā gacchantīti. Evaṃ vutte Pūraṇo Kassapo neva sakkhi ogilituṃ, no sakkhi uggilituṃ, adhomukho pattakkhandho tuṅhībhūto pajjhāyanto nisīdi.

7. Atha kho Milindo rājā Makkhalīṃ Gosālaṃ etadavoca “atthi bhante Gosāla kusalākusalāni kammāni, atthi sukatadukkaṭāṇaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko”ti. Natthi mahārāja kusalākusalāni kammāni, natthi sukatadukkaṭāṇaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, ye te mahārāja idha loke khattiyā, te paralokaṃ gantvāpi puna khattiyāva bhavissanti, ye te brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusā, te paralokaṃ gantvāpi puna brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusāva bhavissanti, kiṃ kusalākusalehi kammehīti. Yadi bhante Gosāla idha loke khattiyā brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusā, te paralokaṃ gantvāpi puna khattiyā brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusāva bhavissanti, natthi kusalākusalehi kammehi karaṇīyaṃ. Tena hi bhante Gosāla ye te idha loke hatthacchinnā, te paralokaṃ gantvāpi puna hatthacchinnāva bhavissanti. Ye Pādacchinnā, te pādacchinnāva bhavissanti. Ye hatthapādacchinnā, te hatthapādacchinnāva bhavissanti. Ye kaṇṇacchinnā, te kaṇṇacchinnāva bhavissanti. Ye nāsacchinnā, te nāsacchinnāva bhavissanti. Ye kaṇṇanāsacchinnā, te kaṇṇanāsacchinnāva bhavissantīti. Evaṃ vutte Gosālo tuṅhī ahosi.

Atha kho Milindassa rañño etadahosi “tuccho vata bho Jambudīpo, palāpo vata bho Jambudīpo, natthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā, yo mayā saddhiṃ sallapituṃ sakkoti kaṅkhaṃ paṭivinetuṃ”ti.

1. Pathavī (Sī, Syā, I)

Atha kho Milindo rājā amacce āmantesi “ramaṇīyā vata bho dosinā ratti, kaṃ nu khvajja samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upasaṅkameyyāma pañhaṃ pucchitum, ko mayā saddhiṃ sallapitum sakkoti kaṅkhaṃ paṭivinetun”ti. Evaṃ vutte amaccā tuṅhībhūtā rañño mukhaṃ olokayamānā aṭṭhamsu.

Tena kho pana समयena Sāgalanagaraṃ dvādasa vassāni suññaṃ ahosi samaṇabrāhmaṇagahapatipaṇḍitehi, yattha samaṇabrāhmaṇagahapatipaṇḍitā paṭivasantīti suṇāti, tattha gantvā rājā te pañhaṃ pucchati, te sabbe pi pañhavisajjanena rājānaṃ ārādhnetum asakkontā yena vā tena vā pakkamanti. Ye aññaṃ disaṃ na pakkamanti, te sabbe tuṅhībhūtā acchanti. Bhikkhū pana yebhuyyena Himavantameva gacchanti.

8. Tena kho pana समयena koṭisatā arahanto Himavante pabbate rakkhitatale paṭivasanti. Atha kho āyasmā Assagutto dibbāya sotadhātuyā Milindassa rañño vacanaṃ sutvā Yugandharamatthake bhikkhusaṅghaṃ sannipādetvā bhikkhū pucchi “atthāvuso koci bhikkhu paṭibalo Milindena raññaṃ saddhiṃ sallapitum kaṅkhaṃ paṭivinetun”ti.

Evaṃ vutte koṭisatā arahanto tuṅhī ahesum. Dutiyaṃ pi. Tatiyaṃ pi puṭṭhā tuṅhī ahesum. Atha kho āyasmā Assagutto bhikkhusaṅghaṃ etadavoca “atthāvuso Tāvatisabhavane Vejayantassa pācīnato **Ketumatī** nāma vimānaṃ, tattha **Mahāseno** nāma devaputto paṭivasati, so paṭibalo tena Milindena raññaṃ saddhiṃ sallapitum kaṅkhaṃ paṭivinetun”ti.

Atha kho koṭisatā arahanto Yugandharapabbate antarahitā Tāvatisabhavane pāturahe sum. Addasā kho Sakko Devānamindo te bhikkhū dūratova āgacchante, disvāna yenāyasmā Assagutto tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi, ekamantaṃ ṭhito kho Sakko Devānamindo āyasmantaṃ Assaguttaṃ etadavoca “mahā kho bhante bhikkhusaṅgho anuppatto, ahaṃ saṅghassa ārāmiko, kenattho, kiṃ mayā karaṇīyan”ti.

Atha kho āyasmā Assagutto Sakkaṃ Devānamindaṃ etadavoca “ayaṃ kho mahārāja Jambudīpe Sāgalanagare **Milindo** nāma rājā vitaṇḍavādī

durāsado duppasaho puthutitthakarānaṃ aggamakkhāyati, so bhikkhusaṃghaṃ upasaṅkamitvā diṭṭhivādena pañhaṃ pucchitvā bhikkhusaṃghaṃ viheṭhetī”ti.

Atha kho Sakko Devānamindo āyasmantaṃ Assaguttaṃ etadavoca “ayaṃ kho bhante Milindo rājā ito cuto manussesu uppanno, eso kho bhante Ketumativimāne Mahāsena nāma devaputto paṭivasati, so paṭibalo tena Milindena rañña saddhiṃ sallapitum kaṅkhaṃ paṭivinetum, taṃ devaputtaṃ yācissāma manussalokūpapattiyā”ti.

Atha kho Sakko Devānamindo bhikkhusaṃghaṃ purakkhatvā Ketumativimānaṃ pavisitvā Mahāsenaṃ devaputtaṃ āliṅgitvā etadavoca “yācati taṃ mārīsa bhikkhusaṃgho manussalokūpapattiyā”ti. Na me bhante manussalokenattho kammabahulena, tibbo manussaloko, idhevāhaṃ bhante devaloke uparūparūpapattiko hutvā parinibbāyissāmi”ti. Dutiyampi. Tatiyampi kho Sakkena Devānamindena yācito Mahāsena devaputto evamāha “na me bhante manussalokenattho kammabahulena, tibbo manussaloko, idhevāhaṃ bhante devaloke uparūparūpapattiko hutvā parinibbāyissāmi”ti.

Atha kho āyasmā Assagutto Mahāsenaṃ devaputtaṃ etadavoca “idha mayaṃ mārīsa sadevakaṃ lokaṃ anuvilokayamānā aññatra tayā Milindassa rañño vādaṃ bhinditvā sāsanaṃ paggahetum samatthaṃ aññaṃ kañci na passāma, yācati taṃ mārīsa bhikkhusaṃgho, sādhu sappurisa manussaloke nibbattitvā Dasabalassa sāsanaṃ paggaṇhāhi”ti. Evaṃ vutte Mahāsena devaputto “ahaṃ kira Milindassa rañño vādaṃ bhinditvā Buddhasāsanaṃ paggahetum samattho bhavissāmi”ti haṭṭhapahaṭṭho udaggudaggo hutvā “sādhu bhante manussaloke uppajjissāmi”ti paṭiññaṃ adāsi.

9. Atha kho te bhikkhū devaloke taṃ karaṇīyaṃ tīretvā devesu Tāvātimsesu antarahitā Himavante pabbate rakkhitatale pāturahesum.

Atha kho āyasmā Assagutto bhikkhusaṃghaṃ etadavoca “atthāvuso imasmim bhikkhusaṃghe koci bhikkhu sannipātaṃ anāgato”ti. Evaṃ vutte aññataro bhikkhu āyasmantaṃ Assaguttaṃ etadavoca “atthi

bhante āyasmā **Rohaṇo** ito sattame divase Himavantaṃ pabbataṃ pavisitvā nirodhaṃ samāpanno, tassa santike dūtaṃ pāhethā”ti. Āyasmāpi Rohaṇo taṅkhaṇaññeva nirodhā vuṭṭhāya “saṅgho maṃ paṭimānetī”ti Himavante pabbate antarahito rakkhitatale koṭisatānaṃ arahantānaṃ purato pāturaḥosi.

Atha kho āyasmā Assagutto āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etadavoca “kiṃ nu kho āvuso Rohaṇa Buddhasāsane bhijjante¹ na passasi saṅghassa karaṇīyānī”ti. Amanasikāro me bhante aḥosīti.

Tena hāvuso Rohaṇa daṇḍakammaṃ karohīti. Kiṃ bhante karomīti. Atthāvuso Rohaṇa Himavantapabbatapasse **Gajaṅgalaṃ**² nāma brāhmaṇagāmo, tattha **Soṇuttaro** nāma brāhmaṇo paṭivasati, tassa putto uppajjissati **Nāgaseno** nāma dārako, tena hi tvaṃ āvuso Rohaṇa dasamāsādhikāni satta vassāni taṃ kulaṃ piṇḍāya pavisitvā Nāgasenaṃ dārakaṃ nīharitvā pabbājehi, pabbajiteva tasmim daṇḍakammato muccissasīti. Āyasmāpi kho Rohaṇo “sādhū”ti sampatiṇṇi.

10. Mahāsenopi kho devaputto devalokā cavitvā Soṇuttarabrāhmaṇassa bhariyāya kucchimim paṭisandhim aggahesi, saha paṭisandhiggahaṇā tayo acchariyā abbhutā dhammā pāturaḥesuṃ, āvudhabhaṇḍāni pajjalimsu, aggasassaṃ abhinipphannaṃ, mahāmegho abhippavassi. Āyasmāpi kho Rohaṇo tassa paṭisandhiggahaṇato paṭṭhāya dasamāsādhikāni satta vassāni taṃ kulaṃ piṇḍāya pavisanto ekadivasampi kaṭacchumattaṃ bhattaṃ vā uḷūkamattaṃ yāguṃ vā abhivādanaṃ vā añjalikammaṃ vā sāmīcikammaṃ vā nālattha, atha kho akkosaññeva paribhāsaññeva paṭilabhati “aticchatha bhante”ti vacanamattampi vattā nāma nāhosi, dasamāsādhikānaṃ pana sattannaṃ vassānaṃ accayena ekadivasam “aticchatha bhante”ti vacanamattaṃ alattha. Taṃ divasameva brāhmaṇopi bahi kammantā āgacchanto paṭipathe therāṃ disvā “kiṃ bho pabbajita amhākaṃ gehaṃ agamitthā”ti āha. Āma brāhmaṇa agamamhāti. Api kiñci labhitthāti. Āma brāhmaṇa labhimhāti. So anattamano gehaṃ gantvā pucchi

1. Palujjante (Sī, I)

2. Kajaṅgalaṃ (Sī, I)

“tassa pabbajitassa kiñci adatthā”ti. Na kiñci adamhāti. Brāhmaṇo dutiyadivase gharadvāre yeva nisīdi “ajja pabbajitaṃ musāvādena niggahessāmi”ti. Thero dutiyadivase brāhmaṇassa gharadvāraṃ sampatto.

Brāhmaṇo therāṃ disvāva evamāha “tumhe hiyyo amhākaṃ gehe kiñci alabhitvāva “labhimhā”ti avocuttha, vaṭṭati nu kho tumhākaṃ musāvādo”ti. Thero āha “mayāṃ brāhmaṇa tumhākaṃ gehe ()¹ dasamāsādhikāni satta vassāni ‘aticchathā’ti vacanamattampi alabhitvā hiyyo ‘aticchathā’ti vacanamattaṃ labhimhā, athetaṃ vācāpaṭisandhāraṃ² upādāya evamavocumhā”ti.

Brāhmaṇo cintesi “ime vācāpaṭisandhāramattampi labhitvā janamajjhe ‘labhimhā’ti pasamsanti, aññaṃ kiñci khādanīyaṃ vā bhojanīyaṃ vā labhitvā kasmā nappasamsanti”ti pasīditvā attano atthāya paṭiyādītabhattato kaṭacchubbhikkhaṃ, tadupiyañca byañjanaṃ dāpetvā “imaṃ bhikkhaṃ sabbakālaṃ tumhe labhissathā”ti āha.

So punadivasato pabhuti upasaṅkamantassa therassa upasamaṃ disvā bhiiyoso mattāya pasīditvā therāṃ niccakālaṃ attano ghare bhattavissaggakaraṇatthāya yāci. Thero tuṅhībhāvena adhvāsetvā divase divase bhattakiccaṃ katvā gacchanto thokaṃ thokaṃ Buddhavacanaṃ kathetvā gacchati. Sāpi kho brāhmaṇī dasamāsaccayena puttaṃ vijāyi, “Nāgaseno”tissa nāmamakaṃsu, so anukkamena vaḍḍhanto sattavassiko jāto.

11. Atha kho Nāgasenassa dārakassa pitā Nāgasenaṃ dārakaṃ etadavoca “imasmiṃ kho tāta Nāgasena brāhmaṇakule sikkhāni sikkheyysī”ti. Katamāni tāta imasmiṃ brāhmaṇakule sikkhāni nāmāti. Tayo kho tāta Nāgasena vedā **Sikkhāni** nāma, avasesāni sippāni **sippaṃ** nāmāti. Tena hi tāta sikkhissāmīti.

Atha kho Soṇuttaro brāhmaṇo ācariyabrāhmaṇassa ācariyabhāgaṃ sahasaṃ datvā antopāsāde ekasmiṃ gabbhe ekato mañcakaṃ paññāpetvā ācariyabrāhmaṇaṃ etadavoca “sajjhāpehi kho tvaṃ brāhmaṇa

1. (Pavisantā) (Ka)

2. Paṭisanthāraṃ (Sī, I)

imaṃ dāraḱaṃ maṅṭānī”ti. Tena hi tāta dāraḱa uggaṅḁhāhi maṅṭānīti. Ācariyaḁrāḁmaṅo sajjhāyati Nāgasenaṣṣa dāraḱaṣṣa ekeneva uddesena tayo vedā hadayaṅḁatā vācuggatā sūpadhāritā suvavatthāpitā sumanaṣikatā ahesuṃ, sakimeva cakkhuṃ uḁapādi tīsu vedesu sanighaṅḁukeṭubhesu¹ sākkharappabhedesu itihāṣapañcamesu padako veyyākaṅo lokāyatamaḁpurisalakḁhaṅesu anavayo ahoṣi.

Atha kho Nāgaseno dāraḱo pitaraṃ etadaḁoca “atthi nu kho tāta imasmimṃ brāhmaṅakule ito uttarimpi sikkhitabbāni, uḁāhu ettakāneḁā”ti. Natthi tāta Nāgasena imasmimṃ brāhmaṅakule ito uttarimṃ sikkhitabbāni, ettakāneḁa sikkhitabbānīti.

Atha kho Nāgaseno dāraḱo ācariyaṣṣa anuyogaṃ datvā pāsādā oruyha pubḁavāṣanāya coditahadaḁo rahogato paṭisaḁlīno attano sippaṣṣa āḁimajjhapaṛiyosānaṃ oloḁento āḁimhi vā majjhe vā paṛiyosāne vā appamaṭṭakampi sāraṃ aḁisvā “tucḁā vata bho ime vedā, palāpā vata bho ime vedā aṣārā nissārā”ti vipṭaṭisaṛī anaṭṭamaṃo ahoṣi.

12. Tena kho paṃa ṣamayaṃa āyasmā Rohaṅo vattaniye ṣeṃāsane nisino Nāgasenaṣṣa dāraḱaṣṣa cetāṣā cetopaṛivitaḁkamaññāya nivāsetvā pattaḁivaraṃaḁāya vattaniye ṣeṃāsane antaraḁito Gajaṅḁalabrāhmaṅaḁāmaṣṣa purato pāturaḁoṣi. Addaṣā kho Nāgaseno dāraḱo attano dvāraḱoṭṭhake ṭhito āyasmantaṃ Rohaṅaṃ dūrataḁa āḁacḁhantaṃ, diṣvāna attamaṃo uḁaḁgo paḁudito piṭisomaṃaṣṣajāto “appeḁa nāmāyaṃ pabbajito kaṅci sāraṃ jāneyyā”ti yenāyasmā Rohaṅo tenupaṣaṅkaṃi, upaṣaṅkaṃitvā āyasmantaṃ Rohaṅaṃ etadaḁoca “ko nu kho tvaṃ māṛisa eḁiṣo bhaṅḁukāṣāvavaṣano”ti. Pabbajito nāmāḁaṃ dāraḱātī. Kena tvaṃ māṛisa pabbajito nāmāṣīti. Pāpaḁāni maḁāni pabbājeti², tasmāḁaṃ dāraḱa pabbajito nāmāti. Kiṃkāraṅā māṛisa keṣā te na yaṭhā

1. Sanighaṅḁukeṭubhesu (Ka) 2. Pāpaḁānaṃ maḁānaṃ pabbājetuṃ pabbajito (Sī, I)

aññesanti. Soḷasime dāraka palibodhe disvā kesamassuṃ ohāretvā pabbajito. Katame soḷasa, alaṅkārapalibodho maṇḍanapalibodho telamakkhanapalibodho dhovanapalibodho mālāpalibodho gandhapalibodho vāsanapalibodho harīṭakapalibodho āmalakapalibodho raṅgapalibodho bandhanapalibodho kocchapalibodho kappakapalibodho vijaṭanapalibodho ūkāpalibodho, kesesu vilūnesu socanti kilamanti paridevanti urattāḷiṃ kandanti sammohaṃ āpajjanti, imesu kho dāraka soḷasasu palibodhesu paliguṇṭhitā manussā sabbāni atisukhumāni sippāni nāsentīti. Kimkāraṇā mārisa vatthānipi te na yathā aññesanti. Kāmanissitāni kho dāraka vatthāni, kāmanissitāni gihibyañjanabhaṇḍāni¹, yāni kānici kho bhayāni vatthato uppajjanti, tāni kāsāvavasanassa na honti, tasmā vatthānipi me na yathā aññesanti. Jānāsi kho tvaṃ mārisa sippāni nāmāti. Āma dāraka, jānāmahaṃ sippāni, yaṃ loke uttamaṃ mantāṃ, tampi jānāmīti. Mayhampi taṃ mārisa dātumuṃ sakkāti. Āma dāraka sakkāti. Tena hi me dehīti. Akālo kho dāraka, antaragharaṃ piṇḍāya pavitṭhamhāti.

Atha kho Nāgaseno dārako āyasmato Rohaṇassa hatthato pattāṃ gahetvā gharaṃ pavesetvā paṇītena khādanīyena bhojanīyena sahatthā santappetvā sampavāretvā āyasmantaṃ Rohaṇaṃ bhuttāvīṃ onītapattapāṇiṃ etadavoca “dehi me dāni mārisa mantāṃ”ti. “Yadā kho tvaṃ dāraka nippalibodho hutvā mātāpitaro anujānāpetvā mayā gahitaṃ pabbajitavesaṃ gaṇhissasi, tadā dassāmī”ti āha.

Atha kho Nāgaseno dārako mātāpitaro upasaṅkavitvā āha “ammatātā ayaṃ pabbajito ‘yaṃ loke uttamaṃ mantāṃ, taṃ jānāmī’ti vadati, na ca attano santike apabbajitassa deti, ahaṃ etassa santike pabbajitvā taṃ uttamaṃ mantāṃ uggaṇhissāmī”ti. Athassa mātāpitaro “pabbajitvāpi no putto mantāṃ gaṇhatu, gahetvā puna āgacchissatī”ti maññamānā “gaṇha puttā”ti anujānīṃsu.

1. Kamaṇīyāni gihibyañjanāni (Sī, I)

13. Atha kho āyasmā Rohaṇo Nāgasenaṃ dāraḥaṃ ādāya yena vattaniyaṃ senāsanaṃ, yena vijambhavatthu tenupasaṅkamaṃ, upasaṅkamitvā vijambhavatthusmiṃ senāsane ekarattaṃ vasitvā yena rakkhitatalaṃ tenupasaṅkamaṃ, upasaṅkamitvā koṭisatānaṃ arahantānaṃ majjhe Nāgasenaṃ dāraḥaṃ pabbājesi. Pabbajito ca panāyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etadavoca “gahito me bhante tava vesō, detha me dāni mantan”ti. Atha kho āyasmā Rohaṇo “kimhi nu khoḥaṃ Nāgasenaṃ vineyyaṃ paṭhamaṃ vinaye vā suttante vā abhidhamme vā”ti cintetvā paṇḍito kho ayaṃ Nāgaseno, sakkoti sukheṇeva abhidhammaṃ pariyāpuṇitunti paṭhamaṃ abhidhamme vinesi.

Āyasmā ca Nāgaseno “kusalā dhammā, akusalā dhammā, abyākatā dhammā”ti tikadukapaṭimaṇḍitaṃ Dhammasaṅgaṇīpakaraṇaṃ, khandhavibhaṅgādi-atṭhārasa vibhaṅgapaṭimaṇḍitaṃ vibhaṅgappakaraṇaṃ, “saṅgaho asaṅgaho”ti-ādinā cuddasavidhena vibhattaṃ dhātukathāpakaraṇaṃ, “khandhapaññatti āyatanapaññatti”ti-ādinā chabbidhena vibhattaṃ puggalapaññattippakaraṇaṃ, sakavāde pañcasuttasatāni paravāde pañcasuttasatānīti suttasahassaṃ samodhānetvā vibhattaṃ kathāvatthuppakaraṇaṃ, “mūlayamakaṃ khandhayamakaṃ”ti-ādinā dasavidhena vibhattaṃ yamakappakaraṇaṃ, “hetupaccayo ārammaṇapaccayo”ti-ādinā catuvīsatividhena vibhattaṃ paṭṭhānappakaraṇanti sabbaṃ taṃ abhidhammapīṭakaṃ ekheṇeva sajjhāyena paḡuṇaṃ katvā “tiṭṭhatha bhante, na puna osāretha, ettakenevāhaṃ sajjhāyissāmi”ti āha.

14. Atha kho āyasmā Nāgaseno yena koṭisatā arahanto tenupasaṅkamaṃ, upasaṅkamitvā koṭisate arahante etadavoca “ahaṃ kho bhante ‘kusalā dhammā, akusalā dhammā, abyākatā dhammā’ti imesu tīsu padesu pakkhipitvā sabbaṃ taṃ abhidhammapīṭakaṃ vitthārena osāressāmi”ti. Sādhu Nāgasena osārehīti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno satta māsāni satta pakaraṇāni vitthārena osāresi, pathavī unnadi, devatā sādhuḥkāramadaṃsu, brahmāno apphotesuṃ, dibbāni candanacuṇṇāni dibbāni ca mandāravapupphāni abhippavassimsu.

15. Atha kho koṭisatā arahanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ paripuṇṇavīsativassaṃ rakkhitatale upasampādesuṃ. Upasampanno ca panāyasmā Nāgaseno tassā rattiyā accayena pubbaṅhasamayam nivāsetvā pattacīvaramādāya upajjhāyena saddhiṃ gāmaṃ piṇḍāya pavisanto evarūpaṃ parivitakkaṃ uppādesi “tuccho vata me upajjhāyo, bālo vata me upajjhāyo, ṭhapetvā avasesaṃ Buddhavacanaṃ paṭhamaṃ maṃ abhidhamme vinesī”ti.

Atha kho āyasmā Rohaṇo āyasmato Nāgasenassa cetasā cetoparivitakkamaññāya āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “ananucchavikaṃ kho Nāgasena parivitakkaṃ vitakkesi, na kho panetaṃ Nāgasena tavānucchavikaṃ”ti.

Atha kho āyasmato Nāgasenassa etadahosi “acchariyaṃ vata bho, abbhutaṃ vata bho, yatra hi nāma me upajjhāyo cetasā cetoparivitakkaṃ jānissati, paṇḍito vata me upajjhāyo, yannūnāhaṃ upajjhāyam khamāpeyyan”ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etadavoca “khamatha me bhante, na puna evarūpaṃ vitakkessāmi”ti.

Atha kho āyasmā Rohaṇo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “na kho tyāhaṃ Nāgasena ettāvatā khamāmi, atthi kho Nāgasena Sāgalaṃ nāma nagaraṃ, tattha Milindo nāma rājā rajjaṃ kāreti, so diṭṭhivādena pañhaṃ pucchitvā bhikkhusaṃghaṃ viheṭheti, sace tvaṃ tattha gantvā taṃ rājānaṃ dametvā Buddhasāsane pasādessasi, evāhaṃ taṃ khamissāmi”ti.

Tiṭṭhatu bhante eko Milindo rājā, sace bhante sakalajambudīpe sabbe rājāno āgantvā maṃ pañhaṃ puccheyyūṃ, sabbaṃ taṃ visajjetvā sampadālessāmi, “khamatha me bhante”ti vatvā, “na khamāmi”ti vutte “tena hi bhante imaṃ temāsaṃ kassa santike vasissāmi”ti āha. Ayaṃ kho Nāgasena āyasmā Assagutto vattaniye senāsane viharati, gaccha tvaṃ Nāgasena yenāyasmā Assagutto tenupasaṅkama, upasaṅkamtivā mama vacanena āyasmato Assaguttassa pāde sirasā vanda, evañca naṃ vadehi “upajjhāyo me bhante tumhākaṃ pāde sirasā vandati, appābādham appātākaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati, upajjhāyo me bhante imaṃ temāsaṃ tumhākaṃ santike vasituṃ maṃ

pahiṇī”ti, “konāmo te upajjhāyo”ti ca vutte “Rohaṇatthero nāma bhante”ti vadeyyāsi, “ahaṃ konāmo”ti vutte evaṃ vadeyyāsi “mama upajjhāyo bhante tumhākaṃ nāmaṃ jānātī”ti. “Evaṃ bhante”ti kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pattacīvaramādāya anupubbena cārikaṃ caramāno yena vattaniyaṃ senāsaṇaṃ, yenāyasmā Assagutto tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi, ekamantaṃ ṭhito kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Assaguttaṃ etadavoca “upajjhāyo me bhante tumhākaṃ pāde siraṣā vandati, evañca vadeti appābādhaṃ appātaṅkaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati, upajjhāyo me bhante imaṃ temāsaṃ tumhākaṃ santike vasitum maṃ pahiṇī”ti.

Atha kho āyasmā Assagutto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “tvam kinnāmosī”ti. Ahaṃ bhante Nāgaseno nāmāti. Konāmo te upajjhāyoti. Upajjhāyo me bhante Rohaṇo nāmāti. Ahaṃ konāmoti. Upajjhāyo me bhante tumhākaṃ nāmaṃ jānātīti.

Sādhu Nāgasena pattacīvaraṃ paṭisāmeḥīti. “Sādhu bhante”ti pattacīvaraṃ paṭisāmetvā punadivase pariveṇaṃ sammajjitvā mukhodakaṃ dantapoṇaṃ upaṭṭhapesi. Thero sammajjitaṭṭhānaṃ paṭisammajji, taṃ udakaṃ chaḍḍetvā aññaṃ udakaṃ āhari, tañca dantakaṭṭhaṃ apantvā aññaṃ dantakaṭṭhaṃ gaṇhi, na ālāpasallāpaṃ akāsi, evaṃ satta divasāni katvā sattame divase puna pucchitvā puna tena tatheva vutte vassavāsaṃ anujāni.

16. Tena kho pana samayena ekā mahā-upāsikā āyasmantaṃ Assaguttaṃ tiṃsamattāni vassāni upaṭṭhāsi. Atha kho sā mahā-upāsikā temāsaccayena yenāyasmā Assagutto tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ etadavoca “atthi nu kho tāta tumhākaṃ santike añño bhikkhū”ti. Atthi mahā-upāsike amhākaṃ santike Nāgaseno nāma bhikkhūti. Tena hi tāta Assagutta adhvāsehi Nāgasenena saddhiṃ svātanāya bhattanti. Adhvāsesi kho āyasmā Assagutto tuṇḥibhāvena.

Atha kho āyasmā Assagutto tassā rattiyā accayena pubbaṅhasamayam nivāsetvā pattacīvaramādāya āyasmatā Nāgasenena saddhim pacchāsamaṇena yena mahā-upāsikāya nivesanam tenupasaṅkami, upasaṅkamtivā paññatte āsane nisīdi. Atha kho sā mahā-upāsikā āyasmantaṃ Assaguttaṃ āyasmantaṃ Nāgasenaṃ paṇītena khādanīyena bhojanīyena sahatthā santappesi sampavāresi. Atha kho āyasmā Assagutto bhuttāviraṃ onītapattapāṇim āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “tvam Nāgasena mahā-upāsikāya anumodanam karohī”ti idam vatvā uṭṭhāyāsanā pakkāmi.

Atha kho sā mahā-upāsikā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “mahallikā khoḥam tāta Nāgasena gambhīrāya dhammakathāya mayham anumodanam karohī”ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno tassā mahā-upāsikāya gambhīrāya dhammakathāya lokuttarāya suññatappaṭi saṃyuttāya anumodanam akāsi. Atha kho tassā mahā-upāsikāya tasmim yeva āsane virajam vītamalam dhammacakkhum udapādi “yam kiñci samudayadhammam, sabbam tam nirodhadhamman”ti. Āyasmāpi kho Nāgaseno tassā mahā-upāsikāya anumodanam katvā attanā desitam dhammam paccavekkhanto vipassanam paṭṭhapetvā tasmim yeva āsanenisinno sotāpattiphale paṭiṭṭhāsi.

Atha kho āyasmā Assagutto maṇḍalamāle nisinno dvinnampi dhammacakkhupaṭilābham ṇatvā sādhu kārāṃ pavattesi “sādhu sādhu Nāgasena, ekena kaṇḍappahārena dve mahākāyā padālītā”ti, anekāni ca devatāsahassāni sādhu kārāṃ pavattesuṃ.

17. Atha kho āyasmā Nāgaseno uṭṭhāyāsanā yenāyasmā Assagutto tenupasaṅkami, upasaṅkamtivā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinnam kho āyasmantaṃ Nāgasenaṃ āyasmā Assagutto etadavoca “gaccha tvam Nāgasena Pāṭaliputtam, Pāṭaliputtanagare Asokārāme āyasmā Dhammarakkhito paṭivasati, tassa santike Buddhavacanam pariyāpuṇāhī”ti. Kīva dūro bhante ito Pāṭaliputtanāgaranti. Yojanasatāni kho Nāgasenāti. Dūro kho bhante

maggo, antarāmagge bhikkhā dullabhā, kathāhaṃ gamissāmīti. Gaccha tvaṃ Nāgasena antarāmagge piṇḍapātāṃ labhissasi sālīnaṃ odanaṃ vigatakāḷakaṃ anekasūpaṃ anekabyañjananti. “Evaṃ bhante”ti kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pattacīvaramādāya yena Pāṭaliputtaṃ tena cārikaṃ pakkāmi.

18. Tena kho pana samayena Pāṭaliputtako seṭṭhi pañcahi sakaṭasatehi Pāṭaliputtagāmimaggaṃ paṭipanno hoti. Addasā kho Pāṭaliputtako seṭṭhi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ dūratova āgacchantaṃ, disvāna yenāyasmā Nāgaseno tenupasaṅkamaṃ, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā “kuhiṃ gacchasi tātā”ti āha. Pāṭaliputtaṃ gahapatīti. Sādhu tāta, mayampi Pāṭaliputtaṃ gacchāma, amhehi saddhiṃ sukhaṃ gacchathāti.

Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi āyasmato Nāgasenassa iriyāpathe pasīditvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ paṇītena khādanīyena bhojanīyena sahatthā santappetvā sampavāretvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ bhuttāvīṃ onītapattapāṇīṃ aññataraṃ nīcaṃ āsanaṃ gahetvā ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisīno kho Pāṭaliputtako seṭṭhi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “kinnāmosi tvaṃ tātā”ti. Ahaṃ gahapati Nāgaseno nāmāti. Jānāsi kho tvaṃ tāta Buddhavacanaṃ nāmāti. Jānāmi khohaṃ gahapati abhidhammapadānīti. Lābhā no tāta, suladdhaṃ no tāta, ahampi kho tāta ābhidhammiko, tvampi ābhidhammiko, bhaṇa tāta abhidhammapadānīti. Atha kho āyasmā Nāgaseno Pāṭaliputtakassa seṭṭhissa abhidhammaṃ desesi, desente yeva Pāṭaliputtakassa seṭṭhissa virajaṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādi “yaṃ kiñci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhammaṃ”ti.

Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi pañcamattāni sakaṭasatāni purato uyyojetvā sayāṃ pacchato gacchanto Pāṭaliputtassa avidūre dvedhāpathe ṭhatvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “ayaṃ kho tāta Nāgasena Asokārāmassa maggo, idaṃ kho tāta amhākaṃ kambalaratanaṃ soḷasahatthaṃ āyāmena, aṭṭhahatthaṃ vitthārena, paṭiggaṇhāhi kho tāta

idaṃ kambalaratanāṃ anukampaṃ upādāyā”ti. Paṭiggahesi kho āyasmā Nāgaseno taṃ kambalaratanāṃ anukampaṃ upādāya. Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi attamano udaggo pamudito pītisomanassajāto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi.

19. Atha kho āyasmā Nāgaseno yena Asokārāmo yenāyasmā Dhammarakkhito tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ Dhammarakkhitaṃ abhivādetvā attano āgatakāraṇaṃ kathetvā āyasmato Dhammarakkhitassa santike tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ ekeneva uddesena tīhi māsehi byañjanaṃ pariyāpuṇitvā puna tīhi māsehi atthaso manasākāsi.

Atha kho āyasmā Dhammarakkhito āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “seyyathāpi Nāgasena gopālako gāvo rakkhati, aññe gorasaṃ paribhuñjanti. Evameva kho tvaṃ Nāgasena tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ dhārentopi na bhāgī sāmāññassā”ti. Hotu bhante alaṃ ettakenāti. Teneva divasabhāgena tena rattibhāgena saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi, saha saccappaṭivedhena āyasmato Nāgasenassa sabbe devā sādhu-kāramadaṃsu, pathavī unnadi, brahmāno apphoṭesuṃ, dibbāni candanacuṇṇāni dibbāni ca mandāravapupphāni abhippavassimsu.

20. Tena kho pana samayena koṭṭisatā arahanto Himavante pabbate Rakkhitatale sannipatitvā āyasmato Nāgasenassa santike dūtaṃ pāhesuṃ “āgacchatu Nāgaseno, dassanakāmā mayāṃ Nāgasenaṃ”ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno dūtassa vacanaṃ sutvā Asokārāme antarahito Himavante pabbate rakkhitatale koṭṭisatānaṃ arahantaṃ purato pāturaḥosi.

Atha kho koṭṭisatā arahanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavocum “eso kho Nāgasena Milindo rājā bhikkhusaṅghaṃ viheṭheti vādappaṭivādena pañhapucchāya, sādhu Nāgasena gaccha tvaṃ Milindaṃ rājānaṃ damehi”ti. Tiṭṭhatu bhante eko Milindo rājā, sace bhante sakalajambudīpe rājāno āgantvā maṃ pañhaṃ puccheyyum, sabbaṃ taṃ visajjetvā sampadālessāmi,

gacchatha vo bhante acchambhitā Sāgalanagaranti. Atha kho therā bhikkhū Sāgalanagaram kāsāvappajjotam isivātaṭṭavātam akaṃsu.

21. Tena kho pana samayena āyasmā Āyupālo Saṅkhyeyyapariveṇe paṭivasati. Atha kho Milindo rājā amacce etadavoca “ramaṇīyā vata bho dosinā ratti, kannu khvajja samaṇam vā brāhmaṇam vā upasaṅkameyyāma sākacchāya pañhapucchanāya, ko mayā saddhim sallapitum ussahati kaṅkham paṭivinetun”ti. Evaṃ vutte pañcasatā Yonakā rājānam Milindam etadavocum “atthi mahārāja Āyupālo nāma thero tepiṭako bahussuto āgatāgamo, so etarahi Saṅkhyeyyapariveṇe paṭivasati, gaccha tvam mahārāja āyasmantaṃ Āyupālam pañham pucchassū”ti. Tena hi bhaṇe bhadantassa ārocethāti.

Atha kho nemittiko āyasmato Āyupālassa santike dūtam pāhesi “rājā bhante Milindo āyasmantaṃ Āyupālam dassanakāmo”ti. Āyasmāpi kho Āyupālo evamāha “tena hi āgacchatū”ti. Atha kho Milindo rājā pañcamatthehi Yonakasatehi parivuto rathavaramāruyha yena Saṅkhyeyyapariveṇam yenāyasmā Āyupālo tenupasaṅkami, upasaṅkamtivā āyasmatā Āyupālena saddhim sammodi, sammodaniyam katham sāraṇiyam vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṃ Āyupālam etadavoca “kimatthiyā bhante Āyupāla tumhākam pabbajjā, ko ca tumhākam paramattho”ti. Thero āha “dhammacariyasamacariyatthā kho mahārāja pabbajjā, sāmaññaphalam kho pana amhākam paramattho”ti. Atthi pana bhante koci gihīpi dhammacārī samacārīti. Āma mahārāja atthi gihīpi dhammacārī samacārī, Bhagavati kho mahārāja Bārāṇasiyam Isipatane Migadāye dhammacakkaṃ pavattente aṭṭhārasannaṃ brahmakoṭṭinaṃ dhammābhisamayo ahoṣi, devatānam pana dhammābhisamayo gaṇanapatham vītivatto, sabbete gihibhūtā, na pabbajitā.

Puna caparam mahārāja Bhagavatā kho Mahāsamayasuttante desiyamāne, Mahāmaṅgalasuttante desiyamāne, Samacittapariyāyasuttante desiyamāne, Rāhulovādasuttante desiyamāne, Parābhavasuttante desiyamāne gaṇanapatham vītivattānam devatānam dhammābhisamayo ahoṣi,

sabbete gihibhūtā, na pabbajitāti. Tena hi bhante Āyupāla niratthikā tumhākaṃ pabbajjā, pubbe katassa pāpakammasa nissandena samaṇā Sakyaputtiyā pabbajanti dhutaṅgāni ca pariharanti, ye kho te bhante Āyupāla bhikkhū ekāsanikā, nūna te pubbe paresaṃ bhogahārakā corā, te paresaṃ bhoge acchindivā tassa kamma nissandena etarahi ekāsanikā bhavanti, na labhanti kālena kālaṃ paribhuñjitum, natthi tesāṃ sīlaṃ, natthi tapo, natthi brahmacariyaṃ, ye kho pana te bhante Āyupāla bhikkhū abbhokāsikā, nūna te pubbe gāmaghātakā corā, te paresaṃ gehāni vināsetvā tassa kamma nissandena etarahi abbhokāsikā bhavanti, na labhanti senāsanāni paribhuñjitum, natthi tesāṃ sīlaṃ, natthi tapo, natthi brahmacariyaṃ, ye kho pana te bhante Āyupāla bhikkhū nesajjikā, nūna te pubbe panthadūsakā corā, te paresaṃ pathike jane gahetvā bandhitvā nisīdāpetvā tassa kamma nissandena etarahi nesajjikā bhavanti, na labhanti seyyaṃ kappetum, natthi tesāṃ sīlaṃ, natthi tapo, natthi brahmacariyanti āha.

Evam vutte āyasmā Āyupālo tuṅhī ahoṣi, na kiñci paṭibhāsi. Atha kho pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etadavocum “paṇḍito mahārāja thero, api ca kho avisārado na kiñci paṭibhāsati”ti.

Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Āyupālaṃ tuṅhībhūtaṃ disvā apphoṭetvā ukkuṭṭhiṃ katvā Yonake etadavo ca “tuccho vata bho Jambudīpo, palāpo vata bho Jambudīpo. Natthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā, yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati kaṅkham paṭivinetun”ti.

22. Atha kho Milindassa rañño sabbam taṃ parisam anuvilokentassa abhīte amaṅkubhūte Yonake disvā etadahosi “nissamsayaṃ atthi maññe añño koci paṇḍito bhikkhu, yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati, yenime Yonakā na maṅkubhūtā”ti. Atha kho Milindo rājā Yonake etadavoca “atthi bhāṇe añño koci paṇḍito bhikkhu, yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati kaṅkham paṭivinetun”ti.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno samaṇagaṇaparivuto saṃghī gaṇi gaṇācariyo ñāto yasassī sādhusammato

bahunassa paṇḍito byatto medhāvī nipuṇo viññū vibhāvī vinīto visārado
 bahussuto tepiṭako vedagū pabhinnabuddhimā āgatāgamo
 pabhinnapaṭisambhido navaṅgasatthusāsane pariyattidharo pāramippatto
 Jinavacane dhammatthadesanā paṭivedhakusalo akkhayavicitraṭibhāno
 citrakathī kalyāṇavākkaraṇo durāsado duppasaho duruttaro durāvaraṇo
 dunnivārayo, sāgaro viya akkhobho, girirājā viya niccalo, raṇaṅjahō
 tamonudo pabhaṅkaro mahākathī paragaṇigaṇamathano paratitthiyamaddano
 bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ rājūnaṃ
 rājamahāmattānaṃ sakkato garukato mānito pūjito apacito lābhī
 cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhārānaṃ
 lābhaggayasaggappatto vuddhānaṃ viññūnaṃ sotāvadhānena
 samannāgatānaṃ sandassento navaṅgaṃ Jinasāsanarātanaṃ, upadisanto
 dhammamaggaṃ, dhārento dhammapajjotaṃ, ussāpento dhammayūpaṃ,
 yajanto dhammayāgaṃ, paggaṇhanto dhammaddhajaṃ, ussāpento
 dhammaketuṃ, dhamento¹ dhammasaṅkhaṃ, āhananto dhammabheriṃ,
 nadanto sīhanādaṃ, gajjanto indagajjitaṃ, madhuragiragajjitena
 ṇāṇavaravijjujālapariveṭhitena karuṇājālabharitena mahatā
 dhammāmatameghena sakalalokamabhitappayanto gāmanigamarājadhānīsu
 cārikaṃ caramāno anupubbena Sāgalanagaraṃ anupatto hoti. Tatra sudam
 āyasmā Nāgaseno asītiyā bhikkhusahashehi saddhim Sankhyeyyapariveṇe
 paṭivasati. Tenāhu porāṇā—

“Bahussuto citrakathī, nipuṇo ca visārado.

Sāmayiko ca kusalo, paṭibhāne ca kovido.

Te ca tepiṭakā bhikkhū, pañcanekāyikāpi ca.

Catunekāyikā ceva, Nāgasenaṃ purakkharuṃ.

Gambhīrapañño medhāvī, maggāmaggassa kovido.

Uttamatthaṃ anupatto, Nāgaseno visārado.

Tehi bhikkhūhi parivuto, nipuṇehi saccavādibhi.

Caranto gāmanigamaṃ, Sāgalaṃ upasaṅkami.

1. Uppalāsento (Sī, I)

Saṅkhyeyyapariveṇasmim, Nāgaseno tadā vasi.
Katheti so manussohi, pabbate kesarī yathā”ti.

23. Atha kho Devamantiyo rājānaṃ Milindaṃ etadavoca “āgamehi tvaṃ mahārāja, atthi mahārāja Nāgaseno nāma thero paṇḍito byatto medhāvī vinīto visārado bahussuto citrakathī kalyāṇapaṭibhāno atthadhammaniruttipaṭibhānapaṭisambhidāsu pāramippatto, so etarahi Saṅkhyeyyapariveṇe paṭivasati, gaccha tvaṃ mahārāja āyasmantaṃ Nāgasenaṃ pañhaṃ pucchassu, ussahati so tayā saddhiṃ sallapitum kaṅkhaṃ paṭivinetun”ti. Atha kho Milindassa rañño sahasā “Nāgaseno”ti saddaṃ sutvāva ahudeva bhayaṃ, ahudeva chambhitattaṃ, ahudeva lomahaṃso. Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etadavoca “ussahati bho Nāgaseno bhikkhu mayā saddhiṃ sallapitun”ti. Ussahati mahārāja api indayamavarūṇakuverapajāpati suyāma santusitalokapālehipi pitupitāmahena mahābrahmunāpi saddhiṃ sallapitum, kimaṅgaṃ pana manussabhūtenā”ti.

Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etadavoca “tena hi tvaṃ Devamantiya bhadantassa santike dūtaṃ pesehīti. “Evaṃ devā”ti kho Devamantiyo āyasmato Nāgasenassa santike dūtaṃ pāhesi “rājā bhante Milindo āyasmantaṃ dassanakāmo”ti. Āyasmāpi kho Nāgaseno evamāha “tena hi āgacchatū”ti.

Atha kho Milindo rājā pañcamattehi Yonakasatehi parivuto rathavaramāruyha mahatā balakāyena saddhiṃ yena Saṅkhyeyyapariveṇaṃ yenāyasmā Nāgaseno tenupasankami. Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno asītiyā bhikkhusahashehi saddhiṃ maṇḍalamāḷe nisinnō hoti. Addasā kho Milindo rājā āyasmato Nāgasenassa parisāṃ dūratova, disvāna Devamantiyaṃ etadavoca “kassesā Devamantiya mahatī parisā”ti. Āyasmato kho mahārāja Nāgasenassa parisāti.

Atha kho Milindassa rañño āyasmato Nāgasenassa parisāṃ dūratova disvā ahudeva bhayaṃ, ahudeva chambhitattaṃ, ahudeva lomahaṃso. Atha kho Milindo rājā khaggaparivārīto viya gajo,

garuḷaparivārito viya nāgo, aḷagaraparivārito viya kotthuko¹, mahimsaparivuto viya accho, nāgānubaddho viya maṇḍūko, saddulānubaddho viya migo, ahituṇḍikasamāgato² viya pannago, majjārasamāgato viya undūro, bhūtavajjasamāgato viya pisāco, rāhumukhagato viya cando, pannago viya peḷantaragato, sakuṇo viya pañjarantaragato, maccho viya jālantaragato, vāḷavanamanuppaviṭṭho viya puriso, Vessavaṇāparādhiko viya yakkho, parikkhīṇāyuko viya devaputto bhīto ubbiggo utrasto saṁviggo lomahaṭṭhajāto vimano dummano bhantacitto vipariṇatamānaso “mā maṁ ayaṁ parijano paribhavi”ti satim³ upaṭṭhapetvā Devamantiyaṁ etadavoca—“mā kho tvaṁ Devamantiya āyasmantaṁ Nāgasenaṁ mayhaṁ ācikkheyyāsi, anakkhātāññevāhaṁ Nāgasenaṁ jānissāmi”ti. Sādhu mahārāja tvaññeva jānāhīti.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno tassā bhikkhuparisāya purato cattālīsāya bhikkhusahassānaṁ navakatāro hoti pacchato cattālīsāya bhikkhusahassānaṁ vuḍḍhataro.

Atha kho Milindo rājā sabbaṁ taṁ bhikkhusaṁghaṁ purato ca pacchato ca majjhato ca anuvilokento addasā kho āyasmantaṁ Nāgasenaṁ dūrato va bhikkhusaṁghassa majjhe nisinnaṁ kesarasīhaṁ viya vigatabhayabheravaṁ vigatalomahaṁsaṁ vigatabhayasārajjāṁ, disvāna ākāreneva aññāsi “eso kho ettha Nāgaseno”ti.

Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṁ etadavoca “eso kho Devamantiya āyasmā Nāgaseno”ti. Āma mahārāja eso kho Nāgaseno, suṭṭhu kho tvaṁ mahārāja Nāgasenaṁ aññāsīti. Tato rājā tuṭṭho ahosi “anakkhātova mayā Nāgaseno aññāto”ti. Atha kho Milindassa rañño āyasmantaṁ Nāgasenaṁ disvāva ahudeva bhayaṁ, ahudeva chambhitattaṁ, ahudeva lomahaṁso.

1. Kotṭhuko (Ka)

2. Ahiguṇṭhikasamāgato (Sī, I)

3. Dhītim (Sī, I)

Tenāhu—

“Caraṇena ca sampannaṃ, sudantaṃ uttame dame.
 Disvā rājā Nāgasenaṃ, idaṃ vacanamabravi.
 Kathitā¹ mayā bahū diṭṭhā, sākacchā osaṭā bahū.
 Na tādisaṃ bhayaṃ āsi, ajja tāso yathā mama.
 Nissamsayaṃ parājayo, mama ajja bhavissati.
 Jayo ca Nāgasenassa, yathā cittaṃ na saṅghitaṃ”ti.

Bāhirakathā niṭṭhitā.

2. Milindapañha

1. Mahāvagga 1. Paññattipañha

1. Atha kho Milindo rājā yenāyasmā Nāgaseno tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmatā Nāgasenena saddhim sammodi, sammodanīyaṃ kathaṃ saraṇīyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Āyasmāpi kho Nāgaseno paṭisammodanīyeneva¹ Milindassa rañño cittaṃ ārādhesi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “kathaṃ bhadanto ñāyati, kinnāmosi bhante”ti. “Nāgaseno”ti kho ahaṃ mahārāja ñāyāmi, “Nāgaseno”ti kho maṃ mahārāja sabrahmacārī samudācaranti, api ca mātāpitaro nāmaṃ karonti “Nāgaseno”ti vā “sūraseno”ti vā “vīraseno”ti vā “sīhaseno”ti vā, api ca kho mahārāja saṅkhā samañña paññatti vohāro nāmamattaṃ yadidaṃ Nāgasenoti, na tettha puggalo upalabbhatīti.

Atha kho Milindo rājā evamāha “suṇantu me bhonto pañcasatā Yonakā asītisahassā ca bhikkhū, ayaṃ Nāgaseno evamāha ‘na hettha puggalo upalabbhatī’ti, kallaṃ nukho tadabhinanditun”ti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca—sace bhante Nāgasena puggalo nūpalabbhati, ko carahi tumhākaṃ cīvarapaṇḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhāraṃ deti, ko taṃ paribhuñjati, ko sīlaṃ rakkhati, ko bhāvanamanuyuñjati, ko maggaphalanibbānāni sacchikaroti, ko paṇaṃ hanati, ko adinnaṃ ādiyati, ko kāmesumicchācāraṃ carati, ko musā bhaṇati, ko majjaṃ pivati, ko pañcānantariyakammaṃ karoti, tasmā natthi kusalaṃ, natthi akusalaṃ, natthi kusalākusalānaṃ kammānaṃ kattā vā kāretā vā, natthi sukata dukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, sace bhante Nāgasena yo tumhe māreti, natthi tassāpi paṇātipāto, tumhākampi bhante Nāgasena natthi ācariyo, natthi upajjhāyo, natthi upasampadā. “Nāgasenoti maṃ mahārāja sabrahmacārī samudācarantī”ti yaṃ vadesi, katamo ettha

1. Paṭisammodi, teneva (Sī)

Nāgaseno. Kinnu kho bhante kesā Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Lomā Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Nakhā -pa-. Dantā. Taco. Maṁsaṁ. Nhāru. Aṭṭhi. Aṭṭhimiñjaṁ. Vakkam. Hadayaṁ. Yakanam. Kilomakam. Pihakam. Papphāsam. Antam. Antaguṇam. Udariyam. Karīsam. Pittam. Semham. Pubbo. Lohitam. Sedo. Medo. Assu. Vasā. Kheḷo. Singhāṇikā. Lasikā. Muttam. Pa. Matthake matthaluṅgam nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Kinnu kho bhante rūpam Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Vedanā Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Saññā Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Saṅkhārā Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Viññānam Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Kim pana bhante rūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññānam Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Kim pana bhante aññatra rūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññānam Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Tamaham bhante pucchanto pucchanto na passāmi Nāgasenam, Nāgasenasaddo yeva nu kho bhante Nāgasenoti. Na hi mahārājāti. Ko panettha Nāgaseno, alikam tvam bhante bhāsasi musāvadam, natthi Nāgasenoti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindam rājānam etadavoca “tvam khosi mahārāja khattiyasukhumālo accantasukhumālo, tassa te mahārāja majjhanhikasamayam tattāya bhūmiyā uḥhāya vālikāya kharāya sakkharakathalikāya¹ madditvā pādenāgacchantassa pādā rujjanti, kāyo kilamati, cittaṁ upahaññati, dukkhasahagataṁ kāyaviññānam uppajjati, kinnu kho tvam pādenāgatosi, udāhu vāhanenāti. Nāham bhante pādenāgacchāmi, rathenāham āgatosmīti. Sace tvam mahārāja rathenāgatosi, ratham me ārocehi, kinnu kho mahārāja īsā rathoti. Na hi bhanteti. Akkho rathoti. Na hi bhanteti. Cakkāni rathoti. Na hi bhanteti. Rathapañjaram rathoti. Na hi bhanteti. Rathadaṇḍako rathoti. Na hi bhanteti. Yugam rathoti. Na hi bhanteti. Rasmiyo rathoti. Na hi bhanteti. Patodalaṭṭhi rathoti. Na hi bhanteti. Kim nu kho mahārāja īsā-
akkhacakkarathapañjararathadaṇḍayugarasmipatodā rathoti. Na hi bhanteti. Kim pana

1. Kharā sakkharakaṭhalavālikā (Sī, I)

mahārāja aññatra īsā-akkhacakkarathapañjararathadaṇḍayugarasmipatodā rathoti. Na hi bhanteti. Tamahaṃ mahārāja pucchanto pucchanto na passāmi rathaṃ, rathasaddo yeva nu kho mahārāja rathoti. Na hi bhanteti. Ko panettha ratho, alikaṃ tvaṃ mahārāja bhāsasi musāvādaṃ, natthi ratho, tvaṃsi mahārāja sakalajambudīpe aggarājā, kassa pana tvaṃ bhāyivā musāvādaṃ bhāsasi, suṇantu me bhonto pañcasatā Yonakā asītisahassā ca bhikkhū, ayaṃ Milindo rājā evamāha “rathenāhaṃ āgatosmīti, sace tvaṃ mahārāja rathenāgatosi, ‘rathaṃ me ārocehi’ti vutto samāno rathaṃ na sampādeti, kallaṃ nu kho tadabhinanditun”ti. Evaṃ vutte pañcasatā Yonākā āyasmato Nāgasenassa sādhuḥkāraṃ datvā Milindaṃ rājānaṃ etadavocum “idāni kho tvaṃ mahārāja sakkonto bhāsassū”ti.

Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “nāhaṃ bhante Nāgasena musā bhaṇāmi, īsaṅca paṭicca akkhaṅca paṭicca cakkāni ca paṭicca rathapañjaraṅca paṭicca rathadaṇḍakaṅca paṭicca ‘ratho’ti saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmamattaṃ pavattati”ti.

Sādhu kho tvaṃ mahārāja rathaṃ jānāsi, evameva kho mahārāja mayhampi kese ca paṭicca lome ca paṭicca -pa- matthake matthaluṅgaṅca paṭicca rūpaṅca paṭicca vedanaṅca paṭicca saññaṅca paṭicca saṅkhāre ca paṭicca viññāṅca paṭicca “Nāgaseno”ti saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmamattaṃ pavattati, paramatthato panettha puggalo nūpalabbhati, bhāsitaṃpettaṃ mahārāja Vajirāya bhikkhuniyā Bhagavato sammukhā—

“Yathā hi aṅgasambhārā, hoti saddo ratho iti.

Evaṃ khandhesu santesu, hoti ‘satto’ti sammutī”ti¹.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni visajjitāni, yadi Buddho tiṭṭheyya sādhuḥkāraṃ dadeyya “sādhu sādhu Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni visajjitāni”ti.

Paññattipaṇho paṭhamo.

1. Passa Sam 1. 137; Khu 7. 347 piṭṭhesu.

2. Vassagaṇanapañha

2. Kativassosi tvaṃ bhante Nāgasenāti. Sattavassohaṃ mahārājāti. Ke te bhante satta, tvaṃ vā satta, gaṇanā vā sattāti.

Tena kho pana समयena Milindassa rañño sabbābharaṇapaṭimaṇḍitassa alaṅkatapaṭiyattassa pathaviyaṃ chāyā dissati, udakamaṇike ca chāyā dissati. Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ etadavoca “ayaṃ te mahārāja chāyā pathaviyaṃ udakamaṇike ca dissati, kiṃ pana mahārāja tvaṃ vā rājā, chāyā vā rājāti. Ahaṃ bhante Nāgasena rājā, nāyaṃ chāyā rājā, maṃ pana nissāya chāyā pavattatīti. Evameva kho mahārāja vassānaṃ gaṇanā satta, na panāhaṃ satta, maṃ pana nissāya satta pavattati, chāyūpamaṃ mahārājāti. Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni visajjitānīti.

Vassagaṇanapañho dutiyo.

3. Vīmaṃsanapañha

3. Rājā āha “bhante Nāgasena sallapissasi mayā saddhin”ti. Sace tvaṃ mahārāja paṇḍitavādaṃ¹ sallapissasi sallapissāmi, sace pana rājavādaṃ sallapissasi na sallapissāmīti. Kathaṃ bhante Nāgasena paṇḍitā sallapantīti. Paṇḍitānaṃ kho mahārāja sallāpe āveṭhanampi kayirati, nibbeṭhanampi kayirati, niggahopi kayirati, paṭikammampi kayirati, vissāsopi² kayirati, paṭivissāsopi kayirati, na ca tena paṇḍitā kuppanti, evaṃ kho mahārāja paṇḍitā sallapantīti. Kathaṃ pana bhante rājāno sallapantīti. Rājāno kho mahārāja sallāpe ekaṃ vatthuaṃ paṭijānanti, yo taṃ vatthuaṃ vilometi, tassa daṇḍaṃ āṇāpentī “imassa daṇḍaṃ paṇethā”ti, evaṃ kho mahārāja rājāno sallapantīti. Paṇḍitavādāhaṃ bhante sallapissāmi, no rājavādaṃ, vissatṭho bhadanto sallapatu yathā bhikkhuna vā sāmaṇerena vā upāsakena vā

1. Paṇḍitavādā (Sī, I)

2. Visesopi (Sī, I)

ārāmikena vā saddhiṃ sallapati, evaṃ viṣṣaṭṭho bhadanto sallapatu mā bhāyatūti. “Suṭṭhu mahārājā”ti thero abbhānumodī.

Rājā āha “bhante Nāgasena pucchissāmī”ti. Puccha mahārājāti. Pucchitosi me bhanteti. Visajjitaṃ mahārājāti. Kim pana bhante tayā visajjitaṃ. Kim pana mahārāja tayā pucchitaṃ.

Vīmaṃsanapañho tatiyo.

4. Anantakāyapañha

4. Atha kho Milindassa rañño etadahosi “paṇḍito kho ayaṃ bhikkhu paṭibalo mayā saddhiṃ sallapitum, bahukāni ca me ṭhānāni pucchi tabbāni bhavissanti, yāva apucchitāni yeva tāni ṭhānāni bhavissanti, atha sūriyo atthaṃ gamissati, yannūnāhaṃ sve antepure sallapeyyaṃ”ti. Atha kho rājā Devamantiyaṃ etadavoca—tena hi tvaṃ Devamantiya bhadantassa āroceyyāsi “sve antepure raññā saddhiṃ sallāpo bhavissati”ti. Idam vatvā Milindo rājā uṭṭhāyāsanaṃ therāṃ Nāgasenaṃ āpucchitvā rathaṃ abhirūhitvā “Nāgaseno Nāgaseno”ti sajjhāyaṃ karonto pakkāmi.

Atha kho Devamantiyo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “rājā bhante Milindo evamāha—sve antepure raññā saddhiṃ sallāpo bhavissati”ti. “Suṭṭhū”ti thero abbhānumodī. Atha kho tassā rattiyā accayena Devamantiyo ca Anantakāyo ca Maṅkuro ca Sabbadinno ca yena Milindo rājā tenupasaṅkamimsu, upasaṅkamtvā rājānaṃ Milindaṃ etadavocum “āgacchatu mahārāja bhadanto Nāgaseno”ti. Āma āgacchatūti. Kittakehi bhikkhūhi saddhiṃ āgacchatūti. yattake bhikkhū icchati, tattakehi bhikkhūhi saddhiṃ āgacchatūti.

Atha kho Sabbadinno āha “āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin”ti, dutiyampi kho rājā āha “yattake bhikkhū icchati, tattakehi bhikkhūhi saddhiṃ āgacchatū”ti. Dutiyampi kho Sabbadinno āha “āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin”ti. Tatiyampi kho rājā āha

“yattake bhikkhū icchati, tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatū”ti. Tatiyampi kho Sabbadinno āha “āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin”ti. Sabbo panāyam sakkāro paṭiyādito, aham bhaṇāmi “yattake bhikkhū icchati, tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatū”ti. Ayam bhaṇe Sabbadinno aññathā bhaṇati, kinnu mayam nappaṭibalā bhikkhūnam bhojanam dātunti. Evam vutte Sabbadinno maṅku ahoṣi.

Atha kho Devamantiyo ca Anantakāyo ca Maṅkuro ca yenāyasmā Nāgaseno tenupasaṅkamimsu, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavocum rājā bhante Milindo evamāha “yattake bhikkhū icchati, tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatū”ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno pubbaṅhasamayam nivāsetvā pattacīvaramādāya asītiyā bhikkhusahashehi saddhim Sāgalaṃ pāvīsi.

Atha kho Anantakāyo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ nissāya gacchanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “bhante Nāgasena yaṃ panetaṃ brūsi “Nāgaseno”ti, katamo ettha Nāgasenoti. Thero āha “ko panettha “Nāgaseno”ti maññasi”ti. Yo so bhante abbhantare vāto jīvo pavīsati ca nikkhamati ca, so “Nāgaseno”ti maññāmīti. Yadi paneso vāto nikkhamitvā nappaviseyya, pavisitvā na nikkhameyya, jīveyya nu kho so purīsoti. Na hi bhanteti. Ye panime saṅkhadhamakā saṅkham dhamenti, tesam vāto puna pavīsātīti. Na hi bhanteti. Ye panime vaṃsadhamakā vaṃsam dhamenti, tesam vāto puna pavīsātīti. Na hi bhanteti. Ye panime siṅgadhamaṃ siṅgam dhamenti, tesam vāto puna pavīsātīti. Na hi bhanteti. Atha kissa pana te na marantīti. Nāham paṭibalo tayā vādinā saddhim sallapitum, sādhu bhante attham jappēhīti. Neso jīvo, assāsapassāsā nāmete kāyasaṅkhārāti thero abhidhammakathaṃ kathesi. Atha Anantakāyo upāsakattaṃ paṭivedesīti.

Anantakāyapañho catuttho.

5. Pabbajjapañha

5. Atha kho āyasmā Nāgaseno yena Milindassa rañño nivesanaṃ tenupasaṅkami, upasaṅkamtivā paññatte āsane nisīdi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ sapaṇisaṃ paṇītena khādanīyena bhojanīyena sahatthā santappetvā sampavāretvā ekamekaṃ bhikkhuṃ ekamekena dussayugena acchādetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ ticīvarena acchādetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “bhante Nāgasena dasahi bhikkhūhi saddhiṃ idha nisīdatha, avasesā gacchantū”ti.

Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ bhuttāvim onītapattapañim viditvā aññataṃ nīcaṃ āsanaṃ gahetvā ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinna kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “bhante Nāgasena kimhi hoti kathāsallāpo”ti. Atthena mayaṃ mahārāja atthikā, atthe hotu kathāsallāpoti.

Rājā āha “kimatthiyā bhante Nāgasena tumhākaṃ pabbajjā, ko ca tumhākaṃ paramattho”ti. Thero āha “kinti mahārāja idaṃ dukkhaṃ nirujjheyya, aññaṅca dukkhaṃ na uppajjeyyāti. Etadatthā mahārāja amhākaṃ pabbajjā, anupadā parinibbānaṃ kho pana amhākaṃ paramattho”ti.

Kim pana bhante Nāgasena sabbe etadatthāya pabbajantīti. Na hi mahārāja keci etadatthāya pabbajanti, keci rājābhinitā¹ pabbajanti, keci corābhinitā² pabbajanti, keci iṇaṭṭā pabbajanti, keci ājīvikatthāya pabbajanti, ye pana sammā pabbajanti, te etadatthāya pabbajantīti.

Tvaṃ pana bhante etadatthāya pabbajitosīti. Ahaṃ kho mahārāja daharako santo pabbajito, na jānāmi imassa nāmatthāya pabbajāmīti, api ca kho me evaṃ ahosi “paṇḍitā ime samaṇā Sakyaputtiyā, te maṃ sikkhāpessanti”ti, svāhaṃ tehi sikkhāpito jānāmi ca passāmi ca “imassa nāmatthāya pabbajjā”ti.

Kallosi bhante Nāgasenaṇāti.

Pabbajjapañho pañcamo.

1. Rājābhinitā (Si)

2. Corābhinitā (Si)

6. Paṭisandhipañha

6. Rājā āha “bhante Nāgasena atthi koci mato na paṭisandahatī”ti. Thero āha “koci paṭisandahati, koci na paṭisandahatī”ti. Ko paṭisandahati, ko na paṭisandahatīti. Sakilesa mahārāja paṭisandahati, nikkilesa na paṭisandahatīti. Tvaṃ pana bhante Nāgasena paṭisandahissasīti. Sace mahārāja sa-upādāno bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Paṭisandhipañho chaṭṭho.

7. Yonisomanasikārapañha

7. Rājā āha “bhante Nāgasena yo na paṭisandahati, nanu so yoniso manasikārena na paṭisandahatī”ti. Yoniso ca mahārāja manasikārena paññāya ca aññehi ca kusalehi dhammehīti. Nanu bhante yoniso manasikāro yeva paññāti. Na hi mahārāja añño manasikāro, aññā paññā, imesaṃ kho mahārāja ajeḷaka goṇamahim sa-oṭṭhagadrabhānampi manasikāro atthi, paññā pana tesam natthīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Yoniso manasikārapañho sattamo.

8. Manasikāralakkhaṇapañha

8. Rājā āha “kiṃlakkhaṇo bhante Nāgasena manasikāro, kiṃlakkhaṇā paññā”ti. Ūhanalakkhaṇo kho mahārāja manasikāro, chedanalakkhaṇā paññāti.

Kathaṃ ūhanalakkhaṇo manasikāro, kathaṃ chedanalakkhaṇā paññā, opammaṃ karohīti. Jānāsi tvaṃ mahārāja yavalāvaketi. Āma bhante

jānāmīti. Kathaṃ mahārāja yavalāvakā yavaṃ lunantīti. Vāmena bhante hatthena yavakalāpaṃ gahetvā dakkhiṇena hatthena dātaṃ gahetvā dāttena chindantīti.

Yathā mahārāja yavalāvako vāmena hatthena yavakalāpaṃ gahetvā dakkhiṇena hatthena dātaṃ gahetvā yavaṃ chindati, evameva kho mahārāja yogāvacarō manasikārena mānasam gahetvā paññāya kilese chindati, evaṃ kho mahārāja ūhanalakkhaṇo manasikāro, evaṃ chedanalakkhaṇā paññāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Manasikāralakkhaṇapañho aṭṭhamo.

9. Sīlalakkhaṇapañha

9. Rājā āha “bhante Nāgasena yaṃ panetaṃ brūsi ‘aññehi ca kusalehi dhammehi’ ti, katame te kusalā dhammā” ti. Sīlaṃ mahārāja saddhā vīriyaṃ sati samādhi, ime te kusalā dhammāti. Kimlakkhaṇaṃ bhante sīlanti. Patiṭṭhānalakkhaṇaṃ mahārāja sīlaṃ sabbesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ, indriyabalabojjhaṅgamaggaṅgasatipatiṭṭhānasammappadhāna-iddhipādajhānavimokkhasamādhisamāsamāpattīnaṃ sīlaṃ patiṭṭhaṃ, sīle patiṭṭhito kho mahārāja yogāvacarō sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya pañcīndriyāni bhāveti saddhindriyaṃ vīriyīndriyaṃ satīndriyaṃ samādhīndriyaṃ paññīndriyanti, sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti. Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja ye keci bījagāma bhūtagāmā vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti, sabbe te pathaviṃ nissāya pathaviyaṃ patiṭṭhāya vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti. Evameva kho mahārāja yogāvacarō sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya pañcīndriyāni bhāveti saddhindriyaṃ vīriyīndriyaṃ satīndriyaṃ samādhīndriyaṃ paññīndriyanti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja ye keci balakaraṇīyā kammantā kayiranti, sabbe te pathaviṃ nissāya pathaviyaṃ patiṭṭhāya kayiranti. Evameva kho mahārāja yogāvacarō sīlaṃ nissāya sīle patiṭṭhāya

pañcīndriyāni bhāveti saddhīndriyaṃ vīriyīndriyaṃ satīndriyaṃ
samādhīndriyaṃ paññīndriyanti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja nagaravaḍḍhakī nagaraṃ
māpetukāmo paṭhamāṃ nagaraṭṭhānaṃ sodhāpetvā khāṇukaṇṭakaṃ
apakaḍḍhāpetvā bhūmiṃ samaṃ kārapetvā tato aparabhāge
vīthicatukkasiṅghātakādīparicchedena vibhajitvā nagaraṃ māpeti. Evameva
kho mahārāja yogāvācaro sīlaṃ nissāya sīle paṭiṭṭhāya pañcīndriyāni bhāveti
saddhīndriyaṃ vīriyīndriyaṃ satīndriyaṃ samādhīndriyaṃ paññīndriyanti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja laṅghako sippaṃ
dassetukāmo pathaviṃ khaṇāpetvā sakkharakathalaṃ apakaḍḍhāpetvā
bhūmiṃ samaṃ kārapetvā mudukāya bhūmiyā sippaṃ dasseti. Evameva kho
mahārāja yogāvācaro sīlaṃ nissāya sīle paṭiṭṭhāya pañcīndriyāni bhāveti
saddhīndriyaṃ vīriyīndriyaṃ satīndriyaṃ samādhīndriyaṃ paññīndriyanti.
Bhāsītampetaṃ mahārāja Bhagavatā—

“Sīle paṭiṭṭhāya naro sapañño, cittaṃ paññaṅca bhāvayaṃ.
Ātāpī nipako bhikkhu, so imaṃ vijaṭṭhaye jaṭan”¹.

“Ayaṃ paṭiṭṭhā dharaṇīva pāṇinaṃ,
Idaṅca mūlaṃ kusalābhivuḍḍhiyā.
Mukhañcidaṃ sabbajinānusāsane,
Yo sīlakkhandho varapātimokkhiyo”^{ti}.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Sīlakkhaṇapañho navamo.

10. Sampasādanalakkhaṇasaddhāpañha

10. Rājā āha “bhante Nāgasena kiṃlakkhaṇā saddhā”^{ti}.
Sampasādanalakkhaṇā ca mahārāja saddhā sampakkhandanalakkhaṇā cāti.
Kathaṃ bhante sampasādanalakkhaṇā saddhāti. Saddhā kho mahārāja
uppajjamānā

1. Passa Saṃ 1. 13 piṭṭhe.

nīvaraṇe vikkhambheti, vinīvaraṇaṃ cittaṃ hoti acchaṃ vip̐pasannaṃ anāvilaṃ. Evaṃ kho mahārāja sampasādanalakkhaṇā saddhāti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja rājā cakkavattī caturaṅginiyā senāya saddhiṃ addhānamaggappaṭipanno parittaṃ udakaṃ tareyya, taṃ udakaṃ hatthīhi ca assehi ca rathehi ca pattīhi ca khubhitaṃ bhavyeṃ āvilaṃ luḷitaṃ kalalībhūtaṃ. Uttiṇṇo ca rājā cakkavattī manusse āṇāpeyya “pānīyaṃ bhaṇe āharatha, pivissāmi”ti, rañño ca udakappasādako maṇi bhavyeṃ. “Evaṃ devā”ti kho te manussā rañño cakkavattissa paṭissutvā taṃ udakappasādakaṃ maṇim udake pakkhipeyyuṃ, tasmim udake pakkhittamatte saṅkhasevālapaṇakaṃ vigaccheyya, kaddamo ca sannisīdeyya, acchaṃ bhavyeṃ udakaṃ vip̐pasannaṃ anāvilaṃ. Tato rañño cakkavattissa pānīyaṃ upanāmeyyuṃ “pivatū deva pānīyaṃ”ti.

Yathā mahārāja udakaṃ, evaṃ cittaṃ daṭṭhabbaṃ, yathā te manussā, evaṃ yogāvacaro daṭṭhabbo, yathā saṅkhasevālapaṇakaṃ kaddamo ca, evaṃ kilesā daṭṭhabbā. Yathā udakappasādako maṇi, evaṃ saddhā daṭṭhabbā, yathā udakappasādake maṇimhi udake pakkhittamatte saṅkhasevālapaṇakaṃ vigaccheyya, kaddamo ca sannisīdeyya, acchaṃ bhavyeṃ udakaṃ vip̐pasannaṃ anāvilaṃ, evameva kho mahārāja saddhā uppajjamānā nīvaraṇe vikkhambheti, vinīvaraṇaṃ cittaṃ hoti acchaṃ vip̐pasannaṃ anāvilaṃ, evaṃ kho mahārāja sampasādanalakkhaṇā saddhāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Sampasādanalakkhaṇasaddhāpañho dasamo.

11. Sampakkhandanalakkhaṇasaddhāpañha

11. Kathaṃ bhante sampakkhandanalakkhaṇā saddhāti. Yathā mahārāja yogāvacaro aññesaṃ cittaṃ vimuttaṃ passitvā sotāpattiṃphale vā sakadāgāmiṃphale vā anāgāmiṃphale vā arahatte vā sampakkhandati yogaṃ karoti appattassa pattiyaṃ anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Evaṃ kho mahārāja sampakkhandanalakkhaṇā saddhāti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja uparipabbate mahāmegho abhippavasseyya, taṃ udakaṃ yathāninnaṃ pavattamānaṃ pabbatakandarapadarasākhā paripūretvā nadiṃ paripūreyya, sā ubhato kūlāni saṃvissandantī gaccheyya, atha mahājanakāyo āgantvā tassā nadiyā uttānataṃ vā gambhīrataṃ vā ajānanto bhīto vitthato tīre tiṭṭheyya, athaññataro puriso āgantvā attano thāmañca balañca sampassanto gāḷhaṃ kacchaṃ bandhitvā pakkhanditvā tareyya, taṃ tiṇṇaṃ passitvā mahājanakāyopi tareyya. Evameva kho mahārāja yogāvacarō aññesaṃ cittaṃ vimuttaṃ passitvā sotāpattiphale vā sakadāgāmiphale vā anāgāmiphale vā arahatte vā sampakkhandati yogaṃ karoti appattassa pattiyā anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya. Evaṃ kho mahārāja sampakkhandanalakkaṇaṃ saddhāti. Bhāsitampeṭaṃ mahārāja Bhagavatā Saṃyuttanikāyavare—

“Saddhāya taratī oghaṃ, appamādena aṇṇavaṃ.

Vīriyena dukkhamacceṭi, paññāya parisujjhatī”¹.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Sampakkhandanalakkaṇasaddhāpañho ekādasamo.

12. Vīriyalakkaṇapañha

12. Rājā āha “bhante Nāgasena kimlakkaṇaṃ vīriyaṃ”ti.

Upatthambhanalakkaṇaṃ mahārāja vīriyaṃ, vīriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja puriso gehe patante aññena dārunā upatthambheyya, upatthambhitaṃ santaṃ evaṃ taṃ gehaṃ na pateyya. Evameva kho mahārāja upatthambhanalakkaṇaṃ vīriyaṃ, vīriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja parittakaṃ senaṃ mahatī senā bhañjeyya, tato rājā aññamaññaṃ anussāreyya anupeseyya

1. Passa Saṃ 1. 217 piṭṭhe.

attano parittakāya senāya balaṃ anupadaṃ dadeyya, tāya saddhiṃ parittakā senā mahatiṃ senaṃ bhañjeyya. Evameva kho mahārāja upatthambhanalakkhaṇaṃ vīriyaṃ, vīriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyanti. Bhāsitaṃpetā mahārāja Bhagavatā—“vīriyavā kho bhikkhave ariyasāvako akusalaṃ pajahati, kusalaṃ bhāveti. Sāvajjaṃ pajahati, anavajjaṃ bhāveti. Suddhamattānaṃ pariharatī”ti *.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Vīriyalakkhaṇapañho dvādasamo.

13. Satalakkhaṇapañha

13. Rājā āha “bhante Nāgasena kimlakkhaṇā satī”ti. Apilāpanalakkhaṇā mahārāja sati, upaggaṇhanalakkhaṇā cāti. Kathaṃ bhante apilāpanalakkhaṇā satīti. Sati mahārāja uppajjamānā kusalākusalasāvajjānavajjahīnappaṇītakaṇhasukkasappaṭibhāgadhamme apilāpeti “ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañcendriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhaṅgā, ayaṃ ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimutti”ti. Tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati, asevitabbe dhamme na sevati. Bhajitabbe dhamme bhajati abhajitabbe dhamme na bhajati. Evaṃ kho mahārāja apilāpanalakkhaṇā satīti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja rañño cakkavattissa bhaṇḍāgāriko rājānaṃ cakkavattiṃ sāyaṃ pātaṃ yasaṃ sarāpeti “ettakā deva te hatthī, ettakā assā, ettakā rathā, ettakā pattī, ettakaṃ hiraññaṃ, ettakaṃ suvaṇṇaṃ, ettakaṃ sāpateyyaṃ, taṃ devo saratū”ti rañño sāpateyyaṃ apilāpeti. Evameva kho mahārāja sati uppajjamānā kusalākusalasāvajjānavajjahīnappaṇītakaṇhasukkasappaṭibhāgadhamme apilāpeti “ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañcendriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhaṅgā, ayaṃ

* Am 2. 481 piṭṭhe.

ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimutti”ti. Tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati, asevitabbe dhamme na sevati. Bhajitabbe dhamme bhajati, abhajitabbe dhamme na bhajati. Evaṃ kho mahārāja apilāpanalakkhaṇā satīti.

Katham bhante upaggaṇhanalakkhaṇā satīti. Sati mahārāja uppajjamānā hitāhitānaṃ dhammānaṃ gatiyo samanveti “ime dhammā hitā, ime dhammā ahitā. Ime dhammā upakārā, ime dhammā anupakārā”ti. Tato yogāvacaro ahite dhamme apanudeti, hite dhamme upaggaṇhāti. Anupakāre dhamme apanudeti, upakāre dhamme upaggaṇhāti. Evaṃ kho mahārāja upaggaṇhanalakkhaṇā satīti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja rañño cakkavattissa pariṇāyakaratanānaṃ rañño hitāhite jānāti “ime rañño hitā, ime ahitā. Ime upakārā, ime anupakārā”ti. Tato ahite apanudeti, hite upaggaṇhāti. Anupakāre apanudeti, upakāre upaggaṇhāti. Evameva kho mahārāja sati uppajjamānā hitāhitānaṃ dhammānaṃ gatiyo samanveti “ime dhammā hitā, ime dhammā ahitā. Ime dhammā upakārā, ime dhammā anupakārā”ti. Tato yogāvacaro ahite dhamme apanudeti, hite dhamme upaggaṇhāti. Anupakāre dhamme apanudeti, upakāre dhamme upaggaṇhāti. Evaṃ kho mahārāja upaggaṇhanalakkhaṇā sati. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā—“satiṅca khvāhaṃ bhikkhave sabbatthikaṃ vadāmi”ti *.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Satilakkhaṇapañho terasamo.

14. Samādhipañha

14. Rājā āha “bhante Nāgasena kiṃlakkhaṇo samādhi”ti. Pamukhalakkhaṇo mahārāja samādhi, ye keci kusalā dhammā, sabbe te samādhipamukhā honti samādhininnā samādhipoṇā samādhipabbhārāti.

* Saṃ 3. 100 piṭṭhe.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kūṭāgārassa yā kāci gopānasiyo, sabbā tā kūṭaṅgamā honti kūṭaninnā kūṭasamosaraṇā, kūṭaṃ tāsāṃ aggamakkhāyati. Evameva kho mahārāja ye keci kusalā dhammā, sabbe te samādhipamukhā honti samādhininnā samādhipoṇā samādhipabbhārāti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja koci rājā caturaṅginīyā senāya saddhiṃ saṅgāmaṃ otareyya, sabbāva senā hatthī ca assā ca rathā ca pattī ca tappamukhā¹ bhavēyyuṃ tanninnā tappoṇā tappabbhārā taṃ yeva anupariyāyeyyuṃ. Evameva kho mahārāja ye keci kusalā dhammā, sabbe te samādhipamukhā honti samādhininnā samādhipoṇā samādhipabbhārā. Evaṃ kho mahārāja pamukhalakkhaṇo samādhi. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā—“samādhim bhikkhave bhāvettha, samāhito bhikkhave bhikkhu yathābhūtaṃ pajānāti”ti *.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Samādhipaṇho cuddasamo.

15. Paññālakkhaṇapañha

15. Rājā āha “bhante Nāgasena kiṃ lakkhaṇā paññā”ti. Pubbeva kho mahārāja mayā vuttaṃ “chedanalakkhaṇā paññā”ti, api ca obhāsanalakkhaṇā paññāti. Kathaṃ bhante obhāsanalakkhaṇā paññāti paññā mahārāja uppajjamānā avijjandhakāraṃ vidhameti, vijjobhāsaṃ janeti, ñāṇālokaṃ vidamseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti. Tato yogāvacarō “aniccaṃ”ti vā “dukkhaṃ”ti vā “anattā”ti vā sammappaññāya passatīti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja puriso andhakāre gehe padīpaṃ paveseyya, pavīṭṭho padīpo andhakāraṃ vidhameti, obhāsaṃ janeti, ālokaṃ vidamseti, rūpāni pākaṭāni karoti. Evameva kho mahārāja

1. Tappamukhā (Syā, Ka)

* Saṃ 2. 12, 302; Saṃ 3. 363; Am 3. 517; Khu 10. 50 piṭṭhesu.

paññā uppajjamānā avijjandhakāraṃ vidhameti, vijjobhāsaṃ janeti,
ñāṇālokaṃ vidamseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti. Tato yogāvacaro
“aniccaṃ”ti vā “dukkhaṃ”ti vā “anattā”ti vā sammappaññāya passati. Evaṃ
kho mahārāja obhāsanalakkhaṇā paññāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Paññālakkaṇapañho pannarasamo.

16. Nānādhammānaṃ ekakicca-abhinipphādanapañha

16. Rājā āha “bhante Nāgasena ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ
abhinipphādentī”ti. Āma mahārāja ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ
abhinipphādentī, kilese hanantīti.

Kathaṃ bhante ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī,
kilese hananti. Opannaṃ karohīti. Yathā mahārāja senā nānā santā hatthī
ca assā ca rathā ca pattī ca ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī, saṅgāme
parasenaṃ abhivijjanti. Evameva kho mahārāja ime dhammā nānā santā
ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī, kilese hanantīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Nānādhammānaṃ ekakicca-abhinipphādanapañho soḷasamo.

Mahāvaggo paṭhamo.

Imasmim vage soḷasa pañhā.

2. Addhānavagga

1. Dhammasantatipaṇha

1. Rājā āha “bhante Nāgasena yo uppajjati, so eva so, udāhu añño”ti.
Thero āha “na ca so, na ca añño”ti.

Opammaṃ karohīti. Tam kiṃ maññasi mahārāja yadā tvaṃ daharo taruṇo mando uttānaseyyako ahosi, so yeva tvaṃ etarahi mahantoti. Na hi bhante añño so daharo taruṇo mando uttānaseyyako ahosi, añño ahaṃ etarahi mahantoti. Evaṃ sante kho mahārāja mātātīpi na bhavissati, pitātīpi na bhavissati, ācariyotīpi na bhavissati, sippavātīpi na bhavissati, sīlavātīpi na bhavissati, paññavātīpi na bhavissati, kinnu kho mahārāja aññā eva kalalassa mātā, aññā abbudassa mātā, aññā pesiyā mātā, aññā ghanassa mātā, aññā khuddakassa mātā, aññā mahantassa mātā, añño sippaṃ sikkhati, añño sikkhito bhavati, añño pāpakammaṃ karoti, aññassa hatthapādā chijjantīti. Na hi bhante. Tvaṃ pana bhante evaṃ vutte kiṃ vadeyyāsīti. Thero āha “ahaññeva kho mahārāja daharo ahosiṃ taruṇo mando uttānaseyyako, ahaññeva etarahi mahanto, imameva kāyaṃ nissāya sabbe te ekasaṅgahitā”ti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso padīpaṃ padīpeyya, kiṃ so sabbarattim padīpeyyāti. Āma bhante sabbarattim padīpeyyāti. Kinnu kho mahārāja yā purime yāme acci, sā majjhime yāme accīti. Na hi bhanteti. Yā majjhime yāme acci, sā pacchime yāme accīti. Na hi bhanteti. Kinnu kho mahārāja añño so ahosi purime yāme padīpo, añño majjhime yāme padīpo, añño pacchime yāme padīpoti. Na hi bhante, taṃ yeva nissāya sabbarattim padīpitoti. Evameva kho mahārāja dhammā santati sandahati, añño uppajjati, añño nirujjhati, apubbaṃ acarimaṃ viya sandahati, tena na ca so, na ca añño, purimaviññāṇe pacchimaviññāṇaṃ saṅgahaṃ gacchatīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja khīraṃ duyhamānaṃ kālantarena dadhi parivatteyya, dadhito navanītaṃ, navanītato ghaṭaṃ parivatteyya, yo nu kho mahārāja evaṃ vadeyya “yaṃ yeva khīraṃ taṃ yeva dadhi, yaṃ yeva dadhi taṃ yeva navanītaṃ, yaṃ yeva navanītaṃ taṃ yeva ghaṭaṃ”ti, sammā nu kho so mahārāja vadamāno vadeyyāti. Na hi bhante, taṃyeva nissāya sambhūtaṃ. Evameva kho mahārāja dhammasantati sandahati, añño uppajjati, añño nirujjhati, apubbaṃ acarimaṃ viya sandahati, tena na ca so, na ca añño, purimaviññāṇe pacchimaviññāṇaṃ saṅgahaṃ gacchatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Dhammasantatipañho paṭhamo.

2. Paṭisandahanapañha

2. Rājā āha “bhante Nāgasena yo na paṭisandahati, jānāti so “na paṭisandahissāmī”ti. Āma mahārāja yo na paṭisandahati, jānāti so “na paṭisandahissāmī”ti. Kathaṃ bhante jānātīti. Yo hetu yo paccayo mahārāja paṭisandahanāya, tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti so “na paṭisandahissāmī”ti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kassako gahapatiko kasitvā ca vapitvā ca dhaññāgāraṃ paripūreyya, so aparena samayena neva kasseyya na vappeyya, yathāsambhatañca dhaññaṃ paribhuñjeyya vā visajjeyya vā yathā paccayaṃ vā kareyya, jāneyya so mahārāja kassako gahapatiko “na me dhaññāgāraṃ paripūressatī”ti. Āma bhante jāneyyāti. Kathaṃ jāneyyāti. Yo hetu yo paccayo dhaññāgārassa paripūraṇāya, tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti “na me dhaññāgāraṃ paripūressatī”ti. Evameva kho mahārāja yo hetu yo paccayo paṭisandahanāya, tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti so “na paṭisandahissāmī”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Paṭisandahanapañho dutiyo.

3. Nānapaññāpañha

3. Rājā āha “bhante Nāgasena yassa nāṇaṃ uppannaṃ, tassa paññā uppannā”ti. Āma mahārāja yassa nāṇaṃ uppannaṃ, tassa paññā uppannāti. Kiṃ bhante yaññeva nāṇaṃ sā yeva paññāti. Āma mahārāja yaññeva nāṇaṃ sā yeva paññāti. Yassa pana bhante taññeva nāṇaṃ sā yeva paññā uppannā, kiṃ sammuyheyya so, udāhu na sammuyheyyāti. Katthaci mahārāja sammuyheyya, katthaci na sammuyheyyāti. Kuhiṃ bhante sammuyheyyāti. Aññātapubbesu vā mahārāja sippaṭṭhānesu, agatapubbāya vā disāya, assutapubbāya vā nāmapaññattiyā sammuyheyyati. Kuhiṃ na sammuyheyyāti. Yaṃ kho pana mahārāja tāya paññāya kataṃ “aniccaṃ”ti vā “dukkhaṃ”ti vā “anattā”ti vā, taṃ na sammuyheyyāti. Moho panassa bhante kuhiṃ gacchatīti. Moho kho mahārāja nāṇe uppannamatte tattheva nirujjhatīti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso andhakāragehe padīpaṃ āropeyya, tato andhakāro nirujjheyya, āloko pātubhaveyya. Evameva kho mahārāja nāṇe uppannamatte moho tattheva nirujjhatīti.

Paññā pana bhante kuhiṃ gacchatīti, paññāpi kho mahārāja sakiccayaṃ katvā tattheva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ “aniccaṃ”ti vā “dukkhaṃ”ti vā “anattā”ti vā, taṃ na nirujjhatīti.

Bhante Nāgasena yaṃ panetaṃ brūsi “paññā sakiccayaṃ katvā tattheva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ “aniccaṃ”ti vā “dukkhaṃ”ti vā “anattā”ti vā, taṃ na nirujjhatīti”ti, tassa opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja yo koci puriso rattiṃ lekhaṃ pesetukāmo lekhakaṃ pakkosāpetvā padīpaṃ āropetvā lekhaṃ likhāpeyya, likhite pana lekhe padīpaṃ vijjhāpeyya, vijjhāpītepi padīpe lekhaṃ na vinasseyya. Evameva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tattheva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ “aniccaṃ”ti vā “dukkhaṃ”ti vā “anattā”ti vā, taṃ na nirujjhatīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja puratthimesu janapadesu manussā anugharaṃ pañca pañca udakaghaṭakāni ṭhapenti ālimpanaṃ vijjhāpetum, ghare paditte tāni pañca udakaghaṭakāni gharassūpari khipanti, tato aggi vijjhāyati, kiṃ nu kho mahārāja tesam manussānaṃ evaṃ hoti “puna tehi ghaṭehi ghaṭakiccaṃ karissāmāti. Na hi bhante alaṃ tehi ghaṭehi, kiṃ tehi ghaṭehīti. Yathā mahārāja pañca udakaghaṭakāni, evaṃ pañcindriyāni daṭṭhabbāni saddhindriyaṃ vīriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ. Yathā te manussā, evaṃ yogāvacarō daṭṭhabbo. Yathā aggi, evaṃ kilesā daṭṭhabbā. Yathā pañcahi udakaghaṭakehi aggi vijjhāpīyati, evaṃ pañcindriyehi kilesā vijjhāpīyanti, vijjhāpitāpi kilesā na puna sambhavanti. Evameva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tattheva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ “aniccaṃ”ti vā “dukkhaṃ”ti vā “anattā”ti vā, taṃ na nirujjhatīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja vejjo pañcamūlabhesajjāni gahetvā gilānakaṃ upasaṅkamitvā tāni pañcamūlabhesajjāni pisitvā¹ gilānakaṃ pāyeyya, tehi ca dosā niddhameyyum, kiṃ nu kho mahārāja tassa vejjassa evaṃ hoti “puna tehi pañcamūlabhesajjehi bhesajjakiccaṃ karissāmi”ti. Na hi bhante alaṃ tehi pañcamūlabhesajjehi, kiṃ tehi pañcamūlabhesajjehīti. Yathā mahārāja pañcamūlabhesajjāni, evaṃ pañcindriyāni daṭṭhabbāni saddhindriyaṃ vīriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ. Yathā vejjo, evaṃ yogāvacarō daṭṭhabbo. Yathā byādhi, evaṃ kilesā daṭṭhabbā. Yathā byādhito puriso, evaṃ puthujjano daṭṭhabbo. Yathā pañcamūlabhesajjehi gilānassa dosā niddhantā, dose niddhante gilāno arogo hoti, evaṃ pañcindriyehi kilesā niddhamīyanti, niddhamitā ca kilesā na puna sambhavanti. Evameva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tattheva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ “aniccaṃ”ti vā “dukkhaṃ”ti vā “anattā”ti vā, taṃ na nirujjhatīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja saṅgāmāvacarō yodho pañca kaṇḍāni gahetvā saṅgāmaṃ otareyya parasenaṃ vijetum, so saṅgāmagato tāni pañca kaṇḍāni khipeyya, tehi ca parasenā

1. Pimsitvā (Sī, I)

bhijjeyya, kinnu kho mahārāja tassa saṅgāmāvacarassa yodhassa evaṃ hoti “puna tehi kaṇḍehi kaṇḍakiccaṃ karissāmī”ti. Na hi bhante alaṃ tehi kaṇḍehi, kiṃ tehi kaṇḍehīti. Yathā mahārāja pañca kaṇḍāni, evaṃ pañcindriyāni daṭṭhabbāni saddhindriyaṃ vīriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ. Yathā mahārāja saṅgāmāvacaro yodho, evaṃ yogāvacaro daṭṭhabbo. Yathā parasena evaṃ kilesā daṭṭhabbā. Yathā pañcahi kaṇḍehi parasenā bhijjati, evaṃ pañcindriyehi kilesā bhijjanti, bhaggā ca kilesā na puna sambhavanti. Evameva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tattheva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ “aniccaṃ”ti vā “dukkhaṃ”ti vā “anattā”ti vā, taṃ na nirujjhatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Ñāṇapaññāpañho tatiyo.

4. Paṭisandahanapuggalavediyanapañha

4. Rājā āha “bhante Nāgasena yo na paṭisandahati, vedeti so kiñci dukkhaṃ vedanaṃ”ti. Thero āha “kiñci vedeti, kiñci na vedetī”ti. Kiṃ vedeti, kiṃ na vedetīti. Kāyikaṃ mahārāja vedanaṃ vedeti, cetasikaṃ vedanaṃ na vedetīti. Kathaṃ bhante kāyikaṃ vedanaṃ vedeti, kathaṃ cetasikaṃ vedanaṃ na vedetīti. Yo hetu yo paccayo kāyikāya dukkhavedanāya uppattiyā, tassa hetussa tassa paccayassa anuparamā kāyikaṃ dukkhavedanaṃ vedeti, yo hetu yo paccayo cetasikāya dukkhavedanāya uppattiyā, tassa hetussa tassa paccayassa uparamā cetasikaṃ dukkhavedanaṃ na vedeti. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā— “so ekaṃ vedanaṃ vedeti kāyikaṃ na cetasikaṃ”ti.

Bhante Nāgasena yo dukkhaṃ vedanaṃ vedeti, kasmā so na parinibbāyatīti. Natthi mahārāja arahato anunayo vā paṭigho vā, na ca arahanto apakkaṃ pāṭenti paripākaṃ āgamenti paṇḍitā. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ.
 Kālañca paṭikañkhāmi, nibbisaṃ bhatako yathā.
 Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitaṃ.
 Kālañca paṭikañkhāmi, sampajāno patissato”¹.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Paṭisandahanapuggalavediyanapañho catuttho.

5. Vedanāpañha

5. Rājā āha “bhante Nāgasena sukhā vedanā kusalā vā akusalā vā abyākatā vā”¹ti. Siyā mahārāja kusalā, siyā akusalā, siyā abyākatāti. Yadi bhante kusalā na dukkhā, yadi dukkhā na kusalā, kusalaṃ dukkhanti nuppajjati. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, idha purisassa hatthe tatthaṃ ayoguḷaṃ nikkhipeyya, dutiye hatthe sītaṃ himapiṇḍaṃ nikkhipeyya, kiṃ nu kho mahārāja ubhopi te daheyyunti. Āma bhante ubhopi te daheyyunti. Kiṃ nu kho te mahārāja ubhopi uṇhāti. Na hi bhanteti. Kiṃ pana te mahārāja ubhopi sītalāti. Na hi bhanteti. Ājānāhi niggahaṃ yadi tattaṃ dahati, na ca te ubhopi uṇhā, tena nuppajjati. Yadi sītalaṃ dahati, na ca te ubhopi sītalā, tena nuppajjati. Kissa pana te mahārāja ubhopi dahanti, na ca te ubhopi uṇhā, na ca te ubhopi sītalā, ekaṃ uṇhaṃ, ekaṃ sītalaṃ, ubhopi te dahanti, tena nuppajjati. Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ sallapituṃ, sādhu atthaṃ jappēhīti. Tato thero abhidhammasamyuttāya kathāya rājānaṃ Milindaṃ saññāpesi—

Chayimāni mahārāja gehanissitāni somanassāni, cha nekkhammanissitāni somanassāni, cha gehanissitāni domanassāni, cha nekkhammanissitāni domanassāni, cha gehanissitā upekkhā, cha nekkhammanissitā upekkhāti, imāni cha chakkāni, atītāpi chattimsavidhā vedanā,

1. Passa Khu 2. 314 piṭṭhe.

anāgatāpi chattimsavidhā vedanā, paccuppannāpi chattimsavidhā vedanā, tadekajjhaṃ abhisaññūhitvā abhisampiṇḍetvā aṭṭhasataṃ vedanā hontīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Vedanāpañho pañcamao.

6. Nāmarūpa-ekattanānattapañha

6. Rājā āha “bhante Nāgasena ko paṭisandahatī”ti. Thero āha “nāmarūpaṃ kho mahārāja paṭisandahatī”ti. Kim imaṃ yeva nāmarūpaṃ paṭisandahatīti. Na kho mahārāja imaṃ yeva nāmarūpaṃ paṭisandahati, iminā pana mahārāja nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammaṃ aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahatīti. Yadi bhante na imaṃ yeveva nāmarūpaṃ paṭisandahati, nanu so mutto bhavissati pāpakehi kammehīti. Thero āha “yadi na paṭisandaheyya, mutto bhaveyya pāpakehi kammehi. Yasmā ca kho mahārāja paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi kammehī”ti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso aññatarassa purisassa ambaṃ avahareyya, tamenam ambasāmiko gahetvā rañño dasseyya “iminā deva purisena mayhaṃ ambā avahaṭā”ti, so evaṃ vadeyya “nāhaṃ deva imassa ambe avaharāmi, aññe te ambā, ye iminā ropitā, aññe te ambā, ye mayā avahaṭā, nāhaṃ daṇḍappatto”ti. Kinu kho so mahārāja puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. Āma bhante daṇḍappatto bhaveyyāti. Kena kāraṇenāti. Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, purimaṃ bhante ambaṃ appaccakkhāya pacchimena ambena so puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. Evameva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammaṃ aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi kammehīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso aññatarassa purisassa sālim avahareyya -pa-. Ucchum avahareyya -pa-. Yathā mahārāja koci puriso hemantakāle aggim jāletvā

visibbetvā¹ avijjhāpetvā pakkameyya, atha kho so aggi aññatarassa purisassa khettaṃ ḍaheyya², tamenam khettsāmiko gahetvā rañño dasseyya “iminā deva purisena mayham khettaṃ daḍḍhan”ti. So evam vadeyya “nāham deva imassa khettaṃ jhāpemi, añño so aggi, yo mayā avijjhāpito, añño so aggi, yenimassa khettaṃ daḍḍham, nāham daṇḍappattoti. Kim nu kho so mahārāja puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. Āma bhante daṇḍappatto bhaveyyāti. Kena kāraṇenāti. Kiñcāpi so evam vadeyya, purimam bhante agginā appaccakkhāya pacchimena agginā so puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. Evameva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanam vā pāpakaṃ vā, tena kammaṃ aññam nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi kammehīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso padīpaṃ ādāya pāsādam abhirūhitvā bhuñjeyya, padīpo jhāyamāno tiṇam jhāpeyya, tiṇam jhāyamānam gharam jhāpeyya, gharam jhāyamānam gāmaṃ jhāpeyya, gāmajano taṃ purisaṃ gahetvā evam vadeyya “kissa tvaṃ bho purisa gāmaṃ jhāpesī”ti, so evam vadeyya “nāham bho gāmaṃ jhāpemi, añño so padīpaggi, yassāham ālokena bhuñjīm, añño so aggi, yena gāmo jhāpito”ti, te vivadamānā tava santike āgaccheyyūm, kassa tvaṃ mahārāja aṭṭam³ dhāreyyāsīti. Gāmajanassa bhanteti. Kim kāraṇāti. Kiñcāpi so evam vadeyya, api ca tato eva so aggi nibbattoti. Evameva kho mahārāja kiñcāpi aññam mārāṇantikaṃ nāmarūpaṃ, aññam paṭisandhismiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na mutto pāpakehi kammehīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso daharim dārikaṃ vāretvā suṅkaṃ datvā pakkameyya, sā aparena samayena mahatī assa vayappattā, tato añño puriso suṅkaṃ datvā vivāham kareyya, itaro āgantvā evam vadeyya “kissa pana me tvaṃ ambho purisa bhariyam nesī”ti. So evam vadeyya “nāham tava bhariyam nemi, aññā sā dārikā daharī taruṇī,

1. Visīvetvā (Sī, I)

2. Upaḍaheyya (Ka)

3. Attham (Sī, I)

yā tayā vāritā ca dinnasuṅkā ca, aññāyaṃ dārikā mahatī vayappattā mayā vāritā ca dinnasuṅkā cā”ti, te vivadamānā tava santike āgaccheyyūṃ. Kassa tvaṃ mahārāja aṭṭaṃ dhāreyyāsīti. Purimassa bhanteti. Kiṃ kāraṇāti. Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, api ca tato yeva sā mahatī nibbattāti. Evameva kho mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ, aññaṃ paṭisandhismiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso gopālakassa hatthato khīraghaṭaṃ kiṇitvā tasseva hatthe nikkhipivā pakkameyya “sve gahetvā gamissāmi”ti, taṃ aparajju dadhi sampajjeyya, so āgantvā evaṃ vadeyya “dehi me khīraghaṭaṃ”ti. So dadhiṃ dasseyya. Itaro evaṃ vadeyya “nāhaṃ tava hatthato dadhiṃ kiṇāmi, dehi me khīraghaṭaṃ”ti. So evaṃ vadeyya “ajānato te khīraṃ dadhibhūtaṃ”ti te vivadamānā tava santike āgaccheyyūṃ, kassa tvaṃ mahārāja aṭṭaṃ dhāreyyāsīti. Gopālakassa bhanteti. Kiṃ kāraṇāti. Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, api ca tato yeva taṃ nibbattanti. Evameva kho mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ, aññaṃ paṭisandhismiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Nāmarūpa-ekattanānattapañho chaṭṭho.

7. Therapaṭisandahanāpaṭisandahanapañha

7. Rājā āha “bhante Nāgasena tvaṃ pana paṭisandahissasī”ti. Alaṃ mahārāja kiṃ te tena pucchitena, nanu mayā paṭikacceva akkhātaṃ “sace mahārāja sa-upādāno bhavissāmi, paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi, na paṭisandahissāmi”ti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso rañño adhikāraṃ kareyya, rājā tuṭṭho adhikāraṃ dadeyya, so tena adhikārena pañcahi kāmagaṇehi samappito samaṅgibhūto paricareyya,

so ce janassa āroceyya “na me rājā kiñci paṭikarotī”ti. Kinnu kho so mahārāja puriso yuttakārī bhaveyyāti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja kim te tena pucchitena, nanu mayā paṭikacceva akkhātāṃ “sace sa-upādāno bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi, na paṭisandahissāmi”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Therapaṭisandahanāpaṭisandahanapañho sattamo.

8. Nāmarūpapaṭisandahanapañha

8. Rājā āha “bhante Nāgasena yaṃ panetaṃ brūsi ‘nāmarūpan’ti, tattha katamaṃ nāmaṃ, katamaṃ rūpan”ti. Yaṃ tattha mahārāja oḷārikaṃ, etaṃ rūpaṃ, ye tattha sukhumā cittacetasikā dhammā, etaṃ nāmanti. Bhante Nāgasena kena kāraṇena nāmaṃ yeva na paṭisandahati, rūpaṃ yeva vāti. Aññamaññūpanissitā mahārāja ete dhammā ekatova uppajjantīti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kukkuṭiyā kalalaṃ na bhaveyya, aṇḍampi na bhaveyya. Yañca tattha kalalaṃ, yañca aṇḍaṃ, ubhopete aññamaññūpanissitā, ekatova nesaṃ uppatti hoti. Evameva kho mahārāja yadi tattha nāmaṃ na bhaveyya, rūpampi na bhaveyya, yañceva tattha nāmaṃ, yañceva rūpaṃ, ubhopete aññamaññūpanissitā, ekatova nesaṃ uppatti hoti. Evametaṃ dīghamaddhānaṃ sandhāvitanti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Nāmarūpapaṭisandahanapañho aṭṭhamo.

9. Addhānapañha

9. Rājā āha “bhante Nāgasena yaṃ panetaṃ brūsi ‘dīghamaddhāna’ti, kimetaṃ addhānaṃ nāmā”ti. Atīto mahārāja addhā, anāgato addhā, paccuppanno addhāti. Kim pana bhante sabbe addhā atthīti. Koci

mahārāja addhā atthi, koci natthīti. Katamo pana bhante atthi, katamo natthīti. Ye te mahārāja saṅkhārā atītā vigatā niruddhā vipariṇatā, so addhā natthi. Ye dhammā vipākā, ye ca vipākadhammadhammā, ye ca aññatra paṭisandhim denti, so addhā atthi. Ye sattā kālaṅkatā aññatra uppannā, so ca addhā atthi. Ye sattā kālaṅkatā aññatra anuppannā, so addhā natthi. Ye ca sattā parinibbutā, so ca addhā natthi parinibbutattāti.

Kallosi bhante Nāgaseṇāti.

Addhānapaṇho navamo.

Addhānavaggo dutiyo.

Imasmim vagge nava pañhā.

3. Vicāravagga

1. Addhānamūlapañha

1. Rājā āha “bhante Nāgasena atītassa addhānassa kiṃ mūlaṃ, anāgatassa addhānassa kiṃ mūlaṃ, paccuppanassa addhānassa kiṃ mūlaṃ”ti. Atītassa ca mahārāja addhānassa anāgatassa ca addhānassa paccuppanassa ca addhānassa avijjā mūlaṃ, avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ, nāmarūpapaccayā saḷāyatanāṃ, saḷāyatanapaccayā phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātipaccayā jarāmaṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti. Evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa addhānassa¹ purimā koṭi na paññāyatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Addhānamūlapañho paṭhamo.

2. Purimakotiṭipañha

2. Rājā āha “bhante Nāgasena yaṃ panetaṃ brūsi ‘purimā koṭi na paññāyatī’ti, tassa opammaṃ karohī”ti. Yathā mahārāja puriso parittaṃ² bījaṃ pathaviyaṃ nikkhipeyya, tato aṅkuro uṭṭhahitvā anupubbena vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjitvā phalaṃ dadeyya. Tato bījaṃ gahetvā puna ropeyya, tatopi aṅkuro uṭṭhahitvā anupubbena vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjitvā phalaṃ dadeyya. Evametissā santatiyā atthi antoti. Natthi bhanteti. Evameva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kukkuṭiyā aṇḍaṃ bhavēyya, aṇḍato kukkuṭi kukkuṭiyā aṇḍanti. Evametissā santatiyā atthi antoti. Natthi bhanteti. Evameva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti.

1. Addhānassa (I, Ka)

2. Paripakkāṃ (Ka)

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Thero pathaviyā cakkam̃ likhitvā Milindam̃ rājānam̃ etadavoca “atthi mahārāja imassa cakkassa anto”ti. Natthi bhanteti. Evameva kho mahārāja imāni cakkāni vuttāni Bhagavatā “cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuvīññānam̃, tiṇṇam̃ saṅgati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānam̃, upādānapaccayā kammaṃ, kammato puna cakkhum̃ jāyatī”ti. Evametissā santatiyā atthi antoti. Natthi bhanteti.

Sotañca paṭicca sadde ca -pa-. Manañca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññānam̃, tiṇṇam̃ saṅgati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānam̃, upādānapaccayā kammaṃ, kammato puna mano jāyatīti. Evametissā santatiyā atthi antoti. Natthi bhanteti. Evameva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Purimakoṭipañho dutiyo.

3. Koṭipaññāyanapañha

3. Rājā āha “bhante Nāgasena yaṃ panetaṃ brūsi ‘purimā koṭi na paññāyatī’ti, katamā ca sā purimā koṭi”ti. Yo kho mahārāja atīto addhā, esā purimā koṭīti. Bhante Nāgasena yaṃ panetaṃ brūsi “purimā koṭi na paññāyatī”ti, kiṃ pana bhante sabbāpi purimā koṭi na paññāyatīti. Kāci mahārāja paññāyati, kāci na paññāyatīti. Katamā bhante paññāyati, katamā na paññāyatīti. Ito pubbe mahārāja sabbena sabbam̃ sabbathā sabbam̃ avijjā nāhosīti esā purimā koṭi na paññāyati, yaṃ ahutvā sambhoti, hutvā paṭivigacchati, esā purimā koṭi paññāyatīti.

Bhante Nāgasena yaṃ ahutvā sambhoti, hutvā paṭivigacchati, nanu taṃ ubhato chinnaṃ atthaṃ gacchatīti. Yadi mahārāja ubhato chinnaṃ atthaṃ gacchati,

ubhato chinnā sakkā vaḍḍhetunti. Āma sāpi sakkā vaḍḍhetunti. Nāhaṃ bhante etaṃ pucchāmi koṭito sakkā vaḍḍhetunti. Āma sakkā vaḍḍhetunti.

Opammaṃ karohīti. Thero tassa rukkhūpamaṃ akāsi, khandhā ca kevalassa dukkhakkhandhassa bijānīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Koṭipaññāyanapañho tatiyo.

4. Saṅkhārajāyamānapañha

4. Rājā āha “bhante Nāgasena atthi keci saṅkhārā, ye jāyantī”ti. Āma mahārāja atthi saṅkhārā, ye jāyantīti. Katame te bhanteti. Cakkhusmiñca kho mahārāja sati rūpesu ca cakkhuviññāṇaṃ hoti, cakkhuviññāṇe sati cakkhusamphasso hoti, cakkhusamphasse sati vedanā hoti, vedanāya sati taṇhā hoti, taṇhāya sati upādānaṃ hoti, upādāne sati bhavo hoti, bhavo sati jāti hoti, jātiyā sati jarāmaṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudaho hoti. Cakkhusmiñca kho mahārāja asati rūpesu ca asati cakkhu viññāṇaṃ na hoti, cakkhuviññāṇe asati cakkhusamphasso na hoti, cakkhusamphasse asati vedanā na hoti, vedanāya asati taṇhā na hoti, taṇhāya asati upādānaṃ na hoti, upādāne asati bhavo na hoti, bhavo asati jāti na hoti, jātiyā asati jarāmaṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā na honti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hotīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Saṅkhārajāyamānapañho catuttho.

5. Bhavantasañkhārājāyamānapāḷha

5. Rājā āha “bhante Nāgasena atthi keci sañkhārā, ye abhavantā jāyantī”ti. Natthi mahārāja keci sañkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho mahārāja sañkhārā jāyantīti.

Opammaṃ karohīti. Tam kiṃ maññasi mahārāja, idaṃ gehaṃ abhavantaṃ jātaṃ, yattha tvaṃ nisinnosīti. Natthi kiñci bhante idha abhavantaṃ jātaṃ, bhavantaṃ yeva jātaṃ, imāni kho bhante dārūni vane ahesuṃ, ayañca mattikā pathaviyaṃ ahosi, itthīnañca purisānañca tajjena vāyāmena evamidaṃ gehaṃ nibbattanti. Evameva kho mahārāja natthi keci sañkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva sañkhārā jāyantīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja ye keci bījagāmahūtagāmā pathaviyaṃ nikkhattā anupubbena vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjamānā pupphāni ca phalāni ca dadeyyuṃ, na te rukkhā abhavantā jātā, bhavantā yeva te rukkhā jātā. Evameva kho mahārāja natthi keci sañkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva te sañkhārā jāyantīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kumbhakāro pathaviyā mattikaṃ uddharitvā nānābhājanāni karoti, na tāni bhājanāni abhavantāni jātāni, bhavantāni yeva jātāni. Evameva kho mahārāja natthi keci sañkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva sañkhārā jāyantīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja vīṇāya pattamā na siyā, cammaṃ na siyā, doṇi na siyā, daṇḍo na siyā, upavīṇo na siyā, tantiyo na siyuṃ, koṇo na siyā, purisassa ca tajjo vāyāmo na siyā, jāyeyya saddoti. Na hi bhanteti. Yato ca kho mahārāja vīṇāya pattamā siyā, cammaṃ siyā, doṇi siyā, daṇḍo siyā, upavīṇo siyā, tantiyo siyuṃ, koṇo siyā, purisassa ca tajjo vāyāmo siyā, jāyeyya saddoti. Āma bhante jāyeyyāti. Evameva kho mahārāja natthi keci sañkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sañkhārā jāyantīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja araṇi na siyā, araṇipotako na siyā, araṇiyottakaṃ na siyā, uttarāraṇi

na siyā, coḷakaṃ na siyā, purisassa ca tajjo vāyāmo na siyā, jāyeyya so aggīti. Na hi bhanteti. Yato ca kho mahārāja araṇi siyā, araṇipotako siyā, araṇiyottakaṃ siyā, uttarāraṇi siyā, coḷakaṃ siyā, purisassa ca tajjo vāyamo siyā, jāyeyya so aggīti. Āma bhante jāyeyyāti. Evameva kho mahārāja natthi keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho saṅkhārā jāyantīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja maṇi na siyā, ātapo na siyā, gomayaṃ na siyā, jāyeyya so aggīti. Na hi bhanteti. Yato ca kho mahārāja maṇi siyā, ātapo siyā, gomayaṃ siyā, jāyeyya so aggīti. Āma bhante jāyeyyāti. Evameva kho mahārāja natthi keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho saṅkhārā jāyantīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja ādāso na siyā, ābhā na siyā, mukhaṃ na siyā, jāyeyya attāti. Na hi bhanteti. Yato ca kho mahārāja ādāso siyā, ābhā siyā, mukhaṃ siyā, jāyeyya attāti. Āma bhante jāyeyyāti. Evameva kho mahārāja natthi keci saṅkhārā, ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho saṅkhārā jāyantīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Bhavantasaṅkhārajāyamānapañho pañcamao.

6. Vedagūpañha

6. Rājā āha “bhante Nāgasena vedagū upalabbhatī”ti. Ko panesa mahārāja vedagū nāmāti. Yo bhante abbhantare jīvo cakkhunā rūpaṃ passati, sotena saddaṃ suṇāti, ghānena gandhaṃ ghāyati, jivhāya rasaṃ sāyati, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati, manasā dhammaṃ vijānāti, yathā mayaṃ idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum, tena tena vātapānena passeyyāma, puratthimenapi vātapānena passeyyāma,

pacchimenapi vātapānena passeyyāma, uttarenapi vātapānena passeyyāma, dakkhiṇenapi vātapānena passeyyāma. Evameva kho bhante ayaṃ abbhantare jīvo yena yena dvārena icchati passitum, tena tena dvārena passatīti.

Thero āha “pañcadvāraṃ mahārāja bhaṇissāmi, taṃ suṇohi, sādhukaṃ manasikarohi, yadi abbhantare jīvo cakkhunā rūpaṃ passati, yathā mayaṃ idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum, tena tena vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, puratthimenapi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, pacchimenapi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, uttarenapi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, dakkhiṇenapi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, evametena abbhantare jīvena sotenapi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, ghānenapi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, jivhāyapi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, kāyenapi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, manasāpi rūpaṃ yeva passitabbaṃ. Cakkhunāpi saddo yeva sotabbo, ghānenapi saddo yeva sotabbo, jivhāyapi saddo yeva sotabbo, kāyenapi saddo yeva sotabbo, manasāpi saddo yeva sotabbo. Cakkhunāpi gandho yeva ghāyitabbo, sotenapi gandho yeva ghāyitabbo, jivhāyapi gandho yeva ghāyitabbo, kāyenapi gandho yeva ghāyitabbo, manasāpi gandho yeva ghāyitabbo. Cakkhunāpi raso yeva sāyitabbo, sotenapi raso yeva sāyitabbo, ghānenapi raso yeva sāyitabbo, kāyenapi raso yeva sāyitabbo, manasāpi raso yeva sāyitabbo. Cakkhunāpi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, sotenapi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, ghānenapi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, jivhāyapi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, manasāpi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ. Cakkhunāpi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, sotenapi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, ghānenapi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, jivhāyapi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, kāyenapi dhammaṃ yeva vijānitabbanti. Na hi bhanteti.

Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ, pacchimena vā purimaṃ, yathā vā pana mahārāja mayaṃ idha pāsāde nisinnā imesu jālavātapānesu ugghāṭitesu mahantena ākāsenā bahimukhā suṭṭhutamaṃ rūpaṃ passāma, evametena abbhantare jīvenāpi cakkhudvāresu ugghāṭitesu mahantena ākāsenā suṭṭhutamaṃ rūpaṃ passitabbaṃ, sotesu ugghāṭitesu.

Ghāne ugghāṭite. Jivhāya ugghāṭitāya. Kāye ugghāṭite mahantena ākāsenā suṭṭhutarāṃ saddo sotabbo, gandho ghāyitabbo, raso sāyitabbo, phoṭṭhabbo phusitabboti. Na hi bhanteti.

Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ, pacchimena vā purimaṃ, yathā vā pana mahārāja ayaṃ dinno nikkhamitvā bahidvāraakoṭṭhake tiṭṭheyya, jānāsi tvaṃ mahārāja “ayaṃ dinno nikkhamitvā bahidvāraakoṭṭhake ṭhito”ti. Āma bhante jānāmīti. Yathā vā pana mahārāja ayaṃ dinno anto pavisitvā tava purato tiṭṭheyya, jānāsi tvaṃ mahārāja “ayaṃ dinno anto pavisitvā mama purato ṭhito”ti. Āma bhante jānāmīti. Evameva kho mahārāja abbhantare so jīvo jivhāya rase nikkhitte jāneyya ambulattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittakattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vāti. Āma bhante jāneyyāti. Te rase anto pavitṭhe jāneyya ambulattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittakattaṃ vā kaṭukattaṃ vākaśāyattaṃ vā madhurattaṃ vāti. Na hi bhanteti.

Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ, pacchimena vā purimaṃ, yathā mahārāja kocideva puriso madhughaṭasataṃ āharāpetvā madhudoṇiṃ pūrāpetvā purisassa mukhaṃ pidahitvā¹ madhudoṇiyā pakkhipēyya, jāneyya mahārāja so puriso madhuṃ sampannaṃ vā na sampannaṃ vāti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇenāti. Na hi tassa bhante mukhe madhu pavitṭhanti.

Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ, pacchimena vā purimanti. Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ sallapitum, sādhu bhante atthaṃ jappēhīti.

Thero abhidhammasaṃyuttāya kathāya rājānaṃ Milindaṃ saññāpesi— idha mahārāja cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṃ, taṃsahajātā phasso vedanā saññā cetanā ekaggatā jīvitindriyaṃ manasikāroti evamete dhammā paccayato jāyanti, na hettha vedagū upalabbhati, sotañca paṭicca sadde ca -pa- manañca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññāṇaṃ, taṃsahajātā phasso vedanā saññā cetanā ekaggatā jīvitindriyaṃ

1. Pidahitvāva (Ka)

manasikāroti evamete dhammā paccayato jāyanti, na hettha vedagū upalabbhatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Vedagūpañho chaṭṭho.

7. Cakkhuviññāṇādipaṇha

7. Rājā āha “bhante Nāgasena yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati”ti. Āma mahārāja yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati.

Kinnu kho bhante Nāgasena paṭhamaṃ cakkhuviññāṇaṃ uppajjati, pacchā manoviññāṇaṃ, udāhu manoviññāṇaṃ paṭhamaṃ uppajjati, pacchā cakkhuviññāṇanti. Paṭhamaṃ mahārāja cakkhuviññāṇaṃ uppajjati, pacchā manoviññāṇanti.

Kinnu kho bhante Nāgasena cakkhuviññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti “yatthāhaṃ uppajjāmi, tvampi tattha uppajjāhi”ti, udāhu manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti “yattha tvaṃ uppajjissasi, ahampi tattha uppajjissāmi”ti. Na hi mahārāja anālāpo tesāṃ aññamaññehīti.

Kathaṃ bhante Nāgasena yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati. Ninnattā ca mahārāja dvārattā ca ciṇṇattā ca samudācaritattā cāti.

Kathaṃ bhante Nāgasena ninnattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati.

Opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, deve vassante katamena udakaṃ gaccheyyāti. Yena bhante ninnāṃ, tena gaccheyyāti. Athāparena samayena devo vasseyya, katamena taṃ udakaṃ gaccheyyāti. Yena bhante purimaṃ udakaṃ gataṃ, tampi tena gaccheyyāti.

Kinnu kho mahārāja purimaṃ udakaṃ pacchimaṃ udakaṃ āṇāpeti “yenāhaṃ gacchāmi, tvampi tena gacchāhi”ti, pacchimaṃ vā udakaṃ purimaṃ udakaṃ āṇāpeti “yena tvaṃ gacchissasi, ahampi tena gacchissāmi”ti. Na hi bhante,

anālāpo tesam aññamaññehi, ninnattā gacchantīti. Evameva kho mahārāja ninnattā yattha cakkhuvīññāṇam uppajjati, tattha manovīññāṇampi uppajjati, na cakkhuvīññāṇam manovīññāṇam āṇāpeti “yatthāham uppajjāmi, tvampi tattha uppajjāhī”ti, nāpi manovīññāṇam cakkhuvīññāṇam āṇāpeti “yattha tvam uppajjissasi, ahampi tattha uppajjissāmi”ti, anālāpo tesam aññamaññehi, ninnattā uppajjantīti.

Katham bhante Nāgasena dvārattā yattha cakkhuvīññāṇam uppajjati, tattha manovīññāṇampi uppajjati.

Opammaṃ karohīti. Tam kiṃ maññasi mahārāja, rañño paccantimam nagaram assa dalhapākāratoraṇam ekadvāram, tato puriso nikkhamitukāmo bhavyeya, katamena nikkhameyyāti. Dvārena bhante nikkhameyyāti. Athāparo puriso nikkhamitukāmo bhavyeya, katamena so nikkhameyyāti. Yena bhante purimo puriso nikkhanto, sopi tena nikkhameyyāti.

Kinnu kho mahārāja purimo puriso pacchimam purisam āṇāpeti “yenāham gacchāmi, tvampi tena gacchāhī”ti, pacchimo vā puriso purimam purisam āṇāpeti “yena tvam gacchissasi, ahampi tena gacchissāmi”ti. Na hi bhante, anālāpo tesam aññamaññehi, dvārattā gacchantīti. Evameva kho mahārāja dvārattā yattha cakkhuvīññāṇam uppajjati, tattha manovīññāṇampi uppajjati, na cakkhuvīññāṇam manovīññāṇam āṇāpeti “yatthāham uppajjāmi, tvampi tattha uppajjāhī”ti, nāpi manovīññāṇam cakkhuvīññāṇam āṇāpeti “yattha tvam uppajjissasi, ahampi tattha uppajjissāmi”ti, anālāpo tesam aññamaññehi, dvārattā uppajjantīti.

Katham bhante Nāgasena ciṇṇattā yattha cakkhuvīññāṇam uppajjati, tattha manovīññāṇampi uppajjati.

Opammaṃ karohīti. Tam kiṃ maññasi mahārāja, paṭhamam ekam sakaṭam gaccheyya, atha dutiyam sakaṭam katamena gaccheyyāti. Yena bhante purimam sakaṭam gataṃ, tampi tena gaccheyyāti.

Kinnu kho mahārāja purimam sakaṭam pacchimam sakaṭam āṇāpeti “yenāham gacchāmi, tvampi tena gacchāhī”ti, pacchimam vā sakaṭam purimam

sakaṭam āṇāpeti “yena tvaṃ gacchissasi, ahampi tena gacchissāmi”ti. Na hi bhante, anālāpo tesam aññamaññehi, ciṇṇattā gacchantīti. Evameva kho mahārāja ciṇṇattā yattha cakkhuviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati, na cakkhuviññāṇam manoviññāṇam āṇāpeti “yatthāham uppajjāmi, tvampi tattha uppajjāhī”ti, nāpi manoviññāṇam cakkhuviññāṇam āṇāpeti “yattha tvaṃ uppajjissasi, ahampi tattha uppajjissāmi”ti, anālāpo tesam aññamaññehi, ciṇṇattā uppajjantīti.

Katham bhante Nāgasena samudācaritattā yattha cakkhuviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati, opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja muddāgaṇanāsaṅkhyālekhāsippaṭṭhānesu ādikammikassa dandhāyanā bhavati, athāparena samayena nisammakiriyāya samudācaritattā adandhāyanā bhavati. Evameva kho mahārāja samudācaritattā yattha cakkhuviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati, na cakkhuviññāṇam manoviññāṇam āṇāpeti “yatthāham uppajjāmi, tvampi tattha uppajjāhī”ti, nāpi manoviññāṇam cakkhuviññāṇam āṇāpeti “yattha tvaṃ uppajjissasi, ahampi tattha uppajjissāmi”ti, anālāpo tesam aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantīti.

Bhante Nāgasena yattha sotaviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati -pa- yattha ghānaviññāṇam uppajjati. Yattha jivhāviññāṇam uppajjati. Yattha kāyaviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati. Āma mahārāja yattha kāyaviññāṇam uppajjati, tattha manoviññāṇampi uppajjati.

Kinnu kho bhante Nāgasena paṭhamam kāyaviññāṇam uppajjati, pacchā manoviññāṇam, udāhu manoviññāṇam paṭhamam uppajjati, pacchā kāyaviññāṇanti. Kāyaviññāṇam mahārāja paṭhamam uppajjati, pacchā manoviññāṇanti.

Kinnu kho bhante Nāgasena -pa- anālāpo tesam aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Cakkhuviññāṇādīpaṇho sattamo.

8. Phassalakkhaṇapañha

8. Rājā āha “bhante Nāgasena yattha manoviññāṇaṃ uppajjati, phassopi vedanāpi tattha uppajjati”ti. Āma mahārāja yattha manoviññāṇaṃ uppajjati, phassopi tattha uppajjati, vedanāpi tattha uppajjati, saññāpi tattha uppajjati, cetanāpi tattha uppajjati, vitakkopi tattha uppajjati, vicāropi tattha uppajjati, sabbepi phassappamukhā dhammā tattha uppajjantīti.

Bhante Nāgasena kiṃlakkhaṇo phassoti. Phusanalakkhaṇo mahārāja phassoti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja dve meṇḍā yujjheyyaṃ, tesu yathā eko meṇḍo, evaṃ cakkhu daṭṭhabbaṃ. Yathā dutiyo meṇḍo, evaṃ rūpaṃ daṭṭhabbaṃ. Yathā tesāṃ sannipāto, evaṃ phasso daṭṭhabboti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja dve pāṇi vajjeyyaṃ, tesu yathā eko pāṇi, evaṃ cakkhu daṭṭhabbaṃ. Yathā dutiyo pāṇi, evaṃ rūpaṃ daṭṭhabbaṃ. Yathā tesāṃ sannipāto, evaṃ phasso daṭṭhabboti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja dve sammā vajjeyyaṃ, tesu yathā eko sammō, evaṃ cakkhu daṭṭhabbaṃ. Yathā dutiyo sammō, evaṃ rūpaṃ daṭṭhabbaṃ. Yathā tesāṃ sannipāto, evaṃ phasso daṭṭhabboti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Phassalakkhaṇapañho aṭṭhamo.

9. Vedanālakkhaṇapañha

9. Bhante Nāgasena kiṃlakkhaṇā vedanāti. Vedayitalakkhaṇā mahārāja vedanā anubhavanalakkhaṇā cāti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso rañño adhikāraṃ kareyya, tassa rājā tuṭṭho adhikāraṃ dadeyya, so tena adhikārena pañcahi kāmagaṇehi samappito samaṅgibhūto paricareyya, tassa evamassa—mayā kho pubbe rañño adhikāro kato, tassa

me rājā tuṭṭho adhikāraṃ adāsi, svāhaṃ tatonidānaṃ imaṃ evarūpaṃ vedanaṃ vedayāmīti.

Yathā vā pana mahārāja kocideva puriso kusalaṃ kammaṃ katvā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ upapajjeyya, so ca tattha dibbehi pañcahi kāmaguṇehi samappito samaṅgibhūto paricareyya, tassa evamassa—svāhaṃ kho pubbe kusalaṃ kammaṃ akāsim, sohaṃ tatonidānaṃ imaṃ evarūpaṃ vedanaṃ vedayāmīti, evaṃ kho mahārāja vedayitalakkhaṇā vedanā anubhavanalakkhaṇā cāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Vedanālakkhapaṇho navamo.

10. Saññālakkhapaṇha

10. Bhante Nāgasena kiṃlakkhapaṇā saññāti. Sañjānanalakkhaṇā mahārāja saññā. Kiṃ sañjānāti, nīlampi sañjānāti, pītampi sañjānāti, lohitampi sañjānāti, odātampi sañjānāti, mañjiṭṭhampi¹ sañjānāti, evaṃ kho mahārāja sañjānanalakkhaṇā saññāti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja rañño bhaṇḍāgāriko bhaṇḍāgāraṃ pavisitvā nīlapītalohitodāta mañjiṭṭhāni² rājabhogāni rūpāni passitvā sañjānāti. Evaṃ kho mahārāja sañjānanalakkhaṇā saññāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Saññālakkhapaṇho dasamo.

11. Cetanālakkhapaṇha

11. Bhante Nāgasena kiṃlakkhapaṇā cetanāti. Cetayitalakkhaṇā mahārāja cetanā abhisankharaṇalakkhaṇā cāti.

1. Mañjeṭṭhampi (Sī, I)

2. Mañjeṭṭhāni (Sī, I)

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso visarṇaṃ abhisarṇharitvā attanā ca piveyya, pare ca pāyeyya, so attanāpi dukkhito bhavēyya, parepi dukkhitā bhavēyyuṃ. Evameva kho mahārāja idhekacco puggalo akusalaṃ kammaṃ cetanāya cetayitvā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjeyya, yepi tassa anusikkhanti, tepi kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ nirayaṃ upapajjanti.

Yathā vā pana mahārāja kocideva puriso sappinavanītatelamadhuphāṇitaṃ ekajjhaṃ abhisarṇharitvā attanā ca piveyya, pare ca pāyeyya, so attanā sukhito bhavēyya, parepi sukhitā bhavēyyuṃ. Evameva kho mahārāja idhekacco puggalo kusalaṃ kammaṃ cetanāya cetayitvā kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggāṃ lokāṃ upapajjati, yepi tassa anusikkhanti, tepi kāyassa bhedaṃ paraṃ maraṇā sugatiṃ saggāṃ lokāṃ upapajjanti. Evaṃ kho mahārāja cetayitalakkhaṇā cetanā abhisarṇharaṇalakkhaṇā cāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Cetanālakkhaṇapañho ekādasamo.

12. Viññāṇalakkhaṇapañha

12. Bhante Nāgasena kiṃlakkhaṇaṃ viññāṇanti. Vijāṇanalakkhaṇaṃ mahārāja viññāṇanti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja nagaraguttiko majjhe nagarasiṅghātake nisinno passeyya puratthimadisato purisaṃ āgacchantāṃ, passeyya dakkhiṇadisato purisaṃ āgacchantāṃ, passeyya pacchimadisato purisaṃ āgacchantāṃ, passeyya uttaradisato purisaṃ āgacchantāṃ. Evameva kho mahārāja yañca puriso cakkhunā rūpaṃ passati, taṃ viññāṇena vijāṇāti. Yañca sotena saddaṃ suṇāti, taṃ viññāṇena vijāṇāti. Yañca ghāṇena gandhaṃ ghāyati, taṃ viññāṇena vijāṇāti. Yañca jivhāya rasaṃ sāyati, taṃ

viññāṇena vijānāti. Yañca kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati, taṃ viññāṇena vijānāti. Yañca manasā dhammaṃ vijānāti, taṃ viññāṇena vijānāti. Evaṃ kho mahārāja vijānanalakkhaṇaṃ viññāṇanti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Viññāṇalakkhaṇapañho dvādasamo.

13. Vitakkalakkhaṇapañha

13. Bhante Nāgasena kiṃlakkhaṇo vitakkoti. Appanālakkhaṇo mahārāja vitakkoti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja vaḍḍhakī suparikammakataṃ dāruṃ sandhismiṃ appeti, evameva kho mahārāja appanālakkhaṇo vitakkoti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Vitakkalakkhaṇapañho terasamo.

14. Vicāralakkhaṇapañha

14. Bhante Nāgasena kiṃlakkhaṇo vicāroti. Anumajjanalakkhaṇo mahārāja vicāroti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kaṃsathālaṃ ākoṭitaṃ pacchā anuravati anusandahati¹, yathā mahārāja ākoṭanā, evaṃ vitakko daṭṭhabbo. Yathā anuravanā², evaṃ vicāro daṭṭhabboti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Vicāralakkhaṇapañho cuddasamo.

Vicāravaggo tatiyo.

Imasmiṃ vagge cuddasa pañhā.

1. Anusaddāyati (Ka)

2. Anumajjanā (Ka)

4. Nibbānavagga

1. Phassādivinibbhujanapañha

1. Rājā āha “bhante Nāgasena sakkā imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvagatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetuṃ ‘ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro’ti”. Na sakkā mahārāja imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvagatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetuṃ “ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro”ti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja rañño sūdo arasaṃ vā rasaṃ vā¹ kareyya, so tattha dadhimpī pakkhipeyya, loṇampi pakkhipeyya, siṅgi verampi pakkhipeyya, jīrakampi pakkhipeyya, maricampi pakkhipeyya, aññānipī pakārānī pakkhipeyya, tamenāṃ rājā evaṃ vadeyya, “dadhissa me rasaṃ āhara, loṇassame rasaṃ āhara, siṅgiverassa me rasaṃ āhara, jīrakassa me rasaṃ āhara, maricassa me rasaṃ āhara, sabbesaṃ me pakkhittānaṃ rasaṃ āhara”ti. Sakkā nu kho mahārāja tesāṃ rasānaṃ ekatobhāvagatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasaṃ āharitūṃ ambulattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittakattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vāti. Na hi bhante sakkā tesāṃ rasānaṃ ekatobhāvagatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasaṃ āharitūṃ ambulattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittakattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā, api ca kho pana sakena sakena lakkhaṇena upaṭṭhahantīti. Evameva kho mahārāja na sakkā imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvagatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetuṃ “ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro”ti, api ca kho pana sakena sakena lakkhaṇena upaṭṭhahantīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Phassādivinibbhujanapañho paṭhamo.

1. Yūsaṃ vā rasaṃ vā (Sī, Syā, I)

2. Nāgasenapañha

2. Thero āha “loṇaṃ mahārāja cakkhuviññeyyaṃ”ti. Āma bhante cakkhuviññeyyanti. Suṭṭhu kho mahārāja jānāhīti. Kiṃ pana bhante jivhāviññeyyanti. Āma mahārāja jivhāviññeyyanti. Kiṃ pana bhante sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānātīti. Āma mahārāja sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānāti.

Yadi bhante sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānāti, kissa pana taṃ sakaṭehi balībaddā¹ āharanti, nanu loṇameva āharitabbanti. Na sakkā mahārāja loṇameva āharitum ekatobhāvagatā ete dhammā gocaranānattagatā loṇaṃ garubhāvo cāti. Sakkā pana mahārāja loṇaṃ tulāya tulayitunti. Āma bhante sakkāti. Na sakkā mahārāja loṇaṃ tulāya tulayitum, garubhāvo tulāya tulyatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Nāgasenapañho dutiyo.

3. Pañcāyatanakammanibbattapañha

3. Rājā āha “bhante Nāgasena yānimāni pañcāyatanāni, kinu tāni nānākammehi nibbattāni, udāhu ekena kammenā”ti. Nānākammehi mahārāja nibbattāni, na ekena kammenāti.

Opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, ekasmiṃ khetto nānābījāni vappeyyum, tesaṃ nānābījānaṃ nānāphalāni nibbatteyyunti. Āma bhante nibbatteyyunti. Evameva kho mahārāja yāni yāni pañcāyatanāni, tāni tāni nānākammehi nibbattāni, na ekena kammenāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Pañcāyatanakammanibbattapañho tatiyo.

1. Balibaddā (Sī, I)

4. Kammanānākaraṇapañha

4. Rājā āha “bhante Nāgasena kena kāraṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā, aññe dīghāyukā, aññe bahvābādhā aññe appābādhā, aññe dubbaṇṇā, aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā, aññe mahesakkhā, aññe appabhogā, aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā, aññe mahākulīnā, aññe duppaññā, aññe paññavanto”ti.

Thero āha “kissa pana mahārāja rukkhā na sabbe samakā, aññe ambilā, aññe lavaṇā, aññe tittakā, aññe kaṭukā, aññe kasāvā, aññe madhurā”ti. Maññāmi bhante bījānaṃ nānākaraṇenāti. Evameva kho mahārāja kammānaṃ nānākaraṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā, aññe dīghāyukā, aññe bahvābādhā, aññe appābādhā, aññe dubbaṇṇā, aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā, aññe mahesakkhā, aññe appabhogā, aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā, aññe mahākulīnā, aññe duppaññā, aññe paññavanto, bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā—“kammassakā māṇava sattā kammaḍāyādā kammayonī kammabandhū kammappaṭisaraṇā, kammaṃ satte vibhajati yadidaṃ hīnappaṇītatāyā”ti *.

Kallosi bhante Nāgasenaṃti.

Kammanānākaraṇapañho catuttho.

5. Vāyāmakaraṇapañha

5. Rājā āha “bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha ‘kinti imaṃ dukkhaṃ nirujjheyya, aññaṅca dukkhaṃ nuppajjeyyā’ti”. Etadatthā mahārāja amhākaṃ pabbajjāti. Kiṃ paṭikacceva vāyamitena, nanu sampatte kāle vāyamitabbanti. Thero āha “sampatte kāle mahārāja vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭikacceva vāyāmo kiccakaro bhavati”ti.

Opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yadā tvaṃ pipāsito bhavyeyyāsi, tadā tvaṃ udapānaṃ khaṇāpeyyāsi, taḷākaṃ khaṇāpeyyāsi “pānīyaṃ pivissāmi”ti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja sampatte

* Ma 3. 244 piṭṭhe.

kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭikacceva vāyāmo kiccakaro bhavatīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yadā tvaṃ bubhukkhito bhaveyyāsi, tadā tvaṃ khettaṃ kasāpeyyāsi, sālim ropāpeyyāsi, dhaññaṃ atiharāpeyyāsi “bhattaṃ bhuñjissāmi”ti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭikacceva vāyāmo kiccakaro bhavatīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yadā te saṅgāmo paccupaṭṭhito bhaveyya, tadā tvaṃ parikhaṃ khaṇāpeyyāsi, pākāraṃ kārāpeyyāsi, gopuraṃ kārāpeyyāsi, aṭṭālakāṃ kārāpeyyāsi, dhaññaṃ atiharāpeyyāsi, tadā tvaṃ hatthismiṃ sikkheyyāsi, assasmim sikkheyyāsi, rathasmim sikkheyyāsi, dhanusmim sikkheyyāsi, tharusmim sikkheyyāsi. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭikacceva vāyāmo kiccakaro bhavati, bhāsitaṃ mahārāja Bhagavatā—

“Paṭikacceva taṃ kayirā, yaṃ jaññā hitamattano.

Na sākaṭikacintāya, mantā dhīro parakkame.

Yatha sākaṭiko maṭṭhaṃ¹, samaṃ hitvā mahāpathaṃ.

Visamaṃ maggamāruya, akkhacchinna jhāyati.

Evaṃ dhammā apakkamma, adhammamanuvattiya.

Mando maccu mukhaṃ patto, akkhacchinna jhāyati”ti².

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Vāyāmakaraṇapañho pañcama.

6. Nerayikaggi-uṇhabhāvapañha

6. Rājā āha “bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha ‘pākatika-aggito nerayiko aggi mahābhitāpataro hoti, khuddakopi

1. Nāma (Sī, I, Ka) Saṃ 1. 56 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Socaṭīti (sabbattha)

pāsāṇo pākatike aggimhi pakkhitto divasampi paccamāno¹ na vilayaṃ gacchati, kūṭāgāramattopi pāsāṇo nerayikaggimhi pakkhitto khaṇena vilayaṃ gacchatī'ti", etaṃ vacanaṃ na saddahāmi, evañca pana vadetha "ye ca tattha uppannā sattā, te anekānipi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayaṃ gacchantīti, tampi vacanaṃ na saddahāmīti.

Thero āha "taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yā tā santi makariniyopi susumāriniyopi kacchapiniyopi moriniyopi kapotiniyopi, kinnu tā kakkhaḷāni pāsāṇāni sakkharāyo ca khādantī'ti. Āma bhante khādantīti. Kiṃ pana tāni tāsāṃ kucchiyaṃ koṭṭhabbhantaragatāni vilayaṃ gacchantīti. Āma bhante vilayaṃ gacchantīti. Yo pana tāsāṃ kucchiyaṃ gabbho, sopi vilayaṃ gacchatīti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇenāti. Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayaṃ gacchatīti. Evameva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekānipi vassasahassāni niraye paccamānāna vilayaṃ gacchanti. Bhāsitampeṭaṃ mahārāja Bhagavatā—
*“so na tāva kālaṃ karoti, yāva na taṃ pāpakammaṃ byantīhotī'ti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yā tā santi sīhiniyopi byagghiniyopi dīpiniyopi kukkuriniyopi. Kinnu tā kakkhaḷāni aṭṭhikāni maṃsāni khādantīti, āma bhante khādantīti. Kiṃ pana tāni tāsāṃ kucchiyaṃ koṭṭhabbhantaragatāni vilayaṃ gacchantīti. Āma bhante vilayaṃ gacchantīti. Yo pana tāsāṃ kucchiyaṃ gabbho, sopi vilayaṃ gacchatīti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇenāti. Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayaṃ gacchatīti. Evameva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekānipi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayaṃ gacchantīti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja yā tā santi yonakasukhumāliniyopi khattiyasukhumāliniyopi brāhmaṇasukhumāliniyopi gahapatisukhumāliniyopi. Kinnu tā kakkhaḷāni khajjakāni maṃsāni khādantīti. Āma bhante khādantīti. Kiṃ pana tāni tāsāṃ kucchiyaṃ koṭṭhabbhantaragatāni vilayaṃ gacchantīti. Āma bhante vilayaṃ gacchantīti.

1. Dhamāmāno (Sī, I)

* Ma 3. 221; Am 1. 140 piṭṭhesu.

Yo pana tāsāṃ kucchiyaṃ gabbho sopi vilayaṃ gacchatīti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇenāti. Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayaṃ gacchatīti. Evameva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekānīpi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayaṃ gacchanti. Bhāsitampetam mahārāja Bhagavatā—* “so na tāva kālaṃ karoti, yāva na taṃ pāpakammaṃ byantīhoti”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Nerayikaggi-uṇhabhāvapañho chaṭṭho.

7. Pathavisandhārakapañha

7. Rājā āha “bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha ‘ayaṃ mahāpathavī udake patiṭṭhitā, udakaṃ vāte patiṭṭhitam, vāto ākāse patiṭṭhito’ti, etampi vacanaṃ na saddahāmi”ti. Thero dhammakarakena¹ udakaṃ gahetvā rājānaṃ Milindaṃ saññāpesi “yathā mahārāja imaṃ udakaṃ vātena ādhāritam, evaṃ tampi udakaṃ vātena ādhāritam”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Pathavisandhārakapañho sattamo.

8. Nirodhanibbānapañha

8. Rājā āha “bhante Nāgasena nirodho nibbānan”ti. Āma mahārāja nirodho nibbānanti. Kathaṃ bhante Nāgasena nirodho nibbānanti. Sabbe bālaputhujjanā kho mahārāja ajjhattikabāhire āyatane abhinandanti abhivadanti ajjhosāya tiṭṭhanti, te tena sotena vuyhanti, na parimuccanti jātiyā jarāya maraṇena sokena paridevena dukkhehi domanassehi upāyāsehi na parimuccanti dukkhasmāti vadāmi. Sutavā ca kho mahārāja ariyasāvako ajjhattikabāhire

* Ma 3. 221; Aṃ 1. 140 piṭṭhesu.

1. Dhammakaraṇa (Ka)

āyatane nābhinandati nābhivadati nājhosāya tiṭṭhati, tassa taṃ
 anabhinandato anabhivadato anājhosāya tiṭṭhato taṃhā nirujjhati,
 taṃhānirodhā upādānanirodho, upādānanirodhā bhavanirodho, bhavanirodhā
 jātinirodho, jātinirodhā jarāmaṇaṃ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā
 nirujjhanti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti, evaṃ
 kho mahārāja nirodho nibbānanti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Nirodhanibbānapañho aṭṭhamo.

9. Nibbānalabhanapañha

9. Rājā āha “bhante Nāgasena sabbeva labhanti nibbānan”ti. Na kho
 mahārāja sabbeva labhanti nibbānaṃ, api ca kho mahārāja yo sammā
 paṭipanno abhiññeyye dhamme abhijānāti, pariññeyye dhamme parijānāti,
 pahātabbe dhamme pajahati, bhāvetabbe dhamme bhāveti, sacchikātabbe
 dhamme sacchikaroti, so labhati nibbānanti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Nibbānalabhanapañho navamo.

10. Nibbānasukhajānanapañha

10. Rājā āha “bhante Nāgasena yo na labhati nibbānaṃ, jānāti so
 “sukhaṃ nibbānan”ti. Āma mahārāja yo na labhati nibbānaṃ, jānāti so
 “sukhaṃ nibbānan”ti. Kathaṃ bhante Nāgasena alabhanto jānāti “sukhaṃ
 nibbānan”ti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yesaṃ nacchinnā

hatthapādā, jāneyyūṃ te mahārāja “dukkhaṃ hatthapādacchedanaṃ”ti. Āma bhante jāneyyunti. Kathaṃ jānāyyunti. Aññesaṃ bhante chinnahatthapādānaṃ paridevitasaddaṃ sutvā jānanti “dukkhaṃ hatthapādacchedanaṃ”ti. Evameva kho mahārāja yesaṃ diṭṭhaṃ nibbānaṃ, tesāṃ saddaṃ sutvā jānāti “sukhaṃ nibbānaṃ”ti.

Kallosi bhante Nāgaseṇāti.

Nibbānasukhajānaṇapañho dasamo.

Nibbānavaggo catuttho.

Imasmim vagge dasa pañhā.

5. Buddhavagga

1. Buddhassa atthinatthibhāvapañha

1. Rājā āha “bhante Nāgasena Buddho tayā diṭṭho”ti. Na hi mahārājāti. Atha te ācariyehi Buddho diṭṭhoti. Na hi mahārājāti. Tena hi bhante Nāgasena natthi Buddhoti. Kiṃ pana mahārāja Himavati Ūhā nadī tayā diṭṭhāti. Na hi bhanteti. Atha te pitarā Ūhā nadī diṭṭhāti. Na hi bhanteti. Tena hi mahārāja natthi Ūhā nadīti. Atthi bhante kiñcāpi mayā Ūhā nadī na diṭṭhā, pitarāpi me Ūhā nadī na diṭṭhā, api ca atthi Ūhā nadīti. Evameva kho mahārāja kiñcāpi mayā Bhagavā na diṭṭho, ācariyehipi me Bhagavā na diṭṭho, api ca atthi Bhagavāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Buddhassa atthinatthibhāvapañho paṭhamo.

2. Buddhassa anuttarabhāvapañha

2. Rājā āha “bhante Nāgasena Buddho anuttaro”ti. Āma mahārāja Bhagavā anuttaroti. Kathaṃ bhante Nāgasena adiṭṭhapubbaṃ jānāsi “Buddho anuttaro”ti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yehi adiṭṭhapubbo mahāsamuddo, jāneyyūṃ te mahārāja mahanto kho mahāsamuddo gambhīro appameyyo duppariyogāho, yatthimā pañca mahānadiyo satataṃ samitaṃ appenti, seyyathīdam, Gaṅgā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahī, neva tassa ūnattaṃ vā pūrattaṃ vā paññāyatīti. Āma bhante jāneyyunti. Evameva kho mahārāja sāvake mahante parinibbute passitvā jānāmi “Bhagavā anuttaro”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Buddhassa anuttarabhāvapañho dutiyo.

3. Buddhassa anuttarabhāvajānanapañha

3. Rājā āha “bhante Nāgasena sakkā jānitum “Buddho anuttaro”ti. Āma mahārāja sakkā jānitum “Bhagavā anuttaro”ti. Kathaṃ bhante Nāgasena sakkā jānitum “Buddho anuttaro”ti. Bhūtapubbaṃ mahārāja Tissatthero nāma lekhācariyo ahosi, bahūni vassāni abbatitāni kālaṅkatassa kathaṃ so ñāyatīti. Lekhena bhanteti. Evameva kho mahārāja yo dhammaṃ passati, so Bhagavantam passati, dhammo hi mahārāja Bhagavatā desitoti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Buddhassa anuttarabhāvajānanapañho tatiyo.

4. Dhammaḍḍhapañha

4. Rājā āha “bhante Nāgasena dhammo tayā ḍḍho”ti. Buddhanettiyā kho mahārāja Buddhapaññattiyā yāvajīvaṃ sāvakehi vattitabbanti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Dhammaḍḍhapañho catuttho.

5. Asaṅkamanapaṭisandahanapañha

5. Rājā āha “bhante Nāgasena na ca saṅkamati paṭisandahati cā”ti. Āma mahārāja na ca saṅkamati paṭisandahati cāti. Kathaṃ bhante Nāgasena na ca saṅkamati paṭisandahati ca, opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso padīpato padīpaṃ padīpeyya, kinna kho so mahārāja padīpo padīpamhā saṅkantoti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja na ca saṅkamati paṭisandahati cāti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja daharako santo silokācariyassa santike kiñci silokaṃ gahitanti. Āma

bhanteti. Kiñ nu kho mahārāja so siloko ācariyamhā sañkantoti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja na ca sañkamati paṭisandahati cāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Asañkamanapaṭisandahanapañho pañcamao.

6. Vedagūpañha

6. Rājā āha “bhante Nāgasena vedagū upalabbhatī”ti. Thero āha “paramatthena kho mahārāja vedagū nupalabbhatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Vedagūpañho chaṭṭho.

7. Aññakāyasañkamanapañha

7. Rājā āha “bhante Nāgasena atthi koci satto, yo imamhā kāyā aññañam kāyañ sañkamati”ti. Na hi mahārājāti. Yadi bhante Nāgasena imamhā kāyā aññañam kāyañ sañkamanto natthi, nanu mutto bhavissati pāpakehi kammehīti. Āma mahārāja, yadi na paṭisandaheyya, mutto bhavissati pāpakehi kammehīti, yasmā ca kho mahārāja paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti.

Opammañ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso aññatarassa purisassa ambañ avahareyya, kiñ so daṇḍappatto bhaveyyāti. Āma bhante daṇḍappatto bhaveyyāti. Na kho so mahārāja tāni ambāni avahari, yāni tena ropitāni, kasmā daṇḍappatto bhaveyyāti. Tāni bhante ambāni nissāya jātāni, tasmā daṇḍappatto bhaveyyāti. Evameva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammañ karoti sobhanañ vā

asobhanaṃ vā, tena kammaṇa aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Aññaakāyasaṅkamanapañho sattamo.

8. Kammaphala-atthibhāvapañha

8. Rājā āha “bhante Nāgasena iminā nāmarūpena kammaṃ katarā kusalaṃ vā akusalaṃ vā, kuhiṃ tāni kammāni tiṭṭhantī”ti. Anubandheyyuṃ kho mahārāja tāni kammāni chāyāva anapāyinīti¹. Sakkā pana bhante tāni kammāni dassetuṃ “idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantī”ti. Na sakkā mahārāja tāni kammāni dassetuṃ “idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantī”ti.

Opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yānimāni rukkhāni anibbattaphalāni, sakkā tesāṃ phalāni dassetuṃ “idha vā idha vā tāni phalāni tiṭṭhantī”ti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja abbocchinnāya santatiyā na sakkā tāni kammāni dassetuṃ “idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantī”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Kammaphala-atthibhāvapañho aṭṭhamo.

9. Uppajjati jānanapañha

9. Rājā āha “bhante Nāgasena yo uppajjati, jānāti so “uppajjissāmī”ti. Āma mahārāja yo uppajjati jānāti so “uppajjissāmī”ti. Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kassako gahapatiko bījāni pathaviyaṃ nikkhipitvā sammā deve vassante jānāti

1. Anupāyinīti (Ka)

“dhaññaṃ nibbattissatī”ti. Āma bhante jāneyyāti. Evameva kho mahārāja yo uppajjati, jānāti so “uppajjissāmī”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Uppajjati jānanapañho navamo.

10. Buddhanidassanapañha

10. Rājā āha “bhante Nāgasena Buddho atthī”ti. Āma mahārāja Bhagavā atthīti. Sakkā pana bhante Nāgasena Buddho nidassetuṃ “idha vā idha vā”ti. Parinibbuto mahārāja Bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā, na sakkā Bhagavā nidassetuṃ “idha vā idha vā”ti.

Opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, mahato aggikkhandhassa jalamānassa yā acci atthaṅgatā, sakkā sā acci dassetuṃ “idha vā idha vā”ti. Na hi bhante, niruddhā sā acci appaññattim gatāti. Evameva kho mahārāja Bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto atthaṅgato, na sakkā Bhagavā nidassetuṃ “idha vā idha vā”ti, dhammakāyena pana kho mahārāja sakkā Bhagavā nidassetuṃ, dhammo hi mahārāja Bhagavatā desitoti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Buddhanidassanapañho dasamo.

Buddhavaggo pañcama.

Imasmim vagge dasa pañhā.

6. Sativagga

1. Kāyapiyāyanapañha

1. Rājā āha “bhante Nāgasena piyo pabbajitānaṃ kāyo”ti. Na kho mahārāja piyo pabbajitānaṃ kāyoti. Atha kissa nu kho bhante kelāyatha mamāyathāti. Kiṃ pana te mahārāja kadāci karahaci saṅgāmagatassa kaṇḍappahāro hotīti. Āma bhante hotīti. Kinnu kho mahārāja so vaṇo ālepena ca ālimpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca coḷapaṭṭena paliveṭhīyatīti. Āma bhante ālepena ca ālimpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca coḷapaṭṭena paliveṭhīyatīti. Kinnu kho mahārāja piyo te vaṇo, tena ālepena ca ālimpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca coḷapaṭṭena paliveṭhīyatīti. Na me bhante piyo vaṇo, api ca maṃsassa ruhanatthāya ālepena ca ālimpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca coḷapaṭṭena paliveṭhīyatīti. Evameva kho mahārāja appiyo pabbajitānaṃ kāyo, atha ca pabbajitā anajjhositā kāyaṃ pariharanti brahmacariyānuggahāya, api ca kho mahārāja vaṇūpamo kāyo vutto Bhagavatā, tena pabbajitā vaṇamiva kāyaṃ pariharanti anajjhositā. Bhāsitampetāṃ mahārāja Bhagavatā—

* “Allacammappaṭicchanno, navadvāro mahāvaṇo.
Samantato paggharati, asucipūtigandhiyo”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Kāyapiyāyanapañho paṭhamo.

2. Sabbaññūbhāvapañha

2. Rājā āha “bhante Nāgasena Buddho sabbaññū sabbadassāvī”ti. Āma mahārāja Bhagavā sabbaññū sabbadassāvīti. Atha kissa nu kho bhante Nāgasena sāvakānaṃ anupubbena sikkhāpadaṃ paññapesīti. Atthi pana

te mahārāja koci vejjo, yo imissaṃ pathaviyaṃ sabbabhesajjāni jānātīti. Āma bhante atthīti. Kinnu kho mahārāja so vejjo gilānakaṃ sampatte kāle bhesajjaṃ pāyeti, udāhu asampatte kāleti. Sampatte kāle bhante gilānakaṃ bhesajjaṃ pāyeti, no asampatte kāleti. Evameva kho mahārāja Bhagavā sabbaññū sabbadassāvī na asampatte kāle sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññāpeti, sampatte kāle sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññāpeti yāvajīvaṃ anatikkamaṇiyanti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Sabbaññūbhāvapañho dutiyo.

3. Mahāpurisalakkhaṇapañha

3. Rājā āha “bhante Nāgasena Buddho dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmappabho”ti. Āma mahārāja Bhagavā dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmappabhoti.

Kim panassa bhante mātāpitaropi dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmappabhāti. No cassa mahārāja mātāpitaro dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmappabhāti.

Evam sante kho bhante Nāgasena na uppajjati Buddho dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmappabhoti, api ca mātusadiso vā putto hoti mātupakkho vā, pitusadiso vā putto hoti pitupakkho vāti. Thero āha “atthi pana mahārāja kiñci padumaṃ satapattan”ti. Āma bhante atthīti. Tassa pana kuhiṃ sambhavoti. Kaddame jāyati udake āsīyatīti. Kinnu kho mahārāja padumaṃ kaddamena sadisaṃ vaṇṇena vā gandhena vā rasena vāti. Na hi bhanteti. Atha udakena

vā gandhena vā rasena vāti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja Bhagavā dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho, no cassa mātāpitaro dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmapabbhāti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Mahāpurisalakkhaṇapañho tatiyo.

4. Bhagavato brahmacāripaṇha

4. Rājā āha “bhante Nāgasena Buddho brahmacārī”ti. Āma mahārāja Bhagavā brahmacārīti. Tena hi bhante Nāgasena Buddho brahmuno sissoti. Atthi pana te mahārāja hatthipāmokkhoti. Atthi bhanteti. Kinnu kho mahārāja so hatthī kadāci karahaci koñcanādamaṃ nadatīti. Āma bhante nadatīti. Tena hi mahārāja so hatthī koñcasakuṇassa sissoti. Na hi bhanteti. Kim pana mahārāja brahmā sabuddhiko abuddhikoti. Sabuddhiko bhanteti. Tena hi mahārāja brahmā Bhagavato sissoti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Bhagavato brahmacāripaṇho catuttho.

5. Bhagavato upasampadāpaṇha

5. Rājā āha “bhante Nāgasena upasampadā sundarā”ti. Āma mahārāja upasampadā sundarāti. Atthi pana bhante Buddhassa upasampadā, udāhu natthīti. Upasampanno kho mahārāja Bhagavā Bodhirukkhamūle saha sabbaññutaññaṇena, natthi Bhagavato upasampadā aññehi dinnā, yathā sāvakanāmaṃ mahārāja Bhagavā sikkhāpadaṃ paññapeti yāvajīvaṃ anatikkamanīyanti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Bhagavato upasampadāpaṇho pañcama.

6. Assubhesajjābhesajjapañha

6. Rājā āha “bhante Nāgasena yo ca mātari matāya rodati, yo ca dhammapemena rodati, ubhinnaṃ tesam rodantānaṃ kassa assu bhesajjāṃ, kassa na bhesajjan”ti. Ekassa kho mahārāja assu rāgadosamohehi samalaṃ uṇhaṃ, ekassa pītisomanassena vimalaṃ sītalaṃ, yaṃ kho mahārāja sītalaṃ, taṃ bhesajjāṃ, yaṃ uṇhaṃ, taṃ na bhesajjanti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Assubhesajjābhesajjapañho chaṭṭho.

7. Sarāgavītarāganānākaraṇapañha

7. Rājā āha “bhante Nāgasena kiṃ nānākaraṇaṃ sarāgassa ca vītarāgassa cā”ti. Eko kho mahārāja ajjhosito, eko anajjhositoti. Kiṃ etaṃ bhante ajjhosito anajjhosito nāmāti, eko kho mahārāja atthiko, eko anathhikoti. Passāmahaṃ bhante evarūpaṃ yo ca sarāgo, yo ca vītarāgo, sabbopeso sobhanaṃ yeva icchati khādanīyaṃ vā bhojanīyaṃ vā, na koci pāpakaṃ icchatīti. Avītarāgo kho mahārāja rasapaṭisaṃvedī ca rasarāgapaṭisaṃvedī ca bhojanaṃ bhuñjati, vītarāgo pana rasapaṭisaṃvedī bhojanaṃ bhuñjati, no ca kho rasarāgapaṭisaṃvedīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Sarāgavītarāganānākaraṇapañho sattamo.

8. Paññāpatiṭṭhānapañha

8. Rājā āha “bhante Nāgasena paññā kuhiṃ paṭivasatī”ti. Na katthaci mahārājāti. Tena hi bhante Nāgasena natthi paññāti. Vāto mahārāja kuhiṃ paṭivasatīti. Na katthaci bhanteti. Tena hi mahārāja natthi vātoti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Paññāpatiṭṭhānapañho aṭṭhamo.

9. Saṃsārapañha

9. Rājā āha “bhante Nāgasena yaṃ panetaṃ brūsi ‘saṃsāro’ti, katamo so saṃsāro”ti. Idha mahārāja jāto idheva marati, idha mato aññatra uppajjati, taḥim jāto taḥim yeva marati, taḥim mato aññatra uppajjati, evaṃ kho mahārāja saṃsāro hotīti.

Opammaṃ karohīti, yathā mahārāja kocideva puriso pakkam̐ ambaṃ khāditvā aṭṭhim ropeyya, tato mahanto ambarukkho nibbattitvā phalāni dadeyya, atha so puriso tatopi pakkam̐ ambaṃ khāditvā aṭṭhim ropeyya, tatopi mahanto ambarukkho nibbattitvā phalāni dadeyya, evametesam̐ rukkhānaṃ koṭi na paññāyati, evameva kho mahārāja idha jāto idheva marati, idha mato aññatra uppajjati, taḥim jāto taḥim yeva marati, taḥim mato aññatra uppajjati, evaṃ kho mahārāja saṃsāro hotīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Saṃsārapañho navamo.

10. Cirakatasaraṇapañha

10. Rājā āha “bhante Nāgasena kena atītaṃ cirakataṃ saratī”ti. Satiyā mahārājāti. Nanu bhante Nāgasena cittena sarati no satiyāti. Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja kiñcideva karaṇīyaṃ katvā pamuṭṭhanti. Āma bhanteti. Kinnu kho tvaṃ mahārāja tasmim̐ samaye acittako ahosīti. Na hi bhante, sati tasmim̐ samaye nāhosīti. Atha kasmā tvaṃ mahārāja evamāha “cittena sarati, no satiyā”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Cirakatasaraṇapañho dasamo.

11. Abhijānantasatipañha

11. Rājā āha “bhante Nāgasena sabbā sati abhijānantī uppajjati, udāhu kaṭumikāva satī”ti. Abhijānantīpi mahārāja kaṭumikāpi satīti. Evañhi kho bhante Nāgasena sabbā sati abhijānantī, natthi kaṭumikā satīti. Yadi natthi mahārāja kaṭumikā sati, natthi kiñci sippikānaṃ kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjāṭṭhānehi vā karaṇīyaṃ, niratthakā ācariyā, yasmā ca kho mahārāja atthi kaṭumikā sati, tasmā atthi kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjāṭṭhānehi vā karaṇīyaṃ, attho ca ācariyehīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Abhijānantasatipañho ekādasamo.

Sativaggo chaṭṭho.

Imasmim vagge ekādasa pañhā.

7. Arūpadhammavavatthānavagga

1. Sati-uppajjanapañha

1. Rājā āha “bhante Nāgasena katihākārehi sati uppajjati”ti. Sattarasahākārehi mahārāja sati uppajjati. Katamehi sattarasahākārehīti. Abhijānatopi mahārāja sati uppajjati, kaṭumikāyapi sati uppajjati, oḷārikaviññānatopi sati uppajjati, hitaviññānatopi sati uppajjati, ahitaviññānatopi sati uppajjati, sabhāganimittatopi sati uppajjati, visabhāganimittatopi sati uppajjati, kathābhiññānatopi sati uppajjati, lakkhaṇatopi sati uppajjati, sāraṇatopi sati uppajjati, muddātopi sati uppajjati, gaṇanātopi sati uppajjati, dhāraṇatopi sati uppajjati, bhāvanatopi sati uppajjati, potthakanibandhanatopi sati uppajjati, upanikkhepatopi sati uppajjati, anubhūtatopi sati uppajjati.

Kathaṃ abhijānato sati uppajjati, yathā mahārāja āyasmā ca Ānando Khujjuttarā ca upāsikā, ye vā pana aññepi keci jātissarā jātīm saranti, evaṃ abhijānato sati uppajjati.

Kathaṃ kaṭumikāya sati uppajjati, yo pakatiyā muṭṭhassatiko, pare ca taṃ sarāpanatthaṃ nibandhanti, evaṃ kaṭumikāya sati uppajjati.

Kathaṃ oḷārikaviññānato sati uppajjati, yadā rajje vā abhisitto hoti, sotāpattiphalaṃ vā patto hoti, evaṃ oḷārikaviññānato sati uppajjati.

Kathaṃ hitaviññānato sati uppajjati, yamhi sukhāpito, “amukasmiṃ evaṃ sukhāpito”ti sarati, evaṃ hitaviññānato sati uppajjati.

Kathaṃ ahitaviññānato sati uppajjati, yamhi dukkhā pito, “amukasmiṃ evaṃ dukkhāpito”ti sarati, evaṃ ahitaviññānato sati uppajjati.

Kathaṃ sabhāganimittato sati uppajjati, sadisaṃ puggalaṃ disvā mātaraṃ vā pīturaṃ vā bhātaraṃ vā bhaginiṃ vā sarati, oḷḷhaṃ vā goṇaṃ vā gadrabhaṃ vā disvā aññaṃ tādisaṃ oḷḷhaṃ vā goṇaṃ vā gadrabhaṃ vā sarati, evaṃ sabhāganimittato sati uppajjati.

Katham visabhāganimittato sati uppajjati, asukassa nāma vaṇṇo ediso, saddo ediso, gandho ediso, raso ediso, phoṭṭhabbo edisoti sarati, evampi visabhāganimittatopi sati uppajjati.

Katham kathābhiññāto sati uppajjati, yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti, taṃ pare sarāpeti, tena so sarati, evaṃ kathābhiññāto sati uppajjati.

Katham lakkhaṇato sati uppajjati, yo pakatiyā balībaddānaṃ aṅgena jānāti, lakkhaṇena jānāti, evaṃ lakkhaṇato sati uppajjati.

Katham sāraṇato sati uppajjati, yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti, yo taṃ “sarāhi bho, sarāhi bho”ti punappunaṃ sarāpeti, evaṃ sāraṇato sati uppajjati.

Katham muddāto sati uppajjati, lipiyā sikkhitattā jānāti “imassa akkharassa anantaraṃ imaṃ akkharaṃ kātābbaṃ”ti, evaṃ muddāto sati uppajjati.

Katham gaṇanāto sati uppajjati, gaṇanāya sikkhitattā gaṇakā bahumpi gaṇenti, evaṃ gaṇanāto sati uppajjati.

Katham dhāraṇato sati uppajjati, dhāraṇāya sikkhitattā dhāraṇakā bahumpi dhārenti, evaṃ dhāraṇato sati uppajjati.

Katham bhāvanāto sati uppajjati, idha bhikkhu anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, seyyathīdaṃ, ekampi jātiṃ dvepi jātiyo -pa- iti sākāraṃ sa-uddesaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, evaṃ bhāvanāto sati uppajjati.

Katham potthakanibandhanato sati uppajjati, rājāno anusāsaniyaṃ assarantā¹ etaṃ potthakaṃ āharathāti, tena potthakena anussaranti, evaṃ potthakanibandhanato sati uppajjati.

Katham upanikkhepato sati uppajjati, upanikkhitaṃ bhaṇḍaṃ disvā sarati, evaṃ upanikkhepato sati uppajjati.

Katham anubhūto sati uppajjati, diṭṭhattā rūpaṃ sarati, sutattā saddaṃ sarati, ghāyitattā gandhaṃ sarati, sāyitattā rasaṃ sarati, phuṭṭhattā

1. Anussarantā (sabbattha)

phoṭṭhabbam sarati, viññātattā dhammam sarati, evam anubhū tato sati uppajjati. Imehi kho mahārāja sattarasahākārehi sati uppajjatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Sati-uppajjanapañho paṭhamo.

2. Buddhaguṇasatipaṭilābhapañha

2. Rājā āha “bhante Nāgasena tumhe etaṃ bhaṇatha ‘yo vassasataṃ akusalam kareyya, maraṇakāle ca ekaṃ Buddhaguṇam satim paṭilabheyya. So devesu uppajjeyyā’ti etaṃ na saddahāmi, evañca pana vadetha ‘ekena pāṇātipātena niraye uppajjeyyā’ti etampi na saddahāmi”ti.

Tam kiṃ maññasi mahārāja, khuddakopi pāsāṇo vinā nāvāya uduke uppilaveyyāti. Na hi bhanteti. Kiṃ nu kho mahārāja vāhasatampi pāsāṇānamnāvāya āropitam uduke uppilaveyyāti. Āma bhanteti. Yathā mahārāja nāvā, evam kusalāni kammāni daṭṭhabbānīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Buddhaguṇasatipaṭilābhapañho dutiyo.

3. Dukkappahānavāyamapañha

3. Rājā āha “bhante Nāgasena kiṃ tumhe atītassa dukkhassa pahānāya vāyamathā”ti. Na hi mahārājāti. Kiṃ pana bhante anāgatassa dukkhassa pahānāya vāyamathāti. Na hi mahārājāti. Kiṃ pana paccuppanassa dukkhassa pahānāya vāyamathāti. Na hi mahārājāti. Yadi tumhe na atītassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, na anāgatassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, na paccuppanassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, atha kimatthāya vāyamathāti. Thero āha “kinti mahārāja idaṅca dukkham nirujjheyya, aññaṅca dukkham nuppajjeyyā”ti etadatthāya vāyamāmāti.

Atthi pana te bhante Nāgasena anāgataṃ dukkhanti. Natthi¹ mahārājāti. Tumhe kho bhante Nāgasena atipaṇḍitā, ye tumhe asantānaṃ anāgatānaṃ dukkhānaṃ pahānāya vāyamathāti. Atthi pana te mahārāja keci paṭirājāno paccatthikā paccāmittā paccupaṭṭhitā hotīti. Āma bhante atthīti. Kiṃ nu kho mahārāja tadā tumhe parikhaṃ khaṇāpeyyātha, pākāraṃ cināpeyyātha gopuraṃ kārāpeyyātha, aṭṭālakāṃ kārāpeyyātha, dhaññaṃ atiharāpeyyāthāti. Na hi bhante, paṭikacceva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. Kiṃ tumhe mahārāja tadā hatthismiṃ sikkheyyātha, assasmim̐ sikkheyyātha, rathasmim̐ sikkheyyātha, dhanusmim̐ sikkheyyātha, tharusmim̐ sikkheyyāthāti. Na hi bhante, paṭikacceva taṃ sikkhitaṃ hotīti. Kissatthāyāti. Anāgatānaṃ bhante bhayānaṃ paṭibāhanatthāyāti. Kiṃ nu kho mahārāja atthi anāgataṃ bhayanti. Natthi bhanteti. Tumhe ca kho mahārāja atipaṇḍitā, ye tumhe asantānaṃ anāgatānaṃ bhayānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyādethāti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yadā tvaṃ pipāsito bhaveyyāsi, tadā tvaṃ udapānaṃ khaṇāpeyyāsi, pokkharaṇim̐ khaṇāpeyyāsi, taḷākāṃ khaṇāpeyyāsi “pānīyaṃ pivissāmi”ti. Na hi bhante, paṭikacceva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. Kissatthāyāti. Anāgatānaṃ bhante pipāsānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyattaṃ hotīti. Atthi pana mahārāja anāgatā pipāsāti. Natthi bhanteti. Tumhe kho mahārāja atipaṇḍitā, ye tumhe asantānaṃ anāgatānaṃ pipāsānaṃ paṭibāhanatthāya taṃ paṭiyādethāti.

Bhiyyo opammaṃ karohīti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, yadā tvaṃ bubhukkhito bhaveyyāsi, tadā tvaṃ khettaṃ kasāpeyyāsi, sālim̐ vapāpeyyāsi “bhattaṃ bhuñjissāmi”ti. Na hi bhante, paṭikacceva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. Kissatthāyāti. Anāgatānaṃ bhante bubhukkhānaṃ paṭibāhanatthāyāti. Atthi pana mahārāja anāgatā bubhukkhāti. Natthi bhanteti.

1. Abhi 4. 417 piṭṭhe passitabbaṃ.

Tumhe kho mahārāja atipaṇḍitā, ye tumhe asantānaṃ anāgatānaṃ
bubhukkhānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyādehāti.

Kallosi bhante Nāgasenaṃti.

Dukkhappahānavāyamapañho tatiyo.

4. Brahmaloḷapañha

4. Rājā āha “bhante Nāgasena kīvadūro ito brahmaloko”ti. Dūro kho
mahārāja ito brahmaloko kūḷāgāramattā silā tamhā patitā ahorattena
aṭṭhacattālīsajoyanasahassāni bhassamānā catūhi māsehi pathaviyaṃ
paṭiṭṭhaheyyāti.

Bhante Nāgasena tumhe evaṃ bhaṇatha “seyyathāpi balavā puriso
samiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya, pasāritaṃ vā bāhaṃ samiñjeyya, evameva
iddhimā bhikkhu cetovasippatto Jambudīpe antarahito brahmaloke
pātubhaveyyā”ti etaṃ vacanaṃ na saddahāmi, evaṃ atisīghaṃ tāva bahūni
yojanasatāni gacchissatīti.

Thero āha “kuhiṃ pana mahārāja tava jātabhūmī”ti. Atthi bhante
Alasando nāma dīpo, tatthāhaṃ jātoti. Kīvadūro mahārāja ito Alasando
hotīti. Dvimattāni bhante yojanasatānīti. Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja tattha
kiñcideva karaṇīyaṃ karitvā saritāti. Āma bhante sarāmīti. Lahuṃ kho tvaṃ
mahārāja gatosi dvimattāni yojanasatānīti.

Kallosi bhante Nāgasenaṃti.

Brāhmalokoḷapañho catuttho.

5. Dvinnāṃ lokuppannānaṃ samakabhāvapañha

5. Rājā āha “bhante Nāgasena yo idha kālaṅkato brahmaloke
uppajjeyya, yo ca idha kālaṅkato Kasmīre uppajjeyya, ko cirataraṃ ko
sīghataran”ti. Samakaṃ mahārājāti.

Opammañ karohīti. Kuhiñ pana mahārāja tava jātanagaranti. Atthi bhante Kalasigāmo nāma, tatthāhañ jātoti. Kīva dūro mahārāja ito Kalasigāmo hotīti. Dvimattāni bhante yojanasatānīti. Kīva dūrañ mahārāja ito Kasmīrañ hotīti. Dvādasa bhante yojanānīti. Ingha tvañ mahārāja Kalasigāmañ cintehīti. Cintito bhanteti. Ingha tvañ mahārāja Kasmīrañ cintehīti. Cintitañ bhanteti. Katamañ nu kho mahārāja cirena cintitañ, katamañ sīghataranti. Samakañ bhanteti. Evameva kho mahārāja yo idha kālañkato brahmaloke uppajjeyya, yo ca idha kālañkato Kasmīre uppajjeyya, samakañ yeva uppajjantīti.

Bhiyyo opammañ karohīti. Tañ kiñ maññasi mahārāja, dve sakuṇā ākāseña gaccheyyuh, tesu eko ucce rukkhe nisīdeyya, eko nīce rukkhe nisīdeyya, tesañ samakañ patiṭṭhitānañ katamassa chāyā paṭhamatarañ pathaviyañ patiṭṭhaheyya, katamassa chāyā cirena pathaviyañ patiṭṭhaheyyāti. Samakañ bhanteti. Evameva kho mahārāja yo idha kālañkato brahmaloke uppajjeyya, yo ca idha kālañkato Kasmīre uppajjeyya, samakañ yeva uppajjantīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Dvinnāñ lokuppanānañ samakabhāvapañho pañcama.

6. Bojjhaṅgapañha

6. Rājā āha “kati nu kho bhante Nāgasena bojjhaṅgā”ti. Satta kho mahārāja bojjhaṅgāti. Katihi pana bhante bojjhaṅgehi bujjhatīti. Ekena kho mahārāja bojjhaṅgena bujjhati dhammavicayasambojjhaṅgenāti. Atha kissa nu kho bhante vuccanti “satta bojjhaṅgā”ti. Tañ kiñ maññasi mahārāja, asi kosiyā pakkhitto aggahito hatthena ussahati chejjañ chinditunti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja dhammavicayasambojjhaṅgena vinā chahi bojjhaṅgehi na bujjhatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Bojjhaṅgapañho chaṭṭho.

7. Pāpapuññānam appānappabhāvapañha

7. Rājā āha “bhante Nāgasena kataram nu kho bahutaram puññam vā apuññam vā”ti. Puññam kho mahārāja bahutaram, apuññam thokanti. Kena kāraṇenāti. Apuññam kho mahārāja karonto vipphaṭṭisārī hoti “pāpakammaṃ mayā katan”ti, tena pāpaṃ na vaḍḍhati. Puññam kho mahārāja karonto avipphaṭṭisārī hoti, avipphaṭṭisārino pāmojjaṃ jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pīṭimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukhaṃ vedeti, sukhino cittaṃ samādhiyati, samāhito yathābhūtaṃ pajānāti, tena kāraṇena puññam vaḍḍhati. Puriso kho mahārāja chinnaṭṭhapādo Bhagavato ekaṃ uppalahatthaṃ datvā ekanavutikappāni vinipātaṃ na gacchissati, imināpi mahārāja kāraṇena bhaṇāmi “puññam bahutaram, apuññam thokan”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Pāpapuññānam appānappabhāvapañho sattamo.

8. Jānantājānantapāpakaraṇapañha

8. Rājā āha “bhante Nāgasena yo jānanto pāpakammaṃ karoti, yo ajānanto pāpakammaṃ karoti, kassa bahutaram apuññan”ti. Thero āha “yo kho mahārāja ajānanto pāpakammaṃ karoti, tassa bahutaram apuññan”ti. Tena hi bhante Nāgasena yo amhākaṃ rājaputto vā rājamahāmatto vā ajānanto pāpakammaṃ karoti, taṃ mayaṃ diguṇaṃ daṇḍemāti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, tattaṃ ayoguḷaṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ sajotibhūtaṃ eko jānanto gaṇheyya, eko ajānanto gaṇheyya, katamo¹ balavataṃ ḍayheyyāti. Yo kho bhante ajānanto gaṇheyya, so² balavataṃ ḍayheyyāti. Evameva kho mahārāja yo ajānanto pāpakammaṃ karoti, tassa bahutaram apuññanti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Jānantājānantapāpakaraṇapañho aṭṭhamo.

1. Kassa (Ka)

2. Tassa (I, Ka)

9. Uttarakurukādigamanapañha

9. Rājā āha “bhante Nāgasena atthi koci, yo iminā sarīrena Uttarakurum vā gaccheyya, brāhmalokaṃ vā, aññaṃ vā pana dīpan”ti. Atthi mahārāja yo iminā cātummahābhūtikena kāyena Uttarakurum vā gaccheyya, brāhmalokaṃ vā, aññaṃ vā pana dīpanti.

Kathaṃ bhante Nāgasena iminā cātummahābhūtikena kāyena Uttarakurum vā gaccheyya, brahmalokaṃ vā, aññaṃ vā pana dīpanti. Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja imissā pathaviyā vidatthim vā ratanaṃ vā laṅghitāti. Āma bhante abhijānāmi “ahaṃ bhante Nāgasena aṭṭhapi rataniyo laṅghemī”ti. Kathaṃ tvaṃ mahārāja aṭṭhapi rataniyo laṅghesīti. Ahañhi bhante cittaṃ uppādemī “ettha nipatissāmī”ti saha cittuppādena kāyo me lahuko hotīti. Evameva kho mahārāja iddhimā bhikkhu cetovasippatto kāyaṃ citte samāropetvā cittavasena vehāsaṃ gacchatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Uttarakurukādigamanapañho navamo.

10. Dīghaṭṭhipañha

10. Rājā āha “bhante Nāgasena tumhe evaṃ bhaṇatha ‘aṭṭhikāni dīghāni yojanasatikānipī’ti, rukkhopi tāva natthi yojanasatiko, kuto pana aṭṭhikāni dīghāni yojanasatikāni bhavissantī”ti.

Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, sutam te “mahāsamudde pañcayojanasatikāpi macchā atthī”ti. Āma bhante sutanti. Nanu mahārāja pañcayojanasatikassa macchassa aṭṭhikāni dīghāni bhavissantī yojanasatikānipīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Dīghaṭṭhipañho dasamo.

11. Assāsapassāsanirodhapañha

11. Rājā āha “bhante Nāgasena tumhe evaṃ bhaṇatha ‘sakkā assāsapassāse nirodhetun’ti”. Āma mahārāja sakkā assāsapassāse nirodhetunti. Kathaṃ bhante Nāgasena sakkā assāsapassāse nirodhetunti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja, sutapubbo te koci kākacchamānoti. Āma bhante sutapubboti. Kinnu kho mahārāja so saddo kāye namite virameyyāti. Āma bhante virameyyāti. So hi nāma mahārāja saddo abhāvitakāyassa abhāvitasīlassa abhāvitacittassa abhāvitapaññassa kāye namite viramissati, kiṃ pana bhāvitakāyassa bhāvitasīlassa bhāvitacittassa bhāvitapaññassa catutthajjhānaṃ samāpannassa assāsapassāsā na nirujjhissantīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Assāsapassāsanirodhapañho ekādasamo.

12. Samuddapañha

12. Rājā āha “bhante Nāgasena ‘samuddo samuddo’ti vuccati, kena kāraṇena udakaṃ ‘samuddo’ti vuccatī”ti. Thero āha “yattakaṃ mahārāja udakaṃ, tattakaṃ loṇaṃ. Yattakaṃ loṇaṃ, tattakaṃ udakaṃ. Tasmā ‘samuddo’ti vuccatī”ti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Samuddapañho dvādasamo.

13. Samudda-ekarasapañha

13. Rājā āha “bhante Nāgasena kena kāraṇena samuddo ekaraso loṇaraso”ti. Ciraṇṭhitattā kho mahārāja udakassa samuddo ekaraso loṇarasoti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Samudda-ekarasapañho terasamo.

14. Sukhumapañha

14. Rājā āha “bhante Nāgasena sakkā sabbaṃ sukhumaṃ chinditun”ti. Āma mahārāja sakkā sabbaṃ sukhumaṃ chinditunti. Kiṃ pana bhante sabbaṃ sukhumanti. Dhammo kho mahārāja sabbasukhumo, na kho mahārāja dhammā sabbe sukhumā, “sukhuman”ti vā “thūlan”ti vā dhammānametamadhivacanaṃ. Yaṃ kiñci chinditabbaṃ, sabbaṃ taṃ paññāya chindati, natthi dutiyaṃ paññāya chedananti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Sukhumapañho cuddasamo.

15. Viññāṇanānatthapañha

15. Rājā āha “bhante Nāgasena ‘viññāṇan’ti vā ‘paññā’ti vā ‘bhūtasmiṃ jīvo’ti vā ime dhammā nānatthā ceva nānābyañjanā ca, udāhu ekatthā byañjanaṃeva nānan”ti. Vijāṇanalakkhaṇaṃ mahārāja viññāṇaṃ, pajāṇanalakkhaṇā paññā, bhūtasmiṃ jīvo nupalabbhatīti. Yadi jīvo nupalabbhati, atha ko carahi cakkhunā rūpaṃ passati, sotena saddaṃ suṇāti, ghānena gandhaṃ ghāyati, jivhāya rasaṃ sāyati, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati, manasā dhammaṃ vijānātīti. Thero āha “yadi jīvo cakkhunā rūpaṃ passati -pa- manasā dhammaṃ vijānāti, so jīvo cakkhudvāresu uppāṭitesu mahantena ākāseṇa bahimukho suṭṭhutamaṃ rūpaṃ passeyya, sotesu uppāṭitesu, ghāne uppāṭite, jivhāya uppāṭitāya, kāye uppāṭite mahantena ākāseṇa suṭṭhutamaṃ saddaṃ suṇeyya, gandhaṃ ghāyeyya, rasaṃ sāyeyya, phoṭṭhabbaṃ phuseyyā”ti. Na hi bhanteti. Tena hi mahārāja bhūtasmiṃ jīvo nupalabbhatīti.

Kallosi bhante Nāgasenāti.

Viññāṇanānatthapañho pannarasamo.

16. Arūpadhammavavatthānadukkarapañha

16. Rājā āha “bhante Nāgasena dukkaraṃ nu kho Bhagavatā katan”ti. Thero āha “dukkaraṃ mahārāja Bhagavatā katan”ti. Kiṃ pana bhante Nāgasena Bhagavatā dukkaraṃ katanti. Dukkaraṃ mahārāja Bhagavatā katanṃ imesaṃ arūpīnaṃ cittacetāsikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānānaṃ vavatthānaṃ akkhātānaṃ “ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ cittaṃ”ti.

Opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja kocideva puriso nāvāya mahāsamuddaṃ ajjhogāhetvā hatthapuṭena udakaṃ gahetvā jivhāya sāyitvā jāneyya nu kho mahārāja so puriso “idaṃ Gaṅgāya udakaṃ, idaṃ Yamunāya udakaṃ, idaṃ Aciravatiyā udakaṃ, idaṃ Sarabhuyā udakaṃ, idaṃ Mahiyā udakaṃ”ti. Dukkaraṃ bhante jānitunti. Ito dukkarataraṃ kho mahārāja Bhagavatā katanṃ imesaṃ arūpīnaṃ cittacetāsikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānānaṃ vavatthānaṃ akkhātānaṃ “ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ cittaṃ”ti. Suṭṭhu bhanteti rājā abbhānumodīti.

Arūpadhammavavatthānadukkarapañho soḷasamo.

Arūpadhammavavatthānavaggo sattamo.

Imasmim vage soḷasa pañhā.

Milindapañhapucchāvisajjanā

Thero āha “jānāsi kho mahārāja sampati kā velā”ti. Āma bhante jānāmi “sampati paṭhamo yāmo atikkanto, majjhimo yāmo pavattati, ukkā padīpīyanti, cattāri paṭākāni āṇattāni gamissanti bhaṇḍato rājadeyyānī”ti.

Yonakā evamāhaṃsu “kallosi mahārāja paṇḍito thero”ti. Āma bhaṇe paṇḍito thero, ediso ācariyo bhavēyya mādiso ca antevāsī, nacirasseva paṇḍito dhammaṃ ājāneyyāti. Tassa pañhaveyyākaraṇena tuṭṭho rājā theram Nāgasenaṃ satahassagghanakena kambalena acchādetvā “bhante Nāgasena ajjatagge te aṭṭhasataṃ bhantaṃ paññapemi, yaṃ kiñci antepure kappiyaṃ, tena ca pavāremī”ti āha. Alaṃ mahārāja jīvāmīti. Jānāmi bhante Nāgasena jīvasi, api ca attānaṃca rakkha, mamaṃca rakkhāhīti. Kathaṃ attānaṃ rakkhasi, “Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ pasādeti, na ca kiñci alabhi”ti parāpavādo¹ āgaccheyyāti, evaṃ attānaṃ rakkha. Kathaṃ mamaṃ rakkhasi, “Milindo rājā pasanno pasannākāraṃ na karotī”ti parāpavādo āgaccheyyāti, evaṃ mamaṃ rakkhāhīti. Tathā hotu mahārājāti. Seyyathāpi bhante sīho migarājā suvaṇṇapañjare pakkhittopi bahimukho yeva hoti, evameva kho ahaṃ bhante kiñcāpi agāraṃ ajjhāvasāmi bahimukho yeva pana acchāmi. Sace ahaṃ bhante agāraṃ anāgāriyaṃ pabbajeyyaṃ, na ciraṃ jīveyyaṃ, bahū me paccatthikāti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindassa rañño pañhaṃ visajjetvā uṭṭhāyāsanaṃ saṃghārāmaṃ agamāsi. Acirapakkante ca āyasmante Nāgasene Milindassa rañño etadahosi “kiṃ mayā pucchitaṃ, kiṃ bhadantena Nāgasenena visajjitaṃ”ti. Atha kho Milindassa rañño etadahosi “sabbhaṃ mayā supucchitaṃ, sabbaṃ bhadantena Nāgasenena suvisajjitaṃ”ti. Āyasmatopi Nāgasenassa saṃghārāmagatassa etadahosi “kiṃ

1. Parappavādo (Ka)

Milindena raññā pucchitaṃ, kiṃ mayā visajjitaṃ”ti. Atha kho āyasmato Nāgasenassa etadahosi “sabbaṃ Milindena raññā supucchitaṃ, sabbaṃ mayā suvisajjitaṃ”ti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno tassā rattiyā accayena pubbaṅhasamayāṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya yena Milindassa rañño nivesanaṃ tenupasaṅkami, upasaṅkamtivā paññatte āsane nisīdi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca—

Mā kho bhadantassa evaṃ ahosi “Nāgaseno mayā pañhaṃ pucchito”ti teneva somanassena taṃ rattāvasesaṃ vītināmesīti na te evaṃ daṭṭhabbaṃ. Tassa mayhaṃ bhante taṃ rattāvasesaṃ etadahosi “kiṃ mayā pucchitaṃ, kiṃ bhadantena visajjitaṃ”ti, “sabbaṃ mayā supucchitaṃ, sabbaṃ bhadantena suvisajjitaṃ”ti.

Theropi evamāha—mā kho mahārājassa evaṃ ahosi “Milindassa rañño mayā pañho visajjito”ti teneva somanassena taṃ rattāvasesaṃ vītināmesīti na te evaṃ daṭṭhabbaṃ. Tassa mayhaṃ mahārāja taṃ rattāvasesaṃ etadahosi “kiṃ Milindena raññā pucchitaṃ, kiṃ mayā visajjitaṃ”ti, “sabbaṃ Milindena raññā supucchitaṃ, sabbaṃ mayā suvisajjitaṃ”ti itiha te mahānāgā aññamaññaṃ subhāsitaṃ samanumodimsūti.

Milindapañhapucchāvisajjanā niṭṭhitā.

Meṇḍakapañhārambhakathā

Aṭṭhamantaparivajjanīyaṭṭhāna

Bhassappavādo¹ vetaṇḍī, atibuddhi vicakkhaṇo.
Milindo ñāṇabhedāya, Nāgasenamupāgami.
Vasanto tassa chāyāya, paripucchaṃ punappunāṃ.
Pahinnabuddhi hutvāna, sopi āsi tipeṭako.
Navaṅgaṃ anumajjanto, rattibhāge rahogato.
Addakkhi meṇḍake pañhe, dunniveṭṭhe saniggahe.
Pariyāyabhāsitaṃ atthi, atthi sandhāyabhāsitaṃ.
Sabhāvabhāsitaṃ atthi, Dhammarājassa sāsane.
Tesamatthaṃ aviññāya, meṇḍake Jinabhāsitaṃ.
Anāgatamhi addhāne, viggaho tattha hessati.
Handa kathim pasādetvā, chejjāpessāmi meṇḍake.
Tassa niddiṭṭhamaggena, niddisissantyanāgateti.

Atha kho Milindo rājā pabhātāya rattiyā uddhaste² aruṇe sīsāṃ nhatvā sirasi añjalim paggahetvā atītānāgatapaccuppanne Sammāsambuddhe anussarivā aṭṭha vattapadāni samādiyi “ito me anāgatāni satta divasāni aṭṭha guṇe samādiyivā tapo caritabbo bhavissati, sohaṃ ciṇṇatapo samāno ācariyaṃ ārādhetvā meṇḍake pañhe pucchissāmi”ti. Atha kho Milindo rājā pakatidussayugaṃ apanetvā ābharaṇāni ca omuñcitvā kāsāvaṃ nivāsetvā muṇḍakapaṭisīsakāṃ sīse paṭimuñcitvā munibhāvamupagantvā aṭṭha guṇe samādiyi “imaṃ sattāhaṃ mayā na rājattho anusāsitaṃ, na rāgūpasañhitaṃ cittaṃ uppādetabbaṃ, na dosūpasañhitaṃ cittaṃ uppādetabbaṃ, na mohūpasañhitaṃ cittaṃ uppādetabbaṃ, dāsakammakaraporise janepi nivātavuttinā bhavitabbaṃ, kāyikaṃ

1. Bhassappavedī (Sī, I)

2. Uṭṭhite (Syā), uggate (Sī, I)

vācasikaṃ anurakkhitabbaṃ, chapi āyatanāni niravasesato anurakkhitabbāni, mettābhāvanāya mānasaṃ pakkhipitabbaṃ”ti. Ime aṭṭha guṇe samādiyitvā tesveva aṭṭhasu guṇesu mānasaṃ patiṭṭhapetvā bahi anikkhamitvā sattāhaṃ vītināmetvā aṭṭhame divase pabhātāya rattiyā pageva pātarāsaṃ katvā okkhittacakkhu mitabhāṇī susaṅghitena iriyāpathena avikkhittena cittena haṭṭhena udaggena vippasannena therāṃ Nāgasenaṃ upasaṅkamtivā therassa pāde sirasā vanditvā ekamantaṃ ṭhito idamavoca—

Atthi me bhante Nāgasena koci attho tumhehi saddhim mantayitabbo, na tattha añño koci tatiyo icchitabbo, suññe okāse pavivitte araññe aṭṭhaṅgupāgate samaṇasārurpe. Tattha so pañho pucchitabbo bhavissati, tattha me guyhaṃ na kātabbaṃ na rahassakaṃ, arahāmaṃ rahassakaṃ suṇitum sumantane upagate, upamāyapi so attho upaparikkhitabbo, yathā kimviya, yathā nāma bhante Nāgasena mahāpathavī nikkhepaṃ arahati nikkhepe upagate. Evameva kho bhante Nāgasena arahāmaṃ rahassakaṃ suṇitum sumantane upagateti.

Garunā saha pavivittapavanaṃ pavisitvā idamavoca—bhante Nāgasena idha purisena mantayitukāmena aṭṭha ṭhānāni parivajjayitabbāni bhavanti, na tesu ṭhānesu viññū puriso atthaṃ manteti, mantitopi attho paripatati na sambhavati. Katamāni aṭṭha ṭhānāni, visamaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, sabhayaṃ parivajjanīyaṃ, ativātaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, paṭicchannaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, devaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, pantho parivajjanīyo, saṅgāmo¹ parivajjanīyo, udakatitthaṃ parivajjanīyaṃ. Imāni aṭṭha ṭhānāni parivajjanīyānīti.

Thero āha “ko doso visamaṭṭhāne, sabhaye, ativāte, paṭicchanne, devaṭṭhāne, panthe, saṅgāme, udakatitthe”ti. Visame bhante Nāgasena mantito attho vikirati vidhamati paggharati na sambhavati, sabhaye mano santassati, santassito na sammā atthaṃ samanupassati, ativāte saddo avibhūto hoti, paṭicchanne upassutim tiṭṭhanti,

1. Saṅkamo (Sī, I)

devaṭṭhāne mantito attho garukaṃ pariṇamati, panthe mantito attho tuccho bhavati, saṅgāme cañcalo bhavati, udakatitthe pākaṭo bhavati. Bhavatīha—

“Visamaṃ sabhayaṃ ativāto, paṭicchannaṃ devanissitaṃ.

Pantho ca saṅgāmo titthaṃ, aṭṭhete parivajjiyā”ti.

Aṭṭha mantanassa parivajjanīyaṭṭhānāni.

Aṭṭhamantavināsakapuggala

Bhante Nāgasena aṭṭhime puggalā mantiyamānā mantitaṃ atthaṃ byāpādentī. Katame aṭṭha, rāgacarito dosacarito mohacarito mānacarito luddho alaso ekacintī bāloti. Ime aṭṭha puggalā mantitaṃ atthaṃ byāpādentīti.

Thero āha “tesaṃ ko doso”ti. Rāgacarito bhante nāgasena rāgavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, dosacarito dosavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, mohacarito mohavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, mānacarito mānavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, luddho lobhasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, alaso alasaṭṭhāya mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, ekacintī ekacintitāya mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, bālo bālatāya mantitaṃ atthaṃ byāpādeti. Bhavatīha—

“Ratto duṭṭho ca mūḷo ca, mānī luddho tathālaso.

Ekacintī ca bālo ca, ete atthavināsakā”ti.

Aṭṭha mantavināsakapuggalā.

Navaguyhamantavidhamsaka

Bhante Nāgasena navime puggalā mantitaṃ guyhaṃ vivaranti na dhārenti. Katame nava, rāgacarito dosacarito mohacarito bhīruko āmisagaruko itthī soṇḍo paṇḍako dārakoti.

Thero āha “tesaṃ ko doso”ti. Rāgacarito bhante Nāgasena rāgavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, dosacarito

bhante dosavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, mūḷho mohavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, bhīruko bhayavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, āmisagaruko āmisahetu mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, itthī paññāya ittaratāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, soṇḍiko surālolatāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, paṇḍako anekamsikatāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, dārako capalatāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti. Bhavatīha—

“Ratto duṭṭho ca mūḷho ca, bhīru āmisagaruko¹.

Itthī soṇḍo paṇḍako ca, navamo bhavati dārako.

Navete puggalā loke, ittarā calitā calā.

Etehi mantitaṃ guyhaṃ, khippaṃ bhavati pākaṭaṃ”ti.

Nava guyhamantavidhamsakā puggalā.

Aṭṭha paññāpaṭilābhakāraṇa

Bhante Nāgasena aṭṭhahi kāraṇehi buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati. Katamehi aṭṭhahi, vayapariṇāmena buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, yasapariṇāmena buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, paripucchāya buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, titthasamvāsena buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, yoniso manasikārena buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, sākacchāya buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, snehūpasevanena buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati, patirūpadesavāsena buddhi pariṇamati paripākāṃ gacchati. Bhavatīha—

“Vayena yasapucchāhi, titthavāsena yoniso.

Sākacchā snehasamsevā, patirūpavasena ca.

Etāni aṭṭha ṭhānāni, buddhivisadakāraṇā.

Yesam etāni sambhonti, tesam buddhi pabhijjati”ti.

Aṭṭha paññāpaṭilābhakāraṇāni.

1. Āmisacakkhuko (Sī, I)

Ācariyaḡuṇa

Bhante Nāgasena ayaṃ bhūmibhāgo aṭṭha manthadosavivajjito, ahañca loke paramo mantisahāyo¹, guyhamanurakkhī cāhaṃ yāvāhaṃ jīvissāmi tāva guyhamanurakkhissāmi, aṭṭhahi ca me kāraṇehi buddhi pariṇāmaṃ gatā, dullabho etarahi mādiso antevāsī, sammā paṭipanne antevāsike ye ācariyānaṃ pañcavīsati ācariyaḡuṇā, tehi guṇehi ācariyena sammā paṭipajjitabbaṃ. Katame pañcavīsati guṇā.

Idha bhante Nāgasena ācariyena antevāsīmhi satataṃ samitaṃ ārakkhā upaṭṭhapetabbā, asevanasevanā jānitabbā, pamattāppamattā jānitabbā, seyyāvakaṣo jānitabbo, gelaññaṃ jānitabbaṃ, bhojanassa² laddhāladdhaṃ jānitabbaṃ, viṣeso jānitabbo, pattagataṃ saṃvibhajitabbaṃ, assāsitaḡo “mā bhāyi, attho te abhikkamaṭṭi”ti, “iminā puggalena paṭicarāṭṭi”ti³ paṭicāro jānitabbo, gāme paṭicāro jānitabbo, vihāre paṭicāro jānitabbo, na tena hāso davo kātabbo, tena saha ālāpo kātabbo⁴, chiddaṃ disvā adhivāsetabbaṃ, sakkaccakārinā bhavitabbaṃ, akhaṇḍakārinā bhavitabbaṃ, arahassakārinā bhavitabbaṃ, niravasesakārinā bhavitabbaṃ, “janemimaṃ⁵ sippesū”ti janakacittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, “kathaṃ ayaṃ na pariḡāyeyyā”ti vaḍḍhicittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, “balavaṃ imaṃ karomi sikkhābalaṇṭi”ti cittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, mettacittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, āpadāsu na vijahitabbaṃ, karaṇīye nappamajjitabbaṃ, khalite dhammena paggaḡetabboti. Ime kho bhante pañcavīsati ācariyassa ācariyaḡuṇā, tehi guṇehi mayi sammā paṭipajjassu, saṃsayo me bhante uppanno, atthi meṇḍakapañhā Jinabhāsita, anāgate addhāne tattha viggaho uppajjissati, anāgate ca addhāne dullabhā bhavissanti tumhādisā buddhimanto, tesu me pañhesu cakkhuṃ dehi paravādānaṃ niggahāyāti.

Upāsakagūṇa

Thero “sādhū”ti sampaṭicchitvā dasa upāsakassa upāsakagūṇe paridīpesi. Dasa ime mahārāja upāsakassa upāsakagūṇā. Katame

1. Mantasahāyo (Sī)

2. Bhojanīyaṃ (Syā)

3. Paṭicarāhīti (Ka)

4. Na tena saha sallāpo kātabbo (Sī, I)

5. Jānemimaṃ (Syā)

dasa, idha mahārāja upāsako saṅghena samānasukhadukkho hoti,
 dhammādhipeyyo hoti, yathābalaṃ saṃvibhāgarato hoti,
 Jinasāsanaparihāṇiṃ disvā abhivaḍḍhiyā vāyamati. Sammādiṭṭhiko hoti,
 apagatakotūhalamaṅgaliko jīvitahetupi na aññaṃ satthāraṃ uddisati,
 kāyikavācasikañcassa rakkhitaṃ hoti, samaggārāmo hoti samaggarato,
 anusūyako hoti, na ca kuhanavasena sāsane carati, Buddhaṃ saraṇaṃ gato
 hoti, dhammaṃ saraṇaṃ gato hoti, saṅghaṃ saraṇaṃ gato hoti. Ime kho
 mahārāja dasa upāsakassa upāsakaguṇā, te sabbe guṇā tayi saṃvijjanti, taṃ
 te yuttaṃ pattaṃ anucchavikaṃ patirūpaṃ yaṃ tvaṃ Jinasāsanaparihāṇiṃ
 disvā abhivaḍḍhiṃ icchasi, karomi te okāsaṃ, puccha maṃ tvaṃ
 yathāsukhanti.

Meṇḍakapañhārambhakathā niṭṭhitā.

4. Meṇḍakapañha

1. Iddhibalavagga 1. Katādhikārasaphalapañha

1. Atha kho Milindo rājā katāvakāso nipacca garuno pāde sirasi añjalim katvā etadavoca “bhante Nāgasena ime titthiyā evaṃ bhaṇanti ‘yadi Buddho pūjam sādīyati, na parinibbuto Buddho saṃyutto lokena antobhaviko lokasmim lokasādhāraṇo, tasmā tassa kato adhikāro avañjho bhavati saphalo¹. Yadi parinibbuto visāmyutto lokena nissaṭṭo sabbabhavēhi, tassa pūjā nuppajjati, parinibbuto na kiñci sādīyati, asādīyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphalo’ti ubhato koṭiko eso pañho, neso visayo appattamānasānam, mahantānam yeveso visayo, bhindetam diṭṭhijālam ekaṃse ṭhapaya, taveso pañho anuppatto, anāgatānam Jinaputtānam cakkhum dehi paravādāniggahāyā”ti.

Thero āha—parinibbuto mahārāja Bhagavā, na ca Bhagavā pūjam sādīyati, bodhimūle yeva Tathāgatassa sādīyanā pahīnā, kim pana anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa. Bhāsītampetaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Pūjīyantā² asamasamā, sadevamānusehi te.

Na sādīyanti sakkāram, Buddhānam esa dhammatā”ti.

Rājā āha “bhante Nāgasena putto vā pituno vaṇṇam bhāsati, pitā vā puttassa vaṇṇam bhāsati, na cetam kāraṇam paravādānam niggahāya, pasādappakāsanam nāmetam, iṅgha me tvaṃ tattha kāraṇam sammā brūhi sakavādassa patitṭhāpanāya diṭṭhijālaviniveṭhanāyā”ti.

Thero āha parinibbuto mahārāja Bhagavā, na ca Bhagavā pūjam sādīyati, asādīyantasseva Tathāgatassa devamanussā dhāturatanam vatthum karitvā Tathāgatassa nāṇaratanārammaṇena sammāpaṭipattim sevantā tisso sampattiyo paṭilabhanti.

1. Vañjho bhavati aphalo (Sī, I, Ka)

2. Pūjītā (Syā)

Yathā mahārāja mahatimahā-aggikkhandho pajjalitvā nibbāyeyya, api nu kho so mahārāja mahā-aggikkhandho sādīyati tiṇakaṭṭhupādānanti. Jalamānopi so bhante mahā-aggikkhandho tiṇakaṭṭhupādānaṃ na sādīyati, kiṃ pana nibbuto upasanto acetano sādīyati, tasmim̐ pana mahārāja aggikkhandhe uparate upasante loke aggi suñño hotīti. Na hi bhante kaṭṭham aggissa vatthu hoti upādānaṃ, ye keci manussā aggikāmā, te attano thāmabalavīriyena paccattapurisakārena kaṭṭham manthayitvā¹ aggin̐ nibbattetvā tena agginā aggikaraṇīyāni kammāni karontīti. Tena hi mahārāja titthiyānaṃ vacanaṃ micchā bhavati “asādīyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphalo”ti.

Yathā mahārāja mahatimahā-aggikkhandho pajjali, evameva Bhagavā dasasahassiyā² lokadhātuyā Buddhasiriyā pajjali. Yathā mahārāja mahatimahā-aggikkhandho pajjalitvā nibbuto, evameva Bhagavā dasasahassiyā lokadhātuyā Buddhasiriyā pajjalitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto. Yathā mahārāja nibbuto aggikkhandho tiṇakaṭṭhupādānaṃ na sādīyati, evameva kho lokahitassa sādīyanā pahinā upasantā. Yathā mahārāja manussā nibbute aggikkhandhe anupādāne attano thāmabalavīriyena paccattapurisakārena kaṭṭham manthayitvā aggin̐ nibbattetvā tena agginā aggikaraṇīyāni kammāni karonti, evameva kho devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādīyantasseva dhāturatanaṃ vatthum̐ karitvā Tathāgatassa ñāṇaratanārammaṇena sammāpaṭipattim̐ sevantā tisso sampattiyo paṭilabhanti, imināpi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādīyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo.

Aparampi mahārāja uttarim̐ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādīyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo, yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyitvā upameyya, api nu kho so mahārāja uparato vāto sādīyati puna nibbattāpananti. Na hi bhante uparatassa vātassa ābhogo

1. Madditvā (Ka)

2. Dasasahassimhi (Sī, I, Ka)

vā manasikāro vā puna nibbattāpanāya, kiṃ kāraṇaṃ, acetanā sā vāyodhātūti. Api nu tassa mahārāja uparatassa vātassa vātoti samaññā apagacchatīti. Na hi bhante tālavaṇṭavidhūpanāni vātassa uppattiyā paccayā, ye keci manussā uṇhābhitattā pariḷāhapariḷitā, te tālavaṇṭena vā vidhūpanena vā attano thāmabalavīriyena paccattapurisakārena taṃ nibbattetvā tena vātena uṇhaṃ nibbāpenti pariḷāhaṃ vūpasamentīti. Tena hi mahārāja titthiyānaṃ vacanaṃ micchā bhavati “asādiyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphalo”ti.

Yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyi, evameva Bhagavā dasasahassiyā lokadhātuyā sīlamadhurasantasukhumamettāvātena upavāyi. Yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyitvā uparato, evameva Bhagavā sīlamadhurasantasukhumamettāvātena upavāyitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto. Yathā mahārāja uparato vāto puna nibbattāpanaṃ na sādīyati, evameva lokahitassa sādīyanā pahīnā upasantā. Yathā mahārāja te manussā uṇhābhitattā pariḷāhapariḷitā, evameva devamanussā tividhaggisantāpapariḷāhapariḷitā. Yathā tālavaṇṭavidhūpanāni vātassa nibbattiyā paccayā honti, evameva Tathāgatassa dhātu ca ñāṇaratanaṅca paccayo hoti tissannaṃ sampattīnaṃ paṭilābhāya. Yathā manussā uṇhābhitattā pariḷāhapariḷitā tālavaṇṭena vā vidhūpanena vā vātaṃ nibbattetvā uṇhaṃ nibbāpenti pariḷāhaṃ vūpasamenti, evameva devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva dhātuṅca ñāṇaratanaṅca pūjetvā kusalaṃ nibbattetvā tena kusalena tividhaggisantāpapariḷāhaṃ nibbāpenti vūpasamenti. Imināpi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi paravādānaṃ niggahāya, yathā mahārāja puriso bherim ākoṭetvā saddaṃ nibbatteyya, yo so bherisaddo purisena nibbattito, so saddo antaradhāyeyya, api nu kho so mahārāja saddo sādīyati puna nibbattāpananti. Na hi bhante antarahito so saddo, natthi tassa puna uppādāya

ābhogo vā manasikāro vā, sakim nibbatte bherisadde antarahite so bherisaddo samucchinno hoti. Bherī pana bhante paccayo hoti saddassa nibbattiyā, atha puriso paccaye sati attajena vāyāmena bherim akoṭetvā saddam nibbattetīti, evameva kho mahārāja Bhagavā sīlasamādhipaññāvimuttivimuttiñāṇadassanaparibhāvitam dhāturatanañca dhammañca vinayañca anusitthañca¹ Satthāram ṭhapayitvā sayam anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto, na ca parinibbute Bhagavati sampattilābho upacchinno hoti, bhavadukkhapaṭipīlītā sattā dhāturatanañca dhammañca vinayañca anusitthañca paccayam karitvā sampattikāmā sampattiyo paṭilabhanti, imināpi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti.

Diṭṭhañcetaṃ mahārāja Bhagavatā anāgatamaddhānaṃ. Kathitañca bhaṇitañca ācikkhitañca * “siyā kho paṇānanda tumhākaṃ evamassa atītasatthukaṃ pāvacaṇaṃ natthi no Satthāti, na kho panetaṃ Ānanda evaṃ daṭṭhabbam, yo vo Ānanda mayā dhammo ca Vinayo ca desito paññatto, so vo mamaccayena Satthā”ti. Parinibbutassa Tathāgatassa asādiyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphaḷoti, taṃ tesam titthiyānaṃ vacanaṃ micchā abhūtaṃ vitathaṃ alikaṃ viruddhaṃ viparītaṃ dukkhadāyakaṃ dukkhavipākaṃ apāyagamanīyanti.

Aparampi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo, sādīyati nu kho mahārāja ayaṃ mahāpathavī “sabbabījāni mayi samviruhantū”ti. Na hi bhanteti. Kissa pana tāni mahārāja bījāni asādiyantiyā mahāpathaviyā samviruhitvā daḷha mūlajaṭāpatiṭṭhitā khandhasārasākhāparivithiṇṇā pupphaphaladharā hontīti. Asādiyantiṭṭhi bhante mahāpathavī tesam bījānaṃ vatthu hoti paccayam deti viruhanāya, tāni bījāni taṃ vatthum nissāya tena paccayena samviruhitvā daḷamūlajaṭāpatiṭṭhitā khandhasārasākhāparivithiṇṇā pupphaphaladharā hontīti.

1. Anusatthiñca (Sī, I)

* Vi 4. 480; Dī 2. 134 piṭṭhesu.

Tena hi mahārāja titthiyā sake vāde naṭṭhā honti hatā viruddhā, sace te bhaṇanti “asādiyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphalo”ti.

Yathā mahārāja mahāpathavī, evaṃ Tathāgato Arahaṃ Sammāsambuddho. Yathā mahārāja mahāpathavī na kiñci sādiyati, evaṃ Tathāgato na kiñci sādiyati. Yathā mahārāja tāni bijāni pathaviṃ nissāya samviruhitvā dalhamūlajaṭapatiṭṭhitā khandhasārasākhāparivitthiṇṇā pupphaphaladharā honti, evaṃ devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva dhātuñca nānaratanañca nissāya dalhakusalāmūlapatiṭṭhitā samādhikkhandhadhammasārasīlasākhāparivitthiṇṇā vimuttipupphasāmaññaphaladharā honti, imināpi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro vañjho bhavati saphaloti.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro vañjho bhavati saphalo, sādiyanti nu kho mahārāja ime oṭṭhā goṇā gadrabhā ajā pasū manussā antokucchismiṃ kimikulānaṃ sambhavanti. Na hi bhanteti. Kissa pana te mahārāja kimayo tesam asādiyantānaṃ antokucchismiṃ sambhavitvā bahuputtanattā vepullataṃ pāpuṇantīti. Pāpassa bhante kammaṃ balavatāya asādiyantānaṃ yeva tesam sattānaṃ antokucchismiṃ kimayo sambhavitvā bahuputtanattā vepullataṃ pāpuṇantīti, evameva kho mahārāja Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva dhātussa ca nāṇārammaṇassa ca balavatāya Tathāgate kato adhikāro vañjho bhavati saphaloti.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro vañjho bhavati saphalo, sādiyanti nu kho mahārāja ime manussā ime aṭṭhanavuti rogā kāye nibbantantūti. Na hi bhanteti. Kissa pana te mahārāja rogā asādiyantānaṃ kāye nipatantīti. Pubbe katena bhante duccharitenāti. Yadi mahārāja pubbe kataṃ akusalaṃ

idha vedanīyaṃ hoti, tena hi mahārāja pubbe katampi idha katampi kusalākusalāṃ kammaṃ avañjhaṃ bhavati saphalanti, imināpi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja * Nandako nāma yakkho therāṃ Sāriputtaṃ āsādayitvā pathaviṃ pavittḥoti. Āma bhante suyyati, loke pākaṭo esoti, api nu kho mahārāja thero Sāriputto sādīyi Nandakassa yakkhassa mahāpathavigilananti. Ubbattiyante¹ bhante sadevake loke patamānepi chamāyaṃ candimasūriye vikirante¹ Sinerupabbatarāje thero Sāriputto na parassa dukkhaṃ sādīyeyya, taṃ kissa hetu, yena hetunā thero Sāriputto kujjheyya vā dusseyya vā, so hetu therassa Sāriputtassa samūhato samucchinnō, hetuno samugghātittā bhante thero Sāriputto jīvitahārakepi kopaṃ na kareyyāti. Yadi mahārāja thero Sāriputto Nandakassa yakkhassa pathavigilanāṃ na sādīyi, kissa pana Nandako yakkho pathaviṃ pavittḥoti, akusalassa bhante kammaṃ balavatāyāti. Yadi mahārāja akusalassa kammaṃ balavatāya Nandako yakkho pathaviṃ pavittḥo, asādiyantassāpi kato aparādho avañjho bhavati saphalo. Tena hi mahārāja akusalassāpi kammaṃ balavatāya asādiyantassa kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti. Imināpi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti.

Kati nu kho te mahārāja manussā, ye etarahi mahāpathaviṃ pavittḥā, atthi te tatha savaṇanti. Āma bhante suyyatīti, iṅgha tvaṃ mahārāja sāvehīti. Ciñcamāṇavikā bhante, Suppabuddho ca sakko, Devadatto ca thero, Nandako ca yakkho, Nando ca māṇavakoti. Sutametāṃ bhante ime pañca janā mahāpathaviṃ pavittḥāti. Kismiṃ te mahārāja aparaddhāti, Bhagavati ca bhante sāvakesu cāti. Api nu kho

* Khu 1. 123 piṭṭhe.

1. Pavattamānepi (Syā)

mahārāja Bhagavā vā sāvakā vā sādiyimsu imesaṃ mahāpathavipavisananti. Na hi bhanteti, tena hi mahārāja Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantasseva kato adhikāro avañjho bhavati saphaloti, suviññāpito bhante Nāgasena pañho gambhīro uttānī kato, guyhaṃ vidamsitaṃ, gaṇṭhi bhinno, gahanam agahanam kataṃ, naṭṭhā paravādā, bhaggā kuditṭhī, nippabhā jātā kutitthiyā, tvaṃ gaṇivarapavaramāsajjanti.

Katādhikārasaphalapañho paṭhamo.

2. Sabbaññubhāvapañha

2. Bhante Nāgasena Buddho sabbaññūti. Āma mahārāja Bhagavā sabbaññū, na ca Bhagavato satataṃ samitaṃ ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ, āvajjanapaṭibaddhaṃ Bhagavato sabbaññutaññaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānātīti, tena hi bhante Nāgasena Buddho asabbaññūti. Yadi tassa pariyesanāya sabbaññutaññaṃ hotīti. Vāhasataṃ kho mahārāja vīhinaṃ aḍḍhacūlaṅca vāhā vīhisattabaṇāni dve ca tumbā ekaccharākkhaṇe pavattacittassa ettakā vīhī lakkhaṃ ṭhapīyamānā¹ parikkhayaṃ pariyādānaṃ gaccheyyuh.

Tatrimē sattavidhā cittā pavattanti, ye te mahārāja sarāgā sadosā samohā sakilesā abhāvitakāyā abhāvitasilā abhāvitacittā abhāvitapaññā, tesam taṃ cittaṃ garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kiṃ kārāṇā, abhāvitattā cittassa. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa vitatassa visālassa vitthiṇṇassa saṃsibbitavisibbitassa sākhaṇājaṭṭhitaṃ ākaḍḍhiyantassa garukaṃ hoti āgamaṇaṃ dandhaṃ. Kiṃ kārāṇā, saṃsibbitavisibbitattā sākhaṇaṃ, evameva kho mahārāja ye te sarāgā sadosā samohā sakilesā abhāvitakāyā abhāvitasilā abhāvitacittā abhāvitapaññā, tesam taṃ cittaṃ garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati. Kiṃ kārāṇā, saṃsibbitavisibbitattā kilesēhi, idaṃ paṭhamaṃ cittaṃ.

Tatridaṃ dutiyaṃ cittaṃ vibhattamāpajjati—ye te mahārāja sotāpannā pihitāpāyā diṭṭhipattā viññātasatthusāsanā, tesam taṃ cittaṃ

1. Ṭhapīyamāne (Sī, I)

tīsu ṭhānesu lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati. Uparibhūmīsu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati. Kiṃ kāraṇā, tīsu ṭhānesu cittaṣsa parisuddhattā upari kilesānaṃ appahīnattā. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa tipabbagaṇṭhiparisuddhassa upari sākhajāṭajāṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva tipabbaṃ tāva lahukaṃ eti, tato upari thaddhaṃ, kiṃ kāraṇā, heṭṭhā parisuddhattā upari sākhajāṭajāṭitattā, evameva kho mahārāja ye te sotāpannā pihitāpāyā diṭṭhippattā viññātasatthusāsanaṃ, tesam taṃ cittaṃ tīsu ṭhānesu lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, uparibhūmīsu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati. Kiṃ kāraṇā, tīsu ṭhānesu cittaṣsa parisuddhattā upari kilesānaṃ appahīnattā, idaṃ dutiyaṃ cittaṃ.

Tatridaṃ tatiyaṃ cittaṃ vibhattamāpajjati—ye te mahārāja sakadāgāmino, yesaṃ rāgadosamohā tanubhūtā, tesam taṃ cittaṃ pañcasu ṭhānesu lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, uparibhūmīsu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati. Kiṃ kāraṇā, pañcasu ṭhānesu cittaṣsa parisuddhattā upari kilesānaṃ appahīnattā. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa pañcapabbagaṇṭhiparisuddhassa upari sākhajāṭajāṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva pañcapabbaṃ tāva lahukaṃ eti, tato upari thaddhaṃ, kiṃ kāraṇā, heṭṭhā parisuddhattā upari sākhajāṭajāṭitattā, evameva kho mahārāja ye te sakadāgāmino, yesaṃ rāgadosamohā tanubhūtā, tesam taṃ cittaṃ pañcasu ṭhānesu lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, uparibhūmīsu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kiṃ kāraṇā, pañcasu ṭhānesu cittaṣsa parisuddhattā upari kilesānaṃ appahīnattā, idaṃ tatiyaṃ cittaṃ.

Tatridaṃ catutthaṃ cittaṃ vibhattamāpajjati—ye te mahārāja anāgāmino, yesaṃ pañcorambhāgiyāni saññojanāni pahīnāni, tesam taṃ cittaṃ dasasu ṭhānesu lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, uparibhūmīsu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kiṃ kāraṇā, dasasu ṭhānesu cittaṣsa parisuddhattā upari kilesānaṃ appahīnattā. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa dasapabbagaṇṭhiparisuddhassa upari sākhajāṭajāṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva dasapabbaṃ tāva lahukaṃ eti, tato upari taddhaṃ, kiṃ kāraṇā, heṭṭhā parisuddhattā upari sākhajāṭajāṭitattā, evameva kho mahārāja ye te anāgāmino, yesaṃ pañcorambhāgiyāni saññojanāni pahīnāni, tesam

taṃ cittaṃ dasasu t̥hānesu lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati,
uparibhūmīsu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kiṃ kāraṇā, dasasu
t̥hānesu cittaṃ parisuddhattā upari kilesānaṃ appahīnattā, idaṃ catutthaṃ
cittaṃ.

Tatridaṃ pañcamaṃ cittaṃ vibhattamāpajjati—ye te mahārāja arahanto
khīṇāsavā dhotamalā vantakilesā vusitavanto katakaraṇīyā ohitabhārā
anuppattasadatthā parikkhīṇabhavasaññojanā pattapaṭisambhidā
sāvakabhūmīsu parisuddhā, tesāṃ taṃ cittaṃ sāvakavisaye lahukaṃ
uppajjati lahukaṃ pavattati, Paccekabuddhabhūmīsu garukaṃ uppajjati
dandhaṃ pavattati, kiṃ kāraṇā, parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā
Paccekabuddhavisaye. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa
sabbapabbagaṇṭhiparisuddhassa ākaḍḍhiyantassa lahukaṃ hoti āgamaṇaṃ
adandhaṃ, kiṃ kāraṇā, sabbapabbagaṇṭhiparisuddhattā agahanattā
vaṃsassa, evameva kho mahārāja ye te arahanto khīṇāsavā dhotamalā
vantakilesā vusitavanto katakaraṇīyā ohitabhārā anuppattasadatthā
parikkhīṇabhavasaññojanā pattapaṭisambhidā sāvakabhūmīsu parisuddhā,
tesāṃ taṃ cittaṃ sāvakavisaye lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati,
Paccekabuddhabhūmīsu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kiṃ kāraṇā,
parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā Paccekabuddhavisaye, idaṃ
pañcamaṃ cittaṃ.

Tatridaṃ chaṭṭhaṃ cittaṃ vibhattamāpajjati—ye te mahārāja
Paccekabuddhāsayambhuno anācariyakā ekacārino khaggavisāṇakappā
sakavisaye parisuddhavimalacittā, tesāṃ taṃ cittaṃ sakavisaye lahukaṃ
uppajjati lahukaṃ pavattati, Sabbaññubuddhabhūmīsu garukaṃ uppajjati
dandhaṃ pavattati, kiṃ kāraṇā, parisuddhattā sakavisaye mahantattā
Sabbaññubuddhavisayassa. Yathā mahārāja puriso sakavisayaṃ parittaṃ
nadiṃ rattimpi divāpi yadicchakaṃ acchambhito otareyya, atha parato
mahāsamuddaṃ gambhīraṃ vitthataṃ agādhamapāraṃ disvā bhāyeyya,
dandhāyeyya na visaheyya otarituṃ. Kiṃ kāraṇā, tiṇṇattā¹ sakavisayassa,
mahantatta ca mahāsamuddassa, evameva kho mahārāja ye te
Paccekabuddhā sayambhuno anācariyakā ekacārino khaggavisāṇakappā
sakavisaye parisuddhavimalacittā,

1. Ciṇṇattā (Sī, Syā, I)

tesaṃ taṃ cittaṃ sakavisaye lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, Sabbaññubuddhabhūmīsu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kiṃ kāraṇā, parisuddhattā sakavisaye mahantattā Sabbaññubuddhavisayassa, idaṃ chaṭṭhaṃ cittaṃ.

Tatridaṃ sattamaṃ cittaṃ vibhattamāpajjati__ye te mahārāja Sammāsambuddhā sabbaññuno Dasabaladharā catuvesārajjavīsārādā aṭṭhārasahi Buddhadhammehi samannāgatā Anantajinā anāvarenañāṇā, tesaṃ taṃ cittaṃ sabbattha lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, kiṃ kāraṇā, sabbattha parisuddhattā, api nu kho mahārāja nārācassa sudhotassa vimalassa niggaṇṭhissa sukhumadhārassa ajimhassa avaṅkassa akuṭilassa daḥacāpasamārūḥassa khomasukhume vā kappāsasukhume vā kambalasukhume vā balavanipātītassa dandhāyitattaṃ vā lagganaṃ vā hotīti. Na hi bhante, kiṃ kāraṇā, sukhumattā vatthānaṃ sudhotattā nārācassa nipātassa ca balavattāti, evameva kho mahārāja ye te Sammāsambuddhā sabbaññuno Dasabaladharā catuvesārajjavīsārādā aṭṭhārasahi Buddhadhammehi samannāgatā Anantajinā anāvarenañāṇā, tesaṃ taṃ cittaṃ sabbattha lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, kiṃ kāraṇā, sabbattha parisuddhattā, idaṃ sattamaṃ cittaṃ.

Tatra mahārāja yadidaṃ Sabbaññubuddhānaṃ cittaṃ, taṃ channampi cittānaṃ gaṇanaṃ atikkamivā asaṅkhyeyyena guṇena parisuddhañca lahukañca, yasmā ca Bhagavato cittaṃ parisuddhañca lahukañca, tasmā mahārāja Bhagavā yamakapāṭihīraṃ dasseti. Yamakapāṭihīre mahārāja ñātabbaṃ Buddhānaṃ Bhagavantānaṃ cittaṃ evaṃ lahuparivattanti, na tattha sakkā uttarim kāraṇaṃ vattum, tepi mahārāja pāṭihīrā Sabbaññubuddhānaṃ cittaṃ upādāya gaṇanampi saṅkhampi kalampi kalabhāgampi na upenti, āvajjanapaṭibaddhaṃ mahārāja Bhagavato sabbaññutañāṇaṃ, āvajjetvā yadicchakaṃ jānāti.

Yathā mahārāja puriso hatthe ṭhapitaṃ yaṃ kiñci dutiye hatthe ṭhapeyya vivaṭena mukhena vācaṃ nicchāreyya, mukhagataṃ bhojanaṃ gileyya, ummīletvā vā nimīleyya, nimīletvā vā ummīleyya, samiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya, pasāritaṃ vā bāhaṃ samiñjeyya, cirataraṃ etaṃ mahārāja, lahutaraṃ Bhagavato sabbaññutañāṇaṃ, lahutaraṃ āvajjanaṃ, āvajjetvā yadicchakaṃ jānāti, āvajjanavikalāmattakena na tāvatā Buddhā Bhagavanto asabbaññuno nāma hotīti.

Āvajjanampi bhante Nāgasena pariyesanāya kātabbam, ingha maṃ tattha kāraṇena saññāpehīti. Yathā mahārāja purisassa aḍḍhassa mahaddhanassa mahābhogassa pahūtajātarūparajatassa pahūtavittūpakaraṇassa pahūtadhanadhaññassa sālivīhiyavataṇḍulatilamuggamāsapubbaṇṇāparaṇṇasappitelanavanītakhīrada dhimadhuguḷaphāṇitā ca khaḷopikumbhipīṭharakoṭṭhabhājanagatā bhaveyyum, tassa ca purisassa pāhunako āgaccheyya bhattāraho bhattābhikaṅkhī, tassa ca gehe yaṃ randham bhojanam, taṃ pariniṭṭhitam bhaveyya, kumbhito taṇḍule nīharitvā bhojanam randheyya, api ca kho so mahārāja tāvatakena bhojanavekallamattakena adhana nāma kapaṇo nāma bhaveyyāti. Na hi bhante, cakkavattirañño gharepi bhante akāle bhojanavekallam hoti, kim pana gahapatikassāti. Evameva kho mahārāja Tathāgatassa āvajjanavikalāmattakam sabbaññutaññam āvajjetvā yadicchakam jānāti.

Yathā vā pana mahārāja rukkho assa phalito oṇatavinato piṇḍibhārabharito, na kiñci tattha patitam phalam bhaveyya, api nu kho so mahārāja rukkho tāvatakena patitaphalavekallamattakena aphalo nāma bhaveyyāti. Na hi bhante, patanapaṭibaddhāni tāni rukkaphalāni, patite yadicchakam labhatīti. Evameva kho mahārāja Tathāgatassam āvajjanapaṭibaddham sabbaññutaññam āvajjetvā yadicchakam jānātīti.

Bhante Nāgasena āvajjetvā āvajjetvā Buddho yadicchakam jānātīti. Āma mahārāja Bhagavā āvajjetvā āvajjetvā yadicchakam jānātīti.

Yathā mahārāja cakkavattī rājā yadā cakkaratanam sarati “upetu me cakkaratanam”ti, sarite cakkaratanam upeti, evameva kho mahārāja Tathāgato āvajjetvā āvajjetvā yadicchakam jānātīti. Daḷham bhante Nāgasena kāraṇam, Buddho sabbaññū, sampaṭicchāma Buddho sabbaññūti.

Buddhasabbaññubhāvapañho dutiyo.

3. Devadattapabbajjapañha

3. Bhante Nāgasena Devadatto kena pabbājītoti. Cha yime mahārāja khattiyakumārā Bhaddiyo ca Anuruddho ca Ānando ca Bhagu ca

Kimilo¹ ca Devadatto ca Upālikappako sattamo abhisambuddhe Satthari Sakyakulānandajanane Bhagavantam anupabbajantā nikkhamimsu, te Bhagavā pabbājesīti. Nanu bhante Devadattena pabbajitvā saṅgho bhinnoti. Āma mahārāja Devadattena pabbajitvā saṅgho bhinno, na gihī saṅgham bhindati, na bhikkhunī, na sikkhamānā, na sāmaṇero, na sāmaṇerī saṅgham bhindati, bhikkhu pakatatto samānasamvāsako samānasīmāyam thito saṅgham bhindatīti. Saṅghabhedako bhante puggalo kim kamman phusatīti. Kappaṭṭhitikam mahārāja kamman phusatīti.

Kim pana bhante Nāgasena Buddho jānāti “Devadatto pabbajitvā saṅgham bhindissati, saṅgham bhinditvā kammaṃ niraye paccissatī”ti. Āma mahārāja Tathāgato jānāti “Devadatto pabbajitvā saṅgham bhindissati, saṅgham bhinditvā kammaṃ niraye paccissatī”ti. Yadi bhante Nāgasena Buddho jānāti “Devadatto pabbajitvā saṅgham bhindissati, saṅgham bhinditvā kammaṃ niraye paccissatī”ti, tena hi bhante Nāgasena Buddho kāruṇiko anukampako hitesī sabbasattānam ahitam apantvā hitamupadahaṭṭhiyam vacanam, tam micchā. Yadi tam ajānitvā pabbājesi, tena hi Buddho asabbaññūti, ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, vijātehi etaṃ mahājaṭam, bhinda parāpavādam, anāgate addhāne tayā sadisā buddhimanto bhikkhū dullabhā bhavissanti, ettha tava balaṃ pakāsehīti.

Kāruṇiko mahārāja Bhagavā sabbaññū ca, kāruṇṇena mahārāja Bhagavā sabbaññūtaññaṇena Devadattassa gatim olokento addasa Devadattam āpāyikam kamman² āyūhitvā anekāni kappakoṭisatasahassāni nirayena nirayam vinipātena vinipātam gacchantam, tam Bhagavā sabbaññūtaññaṇena jānitvā imassa apariyantakataṃ kamman mama sāsane pabbajitassa pariyantakataṃ bhavissati, purimaṃ upādāya pariyantakataṃ dukkham bhavissati, apabbajitopi ayam moghapuriso kappaṭṭhiyameva kamman āyūhissatīti kāruṇṇena Devadattam pabbājesīti.

Tena hi bhante Nāgasena Buddho vadhitvā telenam makkheti, papāte pātetvā hattham deti, māretvā jīvitam pariyesati, yam so paṭhamam

1. Kimbilo (Sī, I) Vi 3. 338; Ma 2. 125 piṭṭhe passitabbam.

2. Aparāpariyakammaṃ (Sī, Syā, I)

dukkhaṃ datvā pacchā sukhaṃ upadahatīti. Vadhetipi mahārāja Tathāgato sattānaṃ hitavasena, pātetipi sattānaṃ hitavasena, māretipi sattānaṃ hitavasena, vadhitvāpi mahārāja Tathāgato sattānaṃ hitameva upadahati, pātetvāpi sattānaṃ hitameva upadahati, māretvāpi sattānaṃ hitameva upadahati. Yathā mahārāja mātāpitaro nāma vadhitvāpi pātayitvāpi puttānaṃ hitameva upadahanti, evameva kho mahārāja Tathāgato vadhetipi sattānaṃ hitavasena, pātetipi sattānaṃ hitavasena, māretipi sattānaṃ hitavasena, vadhitvāpi mahārāja Tathāgato sattānaṃ hitameva upadahati, pātetvāpi sattānaṃ hitameva upadahati, māretvāpi sattānaṃ hitameva upadahati, yena yena yogena sattānaṃ guṇavuḍḍhi hoti, tena tena yogena sabbasattānaṃ hitameva upadahati. Sace mahārāja Devadatto na pabbājeyya, gihibhūto samāno nirayasamvattanikaṃ bahum pāpakammaṃ katvā anekāni kappakoṭisatasahassāni nirayena nirayaṃ vinipātena vinipātaṃ gacchanto bahum dukkhaṃ vedayissati, taṃ Bhagavā jānamāno kāruñña Devadattaṃ pabbājesi, “mama sāsane pabbajitassa dukkhaṃ pariyantakataṃ bhavissati”ti kāruñña garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi.

Yathā vā mahārāja dhanayasasiriñātibalena balavā puriso attano ñātīm vā mittāṃ vā raññā garukaṃ daṇḍaṃ dhārentāṃ attano bahuvissatthabhāvena samatthatāya garukaṃ daṇḍaṃ lahukaṃ akāsi, evameva kho mahārāja Bhagavā bahūni kappakoṭisatasahassāni dukkhaṃ vedayamānaṃ Devadattaṃ pabbājetvā sīlasamādhīpaññāvimuttibalasamatthabhāvena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi.

Yathā vā pana mahārāja kusalo bhisakko sallakatto garukaṃ rogaṃ balavosadhabalena lahukaṃ karoti, evameva kho mahārāja bahūni kappakoṭisatasahassāni dukkhaṃ vedayamānaṃ Devadattaṃ Bhagavā rogaññutāya pabbājetvā kāruññabalo patthaddhadhammosadhabalena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi. Api nu kho so mahārāja Bhagavā bahuvedanīyaṃ Devadattaṃ appavedanīyaṃ karonto kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. Na kiñci bhante apuññaṃ āpajjeyya antamaso gaddūhanamattampīti. Imampi kho mahārāja kāraṇaṃ atthato sampañcicca, yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi.

Aparampi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi, yathā mahārāja coraṃ āgucāriṃ gahetvā rañño dasseyyuṃ, yaṃ kho deva cora āgucārī, imassa yaṃ icchasi, taṃ daṇḍaṃ paṇehīti. Tameṇaṃ rājā evaṃ vadeyya “tena hi bhaṇe imaṃ coraṃ bahinagaraṃ nīharitvā āghātane sīsaṃ chindathā”ti, “evaṃ devā”ti kho te rañño paṭissutvā taṃ bahinagaraṃ nīharitvā āghātanaṃ nayeyyuṃ. Tameṇaṃ passeyya kocideva puriso rañño santikā laddhavarō laddhayasadhanabhogo ādeyyavacano balavicchitakārī, so tassa kāruññaṃ katvā te purise evaṃ vadeyya “alaṃ bho kiṃ tumhākaṃ imassa sīsacchedanena, tena hi bho imassa hatthaṃ vā pādaṃ vā chinditvā jīvitaṃ rakkhatha, ahametassa kāraṇā rañño santike paṭivacanaṃ karissāmi”ti. Te tassa balavato vacanena tassa corassa hatthaṃ vā pādaṃ vā chinditvā jīvitaṃ rakkheyyuṃ. Api nu kho so mahārāja puriso evaṃ kāri tassa corassa kiccakārī assāti. Jīvitadāyako so bhante puriso tassa corassa, jīvite dinne kiṃ tassa akataṃ nāma atthīti. Yā pana hatthapādacchedane vedanā, so tāya vedanāya kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. Attano katena so bhante cora dukkhavedanaṃ vedayati, jīvitadāyako pana puriso na kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti, evameva kho mahārāja Bhagavā kāruññaṃ Devadattaṃ pabbājesi “mama sāsane pabbajitassa dukkhaṃ pariyantakataṃ bhavissati”ti. Pariyantakataṃ mahārāja Devadattassa dukkhaṃ, Devadatto mahārāja maraṇakāle—

“Imehi aṭṭhīhi ta’ maggapuggalaṃ,
Devātidevaṃ naradammaśārathin.
Samantacakkhuṃ satapuññalakkhaṇaṃ,
Pāṇehi Buddhaṃ saraṇaṃ upemi”ti.

Pāṇupetaṃ saraṇamagamāsi. Devadatto mahārāja cha koṭṭhāse kate kappe atikkante paṭhamakoṭṭhāse saṃghaṃ bhindi, pañca koṭṭhāse niraye paccitvā tato muccitvā Aṭṭhissaro nāma Paccekabuddho bhavissati. Api nu kho so mahārāja Bhagavā evaṃ kāri Devadattassa kiccakārī assāti. Sabbadado bhante Nāgasena Tathāgato Devadattassa, yaṃ

Tathāgato Devadattaṃ paccekabodhiṃ pāpessati, kiṃ Tathāgatena Devadattassa akataṃ nāma atthīti. Yaṃ pana mahārāja Devadatto saṃghaṃ bhinditvā niraye dukkhavedanaṃ vedayati, api nu kho Bhagavā tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. Na hi bhante, attanā katena bhante Devadatto kappam niraye paccati, dukkhapariyantakārako Satthā na kiñci apuññaṃ āpajjatīti. Imampi kho tvaṃ mahārāja kāraṇaṃ atthato sampañiccha, yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi.

Aparampi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi, yathā mahārāja kusalo bhisakko sallakatto vātapittasemhasannipāta-utupariṇānavisamaparihāra-opakkamikopakkantaṃ pūtikūṇapaduggandhābhisañchannaṃ antosallaṃ susiragataṃ pubbaruhirasampuṇṇaṃ vaṇaṃ vūpasamento vaṇamukhaṃ kakkhaḷatikhiṇakhārakaṭukena bhesajjena anulimpati paripaccanāya, paripaccitvā mudubhāvamupagataṃ satthena vikantayitvā ḍahati salākāya, daḍḍhe khāralavaṇaṃ deti, bhesajjena anulimpati vaṇaruhanāya byādhitassa sotthibhāvamanuppattiyā, api nu kho so mahārāja bhisakko sallakatto ahitacitto bhesajjena anulimpati, satthena vikanteti, ḍahati salākāya, khāralavaṇaṃ detīti. Na hi bhante, hitacitto sotthikāmo tāni kiriyāni karotīti. Yā panassa bhesajjakiriyākaraṇena uppannā dukkhavedanā, tatonidānaṃ so bhisakko sallakatto kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. Hitacitto bhante sotthikāmo bhisakko sallakatto tāni kiriyāni karoti, kiṃ so tatonidānaṃ apuññaṃ āpajjeyya, saggagāmī so bhante bhisakko sallakattoti, evameva kho mahārāja kāruññaṃ Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi dukkharimuttiyā.

Aparampi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi, yathā mahārāja puriso kaṇṭakena viddho assa, athaññataro puriso tassa hitakāmo sotthikāmo tiṇhena kaṇṭakena vā satthamukhena vā samantato chinditvā paggharantena lohiteṇa taṃ kaṇṭakaṃ nīhareyya, api nu kho so mahārāja puriso ahitakāmo taṃ kaṇṭakaṃ nīharatīti. Na hi bhante, hitakāmo so bhante puriso sotthikāmo taṃ kaṇṭakaṃ nīharati.

Sace so bhante taṃ kaṅṭakam na nihareyya, maraṇam vā so tena pāpuṇeyya maraṇamattam vā dukkhanti, evameva kho mahārāja Tathāgato kāruṇṇena Devadattam pabbājesi dukkhaparimuttiyā. Sace mahārāja Bhagavā Devadattam na pabbājeyya, kappakoṭisatasahassampi Devadatto bhavaparamparāya niraye pacceyyāti.

Anusotagāmiṃ bhante Nāgasena Devadatta Tathāgato paṭisotam pāpesi, vipanthapaṭipannaṃ Devadattam panthe paṭipādesi, papāte patitassa Devadattassa patiṭṭham adāsi, visamagataṃ Devadattam Tathāgato samam āropesi, ime ca bhante Nāgasena hetū imāni ca kāraṇāni na sakkā añña sandassetuṃ aññaṭṭa tavādisena buddhimatāti.

Devadattapabbajjapañho tatiyo.

4. Pathavicalanapañha

4. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā—“aṭṭhime bhikkhave¹ hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyā”ti. Asesavacanaṃ idaṃ, nissesavacanaṃ idaṃ, nippariyāyavacanaṃ idaṃ, natthañño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya. Yadi bhante Nāgasena añño navamo hetu bhaveyya mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tampi hetum Bhagavā katheyya. Yasmā ca kho bhante Nāgasena natthañño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tasmā anācikkhito Bhagavatā, ayañca navamo hetu dissati mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, yaṃ Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattum mahāpathavī kampitāti. Yadi bhante Nāgasena aṭṭheva hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tena hi Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattum mahāpathavī kampitāti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattum mahāpathavī kampitā, tena hi aṭṭheva hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho sukhumo

1. Aṭṭhime Ānanda (Dī 2. 90; Am 3. 132 piṭṭhesu.)

dunniveṭṭhiyo andhakaraṇo ceva gambhīro ca, so tavānuppatto, neso aññena ittarapaññena sakkā visajjetuṃ aññatra tavādisena buddhimatāti.

Bhāsitampeṭaṃ mahārāja Bhagavatā—“aṭṭhime bhikkhave hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyā”ti. Yaṃ Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpathavī kampitā, tañca pana akālikam kadācuppattikam aṭṭhahi hetūhi vippamuttaṃ, tasmā agaṇitam aṭṭhahi hetūhi.

Yathā mahārāja loke tayo yeva meghā gaṇīyanti vassiko hemantiko pāvusakoti. Yadi te muñcitvā añño megho pavassati, na so megho gaṇīyati sammatehi meghehi, akālemeghotveva saṅkham gacchati. Evameva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṃ sattakkhattuṃ mahāpathavī kampitā, akālikam etaṃ kadācuppattikam aṭṭhahi hetūhi vippamuttaṃ, na taṃ gaṇīyati aṭṭhahi hetūhi.

Yathā vā pana mahārāja Himavantā pabbatā pañca nadisatāni sandanti, tesam mahārāja pañcannaṃ nadisatānaṃ daseva nadiyo nadigaṇanāya gaṇīyanti. Seyyathīdam, Gaṅgā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahī Sindhu Sarassatī Vetravatī Vītaṃsā Candabhāgātī, avasesā nadiyo nadigaṇanāya agaṇitā, kiṃ kāraṇā, na tā nadiyo dhuvasalilā. Evameva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṃ sattakkhattuṃ mahāpathavī kampitā, akālikam etaṃ kadācuppattikam aṭṭhahi hetūhi vippamuttaṃ, na taṃ gaṇīyati aṭṭhahi hetūhi.

Yathā vā pana mahārāja rañño satampi dvisatampi tisatampi amaccā honti, tesam cha yeva janā amaccagaṇanāya gaṇīyanti. Seyyathīdam, senāpati purohito akkhadasso bhaṇḍāgāriko chattaḡgāhako khaggaggāhako. Ete yeva amaccagaṇanāya gaṇīyanti. Kiṃ kāraṇā, yuttattā rājagaṇehi, avasesā agaṇitā, sabbe amaccātveva saṅkham gacchantī. Evamevako mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṃ sattakkhattuṃ mahāpathavī kampitā, akālikam etaṃ kadācuppattikam aṭṭhahi hetūhi vippamuttaṃ, na taṃ gaṇīyati aṭṭhahi hetūhi.

Suyyati nu kho mahārāja etarahi Jinasāsane katādhikārānaṃ diṭṭhadhammasukhavedanīyakammaṃ, kitti ca yesaṃ abbhuggatā devamanussesūti. Āma bhante suyayati etarahi Jinasāsane katādhikārānaṃ diṭṭhadhammasukhavedanīyakammaṃ, kitti ca yesaṃ abbhuggatā devamanussesu satta janāti. Ke ca te mahārājāti. Sumano ca bhante mālākāro, Ekasāṭako ca brāhmaṇo, Puṇṇo ca bhatako, Mallikā ca devī, Gopālamātā ca devī, Suppiyā ca upāsikā, Puṇṇā ca dāsīti ime satta diṭṭhadhammasukhavedanīyā sattā, kitti ca imesaṃ abbhuggatā devamanussesūti.

Aparepi suyayanti nukho atīte mānusakeneva sarīradehena tidasabhavanaṃ gatāti. Āma bhante suyayantīti, ke ca te mahārājāti. Guttilo ca gandhabbo, Sādhīno ca rājā, Nimi ca rājā, Mandhātā ca rājāti ime caturo janā suyayanti, teneva mānusakena sarīradehena Tidasabhavanaṃ gatāti. Sucirampi kataṃ suyayati sukatadukkaṭanti. Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja atīte vā addhāne vattamāne vā addhāne itthannāmassa dāne dīyamāne sakim vā dvikkhattum vā tikkhattum vā mahāpathavī kampitāti. Na hi bhanteti. Atthi me mahārāja āgamo adhigamo pariyatti savanaṃ sikkhābalaṃ sussūsā paripucchā ācariyupāsanaṃ, mayāpi na sutapubbaṃ “itthannāmassa dāne dīyamāne sakim vā dvikkhattum vā tikkhattum vā mahāpathavī kampitī”ti ṭhapetvā Vessantarassa rājavasabhassa dānavaraṃ. Bhagavato ca mahārāja Kassapassa, Bhagavato ca Sakyamuninoti dvinnaṃ Buddhānaṃ antare gaṇanapathaṃ vītivattā vassakoṭiyo atikkantā, tatthapi me savanaṃ natthi “itthannāmassa dāne dīyamāne sakim vā dvikkhattum vā tikkhattum vā mahāpathavī kampitā”ti. Na mahārāja tāvatakena vīriyena tāvatakena parakkamena mahāpathavī kampati, guṇabhārabharitā mahārāja sabbasoceyyakiriyaguṇabhārabharitā dhāretum na visahantī mahāpathavī calati kampati pavedhati.

Yathā mahārāja sakaṭassa atibhārabharitassa nābhiyo ca nemiyo ca phalanti akkho bhijjati, evameva kho mahārāja sabbasoceyyakiriyaguṇabhārabharitā mahāpathavī dhāretum na visahantī calati kampati pavedhati.

Yathā vā pana mahārāja gaganam anilajalavegasañchāditaṃ
 ussannajalabhārabharitaṃ ativātena phuṭitattā nadati ravati gaḷagaḷāyati,
 evameva kho mahārāja mahāpathavī rañño Vessantarassa dānabalavipula-
 ussannabhārabharitā dhāretum na visahantī calati kampati pavedhati, na hi
 mahārāja rañño Vessantarassa cittaṃ rāgavasena pavattati, na dosavasena
 pavattati, na mohavasena pavattati, na mānavasena pavattati, na diṭṭhivasena
 pavattati, na kilesavasena pavattati, na vitakkavasena pavattati, na
 arativasena pavattati, atha kho dānavasena bahulaṃ pavattati “kinti anāgatā
 yācakā mama santike āgaccheyyum, āgatā ca yācakā yathākāmaṃ labhitvā
 attamanā bhavēyyum”ti satataṃ samitaṃ dānaṃ pati mānaṃ ṭhapitaṃ hoti.
 Rañño mahārāja Vessantarassa satataṃ samitaṃ dasasu ṭhānesu mānaṃ
 ṭhapitaṃ hoti dame same khantiyaṃ samvare yame niyame akkodhe
 avihimsāyaṃ sacce soceyye, rañño mahārāja Vessantarassa kāmesanā
 pahīnā, bhavesanā paṭippassaddhā, brahmacariyesanāya yeva ussukkaṃ
 āpanno, rañño mahārāja vessantarassa attarakkhā¹ pahīnā,
 sabbasattarakkhāya ussukkaṃ āpanno “kinti ime sattā samaggā assu arogā
 sadhanā dīghāyukā”ti bahulaṃ yeva mānaṃ pavattati. Dadamāno ca
 mahārāja Vessantaro rājā taṃ dānaṃ na bhavasampattihetu deti, na
 dhanahetu deti, na paṭidānahetu deti, na upalāpanahetu deti, na āyuhetu deti,
 na vaṇṇahetu deti, na sukhahetu deti, na balahetu deti, na yasahetu deti, na
 puttahetu deti, na dhītuhetu deti, atha kho sabbaññutañāṇahetu
 sabbaññutañāṇaratanassa kāraṇā evarūpe atulavipulānuttare dānavare adāsi,
 sabbaññutaṃ patto ca imaṃ gāthaṃ abhāsi—

* “Jālim Kaṇhājinaṃ dhītaṃ, Maddideviṃ patibbatam.

Cajamāno na cintesiṃ, bodhiyā yeva kāraṇā”ti.

Vessantaro mahārāja rājā akkodhena kodhaṃ jināti, asādhum sādhunā
 jināti, kadariyaṃ dānena jināti, alikavādinam saccena jināti, sabbaṃ
 akusalam kusalena jināti. Tassa evaṃ dadamānassa dhammānugatassa
 dhammasāsakassa² dānanissandabalava³ vīriyavipulavipphārena heṭṭhā
 mahāvātā

1. Pararakkhāya (Sī, I)

2. Dhammāsāsakassa (Ka)

* Khu 4. 395 piṭṭhe Cariyāpiṭake.

3. Dānanissandabala (Sī, I)

sañcalanti saṇikaṃ saṇikaṃ sakim sakim ākulākulā vāyanti onamanti
 unnamanti vinamanti, chinnapattapādapā¹ papatanti, gumbaṃ gumbaṃ
 valāhakā gagane sandhāvanti, rajosañcitā vātā dāruṇā honti, gaganam
 uppīḷitā vātā vāyanti, sahasā dhamadhamāyanti, mahābhīmo saddo
 niccharati, tesu vātesu kupitesu udakaṃ saṇikaṃ saṇikaṃ calati, udae
 calite khubbhanti macchakacchapā, yamakayamakā ūmiyo jāyanti, jalacarā
 sattā tasanti, jalavīci yuganaddho vattati, vīcinādo pavattati, ghorā bubbuḷā²
 uṭṭhahanti, pheṇamālā bhavanti, uttarati mahāsamuddo, disāvidisaṃ dhāvati
 udakaṃ, uddhamṣotapaṭṭisotamukhā sandanti saliladhārā, tasanti asurā garuḷā
 nāgā yakkhā, ubbijjanti “kim nu kho, katham nu kho, sāgaro viparivattati”^{ti},
 gamanapathamesanti bhītacittā, khubhite luḷite jaladhāre pakampati
 mahāpathavī sanagā sasāgarā, parivattati Sinerugiri kūṭaselasikharo
 vinamamāno hoti, vimanā honti
 ahinakulabiḷārakoṭṭhukasūkaramigapakkhino, rudanti yakkhā appesakkhā,
 hasanti yakkhā mahesakkhā kampamānāya mahāpathaviyā.

Yathā mahārāja mahati mahāpariyoge uddhanagate udakasampuṇṇe
 ākiṇṇataṇḍule heṭṭhato aggi jalamāno paṭhamam tāva pariyogaṃ santāpeti,
 pariyogo santatto udakaṃ santāpeti, udakaṃ santattam taṇḍulam santāpeti,
 taṇḍulam santattam ummujjati nimujjati, bubbuḷakajātam hoti, pheṇamālā
 uttarati. Evameva kho mahārāja Vessantaro rājā yaṃ loke duccajam, taṃ
 caji, tassa taṃ duccajam cajantassa dānassa sabhāvanissandena heṭṭhā
 mahāvātā dhāretum na visahantā parikuppiṃsu³, mahāvātesu parikupitesu⁴
 udakaṃ kampi, udae kampite mahāpathavī kampi, iti tadā mahāvātā ca
 udakañca mahāpathavī cāti ime tayo ekamanā viya ahesum
 mahādānanissandena vipulabalavīriyena, natthedisso mahārāja aññassa
 dānānubhāvo, yathā Vessantarassa rañño mahādānānubhāvo. Yathā
 mahārāja mahiyā bahuvidhā maṇayo vijjanti. Seyyathīdam, indanīlo
 mahānīlo jotiraso veḷuriyo ummāpuppho sirīsapuppho manoharo
 sūriyakanto candakanto vajiro khajjopanako

1. Sīnappattapādapā (Sī)

3. Parikampimsu (Ka)

2. Pubbuḷā (Ka)

4. Parikhubbhitesu (Syā)

phussarāgo lohitaṅgo masāragalloti, ete sabbe atikkamma cakkavattimaṇi aggamakkhāyati, cakkavattimaṇi mahārāja samantā yojanam obhāseti. Evameva kho mahārāja yaṃ kiñci mahiyā dānam vijjati api asadisadānam paramaṃ, taṃ sabbaṃ atikkamma Vessantarassa rañño mahādānam aggamakkhāyati, Vessantarassa mahārāja rañño mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpathavī kampitāti.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena Buddhānam, abbhutaṃ bhante Nāgasena Buddhānam, yaṃ Tathāgato bodhisatto samāno asamo lokena evaṃkhanti evaṃcitto evaṃadhimutti evaṃadhippāyo, bodhisattānam bhante Nāgasena parakkamo dakkhāpito, pāramī ca jinānam bhiyyo obhāsītā, cariyaṃ caratopi tāva Tathāgatassa sadevake loke seṭṭhabhāvo anudassito. Sādhu bhante Nāgasena thomitaṃ Jinasāsanam, jotitā jinapāramī, chinno titthiyānam vādagaṇṭhi, bhinno parāpavādakumbho¹, pañho gambhīro uttānikato, gahanam agahanam kataṃ, sammā laddham Jinaputtānam nibbāhanam², evametaṃ gaṇivarapavara tathā sampatichchāmāti.

Pathavicalanapañho catuttho.

5. Sivirājacakkhudānapañha

5. Bhante Nāgasena tumhe evaṃ bhaṇatha “Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni, andhassa sato puna dibbacakkhūni uppannāni”ti, etampi vacanam sakasaṭam saniggaham sadosam “hetusamugghāte ahetusmim avatthusmim natthi dibbacakkhussa uppādo”ti * sutte vuttam, yadi bhante Nāgasena Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni, tena hi “puna dibbacakkhūni uppannāni”ti yaṃ vacanam, taṃ micchā, yadi dibbacakkhūni uppannāni, tena hi “Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni”ti yaṃ vacanam, tampi micchā, ayampi ubhato koṭiko pañho gaṇṭhitopi gaṇṭhitaro veṭhatopi veṭhataro gahanatopi gahanataro, so tavānuppatto, tattha chandamabhijanehi nibbāhanāya paravādānam nigatāyāti.

1. Gumbo tayā viddamsito (Syā)

2. Nibbāyanam (Ka)

* Khu 1. 231; Abhi 4. 191 piṭṭhesu atthato samānam.

Dinnāni mahārāja Sivirājena yācakassa cakkhūni, tattha mā vimatiṃ uppādehi, puna dibbāni ca cakkhūni uppannāni, tatthāpi mā vimatiṃ janehīti. Api nu kho bhante Nāgasena hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthusmiṃ dibbacakkhu uppajjatīti. Na hi mahārājāti. Kiṃ pana bhante ettha kāraṇaṃ, yena kāraṇena hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthusmiṃ dibbacakkhu uppajjati, iṅgha tāva kāraṇena maṃ saññāpehīti.

Kiṃ pana mahārāja atthi loke saccam nāma, yena saccavādino saccakiriyaṃ karontīti. Āma bhante, atthi loke saccam nāma, saccena bhante Nāgasena saccavādino saccakiriyaṃ katvā devaṃ vassāpentī, aggim nibbāpentī, visaṃ paṭihananti, aññampi vividhaṃ kattabbaṃ karontīti. Tena hi mahārāja yujjati sameti Sivirājassa saccabalena dibbacakkhūni uppannānīti, saccabalena mahārāja avatthusmiṃ dibbacakkhu uppajjati, saccam yeva tattha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāya.

Yathā mahārāja ye keci sattā saccamanugāyanti “mahāmegho pavassatū”ti, tesam saha saccamanugītena mahāmegho pavassati, api nu kho mahārāja atthi ākāse vassahetu sannicito “yena hetunā mahāmegho pavassatī”ti. Na hi bhante, saccam yeva tattha hetu bhavati mahato meghassa pavassanāyāti. Evameva kho mahārāja natthi tassa pakatihetu, saccam yevettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Yathā vā pana mahārāja ye keci sattā saccamanugāyanti “jalitapajjalitamahā-aggikkhandho paṭinivattatū”ti, tesam saha saccamanugītena jalitapajjalitamahā-aggikkhandho khaṇena paṭinivattati. Api nu kho mahārāja atthi tasmim jalitapajjalite mahā-aggikkhandhe hetu sannicito “yena hetunā jalitapajjalitamahā-aggikkhandho khaṇena paṭinivattatī”ti. Na hi bhante, saccam yeva tattha vatthu hoti tassa jalitapajjalitassa mahā-aggikkhandhassa khaṇena paṭinivattanāyāti. Evameva kho mahārāja natthi tassa pakatihetu, saccam yevettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Yathā vā pana mahārāja ye keci sattā saccamanugāyanti “visaṃ halāhalaṃ agadaṃ bhavatū”ti. Tesam saha saccamanugītena visaṃ halāhalaṃ

khaṇena agadaṃ bhavati, api nu kho mahārāja atthi tasmim̐ halāhalavise hetu sannicito “yena hetunā visam̐ halāhalam̐ khaṇena agadaṃ bhavati”ti. Na hi bhante, saccaṃ yeva tattha hetu bhavati visassa halāhalassa khaṇena paṭighātāyāti. Evameva kho mahārāja vinā pakatihetuṃ saccaṃ yevettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Catunnampi mahārāja ariyasaccānaṃ paṭivedhāya natthaññaṃ vatthu, saccaṃ vatthuṃ katvā cattāri ariyasaccāni paṭivijjhantīti. Atthi mahārāja Cīnavisaye Cīnarājā, so mahāsamudde kīṭukāmo¹ catumāse catumāse saccakiriyaṃ katvā saha rathena antomahāsamudde yojanaṃ pavisati, tassa rāthasīsassa purato purato mahāvārikkhandho paṭikkamati, nikkhantassa puna ottharati, api nu kho mahārāja so mahāsamuddo sadevamanussenapi lokena pakatikāyabalena sakkā paṭikkamāpetunti. Atiparittakepi bhante taḷāke udakaṃ na sakkā sadevamanussenapi lokena pakatikāyabalena paṭikkamāpetuṃ, kim̐ pana mahāsamudde udakanti. Imināpi mahārāja kāraṇena saccabalaṃ nātabbaṃ “natthi taṃ ṭhānaṃ, yaṃ saccena na pattabbaṃ”ti.

Nagare mahārāja Pāṭaliputte Asoko Dhammarājā sanegamajānapada-amaccabhaṭabalamahāmattehi parivuto Gaṅgaṃ nadim̐² navasalilasampuṇṇaṃ samatitthikaṃ sambharitaṃ pañcayojanasatāyāmaṃ yojanaputhulaṃ sandamānaṃ disvā amacce evamāha “atthi koci bhaṇe samattho, yo imaṃ mahāgaṅgaṃ paṭisotaṃ sandāpetun”ti. Amaccā āhaṃsu “dukkaraṃ devā”ti.

Tasmim̐ yeva Gaṅgākūle ṭhitā Bandhumatī nāma gaṇikā assosi rañña kira evaṃ vuttaṃ “sakkā nu kho imaṃ mahāgaṅgaṃ paṭisotaṃ sandāpetun”ti, sā evamāha “ahañhi nagare Pāṭaliputte gaṇikā rūpājīvinī antimajīvikā, mama tāva rājā saccakiriyaṃ passatū”ti, atha sā saccakiriyaṃ akāsi, saha tassā saccakiriyaṃ khaṇena sā Mahāgaṅgā gaḷagaḷāyanti paṭisotaṃ sandittha mahato janakāyassa passato.

Atha rājā Gaṅgāya āvatṭa-ūmivegajanitaṃ halāhalasaddaṃ sutvā vimhito acchariyabbhutaḷāto amacce evamāha “kissāyaṃ bhaṇe Mahāgaṅgā paṭisotaṃ sandati”ti. Bandhumatī mahārāja gaṇikā tava vacanaṃ

1. Balim̐ kātukāmo (Sī, I)

2. Gaṅgānadim̐ (Sī)

sutvā saccakiriyāṃ akāsi, tassā saccakiriyāya Mahāgaṅgā uddhammukhā sandatīti.

Atha samviggahadayo rājā turitaturito sayāṃ gantvā taṃ gaṇikaṃ pucchi “saccaṃ kira je tayā saccakiriyāya ayaṃ Gaṅgā paṭisotaṃ sandāpitā”ti. Āma devāti. Rājā āha “kiṃ te tattha balaṃ atthi, ko vā te vacanaṃ ādiyati anumatto, kena tvaṃ balena imaṃ mahāgaṅgaṃ paṭisotaṃ sandāpesīti. Sā āha “saccabalenāhaṃ mahārāja imaṃ mahāgaṅgaṃ paṭisotaṃ sandāpesin”ti. Rājā āha “kiṃ te saccabalaṃ atthi coriyā dhuttiyā asatiyā chinnikāya pāpiyā bhinnasīlāya¹ hiri-atikkantikāya andhajanapalobhikāya”ti. Saccāṃ mahārāja tādisikā ahaṃ, tādisikāyapi me mahārāja saccakiriyā atthi, yāyāhaṃ icchamānā sadevakampi lokaṃ parivatteyyanti. Rājā āha “katamā pana sā hoti saccakiriyā, iṅgha maṃ sāvehi”ti. Yo me mahārāja dhanāṃ deti khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā añño vā koci, tesaṃ samakaṃ yeva upaṭṭhahāmi, “khattiyo”ti viseso natthi, “suddo”ti atimaññanā² natthi, anunayappaṭiḡhavippamuttā dhanassāmikaṃ paricarāmi, esā me deva saccakiriyā, yāyāhaṃ imaṃ mahāgaṅgaṃ paṭisotaṃ sandāpesinti.

Itipi mahārāja sacce ṭhitā na kiñci atthaṃ na vindanti. Dinnāni ca mahārāja Sivirājena yācakassa cakkhūni, dibbacakkhūni ca uppannāni, tañca saccakiriyāya. Yaṃ pana sutte vuttaṃ “maṃsacakkhusmiṃ naṭṭhe ahetusmiṃ avatthusmiṃ natthi dibbacakkhussa uppādo”ti. Taṃ bhāvanāmayāṃ cakkhuṃ sandhāya vuttaṃ, evametaṃ mahārāja dhārehīti. Sādhu bhante Nāgasena sunibbeṭṭhito pañho, suniddiṭṭho niggaho, sumadditā paravādā, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Sivirājacakkhudānapañho pañcama.

6. Gabbhāvakkantipañha

6. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetāṃ Bhagavatā “tiṇṇaṃ kho pana bhikkhave sannipatā gabbhassa avakkanti³ hoti, idha mātāpitāro ca

1. Pāpikāya bhinnasīmāya (Sī)

2. Atimaññamāno (Ka)

3. Gabbhassāvakkanti (Ma 1. 332 piṭṭhe.)

sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca paccupaṭṭhito hoti, imesaṃ kho bhikkhave tiṇṇaṃ sannipātā gabbhassa avakkanti hotī”ti, asesavacanametāṃ, nissesavacanametāṃ, nippariyāyavacanametāṃ, arahassavacanametāṃ, sadevamanussānaṃ majjhe nisīditvā bhaṇitaṃ, ayañca dvinnāṃ sannipātā gabbhassa avakkanti dissati, Dukūlena tāpasena Pārikāya tāpasiyā utunikāle dakkhiṇena hatthaṅguṭṭhena nābhi parāmaṭṭhā, tassa tena nābhiparāmasanena Sāmakumāro nibbatto. Mātaṅgenāpi isinā brāhmaṇakaññāya utunikāle dakkhiṇena hatthaṅguṭṭhena nābhi parāmaṭṭhā, tassa tena nābhiparāmasanena Maṇḍabyo nāma māṇavako nibbattoti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “tiṇṇaṃ kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hotī”ti. Tena hi Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako ubhopi te nābhiparāmasanena nibbattāti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā, yadi bhante Tathāgatena bhaṇitaṃ “Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako nābhiparāmasanena nibbattā”ti, tena hi “tiṇṇaṃ kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hotī”ti yaṃ vacanaṃ, tampi micchā, ayampi ubhato koṭiko pañho sugambhīro sunipuṇo visayo buddhimantānaṃ, so tavānuppatto, chinda vimatipathaṃ, dhārehi ñāṇavarappajjotanti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “tiṇṇaṃ kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hoti, idha mātāpitaro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca paccupaṭṭhito hoti, evaṃ tiṇṇaṃ sannipātā gabbhassa avakkanti hotī”ti. Bhaṇitañca “Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako nābhiparāmasanena nibbattā”ti. Tena hi bhante Nāgasena yena kāraṇena pañho suvinicchito hoti, tena kāraṇena maṃ saññāpehīti.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja Saṃkicco ca kumāro Isisiṅgo ca tāpaso thero ca Kumārakassapo “iminā nāma te nibbattā”ti. Āma bhante suyayati, abbhuggatā tesaṃ jāti, dve migadhenuyo tāva utunikāle dvinnāṃ tāpasānaṃ passāvaṭṭhānaṃ āgantvā sasambhavaṃ passāvaṃ pivimsu, tena passāvasambhavana Saṃkicco ca kumāro Isisiṅgo ca tāpaso nibbattā. Therassa Udāyissa bhikkhunupassayaṃ

upagatassa rattacittena bhikkhuniyā aṅgajātaṃ upanijjhāyantassa sambhavaṃ kāsāve mucchi, atha kho āyasmā Udāyi taṃ bhikkhuniṃ etadavoca “gaccha bhagini, udakaṃ āhara antaravāsakaṃ dhovissāmi”ti. Āhara’yya ahameva dhovissāmi. Tato sā bhikkhunī utunisamaye taṃ sambhavaṃ ekadesaṃ mukhena aggahesi, ekadesaṃ aṅgajāte pakkhipi, tena thero Kumārakassapo nibbattoti etaṃ jano āhāti.

Api nukho tvaṃ mahārāja saddhasi taṃ vacananti. Āma bhante, balavaṃ tattha mayaṃ kāraṇaṃ upalabhāma, yena mayaṃ kāraṇena saddahāma “iminā kāraṇena nibbattā”ti. Kiṃ panettha mahārāja kāraṇanti. Suparikammakate bhante kalale bījaṃ nipatitvā khippaṃ saṃviruhatīti. Āma mahārājāti. Evameva kho bhante sā bhikkhunī utunī samānā saṅṭhite kalale ruhire pacchinnavege ṭhitāya dhātuyā taṃ sambhavaṃ gahetvā tasmim kalale pakkhipi, tena tassā gabbho saṅṭhāsi, evaṃ tattha kāraṇaṃ paccema tesāṃ nibbattiyāti. Evametaṃ mahārāja tathā sampañcchāmi, yonippavesena gabbho sambhavatīti. Sampañcchasi pana tvaṃ mahārāja therassa Kumārakassapassa gabbhāvakkamananti. Āma bhanteti. Sādhu mahārāja paccāgatosi mama visayaṃ, ekavidhenapi gabbhāvakkantiṃ kathayanto mamānubalaṃ bhavissasi, atha yā pana tā dve migadhenuyo passavaṃ pivitvā gabbhaṃ paṭilabhiṃsu, tāsāṃ tvaṃ saddhasi gabbhassāvakkamananti. Āma bhante, yaṃ kiñci bhuttaṃ pītaṃ khāyitaṃ lehitāṃ, sabbaṃ taṃ kalalaṃ osarati, ṭhānagataṃ vuḍḍhimāpajjati. Yathā bhante Nāgasena yā kāci saritā nāma, sabbā tā mahāsamuddaṃ osaranti, ṭhānagatā vuḍḍhimāpajjanti. Evameva kho bhante Nāgasena yaṃ kiñci bhuttaṃ pītaṃ khāyitaṃ lehitāṃ, sabbaṃ taṃ kalalaṃ osarati, ṭhānagataṃ vuḍḍhimāpajjati, tenāhaṃ kāraṇena saddahāmi mukhagatenapi gabbhassa avakkanti hotīti. Sādhu mahārāja gāḷhataṃ upagatosi mama visayaṃ, mukhapānenapi dvayasannipāto bhavati. Saṃkiccassa ca mahārāja kumārassa Isisiṅgassa ca tāpasassa therassa ca Kumārakassapassa gabbhāvakkamanaṃ sampañcchasi. Āma bhante sannipāto osaratīti.

Sānopi mahārāja kumāro Maṇḍabyopi māṇavako tīsu sannipātesu antogadhā, ekarasā yeva purimena, tattha kāraṇaṃ vakkhāmi.

Dukūlo ca mahārāja tāpaso Pārikā ca tāpasī ubhopi te araṇṇavāsā ahesuṃ pavivekādhimuttā uttamatthagavesakā, tapatejena yāva brahmalokaṃ santāpesuṃ. Tesāṃ tadā Sakko Devānamindo sāyaṃ pātāṃ upaṭṭhānaṃ āgacchati, so tesāṃ garukatametataya upadhārento addasa anāgatamaddhāne dvinnampi tesāṃ cakkhūnaṃ antaradhānaṃ, disvā te evamāha “ekaṃ me bhonto vacanaṃ karotha, sādhu ekaṃ puttaṃ janeyyātha, so tumhākaṃ upaṭṭhāko bhavissati ālambano cā”ti. Alaṃ kosiya, mā evaṃ bhaṇīti. Te tassa taṃ vacanaṃ na sampāṭicchimsu. Anukampako atthakāmo Sakko Devānamindo dutiyampi. Tatiyampi te evamāha “ekaṃ me bhonto vacanaṃ karotha, sādhu ekaṃ puttaṃ janeyyātha, so tumhākaṃ upaṭṭhāko bhavissati ālambano cā”ti. Tatiyampi te āhaṃsu “alaṃ kosiya, mā tvaṃ kho amhe anathe niyojehi, kadāyaṃ kāyo na bhijjissati, bhijjatu ayaṃ kāyo bhedanadhammo, bhijjantiyāpi maraṇiyā patantepi selasikhare phalantepi ākāse patantepi candimasūriye neva mayaṃ lokadhammehi missayissāma, mā tvaṃ amhākaṃ sammukhabhāvaṃ upagaccha, upagatassa te eso vissāso, anatthacaro tvaṃ maññe”ti.

Tato Sakko Devānamindo tesāṃ manaṃ alabhamāno garukato pañjaliko puna yāci “yadi me vacanaṃ na ussathā kātuṃ, yadā tāpasī utunī hoti pupphavatī, tadā tvaṃ bhante dakkhiṇena hatthaṅguṭṭhena nābhim parāmaseyyāsi, tena sā gabbhaṃ lacchati, sannipāto yevesa gabbhāvakkantiyā”ti. “Sakkomahaṃ kosiya taṃ vacanaṃ kātuṃ, na tāvatakena amhākaṃ tapo bhijjati, hotū”ti sampāṭicchimsu. Tāya ca pana velāya devabhavane atthi devaputto ussannakusalamūlo khīṇāyuko āyukkhayappatto yadicchakaṃ samattho okkamituṃ api cakkavattikulepi. Atha Sakko Devānamindo taṃ devaputtaṃ upasaṅkamitvā evamāha “chi kho mārisa, supabhāto te divaso, atthasiddhi upagatā, yamahaṃ te upaṭṭhānamāgamim, ramaṇiye te okāse vāso bhavissati, patirūpe kule paṭisandhi bhavissati, sundarehi mātāpitūhi vaḍḍhetabbo, chi me vacanaṃ karohī”ti yāci. Dutiyampi. Tatiyampi yāci sirasi pañjalikato.

Tato so devaputto evamāha “katamañ tañ mārisa kulañ, yañ tvañ abhikkhaṇaṃ kittayasi punappunan”ti. Dukūlo ca tāpaso Pārikā ca tāpasīti. So tassa vacanañ sutvā tuṭṭho sampatiḥchi “sādhu mārisa yo tava chando, so hotu, ākañkhamāno ahañ mārisa patthite kule uppajjeyyañ, kimhi kule uppajjāmi aṇḍaje vā jalābujē vā saṃsedaje vā opapātike vā”ti. Jalābujāya mārisa yoniyā uppajjāhīti. Atha Sakko Devānamindo uppattidivasañ vigaṇetvā Dukūlassa tāpasassa ārocesi “asukasmiñ nāma divase tāpasī utunī bhavissati pupphavatī, tadā tvañ bhante dakkhiṇena hatthaṅguṭṭhena nābhiñ parāmaseyyāsī”ti. Tasmīñ mahārāja divase tāpasī ca utunī pupphavatī ahoṣi, devaputto ca tatthūpago paccupaṭṭhito ahoṣi, tāpaso ca dakkhiṇena hatthaṅguṭṭhena tāpasīyā nābhiñ parāmasi, iti te tayo sannipātā ahesuñ, nābhiparāmasanena tāpasīyā rāgo udapādi, so panassā rāgo nābhiparāmasanañ paṭicca mā tvañ sannipātañ ajjhācārameva maññi, ūhasanampi¹ sannipāto, ullapanampi sannipāto, upanijjhāyanampi sannipāto, pubbabhāgabhāvato rāgassa uppādāya āmasanena sannipāto jāyati, sannipātā okkamaṇaṃ hotīti.

Anajjhācārepi mahārāja parāmasanena gabbhāvakkanti hoti. Yathā mahārāja aggi jalamāno aparāmasanopi upagatassa sītañ byapahanti, evameva kho mahārāja anajjhācārepi parāmasanena gabbhāvakkanti hoti.

Catunnañ mahārāja vasena sattānañ gabbhāvakkanti hoti kammavasena yonivasena kulavasena āyācanavasena, api ca sabbepete sattā kammāsambhavā kammāsamuṭṭhānā.

Kathañ mahārāja kammavasena sattānañ gabbhāvakkanti hoti. Ussannakusalāmūlā mahārāja sattā yadicchakañ uppajjanti khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā devesu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā saṃsedajāya vā yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Yathā mahārāja puriso

1. Hasanampi (Ka)

aḍḍho mahaddhano mahābhogo pahūtajātarūparajato pahūtavittūpakaraṇo pahūtadhanadhañño pahūtañātīpakkho dāsīm vā dāsam vā khettaṃ vā vatthum vā gāmaṃ vā nigamaṃ vā janapadaṃ vā yaṃ kiñci manasā abhipatthitaṃ, yadicchakaṃ dviguṇatiguṇampi dhanam datvā kiṇāti, evameva kho mahārāja ussannakusalamūlā sattā yadicchakaṃ uppajjanti khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā devesu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā saṃsedajāya vā yoniyā opapātīkāya vā yoniyā. Evaṃ kammavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ yonivasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti. Kukkuṭānaṃ mahārāja vātena gabbhāvakkanti hoti. Balākānaṃ meghasaddena gabbhāvakkanti hoti. Sabbepi devā agabbhaseyyakā sattā yeva, tesam nānāvaṇṇena gabbhāvakkanti hoti. Yathā mahārāja manussā nānāvaṇṇena mahiyā caranti, keci purato paṭicchādentī, keci pacchato paṭicchādentī, keci naggā hontī, keci bhaṇḍū hontī setapaṭadharā, keci moḷibaddhā hontī, keci bhaṇḍū kāsāvavasanā hontī, keci kāsāvavasanā moḷibaddhā hontī, keci jaṭiṇo vākacīradharā¹ hontī, keci cammavasanā hontī, keci rasmiyo nivāsenti, sabbepete manussā nānāvaṇṇena mahiyā caranti. Evameva kho mahārāja sattā yeva te sabbe, tesam nānāvaṇṇena gabbhāvakkanti hoti. Evaṃ yonivasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ kulavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti. Kulam nāma mahārāja cattāri kulāni aṇḍajam jalābujam saṃsedajam opapātīkam. Yadi tattha gandhabbo yato kutoci āgantvā aṇḍaje kule uppajjati, so tattha aṇḍajo hoti -pa- jalābujē kule. Saṃsedaje kule. Opapātīke kule uppajjati, so tattha opapātīko hoti. Tesu tesu kulesu tādisā yeva sattā sambhavanti. Yathā mahārāja Himavati Nerupabbataṃ ye keci migapakkhino upenti, sabbe

1. Vākacīrā (Ka)

te sakavaṇṇaṃ vijahitvā suvaṇṇavaṇṇā honti, evameva kho mahārāja yo koci gandhabbo yato kutoci āgantvā aṇḍajaṃ yoniṃ upagantvā sabhāvavaṇṇaṃ vijahitvā aṇḍajo hoti -pa-. Jalābujāṃ. Saṃsedajaṃ. Opapātikaṃ yoniṃ upagantvā sabhāvavaṇṇaṃ vijahitvā opapātikaṃ hoti, evaṃ kulavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ āyācanavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti. Idha mahārāja kulaṃ hoti aputtakaṃ bahusāpateyyaṃ saddhaṃ pasannaṃ sīlavantaṃ kalyāṇadhammaṃ tapanissitaṃ, devaputto ca ussannakusalamūlo cavanadhammo hoti. Atha Sakko Devānamindo tassa kulassa anukampāya taṃ devaputtaṃ āyācati “paṇidhehi mārisa asukassa kulassa mahesiyā kucchin”ti. So tassa āyācanahetu taṃ kulaṃ paṇidheti. Yathā mahārāja manussā puṇṇakāmā samaṇaṃ manobhāvanīyaṃ āyācitvā gehaṃ upanenti, ayaṃ upagantvā sabbassa kulassa sukhāvaho bhavissatīti. Evameva kho mahārāja Sakko Devānamindo taṃ devaputtaṃ āyācitvā taṃ kulaṃ upaneti. Evaṃ āyācanavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Sāmo mahārāja kumāro Sakkena Devānamindena āyācito Pārikāya tāpasiyā kucchiṃ okkanto. Sāmo mahārāja kumāro katapuñño, mātāpitāro sīlavanto kalyāṇadhammā, āyācako Sakko, tiṇṇaṃ cetopaṇidhiyā Sāmo kumāro nibbatto. Idha mahārāja nayakusalo puriso sukaṭṭhe anūpakhette bījaṃ ropeyya, api nu tassa bījassa antarāyaṃ vivajjentassa vuḍḍhiyā koci antarāyo bhaveyyāti. Na hi bhante, nirupaghātaṃ bījaṃ khippaṃ saṃviruheyāti. Evameva kho mahārāja Sāmo kumāro mutto uppannantarāyehi tiṇṇaṃ cetopaṇidhiyā nibbatto.

Api nu kho mahārāja sutapubbaṃ tayā isīnaṃ manopadosena iddho phīto mahājanapado sajano samucchinnoti. Āma bhante suyayati. Mahiyā Daṇḍakāraññaṃ¹ Majjhāraññaṃ Kāliṅgāraññaṃ Mātāṅgāraññaṃ, sabbaṃ taṃ araññaṃ araññabhūtaṃ, sabbepete janapadā isīnaṃ manopadosena khayāṃ gatāti.

1. Daṇḍakāraññaṃ (Ma 2. 41 piṭṭhe.)

Yadi mahārāja tesam manopadosena susamiddhā janapadā ucchijjanti, api nu kho tesam manopasādena kiñci nibbatteyyāti. Āma bhanteti. Tena hi mahārāja Sāmo kumāro tiṇṇam balavantānam cetopasādena nibbatto isinimmito devanimmito puññanimmitoti. Evametam mahārāja dhārehi.

Tayome mahārāja devaputtā Sakkena Devānamindena āyācitā kulam uppannā. Katame tayo, Sāmo kumāro Mahāpanādo Kusarājā, tayopete bodhisattāti. Suniddiṭṭhā bhante Nāgasena gabbhāvakkanti, sukathitam kāraṇam, andhakāro āloko kato, jaṭā vijaṭitā, nicchuddhā paravādā, evametam tathā sampatiḥchāmīti.

Gabbhāvakkantipañho chaṭṭho.

7. Saddhammantaradhānapañha

7. Bhante Nāgasena bhāsitampetam Bhagavatā “pañceva dāni Ānanda vassasatāni¹ saddhammo ṭhassatī”ti. Puna ca parinibbānasamaye Subhaddena paribbājakena pañham puṭṭhena Bhagavatā bhaṇitam “ime ca Subhadda² bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assā”ti, asesavacanametam, nissesavacanametam, nippariyāyavacanametam. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitam “pañceva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatī”ti, tena hi “asuñño loko arahantehi assā”ti yaṃ vacanam, tam micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam “asuñño loko arahantehi assā”ti, tena hi “pañceva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatī”ti tampi vacanam micchā, ayampi ubhato koṭiko pañho gahanatopi gahanataro balavatopi balavataro gaṇṭhitopi gaṇṭhitaro, so tavānuppatto, tattha te nāṇabalavipphāram dassehi makaro viya sāgarabbhantaragatoti.

Bhāsitampetam mahārāja Bhagavatā “pañceva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatī”ti. Parinibbānasamaye ca Subhaddassa paribbājakassa

1. Vassasahassāni (Sī) passa Vi 4. 446; Am 3. 105 piṭṭhesu.

2. Dī 2. 125 piṭṭhe passitabham.

bhaṇitam”ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assā”ti. Tañca pana mahārāja Bhagavato vacanam nānatthañceva hoti nānābyañjanañca, ayam sāsanaparicchedo, ayam paṭipatti paridīpanāti dūram vivajjitā te ubho aññamaññam. Yathā mahārāja nabham pathavito dūram vivajjitam, nirayam saggato dūram vivajjitam, kusalam akusalako dūram vivajjitam, sukham dukkhato dūram vivajjitam. Evameva kho mahārāja te ubho aññamaññam dūram vivajjitā.

Api ca mahārāja mā te pucchā moghā assa¹, rasato te saṃsanditvā kathayissāmi “pañceva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatī”ti yaṃ Bhagavā āha, taṃ khayam paridīpayanto sesakam paricchindi, vassasahassam Ānanda saddhammo tiṭṭheyya, sace bhikkhuniyo na pabbājeyyūm. Pañceva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Api nu kho mahārāja Bhagavā evaṃ vadanto saddhammassa antaradhānam vā vadeti abhisamayam vā paṭikkosatīti. Na hi bhanteti. Naṭṭham mahārāja parikittayanto sesakam paridīpayanto paricchindi. Yathā mahārāja puriso naṭṭhāyiko sabbasesakam gahetvā janassa paridīpeyya “ettakam me bhaṇḍam naṭṭham, idaṃ sesakan”ti. Evameva kho mahārāja Bhagavā naṭṭham paridīpayanto sesakam devamanussānam kathesi “pañceva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassabhī”ti. Yaṃ pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitam “pañceva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatī”ti, sāsanaparicchedo eso.

Yaṃ pana parinibbānasamaye Subhaddassa paribbājakassa samaṇe parikittayanto āha “ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assā”ti, paṭipattiparidīpanā esā. Tvaṃ pana taṃ paricchedañca paridīpanañca ekarasam karosi. Yadi pana te chando, ekarasam katvā kathayissāmi, sādhuḥkam suṇohi manasikarohi avikkhittamānaso².

Idha mahārāja taḷāko bhavēyya navasalilasampuṇṇo sammukhamuttariyamāno paricchinnō parivaṭumakato, aperiyaḍiṇṇe yeva

1. Assu (Sī, Syā)

2. Avicalamānaso (Sī) avimanamānaso (I, Ka)

tasmim̐ taḷāke udakūpari mahāmegho aparāparam̐ anuppabandho abhivasseyya, api nu kho mahārāja tasmim̐ taḷāke udakam̐ parikkhayam̐ pariyādānam̐ gaccheyyāti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇena mahārājāti. Meghassa bhante anuppabandhatāyāti. Evameva kho mahārāja Jinasāsanavarasaddhammataḷāko ācārasīlaguṇavattapaṭipattivimalanavasalilasampuṇṇo uttariyamāno bhavaggaṃ abhibhavivā ṭhito. Yadi tatha Buddhaputtā ācārasīlaguṇavattapaṭipattimeghavassam̐ aparāparam̐ anuppabandhāpeyyum̐ abhivassāpeyyum̐. Evamidam̐ Jinasāsanavarasaddhammataḷāko ciram̐ dīghamaddhānam̐ tiṭṭheyya, arahantehi loko asuñño bhaveyya, imamattham̐ Bhagavatā sandhāya bhāsitam̐ “ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum̐, asuñño loko arahantehi assā”ti.

Idha pana mahārāja mahati mahā-aggikkhandhe jalamāne aparāparam̐ sukkhatīṇakattāgogomayāni upasam̐hareyyum̐, api nu kho so mahārāja aggikkhandho nibbāyeyyāti. Na hi bhante, bhiyyo bhiyyo so aggikkhandho jaleyya, bhiyyo bhiyyo pabhāseyyāti. Evameva kho mahārāja dasasahassiyā¹ lokadhātuyā Jinasāsanavaram̐ pi ācārasīlaguṇavattapaṭipattiyā jalati pabhāsati. Yadi pana mahārāja taduttarim̐ Buddhaputtā pañcahi padhāniyaṅgehi samannāgatā satatamappamattā padaheyyum̐, tīsu sikkhāsu chandajātā sikkheyyum̐, cārittaṅca sīlam̐ samattam̐ paripūreyyum̐, evamidam̐ Jinasāsanavaram̐ bhiyyo bhiyyo ciram̐ dīghamaddhānam̐ tiṭṭheyya, asuñño loko arahantehi assāti imamattham̐ Bhagavatā sandhāya bhāsitam̐ “ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum̐, asuñño loko arahantehi assā”ti.

Idha pana mahārāja siniddhasamasumajjitasappabhāsavimalādāsam̐² saṅhasukhumagerukacuṇṇena aparāparam̐ majjeyyum̐, api nu kho mahārāja tasmim̐ ādāse malakaddamarajojallam̐ jāyeyyāti. Na hi bhante, aññadatthu vimalataram̐ yeva bhaveyyāti. Evameva kho mahārāja Jinasāsanavaram̐ pakatinimmalam̐ byapagatakilesamalarajojallam̐, yadi tam̐ Buddhaputtā ācārasīlaguṇavattapaṭipattisallekhadhutaguṇena Jinasāsanavaram̐ sallakkheyyum̐³, evamidam̐ Jinasāsanavaram̐ ciram̐ dīghamaddhānam̐ tiṭṭheyya, asuñño ca loko arahantehi

1. Dasasahassimhi (bahūsu)

2. Sappabham̐ suvimalādāsam̐ (Sī)

3. Sallikkheyyum̐ (Sī, I)

assāti imamatthaṃ Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ “ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi assā”ti. Paṭipattimūlakaṃ mahārāja Satthusāsanaṃ paṭipattikāraṇaṃ paṭipattiyā anantarahitāya tiṭṭhatīti.

Bhante Nāgasena “saddhammantaradhānaṃ”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ saddhammantaradhānanti. Tīṇimāni mahārāja sāsanaantaradhānāni. Katamāni tīṇi, adhigamantaradhānaṃ paṭipattantaradhānaṃ liṅgantaradhānaṃ, adhigame mahārāja antarahite suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, paṭipattiyā antarahitāya sikkhāpadapaññatti antaradhāyati, liṅgaṃ yeva tiṭṭhati, liṅge antarahite pavenūpacchedo hoti, imāni kho mahārāja tīṇi antaradhānānīti.

Suviññāpito bhante Nāgasena pañho, gambhīro uttānīkato, gaṇṭhi bhinno, natṭhā paravādā bhaggā, nippabhā katā, tvam gaṇivaravasabhamāsajjāti.

Saddhammantaradhānapañho sattamo.

8. Akusalacchedanapañha

8. Bhante Nāgasena Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto, udāhu sāvasese akusale sabbaññutaṃ pattoti. Sabbaṃ mahārāja akusalaṃ jhāpetvā Bhagavā sabbaññutaṃ patto, natthi Bhagavato sesakaṃ akusalanti.

Kim pana bhante dukkhā vedanā Tathāgatassa kāye uppannapubbāti. Āma mahārāja, * Rājagahe Bhagavato pādo sakalikāya¹ khato, lohitaṃ pakkhandaṃ kāyāni uppannaṃ, kāye abhisanne Jīvakena vireko kārito, vātābādhe uppanne upaṭṭhākena therena uṇhodakaṃ pariyiṭṭhanti.

* Vi 4. 354 piṭṭhe.

1. Sakkhalikāya (Syā, Ka)

Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto, tena hi Bhagavato pādo sakalikāya khato, lohitaṃ pakkhandaṃ ca ābādho uppannoti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Tathāgatassa pādo sakalikāya khato, lohitaṃ pakkhandaṃ ca ābādho uppanno, tena hi Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ pattoti tampi vacanaṃ micchā, natthi bhante vinā kammaṃ vedayitaṃ, sabbaṃ taṃ vedayitaṃ kammamūlakaṃ, taṃ kammeneva vedayati, ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti¹.

Na hi mahārāja sabbaṃ taṃ vedayitaṃ kammamūlakaṃ, aṭṭhahi mahārāja kāraṇehi vedayitāni uppajjanti, yehi kāraṇehi puthū sattā vedanā vediyanti. Katamehi aṭṭhahi, vātasamuṭṭhānāni kho mahārāja idhekaccāni vedayitāni uppajjanti, pittasamuṭṭhānāni kho mahārāja -pa- semhasamuṭṭhānāni kho mahārāja -pa- sannipātikāni kho mahārāja -pa- utupariṇāmajāni kho mahārāja -pa- visamaparihārajāni kho mahārāja -pa- opakkamikāni kho mahārāja -pa- kammavipākajāni kho mahārāja idhekaccāni vedayitāni uppajjanti, imehi kho mahārāja aṭṭhahi kāraṇehi puthū sattā vedanā vediyanti. Tattha ye te puggalā “satte kammaṃ vibādhati”ti vadeyyuṃ, te ime puggalā sattakāraṇaṃ paṭibhanti. Tesāṃ taṃ vacanaṃ micchāti. Bhante Nāgasena yañca vātikaṃ yañca pittikaṃ yañca semhikaṃ yañca sannipātikaṃ yañca utupariṇāmajāṃ yañca visamaparihāraṃ yañca opakkamikaṃ, sabbete kammasamuṭṭhānā yeva, kammeneva te sabbe sambhavanti.

Yadi mahārāja tepi sabbe kammasamuṭṭhānā ābādha bhavessuṃ, na tesāṃ koṭṭhāsato lakkhaṇāni bhavessuṃ. Vāto kho mahārāja kuppamāno dasavidhena kuppatisītena uṇhena jighacchāya pipāsāya atibhuttena ṭhānena padhānena ādhāvanena upakkamena kammavipākena. Tatra ye te nava vidhā, na te atīte, na anāgate, vattamānake bhavessuṃ uppajjanti, tasmā na vattabbā “kammasambhavā sabbā vedanā”ti. Pittaṃ mahārāja kuppamānaṃ tividhena kuppatisītena uṇhena visamabhojanena. Semhaṃ mahārāja kuppamānaṃ tividhena kuppatisītena uṇhena annapānena.

1. Nibbāyitabboti (Ka)

Yo ca mahārāja vāto yañca pittaṃ yañca semhaṃ, tehi tehi kopehi kuppitvā missī hutvā sakaṃ sakaṃ vedanaṃ ākaḍḍhati. Utupariṇāmajā mahārāja vedanā utupariṇāmena uppajjati. Visamaparihārajā vedanā visamaparihārena uppajjati. Opakkamikā mahārāja vedanā atthi kiriyā, atthi kammavipākā, kammavipākajā vedanā pubbe katena kammaṃ uppajjati. Iti kho mahārāja appaṃ kammavipākajā, bahutaraṃ avasesaṃ. Tattha bālā “sabbaṃ kammavipākajā yevā”ti atidhāvanti. Taṃ kammaṃ na sakkā vinā Buddhaññena vavatthānaṃ kātum.

Yaṃ pana mahārāja Bhagavato pādo sakalikāya khato, taṃ vedayitaṃ neva vātasamuṭṭhānaṃ, na pittasamuṭṭhānaṃ, na semhasamuṭṭhānaṃ, na sannipātikaṃ, na utupariṇāmajā, na visamaparihārajā, na kammavipākajā, opakkamikaṃ yeva. Devadatto hi mahārāja bahūni jātisatasahassāni Tathāgate āghātaṃ bandhi, so tena āghātena mahatiṃ garuṃ silaṃ gahetvā “matthake pātesāmi”ti muñci, athaññe dve selā āgantvā taṃ silaṃ Tathāgataṃ asampattaṃ yeva sampaṭicchimsu, tāsāṃ pahārena papaṭikā bhijjivā Bhagavato pāde patitvā ruhiraṃ¹ uppādesi, kammavipākato vā mahārāja Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tatuddhaṃ natthaññā vedanā.

Yathā mahārāja khettauṭṭhatāya vā bījaṃ na sambhavati bījaduṭṭhatāya vā. Evameva kho mahārāja kammavipākato vā Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tatuddhaṃ natthaññā vedanā.

Yathā vā pana mahārāja koṭṭhaduṭṭhatāya vā bhojanaṃ visamaṃ pariṇamati āhāraduṭṭhatāya vā, evameva kho mahārāja kammavipākato vā Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tatuddhaṃ natthaññā vedanā. Api ca mahārāja natthi Bhagavato kammavipākajā vedanā, natthi visamaparihārajā vedanā, avasesehi samuṭṭhānchi Bhagavato vedanā uppajjati, tāya ca pana vedanāya na sakkā Bhagavantaṃ jīvitā voropetum.

1. Nipatitvā rudhiraṃ (Syā)

Nipatanti mahārāja imasmiṃ cātumahābhūṭike¹ kāye iṭṭhāniṭṭhā subhāsuhavedanā. Idha mahārāja ākāse khitto leḍḍu mahāpathaviyā nipatati, api nu kho so mahārāja leḍḍu pubbe katena mahāpathaviyā nipatīti. Na hi bhante, natthi so bhante hetu mahāpathaviyā, yena hetunā mahāpathavī kusalākusalavipākaṃ paṭisaṃvedeyya, paccuppanna bhante akammakena hetunā so leḍḍu mahāpathaviyaṃ nipatati. Yathā mahārāja mahāpathavī, evaṃ Tathāgato daṭṭhabbo. Yathā leḍḍu pubbe akatena mahāpathaviyaṃ nipatati, evameva kho mahārāja Tathāgatassa pubbe akatena sā sakalikā pāde nipatitā.

Idha pana mahārāja manussā mahāpathaviṃ bhindanti ca khaṇanti ca, api nu kho mahārāja te manussā pubbe katena mahāpathaviṃ bhindanti ca khaṇanti cāti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja yā sā sakalikā Bhagavato pāde nipatitā, na sā sakalikā pubbe katena Bhagavato pāde nipatitā. Yopi mahārāja Bhagavato lohitapakkhandikābādho uppanno, sopi ābādho na pubbe katena uppanno, sannipāṭikeneva uppanno, ye keci mahārāja Bhagavato kāyikā ābādhā uppannā, na te kammābhiniḥḥattā, channaṃ etesaṃ samuṭṭhānānaṃ aññatarato nibbattā.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā devāṭidevena
Saṃyuttanikāyavaralañchake Moḷiyasīvake² veyyākaraṇe—

“Pittasamuṭṭhānānīpi kho Sīvaka idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Sāmampi kho etaṃ Sīvaka veditabbaṃ, yathā pittasamuṭṭhānānīpi idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Lokassapi kho etaṃ Sīvaka saccasammataṃ, yathā pittasamuṭṭhānānīpi idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra Sīvaka ye te samaṇabrāhmaṇā evaṃvādino evaṃdiṭṭhino “yaṃ kiñcāyaṃ purisapuggalo paṭisaṃvedeti sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, sabbaṃ taṃ pubbe katahetū”ti. Yañca sāmaṃ nātaṃ, tañca atidhāvanti, yañca loke saccasammataṃ, tañca atidhāvanti. Tasmā tesāṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ micchāti vadāmi.

1. Cātumahābhūṭike (Sī) 2. Moḷiyasīvake (Syā, Ka) Saṃ 2. 428 piṭṭhe passitabbaṃ.

Semhasamuṭṭhānānīpi kho Sīvaka idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Vātasamuṭṭhānānīpi kho Sīvaka -pa- sannipātikānīpi kho Sīvaka -pa- utupariṇāmajānīpi kho Sīvaka -pa- visamaparihārajānīpi kho Sīvaka -pa- opakkamikānīpi kho Sīvaka -pa- kammavipākajānīpi kho Sīvaka idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Sāmampi kho etaṃ Sīvaka veditabbaṃ, yathā kammavipākajānīpi idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Lokassapi kho etaṃ Sīvaka saccasammataṃ, yathā kammavipākajānīpi idhekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra Sīvaka ye te samaṇabrāhmaṇā evaṃvādinō evaṃdiṭṭhino “yaṃ kiñcāyaṃ purisapuggalo paṭisaṃvedeti sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā, sabbaṃ taṃ pubbe katahetū”ti. Yañca sāmāṃ ñātāṃ, tañca atidhāvanti, yañca loke saccasammataṃ, tañca atidhāvanti. Tasmā tesāṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ micchāti vadāmī”ti.

Itipi mahārāja na sabbā vedanā kammavipākajā, sabbaṃ mahārāja akusalaṃ jhāpetvā Bhagavā sabbaññutaṃ pattoti evametaṃ dhārehīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Akusalacchedanapañho aṭṭhamo.

9. Uttarikaraṇīyapañha

9. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha “yaṃ kiñci karaṇīyaṃ Tathāgatassa, sabbaṃ taṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitam, natthi Tathāgatassa uttariṃ karaṇīyaṃ, katassa vā paticayo”ti, idañca * temāsaṃ paṭisallānaṃ dissati. Yadi bhante Nāgasena yaṃ kiñci karaṇīyaṃ Tathāgatassa, sabbaṃ taṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitam, natthi Tathāgatassa uttariṃ karaṇīyaṃ, katassa vā paticayo, tena hi “temāsaṃ paṭisallīno”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi temāsaṃ paṭisallīno, tena hi “yaṃ kiñci karaṇīyaṃ, Tathāgatassa, sabbaṃ taṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitan”ti tampi vacanaṃ

* Vi 1. 336 piṭṭhe.

micchā. Natthi katakaraṇīyassa paṭisallānaṃ, sakaraṇīyasappa paṭisallānaṃ, yathā nāma byādhitasappa bhesajjena karaṇīyaṃ hoti, abyādhitassa kiṃ bhesajjena. Chātasappa bhojanena karaṇīyaṃ hoti, achātassa kiṃ bhojanena. Evameva kho bhante Nāgasena natthi katakaraṇīyassa paṭisallānaṃ, sakaraṇīyasappa paṭisallānaṃ. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Yaṃ kiñci mahārāja karaṇīyaṃ Tathāgatassa, sabbaṃ taṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitam, natthi Tathāgatassa uttarim karaṇīyaṃ, katassa vā paticayo, Bhagavā ca temāsaṃ paṭisallīno, paṭisallānaṃ kho mahārāja bahugunaṃ, sabbepi Tathāgatā paṭisallīyivā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukataḡaṇaṃ amanussarantā paṭisallānaṃ sevanti. Yathā mahārāja puriso rañño santikā laddhavarō paṭiladdhabhogo taṃ sukataḡaṇaṃ amanussaranto aparāparaṃ rañño upaṭṭhānaṃ eti. Evameva kho mahārāja sabbepi Tathāgatā paṭisallīyivā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukataḡaṇaṃ amanussarantā paṭisallānaṃ sevanti.

Yathā vā pana mahārāja puriso āturo dukkhito bālhaḡilāno bhisakkamupaseviva sotthimanuppatto taṃ sukataḡaṇaṃ amanussaranto aparāparaṃ bhisakkamupasevati. Evameva kho mahārāja sabbepi Tathāgatā paṭisallīyivā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukataḡaṇaṃ amanussarantā paṭisallānaṃ sevanti.

Aṭṭhavīsati kho panime mahārāja paṭisallānaḡaṇā, ye ḡuṇe samanussarantā¹ Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Katame aṭṭhavīsati, idha mahārāja paṭisallānaṃ paṭisallīyamānaṃ attānaṃ rakkhati, āyuraṃ vaḡḡhenti, balaṃ deti, vajjaṃ pidahati, ayasamapaneti, yasamapaneti, aratiṃ vinodeti, ratimupadahati, bhayamapaneti, vesārajjam karoti, kosajjamapaneti, vīriyamabhijaneti, rāgamapaneti, dosamapaneti, mohamapaneti, mānaṃ nihanti, vitakkaṃ bhañjati, cittaṃ ekaggaṃ karoti, mānaṃ snehayati², hāsaṃ janeti, garukaṃ karoti, lābhamuppādayati, namassiyaṃ

1. Samanupassantā (Sī, I)

2. Sobhayati (Sī)

karoti, pītiṃ pāpeti, pāmojjaṃ karoti, saṅkhārānaṃ sabhāvaṃ dassayati, bhavappaṭisandhiṃ ugghāṭeti, sabbasāmaññaṃ deti. Ime kho mahārāja aṭṭhavīsati paṭisallānaguṇā, ye guṇe samanussarantā Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti.

Api ca kho mahārāja Tathāgatā santaṃ sukhaṃ samāpattiratim anubhavitukāmā paṭisallānaṃ sevanti pariyositasāṅkappā. Catūhi kho mahārāja kāraṇehi Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Katamehi catūhi, vihāraphāsutāyapi mahārāja Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, anavajjaguṇabahulatāyapi Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, asesariyāvithitopi Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti, sabbabuddhānaṃ thutathomitavaṇṇitapasatthatopi Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Imehi kho mahārāja catūhi kāraṇehi Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Iti kho mahārāja Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti na sakaraṇīyatāya, na katassa vā paticayāya, atha kho guṇavisesadassāvītāya Tathāgatā paṭisallānaṃ sevanti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmiti.

Uttarikaṇṇīyapañho navamo.

10. Iddhibaladassanapañha

10. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā * “Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulīkatā yānikatā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāraddhā, so ākaṅkhamāno Ānanda Tathāgato kappam vā tiṭṭheyya kappāvesam vā”ti. Puna ca bhaṇitam + “ito tiṇṇam māsānam accayena Tathāgato parinibbāyissatī”ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam “Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā -pa-kappāvesam vā”ti, tena hi temāsaparicchedo micchā. Yadi bhante Tathāgatena bhaṇitam “ito tiṇṇam māsānam accayena Tathāgato parinibbāyissatī”ti, tena hi “Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā -pa- kappāvesam

* Dī 2. 86; Saṃ 3. 227; Aṃ 3. 129; Khu 1. 152 piṭṭhesu.

+ Dī 2. 89; Saṃ 3. 230; Aṃ 3. 131; Khu 1. 155 piṭṭhesu.

vā”ti tampi vacanaṃ micchā. Natthi Tathāgatānaṃ aṭṭhāne gajjitāṃ.
Amoghavacanā Buddhā Bhagavanto tathavacanā advejjhavacanā. Ayampi
ubhato koṭiko pañho gambhīro sunipuṇo dunnijjhāpayo tavānuppatto,
bhindetaṃ diṭṭhijālaṃ, ekaṃse ṭhapaya, bhinda paravādanti.

Bhāsitampeṭaṃ mahārāja Bhagavatā “Tathāgatassa kho Ānanda cattāro
iddhipādā bhāvitā -pa- kappāvasesaṃ vā”ti, temāsaparicchedo ca bhaṇito, so
ca pana kappo āyukappo vuccati. Na mahārāja Bhagavā attano balaṃ
kittayamāno evamāha, iddhibalaṃ pana mahārāja Bhagavā parikittayamāno
evamāha “Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā -pa-
kappāvasesaṃ vā”ti.

Yathā mahārāja rañño assājāniyo bhaveyya sīghagati anilajavo, tassa
rājā javabalaṃ parikittayanto
sanegamaajānapadabhaṭṭabalabrāhmaṇaṅgahapatika-amaccajanamajjhe evaṃ
vadeyya “ākaṅkhamāno me bho ayaṃ hayavaro sāgarajalapariyantaṃ
mahimā anuvicaritvā khaṇena idhāgaccheyyā”ti, na ca taṃ javagatiṃ tassaṃ
parisāyaṃ dasseyya, vijjati ca so javo tassa, samattho ca so khaṇena
sāgarajalapariyantaṃ mahimā anuvicaritum. Evameva kho mahārāja Bhagavā
attano iddhibalaṃ parikittayamāno evamāha, tampi tevijjānaṃ
chaḷabhiññānaṃ arahantānaṃ vimalakhīṇāsavānaṃ devamanussānaṃ
majjhe nisīditvā bhaṇitaṃ “Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā
bhāvitā bahulikatā yānikatā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāraddhā, so
ākaṅkhamāno Ānanda Tathāgato kappamā vā tiṭṭheyya kappāvasesaṃ vā”ti.
Vijjati ca taṃ mahārāja iddhibalaṃ Bhagavato, samattho ca Bhagavā
iddhibalena kappamā vā ṭhātum kappāvasesaṃ vā, na ca Bhagavā taṃ
iddhibalaṃ tassaṃ parisāyaṃ dasseti, anattiko mahārāja Bhagavā
sabbabhavi, garahitā ca Tathāgatassa sabbabhavā. Bhāsitampeṭaṃ
mahārāja Bhagavatā * “seyyathāpi bhikkhave appamattakopi gūtho
duggandho

* Am 1. 36 piṭṭhe.

hoti. Evameva kho ahaṃ bhikkhave appamattakampi bhavaṃ na vaṇṇemi antamaso accharāsaṅghātamattampī”ti. Api nu kho mahārāja Bhagavā sabbabhavagatīyoniyo gūthasamaṃ disvā iddhibalaṃ nissāya bhavesu chandarāgaṃ kareyyāti. Na hi bhanteti. Tena hi mahārāja Bhagavā iddhibalaṃ parikittayamāno evarūpaṃ Buddhasīhanādamabhinadīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Iddhibaladassanapañho dasamo.

Iddhibalavaggo paṭhamo.

Imasmim vagge dasa pañhā.

2. Abhejjavagga

1. Khuddānukhuddakapañha

1. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam̐ Bhagavatā * “abhiññāyāham̐ bhikkhave dhammaṃ desemi no anabhiññāyā”ti. Puna ca vinayapaññattiyā evaṃ bhaṇitaṃ + “ākaṅkhamāno Ānanda saṃgho mamaccayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatū”ti. Kim nu kho bhante Nāgasena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni duppaññattāni, udāhu avatthusmim̐ ajānitvā paññattāni, yaṃ Bhagavā attano accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanāpeti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “abhiññāyāham̐ bhikkhave dhammaṃ desemino anabhiññāyā”ti, tena hi “ākaṅkhamāno Ānanda saṃgho mamaccayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatū”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Tathāgatena vinayapaññattiyā evaṃ bhaṇitaṃ “ākaṅkhamāno Ānanda saṃgho mamaccayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatū”ti. Tena hi “abhiññāyāham̐ bhikkhave dhammaṃ desemi no anabhiññāyā”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho sukhumo nipuṇo gambhīro sugambhīro dunnijjhāpayo, so tavānuppatto, tattha te nāṇabalavipphāraṃ dasshīti.

Bhāsitaṃpetam̐ mahārāja Bhagavatā “abhiññāyāham̐ bhikkhave dhammaṃ desemi no anabhiññāyā”ti, vinayapaññattiyāpi evaṃ bhaṇitaṃ “ākaṅkhamāno Ānanda saṃgho mamaccayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatū”ti, taṃ pana mahārāja Tathāgato bhikkhū vīmaṃsamāno āha “ukkalessanti¹ nu kho mama sāvaka mayā vissajjāpiyamānā mamaccayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni, udāhu ādiyissanti”ti.

Yathā mahārāja cakkavattī rājā putte evaṃ vadeyya “ayaṃ kho tātā mahājanapado sabbadisāsu sāgarapariyanto, dukkaro tātā tāvatakena balena dhāretuṃ, etha tumhe tātā mamaccayena paccante paccante dese pajahathā”ti. Api nu kho te mahārāja kumārā pitu-

* Am̐ 1. 280; Abhi 4. 407 piṭṭhesu.

+ Vi 4. 484; Dī 2. 127 piṭṭhesu.

1. Ukkadhissanti (Si), ussakkissanti (Syā)

accayena hatthagate janapade sabbe te paccante paccante dese muñceyyunti. Na hi bhante, rājato¹ bhante luddhatarā² kumārā rajjalobhena taduttarim diguṇatiguṇaṃ janapadaṃ pariggaṇheyyuṃ³, kiṃ pana te hatthagataṃ janapadaṃ muñceyyunti. Evameva kho mahārāja Tathāgato bhikkhū vīmaṃsamāno evamāha “ākaṅkhamāno Ānanda saṃgho mamaccayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatū”ti. Dukkharapariṃuttīyā mahārāja Buddhaputtā dhammalobhena aññampi uttarim diyadḍhasikkhāpadasataṃ gopeyyuṃ, kiṃ pana pakati paññattam sikkhāpadaṃ muñceyyunti.

Bhante Nāgasena yaṃ Bhagavā āya “khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni”ti, etthāyaṃ jano sammūḷho vimati jāto adhikato saṃsayapakkhando. Katamāni tāni khuddakāni sikkhāpadāni, katamāni anukhuddakāni sikkhāpadāni. Dukkaṭaṃ mahārāja khuddakaṃ sikkhāpadaṃ, dubbhāsitaṃ anukhuddakaṃ sikkhāpadaṃ, imāni dve khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni, pubbakehipi mahārāja mahātherehi ettha vimati uppāditā, tehipi ekajjhaṃ na kato dhammasaṅgḥitipariyāye Bhagavatā eso pañho upadiṭṭhoti. Cīranikkhittaṃ bhante Nāgasena jīnarahassaṃ ajjetarahi loke vivaṭaṃ pākāṭaṃ katanti.

Khuddānukhuddakapañho paṭhamo.

2. Abyākaraṇīyapañha

2. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpettaṃ Bhagavatā * “natthānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyaṃuttīhi”ti, puna ca therena Mālukiyaputtena⁴ pañhaṃ puṭṭho na byākāsi, eso kho bhante Nāgasena pañho dvayanto⁵ ekantanissito bhavissati ajānanaṃ vā gūyha karaṇena vā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “natthānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyaṃuttīhi”ti, tena hi therassa Mālukiyaputtassa ajānantaṃ

1. Rājāno (Sī, I)

3. Parikaḍḍheyyuṃ (Sī, I)

4. Mālukiyaputtena (Sī, Syā, I) Ma 2. 89; Saṃ 2. 294 piṭṭhe; Aṃ 1. 571 piṭṭhe ca passitabbam.

5. Dvayato (Sī)

2. Laddhatarā (Ka)

* Dī 2. 85; Saṃ 3. 133 piṭṭhesu.

na abyākataṃ. Yadi ajānanteṇa na byākataṃ, teṇa hi atthi Tathāgatassa dhammesu ācariyamuṭṭhi. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā “natthānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyamuṭṭhi”ti, abyākato ca therena Mālukiyaṃputteṇa pucchito pañho, tañca pana na ajānanteṇa na gūyha karaṇeṇa. Cattārimāni mahārāja pañhabyākaraṇāni. Katamāni cattāri, ekaṃsabyākaraṇīyo pañho vibhajjabyākaraṇīyo pañho paṭipucchābyākaraṇīyo pañho ṭhapanīyo pañhoti.

Katamo ca mahārāja ekaṃsabyākaraṇīyo pañho, “rūpaṃ aniccaṃ”ti ekaṃsabyākaraṇīyo pañho, “vedanā aniccaṃ”ti -pa- “Saññā aniccaṃ”ti -pa- “Saṅkhārā aniccaṃ”ti -pa- “Viññāṇaṃ aniccaṃ”ti ekaṃsabyākaraṇīyo pañho, ayaṃ ekaṃsabyākaraṇīyo pañho.

Katamo vibhajjabyākaraṇīyo pañho, “aniccaṃ pana rūpaṃ”ti vibhajjabyākaraṇīyo pañho, “aniccā pana vedanā”ti -pa- “Aniccā pana saññā”ti -pa- “Aniccā pana saṅkhārā”ti -pa- “Aniccaṃ pana viññāṇaṃ”ti vibhajjabyākaraṇīyo pañho, ayaṃ vibhajjabyākaraṇīyo pañho.

Katamo paṭipucchābyākaraṇīyo pañho, “kiṃ nu kho cakkhunā sabbam vijānātī”ti ayaṃ paṭipucchābyākaraṇīyo pañho.

Katamo ṭhapanīyo pañho, “sassato loko”ti ṭhapanīyo pañho, “asassato loko”ti. “Antavā loko”ti. “Anantavā loko”ti. “Antavā ca anantavā ca loko”ti. “Nevantavā nānantavā loko”ti. “Taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ”ti. “Aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ”ti. “Hoti Tathāgato paraṃ maraṇā”ti. “Na hoti Tathāgato paraṃ maraṇā”ti. “Hoti ca na ca hoti Tathāgato paraṃ maraṇā”ti. “Neva hoti na na hoti Tathāgato paraṃ maraṇā”ti ṭhapanīyo pañho, ayaṃ ṭhapanīyo pañho.

Bhagavā mahārāja therassa Mālukiyaṃputteṇa taṃ ṭhapanīyaṃ pañhaṃ na byākāsi. So pana pañho kiṃ kāraṇā ṭhapanīyo. Na tassa dīpanāya

hetu vā kāraṇaṃ vā atthi, tasmā so pañho ṭhapanīyo. Natthi Buddhānaṃ Bhagavantānaṃ akāraṇamahetukaṃ giramudīraṇanti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Abyākaraṇīyapañho dutiyo.

3. Maccubhāyanābhāyanapañha

3. Bhante Nāgasena bhāsitampeṭaṃ Bhagavatā * “sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno”ti, puna bhaṇitaṃ “arahā sabbabhayamatikkanto”ti. Kinnu kho bhante Nāgasena arahā daṇḍabhayā tasati, niraye vā nerayikā sattā jalitā kuthitā tattā santattā tamhā jalitaggiḷalākā mahānirayā cavamānā maccuno bhāyanti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno”ti, tena hi “arahā sabbabhayamatikkanto”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Bhagavatā bhaṇitaṃ “arahā sabbabhayamatikkanto”ti, tena hi “sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayaṃ ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Netam mahārāja vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ “sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno”ti. Ṭhapito arahā tasmim vatthusmim, samūhato bhayahetu arahato. Ye te mahārāja sattā sakilesā, yesaṅca adhimattā attānudiṭṭhi, ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ “sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno”ti. Arahato mahārāja sabbagati upacchinnā, yoni viddhamsitā, paṭisandhi-upahatā, bhaggā phāsukā, samūhatā sabbabhavālayā, samucchinnā sabbasaṅkhārā, hatam kusalākusalam, vihatā avijjā, abījam viññānaṃ kataṃ, daḍḍhā sabbakilesā, ativattā lokadhammā, tasmā arahā na tasati sabbabhayehi.

Idha mahārāja rañño cattāro mahāmatā bhaveyyuṃ anurakkhā laddhayasā vissāsikā ṭhapitā mahati issariye ṭhāne. Atha rājā

* Khu 1. 32 piṭṭhe Dhammapade.

kismiñci deva karaṇīye samuppanne yāvatā sakavijite sabbajanassa āṇāpeyya “sabbeva me baliṃ karontu, sādhettha tumhe cattāro mahāmattā taṃ karaṇīyaṃ”ti. Api nu kho mahārāja tesam catunnam mahāmattānam balibhayā santāso uppajjeyyāti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇena mahārājāti. Ṭhapitā te bhante raññā uttamaṭṭhāne, natthi tesam bali, samatikkantabalino te, avasese upādāya raññā āṇāpitaṃ “sabbeva me baliṃ karontū”ti. Evameva kho mahārāja netaṃ vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ, ṭhapito arahā tasmim vatthusmim, samūhato bhayahetu arahato, ye te mahārāja sattā sakilesā, yesañca adhimattā attānudiṭṭhi, ye ca sukhadukkesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ “sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno”ti. Tasmā arahā na tasati sabbabhayehīti.

Netam bhante Nāgasena vacanaṃ sāvasesaṃ, niravasesavacanametam “sabbe”ti. Tattha me uttariṃ kāraṇaṃ brūhi taṃ vacanaṃ patiṭṭhāpetunti.

Idha mahārāja gāme gāmassāmiko āṇāpakaṃ āṇāpeyya “ehi bho āṇāpaka yāvatā gāme gāmikā, te sabbe sīghaṃ mama santike sannipātehi”ti. So “sādhu sāmī”ti sampaṭicchitvā gāmamajjhe ṭhatvā tikkhattuṃ saddamanussāveyya “yāvatā gāme gāmikā, te sabbe sīghasīghaṃ sāmīno santike sannipatantū”ti. Tato te gāmikā āṇāpakassa vacanena turitaturitā sannipatitvā gāmassāmikassa ārocenti “sannipatitā sāmī sabbe gāmikā, yaṃ te karaṇīyaṃ taṃ karohī”ti. Iti so mahārāja gāmassāmiko kuṭipurise sannipātentō sabbe gāmike āṇāpeti, te ca āṇattā na sabbe sannipatanti, kuṭipurisā yeva sannipatanti, “ettakā yeva me gāmikā”ti gāmassāmiko ca tathā sampaṭicchati, aññe bahutarā anāgatā itthipurisā dāsīdāsā bhatakā kammakarā gāmikā gilānā gomahimsā ajeḷakā suvānā, ye anāgatā, sabbe te agaṇitā, kuṭipurise yeva upādāya āṇāpitattā “sabbe sannipatantū”ti. Evameva kho mahārāja netaṃ vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ, ṭhapito arahā tasmim vatthusmim, samūhato bhayahetu arahato, ye te mahārāja sattā sakilesā, yesañca adhimattā attānudiṭṭhi,

ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitam “sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno”ti. Tasmā arahā na tasati sabbabhayehi.

Atthi mahārāja sāvasesam vacanam sāvaseso attho, atthi sāvasesam vacanam niravaseso attho, atthi niravasesam vacanam sāvaseso attho, atthi niravasesam vacanam niravaseso attho. Tena tena attho sampañcchitabbo.

Pañcavidhehi mahārāja kāraṇehi attho sampañcchitabbo āhaccapadena rasena ācariyavaṃsena¹ adhippāyā kāraṇuttariyatāya. Ettha hi **āhaccapadanti** suttam adhippetam. **Rasoti** suttānulomam. **Ācariyavaṃsoti** ācariyavādo. **Adhippāyoti** attano mati. **Kāraṇuttariyatāti** imehi catūhi samentam² kāraṇam. Imehi kho mahārāja pañcahi kāraṇehi attho sampañcchitabbo. Evameso pañho suvinicchito hotīti.

Hotu bhante Nāgasena, tathā tam sampañcchāmi. Ṭhapito hotu arahā tasmim vatthusmim, tasantu avasesā sattā, niraye pana nerayikā sattā dukkhā tibbā kaṭukā vedanā vedayamānā jalitapajjalitasabbaṅgapaccaṅgā ruṇṇakāruṇṇakanditaparidevitalālappitamukhā asayhatibbadukkhābhibhūtā atāṇā asaraṇā asaraṇibhūtā anappasokāturā antimapacchimāgatikā ekantasokaparāyaṇā uṇhatikhiṇacaṇḍakharatapanatejavanto bhīmabhayaajanakaninādamahāsaddā samsibbitachabbidhajālāmālākulā samantā satayojanānupharaṇaccivegā kadariyā tapanā mahānirayā cavamānā maccuno bhāyantīti. Āma mahārājāti.

Nanu bhante Nāgasena nirayo ekantadukkhavedanīyo, kissa pana te nerayikā sattā ekantadukkhavedanīyā nirayā cavamānā maccuno bhāyanti, kissa niraye ramantīti. Na te mahārāja nerayikā sattā niraye ramanti, muñcitukāmāva te nirayā. Maraṇasseva so³ mahārāja ānubhāvo, yena tesam santāso uppañjatīti. Etam kho bhante Nāgasena na saddahāmi, yaṃ muccitukāmānam cutiyā santāso uppañjatīti,

1. Ācariyavaṃsatāya (I, Ka)

2. Sametam (Sī)

3. Maraṇasseso (Sī, I)

hāsanīyaṃ bhante Nāgasena taṃ ṭhānaṃ, yaṃ te patthitaṃ labhanti,
kāraṇena maṃ saññāpehīti.

Maraṇanti kho mahārāja etaṃ adiṭṭhasaccānaṃ tāsaniyattaṭṭhānaṃ,
etthāyaṃ jano tasati ca ubbijjati ca. Yo ca mahārāja kaṇhasappaṣsa bhāyati,
so maraṇassa bhāyanto kaṇhasappaṣsa bhāyati. Yo ca hatthissa bhāyati -pa-
Sihassa. Byagghassa. Dīpissa. Acchassa. Taracchassa. Mahimsassa.
Gavayassa. Aggissa. Udakassa. Khāṇukassa. Kaṇṭakassa bhāyati. Yo ca
sattiyā bhāyati, so maraṇassa bhāyanto sattiyā bhāyati. Maraṇasseva so¹
mahārāja sarasasabhāvatejo², tassa sarasasabhāvatejena sakilesā sattā
maraṇassa tasanti bhāyanti, muccitukāmāpi mahārāja nerayikā sattā
maraṇassa tasanti bhāyanti.

Idha mahārāja purisassa kāye medo gaṇṭhi uppajjeyya, so tena rogena
dukkhito upaddavā parimuccitukāmo bhisakkaṃ sallakattaṃ āmantāpeyya,
tassa vacanaṃ so bhisakko sallakatto sampaticchivā tassa rogassa
uddharaṇāya upakaraṇaṃ upaṭṭhāpeyya, satthakaṃ tikhiṇaṃ kareyya,
yamakasalākā³ aggimhi pakkhipeyya, khāralavaṇaṃ nisaḍāya piṣāpeyya, api
nu kho mahārāja tassa āturaṣsa tikhiṇasatthakacchedanena
yamakasalākādahanena khāraloṇappavesanena tāso uppajjeyyāti. Āma
bhanteti. Iti mahārāja tassa āturaṣsa rogā muccitukāmāssāpi vedanābhayā
santāso uppajjati. Evameva kho mahārāja nirayā muccitukāmānampi
nerayikānaṃ sattānaṃ maraṇabhayā santāso uppajjati.

Idha mahārāja puriso issarāparādhiko baddho saṅkhalikabandhanena
gabbhe pakkhitto parimuccitukāmo assa, tamenāṃ so issaro meccitukāmo
pakkosāpeyya. Api nu kho mahārāja tassa issarāparādhikassa purisassa
“katadoso ahan”ti jānantassa issaradassanena santāso uppajjeyyāti. Āma
bhanteti. Iti mahārāja tassa issarāparādhikassa purisassa
parimuccitukāmāssāpi issarabhayā santāso uppajjati. Evameva kho mahārāja
nirayā muccitukāmānampi nerayikānaṃ sattānaṃ maraṇabhayā santāso
uppajjatīti.

1. Maraṇassesō (Sī, I)

2. Sarasabhāvatejo (Sī, I)

3. Dahanasalākāṃ (Ka)

Aparampi bhante uttarim̄ kāraṇam̄ brūhi, yenāham̄ kāraṇena okappeyyanti. Idha mahārāja puriso daṭṭhavisena āsīvisena daṭṭho bhaveyya, so tena visavikārena pateyya uppateyya vaṭṭeyya pavaṭṭeyya, athaññatāro puriso balavantena mantapadena taṃ daṭṭhavisam̄ āsīvisam̄ ānetvā taṃ daṭṭhavisam̄ paccācamāpeyya, api nu kho mahārāja tassa visagatassa purisassa tasmim̄ daṭṭhavisē sappe sotthihetu upagacchante santāso uppajjeyyāti. Āma bhanteti. Iti mahārāja tathārūpe ahimhi sotthihetupi upagacchante tassa santāso uppajjati. Evameva kho mahārāja nirayā mucchitukāmānampi nerayikānam̄ sattānam̄ maraṇabhayā santāso uppajjati. Aniṭṭham̄ mahārāja sabbasattānam̄ maraṇam̄, tasmā nerayikā sattā nirayā parimuccitukāmāpi maccuno bhāyantīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Maccubhāyanābhāyanapañho tatiyo.

4. Maccupāsamuttipañha

4. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam̄ Bhagavatā—

* “Na antalikkhe na samuddamajjhe,
Na pabbatānam̄ vivaram̄ pavissa.
Na vijjatī so jagatippadeso,
Yatthaṭṭhito mucceyya maccupāsā”ti.

Puna Bhagavatā parittā ca uddiṭṭhā. Seyyathīdam̄, Ratanasuttam̄ Mettasuttam̄ Khandhaparittam̄ Moraparittam̄ Dhajaggaparittam̄ Āṭānāṭiyaparittam̄ Aṅgulimālaparittam̄. Yadi bhante Nāgasena ākāsagatopi samuddamajjhagatopi pāsādakuṭileṇaguhāpabbhāradaribilagiri vivarapabbatantaragatopi na mucchati maccupāsā, tena hi parittakammaṃ micchā. Yadi parittakaraṇena maccupāsā parimutti bhavati, tena hi “na anta likkhe -pa- maccupāsā”ti tampi vacanam̄ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho gaṇṭhitopi gaṇṭhitāro tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

* Khu 1. 32 piṭṭhe Dhammapade.

Bhāsitampetam mahārāja Bhagavatā “na antalikkhe -pa- maccupāsā”ti, parittā ca Bhagavatā uddiṭṭhā, tañca pana sāvasesāyukassa vayasampannassa apetakammāvaraṇassa, natthi mahārāja khīṇāyukassa ṭhitiyā kiriyā vā upakkamo vā.

Yathā mahārāja matassa rukkhassa sukkhassa koḷāpassa nisnehassa uparuddhajīvitassa gatāyusañkhārassa kumbhasahassenapi udake ākirante allattam vā pallavitaharitabhāvo vā na bhavye. Evameva kho mahārāja bhesajjaparittakammena natthi khīṇāyukassa ṭhitiyā kiriyā vā upakkamo vā, yāni tāni mahārāja mahiyā osadhāni bhesajjāni, tānipi khīṇāyukassa akiccarāni bhavanti. Sāvasesāyukam mahārāja vayasampannam apetakammāvaraṇam parittam rakkhati gopeti, tassatthāya Bhagavatā parittā uddiṭṭhā.

Yathā mahārāja kassako paripakke dhaññe mate sassanāle udakappavesanam vāreyya, yam pana sassam taruṇam meghasannibham vayasampannam, tam udakavaḍḍhiyā vaḍḍhati. Evameva kho mahārāja khīṇāyukassa bhesajjaparittakiriyā ṭhapitā paṭikkhittā, ye pana te manussā sāvasesāyukā vayasampannā, tesam atthāya parittabhesajjāni bhaṇitāni, te parittabhesajjehi vaḍḍhantīti.

Yadi bhante Nāgasena khīṇāyuko marati, sāvasesāyuko jīvati, tena hi parittabhesajjāni niratthakāni hontīti. Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci rogo bhesajjehi paṇivattitoti. Āma bhante anekasatāni diṭṭhānīti. Tena hi mahārāja “parittabhesajjakiriyā niratthakā”ti yam vacanam, tam micchā bhavatīti.

Dissanti bhante Nāgasena vejjānam upakkamā bhesajjapānānulepā, tena tesam upakkamena rogo paṇivattatīti. Parittānampi mahārāja pavattiyamānānam saddo suyyati, jivhā sukkhati, hadayam byāvaṭṭati, kaṇṭho āturati. Tena tesam pavattena sabbe byādhayo vūpasamanti, sabbā ītiyo apagacchantīti.

Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci ahinā daṭṭho mantapadena visam pātīyamāno visam cikkhassanto uddhamadho ācamayamānoti. Āma

bhante ajjetarahipi taṃ loke vattatīti. Tena hi mahārāja “parittabhesajjakiriyā niratthakā”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhavati. Kataparittañhi mahārāja purisaṃ ḍaṃsitukāmo ahi na ḍaṃsati, vivaṭaṃ mukhaṃ pidahati, corānaṃ ukkhittalaguḷampi na sambhavati, te laguḷaṃ muñcitvā pemaṃ karonti, kupitopi hatthināgo samāgantvā uparamati, pajjalitamahā-aggikkhandhopi upagantvā nibbāyati, visaṃ halāhalampi khāyitaṃ agadaṃ sampajjati, āhāratthaṃ vā pharati, vadhakā hantukāmā upagantvā dāsabhūtā sampajjanti, akkantopi pāso na saṃvarati¹.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja “morassa kataparittassa sattavassasatāni luddako nāsakkhi pāsāṃ upanetuṃ, akataparittassa taṃ yeva divasaṃ pāsāṃ upanesī”ti. Āma bhante suyayati, abbhuggato so saddo sadevake loketi. Tena hi mahārāja “parittabhesajjakiriyā niratthakā”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhavati.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja “Dānavo bhariyaṃ parirakkhanto samugge pakkhipitvā gilitvā kucchinā pariharati, atheko vijjādharo tassa Dānavassa mukhena pavisitvā tāya saddhiṃ abhiramati, yadā so Dānavo aññāsi, atha samuggaṃ vāmitvā vivari, saha samugge vivaṭe vijjādharo yathākāmaṃ² pakkāmi”ti. Āma bhante suyayati, abbhuggato sopi saddo sadevake loketi. Nanu so mahārāja vijjādharo parittabalena³ gahaṇā muttoti. Āma bhanteti. Tena hi mahārāja atthi parittabalaṃ.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja “aparopi vijjādharo Bārāṇasirañño antepure mahesiyā saddhiṃ sampaduṭṭho⁴ gahaṇappatto samāno khaṇena adassanaṃ gato mantabalenā”ti. Āma bhante suyayati. Nanu so mahārāja vijjādharo parittabalena gahaṇā muttoti. Āma bhanteti. Tena hi mahārāja atthi parittabalanti.

Bhante Nāgasena kiṃ sabbe yeva parittaṃ rakkhatīti. Ekacce mahārāja rakkhati, ekacce na rakkhatīti. Tena hi bhante Nāgasena parittaṃ na sabbatthikanti. Api nu kho mahārāja bhojanaṃ sabbesaṃ jīvitaṃ rakkhatīti. Ekacce

1. Na saṃcarati (Sī)

3. Mantabalena (?)

2. Yena kāmaṃ (Ka)

4. Saṃsaṭṭho (Sī)

bhante rakkhati, ekacce na rakkhatīti. Kiṃ kāraṇāti. Yato bhante ekacce taṃ yeva bhojanam atibhuñjitvā visūcikāya marantīti. Tena hi mahārāja bhojanam na sabbesaṃ jīvitam rakkhatīti. Dvīhi bhante Nāgasena kāraṇehi bhojanam jīvitam harati atibhuttana vā usmādubbalatāya vā, āyudadam bhante Nāgasena bhojanam durupacārena jīvitam haratīti. Evameva kho mahārāja parittam ekacce rakkhati, ekacce na rakkhati.

Tīhi mahārāja kāraṇehi parittam na rakkhati kammāvaraṇena, kilesāvaraṇena, asaddahanatāya. Sattānurakkhaṇam mahārāja parittam attanā katena ārakkham jahati, yathā mahārāja mātā puttam kucchigatam poseti, hitena upacārena janeti, janayitvā asucimalasiṅghāṇikamapanetvā uttamavarasugandham upalimpati, so aparena samayena paresam putte akkosante vā paharante vā paharam deti. Te tassa kujjhitvā parisāya ākaḍḍhitvā taṃ gahetvā sāmīno upanenti, yadi pana tassā putto aparaddho hoti velātivatto. Atha naṃ sāmīno manussā ākaḍḍhayamānā daṇḍamuggarajāṇumuṭṭhīhi tāḷenti pothenti, api nu kho mahārāja tassa mātā labhati ākaḍḍhanaparikaḍḍhanam gāham sāmīno upanayanam kātunti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇena mahārājāti. Attano bhante aparādhenāti. Evameva kho mahārāja sattānam ārakkham parittam attano aparādhena vañcyam karotīti¹. Sādhu bhante Nāgasena suvinicchito pañho, gahanam agahanam katam, andhakāro āloko kato, viniveṭhitam diṭṭhijālam, tvam gaṇivarapavaramāsajjāti.

Maccupāsamuttipaṇho catuttho.

5. Buddhalābhantarāyapañha

5. Bhante Nāgasena tumhe Bhaṇatha * “lābhī Tathāgato cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhārānan”ti. Puna ca Tathāgato + Pañcasālam brāhmaṇagāmam piṇḍāya pavisitvā kiñcideva alabhitvā

1. Kāretīti (Sī)

* Khu 1. 89, 128 piṭṭhesu.

+ Sam 1. 115 piṭṭhe Mārasamyutte.

yathādhoteṇa pattena nikkhantoti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhārānaṃ, tena hi Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcideva alabhitvā yathādhoteṇa pattena nikkhantoti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcideva alabhitvā yathādhoteṇa pattena nikkhanto, tena hi lābhī Tathāgato cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhārānanti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho sumahanto dunnibbētho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Lābhī mahārāja Tathāgato cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhārānaṃ, Pañcasālañca brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcideva alabhitvā yathādhoteṇa pattena nikkhanto, tañca pana māraṣṣa pāpimato kāraṇāti. Tena hi bhante Nāgasena Bhagavato gaṇanapathaṃ vītivattakappe¹ abhisankhataṃ kusalaṃ kinti niṭṭhitaṃ, adhunūṭṭhitena mārena pāpimatā tassa kusalassa balavegaṃ² kinti pihitaṃ, tena hi bhante Nāgasena tasmim vatthusmim dvīsu ṭhānesu upavādo āgacchati, kusalatopi akusalaṃ balavataraṃ hoti, Buddhabalatopi mārabalaṃ balavataraṃ hotīti, tena hi rukkhassa mūlatopi aggaṃ bhārataraṃ hoti, guṇasamparikiṇṇatopi pāpiyaṃ balavataraṃ hotīti. Na mahārāja tāvatakena kusalatopi akusalaṃ balavataraṃ nāma hoti, na Buddhabalatopi mārabalaṃ balavataraṃ nāma hoti. Api cettha kāraṇaṃ icchitabbaṃ.

Yathā mahārāja puriso rañño cakkavattissa madhuṃ vā madhupiṇḍikaṃ vā aññaṃ vā upāyanaṃ abhicareyya, tamenam rañño dvārapālo evaṃ vadeyya “akālo bho ayaṃ rañño dassanāya, tena hi bho tava upāyanaṃ gahetvā sīghasīghaṃ paṭinivatta, pure tava rājā daṇḍaṃ dhāressatī”ti³. Tato so puriso daṇḍabhayā tasito ubbiggo taṃ upāyanaṃ ādāya sīghasīghaṃ paṭinivatteyya, api nu kho so mahārāja rājā cakkavattī tāvatakena upāyanavikalāmattakena dvārapālato dubbalataro nāma

1. Gaṇanapathavītivatte kappe (Sī)

2. Taṃ kusalabalavegavipphāraṃ (Sī)

3. Mā te rājā daṇḍaṃ pāpeyyāti (Sī)

hoti, aññaṃ vā pana kiñci upāyanam na labheyyāti. Na hi bhante, issāpakato so bhante dvārapālo upāyanam nivāresi, aññaena pana dvārena satahassaguṇampi rañño upāyanam upetīti. Evameva kho mahārāja issāpakato māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, aññaṇi pana anekāni devatāsatasahassāni amataṃ dibbaṃ ojaṃ gahetvā upagatāni “Bhagavato kāye ojaṃ odahissāmi”ti Bhagavantam namassamānāni pañjalikāni t̥hitānīti.

Hotu bhante Nāgasena sulabhā Bhagavato cattāro paccayā loke uttamapurisassa, yācitova Bhagavā devamanussehi cattāro paccaye paribhuñjati, api ca kho pana Mārassa yo adhippāyo, so tāvatakena siddho, yaṃ so Bhagavato bhojanassa antarāyamakāsi. Ettha me bhante kaṅkhā na chijjati, vimatijātohaṃ tattha saṃsayapakkhando. Na me tattha mānasam pakkhandati, yaṃ Tathāgatassa Arahato Sammāsambuddhassa sadevake loke aggapuggalavarassa kusalavarapuññasambhavassa asamasamassa anupamassa appaṭṭisamassa chavakaṃ lāmakaṃ parittam pāpam anariyam vipannaṃ māro lābhantarāyamakāsīti.

Cattāro kho mahārāja antarāyā adīṭṭhantarāyo uddissa katantarāyo upakkhaṭantarāyo paribhogantarāyoti. Tattha katamo adīṭṭhantarāyo, anodissa adassanena anabhisaṅkhataṃ koci antarāyam karoti “kiṃ parassa dinnenā”ti, ayam adīṭṭhantarāyo nāma.

Katamo uddissa katantarāyo, idhekaccam puggalam upadisitvā uddissa bhojanam paṭiyattam hoti, tam koci antarāyam karoti, ayam uddissa katantarāyo nāma.

Katamo upakkhaṭantarāyo, idha yaṃ kiñci upakkhaṭam hoti appaṭṭiggahitam, tattha koci antarāyam karoti, ayam upakkhaṭantarāyo nāma.

Katamo paribhogantarāyo, idha yaṃ kiñci paribhogam, tattha koci antarāyam karoti, ayam paribhogantarāyo nāma. Ime kho mahārāja cattāro antarāyā.

Yaṃ pana māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, tam neva Bhagavato paribhogam na upakkhaṭam na uddissakatam, anāgataṃ asampattam

adassanena antarāyaṃ kataṃ, taṃ pana nekassa Bhagavato yeva, atha kho ye te tena samayena nikkhantā abbhāgatā, sabbepi te taṃ divasaṃ bhojanaṃ na labhiṃsu, nāhaṃ taṃ mahārāja passāmi sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya, yo tassa Bhagavato uddissa kataṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya. Sace koci issāya uddissa kataṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya, phaleyya tassa muddhā satadhā vā sahassadhā vā.

Cattārome mahārāja Tathāgatassa kenaci anāvaraṇiyā guṇā. Katame cattāro, lābho mahārāja Bhagavato uddissa kato upakkhaṭo na sakkā kenaci antarāyaṃ kātum, sarīrānugatā mahārāja Bhagavato byāmapabhā na sakkā kenaci antarāyaṃ kātum, sabbaññutaṃ mahārāja Bhagavato ñāṇaratanā na sakkā kenaci antarāyaṃ kātum, jīvitaṃ mahārāja Bhagavato na sakkā kenaci antarāyaṃ kātum, ime kho mahārāja cattāro Tathāgatassa kenaci anāvaraṇiyā guṇā, sabbepete mahārāja guṇā ekarasā arogā akuppā aparūpakkamā aphasāni kiriyāni. Adassanena mahārāja māro pāpimā nilīyivā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi.

Yathā mahārāja rañño paccante dese visame adassanena nilīyivā corā panthaṃ dūsentī. Yadi pana rājā te core passeyya, api nu kho te corā sotthiṃ labheyyunti. Na hi bhante, pharasunā phālāpeyya satadhā vā sahassadhā vāti. Evameva kho mahārāja adassanena māro pāpimā nilīyivā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi.

Yathā vā pana mahārāja itthī sapatikā adassanena nilīyivā parapurisāṃ sevati, evameva kho mahārāja adassanena māro pāpimā nilīyivā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yadi mahārāja itthī sāmikassa sammukhā parapurisāṃ sevati, api nu kho sā itthī sotthiṃ labheyyāti. Na hi bhante, haneyyāpi taṃ bhante sāmiko vadheyyāpi bandheyyāpi dāsittaṃ vā upaneyyāti. Evameva kho mahārāja adassanena māro pāpimā nilīyivā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yadi mahārāja māro pāpimā Bhagavato uddissa kataṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ

antarāyaṃ kareyya, phaleyya tassa muddhā satadhā vā saḥassadhā vāti. Evametaṃ bhante Nāgasena corikāya kataṃ mārena pāpimatā, niliyitvā māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Sace so bhante māro pāpimā Bhagavato uddissa kataṃ upakkhaṭaṃ paribhogamā antarāyaṃ kareyya, muddhā vāssa phaleyya satadhā vā saḥassadhā vā, kāyo vāssa bhusamuṭṭhi viya vikireyya, sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Buddhalābhantarāyapañho pañcamao.

6. Apuññapañha

6. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha + “yo ajānanto pāṇātipātaṃ karoti, so balavataraṃ apuññaṃ pasavati”ti. Puna ca Bhagavatā vinayapaññattiyā bhaṇitaṃ * “anāpatti ajānantassā”ti. Yadi bhante Nāgasena ajānitvā pāṇātipātaṃ karonto balavataraṃ apuññaṃ pasavati, tena hi “anāpatti ajānantassā”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi anāpatti ajānantassa, tena hi “ajānitvā pāṇātipātaṃ karonto balavataraṃ apuññaṃ pasavati”ti tampi vacanaṃ micchā, ayampi ubhato koṭiko pañho duruttaro duratikkamo tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “yo ajānanto pāṇātipātaṃ karoti, so balavataraṃ apuññaṃ pasavati”ti. Puna ca vinayapaññattiyā Bhagavatā bhaṇitaṃ “anāpatti ajānantassā”ti. Tattha atthantaraṃ atthi. Katamaṃ atthantaraṃ, atthi mahārāja āpatti saññāvimokkhā, atthi āpatti nosaññāvimokkhā, yāyaṃ mahārāja āpatti saññāvimokkhā, taṃ āpattiṃ ārabha Bhagavatā bhaṇitaṃ “anāpatti ajānantassā”ti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Apuññapañho chaṭṭho.

+ Heṭṭhā 90 piṭṭhe.

* Vi 1. 48 piṭṭhādīsu.

7. Bhikkhusaṅghapariharapañha

7. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhagavatā * “Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti ‘ahaṃ bhikkhusaṅghaṃ pariharissāmi’ti vā, ‘mamuddesiko bhikkhusaṅgho’ti vā”ti. Puna ca Metteyyassa Bhagavato sabhāvaguṇaṃ paridīpayamānena Bhagavatā evaṃ bhaṇitaṃ + “so anekasahassaṃ bhikkhusaṅghaṃ pariharissati, seyyathāpi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusaṅghaṃ pariharāmi”ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti ‘ahaṃ bhikkhusaṅghaṃ pariharissāmi’ti vā, ‘mamuddesiko bhikkhusaṅgho’ti vā”ti, tena hi anekasataṃ bhikkhusaṅghaṃ pariharāmiṃti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ “so anekasahassaṃ bhikkhusaṅghaṃ pariharissati, seyyathāpi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusaṅghaṃ pariharāmi”ti, tena hi Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti “ahaṃ bhikkhusaṅghaṃ pariharissāmi”ti vā, “mamuddesiko bhikkhusaṅgho”ti vāti tampi tampi vacanaṃ micchā, ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti ‘ahaṃ bhikkhusaṅghaṃ pariharissāmi’ti vā, ‘mamuddesiko bhikkhu saṅgho’ti vā”ti. Puna ca Metteyyassāpi Bhagavato sabhāvaguṇaṃ paridīpayamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ “so anekasahassaṃ bhikkhusaṅghaṃ pariharissati, seyyathāpi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusaṅghaṃ pariharāmi”ti, etasmiñca mahārāja pañhe eko attho sāvaseso, eko attho niravaseso, na mahārāja Tathāgato parisāya anugāmiko, parisā pana Tathāgatassa anugāmikā, sammuti mahārāja esā “ahan”ti “mamā”ti, na paramattho eso, vigataṃ mahārāja Tathāgatassa pemaṃ, vigato sineho, “mayhan”tipi Tathāgatassa gahaṇaṃ natthi, upādāya pana avassayo hoti.

Yathā mahārāja pathavī bhūmaṭṭhānaṃ sattānaṃ patiṭṭhā hoti upassayaṃ, pathaviṭṭhā cete sattā, na ca mahāpathaviyā “mayhete”ti apekkhā hoti, evameva kho mahārāja Tathāgato sabbasattānaṃ patiṭṭhā

* Dī 2. 85; Saṃ 3. 133 piṭṭhesu.

+ Dī 3. 63 piṭṭhe.

hoti upassayaṃ, Tathāgataṭṭhā¹ cete sattā, na ca Tathāgatassa “mayhete”ti apekkhā hoti. Yathā vā pana mahārāja mahatimahāmegho abhivassanto tiṇarukkkhapasumanussānaṃ vuḍḍhiṃ deti santatiṃ anupāleti.

Vuṭṭhūpajīvino cete sattā sabbe, na ca mahāmeghassa “mayhete”ti apekkhā hoti. Evameva kho mahārāja Tathāgato sabbasattānaṃ kusaladhamme janeti anupāleti, satthūpajīvino cete sattā sabbe, na ca Tathāgatassa “mayhete”ti apekkhā hoti. Taṃ kissa hetu, attānudiṭṭhiyā pahīnattāti.

Sādhu bhante Nāgasena, sunibbeṭhito pañho bahuvidhehi kāraṇehi, gambhīro uttānikato, gaṇṭhi bhinno, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, bhaggā paravādā, Jinaputtānaṃ cakkhum uppāditanti.

Bhikkhusaṃghapariharaṇapañho sattamo.

8. Abhejjaparisaṇḍa

8. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha * “Tathāgato abhejjapariso”ti, puna ca bhaṇatha + “Devadattena ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnāni”ti, yadi bhante Nāgasena Tathāgato abhejjapariso, tena hi Devadattena ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnāni ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Devadattena ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnāni, tena hi Tathāgato abhejjapariso ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, gambhīro dunniveṭhiyo, gaṇṭhitopi gaṇṭhitaro, etthāyaṃ jano āvaṇo nivuto ovuto pihito pariyaṇṇaddho, ettha tava nāṇabalaṃ dassahi paravādesūti.

Abhejjapariso mahārāja Tathāgato, Devadattena ca ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnāni, tañca pana bhedakassa balena, bhedake vijjamaṇe natthi mahārāja abhejjaṃ nāma. Bhedake sati māṭāpi puttana bhijjati, puttapi mātarā bhijjati, pitāpi puttana bhijjati, puttapi pitarā bhijjati, bhātāpi bhaginiyā bhijjati, bhaginiyā bhātārā bhijjati,

1. Tathāgatapatiṭṭhā eva (Sī)

* Dī 3. 140 piṭṭhe.

+ Vi 4. 362 piṭṭhe.

sahāyopi sahāyena bhijjati, nāvāpi nānādārusaṅghaṭitā ūmivegasampahārena bhijjati, rukkhopi madhukappasampannaphalo anilabalavegābhīhato bhijjati, suvaṇṇampi jātimantaṃ¹ lohena bhijjati. Api ca mahārāja neso adhippāyo viññūnaṃ, nesā Buddhānaṃ adhimutti, neso paṇṭitānaṃ chando “Tathāgato bhejjapariso”ti. Api cettha kāraṇaṃ atthi, yena kāraṇena Tathāgato vuccati “abhejjapariso”ti. Katamaṃ ettha kāraṇaṃ, Tathāgatassa mahārāja katena adānena vā appiyavacanena vā anattacariyāya vā asamānattatāya vā yato kutoci cariyāṃ carantassapi parisā bhinnāti na sutapubbaṃ, tena kāraṇena Tathāgato vuccati “abhejjapariso”ti. Tayāpetāṃ mahārāja nātappaṃ “atthi kiñci navaṅge Buddhavacane suttagatāṃ, iminā nāma kāraṇena bodhisattassa katena Tathāgatassa parisā bhinnā”ti. Natthi bhante, no cetāṃ loke dissati nopi suyyati, sādhu bhante Nāgasena, evametāṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Abhejjaparisaṇṇaṃ aṭṭhamaṃ.

Abhejjavaggo dutiyo.

Imasmim vagge aṭṭha pañhā.

1. Jātarūpampi (Sī)

3. Paṇāmitavagga

1. Setṭhadhammapañha

1. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam̐ Bhagavatā * “dhammo hi Vāseṭṭha seṭṭho janetasmiṃ diṭṭhe ceva dhamme abhisamparāye cā”ti. Puna ca “upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum̐ vā sāmaṇeram̐ vā puthujjanam̐ abhivādeti paccuṭṭheti”ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam̐ “dhammo hi Vāseṭṭha seṭṭho janetasmiṃ diṭṭhe ceva dhamme abhisamparāye cā”ti, tena hi “upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum̐ vā sāmaṇeram̐ vā puthujjanam̐ abhivādeti paccuṭṭheti”ti yaṃ vacanam̐, taṃ micchā. Yadi upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum̐ vā sāmaṇeram̐ vā puthujjanam̐ abhivādeti paccuṭṭheti, tena hi “dhammo hi Vāseṭṭha seṭṭho janetasmiṃ diṭṭhe ceva dhamme abhisamparāye cā”ti tampi vacanam̐ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam̐ mahārāja Bhagavatā “dhammo hi Vāseṭṭha seṭṭho janetasmiṃ diṭṭhe ceva dhamme abhisamparāye cā”ti, upāsako ca gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum̐ vā sāmaṇeram̐ vā puthujjanam̐ abhivādeti paccuṭṭheti. Tattha pana kāraṇam̐ atthi, katamam̐ taṃ kāraṇam̐.

Vīsati kho panime mahārāja samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca liṅgāni, yehi samaṇo abhivādanapaccuṭṭhānasammānanapūjanāraho hoti, katame vīsati samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca liṅgāni, seṭṭho¹ dhammārāmo, aggo niyamo, cāro vihāro saṃyamo saṃvaro khanti soraccam̐ ekattacariyā ekattābhirati paṭisallānam̐ hiri-ottappam̐ vīriyam̐ appamādo sikkhāsamādānam̐² uddeso paripucchā sīlādi-abhirati nirālayatā sikkhāpadapāripūritā, kāsāvadhāraṇam̐, bhaṇḍubhāvo. Ime

* Dī 3. 68 piṭṭhe.

1. Seṭṭhabhūmisayo (Sī, Syā), seṭṭho yamo (I)

2. Sikkhāpadhānam̐ (Sī, Syā), sukkāvadānam̐ (Ka)

kho mahārāja vīsati samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca liṅgāni. Ete guṇe bhikkhu samādāya vattati, so tesam dhammānam anūnattā paripuṇṇattā sampannattā samannāgatattā asekkhabhūmim arahantabhūmim okkamati, seṭṭham bhūmantaram okkamati, arahattāsannagatoti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Khīṇāsavehi so sāmāñnam upagato, natthi me so samayo”¹ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Aggaparisaṃ so upagato, nāham tam ṭhānam upagato”ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Labhati so pātimokkhuddesaṃ sotum, nāham tam labhāmi sotum”ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“So aññe pabbājeti upasampādeti Jinasāsanam vaḍḍheti, ahametaṃ na labhāmi kātum”ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Appamāṇesu so sikkhāpadesu samattakārī, nāham tesu vattāmī”ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Upagato so samaṇaliṅgam, Buddhādhippāye ṭhito, tenāham liṅgena dūramapagato”ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

“Parūḷhakacchalomo so anañjita-amaṇḍito anulittasīlagandho, aham pana maṇḍanavibhūsanābhirato”ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum.

Api ca mahārāja “ye te vīsati samaṇakaraṇā dhammā dve ca liṅgāni, sabbepe te dhammā bhikkhussa samvijjanti, so yeva te dhamme dhāreti, aññepi tattha sikkhāpeti, so me āgamo sikkhāpanaṃca natthī”ti

1. Tam sāmāñnam”ti (?)

arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ.

Yathā mahārāja rājakumāro purohitassa santike vijjaṃ adhīyati, khattiyadhammaṃ sikkhati, so aparena samayena abhisitto ācariyaṃ abhivādeti paccuṭṭheti “sikkhāpako me ayan”ti, evameva kho mahārāja “bhikkhu sikkhāpako vaṃsadharo”ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ.

Api ca mahārāja imināpetāṃ pariyāyena jānāhi bhikkhubhūmiyā mahantatāṃ asamavipulabhāvaṃ. Yadi mahārāja upāsako sotāpanno arahattaṃ sacchi karoti, + dveva tassa gatiyo bhavanti anaññaṃ tasmīṃ yeva divase parinibbāyeyya vā, bhikkhubhāvaṃ vā upagaccheyya. Acalā hi sā mahārāja pabbajjā, mahatī accuggatā, yadidaṃ bhikkhubhūmiti. Ñāṇagato bhante Nāgasena pañho sunibbēḥito balavatā atibuddhinā tayā, na yimaṃ pañhaṃ samattho añño evaṃ vinivēḥetuṃ aññatra tavādisena buddhimatāti.

Seṭṭhadhammapañho paṭhamo.

2. Sabbasattahitapharaṇapañha

2. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha “Tathāgato sabbasattānaṃ ahitamapanetvā hitamupadahatī”ti. Puna ca bhaṇatha * **Aggikkhandhūpame** dhammapariyāye bhaññamāne “saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggatan”ti. Aggikkhandhūpamaṃ bhante dhammapariyāyaṃ desentena Tathāgatena saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ hitamapanetvā ahitamupadahitaṃ. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sabbasattānaṃ ahitamapanetvā hitamupadahati, tena hi aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhaññamāne saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggatanti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhaññamāne saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggataṃ, tena hi Tathāgato sabbasattānaṃ ahitamapanetvā hitamupadahatīti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

+ Upari 257 piṭṭhe.

* Am 2. 495 piṭṭhe.

Tathāgato mahārāja sabbasattānaṃ ahitamapanetvā hitamupadahati, aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhaññamāne saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggataṃ, tañca pana na Tathāgatassa katena, tesam̐ yeva attano katenāti.

Yadi bhante Nāgasena Tathāgato aggikkhandhūpamaṃ dhammapariyāyaṃ na bhāseyya, api nu tesam̐ uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggaccheyyāti. Na hi mahārāja, micchāpaṭipannānaṃ tesam̐ Bhagavato dhammapariyāyaṃ sutvā pariḷāho kāye uppajji, tena tesam̐ pariḷāhena uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggatanti. Tena hi bhante Nāgasena Tathāgatasseva katena tesam̐ uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggataṃ, Tathāgato yeva tattha adhikāro tesam̐ nāsanāya, yathā nāma bhante Nāgasena ahi vammikaṃ paviseyya, athaññataro paṃsukāmo puriso vammikaṃ bhinditvā paṃsum hareyya, tassa paṃsuharaṇena vammikassa susiraṃ pidaheyya, atha tattheva so assāsam̐ alabhamāno mareyya, nanu so bhante ahi tassa purisassa katena maraṇappattoti. Āma mahārājāti. Evameva kho bhante Nāgasena Tathāgato yeva tattha adhikāro tesam̐ nāsanāyāti.

Tathāgato mahārāja dhammaṃ desayamāno anumayappaṭighaṃ na karoti, anumayappaṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desīyamāne ye tattha sammāpaṭipannā, te bujjhanti. Ye pana micchāpaṭipannā, te patanti. Yathā mahārāja purisassa ambaṃ vā jamburaṃ vā madhukaṃ vā cālayamānassa yāni tattha phalāni sārāni dalhabandhanāni, tāni tattheva accutāni tiṭṭhanti, yāni tattha phalāni pūtivaṇṭamūlāni dubbalabandhanāni, tāni patanti. Evameva kho mahārāja Tathāgato dhammaṃ desayamāno anumayappaṭighaṃ na karoti, anumayappaṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desīyamāne ye tattha sammāpaṭipannā, te bujjhanti. Ye pana micchāpaṭipannā, te patanti.

Yathā vā pana mahārāja kassako dhaññaṃ ropetukāmo khettaṃ kasati, tassa kasantassa anekasatasahassāni tiṇāni maranti. Evameva kho mahārāja Tathāgato paripakkamānase satte bodhento¹

1. Bodhetum̐ (Sī)

anunayappaṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desīyamāne ye tattha sammāpaṭipannā, te bujjhanti. Ye pana micchāpaṭipannā, te tiṇāni viya maranti.

Yathā vā pana mahārāja manussā rasahetu yantena ucchuṃ pīlayanti, tesāṃ ucchuṃ pīlayamānānaṃ ye tattha yantamukhagatā kimayo, te pīlyanti. Evameva kho mahārāja Tathāgato paripakkamānase satte bodhento dhammayantamabhipīlayati¹, ye tattha micchāpaṭipannā, te kimī viya marantīti.

Nanu bhante Nāgasena te bhikkhū tāya dhammadesanāya patitāti. Api nu kho mahārāja tacchako rukkhaṃ tacchanto² ujukaṃ parisuddhaṃ karotīti. Na hi bhante, vajjanīyaṃ apanetvā tacchako rukkhaṃ ujukaṃ parisuddhaṃ karotīti. Evameva kho mahārāja Tathāgato parisāṃ rakkhanto na sakkoti bodhaneyye³ satte bodhetuṃ, micchāpaṭipanne pana satte apanetvā bodhaneyye satte bodheti, attakatena pana te mahārāja micchāpaṭipannā patanti.

Yathā mahārāja kadali veḷu assatarī attajena⁴ haññati, evameva kho mahārāja ye te micchāpaṭipannā, te attakatena haññanti patanti.

Yathā mahārāja corā attakatena cakkhuppāṭanaṃ sūlāropanaṃ sīsacchedanaṃ pāpuṇanti, evameva kho mahārāja ye te micchāpaṭipannā, te attakatena haññanti patanti⁵, yesāṃ mahārāja saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggataṃ, tesāṃ taṃ neva Bhagavato katena, na paresāṃ katena, atha kho attano yeva katena.

Yathā mahārāja puriso sabbajanassa amataṃ dadeyya, te taṃ amataṃ asitvā arogā dīghāyukā sabbīto⁶ parimucceyyuṃ, athaññataro puriso durupacārena taṃ asitvā maraṇaṃ pāpuṇeyya, api nu kho so mahārāja amatadāyako puriso tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja Tathāgato dasasahassiyā lokadhātuyā devamanussānaṃ amataṃ

1. Dhammayantamatipīlayati (Ka)

2. Rakkhanto (Sī, I)

3. Abodhanīye (Syā)

4. Attajena phalena (Sī)

5. Jinasānaṃ patanti (Sī, I)

6. Sabbītiyā (Sī)

dhammadānaṃ deti, ye te sattā bhabbā, te dhammāmatena bujjhanti. Ye pana te sattā abhabbā, te dhammāmatena haññanti patanti. Bhojanaṃ mahārāja sabbasattānaṃ jīvitaṃ rakkhati, tamekacce bhuñjitvā visūcikāya maranti, api nu kho so mahārāja bhojanadāyako puriso tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. Na hi bhanteti. Evamevakho mahārāja Tathāgato dasasahassiyā lokadhātuyā devamanussānaṃ amataṃ dhammadānaṃ deti, ye te sattā bhabbā, te dhammāmatena bujjhanti. Ye pana te sattā abhabbā, te dhammāmatena haññanti patantīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampañicchāmīti.

Sabbasattahitapharaṇapañho dutiyo.

3. Vatthaguyhanidassanapañha

3. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetāṃ Tathāgatenā—

“Kāyena saṃvaro sādhu¹, sādhu vācāya saṃvaro.

Manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro”ti.

Puna ca Tathāgato catunnaṃ parisānaṃ majjhe nisīditvā purato devamanussānaṃ * Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesi. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “kāyena saṃvaro sādhu”ti, tena hi Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesīti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesi, tena hi “kāyena saṃvaro sādhu”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā “kāyena saṃvaro sādhu”ti, Selassa ca brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassitaṃ. Yassa kho mahārāja Tathāgate kaṅkhā uppunnā, tassa bodhanatthāya Bhagavā iddhiyā tappaṭibhāgaṃ kāyaṃ dasseti, so yeva taṃ pāṭihāriyaṃ passatīti.

1. Khu 1. 65 piṭṭhe Dhammapade.

* Ma 2. 351 piṭṭhe.

Ko panetaṃ bhante Nāgasena saddahissati, yaṃ parisagato eko yeva taṃ guyhaṃ passati, avasesā tattheva vasantā na passantīti. Ingha me tvaṃ tattha kāraṇaṃ upadisa, kāraṇena maṃ saññāpehīti. Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci byādhitō puriso parikiṇṇo ñātimittehīti. Āma bhanteti. Api nu kho sā mahārāja parisā passatetaṃ vedanaṃ, yāya so puriso vedanāya vedayatīti. Na hi bhante, attanā yeva so bhante puriso vedayatīti. Evameva kho mahārāja yasseva Tathāgate kaṅkhā uppannā, tasseva Tathāgato bodhanatthāya iddhiyā tappaṭibhāgaṃ kāyaṃ dasseti, so yeva taṃ pāṭihāriyaṃ passati.

Yathā vā pana mahārāja kañcideva purisaṃ bhūto āviseyya, api nu kho sā mahārāja parisā passati taṃ bhūtāgamananti. Na hi bhante, so yeva āturo tassa bhūtassa āgamaṃ passatīti. Evameva kho mahārāja yasseva Tathāgate kaṅkhā uppannā, tasseva Tathāgato bodhanatthāya iddhiyā tappaṭibhāgaṃ kāyaṃ dasseti, so yeva taṃ pāṭihāriyaṃ passatīti.

Dukkaraṃ bhante Nāgasena Bhagavatā kataṃ, yaṃ ekassapi adassanīyaṃ, taṃ dassentenāti. Na mahārāja Bhagavā guyhaṃ dassesi, iddhiyā pana chāyaṃ dassesīti. Chāyāyapi bhante diṭṭhāya diṭṭhaṃ yeva hoti guyhaṃ, yaṃ disvā niṭṭhaṃ gatoti. Dukkarañcāpi mahārāja Tathāgato karoti bodhaneyye satte bodhetuṃ, yadi mahārāja Tathāgato kiriyaṃ hāpeyya, bodhaneyyā sattā na bujheyuṃ. Yasmā ca kho mahārāja yogaññū Tathāgato bodhaneyye satte bodhetuṃ, tasmā Tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā bujjhanti, tena tena yogena bodhaneyye bodheti.

Yathā mahārāja bhisakko sallakatto yena yena bhesajjena āturo arogo hoti, tena tena bhesajjena āturaṃ upasaṅkamati, vamaṇīyaṃ vameṭi, virecaṇīyaṃ vireceti, anulepaṇīyaṃ anulimpeti, anuvāsaṇīyaṃ anuvāseti. Evameva kho mahārāja Tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā sattā bujjhanti, tena tena yogena bodheti.

Yathā vā pana mahārāja itthī mūḷhagabbhā bhisakkassa adassanīyaṃ guyhaṃ dasseti, evameva kho mahārāja Tathāgato bodhaneyye satte bodhetuṃ adassanīyaṃ guyhaṃ iddhiyā chāyaṃ dassesi, natthi mahārāja adassanīyo nāma okāso puggalaṃ upādāya, yadi mahārāja koci Bhagavato hadayaṃ disvā bujjheyya, tassapi Bhagavā yogena hadayaṃ dasseyya, yogaññū mahārāja Tathāgato desanākusalo.

Nanu mahārāja Tathāgato therassa * Nandassa adhimuttiṃ jānitvā taṃ devabhavanaṃ netvā devakaññāyo dassesi “imināyaṃ kulaputto bujjhissatī”ti, tena ca so kulaputto bujji. Iti kho mahārāja Tathāgato anekapariyāyena subhanimittaṃ hīlento garahanto jigucchanto tassa bodhanahetu kakuṭapādiniyo accharāyo dassesi. Evampi Tathāgato yogaññū desanākusalo.

Puna caparaṃ mahārāja Tathāgato therassa + Cūḷapanthakassa bhātārā nikkadḍhitassa dukkhitassa dummanassa upagantvā sukhumaṃ coḷakhaṇḍaṃ adāsi “imināyaṃ kulaputto bujjhissatī”ti, so ca kulaputto tena kāraṇena Jinasāsane vasībhāvaṃ pāpuṇi. Evampi mahārāja Tathāgato yogaññū desanākusalo.

Puna caparaṃ mahārāja Tathāgato brāhmaṇassa Mogharājassa yāva tatiyaṃ pañhaṃ puṭṭho na byākāsi “evamimassa kulaputtassa māno upasamissati, mānūpasamā abhisamayo bhavissatī”ti, tena ca tassa kulaputtassa māno upasami, mānūpasamā so brāhmaṇo chasu abhiññāsu vasībhāvaṃ pāpuṇi. Evampi mahārāja Tathāgato yogaññū desanākusalo.

Sādhu bhante Nāgasena, sunibbeṭhito pañho bahuvidehi kāraṇehi, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, gaṇṭhi bhinno, bhaggā paravādā, Jinaputtānaṃ cakkhuṃ tayā uppāditaṃ, nippaṭibhānā titthiyā, tvaṃ gaṇivarapavaramāsajjāti.

Vatthaguyhanidassanapañho tatiyo.

* Khu 1. 101 piṭṭhe Udāne.

+ Khu 3. 64 piṭṭhe Apadāne.

4. Pharusavācābhāvapañha

4. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā * “parisuddhavadācāsamācāro āvuso Tathāgato, natthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ, yaṃ Tathāgato rakkheyya ‘mā me idaṃ paro aññāsī’ti”. Puna ca Tathāgato therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe pārājikaṃ paññapento pharusāhi vācāhi + moghapurisavādena samudācari, tena ca so thero moghapurisavādena maṅkucittavasena rundhitattā vippaṭṭisārī nāsakkhi ariyamaggaṃ paṭivijjhitaṃ. Yadi bhante Nāgasena parisuddhavadācāsamācāro Tathāgato, natthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ, tena hi Tathāgatena therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe moghapurisavādena samudāciṇṇanti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Bhagavatā therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe moghapurisavādena samudāciṇṇaṃ, tena hi parisuddhavadācāsamācāro Tathāgato, natthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā “parisuddhavadācāsamācāro āvuso Tathāgato, natthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ, yaṃ Tathāgato rakkheyya ‘mā me idaṃ paro aññāsī’ti”. Āyasmato ca Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe pārājikaṃ paññapentena Bhagavatā moghapurisavādena samudāciṇṇaṃ, tañca pana aduṭṭhacittena asārambhena yāthāvalakkhaṇena. Kiñca tattha yāthāvalakkhaṇaṃ, yassa mahārāja puggalassa imasmim attabhāve catusaccābhisamayo na hoti, tassa purisattanaṃ moghaṃ aññaṃ kayiramānaṃ aññena sambhavati, tena vuccati “moghapuriso”ti. Iti mahārāja Bhagavatā āyasmato Sudinnassa Kalandaputtassa satāvavacanena samudāciṇṇaṃ, no abhūtavādenāti.

Sabhāvampi bhante Nāgasena yo akkosanto bhaṇati, tassa mayam kahāpaṇaṃ daṇḍaṃ dhārema, aparādho yeva so vatthum nissāya visum vohāraṃ ācaranto akkosatīti. Atthi pana mahārāja

* Dī 3. 182; Am 2. 459 piṭṭhesu.

+ Vi 1. 23 piṭṭhe.

sutapubbaṃ tayā khalitassa abhivādanam vā paccuṭṭhānam vā sakkāram vā upāyanānuppadānam vāti. Na hi bhante, yato kutoci yattha katthaci khalito, so paribhāsanāraho hoti tajjanāraho, uttamaṅgampissa chindanti hanantipi bandhantipi ghātentipi jhāpentipīti¹. Tena hi mahārāja Bhagavatā kiriyā yeva katā, no akiriyāti.

Kiriyampi bhante Nāgasena kurumānena patirūpena kātabbaṃ anucchavikena, savanenapi bhante Nāgasena Tathāgatassa sadevako loko ottappati hiriyati bhiyyo dassanena tatuttarim upasaṅkamanena payirupāsanenāti. Api nu kho mahārāja tikicchako abhisanne kāye kupite dose sinehanīyāni bhesajjāni detīti. Na hi bhante tiṅhāni lekhanīyāni bhesajjāni detīti. Evameva kho mahārāja Tathāgato sabbakilesabyādhivūpasamāya anusitthim deti, pharusāpi mahārāja Tathāgatassa vācā satte sinehayati, muduke karoti. Yathā mahārāja uṅhampi udakam yaṃ kiñci sinehanīyam sinehayati, mudukam karoti, evameva kho mahārāja pharusāpi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Yathā mahārāja pituvacanam puttānam atthavantam hoti karuṇāsahagatam, evameva kho mahārāja pharusāpi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Pharusāpi mahārāja Tathāgatassa vācā sattānam kilesappahānā² hoti. Yathā mahārāja duggandhampi gomuttam pītam virasampi agadam khāyitam sattānam byādhim hanati, evameva kho mahārāja pharusāpi Tathāgatassa vācā atthavatī karuṇāsahagatā. Yathā mahārāja mahantopi tūlapuñjo³ parassa kāye nipatitvā rujaṃ na karoti, evameva kho mahārāja pharusāpi Tathāgatassa vācā na kassaci dukkham uppādetīti. Suvinicchito bhante Nāgasena pañho bahūhi kāraṇehi, sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Pharusavācābhāvapañho catuttho.

1. Jāpentipīti (Sī, I)

2. Kilesappahānāya (Sī)

3. Tūlapicu (Sī, Syā)

5. Rukkha-acetanābhāvapañha

5. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Tathāgatena—

“Acetanāṃ brāhmaṇa assuṇantaṃ,
Jāno ajānantamimaṃ palāsaṃ.
Āraddhavīriyo dhuvāṃ appamatto,
Sukhaseyyāṃ pucchasi kissa hetū”¹.

Puna ca bhaṇitaṃ—

“Iti phandanarukkhopi, tāvade ajjhabhāsatha.
Mayhampi vacanaṃ atthi, Bhāradvāja suṇohi me”².

Yadi bhante Nāgasena rukkho acetano, tena hi phandanena rukkhenā Bhāradvājena saha sallapitanti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi phandanena rukkhenā Bhāradvājena saddhim̃ sallapitaṃ, tena hi rukkho acetanoti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “rukkho acetano”^{ti}, phandanena ca rukkhenāṃ Bhāradvājena saddhim̃ sallapitaṃ, tañca pana vacanaṃ lokasamaññāya bhaṇitaṃ, natthi mahārāja acetanassa rukkhasa sallāpo nāma, api ca mahārāja tasmim̃ rukkhe adhivatthāya devatāyetaṃ adhivacanaṃ rukkhoti, rukkho sallapatīti cesā lokapaṇṇatti, yathā mahārāja sakaṭaṃ dhaññassa paripūritaṃ dhaññasakaṭanti jano voharati, na ca taṃ dhaññamayaṃ sakaṭaṃ, rukkhamayaṃ sakaṭaṃ, tasmim̃ sakaṭe dhaññassa pana ākiritattā dhaññasakaṭanti jano voharati, evameva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmim̃ rukkhe adhivatthā devatā, tassā yeva taṃ adhivacanaṃ rukkhoti, rukkho sallapatīti cesā lokapaṇṇatti.

Yathā vā pana mahārāja dadhim̃ manthayamāno takkaṃ manthemīti voharati, na taṃ takkaṃ, yaṃ so mantheti, damim̃ yeva so manthento takkaṃ manthemīti voharati, evameva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho

1. Khu 5. 96 piṭṭhe.

2. Khu 5. 259 piṭṭhe.

acetano. Yā pana tasmim rukkhe adhivatthā devatā, tassāyeva taṃ adhivacanaṃ rukkhoti, rukkho sallapatīti cesā lokapaṇṇatti.

Yathā vā pana mahārāja asantaṃ sādhetukāmo santaṃ sādhemīti voharati, asiddhaṃ siddhanti voharati, evamesā lokasamaññā, evameva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano. Yā pana tasmim rukkhe adhivatthā devatā, tassāyeva taṃ adhivacanaṃ rukkhoti, rukkho sallapatīti cesā lokapaṇṇatti, yāya mahārāja lokasamaññāya jano voharati, Tathāgatopi tāyeva lokasamaññāya sattānaṃ dhammaṃ desetīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Rukkha-acetanābhāvapañho pañcama.

6. Piṇḍapātamahapphalapañha

6. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam dhammasaṅgītikārakehi therehi__

“Cundassa bhantaṃ bhuñjitvā, kammārassāti me sutam.

Ābādham samphusī dhīro, pabāḷham māraṇantikaṃ”ti¹.

Puna ca Bhagavatā bhaṇitaṃ * “dveme Ānanda piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamsatarā ca, katame dve, yañca piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā Tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhi, yañca piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā Tathāgato anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, ime dve piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamsatarā cā”ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavato Cundassa bhantaṃ bhuttāvissa² kharo ābādho uppanno, pabāḷhā ca vedanā pavattā māraṇantikā, tena hi “dveme Ānanda piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamsatarā cā”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā, yadi dveme piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā

1. Dī 2. 106 piṭṭhe.

* Dī 2. 112 piṭṭhe.

2. Bhuñjitvā (Si)

ca mahānisaṃsatarā ca, tena hi Bhagavato Cundassa bhattaṃ bhuttāvissa¹ kharo ābādho uppanno, pabāḷhā ca vedanā pavattā mārāṇantikāti tampi vacanaṃ micchā. Kinnu kho bhante Nāgasena so piṇḍapāto visagatatāya mahapphalo, roguppādakatāya mahapphalo, āyuvināsakatāya mahapphalo, Bhagavato jīvitaharaṇatāya mahapphalo. Tattha me kāraṇaṃ brūhi paravādānaṃ niggahāya, etthāyaṃ jano sammūḷho lobhavasena atibahuṃ khāyitena lohitapakkhandikā uppannāti. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja dhammasaṅgītikārahehi therehi—

“Cundassa bhattaṃ bhuñjitvā, kammārassāti me suttaṃ.
Ābādhaṃ samphusī dhīro, pabāḷhaṃ mārāṇantikaṃ”ti.

Bhagavatā ca bhaṇitaṃ “dveme Ānanda piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisaṃsatarā ca, katame dve, yañca piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā Tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhi, yañca piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā Tathāgato anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati², ime dve piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisaṃsatarā cā”ti.

So pana piṇḍapāto bahugūṇo anekānisaṃso. Devatā mahārāja haṭṭhā pasannamānasā “ayaṃ Bhagavato pacchimo piṇḍapāto”ti dibbaṃ ojaṃ sūkaramaddave ākiriṃsu. Tañca pana sammāpākaṃ lahupākaṃ³ manuññaṃ bahurasāṃ jaṭṭharaggitejassa hitaṃ. Na mahārāja tatonidānaṃ Bhagavato koci anuppanno rogo uppanno, api ca mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusaṅkhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi.

Yathā mahārāja pakatiyā jalamāno aggi aññasmim upādāne dinne bhiyyo pajjalati, evameva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusaṅkhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi.

1. Bhuñjitvā (Sī)

2. Parinibbāyi (Sī)

3. Bahupākaṃ (Sī)

Yathā vā pana mahārāja soto pakatiyā sandamāno abhivutṭhe mahāmeghe bhiyyo mahogho udakavāhako hoti, evameva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusañkhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi.

Yathā vā pana mahārāja pakatiyā abhisannadhātu kucchi aññasmiṃ ajjho harite bhiyyo āyameyya¹, evameva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusañkhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi, natthi mahārāja tasmim piṇḍapāte doso, na ca tassa sakkā dosam āropetunti.

Bhante Nāgasena kena kāraṇena te dve piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamsatarā cāti. Dhammānumajjanasamāpattivasena mahārāja te dve piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamsatarā cāti.

Bhante Nāgasena katamesam dhammānam anumajjanasamāpattivasena te dve piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamsatarā cāti. Navannaṃ mahārāja anupubbavihārasamāpattīnaṃ anulomappaṭilomasamāpajjanavasena te dve piṇḍapātā samasamaphalā samavipākā ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā ca mahānisamsatarā cāti.

Bhante Nāgasena dvīsu yeva divasesu adhimattaṃ Tathāgato navānupubbavihārasamāpattiyo anulomappaṭilomaṃ samāpajjīti. Āma mahārājāti. Acchariyaṃ bhante Nāgasena abbhutaṃ bhante Nāgasena. Yaṃ imasmim Buddhakkhette asadisam paramadānaṃ, tampi imehi dvīhi piṇḍapātehi agaṇitaṃ. Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena. Yāva mahantā navānupubbavihārasamāpattiyo, yatra hi nāma navānupubbavihārasamāpattivasena dānaṃ mahapphalatarāṃ hoti mahānisamsatarañca. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Piṇḍapātamahapphalapañho chaṭṭho.

1. Āmayeyya (Sī)

7. Buddhapūjanapañha

7. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam̐ Tathāgatena * “abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyā”ti. Puna ca bhaṇitam̐—

+ “Pūjetha nam̐ pūjaniyassa dhātum̐.
Evaṃ kira saggamito gamissathā”ti.

Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitam̐ “abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyā”ti, tena hi “pūjetha nam̐ pūjaniyassa dhātum̐, evaṃ karā saggamito gamissathā”ti yaṃ vacanam̐, taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam̐ “pūjetha nam̐ pūjaniyassa dhātum̐, evaṃ karā saggamito gamissathā”ti, tena hi “abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyā”ti tampi vacanam̐ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam̐ mahārāja Bhagavatā “abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyā”ti, puna ca bhaṇitam̐ “pūjetha nam̐ pūjaniyassa dhātum̐, evaṃ karā saggamito gamissathā”ti, tañca pana na sabbesaṃ Jinaputtānaṃ yeva ārabha bhaṇitam̐ “abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyā”ti. Akammaṃ hetam̐ mahārāja Jinaputtānaṃ yadidaṃ pūjā, sammasanaṃ saṅkhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, āramaṇasāraggāho, kilesayuddham̐, sadatthamanuyuñjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā.

Yathā mahārāja mahiyā rājaputtānaṃ hatthi-
assarathadhanutharulekhamuddā-
sikkhākhaggamantasutisammutiyuddhayujjhāpanakiriyaṃ karaṇīyā,
avasesānaṃ puthuvasasuddānaṃ kasi vaṇijjā gorakkhā karaṇīyā, evameva
kho mahārāja akammaṃ hetam̐ Jinaputtānaṃ yadidaṃ pūjā, sammasanaṃ
saṅkhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā,
āramaṇasāraggāho, kilesayuddham̐, sadatthamanuyuñjanā, etaṃ
Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā.

Yathā vā pana mahārāja brāhmaṇamāṇavakānaṃ iruvedaṃ yajurvedaṃ
sāmavedaṃ athabbaṇavedaṃ lakkhaṇaṃ itihāsaṃ purāṇaṃ nighaṇḍu
keṭubhaṃ akkharappabhaṇaṃ padaṃ veyyākaraṇaṃ bhāsamaggaṃ uppātaṃ
supinaṃ nimittaṃ chaḷaṅgaṃ

* Dī 2. 117 piṭṭhe.

+ Khu 2. 113 piṭṭhe Vimānavatthumhi.

candaggāhaṃ sūriyaggāhaṃ sukkaṛāhucaritaṃ uḷuggahayuddhaṃ¹
 devadundubhissaraṃ okkanti ukkāpātaṃ bhūmikammaṃ² disādāhaṃ
 bhummantalikkhaṃ jotisaṃ lokāyatikaṃ sākakkaṃ migacakkaṃ
 antaracakkaṃ missakuppādaṃ sakuṇarutaravitaṃ³ sikkhā karaṇīyā,
 avasesānaṃ puthuvessasuddānaṃ kasi vaṇijjā gorakkhā karaṇīyā, evameva
 kho mahārāja akammaṃ hettaṃ Jinaputtānaṃ yadidaṃ pūjā, sammasanaṃ
 saṅkhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā,
 ārammaṇasāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyuñjanaṃ, etaṃ
 Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā,
 tasmā mahārāja Tathāgato “mā ime akamme yuñjantu, kamme ime
 yuñjantū”ti āha “abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyā”ti.
 Yadeva mahārāja Tathāgato na bhaṇeyya, pattacīvarampi attano
 pariyādāpetvā bhikkhū Buddhapūjaṃ yeva kareyyunti. Sādhu bhante
 Nāgasena, evameva tathā sampañcchāmīti.

Buddhapūjanapañho sattamo.

8. Pādasakalikāhatapañha

8. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha “Bhagavato gacchantassa ayaṃ
 acetanā mahāpathavī ninnāṃ unnamati, unnataṃ onamati”ti, puna ca
 bhaṇatha * “Bhagavato pādo sakalikāya khato”ti. Yā sā sakalikā Bhagavato
 pāde patitā, kissa pana sā sakalikā Bhagavato pādā na nivattā. Yadi bhante
 Nāgasena Bhagavato gacchantassa ayaṃ acetanā mahāpathavī ninnāṃ
 unnamati, unnataṃ onamati, tena hi “Bhagavato pādo sakalikāya khato”ti
 yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Bhagavato pādo sakalikāya khato, tena hi
 “Bhagavato gacchantassa ayaṃ acetanā mahāpathavī ninnāṃ unnamati
 unnataṃ onamati”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho
 tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

1. Uḷuggahayuddhaṃ (Ka)

3. Sakuṇarutaṃ (Sī)

2. Bhūmikammaṃ (Sī, I)

* Vi 4. 354 piṭṭhe.

Saccaṃ mahārāja atthetaṃ Bhagavato gacchantassa ayaṃ acetanā mahāpathavī ninnāṃ unnamati unnataṃ onamati, Bhagavato ca pādo sakalikāya khato, na ca pana sā sakalikā attano dhammatāya patitā, Devadattassa upakkamena patitā, Devadatto mahārāja bahūni jātisatasahassāni Bhagavati āghātaṃ bandhi, so tena āghātena “mahantaṃ kūṭāgarappamaṇaṃ pāsāṇaṃ Bhagavato upari pātesāmi”ti muñci. Atha dve selā pathavito uṭṭhahitvā taṃ pāsāṇaṃ sampaṭicchimsu, atha nesāṃ sampahārena pāsāṇato papaṭikā bhijjitvā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitāti.

Yathā ca bhante Nāgasena dve selā pāsāṇaṃ sampaṭicchimsu, tatheva papaṭikāpi sampaṭicchitabbāti. Sampaṭicchitampi mahārāja idhekaccaṃ paggharati pasavati na ṭhānamupagacchati, yathā mahārāja udakaṃ pāṇinā gahitaṃ aṅgulantarikāhi paggharati pasavati na ṭhānamupagacchati, khīraṃ takkaṃ madhuṃ sappi telāṃ maccharasaṃ maṃsarasāṃ pāṇinā gahitaṃ aṅgulantarikāhi paggharati pasavati na ṭhānamupagacchati, evameva kho mahārāja sampaṭicchanaṭṭhaṃ upagatānaṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsāṇato papaṭikā bhijjitvā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā.

Yathā vā pana mahārāja saṅhasukhuma-aṇurajasamaṃ puḷinaṃ muṭṭhinā gahitaṃ aṅgulantarikāhi paggharati pasavati na ṭhānamupagacchati, evameva kho mahārāja sampaṭicchanaṭṭhaṃ upagatānaṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsāṇato papaṭikā bhijjitvā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā.

Yathā vā pana mahārāja kabaḷo mukhena gahito idhekaccassa mukhato muccitvā paggharati pasavati na ṭhānamupagacchati, evameva kho mahārāja sampaṭicchanaṭṭhaṃ upagatānaṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsāṇato papaṭikā bhijjitvā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitāti.

Hotu bhante Nāgasena, selehi pāsāṇo sampaṭicchito, atha papaṭikāyapi apaciti kātabbā yatheva mahāpathaviyāti. Dvādasime mahārāja apacitiṃ na karonti, katame dvādasa, ratto rāgavasena apacitiṃ na karoti, duṭṭho dosavasena, mūḷho mohavasena

unnato mānavasena, nigguṇo avisesatāya, atithaddho anisedhanatāya, hīno hīnasabhāvatāya, vacanakaro anissaratāya, pāpo kadariyatāya, dukkhāpito paṭidukkhāpanatāya, luddho lobhābhībhūtātāya, āyūhito atthasādhanatāya¹ apacitīm na karoti, ime kho mahārāja dvādasa apacitīm na karonti. Sā ca pana papaṭikā pāsāṇasampahārena bhijjivā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā.

Yathā vā pana mahārāja saṅhasukhuma-aṇurajo anilabalasamāhato animittakatadiso yena vā tena vā abhikirati, evameva kho mahārāja sā papaṭikā pāsāṇasampahārena bhijjivā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yadi pana mahārāja sā papaṭikā pāsāṇato visum na bhavēyya, tampi te selā pāsāṇapapaṭikaṃ uppatitvā gaṇheyyum. Esā pana mahārāja papaṭikā na bhūmaṭṭhā na ākāsaṭṭhā, pāsāṇasampahāravegena bhijjivā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā.

Yathā vā pana mahārāja vātamaṅṭhalikāya ukkhitaṃ purāṇapaṇṇaṃ animittakatadisaṃ yena vā tena vā patati, evameva kho mahārāja esā papaṭikā pāsāṇasampahāravegena animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Api ca mahārāja akataññussa kadariyassa Devadattassa dukkhānubhavanāya papaṭikā Bhagavato pāde patitāti. Sādhu bhanto Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Pādasakalikāhatapañho aṭṭhamo.

9. Aggaggasamaṇapañha

9. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā * “āsavānaṃ khayā samaṇo hotī”ti. Puna ca bhaṇitaṃ—

+ “Catubbhi dhammehi samaṅgibhūtaṃ,
Taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke”ti.

1. Atthasādhanena (Syā, I, Ka) * Ma 1. 353 piṭṭhe. + Khu 5. 204 piṭṭhe Jātake.

Tatrimē cattāro dhammā khanti appāhāratā rativippahānaṃ ākiñcaññaṃ. Sabbāni panetāni aparikkhīṇāsavassa sakilesasseva honti. Yadi bhante Nāgasena āsavānaṃ khayā samaṇo hoti, tena hi “catubbhi dhammehi samaṅgibhūtaṃ, taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke”ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi catubbhi dhammehi samaṅgibhūto samaṇo hoti, tena hi “āsavānaṃ khayā samaṇo hoti”ti tampi vacanaṃ micchā, ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “āsavānaṃ khayā samaṇo hoti”ti. Puna ca bhaṇitaṃ “catubbhi dhammehi samaṅgibhūtaṃ, taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke”ti. Tadidaṃ mahārāja vacanaṃ tesaṃ tesaṃ puggalānaṃ guṇavasena bhaṇitaṃ “catubbhi dhammehi samaṅgibhūtaṃ, taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke”ti, idaṃ pana niravasesavacanaṃ “āsavānaṃ khayā samaṇo hoti”ti.

Api ca mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā, te sabbe upādāyupādāya samaṇo khīṇāsavo aggamakkhāyati. Yathā mahārāja yāni kānici jalajathalajapupphāni, vassikaṃ tesaṃ aggamakkhāyati, avasesāni yāni kānici vividhāni pupphajātāni, sabbāni tāni pupphāni yeva, upādāyupādāya pana vassikaṃ yeva pupphaṃ janassa patthitaṃ pihayitaṃ. Evameva kho mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā, te sabbe upādāyupādāya samaṇo khīṇāsavo aggamakkhāyati.

Yathā vā pana mahārāja sabbadhaññānaṃ sālī aggamakkhāyati, yā kāci avasesā vividhā dhaññajātiyo, tā sabbā upādāyupādāya bhojanāni sarīrayāpanāya, sālī yeva tesaṃ aggamakkhāyati. Evameva kho mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā, te sabbe upādāyupādāya samaṇo khīṇāsavo aggamakkhāyatīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametāṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Aggaggasamaṇapañho navamo.

10. Vaṇṇabhaṇanapañha

10. Bhante Nāgasena bhāsitampeṭaṃ Bhagavatā * “mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, dhammassa vā, saṃghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na Ānando, na somanassaṃ, na cetaso uppilāvitattaṃ karaṇīyaṃ”ti, puna ca Tathāgato Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne ānandito sumano uppilāvito bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittesi—

“Rājāhamasmi Selāti, Dhammarājā anuttaro.

Dhammena cakkam vattemi, cakkam appaṭivattiyaṃ”ti¹.

Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, dhammassa vā saṃghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na Ānando, na somanassaṃ, na cetaso uppilāvitattaṃ karaṇīyaṃ”ti, tena hi Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne ānandito sumano uppilāvito bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittesīti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne ānandito sumano uppilāvito bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittesi, tena hi “mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, dhammassa vā saṃghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na Ānando, na somanassaṃ, na cetaso uppilāvitattaṃ karaṇīyaṃ”ti tampi vacanaṃ micchā, ayampi ubhato koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampeṭaṃ mahārāja Bhagavatā “mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, dhammassa vā saṃghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na Ānando, na somanassaṃ, na cetaso uppilāvitattaṃ karaṇīyaṃ”ti. Selassa ca brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittitaṃ—

“Rājāhamasmi Selāti, Dhammarājā anuttaro.

Dhammena cakkam vattemi, cakkam appaṭivattiyaṃ”ti.

Paṭhamaṃ mahārāja Bhagavatā dhammassa sabhāvasarasalakkhaṇaṃ sabhāvaṃ avitathaṃ bhūtaṃ tacchaṃ tathatthaṃ, paridīpayamānena bhaṇitaṃ “mamaṃ vā bhikkhave

* Dī 1. 3 piṭṭhe.

1. Ma 2. 352; Khu 1. 368 piṭṭhesu.

pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, dhammassa vā saṅghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na Ānando, na somanassaṃ, nacetaso uppilāvitattaṃ karaṇīyaṃ”ti. Yaṃ pana Bhagavatā Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhañṇamāne bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittitaṃ “rājāhamasmi Selāti, Dhammarājā anuttaro”ti taṃ na lābhahetu, na yasahetu, na attahetu, na pakkhahetu, na antevāsikamyatāya, atha kho anukampāya kāruṇṇena hitavasena evaṃ imassa dhammābhisamayo bhivissati tiṇṇaṅca māṇavakasatānanti, evaṃ bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ bhaṇitaṃ “rājāhamasmi Selāti, Dhammarājā anuttaro”ti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Vaṇṇabhaṇanapañho dasamo.

11. Ahimsāniggahapañha

11. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā * “ahimsāya cara loke, piyo hohisi māmmivā”ti. Puna ca bhaṇitaṃ + “niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaṇhārahan”ti. Niggaho nāma bhante Nāgasena hatthacchedo pādacchedo vadho bandanaṃ kāraṇā māraṇaṃ santativikopanaṃ, na etaṃ vacanaṃ Bhagavato yuttam, na ca Bhagavā arahati etaṃ vacanaṃ vatthuṃ. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “ahimsayaṃ paraṃ loke, piyo hohisi māmakoti”ti, tena hi “niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaṇhārahan”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ “niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaṇhārahan”ti, tena hi “ahimsayaṃ paraṃ loke, piyo hohisi māmakoti”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “ahimsayaṃ paraṃ loke, piyo hohisi māmakoti”ti, bhaṇitaṅca “niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe

* Khu 5. 220 piṭṭhe Jātake.

+ Khu 6. 3 piṭṭhe Jātake.

paggahārahan”ti. “Ahimsayaṃ paraṃ loke, piyo hohisi māmako”ti sabbesaṃ mahārāja Tathāgatānaṃ anumataṃ etaṃ, esā anusīṭṭhi, esā dhammadesanā, dhammo hi mahārāja ahimsālakkhaṇo, sabhāvavacananaṃ etaṃ. Yaṃ pana mahārāja Tathāgato āha “niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggahārahan”ti, bhāsā esā, uddhataṃ mahārāja cittaṃ niggahetabbaṃ, līnaṃ cittaṃ paggahetabbaṃ. Akusalaṃ cittaṃ niggahetabbaṃ, kusalaṃ cittaṃ paggahetabbaṃ. Ayoniso manasikāro niggahetabbo, yoniso manasikāro paggahetabbo. Micchāpaṭipanno niggahetabbo, sammāpaṭipanno paggahetabbo. Anariyo niggahetabbo ariyo paggahetabbo. Coro niggahetabbo, acoro paggahetabboti.

Hotu bhante Nāgasena, idāni tvaṃ paccāgatosi mama visayaṃ, yamaṃ pucchāmi, so me attho upagato. Coro pana bhante Nāgasena niggaṇhantena kathaṃ niggahetabboti. Coro mahārāja niggaṇhantena evaṃ niggahetabbo, paribhāsaniyo paribhāsitaḥ, daṇḍaniyo daṇḍetaḥ, pabbājanīyo pabbājetaḥ, bandhaniyo bandhitaḥ, ghātaniyo ghātaḥ. Yaṃ pana bhante Nāgasena corānaṃ ghātanaṃ, taṃ Tathāgatānaṃ anumatanti. Na hi mahārājāti. Kissa pana coro anusāsaniyo anumato Tathāgatānanti. Yo so mahārāja ghātiyati, na so Tathāgatānaṃ anumatiyā ghātiyati, sayamkatena so ghātiyati, api ca dhammānusīṭṭhiyā anusāsīyati, sakkā pana mahārāja tayā purisaṃ akārakaṃ anaparādhaṃ vīthiyaṃ carantaṃ gahetvā ghātayitunti. Na sakkā bhanteti. Kena kāraṇena mahārājāti. Akārakattā bhanteti. Evameva kho mahārāja na coro Tathāgatānaṃ anumatiyā haññati, sayamkatena so haññati, kiṃ panettha anusāsako kiñci dosaṃ āpajjati. Na hi bhanteti. Tena hi mahārāja Tathāgatānaṃ anusīṭṭhi sammānusīṭṭhi hotīti. Sādhu bhante Nāgasena evametam tathā sampañcchāmīti.

Ahimsāniggahapañho ekādasamo.

12. Bhikkhupaṇāmitapañha

12. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam̐ Bhagavatā * “akkodhano vigatakhilohamasmī”ti, puna ca Tathāgato there Sāriputtamoggallāne † saparise paṇāmesi, kiṃ nu kho bhante Nāgasena Tathāgato kupito parisam̐ paṇāmesi, udāhu tuṭṭho paṇāmesi, etaṃ tāva jānāhi imam̐ nāmāti. Yadi bhante Nāgasena kupito parisam̐ paṇāmesi, tena hi Tathāgatassa kodho appaṭivattito, yadi tuṭṭho paṇāmesi, tena hi avatthusmiṃ ajānantena paṇāmitā, ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam̐ mahārāja Bhagavatā “akkodhano vigatakhilohamasmī”ti, paṇāmitā ca therā Sāriputtamoggallānā saparisā, tañca pana na kopena. Idha mahārāja kocideva puriso mahāpathaviyā mūle vā khāṇuke vā pāsāṇe vā kaṭhale vā visame vā bhūmibhāge khalitvā patati, api nu kho mahārāja mahāpathavī kupitā taṃ pātetīti. Na hi bhante, natthi mahāpathaviyā kopo vā pasādo vā, anunayappaṭighavippamuttā mahāpathavī, sayameva so alaso khalitvā patitoti, evameva kho mahārāja natthi Tathāgatānam̐ kopo vā pasādo vā, anunayappaṭighavippamuttā Tathāgatā Arahanto Sammāsambuddhā, atha kho sayam̐ kateneva te attano aparādhena paṇāmitā.

Idha pana mahārāja mahāsamuddo na matena kuṇapena samvasati, yam̐ hoti mahāsamudde matam̐ kuṇapam̐, taṃ khippameva nicchubhati thalam̐ ussāreti, api nu kho mahārāja mahāsamuddo kupito taṃ kuṇapam̐ nicchubhatīti. Na hi bhante, natthi mahāsamuddassa kopo vā pasādo vā, anunayappaṭighavippamutto mahāsamuddoti. Evameva kho mahārāja natthi Tathāgatānam̐ kopo vā pasādo vā, anunayappaṭighavippamuttā Tathāgatā Arahanto Sammāsambuddhā, atha kho sayam̐ kateneva te attano aparādhena paṇāmitā.

Yathā mahārāja pathaviyā khalito patiyati, evam̐ Jinasāsanavare khalito paṇāmīyati. Yathā mahārāja samudde matam̐ kuṇapam̐

* Khu 1. 282 piṭṭhe Suttanipāte.

† Ma 2. 120 piṭṭhe.

nicchubhīyati, evaṃ Jinasāsanavare khalito paṇāmīyati. Yaṃ pana te mahārāja Tathāgato paṇāmesi, tesaṃ atthakāmo hitakāmo sukhakāmo visuddhikāmo “evaṃ ime jātijarābyādhimaraṇehi parimuccissantī”ti paṇāmesīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampañicchāmīti.

Bhikkhupaṇāmitapañho dvādasamo.

Paṇāmitavaggo tatiyo.

Imasmim vage dvādassa pañhā.

4. Sabbaññutañāvagga

1. Iddhikammavipākapañha

1. Bhante Nāgasena bhāsitampetam̐ Bhagavatā * “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ yadidaṃ Mahāmogallāno”ti. Puna ca kira so laguḷehi paripothito bhinnasīso sañcuṇṇitaṭṭhimaṃsadhamaṇichinnaparigatto¹ parinibbuto. Yadi bhante Nāgasena thero Mahāmogallāno iddhiyā koṭiṃ gato, tena hi laguḷehi pothito parinibbutoti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi laguḷehi paripothito parinibbuto, tena hi iddhiyā koṭiṃ gatoti tampi vacanaṃ micchā. Kiṃ na samattho iddhiyā attano upaghātaṃ apanayitum̐, sadevakassapi lokassa paṭisaraṇaṃ bhavitum̐ arahoti. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetam̐ mahārāja Bhagavatā “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ yadidaṃ Mahānogallāno”ti. Āyasmā ca Mahāmogallāno laguḷahato parinibbuto, tañca pana kammādhiggahitenāti.

Nanu bhante Nāgasena iddhimato iddhivisaṃyopi kammavipākopi dve acintiyā, acintiyena acintiyaṃ apanayitabbaṃ. Yathā nāma bhante keci phalakāmā kapitthena kapitthaṃ pothenti, ambena ambaṃ pothenti, evameva kho bhante Nāgasena acintiyena acintiyaṃ pothayitvā apanetabbanti. Acintiyānampi mahārāja ekaṃ adhimattaṃ balavataraṃ, yathā mahārāja mahiyā rājāno honti samajaccā, samajaccānampi tesam̐ eko sabbe abhibhavitvā āṇaṃ pavatteti, evameva kho mahārāja tesam̐ acintiyānaṃ kammavipākaṃ yeva adhimattaṃ balavataraṃ, kammavipākaṃ yeva sabbe abhibhaviya āṇaṃ pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsaṃ na labhanti.

* Am̐ 1. 23 piṭṭhe.

1. Dhamanimajjaparikatto (Sī, I), dhammanimiñjaparigatto (Syā)

Idha pana mahārāja koci puriso kismiñcideva pakaraṇe aparajjhati, na tassa mātā vā pitā vā bhaginī vā bhātaro vā sakhī vā sahāyakā vā¹ tāyanti, atha kho rājā yeva tattha abhibhaviya āṇaṃ pavatteti, kiṃ tattha kāraṇaṃ, aparādhikatā. Evameva kho mahārāja tesaṃ acintiyānaṃ kammavipākaṃ yeva adhimattaṃ balavataraṃ, kammavipākaṃ yeva sabbe abhibhaviya āṇaṃ pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsaṃ na labhanti.

Yathā vā pana mahārāja mahiyā davaḍāhe samuṭṭhite ghaṭasahassampi udakaṃ na sakkoti nibbāpetuṃ, atha kho aggi yeva tattha abhibhaviya āṇaṃ pavatteti, kiṃ tattha kāraṇaṃ, balavatā tejassa. Evameva kho mahārāja tesaṃ acinniyānaṃ kammavipākaṃ yeva adhimattaṃ balavataraṃ, kammavipākaṃ yeva sabbe abhibhaviya āṇaṃ pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsaṃ na labhanti, tasmā mahārāja āyasmato Mahāmoggalānassa kammādhiggahitassa laguḷehi pothiyamānassa iddhiyā samannāhāro nāhosīti. Sādhū bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampañcchāmīti.

Iddhikammavipākapañho paṭhamo.

2. Dhammavinayapañcchannāpañcchannapañha

2. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetāṃ Bhagavatā * “Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no pañcchanno”ti. + Puna ca pātimokkhuddeso kevalaṅca Vinayaṇṇakāṃ pihitaṃ pañcchannaṃ. Yadi bhante Nāgasena Jinasāsane yuttaṃ vā pattaṃ vā samayaṃ labhetha, vinayaṇṇatthi vivaṭā sobheyya, kena kāraṇena, kevalaṃ tattha sikkhā saṃyamo niyamo sīlaguṇa-ācāraṇṇatti attharaso dhammaraso vimuttiraso. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no pañcchanno”ti, tena hi “pātimokkhuddeso kevalaṅca Vinayaṇṇakāṃ pihitaṃ pañcchannaṃ”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi pātimokkhuddeso kevalaṅca Vinayaṇṇakāṃ pihitaṃ pañcchannaṃ, tena hi

1. Bhaginibhātaro vā sakhisahāyakā vā (Sī, I, Ka) * Vi 5. 218; Am 1. 216 piṭṭhe.

+ Vi 3. 155 piṭṭhe.

“Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocāti no paṭicchanno”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampeṭaṃ mahārāja Bhagavatā “Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocāti no paṭicchanno”ti. Puna ca pātimokkhuddeso kevalaṅca Vinayapiṭakaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ, tañca pana na sabbesaṃ, sīmaṃ katvā pihitaṃ.

Tividhena mahārāja Bhagavatā pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito, pubbakānaṃ Tathāgatānaṃ vaṃsavesena pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito, dhammassa garukattā pihito, bhikkhubhūmiyā garukattā pihito.

Kathaṃ pubbakānaṃ Tathāgatānaṃ vaṃsavesena pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito, eso vaṃso mahārāja sabbesaṃ pubbakānaṃ Tathāgatānaṃ yadidaṃ bhikkhumajjhe pātimokkhuddeso avasesānaṃ pihito. Yathā mahārāja khattiyānaṃ khattiyamāyā khattiyesu yeva carati, evameṭaṃ khattiyānaṃ lokassa paveṇī avasesānaṃ pihitā. Evameva kho mahārāja eso vaṃso sabbesaṃ pubbakānaṃ Tathāgatānaṃ yadidaṃ bhikkhumajjhe pātimokkhuddeso avasesānaṃ pihito.

Yathā vā pana mahārāja mahiyā gaṇā vattanti, seyyathidaṃ, mallā atoṇā pabbatā dhammagiriyaṃ brahmagiriyaṃ naṭakā naccakā laṅghakā pisācā maṇibhaddā puṇṇabaddhā candimasūriyā siridevatā kālīdevatā, sivā vasudevā ghanikā asipāsā bhaddiputtāti, tesāṃ tesāṃ rahassaṃ tesu tesu gaṇesu yeva carati, avasesānaṃ pihitaṃ. Evameva kho mahārāja eso vaṃso sabbesaṃ pubbakānaṃ Tathāgatānaṃ yadidaṃ bhikkhumajjhe pātimokkhuddeso avasesānaṃ pihito. Evaṃ pubbakānaṃ Tathāgatānaṃ vaṃsavesena pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito.

Kathaṃ dhammassa garukattā pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito, dhammo mahārāja garuko bhāriyo, tattha sammattakārī aññaṃ ārādheti, taṃ tattha paramparāsammattakāritāya pāpuṇāti, na taṃ tattha paramparāsammattakāritāya pāpuṇāti, mā cāyaṃ sāraddhammo

varadhammo asammattakārīnaṃ hatthagato oññāto avaññāto hīḷito khīḷito garahito bhavatu, mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo dujjanagato oññāto avaññāto hīḷito khīḷito garahito bhavatūti. Evaṃ dhammassa garukattā pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito.

Yathā mahārāja sāravarapavara-abhijātajātimitantarattalohitacandanam nāma savarapuramanugataṃ oññātaṃ avaññātaṃ hīḷitaṃ khīḷitaṃ garahitaṃ bhavati, evameva kho mahārāja mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo paramparā-asammattakārīnaṃ hatthagato oññāto avaññāto hīḷito khīḷito garahito bhavatu, mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo dujjanagato oññāto avaññāto hīḷito khīḷito garahito bhavatūti. Evaṃ dhammassa garukattā pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito.

Kathaṃ bhikkhubhūmiyā garukattā pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito, bhikkhubhāvo kho mahārāja loke atuliyo appamaṇo anagghiyo, na sakkā kenaci agghāpetuṃ tuletūṃ parimetuṃ, māyaṃ evarūpe bhikkhubhāve ṭhito lokena samasamo bhavatūti bhikkhūnaṃ yeva antare pātimokkhuddeso carati. Yathā mahārāja loke varapavarabhaṇḍaṃ vatthaṃ vā attharaṇaṃ vā gajaturaṅgarathasu-vaṇṇarajatamaṇimuttā-itthiratanādīni vā vijitakammasūrā vā¹ sabbe te rājānamupagacchanti, evameva kho mahārāja yāvata loke² sugatāgamapariyatti-ācārasamyamasīlasamvaraguṇā, sabbe te bhikkhusaṃghamupagatā bhavanti. Evaṃ bhikkhubhūmiyā garukattā pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihitoti. Sādhu bhante Nāgasena, evamevaṃ tathā sampañicchāmīti.

Dhammavinayapañicchānṇapañicchannapañho dutiyo.

3. Musāvādagarulahubhāvapañha

3. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā “sampañānamusāvāde pārājiko hoti”ti. Puna ca bhañitaṃ “sampañānamusāvāde lahukaṃ

1. Nijitakammasūrā vā (Sī, I)

2. Loke sikkhā (Sī, I)

āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvattjukan”ti. Bhante Nāgasena ko panettha viseso, kiṃ kāraṇaṃ, yañcekena musāvādena ucchijjati, yañcekena musāvādena satekiccho hoti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “sampajānamusāvāde pārājiko hoti”ti, tena hi “sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvattjukan”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ “sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvattjukan”ti, tena hi “sampajānamusāvāde pārājiko hoti”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “sampajānamusāvāde pārājiko hoti”ti. Bhaṇitañca “sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvattjukan”ti, tañca pana vatthivasena garukalahukaṃ hoti. Taṃ kiṃ maññasi mahārāja idha koci puriso parassa pāṇinā pahāraṃ dadeyya, tassa tumhe kiṃ daṇḍaṃ dhārethāti. Yadi so bhante āha “nakkhamāmi”ti, tassa mayaṃ akkhamamāne kahāpaṇaṃ harāpemāti. Idha pana mahārāja so yeva puriso tava pāṇinā pahāraṃ dadeyya, tassa pana ko daṇḍoti. Hatthampissa bhante chedāpeyyāma, pādampi chedāpeyyāma, yāva sīsaṃ kaḷīracchejjaṃ chedāpeyyāma, sabbampi taṃ gehaṃ vilumpāpeyyāma, ubhatopakkhe¹ yāva sattamaṃ kulaṃ samugghātāpeyyāmāti. Ko panettha mahārāja viseso, kiṃ kāraṇaṃ, yaṃ ekassa pāṇippahāre sukhumo kahāpaṇo daṇḍo, yaṃ tava pāṇippahāre hatthacchejjaṃ pādacchejjaṃ yāva kaḷīracchejjaṃ sabbagehādānaṃ ubhatopakkhe¹ yāva sattamakulā samugghātoti. Manussantarena bhanteti. Evameva kho mahārāja sampajānamusāvādo vatthivasena garukalahuko hotīti. Sādhu bhante Nāgasena, evameṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Musāvādagarulahubhāvapañho tatiyo.

1. Ubhatopasse (Sī, I, Ka)

4. Bodhisattadhammatāpañha

4. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhagavatā *

dhammatādhammapariyāye “pubbeva bodhisattānaṃ mātāpitaro niyatā honti, bodhi niyatā hoti, aggasāvakaṃ niyatā honti, putto niyato hoti, upaṭṭhāko niyato hoti”ti. Puna ca tumhe bhaṇatha “tusite kāye ṭhito bodhisatto aṭṭha mahāvilokanāni viloketi, kālaṃ viloketi, dīpaṃ viloketi, desaṃ viloketi, kulaṃ viloketi, janettim viloketi, āyuraṃ viloketi, māsaṃ viloketi, nekkhammaṃ viloketi”ti. Bhante Nāgasena aparipakke ñāṇe bujjhanaṃ natthi, paripakke ñāṇe na sakkā nimesantarampi āgametum, anatikkamanīyaṃ paripakkamānaṃ. Kasmā bodhisatto kālaṃ viloketi “kamhi kāle uppajjāmi”ti. Aparipakke ñāṇe bujjhanaṃ natthi, paripakke ñāṇe na sakkā nimesantarampi āgametum, kasmā bodhisatto kulaṃ viloketi “kamhi kule uppajjāmi”ti. Yadi bhante Nāgasena pubbeva bodhisattassa mātāpitaro niyatā, tena hi “kulaṃ viloketi”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi kulaṃ viloketi, tena hi “pubbeva bodhisattassa mātāpitaro niyatā”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Niyatā mahārāja pubbeva bodhisattassa mātāpitaro, kusañca bodhisatto viloketi. Kinti pana kulaṃ viloketi “ye me mātāpitaro, te khattiyā udāhu brāhmaṇā”ti. Evaṃ kulaṃ viloketi.

Aṭṭhannaṃ mahārāja pubbeva anāgataṃ oloketabbaṃ hoti. Katamesaṃ aṭṭhannaṃ, vāṇijassa mahārāja pubbeva vikkayabhaṇḍaṃ oloketabbaṃ hoti, hatthināgassa pubbeva soṇḍāya anāgato maggo oloketabbo hoti, sākaṭṭikassa pubbeva anāgataṃ titthaṃ oloketabbaṃ hoti, niyāmakassa pubbeva anāgataṃ tīraṃ oloketvā nāvā pesetabbā hoti, bhisakkassa pubbeva āyuraṃ oloketvā āturo upasaṅkamtabbo hoti, uttarasetussa pubbeva thirāthirabhāvaṃ jānitvā abhiruhitabbaṃ hoti, bhikkhussa pubbeva anāgataṃ kālaṃ paccavekkhitvā bhojanaṃ bhuñjitabbaṃ hoti, bodhisattānaṃ pubbeva kulaṃ oloketabbaṃ

* Dī 2. 10 piṭṭhe.

hoti “khattiyakulaṃ vā brāhmaṇakulaṃ vā”ti. Imesaṃ kho mahārāja aṭṭhannaṃ pubbeva anāgataṃ oloketabbaṃ hotīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampañicchāmīti.

Bodhisattadhammatāpañho catuttho.

5. Attanipātanapañha

5. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā * “na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya, yathādhammo kāretabbo”ti. Puna ca tumhe bhaṇatha “yattha katthaci Bhagavā sāvakaṇaṃ dhammaṃ desayamāno anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ deseti, yo hi koci jātijarābyādhimaraṇaṃ samatikkamati, taṃ paramāya pasaṃsāya pasaṃsatī”ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya, yathādhammo kāretabbo”ti, tena hi “jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ deseti”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ deseti, tena hi “na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya, yathādhammo kāretabbo”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ yo pāteyya, yathādhammo kāretabbo”ti. Yattha katthaci Bhagavatā sāvakaṇaṃ dhammaṃ desayamānena ca anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammo desito, tattha pana kāraṇaṃ atthi, yena Bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cāti.

Kim panettha bhante Nāgasena kāraṇaṃ, yena Bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cāti, sīlavā mahārāja sīlasampanno agadasamo sattānaṃ kilesavisavināsane, osadhasamo sattānaṃ kilesabyādhivūpasame, udakasamo sattānaṃ kilesarajojallāpaharaṇe, maṇiratanasamo sattānaṃ sabbasampattidāne, nāvāsamo sattānaṃ caturoghapāragamane, sathavāhasamo sattānaṃ jātikantāratāraṇe, vātasamo

* Vi 1. 104 piṭṭhe.

sattānaṃ tividhaggisantāpanibbāpane, mahāmeghasamo sattānaṃ mānasaparipūraṇe, ācariyasamo sattānaṃ kusalasikkhāpane, sudesakasamo sattānaṃ khemapathamācikkhaṇe. Evarūpo mahārāja bahuguṇo anekaguṇo appamāṇaguṇo guṇarāsi guṇapuñjo sattānaṃ vaḍḍhikaro sīlavā “mā vinassī”ti sattānaṃ anukampāya Bhagavā sikkhāpadaṃ paññapesi “na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya, yathādhammo kāretabbo”ti. Idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena Bhagavā paṭikkhipi. Bhāsitaṃpetarā mahārāja therena Kumārakassapena vicitrakathikena Pāyāsirajāñña paralokaṃ dīpayamānena * “yathā yathā kho rājañña samaṇabrāhmaṇā sīlavanto kalyāṇadhammā ciraṃ dīghamaddhānaṃ tiṭṭhanti, tathā tathā bahuṃ puññaṃ pasavanti, bahujanahitāya ca paṭipajjanti bahujanasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya devamanussānaṃ”ti.

Kena pana kāraṇena Bhagavā samādapesi, jātipi mahārāja dukkhā, jarāpi dukkhā, byādhipi dukkho, maraṇampi dukkhaṃ, sokopi dukkho, paridevopi dukkho, dukkhampi dukkhaṃ, domanassampi dukkhaṃ, upāyāsopi dukkho, appiyehi sampayogopi dukkho, piyehi vippayogopi dukkho, mātumaraṇampi dukkhaṃ. Pitumaraṇampi dukkhaṃ, bhātumaraṇampi dukkhaṃ, bhaginimaraṇampi dukkhaṃ, puttamaraṇampi dukkhaṃ dāramaraṇampi dukkhaṃ, dāsamaraṇampi dukkhaṃ¹, ñātimaraṇampi dukkhaṃ, ñātibyasanampi dukkhaṃ, rogabyasanampi dukkhaṃ, bhogabyasanampi dukkhaṃ, sīlabyasanampi dukkhaṃ, diṭṭhibyasanampi dukkhaṃ, rājabhayampi dukkhaṃ, corabhayampi dukkhaṃ, veribhayampi dukkhaṃ, dubbhikkhabhayampi dukkhaṃ, aggibhayampi dukkhaṃ, udakabhayampi dukkhaṃ, ūmibhayampi dukkhaṃ, āvaṭṭabhayampi dukkhaṃ, kumbhīlabhayampi dukkhaṃ, susukābhayampi dukkhaṃ, attānuvādabhayampi dukkhaṃ, parānuvādabhayampi dukkhaṃ, daṇḍabhayampi dukkhaṃ, duggatibhayampi dukkhaṃ, parisāsārajjabhayampi dukkhaṃ, ājīvabhayampi dukkhaṃ, maraṇabhayampi dukkhaṃ, vettehi tāḷanampi dukkhaṃ, kasāhi tāḷanampi dukkhaṃ, addhadaṇḍakehi tāḷanampi dukkhaṃ, hatthacchedanampi dukkhaṃ, pādacchedanampi dukkhaṃ, hatthapādacchedanampi dukkhaṃ, kaṇṇacchedanampi dukkhaṃ, nāsacchedanampi dukkhaṃ, kaṇṇanāsacchedanampi dukkhaṃ, bilaṅgathālikampi dukkhaṃ, saṅkhamuṇḍikampi dukkhaṃ, rāhumukhampi dukkhaṃ, jotimālikampi dukkhaṃ, hatthapajjotikampi dukkhaṃ, erakavattikampi dukkhaṃ, cīrakavāsikampi dukkhaṃ, eṇeyyākampi

* Dī 2. 264 piṭṭhe.

1. Idam vākyam Si-I-pothakesu natthi.

dukkhaṃ, baḷisamaṃsikampi dukkhaṃ, kahāpaṇikampi dukkhaṃ, khārāpatacchikampi dukkhaṃ, palighaparivattikampi dukkhaṃ, palālapīṭhakampi dukkhaṃ, tattena telena osiñcanampi dukkhaṃ, sunakhehi khādāpanampi dukkhaṃ, jīvasūlāropanampi dukkhaṃ, asinā sīsacchedanampi dukkhaṃ, evarūpāni mahārāja bahuvidhāni anekavidhāni dukkhāni saṃsāragato anubhavati.

Yathā mahārāja Himavantapabbate abhivuṭṭhaṃ udakaṃ Gaṅgāya nadiyā pāsāṇa sakkhara khara marumba āvaṭṭa gaggalaka ūmikavaṅka cadika āvaraṇanīvaraṇamūlakasākhāsu pariyottharati, evameva kho mahārāja evarūpāni bahuvidhāni anekavidhāni dukkhāni saṃsāragato anubhavati. Pavattaṃ mahārāja dukkhaṃ, appavattaṃ sukhaṃ. Appavattassa guṇaṃ pavatte¹ ca bhayaṃ dīpayamāno mahārāja Bhagavā appavattassa sacchikiriyāya jātijarābyādhimaraṇasamatikkamāya samādapesi, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena Bhagavā samādapesīti. Sādhu bhante Nāgasena sunibbeṭhito pañho, sukathitaṃ kāraṇaṃ, evametaṃ tathā sampāṭicchāmīti.

Attanipātanapañho pañcama.

6. Mettābhāvanānisamsapañha

6. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhagavatā “mettāya bhikkhave cetovimuttiyā āsevitāya bhāvitāya bahulīkatāya yānikatāya vatthukatāya anuṭṭhitāya paricitāya susamāraddhāya ekādasānisamsā pāṭikaṅkhā. Katame ekādasa, sukhaṃ supati, sukhaṃ paṭibujjhati, na pāpakaṃ supinaṃ passati, manussānaṃ piyo hoti, amanussānaṃ piyo hoti, devatā rakkhanti, nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati², tuvaṭaṃ cittaṃ samādhiyati, mukhavaṇṇo vipasīdati, asammūḷho kālaṃ karoti, uttariṃ appaṭivijjhanto brahmalokūpago hoti”ti. Puna ca tumhe bhaṇatha * “Sāmo kumāro mettāvihārī migasaṅghena parivuto pavane vicaranto pīḷiyakkhena raññā viddho visapītena sallena tattheva mucchito patito”ti.

1. Pavattassa (Ka)

2. Satthaṃ kamati (Syā) Am 3. 542; Vi 5. 249; Khu 9. 314 piṭṭhesu passitabbaṃ.

* Khu 6. 177 piṭṭhe.

Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “mettāya bhikkhave -pa- brahmalokūpago hotī”ti, tena hi “Sāmo kumāro mettāvihārī migasaṃghena parivuto pavane vicaranto Pīḷiyakkhena raññā viddho visapītena sallena tattheva mucchito patito”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Sāmo kumāro mettāvihārī migasaṃghena parivuto pavane vicaranto Pīḷiyakkhena raññā viddho visapītena sallena tattheva mucchito patito, tena hi “mettāya bhikkhave -pa- satthaṃ vā kamatī”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho sunipuṇo parisaṇho sukhumo gambhīro, api sunipuṇānaṃ manujānaṃ gatte sedaṃ moceyya, so tavānuppatto, vijāṭehi taṃ mahājaṭajaṭitaṃ, anāgatānaṃ Jinaputtānaṃ cakkhum̐ dehi nibbāhanāyāti.

Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja Bhagavatā “mettāya bhikkhave -pa- satthaṃ vā kamatī”ti. Sāmo ca kumāro mettāvihārī migasaṃghena parivuto pavane vicaranto Pīḷiyakkhena raññā viddho visapītena sallena tattheva mucchito patito, tattha pana mahārāja kāraṇaṃ atthi, katamaṃ tattha kāraṇaṃ, nete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāyete guṇā, Sāmo mahārāja kumāro ghaṭaṃ ukkhipanto tasmim̐ khaṇe mettābhāvanāya * pamatto ahosi.

Yasmim̐ mahārāja khaṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti, na tassa puggalassa tasmim̐ khaṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tasmim̐ okāsaṃ labhanti, nete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāyete guṇā. Idha mahārāja puriso saṅgāmasūro abhejjakavacajālikam̐ sannayhitvā saṅgāmaṃ otareyya, tassa sarā khittā upagantvā patanti vikiranti, na tasmim̐ okāsaṃ labhanti, neso mahārāja guṇo saṅgāmasūrassa, abhejjakavacajālikāyeso guṇo, yassa sarā khittā upagantvā patanti vikiranti. Evameva kho mahārāja nete guṇā puggalassa mettābhāvanāyete guṇā.

Yasmim̐ mahārāja khaṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti, na tassa puggalassa tasmim̐ khaṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, tasmim̐ okāsaṃ na labhanti.

* Khu 6. 174 piṭṭhe.

nete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāyete guṇā. Idha pana mahārāja puriso dibbaṃ antaradhānaṃ mūlaṃ hatthe kareyya, yāva taṃ mūlaṃ tassa hatthagataṃ hoti, tāva na añño koci pakatimanusso taṃ purisaṃ passati, neso mahārāja guṇo purisassa, mūlasseso guṇo antaradhānassa, yaṃ so pakatimanussānaṃ cakkhupathe na dissati. Evameva kho mahārāja nete guṇā puggalassa, mettābhāvanāyete guṇā.

Yasmiṃ mahārāja khaṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti, na tassa puggalassa tasmiṃ khaṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tasmiṃ okāsaṃ labhanti, nete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāyete guṇā. Yathā vā pana mahārāja purisaṃ sukataṃ mahāleṇamanuppaviṭṭhaṃ mahatimahāmegho abhivassanto na sakkoti temayitum, neso mahārāja guṇo purisassa, mahāleṇasseso guṇo, yaṃ mahāmegho abhivassamāno na taṃ temeti. Evameva kho mahārāja nete guṇā puggalassa, mettābhāvanāyete guṇā.

Yasmiṃ mahārāja khaṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti, na tassa puggalassa tasmiṃ khaṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tassa sakko nti ahitaṃ kātum, nete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāyete guṇāti. Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, sabbapāpanivāraṇā mettābhāvanāti. Sabbakusalaguṇāvahā mahārāja mettābhāvanā hitānampi ahitānampi, ye te sattā viññāṇabaddhā, sabbesaṃ mahānisamsā mettābhāvanā samvibhajitabbāti.

Mettābhāvanānisamsapañho chaṭṭho.

7. Kusalākusalasamavisamapañha

7. Bhante Nāgasena “kusalakārissapi akusalakārissapi vipāko samasamo, udāhu koci viseso atthi”ti. Atthi mahārāja

kusalassa ca akusalassa ca viśeso, kusalaṃ mahārāja sukhavipākāṃ
saggasaṃvattanikaṃ, akusalaṃ dukkhavipākāṃ nirayasāṃvattanikanti.

Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha “Devadatto ekantakaṇho,
ekantakaṇhehi dhammehi samannāgato, bodhisatto ekantasukko,
ekantasukkehi dhammehi samannāgato”ti. Puna ca Devadatto bhava bhava
yasena ca pakkhena ca bodhisattena samasamo hoti, kadāci adhikataro vā.
Yadā Devadatto nagare Bārāṇasiyaṃ Brahmaḍattassa rañño purohitaputto
ahosi, tadā bodhisatto chavakacaṇḍālo ahosi vijjādharo, vijjaṃ parijappitvā
akāle ambaphalāni nibbatesi, ettha tāva bodhisatto Devadattato jātiyā nihīno
yasena ca nihīno.

Puna caparaṃ yadā Devadatto rājā ahosi mahā mahīpati
sabbakāmasamaṅgī, tadā bodhisatto tassūpabhogo ahosi hatthināgo
sabbalakkhaṇasampanno, tassa cārugativilāsaṃ asahamāno rājā
vadhamicchanto hatthācariyaṃ evamavoca “asikkhito te ācariya hatthināgo,
tassa ākāsagamanāṃ nāma kāraṇaṃ karohī”ti, tatthapi tāva bodhisatto
Devadattato jātiyā nihīno lāmako tiracchānagato.

Puna caparaṃ yadā Devadatto manusso ahosi pavane naṭṭhāyiko, tadā
bodhisatto Mahāpathavī nāma makkaṭo ahosi, etthapi tāva dissati viśeso
manussassa ca tiracchānagatassa ca, tatthapi tāva bodhisatto Devadattato
jātiyā nihīno.

Puna caparaṃ yadā Devadatto manusso ahosi Soṇuttaro nāma nesādo
balavā balavataro nāgabalo, tadā bodhisatto Chaddanto nāma nāgarājā ahosi,
tadā so luddako taṃ hatthināgaṃ ghātesī, tatthapi tāva Devadattova
adhikataro.

Puna caparaṃ yadā Devadatto manusso ahosi vanacarako aniketavāsī,
tadā bodhisatto sakuṇo ahosi tittiro mantajjhāyī, tadāpi so vanacarako taṃ
sakuṇaṃ ghātesī, tatthapi tāva Devadattova jātiyā adhikataro.

Puna caparaṃ yadā Devadatto Kalābu nāma Kāsirājā¹ ahosi, tadā bodhisatto tāpaso ahosi khantivādī, tadā so rājā tassa tāpasassa kuddho hatthapāde vaṃsakaḷire viya chedāpesi, tatthapi tāva Devadatto yeva adhikataro jātiyā ca yasena ca.

Puna caparaṃ yadā Devadatto manusso ahosi vanacaro, tadā bodhisatto Nandiyo nāma vānarindo ahosi, tadāpi so vanacaro taṃ vānarindaṃ ghātesī saddhiṃ mātarā kaniṭṭhabhātikena ca, tatthapi tāva Devadatto yeva adhikataro jātiyā.

Puna caparaṃ yadā Devadatto manusso ahosi acelako Kārambhiyo nāma, tadā bodhisatto Paṇḍarako nāma nāgarājā ahosi, tatthapi tāva Devadatto yeva adhikataro jātiyā.

Puna caparaṃ yadā Devadatto manusso ahosi pavane jaṭilako, tadā bodhisatto Tacchako nāma mahāsūkaro ahosi, tatthapi tāva Devadatto yeva jātiyā adhikaro.

Puna caparaṃ yadā Devadatto Cetīsu Sūraparicaro nāma rājā ahosi upari purisamatte gagane vehāsaṅgamo, tadā bodhisatto Kapilo nāma brāhmaṇo ahosi, tatthapi tāva Devadatto yeva adhikataro jātiyā ca yasena ca.

Puna caparaṃ yadā Devadatto manusso ahosi Sāno nāma, tadā bodhisatto Ruru nāma migarājā ahosi, tatthapi tāva Devadatto yeva jātiyā adhikataro.

Puna caparaṃ yadā Devadatto manusso ahosi luddako pavanacaro, tadā bodhisatto hatthināgo ahosi, so luddako tassa hatthināgassa sattakkhattum dante chinditvā hari, tatthapi tāva Devadatto yeva yoniyā adhikataro.

Puna caparaṃ yadā Devadatto siṅgālo ahosi khattiyadhammo, so yāvata Jambudīpe padesarājāno te sabbe anuyutte akāsi,

1. Kāsikarājā (Ka)

tadā bodhisatto Vidhuro nāma paṇḍito ahoṣi, tathapi tāva Devadatto yeva yasena adhikataro.

Puna caparaṃ yadā Devadatto hatthināgo hutvā laṭukikāya sakuṇikāya puttake ghātesī, tadā bodhisattopi hatthināgo ahoṣi yūthapati, tathā tāva ubhopi te samasamā ahesuṃ.

Puna caparaṃ yadā Devadatto yakkho ahoṣi Adhammo nāma, tadā bodhisattopi yakkho ahoṣi Dhammo nāma, tathapi tāva ubhopi samasamā ahesuṃ.

Puna caparaṃ yadā Devadatto nāviko ahoṣi pañcannaṃ kulasaṭānaṃ issaro, tadā bodhisattopi nāviko ahoṣi pañcannaṃ kulasaṭānaṃ issaro, tathapi tāva ubhopi samasamā ahesuṃ.

Puna caparaṃ yadā Devadatto satthavāho ahoṣi pañcannaṃ sakaṭasaṭānaṃ issaro, tadā bodhisattopi satthavāho ahoṣi pañcannaṃ sakaṭasaṭānaṃ issaro, tathapi tāva ubhopi samasamā ahesuṃ.

Puna caparaṃ yadā Devadatto Sākho nāma migarājā ahoṣi, tadā bodhisattopi Nigrodho nāma migarājā ahoṣi, tathapi tāva ubhopi samasamā ahesuṃ.

Puna caparaṃ yadā Devadatto Sākho nāma senāpati ahoṣi, tadā bodhisattopi Nigrodho nāma rājā ahoṣi, tathapi tāva ubhopi samasamā ahesuṃ.

Puna caparaṃ yadā Devadatto Khaṇḍahālo nāma brāhmaṇo ahoṣi, tadā bodhisatto Cando nāma rājakumāro ahoṣi, tadā so Khaṇḍahālo yeva adhikataro.

Puna caparaṃ yadā Devadatto Brahmadatto nāma rājā ahoṣi, tadā bodhisatto tassa putto Mahāpadumo nāma kumāro ahoṣi, tadā so rājā sakaputtaṃ corapapāte khipāpesi, yato kutoci pitāva puttānaṃ adhikataro hoti viṣiṭṭhoti, tathapi tāva Devadatto yeva adhikataro.

Puna caparaṃ yadā Devadatto Mahāpātāpo nāma rāja ahoṣi, tadā bodhisatto tassa putto Dhammapālo nāma kumāro ahoṣi, tadā so rājā sakaputtassa hatthapāde sīsañca chedāpesi, tatthapi tāva Devadatto yeva uttaro adhikataro.

Ajjetarahi ubhopi Sakyakule jāyimsu, bodhisatto Buddho ahoṣi sabbaññū Lokanāyako, Devadatto tassa devātidevassa sāsane pabbajitvā iddhaṃ nibbattetvā Buddhālayaṃ akāsi. Kinnu kho bhante Nāgasena yaṃ mayā bhaṇitaṃ, taṃ sabbaṃ tatthaṃ udāhu vitathanti.

Yaṃ tvaṃ mahārāja bahuvidhaṃ kāraṇaṃ osāresi, sabbaṃ taṃ tatheva no aññathāti. Yadi bhante Nāgasena kaṇhopi sukkopi samasamagatikā honti, tena hi kusalampi akusalampi samasamavipākaṃ hotīti. Na hi mahārāja kusalampi akusalampi samasamavipākaṃ hoti, na hi mahārāja Devadatto sabbajanehi paṭiviruddho, bodhisatteneva paṭiviruddho. Yo tassa bodhisattena paṭiviruddho, so tasmim̄ tasmim̄ yeva bhava paccati phalaṃ deti. Devadattopi mahārāja issariye ṭhito janapadesu ārakkhaṃ deti, setuṃ sabhaṃ puññasālaṃ kāreti, samaṇabrāhmaṇānaṃ kapaṇaddhikavaṇṇibbakānaṃ nāthānāthānaṃ yathāpaṇihitaṃ dānaṃ deti. Tassa so vipākena bhava bhava sampattiyo paṭilabhati. Kassetāṃ mahārāja sakkā vattuṃ vinā dānena damena saṃyamena uposathakammena sampattiṃ anubhavissatīti.

Yaṃ pana tvaṃ mahārāja evaṃ vadesi “Devadatto ca bodhisatto ca ekato anuparivattanti”ti, so na jātisatassa accayena samāgamo ahoṣi, na jātisahasassa accayena, na jātisatasahasassa accayena, kadāci karahaci bahūnaṃ ahorattānaṃ accayena samāgamo ahoṣi. Yaṃ panetaṃ mahārāja Bhagavatā * **Kāṇakacchapopamaṃ** upadassitaṃ manussattappaṭilābhāya, tathūpamaṃ mahārāja imesaṃ samāgamaṃ dhārehi.

Na mahārāja bodhisattassa Devadatteneva saddhiṃ samāgamo ahoṣi, theropi mahārāja Sāriputto anekesu jātisatasahasassesu bodhisattassa pitā ahoṣi, mahāpitā ahoṣi, cūḷapitā

* Saṃ 3. 397 piṭṭhe.

ahosi, bhātā ahosi, putto ahosi, bhāgineyyo ahosi, mitto ahosi.

Bodhisattopi mahārāja anekesu jātisatasahassesu therassa Sāriputtassa pitā ahosi, mahāpitā ahosi, cūḷapitā ahosi, bhātā ahosi, putto ahosi, bhāgineyyo ahosi, mitto ahosi, sabbepi mahārāja sattanikāyapariyāpannā saṃsārasotamanugatā saṃsārasotena vuyhantā appiyehipi piyehipi samāgacchanti. Yathā mahārāja udakaṃ sotena vuyhamānaṃ suci-asucikalyāṇapāpakena samāgacchati, evameva kho mahārāja sabbepi sattanikāyapariyāpannā saṃsārasotamanugatā saṃsārasotena vuyhantā appiyehipi piyehipi samāgacchanti. + Devadatto mahārāja yakkho samāno attanā adhammo pare adhamme niyojetvā sattapaññāsavassakoṭṭiyo saṭṭhi ca vassasatasahassāni mahāniraye pacci, bodhisattopi mahārāja yakkho samāno attanā dhammo pare dhamme niyojetvā sattapaññāsavassakoṭṭiyo saṭṭhi ca vassasatasahassāni sagge modi sabbakāmasamaṅgī, api ca mahārāja Devadatto imasmim bhave Buddhaṃ anāsādanīyamāsādayitvā samaggañca saṃghaṃ bhinditvā pathaviṃ pāvīsi, Tathāgato bujjhitvā sabbadhamme parinibbuto upadhisaṅkhayeti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Kusalākusalasamavisamapañho sattamo.

8. Amarādevīpañha

8. Bhante Nāgasena bhāsitampetam Bhagavatā—

“Sace labhetha khaṇam vā raho vā,
Nimantakam¹ vāpi labhetha tādisaṃ.
Sabbāva² itthī kayirum³ nu pāpaṃ,
Aññaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin”ti.

Puna ca kathīyati * “Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājappaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā

+ Khu 5. 229 piṭṭhe.

2. Sabbāpi (Sī, I)

* Jātakaṭṭha 6. 210 piṭṭhe.

1. Nivātakam (Khu 6. 123 piṭṭhe Kuṇāḷajātake)

3. Kareyyum (Sī, I, Ka)

sahassena nimantīyamānā pāpaṃ nākāsi”ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “sace -pa- saddhin”ti. Tena hi “Mahosadhassa bhariyā -pa- nākāsi”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Mahosadhassa bhariyā -pa- nākāsi, tena hi “sace -pa- saddhin”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “sace -pa- saddhin”ti. Kathīyati ca “Mahosadhassa bhariyā -pa- nākāsi”ti. Kareyya sā mahārāja itthī sahassaṃ labhamānā tādisena purisena saddhim pāpakammaṃ, na sā kareyya sace khaṇaṃ vā raho vā nimantakaṃ vāpi tādisaṃ labheyya, vicinantī sā mahārāja Amarā itthī na addasa khaṇaṃ vā raho vā nimantakaṃ vāpi tādisaṃ.

Idha loke garahabhayā khaṇaṃ na passi, paraloke nirayabhayā khaṇaṃ na passi, kaṭukavipākaṃ pāpanti khaṇaṃ na passi, piyaṃ amuñcitukāmā khaṇaṃ na passi, sāmikassa garukatāya khaṇaṃ na passi, dhammaṃ apacāyantī khaṇaṃ na passi, anariyaṃ garahantī khaṇaṃ na passi, kiriyaṃ abhinditukāmā khaṇaṃ na passi. Evarūpehi bahūhi kāraṇehi khaṇaṃ na passi.

Rahopi sā loke vicinitvā apassantī pāpaṃ nākāsi. Sace sā manussehi raho labheyya, atha amanussehi raho na labheyya. Sace amanussehi raho labheyya, atha paracittavidūhi pabbajitehi raho na labheyya. Sace paracittavidūhi pabbajitehi raho labheyya, atha paracittavidūnīhi devatāhi raho na labheyya. Sace paracittavidūnīhi devatāhi raho labheyya, attanāva pāpehi raho na labheyya. Sace attanāva pāpehi raho labheyya, atha adhammena raho na labheyya. Evarūpehi bahuvidhehi kāraṇehi raho alabhitvā pāpaṃ nākāsi.

Nimantakampi sā loke vicinitvā tādisaṃ alabhanāti pāpaṃ nākāsi. Mahosadho mahārāja paṇḍito aṭṭhavīsatiyā aṅgehi samannāgato. Katamehi aṭṭhavīsatiyā aṅgehi samannāgato, Mahosadho mahārāja sūro hirimā ottappi sapakkho mittasampanno khamo silavā saccavādī soceyyasampanno akkodhano anatimānī anusūyako vīriyavā āyūhako saṅgāhako saṃvibhāgī sakhilo nivātavutti saṅho asaṅho amāyāvī atibuddhisampanno kittimā vijjāsampanno hitesī

upanissitānaṃ paṭthito sabbajanassa dhanavā yasavā. Mahosadho mahārāja paṇḍito imehi aṭṭhavīsatiyā aṅgehi samannāgato, sā aññaṃ tādisaṃ nimantakaṃ alabhivā pāpaṃ nākāsīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Amarādevīpañho aṭṭhamo.

9. Arahanta-abhāyanapañha

9. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā “vigatabhayasantāsā arahanto”ti. * Puna ca nāgare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthim Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni pariccajivā jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ ṭhapetvā theram Ānandaṃ. Kinnu kho bhante Nāgasena te arahanto bhayā pakkantā, paññāyissati sakena kammenāti Dasabalaṃ pātetukāmā pakkantā, udāhu Tathāgatassa atulaṃ vipulamasamaṃ pāṭihāriyaṃ daṭṭhukāmā pakkantā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “vigatabhayasantāsā arahanto”ti, tena hi “nagare -pa- Ānandan”ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi nāgare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthaṃ Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni pariccajivā jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ ṭhapetvā theram Ānandaṃ, tena hi “vigatabhayasantāsā arahanto”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “vigatabhayasantāsā arahanto”ti, nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthim Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni pariccajivā jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ ṭhapetvā theram Ānandaṃ, tañca pana na bhayā, nāpi Bhagavantaṃ pātetukāmatāya.

Yena pana mahārāja hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā tāseyyūṃ vā, so hetu arahantānaṃ samucchinnō, tasmā vigatabhayasantāsā arahanto, bhāyati nu mahārāja mahāpathavī khaṇantepe bhindantepe dhārentepi samuddapabbatagirisikhareti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇena mahārājāti. Natthi bhante mahāpathaviyā so hetu, yena hetunā

* Vi 4. 356 piṭṭhe.

mahāpathavī bhāyeyya vā tāseyya vāti, evameva kho mahārāja natthi arahantānaṃ so hetu, yena hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā tāseyyūṃ vā.

Bhāyati nu mahārāja girisikharaṃ chindante vā bhindante vā patante vā agginā dahante vāti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇena mahārājāti. Natti bhante girisikharassa so hetu, yena hetunā girisikharaṃ bhāyeyya vā tāseyya vāti, evameva kho mahārāja natthi arahantānaṃ so hetu, yena hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā tāseyyūṃ vā.

Yadipi mahārāja lokadhātusatasahassesu ye keci sattanikāyapariyāpannā sabbe pi te sattihattā ekaṃ arahantaṃ upadhāvitvā tāseyyūṃ, na bhavyeva arahato cittaṃ kiñci aññathattaṃ, kiṃ kāraṇaṃ, aṭṭhānāmanavakāsatāya.

Api ca mahārāja tesāṃ khīṇāsavānaṃ evaṃ cetoparivitakko ahosi “ajja naravarapavare jinavaravasabhe nagaravaramanuppaviṭṭhe vīthiyā Dhanapālako hatthī āpatissati, asaṃsayamatidevadevaṃ upaṭṭhāko na pariccajissati, yadi mayaṃ sabbe pi Bhagavantaṃ na pariccajissāma, Ānandassa guṇo pākaṭo na bhavissati, na heva ca Tathāgataṃ samupagamissati hatthināgo, handa mayaṃ āpagacchāma, evamidaṃ mahato janakāyassa kilesabandhanamokkho bhavissati, Ānandassa ca guṇo pākaṭo bhavissati”ti. Evaṃ te arahanto ānisaṃsaṃ disvā disāvidisaṃ pakkantāti. Suvibhatto bhante Nāgasena pañho, evametaṃ natthi arahantānaṃ bhayaṃ vā santāso vā, ānisaṃsaṃ disvā arahanto pakkantā disāvidisanti.

Arahanta-abhāyanapañho navamo.

10. Buddhasabbaññubhāvapañha

10. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha * “Tathāgato sabbaññū”ti. Puna ca bhaṇatha + “Tathāgatena Sāriputtamoggallānappamukhe bhikkhusaṃghe

* Khu 7. 139; Khu 8. 176; Khu 9. 376 piṭṭhesu.

+ Ma 2. 120 piṭṭhādīsu.

paṇāmite Cātumeyyakā ca Sakyā brahmā ca Sahampati bījūpamañca vacchataruṇūpamañca upadassetvā Bhagavantam pasādesum khamāpesum nijjhattam akaṃsū”ti. Kinnu kho bhante Nāgasena aññātā tā upamā Tathāgatassa, yāhi Tathāgato upamāhi orato khamito upasanto nijjhattam gato. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatassa tā upamā aññātā, tena hi Buddho asabbaññū, yadi ñātā, tena hi okassa pasayha vīmaṃsāpekkho paṇāmesi, tena hi tassa akāruññatā sambhavati. Ayampi ubhato koṭiko paṇho tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

Sabbaññū mahārāja Tathāgato, tāhi ca upamāhi Bhagavā pasanno orato khamito upasanto nijjhattam gato, dhammassāmī mahārāja Tathāgato, Tathāgatappavediteheva te opammehi Tathāgataṃ ārādhesum tosesum pasādesum, tesañca Tathāgato pasanno “sādhū”ti abbhānumodī.

Yathā mahārāja itthī sāmikassa santakeneva dhanena sāmikaṃ ārādheti toseti pasādeti, tañca sāmiko “sādhū”ti abbhānumodati, evameva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteheva opammehi Tathāgataṃ ārādhesum tosesum pasādesum, tesañca Tathāgato pasanno “sādhū”ti abbhānumodī.

Yathā vā pana mahārāja kappako rañño santakeneva suvaṇṇaphaṇakena rañño uttamaṅgam pasādhayamāno rājānaṃ ārādheti toseti pasādeti, tassa ca rājā pasanno “sādhū”ti abbhānumodati, yathicchitamanuppadeti, evameva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteheva opammehi Tathāgataṃ ārādhesum tosesum pasādesum, tesañca Tathāgato pasanno “sādhū”ti abbhānumodī.

Yathā vā pana mahārāja saddhivihāriko upajjhāyābhattam piṇḍapātam gahetvā upajjhāyassa upanāmento upajjhāyam ārādheti toseti pasādeti, tañca upajjhāyo pasanno “sādhū”ti abbhānumodati,

evameva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā brahmā ca Sahampati
Tathāgatappavediteheva opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ
pasādesuṃ, tesañca Tathāgato pasanno “sādhū”ti abbhānumoditvā
sabbadukkhaparimuttiyā dhammaṃ desesīti. Sādhū bhante Nāgasena,
evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Buddhasabbaññubhāvapañho dasamo.

Sabbaññutaññāvaggo catuttho.

Imasmiṃ vagge dasa pañhā.

5. Santhavavagga

1. Santhavapañha

1. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhāgavatā—

* “Santhavato bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyate rajo.

Anīketamasanthavaṃ, etaṃ ve Munidassanaṃ”ti.

Puna ca Bhāgavatā bhaṇitaṃ⁺ “vihāre kāraye ramme, vāsāyetha bahussute”ti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ “santhavato bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyate rajo. Anīketamasanthavaṃ, etaṃ ve Munidassanaṃ”ti. Tena hi “vihāre kāraye ramme, vāsāyetha bahussute”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ “vihāre kāraye ramme, vāsāyetha bahussute”ti, tena hi “santhavato bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyate rajo. Anīketamasanthavaṃ, etaṃ ve Munidassanaṃ”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhāgavatā “santhavato bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyate rajo. Anīketamasanthavaṃ, etaṃ ve Munidassanaṃ”ti, bhaṇitañca “vihāre kāraye ramme, vāsāyetha bahussute”ti. Yaṃ mahārāja Bhāgavatā bhaṇitaṃ “santhavato bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyate rajo. Anīketamasanthavaṃ, etaṃ ve Munidassanaṃ”ti, taṃ sabhāvavacanaṃ asesavacanaṃ nissesavacanaṃ nippariyāyavacanaṃ samaṇānucchavaṃ samaṇasārappaṃ samaṇappaṭirūpaṃ samaṇārahaṃ samaṇagocaraṃ samaṇappaṭipadā samaṇappaṭipatti. Yathā mahārāja āraññako migo araññe pavane caramāno niralayo anīketo yathicchakaṃ sayati, evameva kho mahārāja bhikkhunā “santhavato bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyate rajo. Anīketamasanthavaṃ, etaṃ ve Munidassanaṃ”ti cintetabbaṃ.

Yaṃ pana mahārāja Bhāgavatā bhaṇitaṃ “vihāre kāraye ramme, vāsāyetha bahussute”ti, taṃ dve atthavase sampassāmānena Bhāgavatā bhaṇitaṃ. Katame dve, vihāradānaṃ nāma sabbabuddhehi vaṇṇitaṃ anumataṃ

* Khu 1. 309 piṭṭhe Suttanipāte.

+ Vi 4. 314 piṭṭhe.

thomitaṃ pasatthaṃ, taṃ te vihāradānaṃ datvā jātijarāmaṇā
parimuccissantīti. Ayaṃ tāva paṭhamo ānisaṃso vihāradāne.

Puna caparaṃ vihare vijjamāne bhikkhuniyo byattasaṅketā bhavissanti,
sulabhaṃ dassanaṃ dassanakāmānaṃ, anikete duddassanā bhavissantīti.
Ayaṃ dutiyo ānisaṃso vihāradāne. Ime dve atthavase sampassamānena
Bhagavatā bhaṇitaṃ “vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute”ti, na
tatha Buddhaputtana ālayo karaṇīyo niketeti. Sādhu bhante Nāgasena,
evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Santhavapañho paṭhamo.

2. Udarasaṃyatapañha

2. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā—

* “Uttiṭṭhe nappamajjeyya, udare saṃyato siyā”ti.

Puna ca Bhagavatā bhaṇitaṃ + “ahaṃ kho panudāyi appekadā iminā
pattena samatittikampi bhuñjāmi, bhiiyopi bhuñjāmī”ti. Yadi bhante
Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “uttitṭhe nappamajjeyya, udare saṃyato
siyā”ti, tena hi “ahaṃ kho panudāyi appekadā iminā pattena samatitthikampi
bhuñjāmi, bhiiyopi bhuñjāmī”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi
Tathāgatena bhīṇitaṃ “ahaṃ kho panudāyi appekadā iminā pattena
samatitthikampi bhuñjāmī”ti, tena hi “uttitṭhe nappamajjeyya, udare saṃyato
siyā”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto,
so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “uttitṭhe nappamajjeyya, udare
saṃyato siyā”ti, bhaṇitaṃca “ahaṃ kho panudāyi appekadā iminā pattena
samatittikampi bhuñjāmi, bhiiyopi bhuñjāmī”ti. Yaṃ mahārāja Bhagavatā
bhaṇitaṃ “uttitṭhe nappamajjeyya, udare saṃyato siyā”ti, taṃ
sabhāvavacanaṃ asesavacanaṃ nissesavacanaṃ nippariyāyavacanaṃ
bhūtavacanaṃ tacchavacanaṃ yāthāvavacanaṃ aviparītavacanaṃ
isivacanaṃ Munivacanaṃ Bhagavantāvavacanaṃ

* Khu 1. 38 piṭṭhe Dhammapade.

+ Ma 2. 199 piṭṭhe.

arahantavacanaṃ Paccekabuddhavacanaṃ Jinavacanaṃ sabbaññuvacanaṃ
Tathāgatassa Arahato Sammāsambuddhassa vacanaṃ.

Udare asaṃyato mahārāja pāṇampi hanati, adinnampi ādiyati,
paradārampi gacchati, musāpi bhaṇati, majjampi pivati, mātarampi jīvitā
voropeti, pitarampi jīvitā voropeti, arahantampi jīvitā voropeti, saṃghampi
bhindati, duṭṭhena cittena Tathāgatassa lohitampi uppādeti. Nanu mahārāja
Devadatto udare asaṃyato saṃghaṃ bhinditvā kappatṭhiyaṃ kammaṃ
āyūhi¹. Evarūpāni mahārāja aññānīpi bahuvīdhāni kāraṇāni disvā Bhagavatā
bhaṇitaṃ “uttitṭhe nappamajjeyya, udare saṃyato siyā”ti.

Udare saṃyato mahārāja catusaccābhisamayaṃ abhisameti, cattāri
sāmaññaphalāni sacchikaroti, catūsu paṭisambhidāsu aṭṭhasu samāpattīsu
chasu abhiññāsu vasībhāvaṃ pāpuṇāti, kevalaṅca samaṇadhammaṃ pūreti.
Nanu mahārāja sukapotako udare saṃyato hutvā yāva Tāvātimsabhavanaṃ
kampetvā Sakkaṃ Devānamindaṃ upaṭṭhānamupanesi, evarūpāni mahārāja
aññānīpi bahuvīdhāni kāraṇāni disvā Bhagavatā bhaṇitaṃ “uttitṭhe
nappamajjeyya, udare saṃyato siyā”ti.

Yaṃ pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ “ahaṃ kho panudāyi appekadā
iminā pattena samatittikampi bhuñjāmi, bhīyyopi bhuñjāmi”ti, taṃ
katakiccena niṭṭhitakiriyena siddhatthena vusitavosānena nirāvaraṇena
sabbaññunā sayambhunā Tathāgatena attānaṃ upādāya bhaṇitaṃ.

Yathā mahārāja vantassa virittassa anuvāsītassa āturaṃ sappāyakiriyā
icchitabbā hoti, evameva kho mahārāja sakilesassa adiṭṭhasaccassa udare
saṃyamo karaṇīyo hoti. Yathā mahārāja maṇīratanaṃ sappabhāsassa
jātimantaṃ abhijātīparisuddhassa majjananighaṃsanaparīsodhanaṃ
karaṇīyaṃ na hoti, evameva kho mahārāja Tathāgatassa Buddhavisaye
pāramiṃ gatassa kiriyākaraṇesu āvaraṇaṃ na hotīti. Sādhu bhante
Nāgasena, evametam tathā sampañcchāmīti.

Udarasaṃyatapañho dutiyo.

3. Buddha-appābādhapañha

3. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhagavatā + “ahamasmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto”ti. Puna ca bhaṇitaṃ Bhagavatā * “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yadidaṃ Bākulo”ti. Bhagavato ca sarīre bahukkhattum ābādhō uppanno dissati. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato anuttaro, tena hi “etadaggaṃ -pa- Bākulo”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi thero Bākulo appābādhānaṃ aggo, tena hi “ahamasmi -pa- Sallakatto”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “ahamasmi -pa- sallakatto”ti, bhaṇitañca “etadaggaṃ -pa- Bākulo”ti, tañca pana bāhirānaṃ āgamānaṃ adhigamānaṃ pariyattīnaṃ attani vijjamānataṃ sandhāya bhāsitaṃ.

Santi kho pana mahārāja Bhagavato sāvakā ṭhānacaṅkamikā, te ṭhānena caṅkamena divārattim vītināmenti, Bhagavā pana mahārāja ṭhānena caṅkamena nisajjāya sayanena divārattim vītināmeti, ye te mahārāja bhikkhū ṭhānacaṅkamikā, te tena aṅgena atirekā.

Santi kho pana mahārāja Bhagavato sāvakā ekāsanikā, te jīvitahetupi dutiyaṃ bhojanaṃ na bhuñjanti, Bhagavā pana mahārāja dutiyampi yāva tatiyampi bhojanaṃ bhuñjati, ye te mahārāja bhikkhū ekāsanikā, te tena aṅgena atirekā, anekavidhāni mahārāja tāni kāraṇāni tesam tesam taṃ taṃ sandhāya bhaṇitāni. Bhagavā pana mahārāja anuttaro sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāḍassanena dasahi ca balehi catūhi vesārajjehi aṭṭhārasahi Buddhadhammehi chahi asādhāraṇehi ñāṇehi, kevale ca Buddhavisaye taṃ sandhāya bhaṇitaṃ “ahamasmi -pa- sallakatto”ti.

Idha mahārāja manussesu eko jātimā hoti, eko dhanavā, eko vijavā, eko sippavā, eko sūro, eko vicakkaṇo, sabbepete abhibhaviya rājā yeva tesam uttamo hoti, evameva kho mahārāja Bhagavā sabbasattānaṃ aggo jeṭṭho seṭṭho.

+ Khu 1. 264 piṭṭhe Itivuttake.

* Am 1. 25 piṭṭhe.

Yaṃ pana āyasmā Bākulo appābādho ahoṣi, taṃ abhinīhāravasena, so hi mahārāja Anomadassissa¹ Bhagavato udaravātābādhe uppanne Vipassissa ca Bhagavato aṭṭhasaṭṭhiyā ca bhikkhusatasahassānaṃ tiṇapupphakaroge uppanne sayāṃ tāpaso samāno nānābhēsajjehi taṃ byādhiṃ apanetvā appābādhatāṃ patto, bhaṇito ca “etaḍaggaṃ -pa- Bākulo”ti.

Bhagavato mahārāja byādhiṃhi uppajjantepi anuppajjantepi dhutaṅgaṃ ādiyantepi anādiyantepi natthi Bhagavatā sadiso koci satto. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena * **Samyuttanikāyavaralañchake**—

“Yāvatā bhikkhave sattā apadā vā dvipadā vā catuppadā vā bahuppadā vā rūpino vā arūpino vā saññino vā asaññino vā nevasaññināsaññino vā, Tathāgato tesāṃ aggamakkhāyati Arahaṃ Sammāsambuddho”ti. Sādhu bhante Nāgasena, evametāṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Buddha-appābādhapāṇho tatiyo.

4. Magguppādanapañha

4. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetāṃ Bhagavatā + “Tathāgato bhikkhave Arahaṃ Sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā”ti. Puna ca bhaṇitaṃ ++ “addasaṃ khvāhaṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasaṃ pubbakehi Sammāsambuddhehi anuyātan”ti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato anuppannassa maggassa uppādetā, tena hi “addasaṃ khvāhaṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasaṃ pubbakehi Sammāsambuddhehi anuyātan”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ “addasaṃ khvāhaṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasaṃ pubbakehi Sammāsambuddhehi anuyātan”ti, tena hi “Tathāgato bhikkhave Arahaṃ Sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

1. Khu 3. 385 piṭṭhe Apadāne.

* Saṃ 3. 38; Aṃ 1. 343; Aṃ 2. 29; Aṃ 3. 273; Khu 1. 255 piṭṭhesupi.

+ Ma 3. 59; Saṃ 2. 54; Khu 7. 138; Khu 8. 175; Khu 9. 375 piṭṭhesu.

++ Saṃ 1. 329 piṭṭhe.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “Tathāgato bhikkhave Arahaṃ Sammāsambuddho anuppanassa maggassa uppādetā”ti. Bhaṇitañca “addasaṃ khvāhaṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasaṃ pubbakehi Sammāsambuddehi anuyātan”ti, taṃ dvayampi sabhāvavacanameva, pubbakānaṃ mahārāja Tathāgatānaṃ antaradhānena asati anusāsake maggo antaradhāyi, taṃ¹ Tathāgato maggaṃ luggaṃ paluggaṃ gūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asaṅcaraṇaṃ paññācakkhunā sampassamāno² addasa pubbakehi Sammāsambuddehi anuyātaṃ, taṃkāraṇā āha “addasaṃ khvāhaṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasaṃ pubbakehi Sammāsambuddehi anuyātan”ti.

Pubbakānaṃ mahārāja Tathāgatānaṃ antaradhānena asati anusāsake luggaṃ paluggaṃ gūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asaṅcaraṇaṃ maggaṃ yaṃ dāni Tathāgato saṅcaraṇaṃ akāsi, taṃkāraṇā āha “Tathāgato bhikkhave Arahaṃ Sammāsambuddho anuppanassa maggassa uppādetā”ti.

Idha mahārāja rañño cakkavattissa antaradhānena maṇiratanam girisikhantare niliyati, aparassa cakkavattissa sammāpaṭipattiyā upagacchati, api nu kho taṃ mahārāja maṇiratanam tassa pakatanti. Na hi bhante, pākatikam yeva taṃ maṇiratanam, tena pana nibbattanti³, evameva kho mahārāja pākatikam pubbakehi Tathāgatehi anuciṇṇam aṭṭhaṅgikam sivaṃ maggaṃ asati anusāsake luggaṃ paluggaṃ gūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asaṅcaraṇaṃ Bhagavā paññācakkhunā sampassamāno uppādesi, saṅcaraṇam akāsi, taṃkāraṇā āha “Tathāgato bhikkhave Arahaṃ Sammāsambuddho anuppanassa maggassa uppādeti”ti.

Yathā vā pana mahārāja santaṃ yeva puttaṃ yoniyā janayitvā mātā “janikā”ti vuccati, evameva kho mahārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ gūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asaṅcaraṇaṃ paññācakkhunā sampassamāno uppādesi, saṅcaraṇam akāsi, taṃkāraṇā āha “Tathāgato bhikkhave Arahaṃ Sammāsambuddho anuppanassa maggassa uppādetā”ti.

Yathā vā pana mahārāja koci puriso yaṃ kiñci naṭṭhaṃ passati, “tena taṃ bhaṇḍam nibbattitaṃ”ti jano voharati, evameva kho mahārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ gūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ

1. So taṃ (Sī, I, Ka)

2. Sammasamāno (Sī, I)

3. Nibbattanti (Sī, I)

asañcaraṇaṃ paññācakkhunā sampassamāno uppādesi, sañcaraṇaṃ akāsi, taṃkāraṇā āha “Tathāgato bhikkhave Arahaṃ Sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā”ti.

Yathā vā pana mahārāja koci puriso vanaṃ sodhetvā bhūmiṃ nīharati, “tassa sā bhūmi”ti jano voharati, na cesā bhūmi tena pavattitā, taṃ bhūmiṃ kāraṇaṃ katvā bhūmisāmiko nāma hoti, evameva kho mahārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ gūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asañcaraṇaṃ paññāya sampassamāno uppādesi, sañcaraṇaṃ akāsi, taṃkāraṇā āha “Tathāgato bhikkhave Arahaṃ Sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā”ti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Magguppādanapañho catuttho.

5. Buddha-aviheṭṭhakapañha

5. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā * “pubbe vāhaṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭṭhakajātiko ahoṣin”ti. Puna ca bhaṇitaṃ + “Lomasakassapo nāma isi samāno anekasate pāṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajī”ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “pubbe vāhaṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭṭhakajātiko ahoṣin”ti, tena hi “Lomasakassapena isinā anekasate pāṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajitan”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Lomasakassapena isinā anekasate pāṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajitaṃ, tena hi “pubbe vāhaṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭṭhakajātiko ahoṣin”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “pubbe vāhaṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭṭhakajātiko ahoṣin”ti. Lomasakassapena isinā anekasate pāṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajitaṃ, tañca pana rāgavasena visaññinā, no sacctanenāti.

* Dī 3. 135 piṭṭhe.

+ Khu 5. 193 piṭṭhe.

Aṭṭhime bhante Nāgasena puggalā pāṇaṃ hananti. Katame aṭṭha, ratto rāgavasena pāṇaṃ hanati, duṭṭho dosavasena pāṇaṃ hanati, mūlho mohavasena pāṇaṃ hanati, mānī mānavasena pāṇaṃ hanati, luddho lobhavasena pāṇaṃ hanati, akiñcano jīvikatthāya pāṇaṃ hanati, bālo hassavasena¹ pāṇaṃ hanati, rājā vinayanavasena pāṇaṃ hanati, ime kho bhante Nāgasena aṭṭha puggalā pāṇaṃ hananti. Pākatikaṃ yeva bhante Nāgasena bodhisattena katanti. Na mahārāja pākatikaṃ bodhisattena kataṃ, yadi mahārāja bodhisatto pakatibhāvena onameyya mahāyaññaṃ yajitum, na yimaṃ gāthaṃ bhaṇeyya—

* “Sasamuddapariyāyaṃ, mahim sāgarakuṇḍalaṃ.

Na icche saha nindāya, evaṃ seyha² vijānahī”ti.

Evaṃvādī mahārāja bodhisatto saha dassanena Candavatiyā rājakaññāya visaññī ahoṣi khittacitto ratto visaññībhūto ākulākulo turitaturito tena vikkhittabhantalulītacittena mahatimahāpasughātagalaruhirasañcayāṃ vājapeyyāṃ mahāyaññaṃ yaji.

Yathā mahārāja ummattako khittacitto jalitampi jātavedaṃ akkamati, kupitampi āsīvisaṃ gaṇhāti, mattampi hatthim upeti, samuddampi atīradassiṃ pakkhandati, candanikampi oḷigallampi omaddati, kaṇṭakādhānampi abhiruhati, papātepi patati, asucimpi bhakkheti, naggopi rathiyā carati, aññampi bahuvidhaṃ akiriyaṃ karoti. Evameva kho mahārāja bodhisatto saha dassanena Candavatiyā rājakaññāya visaññī ahoṣi khittacitto ratto visaññībhūto ākulākulo turitaturito, tena vikkhittabhantalulītacittena mahatimahāpasughātagalaruhirasañcayāṃ vājapeyyāṃ mahāyaññaṃ yaji.

Khittacittena mahārāja kataṃ pāpaṃ diṭṭhadhammepi na mahāsāvajjaṃ hoti, samparāye vipākenapi no tathā. Idha mahārāja koci ummattako vajjhamāpajjeyya, tassa tumhe kiṃ daṇḍaṃ dhārethāti. Ko bhante ummattakassa daṇḍo bhavissati, taṃ mayaṃ pothāpetvā nīharāpema, esova tassa daṇḍoti. Iti kho mahārāja ummattakassa aparādhe daṇḍopi na

1. Aññānavasena (Ka, Sī)

* Khu 5. 193 piṭṭhe.

2. Sayha (Sī, I)

bhavati, tasmā ummattakassa katepi na doso bhavati satekiccho. Evameva kho mahārāja Lomasakassapo isi saha dassanena Candavatiyā rājakaññāya visaññi ahosi khittacitto ratto visaññibhūto visaṭapayāto ākulākulo turitaturito, tena vikkhittabhantalulītacittena mahatimahāpasughātagalaruhirasañcayam vājapeyyam mahāyaññam yaji. Yadā ca pana pakaticitto ahosi paṭiladdhassati, tadā punadeva pabbajitvā pañcābhīññāyo nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣīti. Sādhu bhante Nāgasena, evameva tathā sampaṭicchamīti.

Buddha-aviheṭṭhakapañho pañcamo.

6. Chaddantajotipālārabbhapañha

6. Bhante Nāgasena bhāsītampetaṃ Bhagavatā Chaddanto nāgarājā—

* “Vadhissametanti parāmasanto,
Kāsāvamaddakkhi dhajam isīnam.
Dukkheṇa phuṭṭhassudapādi saññā,
Arahaddhajo sabbhi avajjharūpo”ti.

Puna ca bhaṇitam⁺ “Jotipālamāṇavo samāno Kassapaṃ Bhagavantaṃ Arahantaṃ Sammāsambuddhaṃ muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkosi paribhāsī”ti. Yadi bhante Nāgasena bodhisatto tiracchānagato samāno kāsāvam abhipūjayi, tena hi “Jotipālena māṇavena Kassapo Bhagavā Arahaṃ Sammāsambuddho muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Jotipālena māṇavena Kassapo Bhagavā Arahaṃ Sammāsambuddho muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito, tena hi “Chaddantena nāgarājena kāsāvam pūjitan”ti tampi vacanaṃ micchā. Yadi tiracchānagatena bodhisattena kakkhaḷakharakaṭukavedanaṃ vedayamānena luddakena nivattham kāsāvam pūjitaṃ, kiṃ manussabhūto samāno paripakkaññaṃ paripakkāya bodhiyā Kassapaṃ Bhagavantaṃ Arahantaṃ Sammāsambuddhaṃ Dasabalaṃ Lokanāyakaṃ

* Khu 5. 374 piṭṭhe.

+ Ma 2. 236 piṭṭhe.

uditoditaṃ jalitabyāmobhāsaṃ pavaruttamaṃ
pavararucirakāsikakāsāvamabhipārutaṃ disvā na pūjayi. Ayampi ubhato
koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā Chaddanto nāgarājā
“vadhissametanti -pa- avajjharūpo”ti. Jotipālena ca māṇavena Kassapo
Bhagavā Arahaṃ Sammāsambuddho muṇḍakavādena samaṇakavādena
asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito, tañca pana jātivaseṇa
kulavasena. Jotipālo mahārāja māṇavo assaddhe appasanne kule paccājāto,
tassa mātāpitaro bhaginibhātaro dāsīdāsaceṭakaparivārakamanussā
brahmadevatā brahmagarukā, te “brahmaṇā eva uttamā pavarā”ti avasese
pabbajite garahanti jigucchanti, tesam taṃ vacanaṃ sutvā Jotipālo māṇavo
Ghaṭikārena kumbhakārena Satthāraṃ dassanāya pakkosito evamāha “kim
pana tena muṇḍakena samaṇakena diṭṭhena”ti.

Yathā mahārāja amataṃ visamāsajja tittakaṃ hoti, yathā ca sītodakaṃ
aggimāsajja uṇhaṃ hoti, evameva kho mahārāja Jotipālo māṇavo assaddhe
appasanne kule paccājāto, so kulavasena andho hutvā¹ Tathāgataṃ akkosi
paribhāsi.

Yathā mahārāja jalitapajjalito mahā-aggikkhandho sappabhāso
udakamāsajja upahatappabhātejo sītalo kāḷako bhavati
paripakkanigguṇḍiphalaśadiso, evameva kho mahārāja Jotipālo māṇavo
puññavā saddho nāṇavipulasappabhāso assaddhe appasanne kule paccājāto,
so kulavasena andho hutvā Tathāgataṃ akkosi paribhāsi, upagantvā ca
Buddhaguṇamaññāya ceṭakabhūto viya ahoṣi, Jinasāsane pabbajitvā abhiññā
ca samāpattiyo ca nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣīti. Sādhu bhante
Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Chaddantajotipālārabbhapañho chaṭṭho.

1. So kulajātivaseṇa andho bhavitvā (Syā)

7. Ghaṭikārapaṇha

7. Bhante Nāgasena bhasitampetaṃ Bhagavatā * “Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ sabbaṃ temāsaṃ ākāsacchadanaṃ aṭṭhāsi, na devotivassī”ti. Puna ca bhaṇitaṃ “Kassapassa Tathāgatassa¹ kuṭi ovassatī”ti. Kissa pana bhante Nāgasena Tathāgatassa evamussannakusalamūlassa² kuṭi ovassati, Tathāgatassa nāma so ānubhāvo icchitabbo. Yadi bhante Nāgasena Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ anovassaṃ ākāsacchadanaṃ ahosi, tena hi “Tathāgatassa kuṭi ovassatī”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Tathāgatassa kuṭi ovassati, tena hi “Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ anovassakaṃ ahosi ākāsacchadanaṃ”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanaṃ sabbaṃ temāsaṃ ākāsacchadanaṃ aṭṭhāsi, na devotivassī”ti. Bhaṇitaṅca “Kassapassa Tathāgatassa¹ kuṭi ovassatī”ti. Ghaṭikāro mahārāja kumbhakāro sīlavā kalyāṇadhammo ussannakusalamūlo andhe jiṇṇe mātāpitaro poseti, tassa asamukhā anāpucchāyevassa ghare tiṇaṃ haritvā Bhagavato kuṭim chādesum, so tena tiṇaharaṇena akampitaṃ asaṅcalitaṃ susaṅghitaṃ vipulamasamaṃ pītiṃ paṭilabhati, bhiyyo somanassaṅca atulaṃ uppādesi “aho vata me Bhagavā lokuttamo suvissattho”ti, tena tassa diṭṭhadhammiko vipāko nibbatto. Na hi mahārāja Tathāgato tāvatakena vikārena calati.

Yathā mahārāja Sineru girirājā anekasatasahassavātasampahārenapi na kampati na calati, mahodadhi varappavarasāgaro anekasatanahutamahāgaṅgāsatasahasshipi na pūrati na vikāramāpajjati, evameva kho mahārāja Tathāgato na tāvatakena vikārena calati.

Yaṃ pana mahārāja Tathāgatassa kuṭi ovassati, taṃ mahato janakāyassa anukampāya. Dveme mahārāja atthavase sampassamānā

1. Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa (Ma 2. 243 piṭṭhe)

* Ma 2. 244 piṭṭhe.

2. Evarūpassa ussannakusalamūlassa (Ka)

Tathāgatā sayam nimmitam paccayam nappaṭisevanti, “ayam aggadakkhiṇeyyo Satthā”ti Bhagavato paccayam datvā devamanussā sabbaduggatito parimuccissantīti, pāṭihīram dassetvā vuttim pariyesantīti “mā aññe upavadeyyun”ti. Ime dve atthavase sampassamānā Tathāgatā sayam nimmitam paccayam nappaṭisevanti. Yadi mahārāja Sakko vā tam kuṭim anovassam kareyya brahmā vā sayam vā, sāvajjam bhavēyya tam yeva karaṇam¹ sadosam saniggaham, ime vibhūtam² katvā lokam sammohenti adhikataṃ karontīti, tasmā tam karaṇam vajjanīyam. Na mahārāja Tathāgatā vatthum yācanti, tāya avatthuyācanāya aparibhāsiyā bhavantīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Ghaṭikārapañho sattamo.

8. Brāhmaṇarājavadapañha

8. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Tathāgatena + “ahamasmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo”ti. Puna ca bhaṇitam * “rājāhamasmi selā”ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam “ahamasmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo”ti, tena hi “rājāhamasmi selā”ti, yaṃ vacanam, tam micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam “rājāhamasmi selā”ti, tena hi “ahamasmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo”ti tampi vacanam micchā. Khattiyō vā hi bhavēyya brāhmaṇo vā, natthi ekāya jātiyā dve vaṇṇā nāma, ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā “ahamasmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo”ti, puna ca bhaṇitam “rājāhamasmi selā”ti, tattha kāraṇam atthi, yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hotīti.

Kim pana tam bhante Nāgasena kāraṇam, yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hoti, sabbe mahārāja

1. Kāraṇam (Sī, I)

2. Vibhūsam (Sī, I)

+ Khu 1. 264 piṭṭhe Itivuttake.

* Ma 2. 352; Khu 1. 368 piṭṭhesu.

pāpakā akusalā dhammā Tathāgatassa bāhitā pahīnā apagatā byapagatā ucchinnā khīṇā khayam patta nibbutā upasantā, tasmā Tathāgato “brāhmaṇo”ti vuccati.

Brāhmaṇo nāma saṁsayamanekamsam vimatipatham vītivatto, Bhagavāpi mahārāja saṁsayamanekamsam vimatipatham vītivatto, tena kāraṇena Tathāgato “brāhmaṇo”ti vuccati.

Brāhmaṇo nāma sabbabhavagatyoninissaṭṭo malarajagatavippamutto asahāyo, Bhagavāpi mahārāja sabbabhavagatyoninissaṭṭo malarajagatavippamutto asahāyo, tena kāraṇena Tathāgato “brāhmaṇo”ti vuccati.

Brāhmaṇo nāma aggasetṭhavarapavaradibbavihārabahulo, Bhagavāpi mahārāja aggasetṭhavarapavaradibbavihārabahulo, tenāpi kāraṇena Tathāgato “brāhmaṇo”ti vuccati.

Brāhmaṇo nāma ajjhayana ajjhāpana dāna ppaṭiggahaṇa dama saṁyamaniyamapubbamanusiṭṭhi paveṇi vaṁsa dharaṇo, Bhagavāpi mahārāja ajjhayana ajjhāpanadānappaṭiggahaṇa dama saṁyama niyama pubbajināciṇṇa anusiṭṭhi paveṇi vaṁsa dharaṇo, tenāpi kāraṇena Tathāgato “brāhmaṇo”ti vuccati.

Brāhmaṇo nāma brahāsukhavihārajjhānajhāyī, Bhagavāpi mahārāja brahāsukhavihārajjhānajhāyī, tenāpi kāraṇena Tathāgato “brāhmaṇo”ti vuccati.

Brāhmaṇo nāma sabbabhavābhavagatīsu abhijātivattitamanucaritam jānāti, Bhagavāpi mahārāja sabbabhavābhavagatīsu abhijātivattitamanucaritam jānāti, tenāpi kāraṇena Tathāgato “brāhmaṇo”ti vuccati.

Brāhmaṇoti mahārāja Bhagavato netaṁ nāmaṁ mātaraṁ kataṁ, na pitarā kataṁ, na bhātaraṁ kataṁ, na bhaginiyā kataṁ, na mittāmaccehi kataṁ, na nātisālohitehi kataṁ, nasamaṇabrāhmaṇehi kataṁ, na devatāhi kataṁ, vimokkhantikametaṁ Buddhānaṁ Bhagavantānaṁ nāmaṁ bodhiyā yeva mūle mārasenaṁ vidhamitvā atītānāgatapaccuppanne pāpake

akusale dhamme bāhetvā saha sabbaññutañāṇassa paṭilābhā
paṭiladdhapātubhūtasamuppannamatte sacchikā paññatti yadidaṃ
brāhmaṇoti, tena kāraṇena Tathāgato vuccati “brāhmaṇo”ti.

Kena pana bhante Nāgasena kāraṇena Tathāgato vuccati “rājā”ti. Rājā
nāma mahārāja yo koci rajjaṃ kāreti lokamanusāsati, Bhagavāpi mahārāja
dasasahassiyā lokadhātuyā dhammena rajjaṃ kāreti, sadevakaṃ lokaṃ
samārakaṃ sabrahmakāṃ sassamaṇabrāhmaṇiṃ pajāṃ sadevamanussaṃ
anusāsati, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati “rājā”ti.

Rājā nāma mahārāja sabbajanananusse abhibhavivā nandayanto
ñāṭisaṅghaṃ, socayanto amittasaṅghaṃ, mahatimahāyasaṅgaharaṃ
thirasāradaṇḍaṃ anūnasatasalākālaṅkataṃ ussāpeti
paṇḍaravimalasetacchattaṃ, Bhagavāpi mahārāja socayanto mārasenaṃ
micchāpaṭipannaṃ, nandayanto devamanusse sammāpaṭipanne
dasasahassiyā lokadhātuyā mahatimahāyasaṅgaharaṃ khantithirasāradaṇḍaṃ
ñāṇavarasatasalākālaṅkataṃ ussāpeti
aggavaravimuttipaṇḍaravimalasetacchattaṃ, tenāpi kāraṇena Tathāgato
vuccati “rājā”ti.

Rājā nāma upagatasampattajānānaṃ bahūnamabhivandanīyo bhavati,
Bhagavāpi mahārāja upagatasampattadevamanussānaṃ
bahūnamabhivandanīyo, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati “rājā”ti.

Rājā nāma yassa kassaci ārādhakassa pasīditvā varitaṃ varaṃ datvā
kāmena tappayati, Bhagavāpi mahārāja yassa kassaci kāyena vācāya manasā
ārādhakassa pasīditvā varitaṃ varamanuttaraṃ sabbadukkhaparimuttim
datvā asesakāmvarena ca tappayati, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati
“rājā”ti.

Rājā nāma āṇaṃ vītikkamantaṃ vigarahati jhāpeti¹ dhamseti,
Bhagavatopi mahārāja sāsanavare āṇaṃ atikkamanto alajjī maṅkubhāvena
oññāto hīlito garahito Bhavitvā vajjati Jinasāsanavaramhā, tenāpi kāraṇena
Tathāgato vuccati “rājā”ti.

1. Jāpeti (Si, I)

Rājā nāma pubbakānaṃ dhammikānaṃ rājūnaṃ paveṇimanusiṭṭhiyā dhammādhammamanudīpayitvā dhammena rajjaṃ kārayamāno pihayito piyo patthito bhavati janamanussānaṃ, ciraṃ rājakulavaṃsaṃ ṭhapayati dhammaguṇabalena, Bhagavāpi mahārāja pubbakānaṃ sayambhūnaṃ paveṇimanusiṭṭhiyā dhammādhammamanudīpayitvā dhammena lokamanusāsamaṇo pihayito piyo patthito devamanussānaṃ ciraṃ sāsanaṃ pavatteti dhammaguṇabalena, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati “rājā”ti. Evamanekavidhaṃ mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇopi bhaveyya rājāpi bhaveyya, sunipuṇo bhikkhu kappampi no naṃ sampādeyya, kiṃ atibahuṃ bhaṇitena, saṃkhittaṃ sampaṭicchitabbanti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Brāhmaṇarājavadapaṇho aṭṭhamo.

9. Gāthābhigītabhojanakathāpañha

9. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā—

“Gāthābhigītaṃ me abhojaneyyaṃ¹,
Sampassataṃ brāhmaṇa nesa dhammo.
Gāthābhigītaṃ panudanti Buddhā,
Dhamme satī brāhmaṇa vuttiresā”ti.

Puna ca Bhagavā parisāya dhammaṃ desento kathento anupubbikathaṃ paṭhamaṃ tāva dānakathaṃ katheti, pacchā sīlakathaṃ, tassa Bhagavato sabbalokissarassa bhāsitaṃ sutvā devamanussā abhisankharitvā dānaṃ denti, tassa taṃ uyyojitaṃ dānaṃ sāvakaṃ paribhuñjanti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ “gāthābhigītaṃ me abhojaneyyaṃ”ti, tena hi “Bhagavā dānakathaṃ paṭhamaṃ kathetī”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ Omicchā. Yadi dānakathaṃ paṭhamaṃ katheti, tena hi “gāthābhigītaṃ me abhojaneyyaṃ”ti tampi vacanaṃ micchā. Kiṃ kāraṇaṃ, yo so bhante dakkhiṇeyyo gihīnaṃ piṇḍapātadānassa vipākaṃ katheti, tassa te dhammakathaṃ sutvā pasannacittā

1. Abhojanīyaṃ (Ka) Saṃ 1. 175; Khu 1. 292, 349 piṭṭhesu.

aparāparam dānam denti, ye taṃ dānam paribhuñjanti, sabbe te gāthābhigītaṃ paribhuñjanti. Ayampi ubhato koṭiko pañho nipuṇo gambhīro tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “gāthābhigītaṃ me abhojaneyyaṃ, sampassataṃ brāhmaṇa nesa dhammo. Gāthābhigītaṃ panudanti Buddhā, dhamme satī brāhmaṇa vuttiresā”ti, katheti ca Bhagavā paṭhamam dānakathaṃ tañca pana kiriyaṃ sabbesaṃ Tathāgatānaṃ paṭhamam dānakathāya, tattha cittaṃ abhiraṃāpetvā pacchā sīle niyojenti. Yathā mahārāja manussā taruṇadāraṇānaṃ paṭhamam tāva kiḷābhaṇḍakāni denti. Seyyathīdam, vaṅkakaṃ ghaṭikaṃ ciṅgulakaṃ pattāḷhakaṃ rathakaṃ dhanukaṃ, pacchā te sake sake kamme niyojenti. Evameva kho mahārāja Tathāgato paṭhamam dānakathāya cittaṃ abhiraṃāpetvā pacchā sīle niyojenti.

Yathā vā pana mahārāja bhisakko nāma āturānaṃ paṭhamam tāva catūhapañcāham telam pāyeti balakaraṇāya sinehanāya, pacchā vireceti. Evameva kho mahārāja Tathāgato paṭhamam tāva dānakathāya cittaṃ abhiraṃāpetvā pacchā sīle niyojenti. Dāyakaṇam mahārāja dānapatīnaṃ cittaṃ mudukaṃ hoti maddavaṃ siniddham, tena te dānasetusaṅkameṇa dānanāvāya saṃsārasāgarapāramanugacchanti, tasmā tesam paṭhamam kammabhūmimanusāsati, na ca kenaci¹ viññattimāpajjati.

Bhante Nāgasena “viññattin”ti yaṃ vadesi, kati pana tā viññattiyoti. Dvema mahārāja viññattiyo kāyaviññatti vacīviññatti cāti. Tattha atthi kāyaviññatti sāvajjā, atthi anavajjā. Atthi vacīviññatti sāvajjā, atthi anavajjā.

Katamā kāyaviññatti sāvajjā, idhekacco bhikkhu kulāni upagantvā anokāse ṭhito ṭhānaṃ bhañjati, ayaṃ kāyaviññatti sāvajjā. Tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñṇāto hoti hīḷito khīḷito garahito paribhūto acittikato, bhinnājivotveva saṅkham gacchati.

1. Tena (Sī, I)

Puna caparaṃ mahārāja idhekacco bhikkhu kulāni upagantvā anokāse ṭhito galaṃ paṇāmetvā morapekkhitaṃ pekkhati “evaṃ ime passanti”ti, tena ca te passanti. Ayampi kāyaviññatti sāvajjā. Tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oññāto hoti hīḷito khīḷito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva saṅkhaṃ gacchati.

Puna caparaṃ mahārāja idhekacco bhikkhu hanukāya vā bhamukāya vā aṅguṭṭhena vā viññāpeti, ayampi kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oññāto hoti hīḷito khīḷito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva saṅkhaṃ gacchati.

Katamā kāyaviññatti anavajjā, idha bhikkhu kulāni upagantvā sato samāhito sampajāno ṭhānepi aṭṭhānepi yathānusiṭṭhiṃ gantvā ṭhāne tiṭṭhati, dātukāmesu tiṭṭhati, adātukāmesu pakkamati. Ayaṃ kāyaviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye vaṇṇito hoti thuto pasattho sallekhitācāro, parisuddhājīvotveva saṅkhaṃ gacchati. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena—

“Na ve yācanti sappaññā, dhīro ca veditumarahati¹.

Uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna yācanā”ti.

Katamā vacīviññatti sāvajjā, idha mahārāja bhikkhu vācāya bahuviddhaṃ viññāpeti cīvarapaṇḍapātasenāsanagilānappaccayabhesajjaparikkhāraṃ, ayaṃ vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oññāto hoti hīḷito khīḷito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva saṅkhaṃ gacchati.

Puna caparaṃ mahārāja idhekacco bhikkhu paresaṃ sāvento evaṃ bhaṇati “iminā me attho”ti, tāya ca vācāya paresaṃ sāvitāya tassa lābho uppajjati, ayampi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ

1. Ariyā garahanti yācanaṃ (Sī, I) Khu 5. 162 piṭṭhe.

ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oññāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva saṅkhaṃ gacchati.

Puna caparaṃ mahārāja idhekacco bhikkhu vacīvipphārena parisāya sāveti “evañca evañca bhikkhūnaṃ dātabban”ti, tañca te vacanaṃ sutvā parikittitaṃ abhiharanti, ayampi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oññāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva saṅkhaṃ gacchati.

Nanu mahārāja theropi Sāriputto atthaṅgate sūriye rattibhāge gilāno samāno therena Mahāmogallānena bhesajjaṃ pucchīyamāno vācaṃ bhindi, tassa tena vacībhedena bhesajjaṃ uppajji, atha thero Sāriputto “vacībhedena me imaṃ bhesajjaṃ uppannaṃ, mā me ājīvo bhijji”ti ājīvabhedabhayā taṃ bhesajjaṃ pajahi na upajīvi, evampi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oññāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvotveva saṅkhaṃ gacchati.

Katamā vacīviññatti anavajjā, idha mahārāja bhikkhu sati paccaye bhesajjaṃ viññāpeti ñātipavāritesu kulesu, ayaṃ vacīviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye vaṇṇito hoti thomito pasattho, parisuddhājīvotveva saṅkhaṃ gacchati, anumato Tathāgatehi Arahantehi Sammāsambuddhehi.

Yaṃ pana mahārāja Tathāgato Kasibhāradvājassa brahmaṇassa bhojanaṃ pajahi¹, taṃ āveṭhanaviniveṭhanakaḍḍhananiggahappaṭīkammaena nibbatti, tasmā Tathāgato taṃ piṇḍapātaṃ paṭikkhipi na upajīvīti.

Sabbakālaṃ bhante Nāgasena Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ patte ākiranti, udāhu “sūkaramaddave ca madhupāyāse cā”ti dvīsu yeva piṇḍapātesu ākirimsūti. Sabbakālaṃ mahārāja Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ gahetvā upatiṭṭhitvā uddhaṭuddhaṭe ālope ākiranti.

1. Pajahati (Ka)

Yathā mahārāja rañño sūdo rañño bhuñjantassa sūpaṃ gahetvā upatiṭṭhitvā kabaḷe kabaḷe sūpaṃ ākirati, evameva kho mahārāja sabbakālaṃ Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ gahetvā upatiṭṭhitvā uddhaṭuddhaṭe ālope dibbaṃ ojaṃ ākiranti. Verañjāyampi mahārāja Tathāgatassa sukkhayavapulake¹ bhuñjamānassa devatā dibbena ojena temayitvā temayitvā upasamharimṣu, tena Tathāgatassa kāyo upacito ahoṣīti. Lābhā vata bhante Nāgasena tāsāṃ devatānaṃ, yā Tathāgatassa sarīrappaṭijaggane satataṃ samitaṃ ussukkamāpannā. Sādhu bhante Nāgasena, evametāṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Gāthābhigītabhojanakathāpañho navamo.

10. Dhammadesanāya appossukkapañha

10. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha “Tathāgatena catūhi ca asaṅkhyeyyehi kappānaṃ sataśassena ca etthantare sabbaññutaññaṃ paripācetaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāyā”ti. Puna ca sabbaññutaṃ pattassa * appossukatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti.

Yathā nāma bhante Nāgasena issāso vā issāsantevāsī vā bahuke divase saṅgāmatthāya upāsanaṃ sikkhitvā sampatte mahāyuddhe osakkeyya, evameva kho bhante Nāgasena Tathāgatena catūhi ca asaṅkhyeyyehi kappānaṃ sataśassena ca etthantare sabbaññutaññaṃ paripācetaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutaṃ pattena dhammadesanāya osakkitaṃ.

Yathā vā pana bhante Tāgasena mallo vā mallantevāsī vā bahuke divase nibbuddhaṃ sikkhitvā sampatte mallayuddhe osakkeyya, evameva kho bhante Nāgasena Tathāgatena caḥūhi ca asaṅkhyeyyehi kappānaṃ sataśassena ca etthantare sabbaññutaññaṃ paripācetaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutaṃ pattena dhammadesanāya osakkitaṃ.

1. Sukkhayavamūlake (Ka)

* Vi 3. 7; Dī 2. 31; Ma 1. 224; Ma 2. 291; Saṃ 1. 138 piṭṭhesu.

Kinnu kho bhante Nāgasena Tathāgatena bhayā osakkitaṃ, udāhu apākaṭatāya osakkitaṃ, udāhu dubbalatāya osakkitaṃ, udāhu asabbaññutāya osakkitaṃ, kiṃ tattha kāraṇaṃ, iṅgha me tvaṃ kāraṇaṃ brūhi kaṅkhāvitarāyā, yadi bhante Nāgasena Tathāgatena catūhi ca asaṅkhyeyyehi kappānaṃ satahassena ca etthantare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāya, tena hi “sabbaññutaṃ pattassa appossukatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi sabbaññutaṃ pattassa appossukatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya, tena hi “Tathāgatena caḥūhi ca asaṅkhyeyyehi kappānaṃ satahassena ca etthantare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāya”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho gambhīro dunnibbeṭho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Paripācitañca mahārāja Tathāgatena caḥūhi ca asaṅkhyeyyehi kappānaṃ satahassena ca etthantare sabbaññutaññaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāya, pattasabbaññutassa ca appossukatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya. Tañca pana dhammassa gambhīranipuṇaduddasaduranubodhasukhumaduppaṭivedhataṃ sattānañca ālayārāmatāṃ sakkāyadiṭṭhiyā dalhasuggahitatañca disvā “kinnu kho, kathaṃ nu kho”ti appossukatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya, sattānaṃ paṭivedhacintanamānaṃ yevetaṃ.

Yathā mahārāja bhisakko sallakatto anekabyādhiparipīlitaṃ naraṃ upasaṅkamitvā evaṃ cintayati “kena nu kho upakkamena katamena vā bhesajjena imassa byādhi vūpasameyyā”ti, evameva kho mahārāja Tathāgatassa sabbakilesabyādhiparipīlitaṃ janāṃ dhammassa ca gambhīranipuṇaduddasaduranubodhasukhumaduppaṭivedhataṃ disvā “kinnu kho, kathaṃ nu kho”ti appossukatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya, sattānaṃ paṭivedhacintanamānaṃ yevetaṃ.

Yathā mahārāja rañño khattiyassa muddhāvasittassa dovārika-anīkaṭṭhapārisajjanegamabhaṭabala¹ amaccarājāññarājūpajīvine jane disvā evaṃ

1. Balattha (Sī, I)

cittamuppajjeyya “kinnu kho, kathaṃ nu kho ime saṅgaṇhissāmi”ti, evameva kho mahārāja Tathāgatassa dhammassa gambhīranipuṇaduddasaduranubodhasukhumaduppaṭivedhataṃ sattānañca ālayārāmatāṃ sakkāyadiṭṭhiyā daḷhasuggahitatañca disvā “kinnu kho, kathaṃ nu kho”ti appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya, sattānaṃ paṭivedhacintanamānasāṃ yevetaṃ.

Api ca mahārāja sabbesāṃ Tathāgatānaṃ dhammatā esā, yaṃ brahmunā āyācitā dhammaṃ desenti, tattha pana kiṃ kāraṇaṃ, ye tena samayena manussā tāpasaparibbājakā samaṇabrāhmaṇā, sabbete brahmadevatā honti brahmagarukā brahmaparāyaṇā, tasmā tassa balavato yasavato nātassa paññātassa uttarassa accuggatassa onamanena sadevako loko onamissati okappessati adhimuccissatīti iminā ca mahārāja kāraṇena Tathāgatā brahmunā āyācitā dhammaṃ desenti.

Yathā mahārāja koci rājā vā rājamahāmatto vā yassa onamati apacitiṃ karoti, balavatarassa tassa onamanena avasesā janatā onamati apacitiṃ karoti, evameva kho mahārāja brahme onamite Tathāgatānaṃ sadevako loko onamissati, pūjitaṃ pūjako mahārāja loko, tasmā so brahmā sabbesāṃ Tathāgatānaṃ āyācati dhammadenāya, tena ca kāraṇena Tathāgatā brahmunā āyācitā dhammaṃ desentīti. Sādhu bhante Nāgasena sunibbeḷhito pañho, atibhadraḥkaṃ veyyākaraṇaṃ, evametaṃ tathā sampatiḥchāmīti.

Dhammadesanāya appossukkapañho dasamo.

11. Ācariyānācariyapañha

11. Bhante Nāgasena bhāsitaṃ petaṃ Bhagavatā—

“Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati.

Sadevakasmim lokasmim, natthi me paṭipuggalo”ti¹.

Puna ca bhaṇitaṃ * “iti kho bhikkhave Āḷāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīm maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesi,

1. Vi 3. 12; Ma 1. 227; Ma 2. 295 piṭṭhesu.

* Ma 1. 221; Ma 2. 281 piṭṭhesu.

uḷārāya ca maṃ pūjāya pūjesī”ti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ “na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati. Sadevakasmim lokasmim, natthi me paṭipuggalo”ti, tena hi “iti kho bhikkhave Āḷāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīm maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesī”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ “iti kho bhikkhave Āḷāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīm maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesī”ti, tena hi “na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati. Sadevakasmim lokasmim, natthi me paṭipuggalo”ti tampi vacanaṃ micchā. Ayampi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabboti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Tathāgatena “na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati. Sadevakasmim lokasmim, natthi me paṭipuggalo”ti, bhaṇitañca “iti kho bhikkhave Āḷāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīm maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesi, uḷārāya ca maṃ pūjāya pūjesī”ti.

Tañca pana vacanaṃ pubbeva sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattasseva sato ācariyabhāvaṃ sandhāya bhāsitaṃ.

“Pañcime mahārāja pubbeva sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato ācariyā, yehi anusittho bodhisatto tattha tattha divasaṃ vītināmesi, katame pañca, ye te mahārāja aṭṭha brāhmaṇā jātamatte bodhisatte lakkhaṇāni pariggaṇhiṃsu, seyyathidaṃ, rāmo dhajo lakkhaṇo mantī yañño suyāmo subhojo sudattoti. Te tassa sotthim pavedayitvā rakkhākammaṃ akaṃsu, te ca paṭhamaṃ ācariyā.

Puna caparaṃ mahārāja bodhisattassa pitā Suddhodano rājā yaṃ tena samayena abhijātaṃ udiccajātimaṃtaṃ padakaṃ veyyākaraṇaṃ chaḷaṅgavantaṃ Sabbamittaṃ nāma brāhmaṇaṃ upanetvā sovaṇṇena bhīṅgārena¹ udakaṃ oṇojetvā “imaṃ kumāraṃ sikkhāpehī”ti adāsi, ayaṃ dutiyo ācariyo.

1. Bhīṅgārena (Sī, I)

Puna caparaṃ mahārāja yā sā devatā bodhisattaṃ saṃvejesi, yassā vacanaṃ sutvā bodhisatto saṃviggo ubbiggo tasmim̃ yeva khaṇe nekkhammaṃ nikkhamitvā pabbaji, ayaṃ tatiyo ācariyo.

Puna caparaṃ mahārāja Āḷāro Kālāmo ākiñcaññāyatanassa parikammaṃ ācikkhi¹, ayaṃ catuttho ācariyo.

Puna caparaṃ mahārāja Udako Rāmaputto nevasaññānāsaññāyatanassa parikammaṃ ācikkhi¹, ayaṃ pañcama ācariyo. Ime kho mahārāja pubbeva sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato pañca ācariyā, te ca pana ācariyā lokiye dhamme, imasmiñca pana mahārāja lokuttare dhamme sabbaññūtañāppaṭivedhāya natthi Tathāgatassa anuttaro anusāsako, sayambhū mahārāja Tathāgato anācariyako, tasmā kāraṇā Tathāgatena bhaṇitaṃ “na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati. Sadevakasmim̃ lokasmim̃, natthi me paṭipuggalo”ti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Ācariyānācariyapañho ekādasamo.

Santhavavaggo pañcama.

Imasmim̃ vagge ekādasa pañhā.

Meṇḍakapañho niṭṭhito.

1. Ācikkhati (Ka)

5. Anumānapañha

1. Buddhavagga 1. Dvinnarñ Buddhānarñ anuppajjamānapañha

1. Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetarñ Bhagavatā * “atthānametarñ bhikkhave anavakāso, yarñ ekissā lokadhātuyā dve Arahanto Sammāsambuddhā apubbarñ acarimarñ uppajjeyyurñ, netarñ thānarñ vijjatī”ti. Desentā ca bhante Nāgasena sabbepi Tathāgatā sattatimsa bodhipakkhiyadhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariyasaccāni kathenti, sikkhāpentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpentī, anusāsamānā ca appamādappaṭipattiyarñ anusāsanti. Yadi bhante Nāgasena sabbesampi Tathāgatānarñ ekā desanā ekā kathā ekā sikkhā ekā anusitthi, kena kāraṇena dve Tathāgatā ekakkhaṇe nuppajjanti. Ekenapi tāva Buddhuppādena ayarñ loko obhāsajāto, yadi dutiyo Buddho bhaveyya, dvinnarñ pabhāya ayarñ loko bhiyyosomattāya obhāsajāto bhaveyya, ovadamānā ca dve Tathāgatā sukharñ ovadeyyurñ, anusāsamānā ca sukharñ anusāseyyurñ, tattha me kāraṇarñ brūhi, yathāharñ nissarñsayo bhaveyyanti.

Ayarñ mahārāja dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva Tathāgatassa guṇarñ dhāreti, yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, nāyarñ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, na thānamupagaccheyya.

Yathā mahārāja nāvā ekapurisasandhāraṇī¹ bhaveyya, ekasmiṃ purise abhirūḷe sā nāvā samupādikā² bhaveyya, atha dutiyo puriso āgaccheyya tādiso āyunā vaṇṇena vayena pamāṇena kisathūlena sabbaṅgapaccaṅgena, so tarñ nāvarñ abhirūheyya, api nu sā mahārāja nāvā dvinnampi dhāreyyāti. Na hi bhante, caleyya kampeyya nameyya onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, na thānamupagaccheyya, osīdeyya udaketi. Evameva kho mahārāja ayarñ dasasahassī

* Dī 3. 95; Ma 3. 110; Aṃ 1. 29; Abhi 2. 348; Khu 10. 78 piṭṭhesu.

1. Ekapurisasantāraṇī (Sī, I)

2. Samudakā (Ka)

lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva Tathāgatassa guṇaṃ dhāreti, yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, nāyaṃ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, na ṭhānamupagaccheyya.

Yathā vā pana mahārāja puriso yāvadatthaṃ bhojanaṃ bhuñjeyya chādentāṃ yāva kaṅṭhamabhipūrayitvā, so dhāto pīṇito paripuṇṇo nirantaro tandikato anonamitadaṇḍajāto punadeva tattakaṃ bhojanaṃ bhuñjeyya, api nu kho so mahārāja puriso sukhito bhaveyyāti. Na hi bhante, sakim bhuttova mareyyāti¹. Evameva kho mahārāja ayaṃ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekasseva Tathāgatassa guṇaṃ dhāreti, yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, nāyaṃ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, na ṭhānamupagaccheyyāti.

Kim nu kho bhante Nāgasena atidhammabhārena pathavī calatīti. Idha mahārāja dve sakaṭā ratanaparipūrītā bhaveyyuṃ yāva mukhasamā, ekasmā sakaṭato ratanaṃ gahetvā ekasmim sakaṭe ākireyyuṃ, api nu kho taṃ mahārāja sakaṭaṃ dvinnampi sakaṭānaṃ ratanaṃ dhāreyyāti. Na hi bhante, nābhipi tassa phaleyya, arāpi tassa bhijjeyyuṃ, nemipi tassa opateyya, akkhopi tassa bhijjeyyāti. Kim nu kho mahārāja atiratanabhārena sakaṭaṃ bhijjatīti. Kim nu kho mahārāja atiratanabhārena sakaṭaṃ bhijjatīti. Āma bhanteti. Evameva kho mahārāja atidhammabhārena pathavī calati.

Api ca mahārāja imaṃ kāraṇaṃ Buddhabalaparidīpanāya osāritaṃ, aññampi tattha abhirūpaṃ kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti. Yadi mahārāja dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyuṃ, tesāṃ parisāya vivādo uppajjeyya “tumhākaṃ Buddho, amhākaṃ Buddho”ti, ubhato pakkhajātā bhaveyyuṃ, yathā mahārāja dvinnaṃ balavāmaccānaṃ parisāya vivādo uppajjeyya “tumhākaṃ amacco, amhākaṃ amacco”ti, ubhato pakkhajātā honti, evameva kho mahārāja yadi dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyuṃ, tesāṃ parisāya vivādo uppajjeyya

1. Bhutto vameyyāti (Ka)

“tumhākaṃ Buddho, amhākaṃ Buddho”ti, ubhato pakkhajātā bhaveyyuṃ, idaṃ tāva mahārāja ekaṃ kāraṇaṃ, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

Aparampi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti, yadi mahārāja dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyūṃ, “aggo Buddho”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhaveyya, “jeṭṭho Buddho”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhaveyya, “seṭṭho Buddho”ti, “visiṭṭho Buddho”ti, “uttamo Buddho”ti, “pavaro Buddho”ti, “asamo Buddho”ti, “asamasamo Buddho”ti, “appaṭiṃmo Buddho”ti, “appaṭibhāgo Buddho”ti, “appaṭipuggalo Buddho”ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhaveyya, idampi kho tvaṃ mahārāja kāraṇaṃ atthato sampaṭiccha, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

Api ca kho mahārāja Buddhānaṃ Bhagavantānaṃ sabhāvapakati esāyaṃ, eko yeva Buddho loke uppajjati, kasmā kāraṇā, mahantatāya Sabbaññubuddhaguṇānaṃ, aññampi mahārāja yaṃ loke mahantaṃ, taṃ ekaṃ yeva hoti. Pathavī mahārāja mahantī. sā ekā yeva. Sāgaro mahanto, so eko yeva. Sineru girirājā mahanto, so eko yeva. Ākāso mahanto, so eko yeva. Sakko mahanto, so eko yeva. Māro mahanto, so eko yeva. Mahābrahmā mahanto, so eko yeva. Tathāgato Arahaṃ Sammāsambuddho mahanto, so eko yeva lokasmiṃ. Yattha te uppajjanti, tattha aññassa okāso na hoti, tasmā mahārāja Tathāgato Arahaṃ Sammāsambuddho eko yeva lokasmiṃ uppajjatīti.

Sukathito bhante Nāgasena pañho opammehi kāraṇehi, anipuṇopetaṃ sutvā attamano bhaveyya, kiṃ pana mādiso mahāpañño. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Dvinnāṃ Buddhānaṃ anuppajjanapañho paṭhamo.

2. Gotamivatthadānapāḷha

2. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhagavatā mātucchāya Mahāpajāpatiyā Gotamiyā vassikasāṭikāya dīyamānāya * “saṃghe Gotami dehi, saṃghe te dinne ahañceva pūjito bhavissāmi saṃgho cā”ti. Kiṃ nu kho bhante Nāgasena Tathāgato saṃgharatanato na bhāriko na garuko na dakkhiṇeyyo, yaṃ Tathāgato sakāya mātucchāya sayam piñjitaṃ¹ sayam luñcitaṃ sayam pothitaṃ sayam kantitaṃ sayam vāyitaṃ vassikasāṭikaṃ attano dīyamānaṃ saṃghassa dāpesi. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato saṃgharatanato uttaro bhaveyya adhiko vā viṣiṭṭho vā, “mayi dinne mahapphalaṃ bhavissatī”ti na Tathāgato mātucchāya sayam piñjitaṃ sayam luñcitaṃ sayam pothitaṃ vassikasāṭikaṃ saṃghe dāpeyya, yasmā ca kho bhante Nāgasena Tathāgato attānaṃ na patthayati² na upanissayati, tasmā Tathāgato mātucchāya taṃ vassikasāṭikaṃ saṃghassa dāpesīti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā mātucchāya Mahāpajātiyā Gotamiyā vassikasāṭikāya dīyamānāya “saṃghe Gotami dehi, saṃghe te dinne ahañceva pūjito bhavissāmi saṃgho cā”ti. Taṃ pana na attano patimānanassa avipākatāya na adakkhiṇeyyatāya, api ca kho mahārāja hitatthāya anukampāya anāgatamaddhānaṃ saṃgho mamaccayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe parikittayanto evamāha “saṃghe Gotami dehi, saṃghe te dinne ahañceva pūjito bhavissāmi saṃgho cā”ti.

Yathā mahārāja pitā dharamāno yeva amaccabhaṭabaladovārika-anīkaṭṭhapārisajjanamajjhe rañño santike puttassa vijjamānaṃ yeva guṇaṃ pakitteti³ “idha ṭhapito anāgatamaddhānaṃ janamajjhe pūjito bhavissatī”ti. Evameva kho mahārāja Tathāgato hitatthāya anukampāya anāgatamaddhānaṃ saṃgho mamaccayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe pakittayanto evamāha “saṃghe Gotami dehi, saṃghe te dinne ahañceva pūjito bhavissāmi saṃgho cā”ti.

* Ma 3. 296 piṭṭhe. 1. Picchitaṃ (Sī, I) 2. Na patṭiyati (Sī, I) 3. Parikitteti (Ka)

Na kho mahārāja tāvatakena vassikasāṭīkānuppādānamattakena saṅgho Tathāgatato adhiko nāma hoti visiṭṭho vā. Yathā mahārāja mātāpitaro puttānaṃ ucchādentī parimaddanti nahāpentī sambāhenti, api nu kho mahārāja tāvatakena ucchādanaparimaddananahāpanasambāhanamattakena “putto mātāpitūhi adhiko nāma hoti visiṭṭho vā”ti. Na hi bhante, akāmakaraṇīyā bhante puttā mātāpitūnaṃ, tasmā mātāpitaro puttānaṃ ucchādanaparimaddananahāpanasambāhanaṃ karontīti. Evameva kho mahārāja na tāvatakena vassikasāṭīkānuppādānamattakena saṅgho Tathāgatato adhiko nāma hoti visiṭṭho vāti. Api ca Tathāgato akāmakaraṇīyaṃ karonto mātucchāya taṃ vassikasāṭīkaṃ saṅghassa dāpesi.

Yathā vā pana mahārāja kocideva puriso rañño upāyanaṃ āhareyya, taṃ rājā upāyanaṃ aññatarassa bhaṭṭassa vā balassa vā senāpatissa vā purohitassa vā dadeyya. Api nu kho so mahārāja puriso tāvatakena upāyanaṇaṭṭilābhamattakena raññā adhiko nāma hoti visiṭṭho vāti. Na hi bhante, rājabhaddiko bhante so puriso rājūpajīvī, taṭṭhāne ṭhapento rājā upāyanaṃ detīti. Evameva kho mahārāja na tāvatakena vassikasāṭīkānuppādānamattakena saṅgho Tathāgatato adhiko nāma hoti visiṭṭho vā, atha kho Tathāgatabhaddiko tathāgatūpajīvī. Taṭṭhāne ṭhapento Tathāgato saṅghassa vassikasāṭīkaṃ dāpesi.

Api ca mahārāja Tathāgatassa evaṃ ahosi “sabhāvapaṭipūjanīyo saṅgho, mama santakena saṅghaṃ paṭipūjessāmī”ti saṅghassa vassikasāṭīkaṃ dāpesi, na mahārāja Tathāgato attano yeva paṭipūjanaṃ vaṇṇeti, atha kho ye loke paṭipūjanārahā, tesampi Tathāgato paṭipūjanaṃ vaṇṇeti.

Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Majjhimanikāyavaralañchake Dhammadāyādadhampariyāye appicchapaṭipattim paṭipūjessāmīti “asu yeva me purimo bhikkhu pujjataro ca pāsamsataro cā”ti *. Natthi mahārāja bhavesu koci satto Tathāgatato dakkhiṇeyyo

* Ma 1. 16 piṭṭhe.

vā uttaro vā adhiko vā viṣiṭṭho vā, Tathāgato va uttaro adhiko viṣiṭṭho.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Saṃyuttanikāyavare Māṇavagāṃmikenā
devaputtēna Bhagavato purato ṭhatvā devamanussamajjhe—

“Vipulo rājagahīyānam¹, giri seṭṭho pavuccati.

Seto Himavatam seṭṭho, ādicco aghagāminam.

Samuddo udadhinaṃ seṭṭho, nakkhattānañca candimā.

Sadevakassa lokassa, Buddho aggo pavuccati”ti.

Tā kho panetā mahārāja Māṇavagāṃmikenā devaputtēna gāthā sugītā na
duggītā, subhāsītā na dubbhāsītā, anumatā ca Bhagavatā, nanu mahārāja
therenapi Sāriputtēna Dhammasenāpatinā bhaṇitam—

“Eko manopasādo.

Saraṇagamanamañjalipaṇāmo vā.

Ussahate tārayitum,

Mārabalanisūdane Buddhe”ti.

Bhagavatā ca bhaṇitam devātidevena * “ekapuggalo bhikkhave loke
uppañjamāno uppañjati bahujanahitāya bahujanasukhāya lokānukampāya
atthāya hitāya sukhāya devamanussānam, katamo ekapuggalo, Tathāgato
Araham Sammāsambuddho -pa- devamanussānan”ti. Sādhu bhante
Nāgasena, evametam tathā sampañicchāmīti.

Gotamivatthadānapañho dutiyo.

3. Gihipabbajitasammāpaṭipattipañha

(3) Bhante Nāgasena bhāsitaṃpetam Bhagavatā + “gihino vāham
bhikkhave pabbajitassa vā sammāpaṭipattim vaṇṇemi, gihī vā bhikkhave
pabbajito vā sammāpaṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇahetu ārādhako hoti

1. Rājagahikānam (Ka) Saṃ 1. 67 piṭṭhe. * Am 1. 21 piṭṭhe. + Am 1. 70 piṭṭhe.

ñāyaṃ dhammaṃ kusalan”ti. Yadi bhante Nāgasena gihī odātavasano kāmabhogī puttadārasambādhasayanam ajjhāvasanto Kāsikacandanam paccanubhonto mālāgandhavilepanam dhārento jātarūparajataṃ sādiyanto maṇikuṇḍala¹ vicittamoḷibaddho sammāpaṭipanno ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kusalam, pabbajitopi bhaṇḍukāsāvavattavasano parapiṇḍamajjhupagato catūsu silakkhandhesu sammāparipūrakārī diyaḍḍhesu sikkhāpadasatesu samādāya vattanto terasasu dhutaguṇesu anavasesam vattanto sammāpaṭipanno ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kusalam. Tattha bhante ko viseso gihino vā pabbajitassa vā, aphalam hoti tapokammaṃ, niratthakā pabbajjā. Vañjhā sikkhāpadagopanā, mogham dhutaguṇasamādānam, kim tattha dukkhamanuciṇṇena, nanu nāma sukheva sukham adhigantabbanti.

Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā “gihino vāham bhikkhave pabbajitassa vā sammāpaṭipattim vaṇṇemi, gihī vā bhikkhave pabbajito vā sammāpaṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇahetu ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kusalan”ti. Evametam mahārāja sammāpaṭipannova seṭṭho, pabbajitopi mahārāja “pabbajitomhī”ti na sammā paṭipajjeyya, atha kho so ārakāva sāmaññā, ārakāva brahmaññā, pageva gihī odātavasano. Gihipi mahārāja sammāpaṭipanno ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kusalam, pabbajitopi mahārāja sammāpaṭipanno ārādhako hoti ñāyaṃ dhammaṃ kusalam.

Api ca kho mahārāja pabbajitova sāmaññassa issaro adhipati, pabbajjā mahārāja bahuguṇā anekaguṇā appamāṇaguṇā, na sakkā pabbajjāya guṇam parimāṇam kātum.

Yathā mahārāja kāmadadassa maṇiratanassa na sakkā dhanena aggho parimāṇam kātum “ettakam maṇiratanassa mūlan”ti, evameva kho mahārāja pabbajjā bahuguṇā anekaguṇā appamāṇaguṇā, na sakkā pabbajjāya guṇam parimāṇam kātum.

Yathā vā pana mahārāja mahāsamudde ūmiyo na sakkā parimāṇam kātum “ettakā mahāsamudde ūmiyo”ti, evameva kho mahārāja pabbajjā

1. Maṇikanaka (Sī, I)

bahugunā anekagunā appamāṇagunā, na sakkā pabbajjāya guṇaṃ parimāṇaṃ kātuṃ.

Pabbajitassa mahārāja yaṃ kiñci karaṇīyaṃ, sabbaṃ taṃ khippameva samijjhāti no cirarattāya. Kiṃ kārāṇā, pabbajito mahārāja appiccho hoti santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho āradhāvīriyo nirālayo aniketo paripuṇṇasīlo sallekhitācāro dhutappaṭipattikusalo hoti, taṃkārāṇā pabbajitassa yaṃ kiñci karaṇīyaṃ, sabbaṃ taṃ khippameva samijjhāti no cirarattāya. Yathā mahārāja niggaṇṭhisamasudhota-ujuvimalanārāco susajjito sammā vahati, evameva kho mahārāja pabbajitassa yaṃ kiñci karaṇīyaṃ, sabbaṃ taṃ khippameva samijjhāti no cirarattāyāti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Gihipabbajitasammāpaṭipattipaṇho tatiyo.

4. Paṭipadādosapañha

4. Bhante Nāgasena yadā bodhisatto dukkarakārikāṃ akāsi, netādiso aññatra āraṃbho ahosi nikkamo kilesayuddhaṃ maccusenāṃ vidhamanaṃ āhārapariggaho dukkarakārikā, evarūpe parakkame kiñci assādaṃ alabhitvā tameva cittaṃ parihāpetvā evamavoca “na kho panāhaṃ imāya kaṭukāya dukkarakārikāya adhigacchāmi uttarimanussadhammaṃ alamariyañāṇadassanavisesaṃ, siyā nu kho añño maggo bodhāyā”ti, tato nibbinditvā aññena maggena sabbaññutaṃ patto, puna tāya paṭipadāya sāvake anusāsati samādapeti.

“Āraṃbhatha nikkhamatha, yuñjatha Buddhasāsane.

Dhunātha maccuno senaṃ, naḷāgāraṃva kuñjaro”ti¹.

Kena nu kho bhante Nāgasena kārāṇena Tathāgato yāya paṭipadāya attanā nibbinno virattarūpo, tattha sāvake anusāsati samādapetīti.

1. Saṃ 1. 158; Khu 10. 35, 217 piṭṭhesu.

Tadāpi mahārāja etarahipi sā yeva paṭipadā, taṃ yeva paṭipadam paṭipajjitvā bodhisatto sabbaññutaṃ patto. Api ca mahārāja bodhisatto ativīriyaṃ karonto niravasesato āhāraṃ uparundhi, tassa āhārūparodhena cittadubbalyaṃ uppajji, so tena dubbalyena nāsakkhi sabbaññutaṃ pāpuṇitum, so mattamattaṃ kabaḷikārāhāraṃ sevanto tāyeva paṭipadāya nacirasseva sabbaññutaṃ pāpuṇi. Sā yeva mahārāja paṭipadā sabbesaṃ Tathāgatānaṃ sabbaññutañāṇappaṭilābhāya.

Yathā mahārāja sabbesaṃ sattānaṃ āhāro upatthambho, āhārūpanissitā sabbe sattā sukhaṃ anubhavanti, evameva kho mahārāja sā yeva paṭipadā sabbesaṃ Tathāgatānaṃ sabbaññutañāṇappaṭilābhāya, neso mahārāja doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmim samaye na pāpuṇi sabbaññutañāṇaṃ, atha kho āhārūparodhasseveso doso, sadā paṭiyattā yevasā paṭipadā.

Yathā mahārāja puriso addhānaṃ ativegena gaccheyya, tena so pakkhahato vā bhaveyya pīṭhasappī vā asaṅcaro pathavitale. Api nu kho mahārāja mahāpathaviyā doso atthi, yena so puriso pakkhahato ahoṣīti. Na hi bhante, sadā paṭiyattā bhante mahāpathavī, kuto tassā doso, vāyāmasseveso doso, yena so puriso pakkhahato ahoṣīti. Evameva kho mahārāja neso doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmim samaye na pāpuṇi sabbaññutañāṇaṃ, atha kho āhārūparodhasseveso doso sadā paṭiyattā yevesā paṭipadā.

Yathā vā pana mahārāja puriso kiliṭṭhaṃ sāṭakaṃ nivāseyya, na so taṃ dhovāpeyya, neso doso udakassa, sadā paṭiyattaṃ udakaṃ, purisasseveso doso, evameva kho mahārāja neso doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmim samaye na pāpuṇi sabbaññutañāṇaṃ, atha kho āhārūparodhasseveso doso, sadā paṭiyattā yevesā paṭipadā, tasmā Tathāgato tāyeva paṭipadāya sāvake anusāsati samādapeti, evaṃ kho mahārāja

sadā paṭiyattā anavajjā sā paṭipadāti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Paṭipadādosapañho catuttho.

5. Hīnāyāvattanapañha

5. Bhante Nāgasena mahantaṃ idaṃ Tathāgatasāsanam sāram varam seṭṭham pavaram anupamaṃ parisuddham vimalam paṇḍaram anavajjam, na yuttaṃ gihim tāvatakaṃ pabbajetuṃ, gihī yeva¹ ekasmiṃ phale vinetvā yadā apunarāvattī hoti, tadā so pabbājetabbo. Kim kāraṇā, ime dujjanā tāva tattha sāsane visuddhe pabbajitvā paṭinivattitvā hīnāyāvattanti, tesam paccāgamanena ayam mahājano evam vicinteti “tucchakaṃ vata bho etaṃ samaṇassa Gotamassa sāsanaṃ bhavissati, yaṃ ime paṭinivattantī”ti. Idamettha kāraṇanti.

Yathā mahārāja taḷāko bhavyeaya sampuṇṇasucivimalasītalasalilo, atha yo koci kiliṭṭho malakaddamagato taṃ taḷākaṃ gantvā anahāyitvā kiliṭṭhova paṭinivatteyya, tattha mahārāja katamaṃ jano garaheyya kiliṭṭham vā taḷākaṃ vāti. Kiliṭṭham bhante jano garaheyya “ayam taḷākaṃ gantvā anahāyitvā kiliṭṭhova paṭinivatto, kim imaṃ anahāyitukāmaṃ taḷāko sayam nahāpessati, ko doso taḷākassā”ti. Evameva kho mahārāja Tathāgato vimuttivarasalilasampuṇṇaṃ saddhammavarataḷākaṃ māpesi “ye keci kilesamalakiliṭṭhā sacetanā budhā, te idha nahāyitvā sabbakilese pavāhayissanti”ti. Yadi koci taṃ saddhammavarataḷākaṃ gantvā anahāyitvā sakilesova paṭinivattitvā hīnāyāvattati. Tam yeva jano garahissati “ayam Jinasāsane pabbajitvā tattha patiṭṭham alabhitvā hīnāyāvatto, kim imaṃ appaṭipajjantaṃ Jinasāsanam sayam bodhessati, ko doso Jinasāsanassā”ti.

1. Gihim yeva (Sī, I)

Yathā vā pana mahārāja puriso paramabyādhito roguppattikusalaṃ amoghadhuvasiddhakammaṃ bhisakkaṃ sallakattaṃ disvā atikicchāpetvā sabyādhikova paṇivatteyya, tattha katamaṃ jano garaheyya āturaṃ vā bhisakkaṃ vāti. Āturaṃ bhante jano garaheyya “ayaṃ roguppattikusalaṃ amoghadhuvasiddhakammaṃ bhisakkaṃ sallakattaṃ disvā atikicchāpetvā sabyādhikova paṇivatto, kiṃ imaṃ atikicchāpentaṃ bhisakko sayāṃ tikicchissati, ko doso bhisakkassā”ti. Evameva kho mahārāja Tathāgato antosāsanasamugge kevalaṃ sakalakilesabyādhivūpasamanasamatthaṃ amatosadhaṃ pakkhipi, “ye keci kilesabyādhipīḷitā sacetanā budhā, te imaṃ amatosadhaṃ pivitvā sabbakilesabyādhim vūpasamessanti”ti. Yadi koci taṃ amatosadhaṃ apivitvā sakilesova paṇivattitvā hīnāyāvattati, taṃ yeva jano garahissati “ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha patiṭṭhaṃ alabhitvā hīnāyāvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjantaṃ Jinasāsanāṃ sayāṃ bodhessati, ko doso Jinasāsanassā”ti.

Yathā vā pana mahārāja chāto puriso mahatimahāpuññabhattacharivesanaṃ gantvā taṃ bhattaṃ abhuñjitvā chātova paṇivatteyya, tattha katamaṃ jano garaheyya chātaṃ vā puññabhattaṃ vāti. Chātaṃ bhante jano garaheyya “ayaṃ khudāpīḷito puññabhattaṃ paṭilabhitvā abhuñjitvā chātova paṇivatto, kiṃ imassa abhuñjantassa bhojanaṃ sayāṃ mukhaṃ pavisissati, ko doso bhojanassā”ti. Evameva kho mahārāja Tathāgato antosāsanasamugge paramapavaraṃ santaṃ sivaṃ paṇitaṃ amataṃ paramamadhuraṃ kāyagatāsatiḥhojanaṃ ṭhapesi “ye keci kilesachātājhattā taṇhāparetamānasā sacetanā budhā, te imaṃ bhojanaṃ bhujjitvā kāmarūpārūpabhavesu sabbāṃ taṇhamapanessanti”ti. Yadi koci taṃ bhojanaṃ abhuñjitvā taṇhāsītova paṇivattitvā hīnāyāvattati, taññeva jano garahissati “ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha patiṭṭhaṃ alabhitvā hīnāyāvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjantaṃ Jinasāsanāṃ sayāṃ bodhessasi, ko doso Jinasāsanassā”ti.

Yadi mahārāja Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbājeyya, na nāmāyaṃ pabbajjā kilesappahānāya visuddhiyā vā,

natthi pabbajjāya karaṇīyaṃ. Yathā mahārāja puriso anekasatena kammena taḷākaṃ khaṇāpetvā parisāya evamanussāveyya “mā me bhonto keci saṃkiliṭṭhā imaṃ taḷākaṃ otaratha, pavāhitarajojallā parisuddhā vimalamaṭṭhā imaṃ taḷākaṃ otarathā”ti. Api nu kho mahārāja tesam pavāhitarajojallānaṃ parisuddhānaṃ vimalamaṭṭhānaṃ tena taḷākena karaṇīyaṃ bhaveyyāti. Na hi bhante, yassatthāya te taṃ taḷākaṃ upagaccheyyūṃ, taṃ aññatreva tesam kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesam tena taḷākenāti. Evameva kho mahārāja yadi Tathāgato gihim yeva ekasmim phale vinītaṃ pabbājeyya, tattheva tesam kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesam pabbajjāya.

Yathā vā pana mahārāja sabhāva-isibhattiko sutamantapadadharo atakkiko roguppattikusalo amoghadhuvasiddhakammo bhisakko sallakatto sabbarogūpasamabhesajjaṃ sannipātetvā parisāya evamanussāveyya “mā kho bhonto keci sabyādhikā mama santike upagacchatha, abyādhikā arogā mama santike upagacchathā”ti. Api nu kho mahārāja tesam abyādhikānaṃ arogānaṃ paripuṇṇānaṃ udaggānaṃ tena bhisakkena karaṇīyaṃ bhaveyyāti. Na hi bhante, yassatthāya te taṃ bhisakkaṃ sallakattaṃ upagaccheyyūṃ, taṃ aññatreva tesam kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesam tena bhisakkenāti. Evameva kho mahārāja yadi Tathāgato gihim yeva ekasmim phale vinītaṃ pabbājeyya, tattheva tesam kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesam pabbajjāya.

Yathā vā pana mahārāja koci puriso anekathālipākasataṃ bhojanaṃ paṭiyādāpetvā parisāya evamanussāveyya “mā me bhonto keci chātā imaṃ parivesanaṃ upagacchatha, subhuttā tittā suhitā dhātā pīṇitā paripuṇṇā imaṃ parivesanaṃ upagacchathā”ti. Api nu kho mahārāja tesam bhuttāvīnaṃ tittānaṃ suhitānaṃ dhātānaṃ pīṇitānaṃ paripuṇṇānaṃ tena bhojanena karaṇīyaṃ bhaveyyāti. Na hi bhante, yassatthāya te taṃ parivesanaṃ upagaccheyyūṃ, taṃ aññatreva tesam kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesam tāya parivesanāyāti. Evameva kho mahārāja yadi Tathāgato gihim yeva ekasmim phale vinītaṃ pabbājeyya, tattheva tesam kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesam pabbajjāya.

Api ca mahārāja ye hīnāyāvattanti, te Jinasāsanassa pañca atulīye guṇe dassenti. Katame pañca, bhūmimahantabhāvaṃ dassenti, parisuddhavimalabhāvaṃ dassenti, pāpehi asaṃvāsiyabhāvaṃ dassenti, duppaṭivedhabhāvaṃ dassenti, bahusaṃvararakkhiyabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ bhūmimahantabhāvaṃ dassenti, yathā mahārāja puriso adhano hīnajacco nibbiseso buddhiparihīno mahārājjaṃ paṭilabhitvā na cirasseva paripatati paridhamṣati parihāyati yasato, na sakkoti issariyaṃ sandhāretuṃ. Kiṃ kāraṇaṃ, mahantattā issariyassa. Evameva kho mahārāja ye keci nibbisesā akatapuññā buddhiparihīnā Jinasāsane pabbajanti, te taṃ pabbajjaṃ pavaruttamaṃ sandhāretuṃ avisahantā na cirasseva Jinasāsanā paripatitvā paridhamṣitvā parihāyitvā hīnāyāvattanti, na sakkonti Jinasāsaṇaṃ sandhāretuṃ. Kiṃ kāraṇaṃ, mahantattā Jinasāsanabhūmiyā. Evaṃ bhūmimahantabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ parisuddhavimalabhāvaṃ dassenti, yathā mahārāja vāri pokkharapatte vikirati vidhamati vidhamseti, na ṭhānamupagacchati nūpalimpati. Kiṃ kāraṇaṃ, parisuddhavimalattā padumassa. Evameva kho mahārāja ye keci saṭhā kūṭā vaṅkā kuṭilā visamadiṭṭhino Jinasāsane pabbajanti, te parisuddhavimalanikkaṇṭakapaṇḍaravarappavarasāsanato na cirasseva vikiritvā vidhamitvā vidhamsetvā asaṇṭhahitvā anupalimpitvā hīnāyāvattanti. Kiṃ kāraṇaṃ, parisuddhavimalattā Jinasāsanassa. Evaṃ parisuddhavimalabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ pāpehi asaṃvāsiyabhāvaṃ dassenti, yathā mahārāja mahāsamuddo na matena kuṇapena saṃvasati, yaṃ hoti mahāsamudde mataṃ kuṇapaṃ, taṃ khippameva tīraṃ upaneti thalaṃ vā ussāreti. Kiṃ kāraṇaṃ, mahābhūtānaṃ bhavanattā mahāsamuddassa. Evameva kho mahārāja ye keci pāpakā asaṃvutā ahirikā akiriyā osannavīriyā kusītā kiliṭṭhā dujjanā manussā Jinasāsane pabbajanti, te na cirasseva Jinasāsanato arahantavimalakhīṇāsavamahābhūtabhavanato nikkhamitvā asaṃvasitvā hīnāyāvattanti. Kiṃ kāraṇaṃ, pāpehi asaṃvāsiyattā Jinasāsanassa. Evaṃpāpehi asaṃvāsiyabhāvaṃ dassenti.

Katham duppaṭivedhabhāvaṃ dassenti, yathā mahārāja ye keci achekā asikkhitā asippino mativippahīnā issāsā¹ vālaggavedhaṃ avisahantā vigaḷanti pakkamanti. Kim kāraṇaṃ, saṅhasukhumaduppaṭivedhattā vālaggassa. Evameva kho mahārāja ye keci duppaññā jaḷa eḷamūgā mūḷhā dandhagatikā janā Jinasāsane pabbajanti, te taṃ paramasaṅhasukhumacatusaccappaṭivedhaṃ paṭivijjhituṃ avisahantā Jinasāsanā vigaḷitvā pakkamitvā na cirasseva hīnāyāvattanti. Kim kāraṇaṃ, paramasaṅhasukhumaduppaṭivedhatāya saccānaṃ. Evaṃ duppaṭivedhabhāvaṃ dassenti.

Katham bahusaṃvararakkhiyabhāvaṃ dassenti, yathā mahārāja kocideva puriso mahatimahāyuddhabhūmimupagato parasenāya disāvidisāhi samantā parivārito sattihatthaṃ janamupentaṃ disvā bhīto osakkati paṭinivattati palāyati. Kim kāraṇaṃ, bahavidhayuddhamukharakkhaṇabhayā. Evameva kho mahārāja ye keci pāpakā asaṃvutā ahirikā akiriyā akkhantī capalā calitā ittarā bālajanā Jinasāsane pabbajanti, te bahavidhaṃ sikkhāpadaṃ parirakkhituṃ avisahantā osakkitvā paṭinivattitvā palāyitvā na cirasseva hīnāyāvattanti. Kim kāraṇaṃ, bahavidhasaṃvararakkhiyabhāvattā Jinasāsanassa. Evaṃ bahavidhasaṃvararakkhibhāvaṃ dassenti.

Thalajuttamepi mahārāja vassikāgumbe kimividdhāni pupphāni honti, tāni aṅkurāni saṅkuṭṭāni antarā yeva paripatanti, na ca tesu paripatitesu vassikāgumbo hīlito nāma hoti. Yāni tattha ṭhitāni pupphāni, tāni sammā gandhena disāvidisaṃ abhibyāpenti. Evameva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīnāyāvattanti, te Jinasāsane kimividdhāni vassikāpupphāni viya vaṇṇagandharahitā nibbaṇṇākārasīlā abhabbā vepullāya, na ca tesāṃ hīnāyāvattanena Jinasāsanāṃ hīlitaṃ nāma hoti. Ye tattha ṭhitā bhikkhū, te sadevakaṃ lokaṃ sīlavaragandhena abhibyāpenti.

Sālīnampi mahārāja nirātaṅkānaṃ lohitaṅkānaṃ antare karumbhakaṃ nāma sālījāti uppajjitvā antarā yeva vinassati, na ca tassā vinaṭṭhattā lohitaṅkāni hīlitaṃ nāma honti. Ye tattha ṭhitā sālī, te rājūpabhogā honti. Evameva kho mahārāja ye te Jinasāsane

1. Issatthā (Sī, Syā, I)

pabbajitvā hīnāyāvattanti, te lohitakasālīnamantare karumbhakā viya Jinasāsane na vaḍḍhitvā vepullataṃ na pāpuṇitvā¹ antarā yeva hīnāyāvattanti, na ca tesāṃ hīnāyāvattanena Jinasāsanaṃ hīlitaṃ nāma hoti. Ye tattha ʒhitā bhikkhū, te arahattassa anucchavikā honti.

Kāmadadassāpi mahārāja maṇiratanassa ekadesaṃ² kakkasaṃ uppajjati, na ca tattha kakkasuppannattā maṇiratanāṃ hīlitaṃ nāma hoti. Yaṃ tattha parisuddhaṃ maṇiratanassa, taṃ janassa hāsakaraṃ hoti. Evameva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīnāyāvattanti, kakkasā te Jinasāsane papaṭikā, na ca tesāṃ hīnāyāvattanena Jinasāsanaṃ hīlitaṃ nāma hoti. Ye tattha ʒhitā bhikkhū, te devamanussānaṃ hāsajanakā honti.

Jātisampannassapi mahārāja lohitacandanassa ekadesaṃ pūtikaṃ hoti appagandhaṃ. Na tena lohitacandanaṃ hīlitaṃ nāma hoti. Yaṃ tattha apūtikaṃ sugandhaṃ, taṃ samantā vidhūpeti abhibyāpeti. Evameva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīnāyāvattanti, te lohitacandanasārantare pūtikadesamiva chaḍḍanīyā Jinasāsane, na ca tesāṃ hīnāyāvattanena Jinasāsanaṃ hīlitaṃ nāma hoti. Ye tattha ʒhitā bhikkhū, te sadevakaṃ lokaṃ sīlavaracandanagandhena anulimpayantīti.

Sādhu bhante Nāgasena, tena tena anucchavikena tena tena sadisena kāraṇena niravajjamanupāpitaṃ Jinasāsanaṃ seṭṭhabhāvena paridīpitaṃ, hīnāyāvattamānāpi te Jinasāsanaṃ seṭṭhabhāvaṃ yeva paridīpentīti.

Hīnāyāvattanapañho pañcama.

6. Arahantavedanāvedīyanapañha

6. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha “arahā eka vedanaṃ vedayati kāyikaṃ na cetasikaṃ”ti. Kinna kho bhante Nāgasena arahato cittaṃ yaṃ kāyaṃ nissāya pavattati, tattha arahā anissaro assāmī

1. Vaḍḍhitvā vepullataṃ apāpuṇitvā (Sī, Ka)

2. Ekadese (Ka)

avasavattīti. Āma mahārājāti. Na kho bhante Nāgasena yuttametam, yaṃ so sakacittassa pavattamāne kāye anissaro hoti assāmī avasavattī, sakuṇopi tāva bhante yasmim kulāvake paṭivasati, tattha so issaro hoti sāmī vasavattīti.

Dasa yime mahārāja kāyānugatā dhammā bhave bhave kāyam anudhāvanti anuparivattanti. Katame dasa, sītam uṇham jighacchā pipāsā uccāro passāvo middham¹ jarā byādhi maraṇam. Ime kho mahārāja dasa kāyānugatā dhammā bhave bhave kāyam anudhāvanti anuparivattanti, tattha arahā anissaro assāmī avasavattīti.

Bhante Nāgasena kena kāraṇena arahato kāye āṇā nappavattati issariyam vā, tattha me kāraṇam brūhīti. Yathā mahārāja ye keci pathavinissitā sattā, sabbe te pathaviṃ nissāya caranti viharanti vuttim kappenti, api nu kho mahārāja tesam pathaviyā āṇā pavattati issariyam vāti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja arahato cittaṃ kāyam nissāya pavattati, na ca arahato kāye āṇā pavattati issariyam vāti.

Bhante Nāgasena kena kāraṇena puthujjano kāyikampi cetasikampi vedanam vedayatīti. Abhāvitattā mahārāja cittassa puthujjano kāyikampi cetasikampi vedanam vedayati. Yathā mahārāja goṇo chāto paritasito abaladubbalaparittakatiṇesu vā latāya vā upanibaddho assa, yadā so goṇo parikupito hoti, tadā saha upanibandhanena pakkamati. Evameva kho mahārāja abhāvitacittassa vedanā uppajjitvā cittaṃ parikopeti, cittaṃ parikupitaṃ kāyam ābhujati nibbhujati samparivattakaṃ karoti. Atha kho so abhāvitacitto tasati ravati bheravarāvamabhiravati, idamettha mahārāja kāraṇam, yena kāraṇena puthujjano kāyikampi cetasikampi vedanam vedayatīti.

Kim pana taṃ kāraṇam, yena kāraṇena arahā ekaṃ vedanam vedayati kāyikaṃ na cetasikanti. Arahato mahārāja cittaṃ bhāvitaṃ hoti subhāvitaṃ dantaṃ sudantaṃ assavaṃ vacanakaram, so dukkhāya vedanāya phuṭṭho samāno “aniccan”ti daḥam gaṇhāti, samādhithambhe cittaṃ upanibandhati,

1. Thinamiddham (sabbattha)

tassa taṃ cittaṃ samādhithambhe upanibandhanaṃ na vedhati na calati, ṭhitaṃ hoti avikkhittaṃ, tassa vedanāvīkāravipphārena kāye ābhujati nibbhujati samparivattati, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena arahā ekaṃ vedanaṃ vedayati kāyikaṃ na cetasikanti.

Bhante Nāgasena taṃ nāma loke acchariyaṃ yaṃ kāye calamāne cittaṃ na calati, tattha me kāraṇaṃ brūhīti. Yathā mahārāja mahatimahārukkhe khandhasākhāpalāśasampanne anilabalasamāhate sākḥā calati, api nu tassa khandhopi calatīti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja arahā dukkhāya vedanāya phuṭṭho samāno “aniccaṃ”ti daḥhaṃ gaṇhāti, samādhithambhe cittaṃ upanibandhati, tassa taṃ cittaṃ samādhithambhe upanibandhanaṃ na vedhati na calati, ṭhitaṃ hoti avikkhittaṃ, tassa vedanāvīkāravipphārena kāyo ābhujati nibbhujati samparivattati, cittaṃ pana tassa na vedhati na calati khandho viya mahārukkhasāti. Acchariyaṃ bhante nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, na me evarūpo sabbakālīko dhammapadīpo diṭṭhapubboti.

Arahantavedanāvediyanaṃ pañho chaṭṭho.

7. Abhisamayantarāyakarapañha

7. Bhante Nāgasena idha yo koci gihī pārājikaṃ ajjhāpanno bhaveyya, so aparena samayena pabbājeyya, attanāpi so na jāneyya “gihipārājikaṃ ajjhāpannosmī”ti, napi tassa añño koci ācikkheyya “gihipārājikaṃ ajjhāpannosī”ti. So ca tathattāya paṭipajjeyya, api nu tassa dhammābhisamayo bhaveyyāti. Na hi mahārājāti. Kena bhante kāraṇenāti. Yo tassa hetu dhammābhisamayāya, so tassa samucchinno, tasmā dhammābhisamayo na bhavatīti.

Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha “jānantassa kukkucçaṃ hoti, kukkucce sati āvaraṇaṃ hoti, āvaṭe citte dhammābhisamayo na hoti”ti. Imassa pana ajānantassa akukkucçajātassa santacittassa viharato kena kāraṇena dhammābhisamayo na hoti, visamena visameneso pañho gacchati, cintetvā visajjethāti.

Ruhati mahārāja sukattṛthe sukalale maṇḍakhetṭe sāradaṃ sukhāsāyitaṃ bijanti. Āma bhanteti. Api nu mahārāja taññeva bījaṃ ghanaselasilātale ruheyyāti. Na hi bhanteti. Kissa pana mahārāja taññeva bījaṃ kalale ruhati, kissa ghanasele na ruhatīti. Natthi bhante tassa bījassa rūhanāya ghanasele hetu, ahetunā bījaṃ na ruhatīti. Evameva kho mahārāja yena hetunā tassa dhammābhisamayo bhavye, so tassa hetu samucchinno, ahetunā dhammābhisamayo na hoti.

Yathā vā pana mahārāja daṇḍaleḍḍulaguḷamuggarā pathaviyā ṭhānamupagacchanti, api nu mahārāja te yeva daṇḍaleḍḍulaguḷamuggarā gagane ṭhānamupagacchantīti. Na hi bhanteti. Kiṃ panettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena te yeva daṇḍaleḍḍulaguḷamuggarā pathaviyā ṭhānamupagacchanti, kena kāraṇena gagane na tiṭṭhantīti. Natthi bhante tesāṃ daṇḍaleḍḍulaguḷamuggarānaṃ patiṭṭhānāya ākāse hetu, ahetunā na tiṭṭhantīti. Evameva kho mahārāja tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā abhisamayo na hotīti.

Yathā vā pana mahārāja thale aggi jalati, api nu kho mahārāja so yeva aggi uduke jalatīti. Na hi bhanteti. Kiṃ panettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena so yeva aggi thale jalati, kena kāraṇena uduke na jalatīti. Natthi bhante aggissa jalanāya uduke hetu, ahetunā najalatīti. Evameva kho mahārāja tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā dhammābhisamayo na hotīti.

Bhante Nāgasena punapetaṃ atthaṃ cintehi, na me tattha cittasaññatti bhavati, ajānantassa asati kukkucce āvaraṇaṃ hotīti, kāraṇena maṃ saññāpehīti. Api nu mahārāja visaṃ halāhalaṃ ajānantena khāyitaṃ jīvitaṃ haratīti. Āma bhanteti. Evameva kho mahārāja ajānantenapi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti.

Api nu mahārāja aggi ajānitvā akkamantaṃ ḍahatīti. Āma bhanteti. Evameva kho mahārāja ajānantenapi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti.

Api nu mahārāja ajānantam āsīviso daṁsitvā jīvitam haratīti. Āma bhanteti. Evameva kho mahārāja ajānantenapi kataṁ pāpaṁ abhisamayantarāyakaram hoti.

Nanu mahārāja Kāliṅgarājā samaṇakolaṅṅo sattaratanaparikiṅṅo hatthiratanamabhiruyha kuladassanāya gacchanto ajānantopi nāsakkhi Bodhimaṇḍassa uparito gantum, idamettha mahārāja kāraṇam, yena kāraṇena ajānantenapi kataṁ pāpaṁ abhisamayantarāyakaram hotīti. Jinabhāsitam bhante Nāgasena kāraṇam na sakkā paṭikkositum, esovetassa attho tathā sampaṭicchāmīti.

Abhisamayantarāyakarapaṇho sattamo.

8. Dussīlapāṇha

8. Bhante Nāgasena gihidussīlassa ca samaṇadussīlassa ca ko viseso, kiṁ nānākaraṇam, ubhopete samasamatikā, ubhinnampi samasamo vipāko hoti, udāhu kiṁci nānākaraṇam atthīti.

Dasa yime mahārāja guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā, dasahi ca kāraṇehi uttarim dakkhiṇam visodheti.

Katame dasa guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā, idha mahārāja samaṇadussīlo Buddhe sagāravo hoti, dhamme sagāravo hoti, saṅghe sagāravo hoti, sabrahmacārīsu sagāravo hoti, uddesaparipucchāya vāyamati, savanabahulo hoti, bhinnasīlopi mahārāja dussīlo parisagato ākappam upaṭṭhabeti, garahabhayā kāyikam vācasikam rakkhati, padhānābhimukhaṅcassa hoti cittam, bhikkhusāmaṅṅam upagato hoti. Karontopi mahārāja samaṇadussīlo pāpaṁ paṭicchannam ācarati. Yathā mahārāja itthī sapatikā niliyitvā rahasseneva pāpamācarati. Evameva kho mahārāja

karontopi samaṇadussīlo pāpaṃ paṭicchannaṃ ācarati. Ime kho mahārāja dasa guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā.

Katamehi dasahi kāraṇehi uttarim dakkhiṇaṃ visodheti,
 anavajjakavacadhāraṇatāyapi dakkhiṇaṃ visodheti,
 isisāmaññabhaṇḍuliṅgadhāraṇatopi dakkhiṇaṃ visodheti,
 saṃghasamayamanuppaviṭṭhatāyapi dakkhiṇaṃ visodheti,
 Buddhadhammasaṃghasaraṇagatatāyapi dakkhiṇaṃ visodheti,
 padhānāsayaniketavāsītāyapi dakkhiṇaṃ visodheti, Jinasāsanadhara¹
 pariyesanatopi dakkhiṇaṃ visodheti, pavaradhammadesanatopi dakkhiṇaṃ
 visodheti, dhammadīpagatiparāyaṇatāyapi dakkhiṇaṃ visodheti, “aggo
 Buddho”ti ekanta-ujudīṭṭhitāyapi dakkhiṇaṃ visodheti,
 uposathasamādānatopi dakkhiṇaṃ visodheti. Imehi kho mahārāja dasahi
 kāraṇehi uttarim dakkhiṇaṃ visodheti.

Suvipannopi hi mahārāja samaṇadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ
 visodheti. Yathā mahārāja udakaṃ subahalampi kalalakaddamarajojallaṃ
 apaneti. Evameva kho mahārāja suvipannopi samaṇadussīlo dāyakānaṃ
 dakkhiṇaṃ visodheti.

Yathā vā pana mahārāja uṇhodakaṃ sukudhitampi² pajjalantaṃ
 mahantaṃ aggikkhandhaṃ nibbāpeti. Evameva kho mahārāja suvipannopi
 samaṇadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti.

Yathā vā pana mahārāja bhojanaṃ virasampi khudādubbalyaṃ apaneti.
 Evameva kho mahārāja suvipannopi samaṇadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ
 visodheti.

Bhāsitaṃpetam mahārāja Tathāgatena devātidevena
 Majjhimanikāyavaralañchake dakkhiṇavibhaṅge veyyākaraṇe—

“Yo sīlavā dussīlesu dadāti dānaṃ,
 Dhammena laddhaṃ supasannacitto.
 Abhisaddhaṃ kammaphalaṃ uḷāraṃ,
 Sā dakkhiṇā dāyakato visujjhatī”ti³.

1. Jinasāsanadhana (Sī, I)

2. Sukaṭhitampi (Sī, I), sukhuṭhitampi (Syā)

3. Ma 3. 300 piṭṭhe.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, tāvatakaṃ mayāṃ pañhaṃ apucchimha, taṃ tvaṃ opammehi kāraṇehi vibhāvento amatamadhuraṃ s1avanūpagamā akāsi. Yathā nāma bhante sūdo vā sūdantevāsī vā tāvatakaṃ maṃsaṃ labhitvā nānāvidhehi sambhārehi sampādetvā rājūpabhogaṃ karoti. Evameva kho bhante Nāgasena tāvatakaṃ mayāṃ pañhaṃ apucchimha, taṃ tvaṃ opammehi kāraṇehi vibhāvetvā amatamadhuraṃ savanūpagamā akāsīti.

Dussīlapaṇho aṭṭhamo.

9. Udakasattaḷjīvapaṇha

9. Bhante Nāgasena imaṃ udakaṃ aggimhi tappamānaṃ ciccīṭāyati cīṭīcīṭāyati saddāyati bahuvidhaṃ, kinnu kho bhante Nāgasena udakaṃ jīvati, kiṃ kīlamānaṃ saddāyati, udāhu aññena paṭipīlitaṃ saddāyatīti. Na hi mahārāja udakaṃ jīvati, natthi udaye jīvo vā satto vā, api ca mahārāja aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciccīṭāyati cīṭīcīṭāyati saddāyati bahuvidhanti.

Bhante Nāgasena idhekacce titthiyā udakaṃ jīvati sītodakaṃ paṭikkhipitvā udakaṃ tāpetvā vekatikavekatikaṃ paribhuñjanti, te tumhe garahanti paribhavanti “ekindriyaṃ samaṇā Sakyaputtiyā jīvaṃ viheṭhenti”ti, taṃ tesāṃ garaḥaṃ paribhavaṃ vinodehi apanehi nicchārehīti. Na hi mahārāja udakaṃ jīvati, natthi mahārāja udaye jīvo vā satto vā, api ca mahārāja aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciccīṭāyati cīṭīcīṭāyati saddāyati bahuvidhaṃ.

Yathā mahārāja udakaṃ sobbhasarasaritadahataḷākakandarapadara-udapānaninnapokkharāṇigataṃ vātātapavegassa mahantatāya pariyādiyati parikkhayaṃ gacchati, api nu tattha udakaṃ ciccīṭāyati cīṭīcīṭāyati saddāyati bahuvidhanti. Na hi bhanteti. Yadi mahārāja udakaṃ jīveyya, tatthāpi udakaṃ saddāyeyya, imināpi mahārāja kāraṇena jānāhi “natthi udaye jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciccīṭāyati cīṭīcīṭāyati saddāyati bahuvidhan”ti.

Aparampi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi “natthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati”ti. Yadā pana mahārāja udakaṃ taṇḍulehi sammissitaṃ bhājanagataṃ hoti pihitaṃ uddhane aṭhapitaṃ, api nu tattha udakaṃ saddāyati. Na hi bhante acalaṃ hoti santasantanti. Taṃ yeva pana mahārāja udakaṃ bhājanagataṃ aggiṃ ujjaletvā uddhane ṭhapitaṃ hoti, api nu tattha udakaṃ acalaṃ hoti santasantanti. Na hi bhante, calati khubbhati luḷati āvilati ūmijātaṃ hoti, uddhamadho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati pheṇamālī hotīti. Kissa pana taṃ mahārāja pākatikaṃ udakaṃ na calati santasantaṃ hoti, kissa pana aggigataṃ calati khubbhati luḷati āvilati ūmijātaṃ hoti, uddhamadho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati pheṇamālī hotīti. Pākatikaṃ bhante udakaṃ na calati, aggikataṃ pana udakaṃ aggisantāpavegassa mahantatāya ciccīṭayati ciṭṭīṭayati saddāyati bahuvidhanti. Imināpi mahārāja kāraṇena jānāhi “natthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati”ti.

Aparampi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi, natthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati. Hoti taṃ mahārāja udakaṃ ghare ghare udakavārakagataṃ pihitanti. Āma bhanteti. Api nu taṃ mahārāja udakaṃ calati khubbhati luḷati āvilati ūmijātaṃ hoti, uddhamadho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati pheṇamālī hotīti. Na hi bhante, acalaṃ taṃ hoti pākatikaṃ udakavārakagataṃ udakanti.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja “mahāsamudde udakaṃ calati khubbhati luḷati āvilati ūmijātaṃ hoti, uddhamadho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati pheṇamālī hoti, ussakkitvā ossakkitvā¹ velāya paharati saddāyati bahuvidhan”ti. Āma bhante sutapubbaṃ etaṃ mayā diṭṭhapubbaṃca “mahāsamudde udakaṃ hatthasatampi dvepi hatthasatāni gagane ussakati”ti. Kissa mahārāja udakavārakagataṃ udakaṃ na calati na saddāyati, kissa pana mahāsamudde udakaṃ calati saddāyati. Vātavegassa mahantatāya bhante mahāsamudde udakaṃ calati saddāyati, udakavārakagataṃ udakaṃ aghaṭṭitaṃ

1. “Ossakkitvā”ti padaṃ Sī- I-pothakesu natthi.

kehici na calati na saddāyatīti. Yathā mahārāja vātevegassa mahantatāya mahāsamudde udakaṃ calati saddāyati. Evameva aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti.

Nanu mahārāja bheripokkharāṃ sukkhāṃ sukkhena gocammaṃ na andhantīti. Āma bhante. Api nu mahārāja bheriyā jīvo vā satto vā atthīti. Na hi bhanteti. Kissa pana mahārāja bherī saddāyatīti. Itthiyā vā bhante purisassa vā tājjena vāyāmenāti. Yathā mahārāja itthiyā vā purisassa vā tājjena vāyāmena bherī saddāyati. Evameva aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati, imināpi mahārāja kāraṇena jānāhi “natthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatī”ti.

Mayhampi tāva mahārāja tava pucchitabbaṃ atthi, evameso pañho suvnicchito hoti, kinnu kho mahārāja sabbehipi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyati, udāhu ekaccehi yeva bhājanehi tappamānaṃ saddāyatīti. Na hi bhante, sabbehipi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyati, ekaccehi yeva bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyatīti. Tena hi mahārāja jahitosi sakasamayaṃ, paccāgatosi mama visayaṃ, natthi udake jīvo vā satto vā. Yadi mahārāja sabbehipi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyeyya, yuttamidaṃ “udakaṃ jīvati”ti vattum. Na hi mahārāja udakaṃ dvayaṃ hoti, yaṃ saddāyati, taṃ jīvati, yaṃ na saddāyati, taṃ na jīvati. Yadi mahārāja udakaṃ jīveyya mahantānaṃ hatthināgānaṃ ussannakāyānaṃ pabhinnānaṃ soḍḍāya ussiñcitvā mukhe pakkhipitvā kucchim pavesayantānaṃ, tampi udakaṃ tesāṃ dantantare cippiyamānaṃ saddāyeyya, hatthasatikāpi mahānāvā garukā bhārikā anekasatasahassabhāraparipūrā mahāsamudde vicaranti. Tāhipi cippiyamānaṃ udakaṃ saddāyeyya. Mahatimahantāpi macchā anekasatayojanikakāyā timī timiṅgalā timirapiṅgalā abbhantare nimuggā mahāsamudde nivāsaṭṭhānatāya paṭivasantā mahā-udakadhārā ācamanti Dhamanti ca, tesampi taṃ dantantarepi udarantarepi cippiyamānaṃ udakaṃ saddāyeyya. Yasmā ca kho mahārāja evarūpehi evarūpehi mahantehi paṭipīlānehi paṭipīlitaṃ udakaṃ na saddāyati. Tasmāpi natthi udake jīvo vā satto vāti, evametam mahārāja dhārehīti.

Sādhu bhante Nāgasena dosāgato¹ pañho anucchavikāya vibhattiyā vibhatto, yathā nāma bhante Nāgasena mahagghaṃ maṇiratanam chekaṃ ācariyaṃ kusalaṃ sikkhitaṃ maṇikāraṃ pāpuṇitvā kittim labheyya thomanam pasamsam, muttāratanaṃ vā muttikaṃ dussaratanam vā dussikaṃ, lohita candanaṃ vā gandhikaṃ pāpuṇitvā kittim labheyya thomanam pasamsam. Evameva kho bhante Nāgasena dosāgato¹ pañho anucchavikāya vibhattiyā vibhatto, evameva tathā sampañchamīti.

Udakasattajīvapañho navamo.

Buddhavaggo paṭhamo.

Imasmim vagge nava pañhā.

2. Nippapañcavagga

1. Nippapañcapañha

1. Bhante Nāgasena bhāsitampetaṃ Bhagavatā “nippapañcārāmā bhikkhave viharatha nippapañcaratino”ti, katamaṃ taṃ nippapañcanti. Sotāpattiṭṭhalaṃ mahārāja nippapañcaṃ, sakadāgāmiṭṭhalaṃ nippapañcaṃ, anāgāmiṭṭhalaṃ nippapañcaṃ, arahattaphalaṃ nippapañcanti.

Yadi bhante Nāgasena sotāpattiṭṭhalaṃ nippapañcaṃ, sakadāgāmi-anāgāmi-arahattaphalaṃ nippapañcaṃ, kissa pana ime bhikkhū uddisanti paripucchanti Suttaṃ Geyyaṃ Veyyākaraṇaṃ Gāthaṃ Udānaṃ Itivuttakaṃ Jātaṃ Abbhutadhammaṃ Vedallaṃ, navakammaṃ palibujjhanti dānena ca pūjāya ca, nanu te jinappaṭikkhitaṃ kammaṃ karontīti.

Ye te mahārāja bhikkhū uddisanti paripucchanti Suttaṃ Geyyaṃ Veyyākaraṇaṃ Gāthaṃ Udānaṃ Itivuttakaṃ Jātaṃ Abbhutadhammaṃ Vedallaṃ, navakammaṃ palibujjhanti dānena ca pūjāya ca, sabbe te nippapañcassa pattiyaṃ karonti. Ye te mahārāja sabhāvaparissuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā, te ekacittakkhaṇena nippapañcā honti. Ye pana te bhikkhū mahārajakkhā, te imehi payogehi nippapañcā honti.

Yathā mahārāja eko puriso khetto bījaṃ ropetvā attano yathābalavīriyena vinā pākāravatiyaṃ dhaññaṃ uddhareyya, eko puriso khetto bījaṃ ropetvā vanaṃ pavasiṭvā kaṭṭhaṅca sākhaṅca chinditvā vatipākāraṃ katvā dhaññaṃ uddhareyya. Yā tatha tassa vatipākārapariyesanā, sā dhaññatthāya. Evameva kho mahārāja ye te sabhāvaparissuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā, te ekacittakkhaṇena nippapañcā honti, vinā vatipākāraṃ puriso viya dhaññuddhāro. Ye pana te bhikkhū mahārajakkhā, te imehi payogehi nippapañcā honti, vatipākāraṃ katvā puriso viya dhaññuddhāro.

Yathā vā pana mahārāja puriso mahatimahante ambarukkhamatthake phalapiṇḍi bhaveyya, atha tatha yo koci iddhiṃ āgantvā tassa phalaṃ hareyya, yo pana tatha aniddhiṃ, so kaṭṭhaṅca valliṅca chinditvā nisseṇiṃ bandhitvā tāya taṃ rukkhāṃ abhiruhitvā phalaṃ hareyya. Yā

tattha tassa nisseṇipariyesanā, sā phalattḥāya. Evameva kho mahārāja ye te sabhāvaparissuddhā pubbe vāsītavāsana, te ekacittakkaṇena nippapañcā honti, iddhiṃ viya rukkhaphalaṃ haranto. Ye pana te bhikkhū mahārajakkhā, te iminā payogena saccāni abhisamenti, nisseṇiyā viya puriso rukkhaphalaṃ haranto.

Yathā vā pana mahārāja eko puriso atthakaraṇiyo ekako yeva sāmikaṃ upagantvā atthaṃ sādheti. Eko dhanavā dhanavasena pariṣaṃ vaḍḍhetvā pariṣāya atthaṃ sādheti. Yā tattha tassa pariṣapariyesanā, sā atthattḥāya. Evameva kho mahārāja ye te sabhāvaparissuddhā pubbe vāsītavāsana, te ekacittakkaṇena chasu abhiññāsu vasibhāvaṃ pāpuṇanti, puriso viya ekako atthasiddhiṃ karonto. Ye pana te bhikkhū mahārajakkhā, te imehi payogehi sāmāññatthamabhisādheti, pariṣāya viya puriso atthasiddhiṃ karonto.

Uddesopi mahārāja bahukāro, paripucchāpi bahukārā, navakammampi bahukāraṃ, dānampi bahukāraṃ, pūjāpi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yathā mahārāja puriso rājūpasevī katāvī amaccabhaṭṭabaladovārika-anīkaṭṭhapārisajjanehi, te tassa karaṇīye anuppatte sabbepi upakārā honti. Evameva kho mahārāja uddesopi bahukāro, paripucchāpi bahukāro, navakammampi bahukāraṃ, dānampi bahukāraṃ, pūjāpi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yadi mahārāja sabbepi abhijātiparissuddhā bhaveyyuṃ, anusāsanena¹ karaṇīyaṃ na bhaveyya. Yasmā ca kho mahārāja savanena karaṇīyaṃ hoti, therō mahārāja Sāriputto aparimitamasāṅkheyyakappaṃ upādāya upacitakusalamūlo paññāya koṭṭiṃ gato, sopi vinā savanena nāsakkhi āsavakkhayaṃ pāpuṇituṃ. Tasmā mahārāja bahukāraṃ savanaṃ tathā uddesopi paripucchāpi. Tasmā uddesaparipucchāpi nippapañcā saṅkhatāti. Sunijjhāpito bhante Nāgasena pañho, evametaṃ tathā sampañchāmīti.

Nippapañcapanho paṭhamo.

1. Anusāsakena (Sī, I)

arahattaṃ patto gihī tena liṅgena arahattaṃ dhāretuṃ na sakkoti, tena kāraṇena tasmim̐ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vāti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Khīṇāsavabhāvapañho dutiyo.

3. Khīṇāsavasatisammosapañha

3. Bhante Nāgasena atthi arahato satisammosoti. Vigatasatisammosā kho mahārāja arahanto, natthi arahantānaṃ satisammosoti. Āpajjeyya pana bhante arahā āpattinti. Āma mahārājāti. Kismim̐ vatthusminti. Kuṭikāre, mahārāja sañcaritte, vikāle kālasaññāya, pavārite appavāritasaññāya, anatiritte atirittasaññāyāti.

Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha “ye āpattim̐ āpajjanti, te dvīhi kāraṇehi āpajjanti anādariyena vā ajānana vā”ti. Api nu kho bhante arahato anādariyaṃ hoti, yaṃ arahā āpattim̐ āpajjatīti. Na hi mahārājāti.

Yadi bhante Nāgasena arahā āpattim̐ āpajjati, natthi ca arahato anādariyaṃ, tena hi atthi arahato satisammosoti. Natthi mahārāja arahato satisammoso, āpattiṅca arahā āpajjatīti.

Tena hi bhante kāraṇena maṃ saññāpehi, kiṃ tattha kāraṇanti. Dveme mahārāja kilesā lokavajjaṃ paṇṇattivajjañcāti. Katamaṃ mahārāja lokavajjaṃ, dasa akusalakammapathā, idaṃ vuccati lokavajjaṃ. Katamaṃ paṇṇattivajjaṃ, yaṃ loke atthi samaṇānaṃ ananucchavikaṃ ananulomikaṃ, gihīnaṃ anavajjaṃ. Tattha Bhagavā sāvakaṇaṃ sikkhāpadaṃ paññāpeti “yāvajīvaṃ anatikkamaṇīyaṃ”ti. Vikālabhojanaṃ mahārāja lokassa anavajjaṃ, taṃ Jinasāsane vajjaṃ. Bhūtagāmaṃ vikopanaṃ mahārāja lokassa anavajjaṃ, taṃ Jinasāsane vajjaṃ. Udaḥ hassadhammaṃ mahārāja lokassa anavajjaṃ, taṃ Jinasāsane vajjaṃ. Iti evarūpāni evarūpāni

mahārāja Jinasāsane vajjāni, idaṃ vuccati paṇṇattivajjam. Lokavajjam abhabbo khīṇāsavo taṃ ajjhācaritum.

Yaṃ kilesaṃ paṇṇattivajjam, taṃ ajānanto āpajjeyya. Avisayo mahārāja ekaccassa arahato sabbaṃ jānitum, na hi tassa balaṃ atthi sabbaṃ jānitum. Anaññātaṃ mahārāja arahato itthipurisānaṃ nāmampi gottampi, maggopi tassa mahiyā anaññāto, vimuttiṃ yeva mahārāja ekacco arahā jāneyya, chaḷabhiñño arahā sakavisayaṃ jāneyya, sabbaññū mahārāja Tathāgatova sabbaṃ jānātīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampañicchāmīti.

Khīṇāsavasatisammosapañho tatiyo.

4. Loke natthibhāvapañha

4. Bhante Nāgasena dissanti loke Buddhā, dissanti Paccekabuddhā, dissanti Tathāgatassa sāvakā, dissanti cakkavattirājāno, dissanti padesarājāno, dissanti devamanussā, dissanti sadhanā, dissanti adhanā, dissanti sugatā, dissanti duggatā, dissati purisassa itthilingaṃ pātubhūtaṃ, dissati itthiyā purisalingaṃ pātubhūtaṃ, dissati sukataṃ dukkataṃ kammaṃ, dissanti kalyāṇapāpakānaṃ kammānaṃ vipākūpabhogino sattā, atthi loke sattā aṇḍajājalābujā saṃsedajā opapātikā, atthi sattā apadā dvipadā catuppadā bahuppadā, atthi loke yakkhā rakkhasā kumbhaṇḍā asurā dānavā gandhabbā petā pisācā, atthi kinnarā mahoragā nāgā supaṇṇā siddhā vijjādharā, atthi hatthī assā gāvo mahimsā¹ oṭṭhā gadrabhā ajā eḷakā migā sūkarā sīhā byagghā dīpī acchā kokā taracchā soṇā siṅgālā, atthi bahuvīdhā sakuṇā, atthi suvaṇṇaṃ rajataṃ muttā maṇi saṅkho silā pavāḷaṃ lohitaṅko masāragallaṃ veḷuriyo vajjiraṃ phalikaṃ kāḷalohaṃ tambalohaṃ vaṭṭalohaṃ kamsalohaṃ, atthi khomaṃ koseyyaṃ kappāsikaṃ sāṇaṃ bhaṅgaṃ kambalaṃ, atthi sāli vīhi yavo kaṅgu kudrūso varako

1. Mahisā (Sī, I)

godhūmo muggo māso tilaṃ kulatthaṃ, atthi mūlagandho sārāgandho pheggugandho tacagandho pattagandho pupphagandho phalagandho sabbagandho, atthi tiṇa latā gaccha rukkha osadhi vanappati nadī pabbata samudda macchakacchapā sabbaṃ loke atthi. Yaṃ bhante loke natthi, taṃ me kathehīti.

Tiṇimāni mahārāja loke natthi. Katamāni tiṇi, sacetanā vā acetanā vā ajarāmarā loke natthi, saṅkhārānaṃ niccatā natthi, paramatthena sattūpaladdhi natthi, imāni kho mahārāja tiṇi loke natthīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Loke natthibhāvapaṇho catuttho.

5. Akammajādipaṇha

5. Bhante Nāgasena dissanti loke kammanibbattā, dissanti hetunibbattā, dissanti utunibbattā, yaṃ loke akammajāṃ ahetujaṃ anutujaṃ, taṃ me kathehīti. Dveme mahārāja lokasmiṃ akammajā ahetuja anutuja. Katame dve, ākāso mahārāja akammājo ahetujo anutujo, nibbānaṃ mahārāja akammajāṃ ahetujaṃ anutujaṃ. Ime kho mahārāja dve akammajā ahetuja anutujaṃ.

Mā bhante Nāgasena Jinavacanaṃ makkhehi, mā ajānitvā paṇhaṃ byākarohīti. Kiṃ kho mahārāja ahaṃ vadāmi, yaṃ maṃ tvaṃ evaṃ vadesi “mā bhante Nāgasena Jinavacanaṃ makkhehi, mā ajānitvā paṇhaṃ byākarohī”ti. Bhante Nāgasena yuttamidaṃ tāva vattuṃ “ākāso akammājo ahetujo anutujo”ti. Anekasatehi pana bhante Nāgasena kāraṇehi Bhagavatā sāvakānaṃ nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, atha ca pana tvaṃ evaṃ vadesi “ahetujaṃ nibbānaṃ”ti. Saccaṃ mahārāja Bhagavatā anekasatehi kāraṇehi sāvakānaṃ nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, na ca pana nibbānassa uppādāya hetu akkhātoti.

Ettha mayaṃ bhante Nāgasena andhakārato andhakāratarāṃ pavisāma, vanato vanatarāṃ pavisāma, gahanato gahanatarāṃ¹ pavisāma, yatra hi

1. Gahanantarato gahanatarāṃ (Ka)

nāma nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tassa pana dhammassa uppādāya hetu natthi. Yadi bhante Nāgasena nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena hi nibbānassa uppādāyapi hetu icchitabbo.

Yathā pana bhante Nāgasena puttassa pitā atthi, tena kāraṇena pitunopi pitā icchitabbo. Yathā antevāsikassa ācariyo atthi, tena kāraṇena ācariyassapi ācariyo icchitabbo. Yathā añkurassa bījaṃ atthi, tena kāraṇena bījassapi bījaṃ icchitabbaṃ. Evameva kho bhante Nāgasena yadi nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāyapi hetu icchitabbo.

Yathā rukkhasa vā latāya vā agge sati tena kāraṇena majjhampi atthi, mūlampi atthi. Evameva kho bhante Nāgasena yadi nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāyapi hetu icchitabboti.

Anuppādanīyaṃ mahārāja nibbānaṃ, tasmā na nibbānassa uppādāya hetu akkhātoti. Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ dassetvā kāraṇena maṃ saññāpehi, yathāhaṃ jāneyyaṃ nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, nibbānassa uppādāya hetu natthīti.

Tena hi mahārāja sakkaccaṃ sotaṃ odaha, sādhukaṃ suṇohi, vakkhāmi tattha kāraṇaṃ, sakkuṇeyya mahārāja puriso pākatikena balena ito Himavantam pabbatarājaṃ upagantunti. Āma bhanteti. Sakkuṇeyya pana so mahārāja puriso pākatikena balena Himavantam pabbatarājaṃ idha āharitunti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātuṃ, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetuṃ.

Sakkuṇeyya mahārāja puriso pākatikena balena mahāsamuddaṃ nāvāya uttaritvā pārimatīraṃ gantunti. Āma bhanteti. Sakkuṇeyya pana so mahārāja puriso pākatikena balena mahāsamuddassa pārimatīraṃ idha āharitunti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātuṃ, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetuṃ. Kim kāraṇā, asaṅkhatattā dhammassāti.

Asaṅkhatam bhante Nāgasena nibbānanti. Āma mahārāja asaṅkhatam nibbānam na kehici kataṃ, nibbānam mahārāja na vattabbaṃ uppānanti vā anuppānanti vā uppādanīyanti vā atītanti vā anāgatanti vā paccuppānanti vā cakkhaviññeyyanti vā sotaviññeyyanti vā ghānaviññeyyanti vā jivhaviññeyyanti vā kāyaviññeyyanti vāti. Yadi bhante Nāgasena nibbānam na uppānam na anuppānam na uppādanīyam na atītam na anāgataṃ na paccuppānam na cakkhaviññeyyam na sotaviññeyyam na ghānaviññeyyam na jivhaviññeyyam na kāyaviññeyyam, tena hi bhante Nāgasena tumhe natthidhammam nibbānam apadisatha “natthi nibbānan”ti. Atthi mahārāja nibbānam, manoviññeyyam nibbānam, visuddhena mānasena paṇītena ujukena anāvaraṇena nirāmisena sammāpaṭipanno ariyasāvako nibbānam passaṭīti.

Kīdisam pana tam bhante nibbānam, yam tam opammehi ādīpanīyam kāraṇehi maṃ saññāpehi, yathā atthidhammam opammehi ādīpanīyanti. Atthi mahārāja vāto nāmāti. Āma bhanteti. Ingha mahārāja vātam dassahi vaṇṇato vā saṅghānato vā aṇum vā thūlam vā dīgham vā rassam vāti. Na sakkā bhante Nāgasena vāto upadassayitum, na so vāto hatthaggaṇam vā nimmaddanam vā upeti, api ca atthi so vātoti. Yadi mahārāja nasakkā vāto upadassayitum, tena hi natthi vātoti. Jānāmahaṃ bhante Nāgasena, vāto atthīti me hadaye anupaviṭṭham, na cāham sakkomi vātam upadassayitunti. Evameva kho mahārāja atthi nibbānam, na ca sakkā nibbānam upadassayitum vaṇṇena vā saṅghānena vāti. Sādhu bhante Nāgasena, sūpadassitam opammaṃ, suniddiṭṭham kāraṇam, evametaṃ tathā sampaṭicchāmi “atthi nibbānan”ti.

Akammajādipaṇho pañcama.

6. Kammajādipaṇha

6. Bhante Nāgasena katame ettha kammajā, katame hetujā, katame utujā, katame na kammajā, na hetujā, na utujāti. Ye keci mahārāja satta sacetanā, sabbe te kammajā, aggi ca sabbāni

ca bijajāṭāni hetujāni, pathavī ca pabbatā ca udakañca vāto ca, sabbe te utujā, ākāso ca nibbānañca ime dve akammajā ahetujā anutujā, nibbānaṃ pana mahārāja na vattabbaṃ kammajanti vā hetujanti vā utujanti vā uppannanti vā anuppannanti vā uppādanīyanti vā atītanti vā anāgatanti vā paccuppannanti vā cakkhaviññeyyanti vā sotaviññeyyanti vā ghānaviññeyyanti vā jivhāviññeyyanti vā kāyaviññeyyanti vā, api ca mahārāja manoviññeyyaṃ nibbānaṃ, yaṃ so sammāpaṭipanno ariyasāvako visuddhena ñāṇena passatīti. Ramaṇīyo bhante Nāgasena pañho suvinicchito nissaṃsayo ekantagato, vimati uppacchinnā, tvaṃ gaṇivarapavaramāsajjāti.

Kammajādipaṇho chaṭṭho.

7. Yakkhapañha

7. Bhante Nāgasena atthi loke yakkhā nāmāti. Āma mahārāja atthi loke yakkhā nāmāti. Cavanti pana te bhante yakkhā tamhā yoniyāti. Āma mahārāja cavanti te yakkhā tamhā yoniyāti. Kissa pana bhante Nāgasena tesam matānaṃ yakkhānaṃ sarīraṃ na dissati, kuṇapagandhopi na vāyatīti. Dissati mahārāja matānaṃ yakkhānaṃ sarīraṃ, kuṇapagandhopi tesam vāyati, matānaṃ mahārāja yakkhānaṃ sarīraṃ kīṭavaṇṇena vā dissati, kimivaṇṇena vā dissati, kipillikavaṇṇena vā dissati, paṭaṅgavaṇṇena vā dissati, ahivaṇṇena vā dissati, vicchikavaṇṇena vā dissati, satapadivaṇṇena vā dissati, dijavaṇṇena vā dissati, migavaṇṇena vā dissatīti. Ko hi bhante Nāgasena añño idaṃ pañhaṃ puṭṭho visajjeyya aññatra tavādisena buddhimatāti.

Yakkhapañho sattamo.

8. Anavasesasikkhāpadapañha

8. Bhante Nāgasena ye te ahesuṃ tikicchakānaṃ pubbakā ācariyā. Seyyathīdaṃ, Nārado Dhammantarī¹ Aṅgirasō Kapilo Kaṇḍaraggi

1. Dhanvantarī (?)

sāmo Atulo Pubbakaccāyano, sabbepete ācariyā sakim̐ yeva roguppattiñca nidānañca sabhāvañca samuṭṭhānañca tikicchañca kiriyañca siddhāsiddhañca sabbaṃ taṃ¹ niravasesaṃ jānitvā “imasmiṃ kāye ettakā rogā uppajjissanti”ti ekappahārena kalāpaggāhaṃ karitvā suttam̐ bandhiṃsu, asabbaññuno ete sabbe, kissa pana Tathāgato sabbaññū samāno anāgataṃ kiriyaṃ Buddhaññeṇa jānitvā “ettake nāma vatthusmiṃ ettakaṃ nāma sikkhāpadaṃ paññapetabbaṃ bhavissati”ti paricchinditvā anavasesato sikkhāpadaṃ na paññapesi, uppannuppanne vatthusmiṃ ayase pākaṭe dose vitthārike puthugate ujjhāyantesu manussesu tasmim̐ tasmim̐ kāle sāvakaṇaṃ sikkhāpadaṃ paññapesīti.

Ñātametaṃ mahārāja Tathāgatassa “imasmiṃ samaye imesu manussesu sādhiḃkaṃ diyaḍḍhasikkhāpadasataṃ paññapetabbaṃ bhavissati”ti, api ca Tathāgatassa evaṃ ahosi “sace kho ahaṃ sādhiḃkaṃ diyaḍḍhasikkhāpadasataṃ ekappahāraṃ paññapessāmi, mahājano santāsamaṃpajjissati ‘bahukaṃ idha rakkhitabbaṃ, dukkaraṃ vata bho samaṇassa Gotamassa sāsane pabbajitun’ti, pabbajitukāmāpi na pabbajissanti, vacanañca me na saddahissanti, asaddahantā te manussā apāyagāmino bhavissanti. Uppannuppanne vatthusmiṃ dhammadeśanāya viññāpetvā pākaṭe dose sikkhāpadaṃ paññapessāmi”ti. Acchariyaṃ bhante Nāgasena Buddhānaṃ, abbhutaṃ bhante Nāgasena Buddhānaṃ, yāva mahantaṃ Tathāgatassa sabbaññūtaññaṃ, evametaṃ bhante Nāgasena, suniddiṭṭho eso attho Tathāgatena, “bahukaṃ idha sikkhitabbaṃ”ti sutvā sattānaṃ santāso uppajjeyya, ekopi Jinasāsane na pabbajeyya, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Anavasesasikkhāpadapañho aṭṭhamo.

9. Sūriyatapanapañha

9. Bhante Nāgasena ayaṃ sūriyo sabbakālaṃ kaṭṭhinaṃ tapati, udāhu kiñcikālaṃ mandaṃ tapatīti. Sabbakālaṃ mahārāja sūriyo kaṭṭhinaṃ

1. Santaṃ (Ka)

tapati, na kiñcikālaṃ mandam tapatīti. Yadi bhante Nāgasena sūriyo sabbakālaṃ kaṭhinaṃ tapati, kissa pana appekadā sūriyo kaṭhinaṃ tapati, appekadā mandam tapatīti. Cattārome mahārāja sūriyassa rogā, yesam aññatarena rogena paṭipīlito sūriyo mandam tapati. Katame cattāro, abbhāṃ mahārāja sūriyassa rogo, tena rogena paṭipīlito sūriyo mandam tapati. Mahikā mahārāja sūriyassa rogo, tena rogena paṭipīlito sūriyo mandam tapati. Megho mahārāja sūriyassa rogo, tena rogena paṭipīlito sūriyo mandam tapati. Rāhu mahārāja sūriyassa rogo, tena rogena paṭipīlito sūriyo mandam tapati. Ime kho mahārāja cattāro sūriyassa rogā, yesam aññatarena rogena paṭipīlito sūriyo mandam tapatīti. Acchariyam bhante Nāgasena, abbhutam bhante Nāgasena, sūriyassapi tāva tejosampannessa rogo uppajjissati, kimaṅgam pana aññesam sattānam, natthi bhante esā vibhatti aññassa aññatra tavādisena buddhimatīti.

Sūriyatapanapañho navamo.

10. Kaṭhinatapanapañha

10. Bhante Nāgasena kissa hemante sūriyo kaṭhinaṃ tapati, no tathā gimheti. Gimhe mahārāja anupahataṃ hoti rajojallam, vātakkhubhitā reṇū gaganānugatā honti, ākāsepi abbhā subahalā honti, mahāvāto ca adhimattam vāyati, te sabbe nānākulā samāyutā sūriyaramsiyo pidahanti, tena gimhe sūriyo mandam tapati.

Hemante pana mahārāja heṭṭhā pathavī nibbutā hoti, upari mahāmegho upaṭṭhito hoti, upasantam hoti rajojallam, reṇu ca santasantam gagane carati, vigatavalāhako ca hoti ākāso,

vāto ca mandamandaṃ vāyati, etesaṃ uparatiyā visuddhā¹ honti
 sūriyaraṃsiyo, upaghātavimuttassa sūriyassa tāpo ati viya tapati. Idamettha
 mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena sūriyo hemante kaṭhinaṃ tapati, no tathā
 gimheti. Sabbītimutto bhante sūriyo kaṭhinaṃ tapati, meghādisahagato
 kaṭhinaṃ na tapatīti.

Kaṭhinatapanapañho dasamo.

Nippapañcavaggo dutiyo.

Imasmim vagge dasa pañhā.

3. Vessantaravagga

1. Vessantarapañha

1. Bhante Nāgasena sabbeva bodhisattā puttadāraṃ denti, udāhu Vessantareneva raññā puttadāraṃ dinnanti. Sabbepi mahārāja bodhisattā puttadāraṃ denti, na Vessantareneva raññā puttadāraṃ dinnanti. Api ca kho bhante Nāgasena tesāṃ anumatena dentīti. Bhariyā mahārāja anumatā, dārakā pana bālatāya vilapimsu¹, yadi te atthato jāneyyūṃ, tepi anumodeyyūṃ, na te vilapeyyunti.

Dukkaraṃ bhante Nāgasena bodhisattena kataṃ, yaṃ so attano orase piye putte brāhmaṇassa dāsathāya adāsi.

Idampi dutiyaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so attano orase piye putte bālake taruṇake latāya bandhitvā tena brāhmaṇena latāya anumajjīyante disvā ajjhupekkhi.

Idampi tatiyaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so sakena balena bandhanā muccitvā āgate dārake sārājjamupagate punadeva latāya bandhitvā adāsi.

Idampi catutthaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so dārake “ayaṃ kho tāta yakkho khādituṃ neti amhe”ti vilapante “mā bhāyitthā”ti na assāsesi.

Idampi pañcamaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so Jālissa kumārassa rudamānassa pādesu nipatitvā “alaṃ tāta Kaṇhājinaṃ nivattehi, ahameva gacchāmi yakkhena saha, khādatu maṃ yakkho”ti yācamānassa evaṃ na sampañicchi.

Idampi chaṭṭhaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so Jālissa kumārassa “pāsāṇasamaṃ nūna te tāta hadayaṃ, yaṃ tvaṃ amhākaṃ dukkhitānaṃ pekkhamāno nimmanussake brahāraññe yakkhena nīyamāne na nivāresī”ti vilapamānassa kāruññaṃ nākāsi.

1. Lālapimsu (Sī, I)

Idampi sattamaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ tassa ruḷaruḷassa bhīmabhīmassa nīte dārake adassanaṃ gamite na phali hadayaṃ satadhā vā sahasadhā vā, puññakāmena manujena kiṃ paradukkhāpanena, nanu nāma sakadānaṃ dātabbam hotīti.

Dukkarassa mahārāja katattā bodhisattassa kittisaddo dasasahassiyā lokadhātuyā sadevamanussesu abbhuggato, devā devabhavane pakittenti, asurā asurabhavane pakittenti, garuḷā garuḷabhavane pakittenti, nāgā nāgabhavane pakittenti, yakkhā yakkhabhavane pakittenti, anupubbena tassa kittisaddo paramparāya ajjetarahi idha amhākaṃ samayaṃ anupatto, taṃ mayaṃ dānaṃ pakittentā vikopentā nisinnā Sudinnaṃ, udāhu duddinnanti. So kho panāyaṃ mahārāja kittisaddo nipuṇānaṃ viññūnaṃ vidūnaṃ vibhāvīnaṃ bodhisattānaṃ dasa guṇe anudassati. Katame dasa, agedhatā nirālayatā cāgo pahānaṃ apunarāvattitā sukhumatā mahantatā duranubodhatā dullabhatā asadisatā Buddhadhammassa, so kho panāyaṃ mahārāja kittisaddo nipuṇānaṃ viññūnaṃ vidūnaṃ vibhāvīnaṃ bodhisattānaṃ ime dasa guṇe anudassatīti.

Bhante Nāgasena yo paraṃ dukkhāpetvā dānaṃ deti, api nu taṃ dānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvattanikanti. Āma mahārāja kiṃ vattabbanti. Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ upadassehīti. Idha mahārāja koci samaṇo vā brāhmaṇo vā sīlavā hoti kalyāṇadhammo, so bhavyeaya pakkhahato vā piṭhasappī vā aññataraṃ vā byādhiṃ āpanno, tarenaṃ yo koci puññakāmo yānaṃ āropetvā patthitaṃ desamanupāpeyya, api nu kho mahārāja tassa purisassa tatonidānaṃ kiñci sukhaṃ nibbatteyya saggasaṃvattanikaṃ taṃ kammanti. Āma bhante kiṃ vattabbam, hatthiyānaṃ vā so bhante puriso labheyya assayānaṃ vā rathayānaṃ vā, thale thalayānaṃ jale jalayānaṃ devesu devayānaṃ manussesu manussayānaṃ, tadanucchavikaṃ tadanulomikaṃ bhava bhava nibbatteyya, tadanucchavikāni tadanulomikāni cassa sukhāni nibbatteyyum, sugatito sugatiṃ gaccheyya, teneva kammābhisandena iddhiyānaṃ abhiruyha patthitaṃ nibbānanagaraṃ pāpuṇeyyāti. Tena hi mahārāja paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukhavipākaṃ

hoti saggasaṃvattanikaṃ, yaṃ so puriso balībadde dukkhāpetvā evarūpaṃ sukhaṃ anubhavati.

Aparampi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi, yathā paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ, idha mahārāja yo koci rājā janapadato dhammikaṃ balim uddharāpetvā āṇāpavattanena dānaṃ dadeyya, api nu kho so mahārāja rājā tatonidānaṃ kiñci sukhaṃ anubhaveyya saggasaṃvattanikaṃ taṃ dānanti. Āma bhante kiṃ vattabbaṃ, tatonidānaṃ so bhante rājā uttariṃ anekasatasahassaguṇaṃ labheyya. Rājūnaṃ atirājā bhaveyya, devānaṃ atidevo bhaveyya, brahmānaṃ atibrahmā bhaveyya, samaṇānaṃ atisamaṇo bhaveyya, brāhmaṇānaṃ atibrāhmaṇo bhaveyya, arahantānaṃ ati-arahā¹ bhaveyyāti. Tena hi mahārāja paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ, yaṃ so rājā balinā janaṃ piḷetvā dinnadānena evarūpaṃ uttariṃ yasaṃsukhaṃ anubhavatīti.

Atidānaṃ bhante Nāgasena Vessantarena raññā dinnānaṃ, yaṃ so sakaṃ bhariyaṃ parassa bhariyatthāya adāsi, sake orase putte brāhmaṇassa dāsathāya adāsi, atidānaṃ nāma bhante Nāgasena loke vidūhi ninditaṃ garahitaṃ, yathā nāma bhante Nāgasena atibhārena sakaṭassa akkho bhijjati, atibhārena nāvā osīdati, atibhuttana bhojanaṃ visamaṃ pariṇamati, ativassena dhaññaṃ vinassati, atidānena bhogakkhayaṃ upeti, atitāpena pathavī upaḍayhāti, atirāgena ummattako hoti, atidosena vajjho hoti, atimohena anayaṃ āpajjati, atilobhena coraggahaṇamupagacchati, atibhayena nirujjhati, atipūrena nadī uttarati, ativātena asani patati, atagginā odanaṃ uttarati, atisañcaraṇena na cirānaṃ jīvati. Evameva kho bhante Nāgasena atidānaṃ nāma loke vidūhi ninditaṃ garahitaṃ, atidānaṃ bhante Nāgasena Vessantarena raññā dinnānaṃ, na tattha kiñci phalaṃ icchitabbanti.

Atidānaṃ mahārāja loke vidūhi vaṇṇitaṃ thutaṃ pasatthaṃ, ye keci yādisaṃ kīdisaṃ dānaṃ denti², atidānadāyī loke kittim pāpuṇāti.

1. Ati-arahanto (Syā, Ka)

2. Keci yādisaṃ tādisaṃ dānaṃ denti (Syā)

yathā mahārāja atipavaratāya dibbaṃ vanamūlaṃ gahitampi hatthapāse
 ̥hitānaṃ parajanānaṃ na dassayati, agado atijaccatāya¹ pīlāya
 samugghātaḥko rogānaṃ antakaro, aggi atijotitāya ̥ahati, udakaṃ atisītatāya
 nibbāpeti, padumaṃ parisuddhatāya na upalimpati vārikaddamena, maṇi
 atiguṇatāya kāmadado, vajiraṃ atitikhiṇatāya vijjhati maṇimuttāphalikaṃ,
 pathavī atimahantatāya naroragamigapakkhijala sela pabbata dume dhāreti,
 samuddo atimahantatāya aparipūraṇo, Sineru atibhāratāya acalo, ākāso
 ativithhāratāya ananto, sūriyo atippabhatāya timiraṃ ghātetī, sīho atijātītāya
 vigatabhato, mallo atibalavatāya paṭimallaṃ khippaṃ ukkhipati, rājā
 atipuññatāya adhipati, bhikkhu atisīlavantatāya nāgayakkhanaramarūhi
 namassanīyo, Buddho atī-aggatāya² anupamo. Evameva kho mahārāja
 atidānaṃ nāma loke vidūhi vaṇṇitaṃ thutaṃ pasatthaṃ, ye keci yādisaṃ
 kīdisaṃ dānaṃ denti, atidānadāyī loke kittiṃ pāpuṇāti, atidānena Vessantaro
 rājā dasasahassiyā lokadhātuyā vaṇṇito thuto pasattho mahito kittito, teneva
 atidānena Vessantaro rājā ajjetarahi Buddho jāto aggo sadevake loke.

Atthi pana mahārāja loke ̥hapanīyaṃ dānaṃ, yaṃ dakkhiṇeyye
 anuppatte na dātabbanti. Dasa kho panimāni bhante Nāgasena dānāni, yāni
 loke adānasammatāni, yo tāni dānāni deti, so apāyagāmī hoti. Katamāni
 dasa, majjadānaṃ bhante Nāgasena loke adānasammataṃ, yo taṃ dānaṃ
 deti, so apāyagāmī hoti. Samajjadānaṃ -pa- itthidānaṃ. Usabhadānaṃ.
 Cittakammadānaṃ. Satthadānaṃ. Visadānaṃ. Saṅkhalikadānaṃ.
 Kukkuṭasūkaradānaṃ. Tulākūṭamānakūṭadānaṃ bhante Nāgasena loke
 adānasammataṃ hoti, yo taṃ dānaṃ deti, so apāyagāmī hoti. Imāni kho
 bhante Nāgasena dasa dānāni loke adānasammatāni, yo tāni dānāni deti, so
 apāyagāmī hotīti.

Nāhaṃ taṃ mahārāja adānasammataṃ pucchāmi, imaṃ khvāhaṃ
 mahārāja taṃ pucchāmi “atthi pana mahārāja loke ̥hapanīyaṃ dānaṃ, yaṃ
 dakkhiṇeyye anuppatte na dātabban”ti. Natthi bhante Nāgasena loke
 ̥hapanīyaṃ dānaṃ,

1. Ati-usabhatāya (Ka)

2. Ativisiṭṭhatāya (Syā)

yaṃ dakkhiṇeyye anuppatte na dātabbāṃ, cittappasāde uppanne keci dakkhiṇeyyānaṃ bhojanaṃ denti, keci acchādanaṃ, keci sayanaṃ, kici āvasathaṃ, keci attharaṇapāvuraṇaṃ, keci dāsīdāsaṃ, keci khattavatthuraṃ, keci dvipadacatuppadaṃ, keci sataṃ sahaṣsaṃ sataṣaṣaṣaṃ, keci mahārājaṃ, keci jīvitampi dentīti. Yadi pana mahārāja keci jīvitampi denti, kiṃ kāraṇā Vessantaraṃ dānapatīṃ atibālhaṃ paripātesī Sudinne putte ca dāre ca.

Api nu kho mahārāja atthi lokapakatī lokāciṇṇaṃ, labhati pitā puttaṃ iṇaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapitum vā¹ vikkiṇitum vāti. Āma bhante labhati pitā puttaṃ iṇaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapitum vā vikkiṇitum vāti. Yadi mahārāja labhati pitā puttaṃ iṇaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapitum vā vikkiṇitum vā, Vessantaropi mahārāja rājā alabhamāno sabbaññutaññaṃ upadduto dukkhito tassa dhammadhanassa paṭilābhāya puttadāraṃ āvapesi ca vikkiṇi ca, iti mahārāja Vessantaraṃ raññā aññesaṃ dinnāṃ yeva dinnāṃ, kataṃ yeva kataṃ. Kissa pana tvaṃ mahārāja tena dānena Vessantaraṃ dānapatīṃ atibālhaṃ apasādesīti.

Nāhaṃ bhante Nāgasena Vessantarassa dānapatino dānaṃ garahāmi, api ca puttadāraṃ yācānto niminitvā attānaṃ dātabbanti. Etaṃ kho mahārāja asabbhikāraṇaṃ, yaṃ puttadāraṃ yācānto attānaṃ dadeyya, yaṃ yaṃ hi yācānto taṃ tadeva dātabbāṃ, etaṃ sappurisānaṃ kammaṃ. Yathā mahārāja koci puriso pānīyaṃ āharāpeyya, tassa yo bhojanaṃ dadeyya, api nu so mahārāja puriso tassa kiccakārī assāti. Na hi bhante, yaṃ so āharāpeti, tameva tassa dento kiccakārī assāti. Evameva kho mahārāja Vessantaro rājā brāhmaṇe puttadāraṃ yācānto puttadāraṃ yeva adāsi. Sace mahārāja brāhmaṇo Vessantarassa sarīraṃ yāceyya, na so mahārāja attānaṃ rakkheyya na kampeyya na rajjeyya, tassa dinnāṃ pariccattaṃ yeva sarīraṃ bhaveyya. Sace mahārāja koci Vessantaraṃ dānapatīṃ upagantvā yāceyya “dāsattaṃ

1. Ādhāpetum vā (Syā), ādhapitum vā (Ka)

me upehī”ti, dinnam pariccattam yevassa sarīram bhaveyya, na so datvā tapeyya¹, rañño mahārāja Vessantarassa kāyo bahusādhāraṇo.

Yathā mahārāja pakkā maṁsapesi bahusādhāraṇā, evameva kho mahārāja rañño Vessantarassa kāyo bahusādhāraṇo. Yathā vā pana mahārāja phalito rukkho nānādi jaganaṣādhāraṇo, evameva kho mahārāja rañño Vessantarassa kāyo bahusādhāraṇo. Kim kāraṇā, evāham paṭipajjanto sammāsambodhim pāpuṇissāmīti.

Yathā mahārāja puriso adhano dhanatthiko dhanapariyesanam caramāno ajapatham saṅkupatham vettapatham gacchati, jalathalavāṇijjam karoti, kāyena vācāya manasā dhanam ārādheti, dhanappaṭilābhāya vāyamati. Evameva kho mahārāja Vessantaro dānapati adhano Buddhadhanena sabbaññutañṇaratanappaṭilābhāya yācakānam dhanadhañṇam dāsīdāsam yānavāhanam sakalasāpateyyam sakam puttadāram attānaṅca cajitvā sammāsambodhim yeva pariyesati.

Yathā vā pana mahārāja amacco muddakāmo muddādhikaraṇam yaṁ kiñci gehe dhanadhañṇam hirañṇasuvaṇṇam, tam sabbam datvāpi muddappaṭilābhāya vāyamati. Evameva kho mahārāja Vessantaro dānapati sabbam tam bāhirabbhantaradhanam datvā jīvitampi paresam datvā sammāsambodhim yeva pariyesati.

Api ca mahārāja Vessantarassa dānapatino evam ahosi “yaṁ so brāhmaṇo yācati, tamevāham tassa dento kiccakārī nāma homī”ti. Evam so tassa puttadāramadāsi. Na kho mahārāja Vessantaro dānapati dessatāya brāhmaṇassa puttadāramadāsi, na adassanakāmatāya puttadāramadāsi, na atibahukā me puttadārā, “na sakkomi te posetun”ti puttadāramadāsi, na ukkaṇṭhito “appiyā me”ti nīharitukāmatāya puttadāramadāsi. Atha kho sabbaññutañṇaratanasseva piyattā sabbaññutañṇassa kāraṇā Vessantaro rājā evarūpaṁ atulam vipulamanuttaram piyam manāpaṁ dayitam pāṇasamaṁ puttadārādānavaram brāhmaṇassa adāsi.

1. Ṭapeyya (S)

Bhāsitaṃpetarā mahārāja Bhagavatā devātidevana **Cariyāpītake** *—

“Na me dessā ubho puttā, Maddī devī na dessiyā.
Sabbaññutam piyam mayham, tasmā piye adāsahan”ti.

Tasmā mahārāja Vessantaro rājā puttadānam¹ datvā paṇṇasālam pavisitvā nipajji. Tassa atipemena dukkhitassa balavasoko uppajji, hadayavatthu uṇhamahosi. Nāsikāya appahontiyā mukhena uṇhe assāsapassāse vissajjesi, assūni parivattitvā lohatabindūni hutvā nettehi nikkhamimsu. Evameva kho mahārāja dukkhena Vessantaro rājā brāhmaṇassa puttadāramadāsi “mā me dānapatho parihāyī”ti.

Api ca mahārāja Vessantaro rājā dve atthavase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi. Katame dve, dānapatho ca me aparihīno bhavissati, dukkhite ca me puttake vanamūlaphalehi itonidānam ayyako mocessatīti. Jānāti hi mahārāja Vessantaro rājā “na me dārakā sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, ime ca dārake ayyako nikkiṇissati, evaṃ amhākampi gamanam bhavissati”ti. Ime kho mahārāja dve atthavase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi.

Api ca mahārāja Vessantaro rājā jānāti “ayaṃ kho brāhmaṇo jiṇṇo vuḍḍho mahallako dubbalo bhaggo daṇḍaparāyaṇo khīṇāyuko parittapuñño, neso samattho ime dārake dāsabhogena bhuñjitum”ti. Sakkuṇeyya pana mahārāja puriso pākatikena balena ime candimasūriye evaṃmahiddhike evaṃmahānubhāve gahetvā peḷāya vā samugge vā pakkhipitvā nippabhe katvā thālakaparibhogena² paribhuñjitunti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja imasmim loke candimasūriyappaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitunti.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi, yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, yathā mahārāja rañño cakkavattissa maṇīratanam subham jātimantam aṭṭhamasam suparikammakataṃ catuhatthāyāmaṃ sakaṭanābhipariṇāham na sakkā kenaci

* Khu 4. 395 piṭṭhe.

1. Puttadāram (Ka)

2. Paḍipaparibhogena (Syā)

pilotikāya veṭhetvā peḷāya pakkhipitvā satthakanisānāparibhogena paribhuñjitum. Evameva kho mahārāja loke cakkavattirañño maṇiratanappaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi, yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, yathā mahārāja tidhā pabhinno sabbaseto sattappatiṭṭhito aṭṭharatanubbedho navaratanāyāmapariṇāho pāsādiko dassaniyo uposatho nāgarājā nasakkā kenaci suppena vā sarāvena vā pidahitum, govacchako viya vacchakasālāya pakkhipitvā pariharitum vā. Evameva kho mahārāja loke uposathanāgarājappaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi, yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, yathā mahārāja mahāsamuddo dīghaputhulavitthiṇṇo gambhīro appameyyo duruttaro apariyogāḷho anāvaṭo na sakkā kenaci sabbattha pidahitvā ekatitthena paribhogam kātum, evameva kho mahārāja loke mahāsamuddappaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi, yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, yathā mahārāja Himavanto pabbatarājā pañcayojanasatam accuggato nabhe tisahassayōjanāyāmitthāro caturāsītikūṭasahassappaṭimaṇḍito pañcannam mahānadīsātānam pabhavo mahābhūtagaṇālayo nānāvidhagandhadharo dibbosadhasatasamalaṅkato nabhe valāhako viya accuggato dissati. Evameva kho mahārāja loke Himavantapabbatarājappaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi, yena kāraṇena Vessantarassa dārakā nasakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, yathā mahārāja rattandhakāratimisāyam uparipabbatagge jalamāno mahāaggikkhandho suvidūrepi paññāyati, evameva kho mahārāja Vessantaro rājā pabbatagge

jalamāno mahā-aggikkhandho viya suvidūrepi pākaṭo paññāyati, tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, yathā mahārāja Himavante pabbate nāgapupphasamaye ujuvāte vāyante dasa dvādasa yojanāni pupphagandho vāyati, evameva kho mahārāja Vessantarassa rañño api yojanasahashehipi yāva akaniṭṭhabhavanam etthantare surāsuraḅagandhabbayakkhasamahoraga kinnara-indabhavanesu kittisaddo abbuggato, sīlavaragandho cassa sampavāyati, tena tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Anusiṭṭho mahārāja Jālī kumāro pitarā Vessantarena raññā “ayyako te tāta tumhe brāhmaṇassa dhanam datvā nikkiṇanto taṃ nikkhasahassam datvā nikkiṇātu, Kaṇhājīnam nikkiṇanto dāsasatam dāsīsatham hatthisatam assasatam dhenusatam usabhasatam nikkhasatanti sabbasatam datvā nikkiṇātu, yadi te tāta ayyako tumhe brāhmaṇassa hatthato āṇāya balasā mudhā gaṇhāti, mā tumhe ayyakassa vacanam karittha, brāhmaṇasseva anuyāyino hothā”ti, evamanusāsivā putte pesesi, tato Jālīkumāro gantvā ayyakena puṭṭho kathesi—

* “Sahassaggham hi mam tāta, brāhmaṇassa pitā adā.

Atho Kaṇhājīnam kaññam, hatthīnaṅca satena cā”ti.

Sunibbeḅhito bhante Nāgasena paṅho, subhinnaṃ diṭṭhijālam, sumaddito paravādo, sakasamayo sudīpito, byañjanam suparisodhitam, suvibhatto attho, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Vessantarapaṅho paṭhamo.

2. Dukkarakārikapaṅha

2. Bhante Nāgasena sabbeva bodhisattā dukkarakārikam karonti, udāhu Gotameneva bodhisattena dukkarakārikā katāti. Natthi

* Khu 6. 368 piṭṭhe.

mahārāja sabbesaṃ bodhisattānaṃ dukkarakārikā, Gotameneva bodhisattena dukkarakārikā katāti.

Bhante Nāgasena yadi evaṃ ayuttaṃ, yaṃ bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hotīti. Catūhi mahārāja ṭhānehi bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hoti. Katamehi catūhi, kulavemattatā padhānavemattatā¹ āyuvemattatā pamāṇavemattatāti. Imehi kho mahārāja catūhi ṭhānehi bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hoti. Sabbesampi mahārāja Buddhānaṃ rūpe sīle samādhimhi paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassane catuvesāraḷḷe dasatathāgatabale cha-asādhāraṇāñṇe cuddasabuddhañṇe aṭṭhārasabuddhadhamme kevale ca Buddhaguṇe² natthi vemattatā, sabbepi Buddhā Buddhadhammehi samasamāti.

Yadi bhante Nāgasena sabbepi Buddhā Buddhadhammehi samasamā, kena kāraṇena Gotameneva bodhisattena dukkarakārikā katāti. Aparipakke mahārāja ñṇe aparipakkāya bodhiyā Gotamo bodhisatto nekkhammamabhinikkhanto aparipakkaṃ ñṇaṃ paripācayamānena dukkarakārikā katāti.

Bhante Nāgasena kena kāraṇena bodhisatto aparipakke ñṇe aparipakkāya bodhiyā mahābhinikkhamaṇaṃ nikkhanto, nanu nāma ñṇaṃ paripācetvā paripakke ñṇe nikkhamitabbanti.

Bodhisatto mahārāja viparītaṃ itthāgāraṃ disvā vippaṭṭisārī ahoṣi, tassa vippaṭṭisārissa arati uppajji, araticittaṃ uppannaṃ disvā aññataro māraḷḷayiko devaputto “ayaṃ kho kālo araticittassa vinodanāyā”ti vehāse ṭhatvā idaṃ vacanamabravi—

“Mārīsa mā kho tvaṃ ukkaṇṭhito ahoṣi, ito te sattame divase dibbaṃ cakkarataṇaṃ pātubhavissati sahaṣṣāraṃ sanemikaṃ sanābhikaṃ sabbākāraparipūraṃ, pathavigatāni ca te ratanāni ākāsaṭṭhāni ca sayameva upagacchissanti, dvisahassaparittadīparivāresu catūsu mahādīpesu ekamukhena āṇā pavattissati, parosahassaṇca te puttā bhavissanti sūrā vīraṅgarūpā

1. Addhānavemattatā (Sī, Syā, I)

2. Buddhadhamme (Sī, I)

parasenappamaddanā, tehi puttehi parikiṇṇo sattaratanasamannāgato catuddīpamanusāsissasī”ti.

Yathā nāma divasasantattaṃ ayosūlaṃ sabbattha upaḍahantaṃ kaṇṇasotaṃ paviseyya, evameva kho mahārāja bodhisattassa taṃ vacanaṃ kaṇṇasotaṃ pavisittha, iti so pakatiyāva ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhīyyosomattāya ubbijji saṃvijji saṃvegamāpajji.

Yathā pana mahārāja mahatimahā-aggikkhandho jalamāno aññaena kaṭṭhena upaḍahito bhīyyosomattāya jaleyya, evameva kho mahārāja bodhisatto pakatiyāva ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhīyyosomattāya ubbijji saṃvijji saṃvegamāpajji.

Yathā vā pana mahārāja mahāpathavī pakatitintā nibbattaharitasaddalā āsittodakā cikkhallajātā punadeva mahāmeghe abhivuṭṭhe bhīyyosomattāya cikkhallatarā assa, evameva kho mahārāja bodhisatto pakatiyāva ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhīyyosomattāya ubbijji saṃvijji saṃvegamāpajjīti.

Api nu kho bhante Nāgasena bodhisattassa yadi sattame divase dibbaṃ cakkaratanam nibbatteyya, paṇinivatteyya bodhisatto dibbe cakkaratane nibbatteti. Na hi mahārāja sattame divase bodhisattassa dibbaṃ cakkaratanam nibbatteyya, api ca palobhanatthāya tāya devatāya musā bhaṇitaṃ, yadipi mahārāja sattame divase dibbaṃ cakkaratanam nibbatteyya, bodhisatto na nivatteyya, kim kāraṇam “aniccaṃ”ti mahārāja bodhisatto dalhaṃ aggahesi, “dukkhaṃ anattī”ti dalhaṃ aggahesi, upādānakkhayaṃ patto.

Yathā mahārāja Anotattadahato udakaṃ Gaṅgaṃ nadiṃ pavisati, Gaṅgāya nadiyā mahāsamuddaṃ pavisati, mahāsamuddato pātālamukhaṃ pavisati, api nu mahārāja taṃ udakaṃ pātālamukhagataṃ paṇinivattitvā mahāsamuddaṃ paviseyya, mahāsamuddato Gaṅgaṃ nadiṃ paviseyya, Gaṅgāya nadiyā puna Anotattaṃ pavisēyyāti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja bodhisattena kappānaṃ satasahassaṃ caturo ca asaṅkhyeyye kusalaṃ paripācitaṃ imassa bhavassa kāraṇā, soyaṃ antimabhavo

anupatto paripakkaṃ bodhiññaṃ chahi vassehi Buddho bhavissati sabbaññū loke aggapuggalo, api nu kho mahārāja bodhisatto cakkaratanakāraṇā¹ paṭinivatteyyāti². Na hi bhanteti.

Api ca mahārāja mahāpathavī parivatteyya sakānanā sapabbatā, natveva bodhisakko paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Āroheyyapi ce mahārāja Gaṅgāya udakaṃ paṭisotaṃ, natveva bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ, visusseyyapi ce mahārāja mahāsamuddo aparimitajaladharo gopade udakaṃ viya, natveva bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Phaleyyapi ce mahārāja Sinerupabbatarāja satadhā vā sahasadhā vā, natveva bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Pateyyumpi ce mahārāja candimasūriyā satārakā leḍḍu viya chamāyaṃ, natveva bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Saṃvatteyyapi ce mahārāja ākāso kilañjamiva, natveva bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ, kiṃ kāraṇā, padālitattā sabbabandhanānanti.

Bhante Nāgasena kati loke bandhanānīti. Dasa kho panimāni mahārāja loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikkhamanti nikkhamitvāpi paṭinivattanti. Katamāni dasa, mātā mahārāja loke bandhanaṃ, pitā mahārāja loke bandhanaṃ, bhariyā mahārāja loke bandhanaṃ, puttā mahārāja loke bandhanaṃ, ñātī mahārāja loke bandhanaṃ, mittā mahārāja loke bandhanaṃ, dhanā mahārāja loke bandhanaṃ, lābhasakkāro mahārāja loke bandhanaṃ, issariyaṃ mahārāja loke bandhanaṃ, pañca kāmaguṇā mahārāja loke bandhanaṃ, imāni kho mahārāja dasa loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikkhamanti nikkhamitvāpi paṭinivattanti, tāni dasa bandhanāni bodhisattassa chinnāni padālitāni, tasmā mahārāja bodhisatto na paṭinivattatīti.

Bhante Nāgasena yadi bodhisatto uppanne araticitte devatāya vacanena aparipakke ñāṇe aparipakkāya bodhiyā nekkhammabhinikkhanto,

1. Cakkaratanassa kāraṇā (Sī, Syā, I)

2. Parinivatteyyāti (Sī, I, Ka)

kiṃ tassa dukkarakārikāya katāya, nanu nāma sabbabhakkhena bhavitabbaṃ
ñāṇaparipākaṃ āgamayamānenāti.

Dasa kho panime mahārāja puggalā lokasmiṃ oññātā avaññātā hīlitā
khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā. Katame dasa, itthī mahārāja vidhavā
lokasmiṃ oññātā avaññātā hīlitā khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā.
Dubballo mahārāja puggalo -pa-. Amittaṇāti mahārāja puggalo. Mahagghaso
mahārāja puggalo. Agarukulavāsiko mahārāja puggalo. Pāpamitto mahārāja
puggalo. Dhanahīno mahārāja puggalo. Ācārahīno mahārāja puggalo.
Kammahīno mahārāja puggalo. Payogahīno mahārāja puggalo lokasmiṃ
oññāto avaññāto hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato. Ime kho
mahārāja dasa puggalā lokasmiṃ oññātā avaññātā hīlitā khīlitā garahitā
paribhūtā acittikatā. Imāni kho mahārāja dasa ṭhānāni anussaramānassa
bodhisattassa evaṃ saññā uppajji “māhaṃ kammahīno assaṃ payogahīno
garahīto devamanussānaṃ, yannūnāhaṃ kammassāmī assaṃ kammagaru
kammādhipeyyo kammasīlo kammadhoraḥo kammaniketavā appamatto
vihareyyaṃ”ti, evaṃ kho mahārāja bodhisatto ñāṇaṃ paripācento
dukkarakārikaṃ akāsīti.

Bhante Nāgasena bodhisatto dukkarakārikaṃ karonto evamāha “na kho
panāhaṃ imāya kaṭukāya dukkarakārikāya adhigacchāmi
uttarimanussadhammaṃ alamariyañāṇadassanavisesaṃ, siyā nu kho añño
maggo bodhāyāti. Api nu tasmīṃ samaye bodhisattassa maggaṃ ārabha
satisammoso ahoṣī”ti.

Pañcavīsati kho panime mahārāja cittadubbalīkaraṇā dhammā, yehi
dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Katame
pañcavīsati, kodho mahārāja cittadubbalīkaraṇo dhammo, yena
dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya, upanāho
-pa-. Makkho. Paḷaso. Issā. Macchariyaṃ. Māyā. Sāṭheyyaṃ. Thambho.
Sārambho. Māno.

Atimāno. Mado. Pamādo. Thinamiddham. Tandi¹. Ālasyam. Pāpamittatā. Rūpā. Saddā. Gandhā. Rasā. Phoṭṭhabbā. Khudāpipāsā. Arati mahārāja cittadubbalīkaraṇo dhammo, yena dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhiyati āsavānaṃ khayāya, ime kho mahārāja pañcavīsati cittadubbalīkaraṇā dhammā, yehi dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhiyati āsavānaṃ khayāya.

Bodhisattassa kho mahārāja khudāpipāsā² kāyaṃ pariyādiyimsu, kāye pariyādinne cittaṃ na sammā samādhiyati āsavānaṃ khayāya. Satasahassaṃ mahārāja kappānaṃ³ caturo ca asaṅkhyeyye kappe bodhisatto catunnaṃ yeva ariyasaccānaṃ abhisamayam anvesi tāsu tāsu jātisu, kiṃ panassa pacchime bhava abhisamayajātiyam maggaṃ ārabba satisammoso hessati, api ca mahārāja bodhisattassa saññāmatam upajji “siyā nu kho añño maggo bodhāyā”ti. Pubbe kho mahārāja bodhasatto ekamāsiko samāno pitu sakkassa kammante sītāya jambucchāyāya sirisayane pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinno vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ savicāraṃ vivekajam pītisukham paṭhamam jhānam upasampajja vihāsi -pacatuttham jhānam upasampajja vihāsīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampañcchāmi, nāṇam paripācento bodhisatto dukkarakārikam akāsīti.

Dukkarakārikapañho dutiyo.

3. Kusalākusalabalavatarapañha

3. Bhante Nāgasena katamaṃ adhimattam balavataram kusalam vā akusalam vāti. Kusalam mahārāja adhimattam balavataram, no tathā akusalanti. Nāham bhante Nāgasena tam vacanam sampañcchāmi “kusalam adhimattam balavataram, no tathā akusalan”ti, dissanti bhante Nāgasena idha paṇātipātino adinnādāyino kāmesumicchācarino musāvādinogāmaghātikā panthadūsakā nekatikā vañcanikā, sabbe te tāvatakena pāpena labhanti hatthacchedam pādacchedam hatthapādacchedam kaṇṇacchedam nāsacchedam

1. Nandī (I, Ka)

2. Khuppipāsā (Ka)

3. Kappe (Ka)

kaṇṇanāsacchedaṃ bilaṅgathālikāṃ saṅkhamuṇḍikāṃ rāhumukhaṃ
 jotimālikāṃ hatthapajjotikāṃ erakavattikāṃ cīrakavāsikāṃ eṇeyyakāṃ
 baḷisamaṃsikāṃ kahāpaṇikāṃ khārāpatacchikāṃ palighaparivattikāṃ
 palālapīṭhakāṃ tattenapi telena osiñcanaṃ sunakhehipi khādāpanaṃ
 jīvasūlāropanaṃ asināpi sīsacchedaṃ, keci rattiṃ pāpaṃ katvā rattiṃ yeva
 vipākāṃ anubhavanti, keci rattiṃ katvā divā yeva anubhavanti, keci divā
 katvā divā yeva anubhavanti, keci divā katvā rattiṃ yeva anubhavanti, keci
 dve tayo divase vītivatte anubhavanti, sabbepi te diṭṭheva dhamme vipākāṃ
 anubhavanti. Atthi pana bhante Nāgasena koci ekassa vā dvinnaṃ vā tiṇṇaṃ
 vā catunnaṃ vā pañcannaṃ vā dasannaṃ vā satassa vā sahasassa vā
 satahasassa vā saparivāraṃ dānaṃ datvā diṭṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā
 yasaṃ vā sukhaṃ vā anubhavitā sīlena vā uposathakamma vāti.

Atthi mahārāja cattāro purisā dānaṃ datvā sīlaṃ samādiyitvā
 uposathakammaṃ katvā diṭṭheva dhamme teneva sarīradehena tidasapure
 samanuppattāti¹. Ko ca ko ca bhanteti. Mandhātā mahārāja rājā Nimi rājā
 Sādhīno rājā Guttilo ca gandhabboti.

Bhante Nāgasena anekehi taṃ bhavasahasseehi antaritaṃ, dvinnampetaṃ
 amhākāṃ² parokkhaṃ, yadi samatthosi vattamānake bhava Bhagavato
 dharamānakāle kathehīti. Vattamānakepi mahārāja bhava Puṇṇako dāso
 therassa Sāriputtassa bhojanaṃ datvā tadaheva seṭṭhiṭṭhānaṃ ajjhupagato, so
 etarahi Puṇṇako seṭṭhīti paññāyi, Gopālamātā devī attano kese vikkiṇitvā
 laddhehi aṭṭhahi kahāpaṇehi therassa Mahākaccāyanassa attatṭhamakassa
 piṇḍapātaṃ datvā tadaheva rañño Candapajjotassa³ aggamahesiṭṭhānaṃ
 pattā. Suppiyā upāsikā aññatarassa gilānabhikkhuno attano ūrumaṃsena
 paṭicchādanīyaṃ datvā dutiyadivase yeva rūḷhavaṇā sañchavī⁴ arogā jātā.
 Millikā devī Bhagavato ābhidosikaṃ kummāsapiṇḍaṃ datvā tadaheva rañño
 Kosalassa aggamahesī jātā. Sumanō mālākāro aṭṭhahi
 sumanapupphamuṭṭhīhi Bhagavantaṃ pūjetvā taṃ divasaṃ yeva
 mahāsampattiṃ patto.

1. Yasamanupattāti (Sī, I)

3. Udenassa (Sī, I)

2. Dīpitaṃ, amhākampetaṃ (Ka)

4. Sacchavī (Sī, I)

Ekasāṭako brāhmaṇo uttarasāṭakena Bhagavantam pūjetvā tam divasaṃ yeva sabbaṭṭhakaṃ labhi, sabbepe te mahārāja diṭṭhadhammikaṃ bhogañca yasañca anubhavimsūti.

Bhante Nāgasena vicinitvā pariyesitvā cha jane yeva addasāsīti. Āma mahārājāti. Tena hi bhante Nāgasena akusalam yeva adhimattam balavataram, no tathā kusalam, ahañhi bhante Nāgasena ekadivasaṃ yeva dasapi purise passāmi pāpassa kammaṃ vipākena sūlesu āropente, vīsampi timsampi cattālīsampi paññāsampi purisasatampi purisasahassampi passāmi pāpassa kammaṃ vipākena sūlesu āropente. Nandakulassa bhante Nāgasena Bhaddasālo nāma senāpatiputto ahosi, tena ca raññā Candaguttena saṅgāmo samupabyūḷho ahosi, tasmim kho pana bhante Nāgasena saṅgāme ubhato balakāye asitikabandharūpani ahesum, ekasmim kira sīsakabandhe paripāte¹ ekam kabandharūpaṃ uṭṭhahati, sabbepe te pāpasseva kammaṃ vipākena anayabyasanaṃ āpannā, imināpi bhante Nāgasena kāraṇena bhaṇāmi akusalam yeva adhimattam balavataram, no tathā kusalanti.

Suyyati bhante Nāgasena imasmim Buddhasāsane Kosalena raññā asadisadānaṃ dinnanti. Āma mahārāja suyyatīti. Api nu kho bhante Nāgasena Kosalarājā tam asadisam dānaṃ datvā tatonidānaṃ kañci diṭṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā yasaṃ vā sukhaṃ vā paṭilabhīti². Na hi mahārājāti. Yadi bhante Nāgasena Kosalarājā evarūpaṃ anuttaram dānaṃ datvāpi na labhi³ tatonidānaṃ kañci diṭṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā yasaṃ vā sukhaṃ vā, tena hi bhante Nāgasena akusalam yeva adhimattam balavataram, no tathā kusalanti.

Parittattā mahārāja akusalam khippaṃ pariṇamati, vipulattā kusalam dīghena kālena pariṇamati, upamāyapi mahārāja etaṃ upaparikkhitabbaṃ. Yathā mahārāja Aparante janapade Kumudabhaṇḍikā nāma dhaññajāti māsalūnā⁴ antogehagatā hoti, sālāyo chappañcamāsehi

1. Paripuṇṇe (sabbattha)

3. Na labhati (Ka)

2. Paṭilabhatīti. (Ka)

4. Māsapūrā (Ka)

pariṇamanti, kiṃ panettha mahārāja antaram ko viseso Kumudabhaṇḍikāya ca sālīnañcāti. Parittattā bhante Kumudabhaṇḍikāya vipulattā ca sālīnaṃ, sālāyo bhante Nāgasena rājārahā rājabhojanam, Kumudabhaṇḍikā dāsakammakarānam bhojananti. Evameva kho mahārāja parittattā akusalam khippam pariṇamati, vipulattā kusalam dīghena kālena pariṇamatīti.

Yaṃ tattha bhante Nāgasena khippam pariṇamati, taṃ nāma loke adhimattam balavataram, tasmā akusalam balavataram, no tathā kusalam. Yathā nāma bhante Nāgasena yo koci yodho mahatimahāyuddham pavisitvā paṭisattum upakacchake gahetvā ākaḍḍhitvā khippataram sāmīno upaneyya, so yodho loke samattho sūro nāma. Yo ca bhisakko khippam sallam uddharati rogamaneti, so bhisakko cheko nāma. Yo gaṇako sīghasīgham gaṇetvā khippam dassayati, so gaṇako cheko nāma. Yo mallo khippam paṭimallam ukkhipitvā uttānakam pāṭeti, so mallo samattho sūro nāma. Evameva kho bhante Nāgasena yaṃ khippam pariṇamati kusalam vā akusalam vā, taṃ loke adhimattam balavataranti.

Ubhayampi taṃ mahārāja kammam samparāyavedanīyameva, api ca kho akusalam sāvajjatāya khaṇena diṭṭhadhammavedanīyam hoti, pubbakehi mahārāja khattiyehi ṭhapito eso niyamo “yo pāṇam hanati, so daṇḍāraho. Yo adinnam ādiyati. Yo paradāram gacchati. Yo musā bhaṇati. Yo gāmaṃ ghāṭeti. Yo pantham dūseti. Yo nikatiṃ karoti. Yo vañcanaṃ karoti, so daṇḍāraho vadhitabbo chettabbo bhettabbo hantabbo”ti. Taṃ te upādāya vicinitvā vicinitvā daṇḍenti vadhenti chindanti bhindanti hananti ca, api nu mahārāja atthi kehici ṭhapito niyamo “yo dānam vā deti, sīlam vā rakkhati, uposathakammam vā karoti, tassa dhanam vā yasam vā dātabban”ti. Api nu taṃ vicinitvā vicinitvā dhanam vā yasam vā denti, corassa katakammassa vadhabandhanam viyāti. Na hi bhanteti. Yadi mahārāja dāyakānam vicinitvā vicinitvā dhanam vā yasam vā dadeyyum, kusalampi diṭṭhadhammavedanīyam bhaveyya, yasmā ca kho mahārāja dāyake na vicinanti “dhanam vā yasam vā dassāmā”ti, tasmā kusalam na diṭṭhadhammavedanīyam. Iminā mahārāja kāraṇena akusalam diṭṭhadhammavedanīyam,

samparā yeva so adhimattaṃ balavataraṃ vedanaṃ vedayatīti. Sādhu bhante Nāgasena, tavādisena buddhimantena vinā neso pañho sunibbeḥhiyo, lokikaṃ bhante Nāgasena lokuttarena viññāpitanti.

Kusalākusalabalavatarapañho tatiyo.

4. Pabbapetādisapañha

4. Bhante Nāgasena ime dāyakā dānaṃ datvā pabbapetānaṃ ādisanti¹ “idaṃ tesāṃ pāpuṇātū”ti, api nu te kiñci tatonidānaṃ vipākaṃ paṭilabhanti. Keci mahārāja paṭilabhanti, keci nappaṭilabhanti. Ke bhante paṭilabhanti, ke nappaṭilabhanti. * Nirayūpapannā mahārāja nappaṭilabhanti, saggagatā nappaṭilanti, tiracchānayanigatā nappaṭilabhanti, catunnaṃ petānaṃ tayo petā nappaṭilabhanti vantāsikā khuppipāsino Nijjhāmatanḥhikā, labhanti petā paradattūpajivino, tepi saramānā yeva labhanti.

Tena hi bhante Nāgasena dāyakānaṃ dānaṃ visositā² hoti aphalaṃ, yesāṃ uddissa kataṃ yadi te nappaṭilabhanti. Na hi taṃ mahārāja dānaṃ aphalaṃ hoti avipākaṃ, dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavanti. Tena hi bhante Nāgasena kāraṇena maṃ saññāpehīti. Idha mahārāja keci manussa macchamaṃsasurābhatahajakāni paṭiyādetvā nātikulaṃ gacchanti, yadi te nātakā taṃ upāyanaṃ na sampaṭiccheyyūṃ, api nu taṃ upāyanaṃ visositā gaccheyya vinasseyya vāti. Na hi bhante, sāmikānaṃ yeva taṃ hotīti, evameva kho mahārāja dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavanti. Yathā pana mahārāja puriso gabbhaṃ pavīṭṭho asati purato nikkhamaṇamukhe kena nikkhameyyāti. Pavīṭṭheneva bhanteti. Evameva kho mahārāja dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavanti. Hotu bhante Nāgasena, evametāṃ tathā sampaṭicchāmi, dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavanti, na mayaṃ taṃ kāraṇaṃ vilomemāti.

1. Uddisanti (Ka, Sī)

* Am 3. 478 piṭṭhe.

2. Visotāṃ (Sī, I)

Bhante Nāgasena yadi imesaṃ dāyakānaṃ dinnadānaṃ pubbapetānaṃ pāpuṇāti, te ca tassa vipākaṃ anubhavanti. Tena hi yo pāṇātipātī luddo lohitapāṇī paduṭṭhamanasaṅkappo manusse ghātetvā dāruṇaṃ kammaṃ katvā pubbapetānaṃ ādiseyya “imassa me kammaṃ vipāko pubbapetānaṃ pāpuṇātū”ti, api nu tassa vipāko pubbapetānaṃ pāpuṇātīti. Na hi mahārājāti.

Bhante Nāgasena ko tattha hetu kiṃ kāraṇaṃ, yena kusalaṃ pāpuṇāti akusalaṃ na pāpuṇātīti. Neso mahārāja pañho pucchitabbo, mā ca tvaṃ mahārāja “visajjako atthi”ti apucchitabbaṃ pucchi, “kissa ākāso nirālambo, kissa Gaṅgā uddhammukhā na sandati, kissa ime manussā ca dijā ca dvipadā migā catuppadā”ti tampi maṃ tvaṃ pucchissatīti. Nāhaṃ taṃ bhante Nāgasena vihesāpekkho pucchāmi, api ca nibbāhanatthāya¹ sandehassa pucchāmi, bahū manussā loke vāmagāmino² vicakkhukā, “kinti te otāraṃ na labheyyūn”ti evāhaṃ taṃ pucchāmīti. Na sakkā mahārāja saha akatena ananumatena saha pāpaṃ kammaṃ saṃvibhajitum.

Yathā mahārāja manussā udakanibbāhanena udakaṃ suvidūrampi haranti, api nu mahārāja sakkā ghanamahāselapabbato³ nibbāhanena yathicchitaṃ haritunti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja sakkā telena padīpo jāletum, api nu mahārāja sakkā udakena padīpo jāletunti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja kassakā taḷākato udakaṃ nīharitvā dhaññaṃ paripācenti. Api nu kho mahārāja sakkā mahāsamuddato udakaṃ nīharitvā dhaññaṃ paripācetunti. Na hi bhanteti. Evameva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakko akusalaṃ saṃvibhajitunti.

Bhante Nāgasena kena kāraṇena sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitum. Kāraṇena maṃ saññāpehi, nāhaṃ andho

1. Nibbānatthāya (Ka)

2. Pāpagāhino (Syā)

3. Pabbatato (Ka)

anāloko sutvā vedissāmīti. Akusalaṃ mahārāja thokaṃ, kusalaṃ bahukaṃ, thokattā akusalaṃ kattāraṃ yeva pariyādiyati, bahukattā kusalaṃ sadevakaṃ lokaṃ ajjhottharatīti. Opammaṃ karohīti.

Yathā mahārāja parittaṃ ekaṃ udakabindu pathaviyaṃ nipateyya, api nu kho taṃ mahārāja udakabindu dasapi dvādasapi yojanāni ajjhotthareyyāti. Na hi bhante, yattha taṃ udakabindu nipatitaṃ, tattheva pariyādiyātīti. Kena kāraṇena mahārājāti. Parittattā bhante udakabindussāti. Evameva kho mahārāja parittaṃ akusalaṃ parittattā kattāraṃ yeva pariyādiyati, na sakkā saṃvibhajitum.

Yathā vā pana mahārāja mahatimahāmegho abhivasseyya tappayanto dharaṇitalaṃ, api nu kho so mahārāja mahāmegho samantato otthareyyāti. Āma bhante pūrayitvā so mahāmegho sobbha sara saritasākhākandarapadara daha taḷāka¹ udapānapokkharāṇiyo dasapi dvādasapi yojanāni ajjhotthareyyāti. Kena kāraṇena mahārājāti. Mahantattā bhante meghassāti. Evameva kho mahārāja kusalaṃ bahukaṃ, bahukattā sakkā devamanussehipi saṃvibhajitunti.

Bhante Nāgasena kena kāraṇena akusalaṃ thokaṃ kusalaṃ bahutaranti. Idha mahārāja yo koci dānaṃ deti, sīlaṃ samādiyati, uposathakammaṃ karoti, so haṭṭho pahaṭṭho hasito pamudito pasannamānaso vedajāto hoti, tassa aparāparaṃ pīti uppajjati, pītimaṇassa bhiyyo bhiyyo kusalaṃ pavaḍḍhati.

Yathā mahārāja udapāne bahusalilasampuṇṇe ekena desena udakaṃ paviseyya, ekena nikkhameyya, nikkhamantepi aparāparaṃ uppajjati, na sakkā hoti khayāṃ pāpetum. Evameva kho mahārāja kusalaṃ bhiyyo bhiyyo pavaḍḍhati. Vassasatepi ce mahārāja puriso kataṃ kusalaṃ āvajjeyya, āvajjite āvajjite bhiyyo bhiyyo kusalaṃ pavaḍḍhati. Tassa taṃ kusalaṃ sakkā hoti yathicchakehi saddhiṃ saṃvibhajitum, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena kusalaṃ bahutaraṃ.

1. Mātikātaḷāka (Ka)

Akusalam̐ pana mahārāja karonto pacchā vip̐paṭisārī hoti, vip̐paṭisārino cittaṃ paṭilīyati paṭikuṭati paṭivattati na sampasārīyati socati tappati hāyati khīyati na parivaḍḍhati tattheva pariyādiyati. Yathā mahārāja sukkhāya nadiyā mahāpuḷināya unnatāvanatāya kuṭilasankuṭilāya uparito parittaṃ udakaṃ āgacchantam̐ hāyati khīyati na parivaḍḍhati tattheva pariyādiyati. Evameva kho mahārāja akusalam̐ karontassa cittaṃ paṭilīyati paṭikuṭati paṭivattati na sampasārīyati socati tappati hāyati khīyati na parivaḍḍhati tattheva pariyādiyati, idamettha mahārāja kāraṇam̐, yena kāraṇena akusalam̐ thokanti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam̐ tathā sampaṭicchāmīti.

Pubbapetādisapañho catuttho.

5. Supinapañha

5. Bhante Nāgasena imasmim̐ loke naranāriyo supinaṃ passanti kalyāṇampi pāpakampi, diṭṭhapubbampi adiṭṭhapubbampi, katapubbampi akatapubbampi, khemampi sabhayampi, dūrepi santikepi, bahuvidhānīpi anekavaṇṇasahassāni dissanti, kiñcetaṃ supinaṃ nāma, ko cetam̐ passatīti. Nimittametam̐ mahārāja supinaṃ nāma, yaṃ cittaṃ āpāta¹ mupagacchati. Chayime mahārāja supinaṃ passanti, vātiko supinaṃ passati, pittiko supinaṃ passati, semhiko supinaṃ passati, devatūpasam̐hārato supinaṃ passati, samudāciṇṇato supinaṃ passati, pubbanimittato supinaṃ passati, tatra mahārāja yaṃ pubbanimittato supinaṃ passati, tam̐ yeva saccam̐, avasesam̐ micchāti.

Bhante Nāgasena yo pubbanimittato supinaṃ passati, kim̐ tassa cittaṃ sayam̐ gantvā tam̐ nimittam̐ vicināti, tam̐ vā nimittam̐ cittaṃ āpātamupagacchati, añño vā āgantvā tassa ārocetīti. Na mahārāja tassa cittaṃ sayam̐ gantvā tam̐ nimittam̐ vicināti, nāpi añño koci āgantvā tassa ārocetī, atha kho tam̐ yeva nimittam̐ cittaṃ āpātamupagacchati. Yathā mahārāja ādāso na sayam̐ kuhiñci gantvā chāyam̐ vicināti, nāpi añño

1. Āpātha (Sī, I)

koci chāyaṃ ānetvā ādāsaṃ āropeti¹, atha kho yato kutoci chāyā āgantvā ādāsassa āpātamupagacchati, evameva kho mahārāja na tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittaṃ vicināti, nāpi añño koci āgantvā āroceti, atha kho yato kutoci nimittaṃ āgantvā cittaṃ āpātamupagacchati.

Bhante Nāgasena yaṃ taṃ cittaṃ supinaṃ passati, api nu taṃ cittaṃ jānāti “evaṃ nāma vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā”ti. Na hi mahārāja taṃ cittaṃ jānāti “evaṃvipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā”ti, nimitte pana uppanne aññesaṃ katheti, tato te atthaṃ kathenti.

Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ me dassenti. Yathā mahārāja sarīre tilakā pīlakā daddūni uṭṭhahanti lābhāya vā alābhāya vā, yasāya vā ayasāya vā, nindāya vā pasaṃsāya vā, sukhāya vā dukkhāya vā, api nu tā mahārāja pīlakā jānitvā uppajjanti “imaṃ nāma mayaṃ atthaṃ nipphādessāmi”ti. Na hi bhante, yādise tā okāse pīlakā sambhavanti, tattha tā pīlakā disvā nemittakā byākaronti “evaṃ nāma vipāko bhavissati”ti. Evameva kho mahārāja yaṃ taṃ cittaṃ supinaṃ passati, na taṃ cittaṃ jānāti “evaṃ nāma vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā”ti, nimitte pana uppanne aññesaṃ katheti, tato te atthaṃ kathenti.

Bhante Nāgasena yo supinaṃ passati, so niddāyanto, udāhu jāgaranto² passati. Yo so mahārāja supinaṃ passati, na so niddāyanto passati, nāpi jāgaranto passati. Api ca okkante middhe asampatte bhavaṅge etthantare supinaṃ passati. Middhasamārūḷhassa mahārāja cittaṃ bhavaṅgataṃ hoti, bhavaṅgataṃ cittaṃ nappavattati, appavattaṃ cittaṃ sukhadukkhaṃ nappajānāti, appaṭivijānantassa supino na hoti, pavattamāne citte supinaṃ passati.

Yathā mahārāja timire andhakāre appabhāse suparisuddhepi ādāse chāyā na dissati, evameva kho mahārāja middhasamārūḷhe citte bhavaṅgate tiṭṭhamānēpi sarīre cittaṃ appavattaṃ hoti, appavatte citte supinaṃ na

1. Āroceti (Ka)

2. Jagganto (Sī, I)

passati. Yathā mahārāja ādāso, evaṃ sarīraṃ daṭṭhabbaṃ yathā andhakāro, evaṃ middhaṃ daṭṭhabbaṃ, yathā āloko, evaṃ cittaṃ daṭṭhabbaṃ.

Yathā vā pana mahārāja mahikotthaṭṭassa sūriyassa pabhā na dissati santā yeva sūriyarasmi appavattā hoti, appavattāya sūriyarasmiyā āloko na hoti, evameva kho mahārāja middhasamārūḷhassa cittaṃ bhavaṅgagataṃ hoti, bhavaṅgagataṃ cittaṃ nappavattati, appavatte citta supinaṃ na passati. Yathā mahārāja sūriyo, evaṃ sarīraṃ daṭṭhabbaṃ, yathā mahikottharaṇaṃ, evaṃ middhaṃ daṭṭhabbaṃ, yathā sūriyarasmi, evaṃ cittaṃ daṭṭhabbaṃ.

Dvinnāṃ mahārāja santepi sarīre cittaṃ appavattaṃ hoti, middhasamārūḷhassa bhavaṅgagatassa santepi sarīre cittaṃ appavattaṃ hoti, nirodhasamāpannassa santepi sarīre cittaṃ appavattaṃ hoti, jāgarantassa mahārāja cittaṃ lolaṃ hoti vivaṭaṃ pākaṭaṃ anibaddhaṃ, evarūpassa citte nimittaṃ āpātaṃ na upeti, yathā mahārāja purisaṃ vivaṭaṃ pākaṭaṃ akiriyaṃ arahassaṃ rahassakāmā parivajjenti, evameva kho mahārāja jāgarantassa dibbo attho āpātaṃ na upeti, tasmā jāgaranto supinaṃ na passati. Yathā vā pana mahārāja bhikkhuṃ bhinnājīvaṃ anācāraṃ pāpamittaṃ dussīlaṃ kusītaṃ hīnavīriyaṃ kusalā bodhipakkhiyā dhammā āpātaṃ na upenti, evameva kho mahārāja jāgarantassa dibbo attho āpātaṃ na upeti, tasmā jāgaranto supinaṃ na passatīti.

Bhante Nāgasena atthi middhassa ādimajjhapariyosānanti. Āma mahārāja atthi middhassa ādimajjhapariyosānanti. Katamaṃ ādi, katamaṃ majjhaṃ, katamaṃ pariyosānanti. Yo mahārāja kāyassa onāho pariyonāho dubbalyaṃ mandatā akammaññatā kāyassa, ayaṃ middhassa ādi, yo mahārāja kapiniddāpareto vokiṇṇakaṃ jaggaṭī¹, idaṃ middhassa majjhaṃ. Bhavaṅgagati pariyosanaṃ. Majjhūpagato mahārāja kapiniddāpareto supinaṃ passati. Yathā mahārāja koci yatacārī samāhitacitto ṭhitadhammo acalabuddhi pahīnakotūhalasaddaṃ vanamajjhogāhitvā sukhumaṃ atthaṃ cintayati, na ca so tattha middhaṃ okkamati, so tattha samāhito ekaggacitto sukhumaṃ atthaṃ paṭivijjhati, evameva kho mahārāja jāgaro na

1. Vokiṇṇataṃ gacchati (Nisya)

middhasamāpanno majjhūpagato kapiniddāpareto supinaṃ passati. Yathā mahārāja kotūhalasaddo, evaṃ jāgaram daṭṭhabbam, yathā vivittam vanam, evaṃ kapiniddāpareto daṭṭhabbo, yathā so kotūhalasaddam ohāya middham vivajjetvā majjhatabhūto sukhumam attham paṭivijjhati, evaṃ jāgaro na middhasamāpanno kapiniddāpareto supinaṃ passatīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampañcchāmīti.

Supinapañho pañcamo.

6. Akālamaraṇapañha

6. Bhante Nāgasena ye te sattā maranti, sabbe te kāle yeva maranti, udāhu akālepi marantīti. Atthi mahārāja kālepi maraṇam, atthi akālepi maraṇanti.

Bhante Nāgasena ke kāle maranti, ke akāle marantīti. Diṭṭhapubbā pana mahārāja tayā ambarukkhā vā jamburukkhā vā, aññasmā vā pana phalarukkhā phalāni patantāni āmāni ca pakkāni cāti. Āma bhanteti. Yāni tāni mahārāja phalāni rukkhato patanti, sabbāni tāni kāle yeva patanti, udāhu akālepīti. Yāni tāni bhante Nāgasena phalāni paripakkāni vilīnāni patanti, sabbāni tāni kāle patanti. Yāni pana tāni avasesāni phalāni tesu kānici kimividdhāni patanti, kānici laguḷahatāni¹ patanti, kānici vātappahatāni patanti, kānici antopūtīkāni hutvā patanti, sabbāni tāni akāle patantīti. Evameva kho mahārāja ye te jarāvegahatā maranti, te yeva kāle maranti, avasesā keci kammappaṭibāḷhā maranti, keci gatippaṭibāḷhā maranti, keci kiriyappaṭibāḷhā marantīti.

Bhante Nāgasena ye te kammappaṭibāḷhā maranti, yepi te gatippaṭibāḷhā maranti, yepi te kiriyappaṭibāḷhā maranti, yepi te jarāvegappaṭibāḷhā maranti, sabbe te kāle yeva maranti, yopi mātukucchigato marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati. Yopi vijātaghare marati, so tassa kālo, sopi kāle yeva marati. Yopi

1. Sakuṇapahatā (Syā), lakuḷahatāni (Sī, I, Ka)

māsiko marati -pa-. Yopi vassasatiko marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati, tena hi bhante Nāgasena akāle maraṇaṃ nāma na hoti, ye keci maranti, sabbe te kāle yeva marantīti.

Sattime mahārāja vijjamānepi uttarim āyusmim akāle maranti. Katame satta, jighacchito mahārāja bhojanaṃ alabhamāno upahatabbhantaro vijjamānepi uttarim āyusmim akāle marati, pipāsito mahārāja pānīyaṃ alabhamāno parisukkhahadayo vijjamānepi uttarim āyusmim akāle marati, ahinā daṭṭho mahārāja visavegābhīhato tikicchakaṃ alabhamāno vijjamānepi uttarim āyusmim akāle marati, visamāsito mahārāja ḍayhantesu aṅgapaccaṅgesu agadaṃ alabhamāno vijjamānepi uttarim āyusmim akāle marati, aggigato mahārāja jhāyamāno nibbāpanaṃ alabhamāno vijjamānepi uttarim āyusmim akāle marati, udakagato mahārāja patiṭṭhaṃ alabhamāno vijjamānepi uttarim āyusmim akāle marati, sattihato mahārāja ābādhiko bhisakkaṃ alabhamāno vijjamānepi uttarim āyusmim akāle marati, ime kho mahārāja satta vijjamānepi uttarim āyusmim akāle maranti. Tatrāpāhaṃ mahārāja ekamsena vadāmi.

Aṭṭhavidhena mahārāja sattānaṃ kālāmkiriyā hoti, vātasamuṭṭhānena pīttasamuṭṭhānena semhasamuṭṭhānena sannipātikena utuvipariṇāmena visamaparihārena opakkamikena kammavipākena mahārāja sattānaṃ kālāmkiriyā hoti. Tatra mahārāja yadidaṃ kammavipākena kālāmkiriyā, sā yeva tattha sāmāyikā¹ kālāmkiriyā, avasesā asāmahikā kālāmkiriyāti. Bhavati ca—

“Jighacchāya pipāsāya, ahidaṭṭhā² visena ca.

Aggi-udakasattīhi, akāle tattha mīyati.

Vātapittena semhena, sannipātenutūhi ca.

Visamopakkamakammehi, akāle tattha mīyati”ti.

1. Sāmāyikā (Ka)

2. Ahidaṭṭho (Sī), ahinā daṭṭho (I)

Keci mahārāja sattā pubbe katena tena tena akusalakammavipākena maranti. Idha mahārāja yo pubbe pare jighacchāya māreti, so bahūni vassasatasahassāni jighacchāya paripīlito chāto parikilanto sukkhamilātahadayo bubhukkhito¹ visukkhito jhāyanto abbhantaram paridayhanto jighacchāya yeva marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmāyikamaraṇam.

Yo pubbe pare pipāsāya māreti, so bahūni vassasatasahassāni peto hutvā Nijjhāmatanḥiko samāno lūkho kiso parisukkhithadayo pipāsāya yeva marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmāyikamaraṇam.

Yo pubbe pare ahinā ḍamsāpetvā māreti, so bahūni vassasatasahassāni ajagaramukheneva ajagaramukham kaṇhasappamukheneva kaṇhasappamukham parivattitvā tehi khāyitakhāyito ahīhi daṭṭho yeva marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmāyikamaraṇam.

Yo pubbe pare visam datvā māreti, so bahūni vassasatasahassāni ḍayhantehi aṅgappaṅgehi bhijjamānena sarīrena kuṇapagandham vāyanto viseneva marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmāyikamaraṇam.

Yo bubbe pare agginā māreti, so bahūni vassasatasahassāni aṅgārapabbateneva aṅgārapabbatam yamavisayeneva yamavisayam parivattitvā daḍḍhavidadaḍḍhagatto agginā yeva marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmāyikamaraṇam.

Yo pubbe pare udakena māreti, so bahūni vassasatasahassāni hataviluttabhaggadubbalaḡatto khubhitacitto² udakeneva³ marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmāyikamaraṇam.

Yo pubbe pare sattiyā māreti, so bahūni vassasatasahassāni chinnabhinnakoṭṭitavikoṭṭito sattimukhasamāhato sattiyā yeva marati daharopi majjhimopi mahallakopi, idampi tassa sāmāyikamaraṇam.

1. Sukkhito (Sī, I, Ka)

2. Khubhitacitto (Sī, I)

3. Uduke yeva (bahūsu)

Bhante Nāgasena akāle maraṇaṃ atthīti yaṃ vadesi, iṅgha me tvaṃ tattha kāraṇaṃ atidisāti. Yathā mahārāja mahatimahā-aggikkhandho ādinnati-ṇakaṭṭhasākhāpalāso pariyādinabhakkho upādānasāṅkhayā nibbāyati, so aggi vuccati “anītiko anupaddavo samaye nibbuto nāmā”ti, evameva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati, so vuccati “samaye maraṇamupagato”ti.

Yathā vā pana mahārāja mahatimahā-aggikkhandho ādinnatiṇakaṭṭhasākhāpalāso assa, taṃ apaniyādinne yeva tiṇakaṭṭhasākhāpalāse mahatimahāmegho abhippavassitvā nibbāpeyya, api nu kho mahārāja mahā-aggikkhandho samaye nibbuto nāma hotīti. Na hi bhanteti. Kissa pana so mahārāja pacchimo aggikkhandho purimakena aggikkhandhena samasamatiko nāhosīti. Āgantukena bhante meghena paṭipīlito so aggikkhandho asamaye nibbutoti. Evameva kho mahārāja yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānena vā pittasamuṭṭhānena vā semhasamuṭṭhānena vā sannipātikena vā utupariṇāmajena vā visamaparihārajena vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappadaṭṭhena vā visamāsitena vā agginā vā udakena vā sattivegappaṭipīlito vā akāle marati, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Yathā vā pana mahārāja gagane mahatimahāvalāhako uṭṭhahitvā ninnaṅca thalaṅca paripūrayanto abhivassati, so vuccati “megho anītiko anupaddavo vassatī”ti. Evameva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati, so vuccati “samaye maraṇamupagato”ti.

Yathā vā pana mahārāja gagane mahatimahāvalāhako uṭṭhahitvā antarāyeva mahatā vātena abbatthaṃ gaccheyya, api nu kho so mahārāja mahāvalāhako samaye vigato nāma hotīti. Na hi bhanteti. Kissa pana so mahārāja pacchimo valāhako purimena valāhakena samasamatiko nāhosīti. Ā gantukena bhante vātena paṭipīlito so valāhako asamayappatto yeva

vigatoti. Evameva kho mahārāja yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīḷito vātasamuṭṭhānena vā -pa- sattivegappaṭipīḷito vā akāle marati, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Yathā vā pana mahārāja balavā āsīviso kupito kiñcideva purisaṃ ḍamseyya, tassa taṃ visaṃ anītikaṃ anupaddavaṃ maraṇaṃ pāpeyya, taṃ visaṃ vuccati “anītikamanupaddavaṃ koṭigatan”ti. Evameva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītico anupaddavo marati, so vuccati “anītico anupaddavo jīvitakoṭigato sāmāyikaṃ maraṇamupagato”ti.

Yathā vā pana mahārāja balavatā āsīvisena daṭṭhassa antarāyeva āhituṇḍiko agadaṃ datvā avisaṃ kareyya, api nu kho taṃ mahārāja visaṃ samaye vigataṃ nāma hotīti. Na hi bhanteti. Kissa pana taṃ mahārāja pacchimaṃ visaṃ purimakena visena samasamagatikaṃ nāhosīti. Āgantukena bhante agadena paṭipīḷitaṃ visaṃ akoṭigataṃ yeva vigatanti. Evameva kho mahārāja yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīḷito vātasamuṭṭhānena vā -pa- sattivegappaṭipīḷito vā akāle marati, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Yathā vā pana mahārāja issāso saraṃ pāteyya, sace so saro yathāgatigamanapathamattakamāṃ gacchati, so saro vuccati “anītico anupaddavo yathāgatimanapathamattakamāṃ gato nāmā”ti. Evameva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītico anupaddavo marati, so vuccati “anītico anupaddavo samaye maraṇamupagato”ti.

Yathā vā pana mahārāja issāso saraṃ pāteyya, tassa taṃ saraṃ tasmiṃ yeva khaṇe koci gaṇheyya, api nu kho so mahārāja saro yathāgatigamanapathamattakamāṃ gato nāma hotīti. Na hi bhanteti. Kissa pana so mahārāja pacchimo saro purimakena sarena samasamagatiko nāhosīti. Āgantukena bhante gahaṇena tassa

sarassa gamanaṃ upacchinnanti. Evameva kho mahārāja yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānena vā -pa-sattivegappaṭipīlito vā akāle marati, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Yathā vā pana mahārāja yo koci lohamayaṃ bhājanaṃ ākoṭeyya, tassa ākoṭanena saddo nibbattivā yathāgatigamanapathamattakam gacchati, so saddo vuccati “anītico anupaddavo yathāgatigamanapathamattakam gato nāma”ti. Evameva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītico anupaddavo marati, so vuccati “anītico anupaddavo samaye maraṇamupāgato”ti.

Yathā vā pana mahārāja yo koci lohamayaṃ bhājanaṃ ākoṭeyya, tassa ākoṭanena saddo nibbatteyya, nibbatte sadde adūragate koci āmaseyya, saha āmasanena saddo nirujjheyya, api nu kho so mahārāja saddo yathāgatigamanapathamattakam gato nāma hotīti. Na hi bhanteti. Kissa pana mahārāja pacchimo saddo purimakena saddena samasamatikam nāhosīti. Āgantukena bhante āmasanena so saddo uparatoti. Evameva kho mahārāja yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānena vā -pa-sattivegappaṭipīlito vā akāle marati, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Yathā vā pana mahārāja khetto suvirūḷhaṃ dhaññabijaṃ sammā pavattamānena vassena otatavitata-ākiṇṇabahuphalam hutvā¹ sassuṭṭhānasamayaṃ pāpuṇāti, taṃ dhaññaṃ vuccati “anītikamanupaddavaṃ samayasampattam nāma hotī”ti. Evameva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītico anupaddavo marati, so vuccati “anītico anupaddavo samaye maraṇamupagato”ti.

Yathā vā pana mahārāja khetta suvirūḷhaṃ dhaññabijaṃ udakena vikalam mareyya, api nu kho taṃ mahārāja dhaññaṃ samayasampattam nāma hotīti.

1. Uṭṭhita-ākiṇṇabahuphalam bhavitvā (Syā)

Na hi bhanteti. Kissa pana taṃ mahārāja pacchimaṃ dhaññaṃ purimakena dhaññaena samasamagatikaṃ nāhosīti. Āgantukena bhante uñhena paṭipīlitaṃ taṃ dhaññaṃ matanti. Evameva kho mahārāja yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānena vā -pa- sattivegappaṭipīlito vā akāle marati, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja “sampannataruṇasassaṃ kimayo uṭṭhahitvā samūlaṃ nāsentī”ti. Sutapubbañceva taṃ bhante amhehi diṭṭhapubbañcāti. Kinu kho taṃ mahārāja sassaṃ kāle naṭṭhaṃ, udāhu akāle naṭṭhanti. Akāle bhante, yadi kho taṃ bhante sassaṃ kimayo na khādeyyuṃ, sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇeyyāti. Kim pana mahārāja āgantukena upaghātena sassaṃ vinassati, nirupaghātaṃ sassaṃ sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇātīti. Āma bhanteti. Evameva kho mahārāja yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānena vā -pa- sattivegappaṭipīlito vā marati, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja “sampanne sasse phalabhāranamite mañjaritapatte karakavassaṃ nāma vassajāti nipatitvā vināseti aphalaṃ karotī”ti. Sutapubbañceva taṃ bhante amhehi diṭṭhapubbañcāti. Api nu kho taṃ mahārāja sassaṃ kāle naṭṭhaṃ, udāhu akāle naṭṭhanti. Akāle bhante, yadi kho taṃ bhante sassaṃ karakavassaṃ na vasseyya sassuddharaṇasamayaṃ āpuṇeyyāti. Kim pana mahārāja āgantukena upaghātena sassaṃ vinassati, nirupaghātaṃ sassaṃ sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇātīti. Āma bhanteti. Evameva kho mahārāja yo koci akāle marati, so āgantukena rogena paṭipīlito vātasamuṭṭhānena vā pittasamuṭṭhānena vā semhasamuṭṭhānena vā sannipātikena vā utupariṇāmajena vā visamaparihārajena vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappadaṭṭhena vā visamāsitena vā agginā vā udakena vā sattivegappaṭipīlito vā akāle marati. Yadi pana āgantukena rogena paṭipīlito na bhaveyya, samayeva maraṇaṃ pāpuṇeyya, idamettha mahārāja kāraṇaṃ, yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, sudassitaṃ kāraṇaṃ, sudassitaṃ opammaṃ akāle maraṇassa paridīpanāya, “atthi akāle maraṇaṃ”ti uttānīkataṃ pākaṭaṃ kataṃ vibhūtaṃ kataṃ, acittavikkhittakopi bhante Nāgasena manujo ekamekenapi tāva opammena niṭṭhaṃ gaccheyya “atthi akāle maraṇaṃ”ti. Kiṃ pana manujo sacetano, paṭhamopammenevāhaṃ bhante saññatto “atthi akāle maraṇaṃ”ti, api ca aparāparaṃ nibbāhanaṃ sotukāmo na sampaṭicchinti.

Akālamarāṇapañho chaṭṭho.

7. Cetiyaṇāpāṭihāriyapañha

7. Bhante Nāgasena sabbesaṃ parinibbutānaṃ cetiye pāṭihīraṃ hoti, udāhu ekaccānaṃ yeva hotīti. Ekaccānaṃ mahārāja hoti, ekaccānaṃ na hotīti. Katamesaṃ bhante hoti, katamesaṃ na hotīti. Tiṇṇannaṃ mahārāja aññatarassa adhiṭṭhānā parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Katamesaṃ tiṇṇannaṃ, idha mahārāja arahā devamanussānaṃ anukampāya tiṭṭhantova adhiṭṭhāti “evaṃnāma cetiye pāṭihīraṃ hotū”ti, tassa adhiṭṭhānavasena cetiye pāṭihīraṃ hoti, evaṃ arahato adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti.

Puna caparaṃ mahārāja devatā manussānaṃ anukampāya parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ dassenti “iminā pāṭihīrena saddhammo niccasampaggahito bhavissati, manussā ca pasannā kusalena abhivaḍḍhissantī”ti, evaṃ devatānaṃ adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti.

Puna caparaṃ mahārāja itthī vā puriso vā saddho pasanno paṇḍito byatto medhāvī buddhisampanno yoniso cintayitvā gandhaṃ vā mālaṃ vā dussaṃ vā aññatarānaṃ vā kiñci adhiṭṭhahitvā cetiye ukkhipati “evaṃnāma hotū”ti, tassapi adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti, evaṃ manussānaṃ adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti.

Imesaṃ kho mahārāja tiṇṇannaṃ aññatarassa adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti.

Yadi mahārāja tesaṃ adhiṭṭhānaṃ na hoti, khīṇāsavassapi chaḷabhiññaṃ cetovasippattassa cetiye pāṭihīraṃ na hoti, asatipi mahārāja pāṭihīre caritaṃ disvā suparisuddhaṃ okappetabbaṃ niṭṭhaṃ gantabbaṃ saddahitabbaṃ “suparinibbuto ayaṃ Buddhaputto”ti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchāmīti.

Cetiyaṃ pāṭihāriyapañho sattamo.

8. Dhammābhisamayapañha

8. Bhante Nāgasena ye te sammā paṭipajjanti, tesaṃ sabbesaṃ yeva dhammābhisamayo hoti, udāhu kassaci na hotīti. Kassaci mahārāja hoti, kassaci na hotīti. Kassa bhante hoti, kassa na hotīti. Tiracchānagatassa mahārāja suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, pettivisayūpapannassa. Micchādiṭṭhikassa. Kuhakassa. Mātughātakassa. Pitughātakassa. Arahantaghātakassa. Saṃghabhedakassa. Lohituppādakassa. Theyyasamvāsakassa. Titthiyapakkantassa. Bhikkhunīdūsakassa. Terasannaṃ garukāpattīnaṃ aññatarāṃ āpajjitvā avuṭṭhitassa. Paṇḍakassa. Ubhatobyañjanakassa suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Yopi manussadaharako ūnakasattavassiko, tassa suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Imesaṃ kho mahārāja soḷasannaṃ puggalānaṃ suppaṭipannānampi dhammābhisamayo na hotīti.

Bhante Nāgasena ye te pannarasa puggalā viruddhā yeva, tesaṃ dhammābhisamayo hotu vā mā vā hotu, atha kena kāraṇena manussadaharakassa ūnakasattavassekassa suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, ettha tāva pañho bhavati “nanu nāma daharakassa na rāgo hoti, na doso hoti, na moho hoti, na māno hoti, na micchādiṭṭhi hoti, na arati hoti, na kāmavitakko hoti, amissito kilesehi, so nāma daharako yutto ca patto ca arahati ca cattāri saccāni ekappaṭivedhena paṭivijjhitaṃ”ti.

Taññevettha mahārāja kāraṇaṃ, yenāhaṃ kāraṇena bhaṇāmi
 “ūnakasattavassikassa suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti”ti. Yadi
 mahārāja ūnakasattavassiko rajanīye rajjeyya, dussanīye dusseyya,
 mohanīye muyheyya, madanīye majjeyya, diṭṭhiṃ vijāneyya, ratiṅca
 aratiṅca vijāneyya, kusalākusalaṃ vitakkeyya, bhaveyya tassa
 dhammābhisamayo, api ca mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ abalaṃ
 dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, asaṅkhatā
 nibbānadhātu garukā bhārikā vipulā mahatī. Ūnakasattavassiko mahārāja
 tena dubbalena cittena parittakena mandena avibhūtena na sakkoti garukaṃ
 bhārukaṃ vipulaṃ mahatiṃ asaṅkhatam nibbānadhātum paṭivijjhitaṃ.

Yathā mahārāja Sinerupabbatarājā garuko bhāriko vipulo mahanto, api
 nu kho taṃ mahārāja puriso attano pākātikena thāmabalavīriyena
 sakkuṇeyya Sinerupabbatarājānaṃ uddharitunti. Na hi bhanteti. Kena
 kāraṇena mahārājāti. Dubbalattā bhante purisassa, mahantattā
 Sinerupabbatarājāssāti. Evameva kho mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ
 abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, asaṅkhatā
 nibbānadhātu garukā bhārikā vipulā mahatī. Ūnakasattavassiko tena
 dubbalena cittena parittakena mandena avibhūtena na sakkoti garukaṃ
 bhārukaṃ vipulaṃ mahatiṃ asaṅkhatam nibbānadhātum paṭivijjhitaṃ, tena
 kāraṇena ūnakasattavassikassa suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na
 hoti.

Yathā vā pana mahārāja ayaṃ mahāpathavī dīghā āyatā puthulā vitthatā
 visālā vitthiṇṇā vipulā mahantā, api nu kho taṃ mahārāja mahāpathaviṃ
 sakkā parittakena udakabindukena temevā udakacikkhallaṃ kātunti. Na hi
 bhanteti. Kena kāraṇena mahārājāti. Parittattā bhante udakabindussa,
 mahantattā mahāpathaviyāti. Evameva kho mahārāja ūnakasattavassikassa
 cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ,
 asaṅkhatā nibbānadhātu dīghā āyatā puthulā vitthatā visālā vitthiṇṇā vipulā
 mahantā. Ūnakasattavassiko tena dubbalena cittena parittakena mandena
 avibhūtena na sakkoti mahatiṃ asaṅkhatam

nibbānadhātum paṭivijjhītuṃ, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti.

Yathā vā pana mahārāja abaladubbala-paritta-appathokamandaggi bhavēyya, api nu kho mahārāja tāvatakena mandena agginā sakkā sadevake loke andhakāraṃ vidhamitvā ālokaṃ dassētunti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇena mahārājāti. Mandattā bhante aggissa, lokassa mahantattāti. Evameva kho mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, mahatā ca avijjandhakāreṇa pihitaṃ. Tasmā dukkaraṃ nāṇālokaṃ dassayituṃ, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti.

Yathā vā pana mahārāja āturo kiso aṇuparimitakāyo sālakakimi hatthināgaṃ tidhā pabhinnaṃ navāyataṃ tivitthataṃ dasapariṇāhaṃ aṭṭharatanikaṃ sakatṭhānamupagataṃ disvā gilituṃ parikaḍḍheyya, api nu kho so mahārāja sālakakimi sakkuṇeyya taṃ hatthināgaṃ gilitunti. Na hi bhanteti. Kena kāraṇena mahārājāti. Parittattā bhante sālakakimissa, mahantattā hatthināgassāti. Evameva kho mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, mahatī asaṅkhatā nibbānadhātu. So tena dubbalena cittaṇa parittakena mandena avibhūtena na sakkoti mahatiṃ asaṅkhatāṃ nibbānadhātum paṭivijjhītuṃ, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hotīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametāṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Dhammābhisamayapañho aṭṭhamo.

9. Ekantasukhanibbānapañha

9. Bhante Nāgasena kiṃ ekantasukhaṃ nibbānaṃ, udāhu dukkhena missanti. Ekantasukhaṃ mahārāja nibbānaṃ, dukkhena amissanti.

Na mayaṃ taṃ bhante Nāgasena vacanaṃ saddahāma “ekantasukhaṃ nibbānaṃ”ti, evamettha mayaṃ bhante Nāgasena paccema “Nibbānaṃ dukkhena missan”ti, kāraṇaṇcetta upalabhāma “Nibbānaṃ dukkhena missan”ti. Katamaṃ ettha

kāraṇaṃ, ye te bhante Nāgasena nibbānaṃ pariyesanti, tesāṃ dissati kāyassa ca cittaṃ ca ātāpo paritāpo
 ṭhānacaṅkamanisajjāsayanāhārapariggaho middhassa ca uparodho
 āyatanānaṃca paṭipīḷanaṃ dhanadhaññapiyañātimitappajhanaṃ. Ye keci loke sukhitā sukhasamappitā, te sabbepi pañcahi kāmagaṇehi āyatane ramenti brūhenti, manāpikamanāpikabahuvidhasubhanimittena rūpena cakkhuṃ ramenti brūhenti,
 manāpikamanāpikagītavādītābahuvidhasubhanimittena saddena sotāṃ ramenti brūhenti,
 manāpikamanāpikapupphaphalapattatacamūlasārābahuvidhasubhanimittena gandhena ghānaṃ ramenti brūhenti,
 manāpikamanāpikahajjabhojjaleyyapeyya-
 sāyanīyabahuvidhasubhanimittena rasena jivhaṃ ramenti brūhenti,
 manāpikamanāpikasaṅhasukhumamudumaddavabahuvidhasubhanimittena phassena kāyaṃ ramenti brūhenti, manāpikamanāpikakalyāṇapāpakasubhā-
 subhabahuvidhavittakkamanasikārena manāṃ ramenti brūhenti. Tumhe taṃ cakkhusotagāhānjivhākāyamanobrūhanaṃ hanatha upahanatha, chindatha upacchindatha, rundhatha uparundhatha. Tena kāyopi paritapati, cittampi paritapati, kāye paritatte kāyikadukkhavedanaṃ vediyati, citte paritatte cetasikadukkhavedanaṃ vedayati. Nanu Māgaṇḍiyopi¹ paribbājako Bhagavantaṃ garahamāno evamāha * “bhūnahū² samaṇo Gotamo”ti. Idamettha kāraṇaṃ, yenāhaṃ kāraṇena brūmi “Nibbānaṃ dukkhena missan”ti.

Na hi mahārāja nibbānaṃ dukkhena missaṃ, ekantasukhaṃ nibbānaṃ. Yaṃ pana tvaṃ mahārāja brūsi “Nibbānaṃ dukkhaṃ”ti. Netāṃ dukkhaṃ nibbānaṃ nāma, nibbānassa pana sacchikiriyāya pubbabhāgo eso, nibbānapariyesanaṃ etaṃ, ekantasukhaṃ yeva mahārāja nibbānaṃ, na dukkhena missaṃ. Ettha kāraṇaṃ vadāmi, atthi mahārāja rājūnaṃ rajjasukhaṃ nāmāti. Āma bhante atthi rājūnaṃ rajjasukhanti. Api nu kho taṃ mahārāja rajjasukhaṃ dukkhena missanti. Na hi bhanteti. Kissa pana te mahārāja rājāno paccante kupite tesāṃ paccantanissitānaṃ paṭisedhāya amaccehi pariṇāyakehi bhaṭṭehi balatthehi parivutā pavāsaṃ gantvā ḍaṃsamakasavātātapapaṭipīḷitā samavisame paridhāvanti, mahāyuddhaṃca karonti, jīvitasamsayaṃca pāpuṇantīti. Netāṃ bhante Nāgasena rajjasukhaṃ nāma, rajjasukhassa pariyesanāya pubbabhāgo eso, dukkhena bhante Nāgasena

1. Māgaṇḍiyopi (Sī, I)

* Ma 2. 169 piṭṭhe.

2. Bhūtahacco (I), bhūnahacco (Ka)

rājāno rajjam pariyesitvā rajjasukham anubhavanti, evaṃ bhante Nāgasena rajjasukham dukkhena amissaṃ, aññaṃ taṃ rajjasukham, aññaṃ dukkhanti. Evameva kho mahārāja ekantasukham nibbānaṃ, na dukkhena missaṃ. Ye pana taṃ nibbānaṃ pariyesanti, te kāyañca cittañca ātāpetvā ṭhānacaṅkamanisajjāsayanāhāraṃ pariggahetvā middham uparundhitvā āyatanāni paṭipīletvā kāyañca jīvitañca pariccajitvā dukkhena nibbānaṃ pariyesitvā ekantasukham nibbānaṃ anubhavanti, nihatapaccāmittā viya rājāno rajjasukham. Evaṃ mahārāja ekantasukham nibbānaṃ, na dukkhena missaṃ, aññaṃ nibbānaṃ, aññaṃ dukkhanti.

Aparampi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi ekantasukham nibbānaṃ, na dukkhena missaṃ, aññaṃ dukkham, aññaṃ nibbānanti, atthi mahārāja ācariyānaṃ sippavantānaṃ sippasukham nāmaṭi. Āma bhante atthi ācariyānaṃ sippavantānaṃ sippasukhanti. Api nu kho taṃ mahārāja sippasukham dukkhena missanti. Na hi bhanteti. Kissa pana te mahārāja ācariyā¹ ācariyānaṃ abhivādanapaccuṭṭhānena udakāharaṇaḥarasammajjanadantakaṭṭhamukhodakānuppadānena ucchiṭṭhapaṭiggahaṇa-ucchādananaḥāpanapādaparikkammaṇa sakacittaṃ nikkhipitvā paracittānuvattanena dukkhaseyyāya visamabhojanena kāyaṃ ātāpentīti. Netam bhante Nāgasena sippasukham nāma, sippapariyesanāya pubbhāgo eso, dukkhena bhante Nāgasena ācariyā sippam pariyesitvā sippasukham anubhavanti, evaṃ bhante Nāgasena sippasukham dukkhena amissaṃ, aññaṃ taṃ sippasukham, aññaṃ dukkhanti. Evameva kho mahārāja ekantasukham nibbānaṃ, na dukkhena missaṃ. Ye pana taṃ nibbānaṃ pariyesanti, te kāyañca cittañca ātāpetvāṭhānacaṅkamanisajjāsayanāhāraṃ pariggahetvā middham uparundhitvā āyatanāni paṭipīletvā kāyañca jīvitañca pariccajitvā dukkhena nibbānaṃ pariyesitvā ekantasukham nibbānaṃ anubhavanti, ācariyā viya sippasukham. Evaṃ mahārāja ekantasukham nibbānaṃ, na dukkhena missaṃ, aññaṃ dukkham, aññaṃ nibbānanti. Sādhu bhante Nāgasena, evametam tathā sampaṭicchamīti.

Ekantasukhanibbānapāṇho navamo.

1. Idam padam Si-I-potthakesu natthi.

10. Nibbānarūpasanṭhānapañha

10. Bhante Nāgasena “Nibbānaṃ nibbānaṃ”ti yaṃ vadesi, sakkā pana tassa nibbānassa rūpaṃ vā saṅṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitunti. Appaṭibhāgaṃ mahārāja nibbānaṃ, na sakkā nibbānassa rūpaṃ vā saṅṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitunti. Etampāhaṃ bhante Nāgasena na sampatiṅcchāmi, yaṃ atthidhammassa nibbānassa rūpaṃ vā saṅṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā apaññāpanaṃ, kāraṇena maṃ saññāpehīti. Hotu mahārāja kāraṇena taṃ saññāpessāmi, atthi mahārāja mahāsamuddo nāmati. Āma bhante attheso mahāsamuddoti. Sace taṃ mahārāja koci evaṃ puccheyya “kittakaṃ mahārāja mahāsamudde udakaṃ, kati pana te sattā, ye mahāsamudde paṭivasantī”ti, evaṃ puṭṭho tvaṃ mahārāja kinti tassa byākareyyāsīti. Sace maṃ bhante koci evaṃ puccheyya “kittakaṃ mahārāja mahāsamudde udakaṃ, kati pana te sattā, ye mahāsamudde paṭivasantī”ti. Tamahaṃ bhante evaṃ vadeyyaṃ “apucchitabbaṃ maṃ tvaṃ ambho purisa pucchasi, nesā pucchā kenaci pucchitabbā, ṭhapanīyo eso pañho. Avibhatto lokakkhāyikehi mahāsamuddo, na sakkā mahāsamudde udakaṃ pariminituṃ sattā vā ye tattha vāsamupagatāti evāhaṃ bhante tassa paṭivacanaṃ dadeyyan”ti.

Kissa pana tvaṃ mahārāja atthidhamme mahāsamudde evaṃ paṭivacanaṃ dadeyyāsi, nanu vigaṇetvā¹ tassa ācikkhitabbaṃ “ettakaṃ mahāsamudde udakaṃ, ettakā ca sattā mahāsamudde paṭivasantī”ti. Na sakkā bhante avisayo eso pañhoti.

Yathā mahārāja atthidhamme yeva mahāsamudde na sakkā udakaṃ pariṅgetuṃ² sattā vā ye tattha vāsamupagatā. Evameva kho mahārāja atthidhammasseva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṅṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitūṃ, vigaṇeyya mahārāja iddhiṃ cetovasippatto mahāsamudde udakaṃ

1. Minitvā (Ka)

2. Pariminituṃ (Ka)

tatrāsaye ca satte, na tveva so iddhimā cetovasippatto sakkuṇeyya nibbānassa rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum.

Aparampi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi, atthidhammasseva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitunti. Atthi mahārāja devesu arūpakāyikā nāma devāti. Āma bhante suyayati “atthi devesu arūpakāyikā nāma devā”ti. Sakkā pana mahārāja tesam arūpakāyikānaṃ devānaṃ rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitunti. Na hi bhanteti. Tena hi mahārāja natthi arūpakāyikā devāti. Atthi bhante arūpakāyikā devā, na ca sakkā tesam rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitunti. Yathā mahārāja atthisattānaṃ yeva arūpakāyikānaṃ devānaṃ na sakkā rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum. Evameva kho mahārāja atthidhammasseva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitunti.

Bhante Nāgasena hotu ekantasukhaṃ nibbānaṃ, na ca sakkā tassa rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum. Atthi pana bhante nibbānassa guṇaṃ aññehi anupaviṭṭhaṃ kiñci opammaṇidassanamattanti. Sarūpato mahārāja natthi, guṇato pana sakkā kiñci opammaṇidassanamattaṃ upadassayitunti. Sādhu bhante Nāgasena, yathāhaṃ labhāmi nibbānassa guṇatopi ekadesaparidīpanamattaṃ, tathā sīghaṃ brūhi, nibbāpehi me hadaya-pariḷāhaṃ vinaya sīlamadhuravacanamālutenāti.

Padumassa mahārāja eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho, udakassa dve guṇā, agadassa tayo guṇā, mahāsamuddassa cattāro guṇā, bhojanassa pañca guṇā, ākāśassa dasa guṇā, maṇiratanassa tayo

guṇā, lohitaandanassa tayo guṇā, sappimaṇḍassa tayo guṇā, girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti.

Bhante Nāgasena “padumassa eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho”ti yaṃ vadesi, katamo padumassa eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭhoti. Yathā mahārāja padumaṃ anupalittaṃ udakena, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sabbakilesehi anupalittaṃ. Ayaṃ mahārāja padumassa eko guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭhoti.

Bhante Nāgasena “udakassa dve guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā”ti yaṃ vadesi, katame udakassa dve guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Yathā mahārāja udakaṃ sītalaṃ pariḷāhanibbāpanaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sītalaṃ sabbakilesapariḷāhanibbāpanaṃ. Ayaṃ mahārāja udakassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja udakaṃ kilantatasitapipāsitaḡhammābhitattānaṃ janapasupajānaṃ pipāsāvinayanaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ kāmataṇhābhavataṇhāvibhavataṇhāpipāsāvinayanaṃ. Ayaṃ mahārāja udakassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja udakassa dve guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti.

Bhante Nāgasena “agadassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā”ti yaṃ vadesi, katame agadassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Yathā mahārāja agado visapīḷitānaṃ sattānaṃ paṭisaraṇaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ kilesavisapīḷitānaṃ sattānaṃ paṭisaraṇaṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja agado rogānaṃ antakaro, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sabbadukkhānaṃ antakaraṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja agado amataṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ amataṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja agadassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti.

Bhante Nāgasena “mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā”ti yaṃ vadesi, katame mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Yathā mahārāja mahāsamuddo suñño sabbakuṇapehi, evameva kho

mahārāja nibbānaṃ suññaṃ sabbakilesakuṇapehi. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja mahāsamuddo mahanto anorapāro, na paripūrati sabbasavantīhi, evameva kho mahārāja nibbānaṃ mahantaṃ anorapāraṃ, na pūrati sabbasattehi. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja mahāsamuddo mahantānaṃ bhūtānaṃ āvāso, evameva kho mahārāja nibbānaṃ mahantānaṃ arahantānaṃ vimalakhīṇāsavabalappattavasībhūtamahābhūtānaṃ āvāso. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja mahāsamuddo aparimitavividhaviṭṭhānaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ aparimitavividhaviṭṭhānaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ aparimitavividhaviṭṭhānaṃ. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti.

Bhante Nāgasena “bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā”ti yaṃ vadesi, katame bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Yathā mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ āyudhāraṇaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ jarāmaṇaṇāsanato āyudhāraṇaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ balavaḍḍhanaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ iddhibalavaḍḍhanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ vaṇṇajanaṇaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ guṇavaṇṇajanaṇaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ darathavūpasamaṇaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ sabbakilesadarathavūpasamaṇaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ jighacchādubbalyapaṭivinaḍḍanaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ sabbadukkhajighacchādubbalyapaṭivinaḍḍanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa pañcamaṃ guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti.

Bhante Nāgasena “ākāsassa dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā”ti yaṃ vadesi, katame ākāsassa dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Yathā mahārāja ākāso na jāyati, na jīyati, na mīyati, na cavati, na uppajjati, duppasaho, acorāharaṇo, anissito, vihaga-gamano, nirāvaraṇo, ananto. Evameva kho mahārāja nibbānaṃ na jāyati, na jīyati, na mīyati, na cavati, na uppajjati, duppasahaṃ, acorāharaṇaṃ, anissitaṃ, ariyagamaṇaṃ, nirāvaraṇaṃ, anantaṃ. Ime kho mahārāja ākāsassa dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti.

Bhante Nāgasena “maṇiratanassa tayo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭhā”ti yaṃ vadesi, katame maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Yathā mahārāja maṇiratanāṃ kāmadaḍaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ kāmadaḍaṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja maṇiratanāṃ hāsakaraṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ hāsakaraṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja maṇiratanāṃ ujjotattakaraṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ ujjotattakaraṃ¹. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti.

Bhante Nāgasena “lohitacandanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā”ti yaṃ vadesi, katame lohitacandanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Yathā mahārāja lohitacandaṃ dullabhaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ dullabhaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitacandanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja lohitacandaṃ asamasugandhaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ asamasugandhaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitacandanassa dutiyo guṇo nibbānaṃ, anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja lohitacandaṃ sajjanapasatthaṃ², evameva kho mahārāja nibbānaṃ ariyasajjanapasatthaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitacandanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja lohitacandanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti.

1. Ujjotattakaraṃ (Sī, I), ujjotitattakaraṃ (Syā)

2. Sabbjanapasatthaṃ (Syā)

Bhante Nāgasena “sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā”ti yaṃ vadesi, katame sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Yathā mahārāja sappimaṇḍo vaṇṇasampanno, evameva kho mahārāja nibbānaṃ guṇavaṇṇasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja sappimaṇḍo gandhasampanno, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sīlagandhasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja sappimaṇḍo rasasampanno, evameva kho mahārāja nibbānaṃ rasasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti.

Bhante Nāgasena “girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā”ti yaṃ vadesi, katame girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Yathā mahārāja girisikharāṃ accuggataṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ accuggataṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja girisikharāṃ acalaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ acalaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja girisikharāṃ duradhirohaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ duradhirohaṃ sabbakilesānaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja girisikharāṃ sabbabījanaṃ avirūhanaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ sabbakilesānaṃ avirūhanaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna caparaṃ mahārāja girisikharāṃ anunayappaṭiḡhavippamuttaṃ, evameva kho mahārāja nibbānaṃ anunayappaṭiḡhavippamuttaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa pañcamaṃ guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhāti. Sādhu bhante Nāgasena, evametāṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Nibbānarūpasanṭhānapañho dasamo.

11. Nibbānasacchikaraṇapañha

11. Bhante Nāgasena tumhe bhaṇatha “Nibbānaṃ na atītaṃ, na anāgataṃ, na paccuppannaṃ, na uppannaṃ na anuppannaṃ na uppādanīyaṃ”ti. Idha bhante Nāgasena yo koci sammāpaṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti, so uppannaṃ sacchikaroti, udāhu uppādetvā sacchikarotīti. Yo koci mahārāja sammāpaṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti, so na uppannaṃ sacchikaroti, na uppādetvā sacchikaroti, api ca mahārāja atthesā nibbānadhātu yaṃ so sammāpaṭipanno sacchikarotīti.

Mā bhante Nāgasena imaṃ pañhaṃ paṭicchannaṃ katvā dīpeti, vivaṭaṃ pākaṭaṃ katvā dīpehi chandajāto ussāhajāto, yaṃ te sikkhitaṃ, taṃ sabbaṃ etthevākiraṇhi, etthāyaṃ jano sammūḷho vimatijāto saṃsayapakkhando, bhindetaṃ antodosasallanti. Atthesā mahārāja nibbānadhātu santā sukhā pañīta, taṃ sammāpaṭipanno Jinānusiṭṭhiyā saṅkhāre sammasanto paññāya sacchikaroti. Yathā mahārāja antevāsiko ācariyānusiṭṭhiyā vijjāṃ paññāya sacchikaroti, evameva kho mahārāja sammāpaṭipanno Jinānusiṭṭhiyā paññāya nibbānaṃ sacchikaroti.

Kathaṃ pana taṃ nibbānaṃ daṭṭhabbanti. Anītito nirupaddavato abhayato khemato santato sukhato sātato pañītato sucito sītalato daṭṭhabbaṃ.

Yathā mahārāja puriso bahukaṭṭhapuñjēna jalitakaṭṭhitena agginā dayhamāno vāyāmena tato muñcitvā niraggikokāsaṃ pavisitvā tattha paramasukhaṃ labheyya, evameva kho mahārāja yo sammāpaṭipanno, so yoniso manasikārena byapagatatividhaggisantāpaṃ paramasukhaṃ nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja aggi, evaṃ tividhaggi daṭṭhabbo, yathā aggigato puriso, evaṃ sammāpaṭipanno daṭṭhabbo, yathā niraggikokāso, evaṃ nibbānaṃ daṭṭhabbaṃ.

Yathā vā pana mahārāja puriso ahikukkura manussakuṇapasarīra vaḷaṅjakoṭṭhāsarisigato kuṇapajaṭṭajāṭitantaṃ taramanupaviṭṭho vāyāmena tato muñcitvā nikkūṇapokāsaṃ pavisitvā tattha paramasukhaṃ labheyya,

evameva kho mahārāja yo sammāpaṭipanno, so yoniso manasikārena byapagatakilesakuṇapam paramasukham nibbānam sacchikaroti, yathā mahārāja kuṇapam, evam pañca kāmagaṇā daṭṭhabbā, yathā kuṇapagato puriso, evam sammāpaṭipanno daṭṭhabbo, yathā nikkuṇapokāso, evam nibbānam daṭṭhabbam.

Yathā vā pana mahārāja puriso bhīto tasito kampito viparītavibbhantacitto vāyāmena tato muñcivā thiram acalam abhayaṭṭhānam pavisitvā tattha paramasukham labheyya, evameva kho mahārāja yo sammāpaṭipanno, so yoniso manasikāyena byapagatabhayaśantāsam paramasukham nibbānam sacchikaroti. Yathā mahārāja bhayaṃ, evam jātijarābyādhimaraṇam paṭicca aparāparam pavattabhayaṃ daṭṭhabbam, yathā bhīto puriso, evam sammāpaṭipanno daṭṭhabbo, yathā abhayaṭṭhānam, evam nibbānam daṭṭhabbam.

Yathā vā pana mahārāja puriso kiliṭṭhamalinakalalakaddamadese patito vāyāmena tam kalalakaddamaṃ apavāhetvā parisuddhavimaladesamupagantvā tattha paramasukham labheyya, evameva kho mahārāja yo sammāpaṭipanno, so yoniso manasikārena byapagatakilesamalakaddamaṃ paramasukham nibbānam sacchikaroti. Yathā mahārāja kalalam, evam lābhasakkārasiloko daṭṭhabbo, yathā kalalagato puriso, evam sammāpaṭipanno daṭṭhabbo, yathā parisuddhavimaladeso, evam nibbānam daṭṭhabbam.

Taṅca pana nibbānam sammāpaṭipanno kinti sacchikaroti, yo so mahārāja sammāpaṭipanno, so saṅkhārānam pavattam sammasati. Pavattam sammasamāno tattha jātiṃ passati jaram passati byādhim passati maraṇam passati, na tattha kiñci sukham sātāṃ passati āditopi majjhatopi pariyośanatopi. So tattha kiñci na gayhūpagaṃ passati. Yathā mahārāja puriso divasasantatte ayogaḷe jalite tatte kaṭṭhite āditopi majjhatopi pariyośanatopi na kiñci gayhūpagaṃ padesaṃ passati, evameva kho mahārāja yo saṅkhārānam pavattam sammasati, so pavattam sammasamāno tattha jātiṃ passati jaram passati byādhim passati maraṇam passati, na tattha kiñci sukham sātāṃ passati āditopi majjhatopi pariyośanatopi. So tattha¹ na kiñci gayhūpagaṃ passati, tassa

1. Idam padadvayaṃ Si-I-potthakesu natthi.

gayhūpagam̐ apassantassa citte arati saṅṭhāti, kāyasmim̐ dāho okkamati, so atāṇo asaraṇo asaraṇībhūto bhavesu nibbindati.

Yathā mahārāja puriso jalitajālam mahantaṃ aggikkhandham paviseyya, so tatha atāṇo asaraṇo asaraṇībhūto aggimhi nibbindeyya, evameva kho mahārāja tassa gayhūpagam̐ apassantassa citte arati saṅṭhāti, kāyasmim̐ dāho okkamati, so atāṇo asaraṇo asaraṇībhūto bhavesu nibbindati.

Tassa pavatte bhayadassāvissa evaṃ cittaṃ uppajjati “santattaṃ kho panetaṃ pavattaṃ ādittaṃ samajjalitaṃ bahudukkham bahūpāyāsam, yadi koci labhetha appavattaṃ etaṃ santaṃ etaṃ paṇītaṃ, yadidaṃ sabbasaṅkhārāsamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānan”ti. Iti hetam̐¹ tassa appavatte cittaṃ pakkhandati pasīdati pahamsayati tusayati² “paṭiladdham kho me nissaraṇan”ti.

Yathā mahārāja puriso vippanaṭṭho videsapakkhando nibbāhanamaggam̐ disvā tatha pakkhandati pasīdati pahamsayati tusayati² “paṭiladdho me nibbāhanamaggo”ti, evameva kho mahārāja pavatte bhayadassāvissa appavatte cittaṃ pakkhandati pasīdati pahamsayati tusayati² “paṭiladdham kho me nissaraṇan”ti.

So appavattatthāya maggam̐ āyūhati gavesati bhāveti bahulīkaroti, tassa tadattham̐ sati santiṭṭhati, tadattham̐ vīriyam̐ santiṭṭhati, tadattham̐ pīti santiṭṭhati, tassa taṃ cittaṃ aparāparam̐ manasikaroto pavattaṃ samatikkamitvā appavattaṃ okkamati, appavattamanuppatto mahārāja sammāpaṭipanno “Nibbānam̐ sacchikaroti”ti vuccatīti. Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ tathā sampaṭicchāmīti.

Nibbānasacchikaraṇapañho ekādasamo.

1. Hitam̐ (Sī), hi idam̐ (I)

2. Pahamsīyati kuhīyati (Sī, I)

12. Nibbānasannihitapañha

12. Bhante Nāgasena atthi so padeso puratthimāya vā disāya dakkhiṇāya vā disāya pacchimāya vā disāya uttarāya vā disāya uddham vā adho vā tiriyaṃ vā, yattha nibbānaṃ sannihitanti. Natthi mahārāja so padeso puratthimāya vā disāya dakkhiṇāya vā disāya pacchimāya vā disāya uttarāya vā disāya uddham vā adho vā tiriyaṃ vā, yattha nibbānaṃ sannihitanti.

Yadi bhante Nāgasena natthi nibbānassa sannihitokāso, tena hi natthi nibbānaṃ. Yesañca taṃ nibbānaṃ sacchikataṃ, tesampi sacchikiriyā micchā, kāraṇaṃ tattha vakkhāmi, yathā bhante Nāgasena mahiyā dhaññuṭṭhānaṃ khettaṃ atthi, gandhuṭṭhānaṃ pupphaṃ atthi, pupphuṭṭhānaṃ gumbo atthi, phaluṭṭhānaṃ rukkho atthi, ratanuṭṭhānaṃ ākaro atthi, tattha yo koci yaṃ yaṃ icchati, so tattha gantvā taṃ taṃ harati, evameva kho bhante Nāgasena yadi nibbānaṃ atthi, tassa nibbānassa uṭṭhānokāso pi icchitabbo, yasmā ca kho bhante Nāgasena nibbānassa uṭṭhānokāso natthi, tasmā natthi nibbānanti brūmi, yesañca nibbānaṃ sacchikataṃ, tesampi sacchikiriyā micchāti.

Natthi mahārāja nibbānassa sannihitokāso, atthi cetanaṃ nibbānaṃ, sammāpaṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā pana mahārāja atthi aggi nāma, natthi tassa sannihitokāso, dve kaṭṭhāni saṅghaṭṭento aggiṃ adhigacchati. Evameva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, natthi tassa sannihitokāso, sammāpaṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikaroti.

Yathā vā pana mahārāja atthi satta ratanāni nāma. Seyyathidaṃ, cakkaratanānaṃ hatthiratanānaṃ assaratanānaṃ maṇiratanānaṃ itthiratanānaṃ gahapatiratanānaṃ pariṇāyakaratanānaṃ, na ca tesānaṃ ratanānaṃ sannihitokāso atthi, khattiyassa pana sammāpaṭipannassa paṭipattibalena tāni ratanāni upagacchanti. Evameva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, natthi tassa sannihitokāso, sammāpaṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikarotīti.

Bhante Nāgasena nibbānassa sannihitokāso mā hotu, atthi pana taṃ ṭhānaṃ, yattha ṭhito sammāpaṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. Āma

mahārāja atthi taṃ ṭhānaṃ, yattha ṭhito sammāpaṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti.

Katamaṃ pana bhante taṃ ṭhānaṃ, yattha ṭhito sammāpaṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. Sīlaṃ mahārāja ṭhānaṃ, sīle paṭiṭṭhito yoniso manasikaronto Sakkayavanepi Cīnavilātepi Alasandepi Nigumbepi¹ Kāsikosalepi Kasmīrepi Gandhārepi nagamuddhanipi brahmalokepi yattha katthacipi ṭhito sammāpaṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja yo koci cakkhumā puriso sakayavanepi Cīnavilātepi Alasandepi Nigumbepi Kāsikosalepi Kasmīrepi Gandhārepi nagamuddhanipi brahmalokepi yattha katthacipi ṭhito ākāsaṃ passati, evameva kho mahārāja sīle paṭiṭṭhito yoniso manasikaronto sakayavanepi -pa- yattha katthacipi ṭhito sammāpaṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti.

Yathā vā pana mahārāja sakayavanepi -pa- yattha katthacipi ṭhitassa pubbadisā atthi, evameva kho mahārāja sīle paṭiṭṭhitassa yoniso manasikarontassa Sakkayavanepi -pa- yattha katthacipi ṭhitassa sammāpaṭipannassa atthi nibbānasacchikiriyāti. Sādhu bhante Nāgasena, desitaṃ tayā nibbānaṃ, desitā nibbānasacchikiriyā, parikkhatā sīlaguṇā, dassitā sammāpaṭipatti, ussāpito dhammaddhajo, saṅṭhapitā dhammanetti, avañjho suppayuttānaṃ sammāpayogo, evametaṃ gaṇivarapavara tathā sampañcchāmīti.

Nibbānasannihitapañho dvādasamo.

Vessantaravaggo tatiyo.

Imasmim vagge dvādasapañhā.

1. Nikumbepi (Sī, Syā, I)

4. Anumānavagga

1. Anumānapāṭha

1. Atha kho Milindo rājā yenāyasmā Nāgaseno tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā nātukāmo sotukāmo dhāretukāmo nāṇālokaṃ daṭṭhukāmo aññāṇaṃ bhinditukāmo nāṇālokaṃ uppādetukāmo avijjandhakāraṃ nāsetukāmo adhimattaṃ dhitiṅca ussāhaṅca satiṅca sampajaññaṅca upaṭṭhapetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “bhante Nāgasena kiṃ pana Buddho tayā diṭṭho”ti. Na hi mahārājāti. Kiṃ pana te ācariyehi Buddho diṭṭhoti. Na hi mahārājāti. Bhante Nāgasena na kira tayā Buddho diṭṭho, nāpi kira te ācariyehi Buddho diṭṭho, tena hi bhante Nāgasena natthi Buddho, na hettha Buddho paññāyatīti.

Atthi pana te mahārāja pubbakā khattiyā, ye te tava khattiyavaṃsassa pubbaṅgamāti. Āma bhante. Ko saṃsayo, atthi pubbakā khattiyā, ye mama khattiyavaṃsassa pubbaṅgamāti. Diṭṭhapubbā tayā mahārāja pubbakā khattiyāti. Na hi bhanteti. Ye pana taṃ mahārāja anusāsanti purohitā senāpatino akkhadassā mahāmatā, tehi pubbakā khattiyā diṭṭhapubbāti. Na hi bhanteti. Yadi pana te mahārāja pubbakā khattiyā na diṭṭhā, nāpi kira te anusāsakehi pubbakā khattiyā diṭṭhā, tena hi natthi pubbakā khattiyā, na hettha pubbakā khattiyā paññāyantīti.

Dissanti bhante Nāgasena pubbakānaṃ khattiyānaṃ anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni. Seyyathīdaṃ, setacchattaṃ uṇhīsaṃ pādukā vālabījanī khaggaratanaṃ mahārahāni ca sayanāni. Yehi mayam jāneyyāma saddaheyyāma “atthi pubbakā khattiyā”ti. Evameva kho mahārāja mayampetaṃ Bhagavantaṃ jāneyyāma saddaheyyāma, atthi taṃ kāraṇaṃ, yena mayam kāraṇena jāneyyāma saddaheyyāma “atthi so Bhagavā”ti. Katamaṃ taṃ kāraṇaṃ, atthi kho mahārāja tena Bhagavatā jānatā passatā Arahatā Sammāsambuddhena anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni. Seyyathīdaṃ, cattāro

satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcīndriyāni pañca balāni satta bojjaṅgā ariyo aṭṭhaṅgito maggo, yehi sadevako loko jānāti saddahati “atthi so Bhagavā”ti, iminā mahārāja kāraṇena iminā hetunā iminā nayena iminā anumānena ñātabbo “atthi so Bhagavā”ti.

“Bahū jane tārayitvā, nibbuto upadhikkhaye.

Anumānena ñātabbāṃ, atthi so dvipaduttamo”ti.

Bhante Nāgasena opammaṃ karohīti. Yathā mahārāja nagaravaḍḍhakī nagaraṃ māpetukāmo paṭhamāṃ tāva samaṃ anunnatamanonataṃ asakkharapāsāṇaṃ nirupaddavamanavajjaṃ ramaṇīyaṃ bhūmibhāgaṃ anuviloketvā yaṃ tattha visamaṃ, taṃ samaṃ kārapetvā khāṇukaṇṭakaṃ visodhāpetvā tattha nagaraṃ māpeyya sobhanaṃ vibhattaṃ bhāgaso mitaṃ ukkiṇṇaparikhāpākāraṃ daḷhagopuraṭṭālakotṭakaṃ puthucaccaracatukkāsandhisīghāṭakaṃ sucisamatalarājamaggaṃ suvibhatta-antarāpaṇaṃ āramuyyānataḷākāpakkharaṇi-udapānasampannaṃ bahuvidhadevaṭṭhānappaṭimaṇḍitaṃ sabbadosavirahitaṃ, so tasmaṃ nāgare sabbathā vepullattaṃ patte aññaṃ desaṃ upagaccheyya, atha taṃ nagaraṃ aparena samayena iddhaṃ bhaveyya phītaṃ subhikkhaṃ khemaṃ samiddhaṃ sivaṃ anītikaṃ nurupaddavaṃ nānājanasamākulaṃ, puthū khattiyā brāhmaṇā vessā suddā hatthārohā assārohā rathikā pattikā dhanuggahā tharuggahā celakā calakā piṇḍadāyakaṃ uggā rājaputtā pakkhandino mahānāgā sūrā vammīno yodhino dāsikaputtā bhaṭṭiputtā¹ mallakā gaṇakā āḷārikā sūdā kappakā nahāpakā cundā mālakārā suvaṇṇakārā sajjhukārā sīsakārā tipukārā lohakārā vaṭṭakārā ayokārā maṇikārā pesakārā kumbhakārā veṇukārā loṇakārā cammakārā rathakārā dantakārā rajjukārā kocchakārā suttakārā vilivakārā dhanukārā jiyakārā usukārā cittakārā raṅgakārā rajakā tantavāyā tunnavāyā heraññikā dussikā gandhikā tiṇahārakā kaṭṭhahārakā bhathakā paṇṇikā phalika² mūlikā okanikā pūvikā macchikā māmsikā majjikā naṭakā naccakā laṅghakā indajālikā vetālikā

1. Dāsaputtā baṭṭiputtā (Sī, I)

2. Phalika (Sī, I)

mallā chavaḍḍhakkā pupphachaḍḍakkā venā nesādā gaṇikā lāsikā
 kumbhadāsiyo Sakkayavanacīnavilātā Ujjenakā Bhārukacchakā Kāsikosalā
 Parantakā Māgadhakā Sāketakā Soreyyakā¹ Pāveyyakā
 Koṭumbaramāthurakā Alasandakasmīragandhārā taṃ nagaram vāsāya
 upagatā nānāvisayino janā navam suvibhattam adosamanavajjam ramaṇīyam
 taṃ nagaram passitvā anumānena jānanti “cheko vata bho so
 nagaravaḍḍhakī, yo imassa nagarassa māpetā”ti. Evameva kho mahārāja so
 Bhagavā asamo asamasamo appāṭisamo asadiso atulo asaṅkhyeyo
 appameyyo aparimeyyo amitaguṇo guṇapāramippatto anantadhiti anantatejo
 anantavīriyo anantabalo Buddhabalaparāmim gato sasenamāram parājetvā
 diṭṭhijālam padāletvā avijjam khepetvā vijjam uppādetvā dhammukkam
 dhārayitvā sabbaññutam pāpuṇitvā vijitasāṅgāmo dhammanagaram māpesi.

Bhagavato kho mahārāja dhammanagaram sīlapākāram hiriparikham
 nāṇadvāraḍḍhakam vīriya-aṭṭālakam saddhā-esikam satidovārikam
 paññāpāsādam suttantacaccaram abhidhammasiṅghātakam
 vinayavinicchayam satipaṭṭhānavīthikam, tassa kho pana mahārāja
 satipaṭṭhānavīthiyam evarūpā āpaṇā pasāritā honti. Seyyathīdam,
 pupphāpaṇam gandhāpaṇam phalāpaṇam agadāpaṇam osadhāpaṇam
 amatāpaṇam ratanāpaṇam sabbāpaṇanti.

Bhante Nāgasena katamam Buddhassa Bhagavato pupphāpaṇanti. Atthi
 kho pana mahārāja tena Bhagavatā jānatā passatā Arahatā
 Sammāsambuddhena ārammaṇavibhattiyo akkhātā. Seyyathīdam,
 aniccasaññā dukkhasaññā anattasaññā asubhasaññā ādīnavasaññā
 pahānasaññā virāgasaññā nirodhasaññā sabbaloke anabhiratisaññā
 sabbasaṅkhāresu aniccasaññā ānāpānassati uddhumātakasaññā vinīlakasaññā
 vipubbakasaññā vicchiddakasaññā vikkhāyitakasaññā vikkhittakasaññā
 hatavikkhittakasaññā lohitakasaññā puḷavakasaññā aṭṭhikasaññā mettāsaññā
 karuṇāsaññā muditāsaññā upekkhāsaññā maraṇanussati kāyagatāsati, ime
 kho mahārāja Buddhena Bhagavatā ārammaṇavibhattiyo akkhātā. Tattha yo
 koci jarāmaraṇa muccitukāmo, so tesu

1. Soratṭhakā (Sī, I)

aññatarāṃ ārammaṇāṃ gaṇhāti, tena ārammaṇena rāgā vimuccati, dosā vimuccati, mohā vimuccati, mānato vimuccati, diṭṭhito vimuccati, saṃsāraṃ tarati, taṇhāsotaṃ nivāreti, tividhaṃ malaṃ visodheti, sabbakilese upahantvā amalaṃ virajāṃ suddhaṃ paṇḍaraṃ ajātiṃ ajaraṃ amaraṃ sukhaṃ sītibhūtaṃ abhayaṃ nagaruttamaṃ nibbānanagaraṃ pavisitvā arahatte cittaṃ vimoceti, idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato pupphāpaṇaṃ”ti.

Kammamūlaṃ gahetvāna, āpaṇaṃ upagacchatha.
 Ārammaṇaṃ kiṇitvāna, tato muccatha muttiyāti.

Bhante Nāgasena katamaṃ Buddhassa Bhagavato gandhāpaṇanti. Atthi kho pana mahārāja tena Bhagavatā sīlavibhattiyo akkhātā, yena sīlagandhena anulittā Bhagavato puttā sadevakaṃ lokaṃ sīlagandhena dhūpentī sampadhūpentī, disampi anudisampi anuvātampi paṭivātampi vāyanti ativāyanti, pharitvā tiṭṭhanti. Katamā tā sīlavibhattiyo, saraṇasīlaṃ pañcaṅgasīlaṃ aṭṭhaṅgasīlaṃ dasaṅgasīlaṃ pañcuddesapariyāpannaṃ pātimokkhasaṃvarasīlaṃ, idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato gandhāpaṇaṃ”ti. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena—

“Na pupphagandho paṭivātameti,
 Na candanaṃ taggaramallikā vā.
 Satañca gandho paṭivātameti,
 Sabbā disā sappuriso pavāyati¹.

Candanaṃ tagaraṃ vāpi, uppalaṃ atha vassikī.
 Etesaṃ gandhajātānaṃ, sīlagandho anuttaro.

Appamatto ayaṃ gandho, yvāyaṃ tagaracandanaṃ.
 Yo ca sīlavataṃ gandho, vāti devesu uttamo”ti.

Bhante Nāgasena katamaṃ Buddhassa Bhagavato phalāpaṇanti. Phalāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni. Seyyathidaṃ, sotāpattiphalaṃ sakadāgāmiphalaṃ anāgāmiphalaṃ arahattaphalaṃ suññataphalasamāpatti animittaphalasamāpatti appaṇihitaphalasamāpatti. Tattha yo koci

1. Pavāti (Sī, I) Am 1. 227; Khu 1. 21 piṭṭhe.

yaṃ phalaṃ icchati, so kammamūlaṃ datvā patthitaṃ phalaṃ kiṇāti. Yadi sotāpatti-phalaṃ, yadi sakadāgāmi-phalaṃ, yadi anāgāmi-phalaṃ, yadi arahattaphalaṃ, yadi suññataphalasamāpattiṃ, yadi animittaphalasamāpattiṃ, yadi appaṇihitaphalasamāpattiṃ. Yathā mahārāja kassaci purisassa dhuvaphalo ambo bhavēyya, so na tāva tato phalāni pāteṭi, yāva kayikā na āgacchanti, anuppatte pana kayike mūlaṃ gahetvā evaṃ ācikkhati “ambho purisa eso kho dhuvaphalo ambo, tato yaṃ icchasi, ettakaṃ phalaṃ gaṇhāhi salāṭukaṃ vā dovilaṃ vā kesikaṃ vā āmaṃ vā pakkāṃ vā”ti, so tena attanā dinnamūlena yadi salāṭukaṃ icchati, salāṭukaṃ gaṇhāti, yadi dovilaṃ icchati, dovilaṃ gaṇhāti, yadi kesikaṃ icchati, kesikaṃ gaṇhāti, yadi āmakaṃ icchati, āmakaṃ gaṇhāti, yadi pakkāṃ icchati, pakkāṃ gaṇhāti. Evameva kho mahārāja yo yaṃ phalaṃ icchati, so kammamūlaṃ datvā patthitaṃ phalaṃ gaṇhāti, yadi sotāpatti-phalaṃ -pa-yadi appaṇihitaphalasamāpattiṃ, idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato phalāpaṇaṃ”ti.

Kammamūlaṃ janā datvā, gaṇhanti amatapphalaṃ.

Tena te sukhitā honti, ye kītā amatapphalanti.

Bhante Nāgasena katamaṃ Buddhassa Bhagavato agadāpaṇanti. Agadāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi agadehi so Bhagavā sadevakaṃ lokaṃ kilesavisato parimoceti. Katamāni pana tāni agadāni, yānimāni mahārāja Bhagavatā cattāri ariyasaccāni akkhātāni. Seyyathīdaṃ, dukkhaṃ ariyasaccaṃ dukkhasamudayaṃ ariyasaccaṃ dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ, tattha ye keci aññāpekkhā catusaccaṃ dhammaṃ suṇanti, te jātiyā parimuccanti, jarāya parimuccanti, maraṇā parimuccanti, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi parimuccanti, idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato agadāpaṇaṃ”ti.

Ye keci agadā loke¹, visānaṃ paṭibāhakā.

Dhammāgadasamaṃ natthi, etaṃ pivatha bhikkhavoti.

1. Loke agadā (I)

Bhante Nāgasena katamaṃ Buddhassa Bhagavato osadhāpaṇanti. Osadhāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi osadhehi so Bhagavā devamanusse tikicchatī. Seyyathīdaṃ, cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcīndriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, etehi osadhehi Bhagavā micchādīṭṭhim vireceti, micchāsaṅkappaṃ vireceti, micchāvācaṃ vireceti, micchākammaṃ vireceti, micchā-ājīvaṃ vireceti, micchāvāyāmaṃ vireceti, micchāsatiṃ vireceti, micchāsamaḍḍhim vireceti, lobhavamaṇaṃ kāreti, dosavamaṇaṃ kāreti, mohavamaṇaṃ kāreti, mānavamaṇaṃ kāreti, dīṭṭhivamaṇaṃ kāreti, vicīkicchāvamaṇaṃ kāreti, uddhaccavamaṇaṃ kāreti, thinamiddhāvamaṇaṃ kāreti, ahīrikānottappavamaṇaṃ kāreti, sabbakilesavamaṇaṃ kāreti, idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato osadhāpaṇaṃ”ti.

Ye keci osadhā loke, vijjanti vivīdhā bahū.

Dhammosadhasamaṃ natthi, etaṃ pivatha bhikkhavo.

Dhammosadhaṃ pivītvāna, aṅgamaṇā siyūṃ.

Bhāvayītvā ca passītvā, nibbutā upadhikkhayeti.

Bhante Nāgasena katamaṃ Buddhassa Bhagavato amatāpaṇanti. Amataṃ kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yena amatena so Bhagavā sadevakaṃ lokaṃ abhisīci, yena amatena abhisīttā devamanussā jāṭijarābyādhimaraṇasokaparīdevadukkhadomanassupāyāsehi parimuccīṃsu. Katamaṃ taṃ amataṃ, yadidaṃ kāyagatāsati. Bhāsītampeṭaṃ mahārāja Bhagavatā devātīdevena * “amataṃ te bhikkhave paribhuñjanti, ye kāyagatāsatiṃ paribhuñjanti”ti, idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato amatāpaṇaṃ”ti.

Byādhitāṃ janataṃ disvā, amatāpaṇaṃ pasārayi.

Kammaṇa taṃ kiṇītvāna, amataṃ ādetha bhikkhavoti.

Bhante Nāgasena katamaṃ Buddhassa Bhagavato ratanāpaṇanti. Ratanāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi ratanehi vibhūsitā Bhagavato puttā sadevakaṃ lokaṃ virocanti obhāsenti pabhāsenti jalanti pajjalanti uddhaṃ adho tiriyaṃ ālokaṃ dassenti. Katamāni

* Am 1. 47 piṭṭhe.

tāni ratanāni, sīlaratanam samādhiratanam paññāratanam vimuttiratanam vimuttiñāṇadassanaratanam paṭisambhidāratanam bojjhaṅgaratanam.

Katamam mahārāja Bhagavato sīlaratanam, pātimokkhasamvarasīlam indriyasamvarasīlam ājīvapārisuddhisīlam paccayasannissitasīlam cūlasīlam majjhimasīlam mahāsīlam maggasīlam phalasīlam. Sīlaratanena kho mahārāja vibhūsitassa puggalassa sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇabrāhmaṇī pajā pihayati pattheti, sīlaratanapiḷandho kho mahārāja bhikkhu disampi anudisampi uddhampi adhopi tiriyaampi virocati ativirocati¹, heṭṭhato Avīcim uparito bhavaggaṃ upādāya etthantare sabbaratanāni atikkamitvā abhibhavitvā² ajjhottharivā tiṭṭhati, evarūpāni kho mahārāja sīlaratanāni Bhagavato ratanāpaṇe pasāritāni, idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato sīlaratanan”ti.

Evarūpāni sīlāni, santi Buddhassa āpaṇe.

Kammena taṃ kiṇitvāna, ratanam vo piḷindhathāti.

Katamam mahārāja Bhagavato samādhiratanam, savitakkasavicāro samādhi avitakkavicāramatto samādhi avitakka-avicāro samādhi suññato samādhi animitto samādhi appaṇihito samādhi, samādhiratanam kho mahārāja piḷandhassa bhikkhuno ye te kāmavitakkabyāpādavitakka vihiṃsāvitakkamānuddhaccadiṭṭhivicikicchākilesavatthūni vividhāni ca kuvitakkāni, te sabbe samādhiṃ āsajja vikiranti vidhamanti viddhaṃsanti na saṅṭhanti³ na upalimpanti⁴. Yathā mahārāja vāri pokkharapatte vikirati vidhamati viddhaṃsati na saṅṭhāti na upalimpati, taṃ kissa hetu, parisuddhattā padumassa. Evameva kho mahārāja samādhiratanam piḷandhassa bhikkhuno ye te kāmavitakkabyāpādavitakka vihiṃsāvitakka mānuddhacca diṭṭhi vicikicchā kilesavatthūni vividhāni ca kuvitakkāni, te sabbe samādhiṃ āsajja vikiranti vidhamanti viddhaṃsanti na saṅṭhanti na upalimpanti, taṃ kissa hetu, parisuddhattā samādhissa, idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato samādhiratanan”ti, evarūpāni kho mahārāja samādhiratanāni Bhagavato ratanāpaṇe pasāritāni.

1. Atiroceti (Sī, I)

3. Na saṅṭhahanti (Sī)

2. Atisayitvā (Sī, I)

4. Na upalimpanti (Sī, I)

Samādhiratanamālassa, kuvitakkā na jāyare.

Na ca vikkhipate cittaṃ, etaṃ tumhe piḷandhathāti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato paññāratanaṃ, yāya mahārāja paññāya ariyasāvako “idaṃ kusalan”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “idaṃ akusalan”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “idaṃ sāvajjaṃ, idaṃ anavajjaṃ, idaṃ sevitabbaṃ, idaṃ na sevitabbaṃ, idaṃ hīnaṃ, idaṃ paṇītaṃ, idaṃ kaṇhaṃ, idaṃ sukkaṃ, idaṃ kaṇhasukkasappaṭibhāgan”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “idaṃ dukkhan”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhasamudayo”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhanirodho”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhanirodhagāmini paṭipadā”ti yathābhūtaṃ pajānāti. Idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato paññāratanaṃ”ti.

Paññāratanaṃ, na ciraṃ vattate bhavo.

Khippaṃ phasseti¹ amataṃ, na ca so rocate bhaveti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiratanam, vimuttiratanam² kho mahārāja arahattaṃ vuccati, arahattaṃ patto kho mahārāja bhikkhu “vimuttiratanam piḷandho”ti vuccati. Yathā mahārāja puriso muttākalāpamaṇikalāpapavāḷakalāpābharaṇappaṭimaṇḍito³ agalutagaratālīsakalohitacandanānulittagatto nāgapunnāga sāla salaḷa campaka yūthikātimuttakapāḷaluppavassikamallikāvicitto sesajane atikkamivā virocāti ativrocāti obhāsati pabhāsati sampabhāsati jalati pajjalati abhibhavati ajjhottharati mālāgandharatanābharaṇehi. Evameva kho mahārāja arahattaṃ patto khīṇāsavo vimuttiratanapiḷandho upādāyupādāya vimuttānaṃ bhikkhūnaṃ atikkamivā samatikkamivā virocāti ativrocāti obhāsati pabhāsati sampabhāsati jalati pajjalati abhibhavati ajjhottharati vimuttiyā, taṃ kissa hetu, aggaṃ mahārāja etaṃ piḷandhanaṃ sabbapiḷandhanānaṃ, yadidaṃ vimuttiḷandhanaṃ, idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato vimuttiratanam”ti.

Maṇimālādharmaṃ geḥa, jano⁴ sāmim udikkhati.

Vimuttiratanamālantū, udikkhanti sadevakāti.

1. Phusseti (Syā), passati (Ka)

3. Pavāḷābharaṇapaṭipāṇḍito (Sī, I)

2. Vimuttiratananti (Sī, I)

4. Geḥaṃ, jano (Ka)

Katamaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiñāṇadassanaratanam,
paccavekkhaṇañāṇam mahārāja Bhagavato vimuttiñāṇadassanaratananti
vuccati, yena ñāṇena ariyasāvako maggaphalanibbānāni
pahīnakilesāvasiṭṭhakilese ca paccavekkhati.

Yena ñāṇena bujjhanti, ariyā katakiccataṃ.

Taṃ ñāṇaratanam laddhum, vāyametha Jinorasāti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato paṭisambhidāratanam, catasso kho
mahārāja paṭisambhidāyo atthapaṭisambhidā dhammapaṭisambhidā
niruttipaṭisambhidā paṭibhānapaṭisambhidāti, imehi kho mahārāja catūhi
paṭisambhidāratanehi samalaṅkato bhikkhu yaṃ yaṃ parisam upasaṅkamati,
yadi khattiyaparisaṃ, yadi brāhmaṇaparisaṃ, yadi gahapatiparisaṃ, yadi
samaṇaparisaṃ, visārado upasaṅkamati amaṅkubhūto abhīru acchambhī
anutrāsī vigatalomahaṃso parisam upasaṅkamati.

Yathā mahārāja yodho saṅgāmasūro sannaddhapañcāvudho
acchambhito¹ saṅgāmaṃ otarati, sace amittā dūre bhavissanti usunā
pāṭayissāmi, tato orato bhavissanti sattiyā paharissāmi, tato orato bhavissanti
kaṇayena paharissāmi, upagataṃ santaṃ maṇḍalaggena dvidhā chindissāmi,
kāyūpagataṃ churikāya vinivijjhissāmīti², evameva kho mahārāja
catupaṭisambhidāratanamaṇḍito bhikkhu acchambhito parisam
upasaṅkamati, yo koci maṃ atthapaṭisambhide pañhaṃ pucchissati, tassa
atthena atthaṃ kathayissāmi, kāraṇena kāraṇam kathayissāmi, hetunā hetuṃ
kathayissāmi, nayena nayam kathayissāmi, nissaṃsayam karissāmi, vimatiṃ
vivecessāmi, tosayissāmi pañhaveyyākaraṇena.

Yo koci maṃ dhammapaṭisambhide pañhaṃ pucchissati, tassa
dhammena dhammaṃ kathayissāmi, amatena amataṃ kathayissāmi,
asaṅkhatena asaṅkhatam kathayissāmi, nibbānena nibbānam kathayissāmi,
suññatena suññatam kathayissāmi, animittena animittam kathayissāmi,
appaṇihitena appaṇihitam kathayissāmi, anejena anejam kathayissāmi,
nissaṃsayam karissāmi, vimatiṃ vivecessāmi, tosayissāmi
pañhaveyyākaraṇena.

1. Asambhito (Si, I)

2. Vijjhissāmīti (Si)

Yo koci maṃ niruttapaṭisambhīde paṇhaṃ pucchissati, tassa niruttiyā niruttim kathayissāmi, padena padam kathayissāmi, anupadena anupadam kathayissāmi, akkharena akkharam kathayissāmi, sandhiyā sandhim kathayissāmi, byañjanena byañjanam kathayissāmi, anubyañjanena anubyañjanam kathayissāmi, vaṇṇena vaṇṇam kathayissāmi, sarena saram kathayissāmi, paññattiyā paññattim kathayissāmi, vohārena vohāram kathayissāmi, nissamsayam karissāmi, vimatim vivecessāmi, tosayissāmi paṇhaveyyākaraṇena.

Yo koci maṃ paṭibhānapaṭisambhīde paṇhaṃ pucchissati, tassa paṭibhānena paṭibhānam kathayissāmi, opammena opammaṃ kathayissāmi, lakkhaṇena lakkhaṇam kathayissāmi, rasena rasam kathayissāmi, nissamsayam karissāmi, vimatim vivecessāmi, tosayissāmi paṇhaveyyākaraṇenāti, idam vuccati mahārāja “Bhagavato paṭisambhidāratanan”ti.

Paṭisambhidā kiṇitvāna, nāṇena phassayeyya yo.
Acchambhito anubbiggo, atirocati sadevaketi.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato bojjhaṅgaratanam. Sattime mahārāja bojjhaṅgā, satisambojjhaṅgo dhammavicayasambojjhaṅgo vīriyasambojjhaṅgo pītisambojjhaṅgo passaddhisambojjhaṅgo samādhisambojjhaṅgo upekkhāsambojjhaṅgo, imehi kho mahārāja sattahi bojjhaṅgaratanehi paṭimaṇḍito bhikkhu sabbam tamam abhibhuyya sadevakam lokam obhāseti pabhāseti ālokam janeti, idam vuccati mahārāja “Bhagavato bojjhaṅgaratanan”ti.

Bojjhaṅgaratanamālassa, uṭṭhahanti¹ sadevakā.
Kammena tam kiṇitvāna, ratanam vo piḷandhathāti.

Bhante Nāgasena katamaṃ Buddhassa Bhagavato sabbāpaṇanti. Sabbāpaṇam kho mahārāja Bhagavato navāṅgam Buddhavacanam sārīrikāni pāribhogikāni cetiyāni saṅgharatanaṅca, sabbāpaṇe mahārāja Bhagavatā jātisampatti pasāritā, bhogasampatti pasāritā, āyusampatti pasāritā, ārogyasampatti pasāritā, vaṇṇasampatti pasāritā, paññāsampatti pasāritā, mānūkasampatti pasāritā, dibbasampatti pasāritā,

1. Upaṭṭhahanti (Ka), udikkhanti (Syā)

niḃbānasampatti pasāritā. Tattha ye taṃ taṃ sampattiṃ icchanti, te kammamūlaṃ datvā patthitapatthitaṃ sampattiṃ kiṇanti, keci sīlasamādānena kiṇanti, keci uposathakammena kiṇanti, appamattakenapi kammamūlena upādāyupādāya sampattiyo paṭilabhanti. Yathā mahārāja āpaṇikassa āpaṇe tilamuggamāse parittakenapi taṇḍulamuggamāsenā appakenapi mūlena upādāyupādāya gaṇhanti. Evameva kho mahārāja Bhagavato sabbāpaṇe appamattakenapi kammamūlena upādāyupādāya sampattiyo paṭilabhanti. Idaṃ vuccati mahārāja “Bhagavato sabbapaṇaṃ”ti.

Āyu arogatā vaṇṇaṃ, saggāṃ uccākulīnatā.

Asaṅkhatañca amataṃ, atthi sabbāpaṇe Jine.

Appena bahukenāpi, kammamūlena gayhati.

Kiṇitvā saddhāmūlena, samiddhā hotha bhikkhavoti.

Bhagavato kho mahārāja dhammanagare evarūpā janā paṭivasanti, suttantikā venayikā ābhidhammikā dhammakathikā Jātakabhāṇakā Dīghabhāṇakā Majjhimbhāṇakā Saṃyuttabhāṇakā Aṅguttarabhāṇakā Khuddakabhāṇakā sīlasampannā samādhisampannā paññāsampannā bojjhaṅgabhāvanāratā vipassakā sadatthamanuyuttā āraññikā rukkhamūlikā abbhokāsikā palālapuñjikā sosānikā nesajjikā paṭipannakā phalaṭṭhā sekkhā phalasamaṅgino sotāpannā sakadāgāmino anāgāmino arahanto tevijjā chaḷabhiññā iddhimanto paññāya pāramimṅatā satipaṭṭhānasammappadhāna-iddhipā-da-indriyabalabojjhaṅgamaggavarajhānavimokkharūpārūpasantasukhasamāpatti kusalā, tehi arahantehi ākulaṃ samākulaṃ ākiṇṇaṃ samākiṇṇaṃ naḷavanasaravanamiva dhammanagaraṃ ahoṣi. Bhavatīha—

Vītarāgā vītadosā, vītamohā anāsavā.

Vītataṇhā anādānā, dhammanagare vasanti te.

Āraññikā dhutadharā, jhāyino lūkhacivarā.

Vivekābhiratā dhīrā, dhammanagare vasanti te.

Nesajjikā santhatikā, athopi ṭhānacaṅkamā.

Paṃsukūladharā sabbe, dhammanagare vasanti te.

Ticīvaradharā santā, cammakhaṇḍacatutthakā.
 Ratā ekāsane viññū, dhammanagare vasanti te.
 Appicchā nipakā dhīrā, appāhārā alolupā.
 Lābhālābhena santuṭṭhā, dhammanagare vasanti te.
 Jhāyī jhānaratā dhīrā, santacittā samāhitā.
 Ākiñcaññaṃ patthayānā, dhammanagare vasanti te.
 Paṭipannā phalaṭṭhā ca, sekkhā phalasamaṅgino.
 Āsīsakā¹ uttamatthaṃ, dhammanagare vasanti te.
 Sotāpannā ca vimalā, sakadāgāmino ca ye.
 Anāgāmī ca arahanto, dhammanagare vasanti te.
 Satipaṭṭhānakusalā, bojjhaṅgabhāvanāratā.
 Vipassakā dhammadharā, dhammanagare vasanti te.
 Iddhipādesu kusalā, samādhībhāvanāratā.
 Sammappadhānānuyuttā, dhammanagare vasanti te.
 Abhiññāpāramippattā, pettike gocare ratā.
 Antalikkhamhi caraṇā, dhammanagare vasanti te.
 Okkhittacakkhū mitabhānī, guttadvārā susaṃvutā.
 Sudanto uttame damme², dhammanagare vasanti te.
 Tevijjā chaḷabhiññā ca, iddhiyā pāramim gatā.
 Paññāya pāramippattā, dhammanagare vasanti teti.

Ye kho te mahārāja bhikkhū aparimitaññavaradharā asaṅgā atulaguṇā³
 atulayasā atulabalā atulatejā dhammacakkānuppavattakā paññāpāramim
 gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare
 “**Dhammasenāpatino**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū iddhimanto
 adhigatappaṭisambhidāpattavesārajjā gaganacarā durāsadā duppasahā
 anālambacarā sasāgaramahidharapathavikampakā candasūriyaparimajjakā
 vikubbanādhiṭṭhānābhinihārakusalā

1. Āsimsakā (Sī, I)

2. Dhamme (Sī, I)

3. Atuliyaguṇā (Sī, I, Ka)

iddhiyā pāramim gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**purohitā**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū dhutaṅgamanugatā appicchā santuṭṭhā viññattimanesanajjucchakā piṇḍāya sapaḍānacārino bhamarāva gandhamanughāyitvā pavisanti vivittakānanam, kāye ca jīvite ca nirapekkhā arahattamanuppattā dhutaṅgaguṇe agganikkhittā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**akkhadassā**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū parisuddhā vimalā nikkilesā cutūpapātakusalā dibbacakkhumhi pāramim gatā, evarūpā kho mahāra bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**nagarajotakā**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū bahussutā āgatāgamā dhammadharā vinayadharā mātikādhārā sithiladhanitadīgharassagarukalahukakkharaparicchedakusalā navaṅgasāsanadharā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**dhammarakkhā**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū vinayaññū vinayakovidā ṭhānāṭṭhānakusalā¹ āpattānāpattigarūkalahukasatekiccha-atekicchavuṭṭhānadesanāniggahapaṭikamma-osāraṇanissāraṇapaṭisāraṇakusalā vinaye pāramim gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**rūparakkhā**”ti² vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū vimuttivarakusumamālabaddhā varapavaramahagghaseṭṭhabhāvamanuppattā bahujanakantamabhipatthitā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**pupphāpaṇikā**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū catusaccābhisamayappaṭividdhā dīṭṭhasaccā viññātasāsanā catūsu sāmāññaphalesu tiṇṇavicikicchā paṭiladdhaphalasukhā aññesampi paṭipannānam te phale samvibhajanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**phalāpaṇikā**”ti vuccanti.

1. Nidānapaṭhanakusalā (Sī, I), nidānavatthukusalā (Syā)

2. Rūpadakkhāti (Sī, Syā, I)

Ye pana te mahārāja bhikkhū sīlasamvaragandhamanulittā¹
 anekavidhabahugūṇadharā kilesamaladuggandhavidhamakā, evarūpā kho
 mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**gandhāpaṇikā**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū dhammakāmā piyasamudāhārā
 abhidhamme abhivinaye uḷārapāmojjā araṇṇagatāpi rukkhamūlagatāpi
 suññāgāragatāpi dhammavararasaṃ pivanti, kāyena vācāya manasā
 dhammavararasamogālhā adhimattapaṭibhānā dhammesu
 dhammesanappaṭipannā ito vā tato vā yattha yattha appicchakathā
 santuṭṭhikathā pavivekakathā asaṃsaggakathā vīriyārambhakathā sīlakathā
 samādhiḥkathā paññākathā vimuttikathā vimuttiñāṇadassanakathā, tattha
 tattha gantvā taṃ taṃ kathārasaṃ pivanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū
 Bhagavato dhammanagare “**soṇḍā pipāsā**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū pubbarattāpararattaṃ
 jāgariyānuyogamanuyuttā nisajjaṭṭhānacaṅkamehi rattindivaṃ vītināmenti,
 bhāvanānuyogamanuyuttā kilesapaṭibāhanāya sadatthappasutā, evarūpā kho
 mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**nagaraguttikā**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū navaṅgaṃ Buddhavacanaṃ atthato ca
 byañjanato ca nayato ca kāraṇato ca hetuto ca udāharaṇato ca vācenti
 anuvācenti bhāsanti anubhāsanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato
 dhammanagare “**dhammāpaṇikā**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū dhammaratanabhogena
 āgamapariyattisutabhogena bhogino dhanino
 niddiṭṭhasarabyañjalakkhaṇappaṭivedhā viññū pharaṇā, evarūpā kho
 mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**dhammasetṭhino**”ti vuccanti.

Ye pana te mahārāja bhikkhū uḷāradesanāpaṭivedhā
 pariṇṇārammaṇavibhattiniddesā sikkhāgūṇapāramippattā, evarūpā kho
 mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare “**vissutadhammikā**”ti vuccanti.

Evam suvibhattaṃ kho mahārāja Bhagavato dhammanagaraṃ evaṃ
 sumāpitaṃ evaṃ suvihitaṃ evaṃ supariṇṇitaṃ evaṃ suvatthāpitaṃ
 evaṃ surakkhitaṃ evaṃ sugopitaṃ

1. Sīlavarasugandhamanulittā (Sī, I)

evaṃ duppasayhaṃ paccatthikehi paccāmittehi, iminā mahārāja kāraṇena
iminā hetunā iminā nayena iminā anumānena ñātabbaṃ atthi so Bhagavāti.

“Yathāpi nagaraṃ disvā, suvibhattaṃ manoramaṃ.

Anumānena jānanti, vaḍḍhakissa mahattanaṃ.

Tatheva Lokanāthassa, disvā dhammapuraṃ varaṃ.

Anumānena jānanti, atthi so Bhagavā iti.

Anumānena jānanti, ūmiṃ disvāna sāgare.

Yathāyaṃ dissate ūmi, mahanto so bhavissati.

Tathā Buddhaṃ sokaṇudaṃ, sabbattha maparājitaṃ.

Taṇhakkhayamanupattaṃ, bhavasamsāramocanaṃ.

Anumānena ñātabbaṃ, ūmiṃ disvā sadevake.

Yathā dhammūmivipphāro, aggo Buddho bhavissati.

Anumānena jānanti, disvā accuggataṃ girim.

Yathā accuggato eso, Himavā so bhavissati.

Tathā disvā dhammagirim, sītībhūtaṃ nirūpadhim.

Accuggataṃ Bhagavato, acalaṃ suppatiṭṭhitaṃ.

Anumānena ñātabbaṃ, disvāna dhammapabbataṃ.

Tathā hi so mahāvīro, aggo Buddho bhavissati.

Yathāpi gajarājassa, padaṃ disvāna mānūsā.

Anumānena jānanti, mahā eso gajo iti.

Tatheva Buddhanāgassa, padaṃ disvā vibhāvino.

Anumānena jānanti, uḷāro so bhavissati.

Anumānena jānanti, bhīte disvāna kummige.

Migarājassa saddena, bhītāme kummigā iti.

Tatheva titthiye disvā, vitthate bhītamānase.

Anumānena ñātabbaṃ, Dhammarājena gajjitaṃ.

Nibbutaṃ pathaviṃ disvā, haritapattaṃ mahodikaṃ.

Anumānena jānanti, mahāmeghena nibbutaṃ.

Tathevimaṃ janaṃ disvā, āmoditapamoditaṃ.

Anumānena ñātappaṃ, dhammameghena tappitaṃ.

Laggaṃ disvā bhusaṃ paṅkaṃ, kalaladdagataṃ mahiṃ.

Anumānena jānanti, vārikkhandho mahā gato.

Tathevimaṃ janaṃ disvā, rajapaṅkasamohitaṃ.

Vahitaṃ dhammanadiyā, visaṭṭhaṃ dhammasāgare.

Dhammāmatagataṃ disvā, sadevakamimaṃ mahiṃ.

Anumānena ñātappaṃ, dhammakkhandho mahā gato.

Anumānena jānanti, ghāyivā gandhamuttamaṃ.

Yathāyaṃ vāyate gandho, hessanti pupphitaṃ dumā.

Tathevāyaṃ sīlagandho, pavāyati sadevake.

Anumānena ñātappaṃ, atthi Buddho anuttaro”ti.

Evarūpena kho mahārāja kāraṇasatena kāraṇasahassena hetusatena hetusahassena nayasatena nayasahassena opammasatena opammasahassena sakkā Buddhabalaṃ upadassayitum, yathā mahārāja dakkho mālākāro nānāpuppharāsīmā ācariyānusiṭṭhiyā paccattapurisakārena vicittaṃ mālāguṇarāsīm kareyya, evameva kho mahārāja so Bhagavā vicittapuppharāsi viya anantaguṇo appameyyaguṇo, ahametarahi Jinasāsane mālākāro viya pupphaganthako pubbakānaṃ ācariyānaṃ maggenapi mayhaṃ buddhibalenapi asaṅkhyeyyenapi kāraṇena anumānena Buddhabalaṃ dīpayissāmi, tvaṃ panettha chandaṃ janehi savanāyāti.

Dukkaraṃ bhante Nāgasena aññesaṃ evarūpena kāraṇena anumānena Buddhabalaṃ upadassayitum, nibbutosmi bhante Nāgasena tumhākaṃ paramavicittena pañhaveyyākaraṇenāti.

Anumānapañho paṭhamo.

2. Dhutaṅgapañha

“Passatāraññake bhikkhū, ajjhogāḷhe dhute guṇe.

Puna passati gihī rājā, anāgāmiphale ṭhite.

Ubhopi te viloketvā, uppajji saṃsayo mahā.

Bujjheyya ce gihī dhamme, dhutaṅgaṃ nipphalaṃ siyā.

Paravādivādamathanaṃ, nipuṇaṃ piṭakattaye.

Handa pucche kathiseṭṭhaṃ, so me kaṅkhaṃ vinessatī”ti.

Atha kho Milindo rājā yenāyasmā Nāgaseno tenupasaṅkamaṃ, upasaṅkavitvā ayasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisīno kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca “bhante Nāgasena atthi koci gihī agāriko kāmabhogī puttadārasambādhasayanaṃ ajjhāvasanto Kāsikacandanaṃ paccanubhonto mālāgandhavilepanaṃ dhārayanto jātarūparajataṃ sādīyanta maṇimuttākaṅcanavicittamoḷibaddho yena santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikatan”ti.

Na mahārāja ekaññeva sataṃ na dve satāni na tīṇi cattāri pañca satāni na sahasaṃ na satahasaṃ na koṭisataṃ na koṭisahassaṃ na koṭisatasahassaṃ, tiṭṭhatu mahārāja dasannaṃ vīsatiyā satassa sahasassa abhisamayo, katamena te pariyāyena anuyogaṃ dammīti.

Tvamevetāṃ brūhīti. Tenahi te mahārāja kathayissāmi satena vā sahasena vā satahasena vā koṭiyā vā koṭisatena vā koṭisahassena vā koṭisatasahassena vā, yā kāci navaṅge Buddhavacane sallekhitācārappaṭipattidhutavaraṅgaguṇanissitā¹ kathā, tā sabbā idha samosarissanti. Yathā mahārāja ninnunnatasamavisamathalāthaladesabhāge abhivuṭṭhaṃ udakaṃ, sabbāṃ taṃ tato vinigāḷitvā mahodadhiṃ sāgaram samosarati. Evameva kho mahārāja sampādake sati yā kāci navaṅge Buddhavacane sallekhitācārappaṭipattidhutaṅgaguṇadharanissitā kathā, tā sabbā idha samosarissanti.

1. Dhutaṅgaguṇadharanissitā (Ka)

Mayhampettha mahārāja paribyattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanaṃ samosarissati, teneso attho suvibhatto vicitto paripuṇṇo parisuddho samānīto bhavissati. Yathā mahārāja kusalo lekhācariyo anusīṭṭho lekhaṃ osārento attano byattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanena lekhaṃ paripūreti, evaṃ sā lekhā samattā paripuṇṇā anūnikā bhavissati. Evameva mayhampettha paribyattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanaṃ samosarissati, teneso attho suvibhatto vicitto paripuṇṇo parisuddho samānīto bhavissati.

Nagare mahārāja Sāvattihīyā pañcakoṭimattā ariyasāvakaḥ Bhagavato upāsaka-upāsikāyo sattapaṇṇāsasahassāni tīṇi ca satasahassāni anāgāmiphale patiṭṭhitā, te sabbepi gihī yeva na pabbajitā. Puna tattheva Kaṇḍambamūle yamakapāṭihāriye vīsati pañcakoṭiyo abhisamīsu, pana Cūḷarāhulovāde¹, Mahāmaṅgalasuttante, Samacittapariyāye, Parābhavasuttante, Purābhedasuttante, Kalahavivādasuttante, Cūḷabyūhasuttante, Mahābyūhasuttante, Tuvaṭakasuttante, Sāriputtasuttante gaṇanapathamatītānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi.

Nagare Rājagahe paññāsasahassāni tīṇi ca satasahassāni ariyasāvakaḥ Bhagavato upāsaka-upāsikāyo, puna tattheva Dhanapālahatthināgadamane navuti pañcakoṭiyo, Pārāyanasamāgame Pāsānakacetiye cuddasa pañcakoṭiyo, puna Indasālaguhāyaṃ asīti devatākoṭiyo, puna Bārāṇasiyaṃ Isipatane Migadāye paṭhame dhammadesane aṭṭhārasa brahmacoṭiyo aparimāṇā ca devatāyo, puna Tāvatiṃsabhavane Paṇḍukambalasilāyaṃ abhidhammadesanāya asīti devatākoṭiyo, devorohaṇe Saṅkassanagaradvāre lokavivaraṇapāṭihāriye pasannānaṃ naramarūnaṃ tiṃsa koṭiyo abhisamīsu.

Puna Sakkesu Kapilavattusmim Nigrodhārāme Buddhavaṃsadesanāya Mahāsamayasuttantadesanāya ca gaṇanapathamatītānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo

1. Mahārāhulovāde (Sī, I)

ahosi. Puna Sumanamālākārasamāgame, Garahadinnasamāgame, Ānandaseṭṭhisamāgame, Jambukājīvakasamāgame, Maṇḍukadevaputtasamāgame, Maṭṭhakuṇḍalidevaputtasamāgame, Sulasānagarasobhīnisamāgame, Sirimānagarasobhīnisamāgame, Pesakāradhītusamāgame, Cūlasubhaddāsamāgame, Sāketabrāhmaṇassa āḷāhanadassanasamāgame, Sūnāparantakasamāgame, Sakkapañhasamāgame, Tirokuṭṭasamāgame¹, Ratanasuttasamāgame paccekam caturāsītiyā pañasahassānaṃ dhammābhisamayo ahosi, yāvata mahārāja Bhagavā loke aṭṭhāsi, tāva tīsu maṇḍalesu soḷasasu mahājanapadesu yattha yattha Bhagavā vihāsi, tattha tattha yebhuyyana dve tayo cattāro pañca sataṃ sahasaṃ satahasaṃ devā ca manussā ca santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarīṃsu. Ye te mahārāja devā gihī yeva na te pabbajitā, etāni ceva mahārāja aññāni ca anekāni devatākoṭīsasahasāni gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarīṃsūti.

Yadi bhante Nāgasena gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, atha imāni dhutaṅgāni kimatthaṃ sādheṇti, tena kāraṇena dhutaṅgāni akiccarāni honti. Yadi bhante Nāgasena vinā mantosadhehi byādhayo vūpasamanti, kiṃ vamanavirecanādīnā sarīradubbalaḷakaraṇena. Yadi muṭṭhīhi paṭisattuniggaho bhavati, kiṃ asisattisaradhanukodaṇḍalaguḷamuggarehi. Yadi gaṇṭhikuṭṭīlasusirakaṇṭalātāsākhā ālambitvā rukkhamaḷbhīrūhanaṃ bhavati, kiṃ dīghadaḷhanisseṇipariyesanena, yadi thaṇḍilaseyyāya dhātusamatā bhavati, kiṃ sukhasamphassamahāsatthapariyesanena. Yadi ekako sāsāṅkasappaṭibhayavisamakantāratarāṇasamattho bhavati, kiṃ sannaddhasajjamahāsatthapariyesanena. Yadi nadisaraṃ bāhunā taritum samattho bhavati, kiṃ dhuvasetunāvāpariyesanena. Yadi sakasantakena ghāsacchādanaṃ kātum pahoti, kiṃ parūpasevanapiyasamullāpapacchāpuredhāvanena. Yadi akhātataḷāke udakaṃ labhati, kiṃ udapānataḷākapokkharāṇikhaṇanena. Evameva kho bhante Nāgasena yadi gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, kiṃ dhutaṅgavarasamādiyanenāti.

1. Tirokuṭṭasamāgame (Sī, I)

Aṭṭhavīsati kho panime mahārāja dhutaṅgaguṇā yathābhuccaguṇā, yehi guṇehi dhutaṅgāni sabbabuddhānaṃ pihayitāni patthitāni. Katame aṭṭhavīsati, idha mahārāja dhutaṅgaṃ suddhājīvaṃ sukhaphalaṃ anavajjaṃ na paradukkhāpanaṃ abhayaṃ asampīlanaṃ ekantavaḍḍhikaṃ aparihāniyaṃ amāyaṃ ārakkhā patthitadadaṃ sabbasattadamaṇaṃ saṃvarahitaṃ patirūpaṃ anissitaṃ vip̐pamuttaṃ rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ mānappahānaṃ kuvitakkacchedanaṃ kaṅkhāvitaraṇaṃ kosajjaviddhaṃsaṇaṃ aratippahānaṃ khamanaṃ atulaṃ appamāṇaṃ sabbadukkhakkhayaḡamaṇaṃ, ime kho mahārāja aṭṭhavīsati dhutaṅgaguṇā yathābhuccaguṇā yehi guṇehi dhutaṅgāni sabbabuddhānaṃ pihayitāni patthitāni.

Ye kho te mahārāja dhutaḡuṇe sammā upasevanti, te aṭṭhārasahi guṇehi samupetā bhavanti. Katamehi aṭṭhārasahi, ācāro tesāṃ suvisuddho bhoti, paṭipadā supūritā hoti, kāyikaṃ vācasikaṃ surakkhitaṃ hoti, manosaṃācāro suvisuddho hoti, vīriyaṃ supaggahitaṃ hoti, bhayaṃ vūpasammati, attānudiṭṭhibyapagatā hoti, āghāto uparato hoti, mettā upaṭṭhitā hoti, āhāro pariññāto hoti, sabbasattānaṃ garukato hoti, bhojane mattaññū hoti, jāgariyaṃmanuyutto hoti, aniketo hoti, yattha phāsu tattha vihārī hoti, pāpajegucchī hoti, vivekāramo hoti, satataṃ appamatto hoti, ye te mahārāja dhutaḡuṇe sammā upasevanti, te imehi aṭṭhārasahi guṇehi samupetā bhavanti.

Dasa ime mahārāja puggalā dhutaḡuṇārahā. Katame dasa, saddho hoti hirimā dhitimā akuho atthavasī alolo sikkhākāmo daḡhasamādāno anujjhānabahulo mettāvihārī, ime kho mahārāja dasa puggalā dhutaḡuṇārahā.

Ye te mahārāja gihī agārikā kāmaḡbhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, sabbe te purimāsu jāṭisu terasasu dhutaḡuṇesu katūpāsanaṃ katabhūmikammā, te tattha cāraṇca paṭipattiṇca sodhayitvā ajjetarahi gihī yeva santā santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti.

Yathā mahārāja kusalo issāso antevāsike paṭhamam tāva upāsanasālāyam cāpabhedacāpāropanaggahaṇamuṭṭhippaṭipīḷana-aṅgulivināmanapādaṭhapanasaraḅḅahaṇasannahana-ākāḅḅhanasandhāraṇalakḅḅhaniyamanakḅḅhipane tiṇapurisakachakaṇa¹ tiṇapalālamattikāpuṇḅjaphalakalakkḅḅvedhe anusikkḅḅpetvā raṅṅo santike upāsanaṅ ārādhayitvā ājaṅṅarathagajaturaṅḅḅadḅḅhanadḅḅhāṅṅa-hiraṅṅasuvaṅṅadāsidadāsabhariyagāṅṅavaram labhati. Evameva kho mahārāja ye te giḅḅi agārikā kāṅṅabhogino santaṅ paramatḅḅham nibbānaṅ sacchikaronti, te sabbe purimāsu jāṅṅisu terasasu dhutaḅḅḅesu katūpāsanaṅ katabḅḅḅmikammā, te tatḅḅheva cāraṅṅca paṭḅḅipattiṅṅca sodhayitvā aḅḅjetarahi giḅḅi yeva santā santaṅ paramatḅḅham nibbānaṅ sacchikaronti. Na mahārāja dhutaḅḅḅesu pubḅḅāsevanaṅ vinā ekissā yeva jāṅṅiyā arahattaṅ sacchikiriyaṅ hoti, uttamaṅa pana vīriyena uttamaṅya paṭḅḅipattiyā tathārūpena ācariyena kalyāṅṅamittena arahattaṅ sacchikiriyaṅ hoti.

Yathā vā pana mahārāja bḅḅisakko sallakatto ācariyaṅ dhanena vā vattappaṭḅḅipattiyā vā ārādhettvā sathagḅḅahaṅḅchedanalekḅḅhanavedḅḅhanasalluddharaṅṅavaṅṅa dhovana sosanabḅḅesajḅḅā nulimpanavamanavirecanāṅṅuvāsanakiriyaṅ manusikkḅḅhitvā vijḅḅāsu katasikkḅḅo katūpāsano katahatḅḅo āṅṅure upasaṅḅḅkamati tikicḅḅhāya. Evameva kho mahārāja ye te giḅḅi agārikā kāṅṅabhogino santaṅ paramatḅḅham nibbānaṅ sacchikaronti, te sabbe purimāsu jāṅṅisu terasasu dhutaḅḅḅesu katūpāsanaṅ katabḅḅḅmikammā, te tatḅḅheva cāraṅṅca paṭḅḅipattiṅṅca sodhayitvā aḅḅjetarahi giḅḅi yeva santā santaṅ paramatḅḅham nibbānaṅ sacchikaronti, na mahārāja dhutaḅḅḅehi avisuddḅḅhānaṅ dhamḅḅābḅḅhisamayo hoti.

Yathā mahārāja udakassa asecanena bīḅḅānaṅ avirūhanaṅ hoti, evameva kho mahārāja dhutaḅḅḅehi avisuddḅḅhānaṅ dhamḅḅābḅḅhisamayo na hoti.

Yathā vā pana mahārāja akatakusalānaṅ akatakalyāṅṅānaṅ sugatigamaṅaṅ na hoti, evameva kho mahārāja dhutaḅḅḅehi avisuddḅḅhānaṅ dhamḅḅābḅḅhisamayo na hoti.

Pathavisamañ mahārāja dhutaḡaṇaṃ visuddhikāmānaṃ
patiṭṭhānaṭṭhena.

Āposamañ mahārāja dhutaḡaṇaṃ visuddhikāmānaṃ
sabbakilesamaladhovanaṭṭhena.

Tejosamañ mahārāja dhutaḡaṇaṃ visuddhikāmānaṃ
sabbakilesavanajjhāpanaṭṭhena.

Vāyosamañ mahārāja dhutaḡaṇaṃ visuddhikāmānaṃ
sabbakilesamalarajopavāhanaṭṭhena.

Agadasamañ mahārāja dhutaḡaṇaṃ visuddhikāmānaṃ
sabbakilesabyādhivūpasamanaṭṭhena.

Amatasamañ mahārāja dhutaḡaṇaṃ visuddhikāmānaṃ
sabbakilesavisaṇāsaṇaṭṭhena.

Khettasamañ mahārāja dhutaḡaṇaṃ visuddhikāmānaṃ
sabbasāmaññaḡaṇasassavirūhanaṭṭhena.

Manoharasamañ mahārāja dhutaḡaṇaṃ visuddhikāmānaṃ
patthiticchitasabbasampattivaradadaṭṭhena.

Nāvāsamañ mahārāja dhutaḡaṇaṃ visuddhikāmānaṃ
saṃsāramahaṇṇavapāragamaṇaṭṭhena.

Bhīruttāṇasamañ mahārāja dhutaḡaṇaṃ visuddhikāmānaṃ
jarāmaṇabhīṭānaṃ assāsakaraṇaṭṭhena.

Mātusamañ mahārāja dhutaḡaṇaṃ visuddhikāmānaṃ
kilesadukkhappaṭipīṭānaṃ anuggāhakaṭṭhena.

Pitusamañ mahārāja dhutaḡaṇaṃ visuddhikāmānaṃ
kusalavaḍḍhikāmānaṃ sabbasāmaññaḡaṇajanakaṭṭhena.

Mittasamañ mahārāja dhutaḡaṇaṃ visuddhikāmānaṃ
sabbasāmaññaḡaṇapariyesana-avisamvādakaṭṭhena.

Padumasamañ mahārāja dhutaḡaṇaṃ visuddhikāmānaṃ
sabbakilesamalehi anupalittaṭṭhena.

Catujjātiyavaragandhasamaṃ mahārāja dhutaḡuṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
kilesaduggandhapaṭivinodanaṭṭhena.

Girirājavarasamaṃ mahārāja dhutaḡuṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
aṭṭhalokadhammavāṭehi akampiyaṭṭhena.

Ākāsasamaṃ mahārāja dhutaḡuṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ sabbattha
gahaṇāpagata-uruvisaṭavittatamahantaṭṭhena.

Nadīsamaṃ mahārāja dhutaḡuṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
kilesamalapavāhanaṭṭhena.

Sudesakasamaṃ mahārāja dhutaḡuṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
jāṭikantārakilesavanagahananittaraṇaṭṭhena.

Mahāsatthavāhasamaṃ mahārāja dhutaḡuṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
sabbabhayaṣuṇṇākhema-abhayaavarapavaraniḃbānanagarasampāpanaṭṭhena.

Sumajjitavimalādāsasamaṃ mahārāja dhutaḡuṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
saṅkhārānaṃ sabhāvadassanaṭṭhena.

Phalakasamaṃ mahārāja dhutaḡuṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
kilesalaḡuḷasarasattipaṭibāhanaṭṭhena.

Chattasamaṃ mahārāja dhutaḡuṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
kilesavassatividhaggisantāpāṭapapaṭibāhanaṭṭhena.

Candasamaṃ mahārāja dhutaḡuṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
pihayitapatthitaṭṭhena.

Sūriyasamaṃ mahārāja dhutaḡuṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
mohatamatimiraṇāsaṇaṭṭhena.

Sāgarasamaṃ mahārāja dhutaḡuṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ
aneḃavidhasāmaṇṇaḡuṇavararatanuṭṭhānaṭṭhena, aparimita-asaṅkhyeyya-
appameyyaṭṭhena ca.

Evam kho mahārāja dhutaḡuṇaṃ visuddhikāmaṇaṃ bahūpakāraṃ
sabbadarathapariḷāhanudaṃ aratinudaṃ bhayanudaṃ bhavanudaṃ
khīlanudaṃ malanudaṃ sokanudaṃ dukkhanudaṃ rāganudaṃ dosanudaṃ
mohanudaṃ mānanudaṃ diṭṭhinudaṃ sabbākusaladhammanudaṃ
yasāvahaṃ hitāvahaṃ sukhāvahaṃ phāsukaraṃ pīṭikaraṃ
yogakkhemakaraṃ anavajjaṃ iṭṭhasukhavipākaṃ ḡuṇarāsiguṇapuṇja
aparimita-asaṅkhyeyya appameyyaḡuṇaṃ varaṃ pavaraṃ aggaṃ.

Yathā mahārāja manussā upatthambhavasena bhojanaṃ upasevanti, hitavasena bhesajjaṃ upasevanti, upakāravasena mittāṃ upasevanti, tāraṇavasena nāvaṃ upasevanti, sugandhavasena mālāgandhaṃ upasevanti, abhayavasena bhīruttaṇaṃ upasevanti, paṭiṭṭhāvasena¹ pathaviṃ upasevanti, sippavasena ācariyaṃ upasevanti, yasavasena rājānaṃ upasevanti, kāmadadavasena maṇiratanāṃ upasevanti. Evameva kho mahārāja sabbasāmaññaḡaṇadadavasena ariyā dhutaḡaṇaṃ upasevanti.

Yathā vā pana mahārāja udakaṃ bījavirūhanaṃ, aggi jhāpanāya, āhāro balāharaṇāya, latā bandhanaṃ, satthaṃ chedanāya, pāṇiyaṃ pipāsāvinayaṇāya, nidhi assāsakaraṇāya, nāvā tīrasampāpanāya, bhesajjaṃ byādhiṃvūpasamaṇāya, yānaṃ sukhagamaṇāya, bhīruttaṇaṃ bhayavinodanaṃ, rājā ārakkhathāya, phalakaṃ daṇḍaleḍḍulagaḡasarasattipaṭibāhanaṃ, ācariyo anusāsaṇāya, mātā posanaṃ, ādāso olokaṇāya, alaṅkāro sobhanaṃ, vatthaṃ paṭicchādanaṃ, nisseṇī ārohanaṃ, tuḷā visamavikkhepanāya², mantā pariḡappaṇāya, āvudhaṃ tājjaṇiyapaṭibāhanaṃ, paḍīpo andhakāraṇidhamanaṃ, vāto pariḷāhanibbāpanāya, sippaṃ vuttinipphādanaṃ, agadaṃ jīvitarakkhāṇāya, ākaro ratanuppadanaṃ, ratanaṃ alaṅkāraṃ, āṇā anatikkamaṇāya, issariyaṃ vasavattanaṃ. Evameva kho mahārāja dhutaḡaṇaṃ sāmaññaḡabījavirūhanaṃ, kilesamaḷajjhāpanāya, iddhibalāharaṇāya, sattiṃvaranibandhanaṃ, vimativicikicchāsamucchēdanaṃ, taṇhāpipāsāvinayaṇāya, abhisamaya-
assāsakaraṇāya, caturoghaṇittharaṇāya, kilesabyādhiṃvūpasamaṇāya, nibbānasukhappaṭilābhāya, jāṭijaṇābyādhiṃvaraṇasokaḡaparidevadukkhadomaṇassupāyāsabhayavinoḡanaṃ, sāmaññaḡaṇaparirakkhāṇāya, aratikuvitakkapaṭibāhanaṃ, sakalasāmaññaḡatthāṇusāsaṇāya, sabbasāmaññaḡaṇaposaṇāya, samathaviḡpassaṇāmaggaḡhalanibbānadassaṇāya, sakalalokaḡatthomaḡatimahaḡsobhanaḡakaraṇāya, sabbāpāyapidaḡanaṃ, sāmaññaḡatthasēlasikhaḡamuddhaṇi abhirūhanaṃ, vaṅkakuṭṭilaviḡsamacittavikkhepanāya³, sevitaḡbāsevitabbaḡdhamme sādhuḡajjhāyakaḡaraṇāya,

1. Paṭiṭṭhāṇavasena (Ka)

2. Nikkhepanāya (Sī, I)

3. Cittanikkhepanāya (Sī, I)

sabbakilesapaṭisattutajjanāya, avijjandhakāravidhamanāya,
 tividhaggisantāpapariḷāhanibbāpanāya,
 saṅhasukhumasantasamāpattinipphādanāya,
 sakalasāmaññaḡuṇaparirakkhaṇāya, bojjaṅgavararatanuppādanāya,
 yogijanālaṅkaraṇāya, anavajjanipuṇasukhumasantisukhamanatikkamanāya,
 sakalasāmañña-ariyadhammavasavattanāya. Iti mahārāja imesaṃ guṇānaṃ
 adhigamāya yadidaṃ ekamekaṃ dhutaḡuṇaṃ, evaṃ mahārāja atuliyāṃ
 dhutaḡuṇaṃ appameyyāṃ asamaṃ appaṭisamaṃ appaṭibhāgaṃ
 appaṭiseṭṭhaṃ uttaraṃ seṭṭhaṃ viṣiṭṭhaṃ adhikaṃ āyataṃ puthulaṃ viṣaṭaṃ
 vitthataṃ garukaṃ bhāriyaṃ mahantaṃ.

Yo kho mahārāja puggalo pāpiccho icchāpakato kuhako luddho odariko
 lābhakāmo yasakāmo kittikāmo ayutto appatto ananucchaviko anaraho
 appatirūpo dhutaṅgaṃ¹ samādiyati, so diguṇaṃ daṇḍamāpajjati,
 sabbaguṇaghātamāpajjati, diṭṭhadhammikaṃ hīḷanaṃ khīḷanaṃ garahanaṃ
 upaṇḍanaṃ khipanaṃ asambhogaṃ nissāraṇaṃ nicchubhanaṃ pavāhanaṃ
 pabbājanaṃ paṭilabhati, samparāyepi satayojanike Avīcimahāniraye
 uṇhakaṭṭhitatattasantatta-accijālāmālake anekavassakoṭisatasahassāni
 uddhamadho tiriyaṃ pheṇuddehakaṃ samparivattakaṃ paccati, tato
 muccitvā² kisapharusakālaṅgapaccaṅgo sūnuddhumātasusiruttamaṅgo³
 chāto pipāsito visamabhīmarūpavaṇṇo bhaggakaṇṇasoto
 ummīlitanimīlitanettanayano arugattapakagatto pulavākiṇṇasabbakāyo
 vātamukhe jalamāno viya aggikkhandho anto jalamāno pajjalamāno atāṇo
 asaraṇo āruṇṇaruṇṇakāruṇṇaravaṃ paridevamāno Nijjhāmataṇhiko
 samaṇamahāpeto hutvā āhiṇḍamāno mahiyā aṭṭassaraṃ karoti.

Yathā mahārāja koci ayutto appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo
 hīno kujātiko khattiyābhisekena abhisiṅcati, so labhati hatthacchedaṃ
 pādacchedaṃ hatthapādacchedaṃ kaṇṇacchedaṃ nāsacchedaṃ
 kaṇṇanāsacchedaṃ bilaṅgathālikaṃ saṅkhamuṇḍikaṃ rāhumukhaṃ
 jotimālikaṃ hatthapajjotikaṃ erakavattikaṃ cīrakavāsikaṃ eṇeyyakāṃ
 baḷisamaṃsikaṃ kahāpaṇakaṃ khārāpatacchikaṃ palighaparivattikaṃ
 palālapīṭhakaṃ tattena

1. Tadhuguṇaṃ (Ka) evamuparipi.

2. Muñcitvā (Ka)

3. Sūnuddhumātasūcimukhapamāṇasusiruttamaṅgo (Sī, I)

kelena osiñcanam sunakhehi khādāpanam jīvasūlāropanam asinā
sīsacchedam anekavihitampi kammakāraṇam anubhavati, kim kāraṇā ayutto
appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo hīno kujātiko mahante issariye
ṭhāne attānam ṭhapesim, velam ghātesi, evameva kho mahārāja yo koci
puggalo pāpiccho -pa- mahiyā aṭṭassaram karoti.

Yo pana mahārāja puggalo yutto patto anucchaviko araho patirūpo
appiccho santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho āraddhavīriyo pahitto asaṭṭho
amāyo anodariko alābhakāmo ayasakāmo akittikāmo saddho
saddhāpabbajito jarāmaṇā muccitukāmo “sāsanaṃ paggaṇhissāmī”ti
dhutaṅgam samādiyati, so diguṇam pūjam arahati devānañca piyo hoti
manāpo pihayito patthito, jātisumanamallikādīnam viya puppham
nahātānulittassa, jighacchitassa viya paṇītabhojanam, pipāsītassa viya
sītalavimalasurabhipānīyam, visagatassa viya osadhavaram,
sīghagamanakāmassa viya ājaññarathavaruttamam, atthakāmassa viya
manoharamaṇiratanam, abhisiñcitukāmassa viya
paṇḍaravimalasetacchattam, dhammakāmassa viya
arahattaphalādhigamanuttaram. Tassa cattāro satipaṭṭhānā
bhāvanāpāripūrim gacchanti, cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā
pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo
bhāvanāpāripūrim gacchati, samathavipassānā adhigacchati,
adhigamappaṭipatti pariṇamati, cattāri sāmāññaphalāni catasso paṭisambhidā
tisso vijjā chaḷabhiññā kevalo ca samaṇadhammo sabbe tassādheyyā honti,
vimuttiapaṇḍaravimalasetacchattena abhisiñcati.

Yathā mahārāja rañño khattiyassa abhijātakulakulīnassa
khattiyābhisekena abhisittassa paricaranti saraṭṭhanegamaajānapadabhaṭṭabalā¹
aṭṭhattimsā ca rājaparisā naṭanaccakā mukhamaṅgalikā sotthivācakā
samaṇabrāhmaṇasabbapāsaṇḍagaṇā abhigacchanti, yaṃ kiñci pathaviyā
paṭṭanaratanākaranagarasuṅkaṭṭhānaverajjakachejjabhejjajanamanusāsanam
sabbattha sāmiko bhavati, evameva kho mahārāja yo koci puggalo yutto
patto -pa- vimuttiapaṇḍaravimalasetacchattena abhisiñcati.

Terasimāni mahārāja dhutaṅgāni, yehi suddhikato nibbānamahāsamuddaṃ pavisitvā bahuvidhaṃ dhammakīlamabhikīlati, rūpārūpa-aṭṭhasamāpattiyo vaḷaṅjeti, iddhividhaṃ dibbasotadhātuṃ paracittavijānanam pubbenivāsānussatiṃ dibbacakkhum sabbāsavakkhayaṅca pāpuṅāti. Kateme terasa, paṃsukūlikaṅgam tecīvarikaṅgam piṇḍapātikaṅgam sapadānacārikaṅgam ekāsanikaṅgam pattapiṇḍikaṅgam khalupacchābhattikaṅgam āraññikaṅgam rukkhamūlikaṅgam abbhokāsikaṅgam sosānikaṅgam yathāsanthatikaṅgam nesajjikaṅgam, imehi kho mahārāja terasahi dhutaṅgehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṅṅehi pariciṅṅehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalaṃ sāmāññaṃ paṭilabhati, tassādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja sadhana nāviko paṭṭane suṭṭhu katasunko mahāsamuddaṃ pavisitvā vaṅgam takkolaṃ cīnaṃ sovīraṃ suraṭṭham Alasandaṃ kolapaṭṭanaṃ suvaṅṅabhūmiṃ gacchati aññaṃpi yaṃ kiñci nāvāsaṅcaraṇam. Evameva kho mahārāja imehi terasahi dhutaṅgehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṅṅehi pariciṅṅehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalaṃ sāmāññaṃ paṭilabhati, tassādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja kassako paṭhamam khettadosam tiṇakaṭṭhapāsāṇam apanetvā kasitvā vapitvā sammā udakaṃ pavesetvā rakkhitvā gopetvā lavanamaddanena bahudhaññaṃko hoti, tassādheyyā bhavanti ye keci adhanā kapaṇā daliddā duggatajanā. Evameva kho mahārāja imehi terasahi dhutaṅgehi pubbe āsevitehi -pa- kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā vā pana mahārāja khattiyo muddhāvasitto abhijātakulīno chejjabhejjajanananusāsane issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaraṇo, kevalā ca mahāpathavī tassādheyyā hoti. Evameva kho mahārāja imehi terasahi dhutaṅgehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṅṅehi pariciṅṅehi caritehi upacaritehi paripūritehi Jinasāsanavare issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaraṇo, kevalā ca samaṅgaṇā tassādheyyā honti.

Nanu mahārāja * therā Upaseno Vaṅgantaputto sallekhadhutaguṇe paripūrakāritāya anādiyitvā Sāvattiyā saṅghassa katikaṃ sapariso naradammasārathim paṭisallānagataṃ upasaṅkamtivā Bhagavato pāde sirasāvanditvā ekamantaṃ nisīdi, Bhagavā ca taṃ suvinītaṃ parisāṃ oloketvā haṭṭhatuṭṭho pamudito udaggo parisāya saddhim sallāpaṃ sallapitvā asambhinnena brahmassarena etadavoca “pāsādikā kho pana tyāyaṃ Upasena parisā, kathaṃ tvaṃ Upasena parisāṃ vinesī”ti. Sopi sabbaññunā Dasabalena devātidevena puṭṭho yathābhūtasabhāvaguṇavasena Bhagavantāṃ etadavoca—

Yo koci maṃ bhante upasaṅkamtivā pabbajjaṃ vā nissayaṃ vā yācati, tamahaṃ evaṃ vadāmi “ahaṃ kho āvuso ārañṇiko piṇḍapātiko paṃsukūliko tecīvariko. Sace tvampi ārañṇiko bhavissasi piṇḍapātiko paṃsukūliko tecīvariko, evāhaṃ taṃ pabbājessāmi nissayaṃ dassāmi”ti, sace so me bhante paṭissuṇitvā nandati oramati, evāhaṃ taṃ pabbājemi nissayaṃ demi, sace na nandati na oramati, na taṃ pabbājemi, na nissayaṃ demi, evāhaṃ bhante parisāṃ vinemīti. Evaṃ kho¹ mahārāja dhutaguṇavarasamādiṇṇo Jinasāsanavare issaro hoti. Vasavattī sāmiko icchākaraṇo, tassādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja padumaṃ abhivuddhāparisuddha-udiccajātippabhavaṃ siniddhaṃ mudu lobhanīyaṃ sugandhaṃ piyaṃ patthitaṃ pasatthaṃ jalakaddamamanupalittaṃ aṇupattakesarakaṇṇikābhimaṇḍitaṃ bhamaragaṇasevitaṃ sītalasalilasaṃvaddhaṃ, evameva kho mahārāja imehi terasahi dhutaguṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi pariciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi ariyasāvako timsaguṇavarehi samupeto hoti.

Katamehi timsaguṇavarehi, siniddhamudumaddavamettacitto hoti, ghātihatavihatakilesa hoti, hatanihatamānadabbo hoti, acaladaḥhaniṅṭhanibbematikasaddho hoti, paripuṇṇapīṇitapahaṭṭhalobhanīyasantasukhasamāpattilābhī hoti, sīlavarapavara-asamasucigandhāparibhāvito hoti, devamanussānaṃ piyo hoti manāpo, khīṇāsava-ariyavarapuggalapatthito, devamanussānaṃ vanditapūjito, budhavibudhapaṇḍitajānānaṃ

* Vi 1. 336 piṭṭhe.

1. Evampi (Ka)

thutathavitathomitapasattho, idha vā huram̐ vā lokena anupalitto,
 appathokavajjepi¹ bhayadassāvī, vipulavarasampattikāmānam
 maggaphalavaratthasādhano, āyācitavipulapaṇītapaccayabhāgī,
 aniketasayano, jhānajjhositatappavaravihārī, vijaṭitakilesajālavatthu,
 bhinnabhaggasaṅkuṭitasāñchinnagatinīvaraṇo, akuppadhammo, abhinītavāso,
 anavajjabhogī, gativimutto, uttiṇṇasabbavicikiccho, vimuttijjhositattho²,
 diṭṭhadhammo, acaladaḥhabhīruttāṇamupagato, samucchinnānusayo,
 sabbāsavakkhayaṃ patto, santasukhasamāpattivihārabahulo,
 sabbasamaṇaguṇasamupeto, imehi tiṃsaguṇavarehi samupeto hoti.

Nanu mahārāja thero Sāriputto dasasahasilokadhātuyā aggapuriso
 ṭhapetvā Dasabalam̐ lokācariyaṃ, sopi aparimitamasāṅkhyeyyakappe
 samācītakusalāmūlo³ brāhmaṇakulakulīno manāpikam̐ kāmaratīm
 anekasatasāṅkham̐ dhanavarañca ohāya Jinasāsane pabbajitvā imehi terasahi
 dhutaguṇehi kāyavacīcittam̐ damayitvā ajetarahi anantaguṇasamannāgato
 Gotamassa Bhagavato sāsanaṃ dhammacakkamanuppavattako jāto.
 Bhāsītam̐ mahārāja Bhagavatā devātidevena
 ekaṅguttaranikāyavaralañchake—

* “Nāham̐ bhikkhave aññam̐ ekapuggalampi samanupassāmi, yo
 evam̐ Tathāgatenā anuttaram̐ dhammacakkam̐ pavattitam̐ sammadeva
 anuppavatteti, yathayidam̐ bhikkhave Sāriputto, Sāriputto bhikkhave
 Tathāgatenā anuttaram̐ dhammacakkam̐ pavattitam̐ sammadeva
 anuppavatteti”ti.

Sādhu bhante Nāgasena, yaṃ kiñci navaṅgam̐ Buddhavacanam̐, yā ca
 lokuttarā kiriyā, yā ca loke adhigamavipulavarasampattiyo, sabbam̐ tam̐
 terasasu dhutaguṇesu samodhānopagata⁴nti.

Dhutaṅgapañho dutiyo.

Anumānavaggo catuttho.

1. Appasāvajjepi (Ka)

2. Vimuttijjhāsītatto (Sī, I)

3. Samācīṇakusalāmūlo (Ka)

4. Samodhānettabbam̐ (Ka)

* Am̐ 1. 23 piṭṭhe.

6. Opammakathāpañha

Mātikā

Bhante Nāgasena katihan̄gehi samannāgato bhikkhu arahattaṃ sacchikarotīti.

Idha mahārāja arahattaṃ sacchikātukāmena bhikkhunā—

Gadrabhassa¹ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Kukkuṭassa pañca aṅgāni gahetabbāni.

Kalandakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Dīpiniyā ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Dīpikassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Kummassa pañca aṅgāni gahetabbāni.

Vamsassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Cāpassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Vāyasassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Makkaṭassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Gadrabhavaggo paṭhamo.

Lābulatāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Padumassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Bijassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Sālakalyāṇikāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Nāvāya tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Nāvālagganakassa² dve aṅgāni gahetabbāni.

1. Ghorassarassa (Sī, Syā, I)

2. Nāvālagganakassa (Sī, I)

Kūpassa¹ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
 Niyāmakassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Kammakārassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
 Samuddassa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Samuddavaggo dutiyo.

Pathaviyā pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Āpassa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Tejassa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Vāyussa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Pabbatassa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Ākāsassa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Candassa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Sūriyassa satta aṅgāni gahetabbāni.
 Sakkassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Cakkavattissa cattāri aṅgāni gahetabbāni.
 Pathavīvaggo tatiyo.

Upacikāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
 Biḷārassa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Undūrassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
 Vicchikassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
 Nakulassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
 Jarasiṅgālassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Migassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Gorūpassa cattāri aṅgāni gahetabbāni.
 Varāhassa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Hatthissa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Upacikāvaggo catuttho.

Sīhassa satta aṅgāni gahetabbāni.
 Cakkavākassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Peṇāhikāya dve aṅgāni gahetabbāni.
 Gharakapotassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbāni.
 Ulūkassa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Satapattassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbāni.
 Vaggulissa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Jalūkāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabbāni.
 Sappassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Ajararassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbāni.
 Sīlavaggo pañcama.

Panthamakkaṭakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbāni.
 Thanasitadārakassa¹ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbāni.
 Cittakadharakummassa² ekaṃ aṅgaṃ gahetabbāni.
 Pavanassa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Rūkkhassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Meghassa pañca aṅgāni gahetabbāni.
 Maṇṇiratanassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

1. Thanapīṭadārakassa (Syā)

2. Cittakathalakummassa (Ka)

Māgavikassa cattāri aṅgāni gahetabbāni.

Bāḷisikassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Tacchakassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Makkaṭavaggo chaṭṭho.

Kumbhassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Kālāyasassa¹ dve aṅgāni gahetabbāni.

Chattassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Khettassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Agadassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Bhojanassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.

Issāsassa cattāri aṅgāni gahetabbāni.

Kumbhavaggo sattamo.

Raṅṅo cattāri aṅgāni gahetabbāni.

Dovārikassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Nisadāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Padīpassa dve aṅgāni gahetabbāni,

Mayūrassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Turaṅgassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Soṇḍikassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Indakhīlassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Tulāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Khaggassa dve aṅgāni gahetabbāni.

1. Kālāhamsassa (Ka)

Macchassa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Iṅaggāhakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
 Byādhitassa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Matassa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Nadiyā dve aṅgāni gahetabbāni.
 Usabhassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
 Maggassa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Suṅkasāyikassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
 Corassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Sakuṇagghiyā ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
 Sunakhassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
 Tikicchakassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Gabbhiniyā dve aṅgāni gahetabbāni.
 Camariyā ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
 Kikiyā dve aṅgāni gahetabbāni.
 Kapotikāya tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Ekanayanassa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Kassakassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Jambukasiṅgāliyā ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
 Caṅgavārakassa dve aṅgāni gahetabbāni.
 Dabbiyā ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
 Iṅasādhakassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni.
 Anuvicinakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
 Sārathissa dve aṅgāni gahetabbāni.

Bhojakassa dve aṅgāni gahetabbāni.

Tunnāvāyassa ekam aṅgam gahetabbanam.

Nāvikassa ekam aṅgam gahetabbanam.

Bhamarassa dve aṅgāni gahetabbānīti.

Mātikā niṭṭhitā.

1. Gadrabhavagga 1. Gadrabhaṅgapāḷha

1. Bhante Nāgasena “gadrabhassa ekam aṅgam gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekam aṅgam gahetabbanti. Yathā mahārāja gadrabho nāma saṅkarakūṭepi carukkepi siṅghātakepi gāmadvārepi thusarāsīmhipi yattha katthaci sayati, na sayanabahulo hoti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvācarena tiṇasanthārepi paṇṇasanthārepi kaṭṭhamañcakepi chamāyapi tattha katthaci cammakhaṇḍam pattharivā yattha katthaci sayitabbanam, na sayanabahulena bhavitabbanam. Idam mahārāja gadrabhassa ekam aṅgam gahetabbanam. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena * “Kaliṅgarūpadhānā bhikkhave mahārāja etarahi mama sāvaka viharanti appamattā ātāpino padhānasmin”ti. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatināpi—

+ “Pallaṅkena nisinnassa, jaṇṇukenābhivassati.

Alam phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno”ti.

Gadrabhaṅgapāṇho paṭhamo.

2. Kukkuṭaṅgapāḷha

2. Bhante Nāgasena “kukkuṭassa pañca aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja

* Saṃ 1. 458 piṭṭhe.

+ Khu 2. 344 piṭṭhe.

kukkuṭo kālena samayena paṭisallīyati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kālena samayeneva cetiyaṅgaṇaṃ sammajjitvā pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhapetvā sarīraṃ paṭijaggitvā nahāyitvā cetiyaṃ vanditvā vuḍḍhānaṃ bhikkhūnaṃ dassanāya gantvā kālena samayena suññāgāraṃ pavisitabbaṃ. Idaṃ mahārāja kukkuṭassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja kukkuṭo kālena samayeneva vuṭṭhāti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kālena samayeneva vuṭṭhahitvā cetiyaṅgaṇaṃ sammajjitvā pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhapetvā sarīraṃ paṭijaggitvā cetiyaṃ vanditvā punadeva suññāgāraṃ pavisitabbaṃ. Idaṃ mahārāja kukkuṭassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja kukkuṭo pathaviṃ khaṇitvā khaṇitvā ajjhohāraṃ ajjhoharati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paccavekkhitvā paccavekkhitvā ajjhohāraṃ ajjhoharitamabbaṃ “neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā yāpanāya vihimsūparatiyā brahmacariyānuggahāya, iti purāṇaṅca vedanaṃ paṭihaṅkhāmi navaṅca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjatā ca phāsuvihāro cā”ti. Idaṃ mahārāja kukkuṭassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena—

* “Kantāre puttamaṃsaṃva, akkhassabbhañjanaṃ yathā.

Evam āhari āhāraṃ, yāpanatthamamucchito”ti.

Puna caparaṃ mahārāja kukkuṭo sacakkhukopi rattim andho hoti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anandheneva andhena viya bhavitabbaṃ, araññepi gocaragāme piṇḍāya carantenapi rajanīyesu rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbadhammesu andhena badhirena mūgena viya bhavitabbaṃ, na nimittaṃ gahetabbaṃ, nānubyañjanaṃ gahetabbaṃ. Idaṃ mahārāja kukkuṭassa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitampetaṃ mahārāja therena Mahākaccāyana—

+ “Cakkhumāssa yathā andho, sotavā badhiro yathā.

Pañnavāssa¹ yathā mūgo, balavā dubbaloriva.

Atta-atthe² samuppanne, sayetha matasāyika n”ti.

* Visuddhi 1. 43 piṭṭhe.

1. Jivhāvassa (Sī, I)

+ Khu 2. 295 piṭṭhe.

2. Atha atthe (Sī, I)

Puna caparaṃ mahārāja kukkuṭo leḍḍudaṇḍalaguḷamuggarehi paripāṭiyantopi sakaṃ gehaṃ na vijahati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvācarena cīvarakammaṃ karontenapi navakammaṃ karontenapi vattappaṭivattaṃ karontenapi uddisantenapi uddisāpentenapi yoniso manasikāro na vijahitabbo, sakaṃ kho panetaṃ mahārāja yogino gehaṃ, yadidaṃ yoniso manasikāro. Idaṃ mahārāja kukkuṭassa pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena * “ko ca bhikkhave bhikkhuno gocaro sako pettiko visayo, yadidaṃ cattāro satipaṭṭhānā”ti. Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatināpi—

“Yathā sudanto mātāngo, sakaṃ soṇḍaṃ na maddati.

Bhakkhābhakkhaṃ vijānāti, attano vuttikappanaṃ.

Tatheva Buddhaputtena, appamattena vā pana.

Jinavacanaṃ na madditabbaṃ, manasikāraravuttamaṃ”ti.

Kukkuṭaṅgapañho dutiyo.

3. Kalandakaṅgapañha

3. Bhante Nāgasena “kalandakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja kalandako paṭisattumhi opatante naṅguṭṭhaṃ papphoṭevā mahantaṃ katvā teneva naṅguṭṭhalaguḷena paṭisattum paṭibāhati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvācarena kilesasattumhi opatante satipaṭṭhānalaguḷaṃ papphoṭevā mahantaṃ katvā teneva satipaṭṭhānalaguḷena sabbakisesā paṭibāhitabbā. Idaṃ mahārāja kalandakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja therena Cūḷapanthakena—

“Yadā kilesā opatanti, sāmaññaguṇadhamsanā.

Satipaṭṭhānalaguḷena, hantabbā te punappunan”ti.

Kalandakaṅgapañho tatiyo.

* Saṃ 3. 128 piṭṭhe.

4. Dīpiniyaṅgapañha

4. Bhante Nāgasena “dīpiniyā ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja dīpinī sakim̃ yeva gabbhaṃ gaṇhāti, na punappunaṃ purisaṃ upeti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āyatim̃ paṭisandhim̃ uppattim̃ gabbhaseyyaṃ cutim̃ bhedaṃ khayaṃ vināsaṃ saṃsārabhayaṃ duggatim̃ visamaṃ sampīlitaṃ disvā “punabbhave nappaṭisandahissāmī”ti yoniso manasikāro karaṇīyo. Idaṃ mahārāja dīpiniyā ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Suttanipāte Dhaniyagopālakasutte*—

“Usabhoriva chetva bandhanāni,
Nāgo pūtilataṃva dālayitvā.
Nāhaṃ punupessaṃ gabbhaseyyaṃ,
Atha ce patthayasī pavassa devā”ti.

Dīpiniyaṅgapañho catuttho.

5. Dīpikaṅgapañha

5. Bhante Nāgasena “dīpikassa dve aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja dīpiko araṇṇe tiṇagahanaṃ vā vanagahanaṃ vā pabbatagahanaṃ vā nissāya nilīyitvā mige gaṇhāti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vivekaṃ sevitabbaṃ araṇṇaṃ rukkhamūlaṃ pabbataṃ kandaraṃ giriguhaṃ susānaṃ vanapatthaṃ abbhokāsaṃ palālapuñjaṃ appasaddaṃ appanigghosaṃ vijanavātaṃ manussarāhaseyyakaṃ paṭisallānasārappaṃ vivekaṃ sevamāno hi mahārāja yogī yogāvacaro nacirasseva chaḷabhiññāsu ca vasibhāvaṃ pāpuṇāti. Idaṃ mahārāja dīpikassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitampetaṃ mahārāja therehi dhammasaṅgāhakehi—

* Khu 1. 283 piṭṭhe.

* “Yathāpi dīpiko nāma, niliyitvā gaṇhate¹ mige.
Tathevāyaṃ Buddhaputto, yuttayogo vipassako.
Araññaṃ pavisitvāna, gaṇhāti phalamuttamaṃ”ti.

Puna caparaṃ mahārāja dīpiko yaṃ kiñci pasuṃ vadhitvā vāmena passena patitaṃ na bhakketi. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena veḷudānena vā pattadānena vā pupphadānena vā phaladānena vā sinānadānena vā mattikādānena vā cuṇṇadānena vā dantakaṭṭhadānena vā mukhodakadānena vā cātukamyatāya vā muggasupyatāya² vā pāribhaṭṭyatāya³ vā jaṅghapesanīyena vā vejjakamma vā dūtakamma vā paṇḍagāmanena vā piṇḍapaṭipīṇḍena vā dānānuppādānena vā vatthuvijjāya vā nakkhattavijjāya vā aṅgavijjāya⁴ vā aññataraññatarena vā Buddhapaṭikuṭṭhena micchājīvena nipphāditāṃ bhojanaṃ na bhujjītabbā⁵ vāmena passena patitaṃ pasuṃ viya dīpiko. Idaṃ mahārāja dīpikassa dutiyaṃ aṅgaṃ gaḥetabbāṃ. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja therena Sāriputtāna Dhammasenāpatinā—

* “Vacīviññattivipphārā, uppannaṃ madhupāyasaṃ.
Sace bhutto bhavyeyāhaṃ, sājīvo garahito mama.
Yadipi me antaḅḅaṃ, nikkhamitvā bahī care.
Neva bhindeyyamājīvaṃ, cajamānopi jīvitaṃ”ti.

Dīpikaṅgapañho pañcamaḥ.

6. Kummaṅgapañha

6. Bhante Nāgasena “kumassa pañca aṅgāni gaḥetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gaḥetabbāni. Yathā mahārāja kummo udakacaro udake yeva vāsaṃ kappeti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbapaṇabhūtapuggalānaṃ hitānukampinā mettāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena sabbāvantaṃ lokaṃ pharitvā viharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja kumassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gaḥetabbāṃ.

* 1. Gaṇhātī (Sī, I), Visuddhi 1. 262; Vi-Ṭṭha 2. 12; Dī-Ṭṭha 2. 354; Ma-Ṭṭha 1. 253, Patisāṃ-Ṭṭha 2. 89 piṭṭhādīsu.

2. Muggasuppatāya (Sī, I); Khu 7. 290; Khu 8. 258 piṭṭhesu.

3. Pāribhaṭṭatāya (Sī, I)

5. Paribhuñjītabbāṃ (Sī, I)

4. Nagavijjāya (Ka)

* Visuddhi 1. 40 piṭṭhe.

Puna caparaṃ mahārāja kummo udake uppilavanto sīsaṃ ukkhipitvā yadi koci passati, tattheva nimujjati gāḷhamogāhati “mā maṃ te puna passeyyū”ti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesesu opatantesu ārammaṇasare nimujjitabbaṃ gāḷhamogāhitabbaṃ “mā maṃ kilesā puna passeyyū”ti. Idaṃ mahārāja kummassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja kummo udakato nikkhamitvā kāyaṃ otāpeti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nisajjaṭṭhānasayanacaṅkamato mānaṣaṃ niharitvā sammappadhāne mānaṣaṃ otāpetabbaṃ. Idaṃ mahārāja kummassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja kummo pathaviṃ khaṇitvā vivitte vāsaṃ kappeti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābhasakkārasilokaṃ pajahitvā suññaṃ vivittaṃ kānaṇaṃ vanapatthaṃ pabbataṃ kandaraṃ giriguhaṃ appasaddaṃ appanighosaṃ pavivittamogāhitvā vivitte yeva vācaṃ upagantabbaṃ. Idaṃ mahārāja kummassa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja therena Upasenena Vaṅgantaputtana—

* “Vivittaṃ appanigghosaṃ, vāḷamiganisevitaṃ.

Seve senāsaṇaṃ bhikkhu, paṭisaḷlānakāraṇā”ti.

Puna caparaṃ mahārāja kummo cārikaṃ caramāno yadi kiñci passati vā, saddaṃ suṇāti vā, soṇḍipañcamāni aṅgāni sake kapāle nidahitvā appossukko tuṅhībhūto tiṭṭhati kāyamanurakkhanto. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbattha rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbadhammesu āpatantesu chasu dvāresu saṃvarakavāṭaṃ anugghāṭetvā mānaṣaṃ samodahitvā saṃvaraṃ katvā satena sampajānena vihātabbaṃ samaṇadhammaṃ anurakkhamānena. Idaṃ mahārāja kummassa pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare Kummūpamasuttante—

* Khu 2. 305 piṭṭhe.

* “Kummova aṅgāni sake kapāle,
Samedahaṃ bhikkhu manovitaḅke.
Anissito aññaḅaheṭṭhayāno,
Parinibbutonūpavedeyya kañcī”ti.

Kummaṅgapañho chaṭṭho.

7. Vaṃsaṅgapañha

7. Bhante Nāgasena “vaṃsassa ekaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabanti. Yathā mahārāja vaṃso yattha vāto, tattha anulometi, nāññatthamanudhāvati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yaṃ Buddhena Bhagavatā bhāsitaṃ navaṅgaṃ Satthu sāsanaṃ, taṃ anulomayitvā kappiye anavajje ṭhatvā samaṇadhammaṃ yeva pariyesitabbaṃ. Idaṃ mahārāja vaṃsassa ekaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Rāhulena__

“Navaṅgaṃ Buddhavacanaṃ, anulometvāna sabbadā.
Kappiye anavajjasmiṃ, ṭhatvāpāyaṃ samuttarin”ti.

Vaṃsaṅgapañho sattamo.

8. Cāpaṅgapañha

8. Bhante Nāgasena “cāpassa ekaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabanti. Yathā mahārāja cāpo sutacchito namito¹ yāvaggamūlaṃ samakameva anunamati nappaṭitthambhati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena theranavamaṃjjhimasamakesu anunamitabbaṃ nappaṭipharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja cāpassa ekaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena Vudhura(Puṇṇaka) jātake—

* Sam 2. 386 piṭṭhe.

1. Mito (Sī, I, Ka)

“Cāpovūnudarō dhīro, vaṁso vāpi pakampaye¹.
Paṭilomaṁ na vatteyya, sa rājavasatiṁ vase”ti.

Cāpaṅgapañho aṭṭhamo.

9. Vāyasaṅgapañha

9. Bhante Nāgasena “vāyasassa dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṁ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja vāyaso āsaṅkitaparisaṅkito yattappayatto carati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āsaṅkitaparisaṅkitaena yattapayattena upaṭṭhitāya satiyā saṁvutehi indriyehi caritabbaṁ. Idaṁ mahārāja vāyasassa paṭhamaṁ aṅgaṁ gahetabbaṁ.

Puna caparaṁ mahārāja vāyaso yaṁ kiñci bhojanaṁ disvā ñātīhi saṁvibhajivā bhujāti. Evameva kho mahārāja yoginā yogācarena ye te lābhā dhammikā dhammaladdhā antamaso pattapariyāpannamattampi, tathārūpehi lābhehi paṭivibhattabhoginā bhavitabbaṁ sīlavantehi sabrahmacārīhi. Idaṁ mahārāja vāyasassa dutiyaṁ aṅgaṁ gahetabbaṁ. Bhāsītampetaṁ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Sace me upanāmenti, yathāladdhaṁ tapassino.
Sabbe saṁvibhajivāna, tato bhujāmi bhojanan”ti.

Vāyasaṅgapañho navamo.

10. Makkaṭaṅgapañha

10. Bhante Nāgasena “makkaṭassa dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṁ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja makkaṭo vāsamupagacchanto tathārūpe okāse mahatimahārukkhe pavivitte sabbaṭṭhakaśakhe² bhīruttāṇe vāsamupagacchati. Evameva kho

1. Cāpo vā nuna me dhīro, vaṁsova anulomayaṁ. (Sī, I, Ka) Khu 6. 292 piṭṭhe.

2. Sabbatthakasākhe (Syā), sabbaṭṭhasākhe (Ka)

mahārāja yoginā yogāvacarena lajjim̐ pesalam̐ silavantam̐ kalyāṇadhammam̐ bahussutam̐ dhammadharam̐ vinayadharam̐ piyam̐ garubhāvanīyam̐ vattāram̐ vacanakkhamam̐ ovādakam̐ viññāpakam̐ sandassakam̐ samādapakam̐ samuttejakam̐ sampahamsakam̐ evarūpam̐ kalyāṇamittam̐ ācariyam̐ nissāya viharitabbam̐. Idam̐ mahārāja makkaṭassa paṭhamam̐ aṅgam̐ gahetabbam̐.

Puna caparam̐ mahārāja makkaṭo rukkhe yeva carati tiṭṭhati nisīdati, yadi niddam̐ okkamati, tattheva rattim̐ vāsamanubhavati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pavanābhimukhena bhavitabbam̐, pavane yeva ṭhānacaṅkamanisajjāsayanam̐ niddam̐ okkamitabbam̐, tattheva satipaṭṭhānamanubhavitabbam̐. Idam̐ mahārāja makkaṭassa dutiyam̐ aṅgam̐ gahetabbam̐. Bhāsitampetaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Caṅkamantopi tiṭṭhanto, nisajjāsayanena vā.
Pavane sobhate bhikkhu, pavanantaṃva vaṇṇitan”ti.

Makkaṭaṅgapañho dasamo.

Gadrabhavaggo paṭhamo.

Tassuddānam̐

Gadrabho ceva¹ kukkuṭo, kalando dīpini dīpiko.
Kummo vaṃso ca cāpo ca, vāyaso atha makkaṭoti.

1. Ghorassaro ca (Sī, Syā, I)

2. Samuddavagga

1. Lābulataṅgapañha

1. Bhante Nāgasena “lābulatāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja lābulatā tiṇe vā kaṭṭhe vā latāya vā soṇḍikāhi ālambitvā tassūpari vaḍḍhati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena arahatte abhivaḍḍhitukāmena manasā ārammaṇaṃ ālambitvā arahatte abhivaḍḍhitabbaṃ. Idaṃ mahārāja lābulatāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Yathā lābulatā nāma, tiṇe kaṭṭhe latāya vā.
Ālambitvā soṇḍikāhi, tato vaḍḍhati uppari.

Tatheva Buddhaputtena, arahattaphalakāminā.
Ārammaṇaṃ ālambitvā, vaḍḍhitabbaṃ asekkhaphale”ti.

Lābulataṅgapañho paṭhamo.

2. Padumaṅgapañha

2. Bhante Nāgasena “padumassa tiṇi aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tiṇi aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja padumaṃ udake jātamaṃ udake saṃvaddhaṃ anupalittaṃ udakena. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacerena kule gaṇe lābhe yase sakkāre sammānanāya paribhogapaccayesu ca sabbattha anupalittena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja padumassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja padumaṃ udakā accuggamma ṭhāti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbalokaṃ abhibhavitvā accuggamma lokuttaradhamme ṭhātabbaṃ. Idaṃ mahārāja padumassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja padumaṃ appamattakenapi anilena eritaṃ calati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appamattakesupi kilesesu saṃyamo karaṇīyo, bhayadassāvinā viharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja padumassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena * “aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī samādāya sikkhati sikkhāpadesū”ti.

Padumaṅgapañho dutiyo.

3. Bijaṅgapañha

3. Bhante Nāgasena “bījassa dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja bījaṃ appakampi samānaṃ bhaddake khetto vuttaṃ deve sammā dhāraṃ paveccante subahūni phalāni anudassati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yathā paṭipāditam sīlam kevalam sāmaññaphalamanudassati. Evaṃ sammā paṭipajjitabbaṃ. Idaṃ mahārāja bījassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja bījaṃ suparisodhite khetto ropitaṃ khippameva saṃvirūhati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mānaṃ supariggahitaṃ suññāgāre parisodhitaṃ satipaṭṭhānakhettavare khittaṃ khippameva virūhati. Idaṃ mahārāja bījassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Anuruddhena—

“Yathāpi khetto¹ parisuddhe, bījañcassa patiṭṭhitam.
Vipulam tassa phalam hoti, api toseti kassakam.
Tatheva yoginā cittaṃ, suññāgāre visodhitam.
Satipaṭṭhānakhettamhi, khippameva virūhati”ti.

Bijaṅgapañho tatiyo.

* Abhi 2. 253; Dī 1. 59; Ma 1. 39; Saṃ 3. 163; Am 1. 65 piṭṭhādīsu.

1. Yathā khetto (Sī)

4. Sālakalyāṇikaṅgapañha

4. Bhante Nāgasena “sālakalyāṇikāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja sālakalyāṇikā nāma antopathaviyaṃ yeva abhivaḍḍhati hatthasatampi bhiiyyopi. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cattāri sāmāññaphalāni catasso paṭisambhidā chaḷabhiññāyo kevalaṅca samaṇadhammaṃ suññāgāre yeva paripūrayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sālakalyāṇikāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitampeṭaṃ mahārāja therena Rāhulena—

“Sālakalyāṇikā nāma, pādapo dharaṇīruho.
Antopathaviyaṃ yeva, satahatthopi vaḍḍhati.
Yathā kālamhi sampatte, paripākena so dumo.
Uggañchitvāna ekāhaṃ, satahatthopi vaḍḍhati.
Evamevāhaṃ mahāvīra, sālakalyāṇikā viya.
Abbhantare suññāgāre, dhammato abhivaḍḍhayin”ti.

Sālakalyāṇikaṅgapañho catuttho.

5. Nāvāṅgapañha

5. Bhante Nāgasena “nāvāya tīṇi aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja nāvā bahuvidadhārusaṅghāṭasamavāyena bahumpi janaṃ tārāyati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācārasilaguṇavattappaṭivattabahuvidhadhammasaṅghāṭasamavāyena sadevako loko tārāyitabbo. Idaṃ mahārāja nāvāya paṭhamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja nāvā bahuvidadha-
ūmitthanitavegavisaṭamaṭṭavegaṃ sahati. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bahuvidadhakilesa-ūmivegaṃ
lābhasakkārayasasilokapūjanavandanā parakulesu
nindāpasamsāsukhadukhasammānanavimānanabahuvidhadosa-ūmivegaṅca
sahitabbaṃ. Idaṃ mahārāja nāvāya dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja nāvā
 aparimitamanantamapāramakkhobhitagambhīre mahatimahāghose
 timitimiṅgalamakaramacchagaṇākule mahatimahāsamudde carati. Evameva
 kho yoginā yogāvacarena tiparivaṭṭadvādasākāra
 catusaccābhisamayappaṭivedhe mānasaṃ sañcārayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja
 nāvāya tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja Bhagavatā
 devātidevena Saṃyuttanikāyavare Saccasaṃyutte—

* “Vitakkentā ca kho tumhe bhikkhave “idaṃ dukkhaṃ”ti
 vitakkeyyātha, “ayaṃ dukkhasamudayo”ti vitakkeyyātha, “ayaṃ
 dukkhanirodho”ti vitakkeyyātha, “ayaṃ dukkhanirodhagāminī
 paṭipadī”ti vitakkeyyāthi”ti.

Nāvaṅgapañho pañcama.

6. Nāvālagganakaṅgapañha

6. Bhante Nāgasena “nāvālagganakassa dve aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ
 vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja
 nāvālagganakaṃ bahu-ūmijālākulavikkhobhitasalilatale mahatimahāsamudde
 nāvāṃ laggeti ṭhapeti, na deti disāvidisaṃ harituṃ. Evameva kho mahārāja
 yoginā yogāvacarena rāgadosamogūmijāle mahatimahāvitakkasampahāre
 cittaṃ laggetabbaṃ, na dātābbaṃ disāvidisaṃ harituṃ. Idaṃ mahārāja
 nāvālagganakassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja nāvālagganakaṃ na plavati¹ visīdati,
 hatthasatepi udake nāvāṃ laggeti ṭhānamupaneti. Evameva kho mahārāja
 yoginā yogāvacarena lābhayasasakkāramānanavandanapūjana-apacitīsu
 lābhaggayasaggepi na plavitabbaṃ, sarīrayāpanamattake yeva cittaṃ
 ṭhapetabbaṃ. Idaṃ mahārāja nāvālagganakassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
 Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

* Saṃ 3. 366 piṭṭhe.

1. Na pilavati (Sī, I)

“Yathā samudde lagganakam, na plavati visīdati.
Tatheva lābhasakkāre, mā plavatha visīdathā”ti.

Nāvālagganakaṅgapañho chaṭṭho.

7. Kūpaṅgapañha

7. Bhante Nāgasena “kūpassa ekam aṅgam gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekam aṅgam gahetabbanti. Yathā mahārāja kūpo rajjuñca varattañca laṅkārañca dhāreti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena satisampajaññasamannāgatena bhavitabbaṃ. abhikkante paṭikkante ālokite vilokite samiñjite pasārite saṅghāṭipattacīvaradhāraṇe asite pīte khāyite sāyite uccārapassāvakamme gate ṭhite nisinne sutte jāgarite bhāsīte tuṅhībhāve sampajānakārinā bhavitabbaṃ. Idam mahārāja kūpassa ekam aṅgam gahetabbaṃ. Bhāsītampetaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena * “sato bhikkhave bhikkhu vihareyya sampajāno, ayaṃ vo amhākaṃ anusāsani”ti.

Kūpaṅgapañho sattamo.

8. Niyāmakaṅgapañha

8. Bhante Nāgasena “niyāmakassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja niyāmako rattindivaṃ satataṃ samitaṃ appamatto yattappayatto nāvaṃ sāreti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cittaṃ niyāmayamānena rattindivaṃ satataṃ samitaṃ appamattena yattappayattena yoniso manasikārena cittaṃ niyāmetabbaṃ. Idam mahārāja niyāmakassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ. Bhāsītampetaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dhammapade—

+ “Appamādaratā hotha, sacittamanurakkhatha.

Duggā uddharatha’ttānaṃ, paṅke sannova¹ kuñjaro”ti.

* Sam 3. 123 piṭṭhe.

+ Khu 1. 60 piṭṭhe.

1. Sattova (Sī, I)

Puna caparaṃ mahārāja niyāmakassa yaṃ kiñci mahāsamudde kalyāṇaṃ vā pāpakaṃ vā, sabbaṃ taṃ viditaṃ hoti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kusalākusalaṃ sāvajjānavajjaṃ hīnappaṇītaṃ kaṇhasukkasappaṭibhāgaṃ vijānitabbaṃ. Idaṃ mahārāja niyāmakassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja niyāmakko yante muddikaṃ deti “mā koci yantaṃ āmasitthā”ti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena citte samvaramuddikā dātabbā “mā kiñci pāpakaṃ akusalavitakkaṃ vitakkesī”ti, idaṃ mahārāja niyāmakassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare * “mā bhikkhave pāpake akusale vitakke vitakkeyyātha. Seyyathīdaṃ, kāmavitakkaṃ byāpādatakkaṃ vihimsāvitakkaṃ”ti.

Niyāmaṅgapaṇho aṭṭhamo.

9. Kammakāraṅgapaṇha

9. Bhante Nāgasena “kammakārassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja kammakāro evaṃ cintayati “bhatako ahaṃ imāya nāvāya kammaṃ karomi, imāyāhaṃ nāvāya vāhasā bhattavetaṇaṃ labhāmi, na me pamādo karaṇīyo, appamādena me ayaṃ nāvā vāhetabbā”ti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena-evaṃcintayitabbaṃ “imaṃ kho ahaṃ cātumahābhūtikaṃ kāyaṃ sammasanto satataṃ samitaṃ appamatto upaṭṭhitassati sato sampajāno samāhito ekaggacitto jātijarābyādhimaraṇasokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi parimuccissāmīti appamādo me karaṇīyo”ti, idaṃ mahārāja kammakārassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Kāyaṃ imaṃ sammasatha, parijānātha punappunaṃ.
Kāye sabhāvaṃ disvāna, dukkhassantaṃ karissathā”ti.

Kammakāraṅgapaṇho navamo.

* Saṃ 3. 366 piṭṭhe.

10. Samuddaṅgapañha

10. Bhante Nāgasena “samuddassa pañca aṅgāni gahetabbāni”¹ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja mahāsamuddo matena kuṇapena saddhiṃ na saṃvasati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāgadosamohamānadiṭṭhimakkhapaḷāsa-issāmacchariyamāyāsāṭṭheyya-kuṭilavisamaduccaritakilesamalehi saddhiṃ na saṃvasitabbaṃ, idaṃ mahārāja samuddassa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja mahāsamuddo muttāmaṇiveḷuriyasaṅkhasilāpavāḷa-phalikamaṇivividharatananicayaṃ dhārento pidahati, na bahi vikirati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena maggaphalajhānavimokkhasamādhisamāpattivipassanābhiññāvividhaguṇarat anāni adhigantvā padahitabbaṃ, na bahi nīharitabbaṃ, idaṃ mahārāja samuddassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja mahāsamuddo mahantehi mahābhūtehi saddhiṃ saṃvasati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appicchaṃ santuṭṭhaṃ dhutavādaṃ sallekhevuttim ācārasampannaṃ lajjim pesalaṃ garuṃ bhāvanīyaṃ vattāraṃ vacanakkhamaṃ codakaṃ pāpagarahim ovādakaṃ anusāsakaṃ viññāpakaṃ sandassakaṃ samādapakaṃ samuttejakaṃ sampahamsakaṃ kalyāṇamittaṃ sabrahmacāriṃ nissāya vasitabbaṃ, idaṃ mahārāja mahāsamuddassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja mahāsamuddo navasalilasampuṇṇāhi Gaṅgāyamunā-aciravatīsarabhūmahī-ādīhi nadīsatasaḥassehi antalikkhe saliladhārāhi ca pūritopi sakaṃ velaṃ nātivattati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābhasakkārasilokavandanamānanapūjanakāraṇā jīvitahetupi sañcicca sikkhāpadavītikkamo na karaṇiyo, idaṃ mahārāja mahāsamuddassa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitampetaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena—

* “Seyyathāpi mahārāja¹ mahāsamuddo ṭhitadhammo velaṃ nātikkamati evameva kho mahārāja yaṃ mayā sāvakanāṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ, taṃ mama sāvakā jīvitahetupi nātikkamanti”¹ti.

* Vi 4. 421; Am 3. 41; Khu 1. 142 piṭṭhesu.

1. Pahārādha (Sī, I)

Puna caparaṃ mahārāja mahāsamuddo sabbasavantīhi Gaṅgāyamunā-aciravatīsarabhūmahīhi antalikkhe udakarāhipi na paripūrati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uddesaparipucchāsavanadhāraṇavinicchaya-abhidhammavinaya-gāḷhasuttantaviggahapadanikkhepapadasandhi padavibhatti navaṅgajinasāsanavaraṃ suṇantenāpi na tappitabbaṃ, idaṃ mahārāja mahāsamuddassa pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitampetam mahārāja Bhagavatā devātidevena Sutasomajātaka—

* “Aggi yathā tiṇakaṭṭhaṃ dahanto,
Na tappati sāgaro vā nadīhi.
Evampi ce¹ paṇḍitā rājaseṭṭha,
Sutvā na tappanti subhāsitenā”ti.

Samuddaṅgapañho dasamo.

Samuddavaggo dutiyo.

Tassuddānaṃ

Lābulatā ca padumaṃ, bījaṃ sālakalyāṇikā.
Nāvā ca nāvālaggaṇaṃ, kūpo niyāmakko tathā.
Kammakāro samuddo ca, vaggo tena pavuccatīti.

* 1. Evampi ve (Syā), evaṃ hi me (Ka) Khu 6. 137 piṭṭhe.

3. Pathavīvagga

1. Pathavī-aṅgapañha

1. Bhante Nāgasena “pathaviyā pañca aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja pathavī iṭṭhāniṭṭhāni kappūrāgarutagaracandanakunkumādīni ākirantepi pittasemhapubbaruhirasedamedakheḷasiṅghāṇikalasikamuttakarīsādīni ākirantepi tādisā yeva, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena iṭṭhāniṭṭhe lābhālābhe yasāyase nindāpasamsāya sukhadukkhe sabbattha tādīnā yeva bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja pathaviyā paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja pathavī maṇḍanavibhūsanāpagatā sakagandhaparibhāvitā, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vibhūsanāpagatena sakasīlagandhaparibhāvitena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja pathaviyā dutiyāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja pathavī nirantarā akhaṇḍacchiddā asusirā bahalā ghanā vitthiṇṇā, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nirantaramakhaṇḍacchiddamasusirabahalaghanavitthiṇṇasīlena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja pathaviyā tatiyāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja pathavī gāmaniganagara janapadarukkhapabbatana-dītaḷākapokkharāṇimigapakkhimanujanaranārīgaṇaṃ dhārentīpi akilāsu hoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ovaḍantenapi anusāsantenapi viññāpentenapi sandassentenapi samādapentenapi samuttejentenapi sampahaṃsentenapi dhammadesanāsu akilāsunā bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja pathaviyā catutthāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja pathavī anunayappaṭighavippamuttā, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anunayappaṭighavippamuttena pathavisamena cetasā viharitabbaṃ, idaṃ mahārāja pathaviyā pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsītampeṭaṃ mahārāja upāsikāya Cūlasubhaddāya sakasamaṇe parikittayamānāya—

“Ekañce bāhaṃ vāsiyā, tacche kupitamānasā¹.
 Ekañce bāhaṃ gandhena, ālimpeyya pamoditā².
 Amusmiṃ paṭigho natthi, rāgo asmiṃ na vijjati.
 Pathavīsamacittā te, tādisā samaṇā mamā”ti.

Pathavī-aṅgapañho paṭhamo.

2. Āpaṅgapañha

2. Bhante Nāgasena “āpassa pañca aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja āpo susaṅṭhitamakampitamaluḷitasabhāvaparissuddho, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kuhanalapananemittaka nippesikataṃ apanetvā susaṅṭhitamakampitamaluḷitasabhāvaparissuddhācārena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja āpassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja āpo sītalasabhāvasaṅṭhito, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattesu khantimettānuddayasampannena hitesinā anukampekena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja āpassa dutiyam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja āpo asuciṃ suciṃ karoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāme vā araṇṇe vā upajjhāye upajjhāyamattesu ācariye ācariyamattesu sabbattha anadhikaraṇena bhavitabbaṃ anavasesakārinā, idaṃ mahārāja āpassa tatiyam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja āpo bahunapattithito, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appicchasantuṭṭhapavivittapaṭisallānena satataṃ sabbalokamabhipattithitena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja āpassa catuttham aṅgam gahetabbaṃ.

1. Kupitamānaso (Ka)

2. Pamodito (Ka)

Puna caparaṃ mahārāja āpo na kassaci ahitamupadahati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena parabhaṇḍanakalahaviggahavivādarittajjhāna-aratijananam kāyavacīcittehi pāpakam na karaṇīyam, idam mahārāja āpassa pañcamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam mahārāja Bhagavatā devātidevena Kaṇhajātake—

* “Varaṇce me ado sakka, sabbabhūtānamissara.
Na mano vā sarīram vā, mam-kate sakka kassaci.
Kadāci upahaññetha, etam sakka varam vare”ti.

Āpaṅgapañho dutiyo.

3. Tejaṅgapañha

3. Bhante Nāgasena “tejassa pañca aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja tejo tiṇakaṭṭhasākhāpalāsam dahati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ye te abbhantarā vā bāhirā vā kilesā iṭṭhāniṭṭhārammaṇānubhavanā, sabbe te ñāṇagginā dahitabbā, idam mahārāja tejassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

Puna caparaṃ mahārāja tejo niddayo akāruṇiko, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbakilesesu kāruṇṇānuddayā na kātabbā, idam mahārāja tejassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

Puna caparaṃ mahārāja tejo sītam paṭihanati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vīriyasantāpatejam abhijanetvā kilesā paṭihantabbā, idam mahārāja tejassa tatiyam aṅgam gahetabbam.

Puna caparaṃ mahārāja tejo anumayappaṭighavippamutto uṇhamabhijaneti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anumayappaṭighavippamuttana tejosamena cetasā viharitabbam, idam mahārāja tejassa cututtham aṅgam gahetabbam.

* Khu 5. 203 piṭṭhe.

Puna caparaṃ mahārāja tejo andhakāraṃ vidhamitvā¹ ālokaṃ dassayati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena avijjandhakāraṃ vidhamitvā ñāṇālokaṃ dassayitabbaṃ, idaṃ mahārāja tejassa pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena sakaṃ puttāṃ Rāhulaṃ ovaḍantena—

“Tejosamaṃ² Rāhula bhāvanaṃ bhāvehi, tejosamaṃ hi te rāhula bhāvanaṃ bhāvayato uppannā manāpāmanāpā phassā cittaṃ na pariyādāya ṭhassantī”ti.

Tejaṅgapañho tatiyo.

4. Vāyuṅgapañha

4. Bhante Nāgasena “vāyussa pañca aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja vāyu supupphitavanasaṅḍantaraṃ abhivāyati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vimuttivarakusumapupphitārammaṇavanantare ramitabbaṃ, idaṃ mahārāja vāyussa paṭhamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja vāyu dharaṇīruhapādapagaṇe mathayati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vanantaragatena saṅkhāre vicināntena kilesā mathayitabbā. Idaṃ mahārāja vāyussa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja vāyu ākāse carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lokuttaradhammesu mānaṣaṃ sañcārayitabbaṃ, idaṃ mahārāja vāyussa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja vāyu gandhaṃ anubhavati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena attano sīlavarasurabhigandho³ anubhavitabbo, idaṃ mahārāja vāyussa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja vāyu nirālayo aniketavāsī, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nirālayamaniketamasanthavena

1. Vidhamati (Sī, I, Ka)

2. Ma 2. 87 piṭṭhe.

3. Sīlasurabhigandho (Sī, I)

sabbattha vimuttana bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja vāyussa pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena Suttanipāte—

* “Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyate rajo.
Anīketamasanthavaṃ, etaṃ ve Munidassanaṃ”ti.

Vāyugaṅgaṃho catuttho.

5. Pabbataṅgaṃpañha

5. Bhante Nāgasena “pabbatassa pañca aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, kataṃāni tāni pañca aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja pabbato acalo akampito¹ asampavedhī, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sammānane vimānane sakkāre asakkāre garukāre agarukāre yase ayase nindāya paṃsāya sukhe dukkhe iṭṭhāniṭṭhesu sabbattha rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbadhammesu rajanīyesu na rajjitabbaṃ, dussanīyesu na dussitabbaṃ, muyhanīyesu na muyhitabbaṃ, na kampitabbaṃ na calitabbaṃ, pabbatena viya acalena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja pabbatassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena—

“Selo yathā ekagghano², vātena na samīrati.
Evaṃ nindāpaṃsāsu, na samīñjanti paṇḍitā”ti.

Puna caparaṃ mahārāja pabbato thaddho na kenaci saṃsaṭṭho, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena thaddhena asaṃsaṭṭhena bhavitabbaṃ, na kenaci saṃsaggo karaṇīyo, idaṃ mahārāja pabbatassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena—

+ “Asaṃsaṭṭhaṃ gahaṭṭhehi, anāgārehi cūbhayaṃ.
Anokasārimappicchaṃ, tamaṃ brūmi brāhmaṇaṃ”ti.

Puna caparaṃ mahārāja pabbate bījaṃ na virūhati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sakamānase kilesā na virūhāpetabbā, idaṃ mahārāja pabbatassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Subhūtinā—

* Khu 1. 309 piṭṭhe.

2. Ekagghano (Ka) Khu 1. 25 piṭṭhe Dhammapade.

1. Akampiyo (Sī, I)

+ Khu 1. 71, 376 piṭṭhesu.

* “Rāgūsamhitam cittam, yadā uppajjate mama.
 Sayamva paccavekkhāmi¹, ekaggo² tam damemaham.
 Rajjase³ rajanīye ca, dussanīye ca dussase.
 Muyhase⁴ mohanīye ca, nikkhamassu vanā tuvam.
 Visuddhānam ayaṃ vāso, nimmalānam tapassinam.
 Mā kho visuddham dūsesi, nikkhamassu vanā tuvan”ti.

Puna caparam mahārāja pabbato accuggato, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nāṇaccuggatena bhavitabbam, idam mahārāja pabbatassa catuttham aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam mahārāja Bhagavatā devātidevena—

+ “Pamādam appamādena, yadā nudati paṇḍito.
 Paññāpāsādamāruyha, asoko sokiniṃ pajam.
 Pabbataṭṭhova bhūmaṭṭhe⁵, dhīro bale avekkhatī”ti.

Puna caparam mahārāja pabbato anunnato anonato, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena unnatāvanati na karaṇīyā, idamā mahārāja pabbatassa pañcamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampatam mahārāja upāsikāya Cūlasubbhaddāya sakasamaṇe parikittayamānāya—

“Lābhena unnato loko, alābhena ca onato.
 Lābhālābhena ekaṭṭhā⁶, tādisā samaṇā mamā”ti.

Pabbataṅgapañho pañcamo.

6. Ākāsaṅgapañha

6. Bhante Nāgasena “ākāsassa pañca aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja ākāso sabbaso agayho, evameva kho mahārāja yoginā

* Khu 3. 74 piṭṭhe Apadāne.

2. Ekako (sabbattha)

4. Muyhasi (Sī)

5. Bhummaṭṭhe (Sī, I)

1. Paccavekkhitvā (sabbattha)

3. Rajjasi (Sī), rañjasi (I)

+ Khu 1. 17 piṭṭhe Dhammapade.

6. Ekattā (Ka) Dhammapada-Ṭṭha 2. 292 piṭṭhe.

yogāvacarena sabbaso kilesehi agayhena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja ākāssa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja ākāso isitāpasabhūtadijagaṇānusañcarito, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena “aniccaṃ dukkhaṃ anattā”ti saṅkhāresu mānaṣaṃ sañcārayitabbaṃ, idaṃ mahārāja ākāssa dutiyāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja ākāso santāsanīyo, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbabhavapaṭisandhīsu mānaṣaṃ ubbejayitabbaṃ, assādo na kātabbo, idaṃ mahārāja ākāssa tatiyāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja ākāso ananto appamāṇo aparimeyyo, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anantasīlena aparidhitaññaṇena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja ākāssa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja ākāso alaggo asatto appatiṭṭhito apalibuddho, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kule gaṇe lābhe āvāse palibodhe paccaye sabbakilesesu ca sabbattha alaggena bhavitabbaṃ, anāsattena appatiṭṭhitena apalibuddhena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja ākāssa pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena sakaṃ puttaṃ Rāhulaṃ ovaḍantena—“seyyathāpi Rāhula¹ ākāso na katthaci patiṭṭhito, evameva kho tvaṃ Rāhula ākāsasamaṃ bhavanaṃ bhāvehi, ākāsasamaṃ hi te Rāhula bhāvanaṃ bhāvayato uppannā manāpāmanāpā phassā cittaṃ na pariyādāya ṭhassantī”ti.

Ākāsaṅgapañho chaṭṭho.

7. Candaṅgapañha

7. Bhante Nāgasena “candassa pañca aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja cando

1. Ma 2. 87 piṭṭhe.

sukkapakkhe udayanto uttaruttariṃ vaḍḍhati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācārasīlaguṇavattappaṭipattiyā āgamādhigame paṭisallāne satipaṭṭhāne indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññūtāya jāgariyānuyoge uttaruttariṃ vaḍḍhitabbaṃ, idaṃ mahārāja candassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparam mahārāja cando uḷārādhipati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uḷārena chandādhipatinā bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja candassa dutiyam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparam mahārāja cando nisāya carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pavivittena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja candassa tatiyam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparam mahārāja cando vimānaketu, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sīlaketunā bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja candassa catuttham aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparam mahārāja cando āyācitapatthito udeti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āyācitapatthitena kulāni upasaṅkamitabbāni, idaṃ mahārāja candassa pañcamam aṅgam gahetabbaṃ. Bhāsitampetam mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare—“candūpamā bhikkhave kulāni upasaṅkamatha, apakasseva kāyam apakassa cittaṃ niccanavakā kulesu appagabbhā”¹.

Candaṅgapañho sattamo.

8. Sūriyaṅgapañha

8. Bhante Nāgasena “sūriyassa² satta aṅgāni gahetabbāni”²ti yaṃ vadesi, katamāni tāni satta aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja sūriyo sabbam udakam parisoseti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbakilesā anavasesam parisosetabbā, idaṃ mahārāja sūriyassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ.

1. Appagabbāti (Ka) Saṃ 1. 401 piṭṭhe.

2. Suriyassa (Sī, Syā, I)

Puna caparaṃ mahārāja sūriyo tamandhakāraṃ vidhamati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbaṃ rāgatamaṃ dosatamaṃ mohatamaṃ mānatamaṃ diṭṭhitamaṃ kilesatamaṃ sabbaṃ duccharitatamaṃ vidhamayitabbaṃ, idaṃ mahārāja sūriyassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sūriyo abhikkhaṇaṃ carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhikkhaṇaṃ yoniso manasikāro kātabbo, idaṃ mahārāja sūriyassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sūriyo raṃsimālī, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ārammaṇamālinā bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja sūriyassa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sūriyo mahājanakāyaṃ santāpento carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācārasīlaguṇavattappaṭipattiyā jhānavimokkhasamādhisamāpatti-indriyabalabojjhaṅgasatipaṭṭhānasammappadhāna-iddhipādehi sadevako loko santāpayitabbo, idaṃ mahārāja sūriyassa pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sūriyo rāhubhayā bhīto carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena duccharitaduggativisamakantāravipākavinipātakilesajālajaṭite diṭṭhisāṅghāṭapaṭimukke kupathapakkhande kumaggapaṭipanne¹ satte disvā mahatā saṃvegabhayena mānaṃ saṃvejetabbaṃ, idaṃ mahārāja sūriyassa chaṭṭhaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sūriyo kalyāṇapāpake dasseti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena indriyabalabojjhaṅgasatipaṭṭhānasammappadhāna-iddhipādalokiyalokuttaradhammā dassetabbā, idaṃ mahārāja sūriyassa sattamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja therena Vaṅgīsenā—

“Yathāpi sūriyo udayanto, rūpaṃ dasseti pāṇinaṃ.
Suciṅca asuciṅcāpi, kalyāṇaṅcāpi pāpakaṃ.

1. Kumaggapaṭipanne (Syā, Ka)

Tathā bhikkhu dhammadharo, avijjāpihitaṃ jaṇaṃ.
Pathaṃ dasseti vividhaṃ, ādiccovudayaṃ yathā”ti.

Sūriyaṅgapañho aṭṭhamo.

9. Sakkaṅgapañha

9. Bhante Nāgasena “Sakkassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja Sakko ekantasukhasamappito, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekantapavivekasukhābhiratena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja Sakkassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja Sakko deve disvā paggaṇhāti, hāsamabhijaneti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kusalesu dhammesu alīnamatanditaṃ santaṃ mānaṃ paggahetabbaṃ, hāsamabhijanetabbaṃ, uṭṭhahitabbaṃ ghaṭitabbaṃ vāyamitabbaṃ, idaṃ mahārāja Sakkassa dutiyam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja Sakkassa anabhirati nuppajjati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena suññāgāre anabhirati na uppādetabbā, idaṃ mahārāja Sakkassa tatiyam aṅgam gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Subhūtina—

“Sāsane te mahāvīra, yato pabbajito ahaṃ.

Nābhijānāmi uppannaṃ, mānaṃ kāmasaṃhitaṃ”ti.

Sakkaṅgapañho navamo.

10. Cakkavattīṅgapañha

30. Bhante Nāgasena “cakkavattissa cattāri aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri aṅgāni gahetabbāni. Yathā

mahārāja cakkavattī catūhi saṅgahavatthūhi janāṃ saṅgaṇhāti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena catassannaṃ parisānaṃ mānaṃ saṅgahetabbaṃ anuggahetabbaṃ sampahaṃsetabbaṃ, idaṃ mahārāja cakkavattissa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja cakkavattissa vijite corā na uṭṭhahanti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kāmarāgabyāpādavihimsāvitakkā na uppādetabbā, idaṃ mahārāja cakkavattissa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena—

“Vitakkūpasame ca yo rato,
Asubhaṃ bhāvayate¹ sadā sato.
Esa kho byantikāhiti,
Esa checchati mārabandhanan”ti.

Puna caparaṃ mahārāja cakkavattī divase divase samuddapariyantāṃ mahāpathaviṃ anuyāyati kalyāṇapāpakāni vicinamāno, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ divase divase paccavekkhitabbaṃ “kinu kho me imehi tīhi ṭhānehi anupavajjassa divaso vītivattatī”ti, idaṃ mahārāja cakkavattissa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Aṅguttaranikāyavare—

* “Kathambhūtassa me rattindivā vītivattantīti² pabbajitena abhiṇhaṃ paccavekkhitabban”ti.

Puna caparaṃ mahārāja cakkavattissa abhantarabāhirārakkhā susaṃvihitā hoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhantarānaṃ bāhirānaṃ kilesānaṃ ārakkhāya satidovāriko ṭhapetabbo,

1. Bhāvayatī (Syā) Khu 1. 64 piṭṭhe Dhammapade.

* Am 3. 325 piṭṭhe.

2. Vītipatantīti (Sī, I)

idaṃ mahārāja cakkavattissa catutthaṃ aṅgaṃ gaḥetabbaṃ. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena—

* “Satidovāriko bhikkhave ariyasāvako akusalaṃ pajahati kusalaṃ bhāveti, sāvajjaṃ pajahati, anavajjaṃ bhāveti, suddhamattānaṃ pariharatī”ti.

Cakkavattiṅgapañho dasamo.

Pathavīvaggo tatiyo.

Tassuddānaṃ

Pathavī āpo ca tejo ca, vāyo ca pabbatena ca.

Ākāso candasūriyo ca, sakko ca cakkavattināti.

* Am 2. 481 piṭṭhe.

4. Upacikāvagga

1. Upacikaṅgapañha

1. Bhante Nāgasena “upacikāya ekam aṅgam gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekam aṅgam gahetabbanti. Yathā mahārāja upacikā upari chadanaṃ katvā attānaṃ pidahitvā gocarāya carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sīlasaṃvarachadanaṃ katvā mānaṃ pidahitvā piṇḍāya caritabbaṃ, sīlasaṃvarachadanaṃ kho mahārāja yogī yogāvacaro sabbabhayaśamatikkanto hoti, idaṃ mahārāja upacikāya ekam aṅgam gahetabbaṃ, bhāsitaṃpetam mahārāja therena Upasenena Vaṅgantaṃputtena—

“Sīlasaṃvarachadanaṃ, yogī katvāna mānaṃ.
Anupalitto lokena, bhayā ca parimuccatī”ti.

Upacikaṅgapañho paṭhamo.

2. Biḷāraṅgapañha

2. Bhante Nāgasena “biḷārassa dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja biḷāro guhāgatopi susiragatopi hammiyantaragatopi undūraṃ yeva pariyesati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāmagatenāpi araṅṅagatenāpi rukkhamūlagatenāpi suṅṅāgāragatenāpi satataṃ samitaṃ appamattena kāyagatāsatiḥojanaṃ yeva pariyesitabbaṃ, idaṃ mahārāja biḷārassa paṭhamaṃ aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja biḷāro āsanne yeva gocaraṃ pariyesati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena imesu yeva pañcasu upādānakkhandhesu udayabbayānupassinā viharitabbaṃ “iti rūpaṃ iti rūpassa samudayo iti rūpassa atthaṅgamo, iti vedanā iti vedanāya samudayo iti vedanāya atthaṅgamo, iti saṅṅā iti saṅṅāya

samudayo iti saññāya atthaṅgamo, iti saṅkhārā iti saṅkhārānaṃ samudayo iti saṅkhārānaṃ atthaṅgamo, iti viññānaṃ iti viññāṇassa samudayo iti viññāṇassa atthaṅgamo”ti. Idam mahārāja biḷārassa dutiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsītampetaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena—

“Na ito dūre bhavitabbam, bhavaggaṃ kim karissati.
Paccuppannamhi vohāre, sake kāyamhi vindathā”ti.

Biḷāraṅgapañho dutiyo.

3. Undūraṅgapañha

3. Bhante Nāgasena “undūrassa¹ ekaṃ aṅgam gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgam gahetabbanti. Yathā mahārāja undūro itocito ca vicaranto āhārūpāsīsako yeva carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena itocito ca vicarantena yoniso manasikārūpāsīsakeneva bhavitabbam, idam mahārāja undūrassa ekaṃ aṅgam gahetabbam. Bhāsītampetaṃ mahārāja therena Upasenena Vaṅgantaputtana—

“Dhammāsīsam² karitvāna, viharanto vipassako.
Anolīno viharati, upasanto sadā sato”ti.

Undūraṅgapañho tatiyo.

4. Vicchikaṅgapañha

4. Bhante Nāgasena “vicchikassa ekaṃ aṅgam gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgam gahetabbanti. Yathā mahārāja vicchiko naṅgulāvudho naṅgulaṃ ussāpetvā carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nāṅāvudhena bhavitabbam, nāṇaṃ ussāpetvā

1. Undurassa (Syā, Ka)

2. Dhammasīsam (Sī, I)

viharitabbaṃ, idaṃ mahārāja vicchikassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Upasenena Vaṅgantaputtana—

“Ñāṇakhaggaṃ gahetvāna, viharanto vipassako.
Parimuccati sabbabhayā, duppasaho ca so bhava”ti.

Vicchikaṅgapañho catuttho.

5. Nakulaṅgapañha

5. Bhante Nāgasena “nakulassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja nakulo uragamupagacchanto bhesajjena kāyaṃ paribhāvetvā uragamupagacchati gahetuṃ, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kodhāghātabahulaṃ kalahaviggahavivādavirodhābhībhūtaṃ lokamupagacchantena mettābhesajjena mānaṃ anulimpitabbaṃ, idaṃ mahārāja nakulassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Sāriputtana Dhammasenāpatinā—

“Tasmā sakaṃ paresampi, kātabbā mettabhāvanā.
Mettacittena pharitabbaṃ, etaṃ Buddhāna sāsanaṃ”ti.

Nakulaṅgapañho pañcamaṃ.

6. Jarasiṅgālaṅgapañha

6. Bhante Nāgasena “jarasiṅgālassa dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja jarasiṅgālo bhojanaṃ paṭilabhivā ajigucchamaṇo yāvadatthaṃ āharayati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanaṃ paṭilabhivā ajigucchamaṇena sarīrayāpanamattameva paribhuñjitabbaṃ, idaṃ mahārāja jarasiṅgālassa paṭthamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Mahākassapena—

* “Senāsanamhā oruyha, gāmaṃ piṇḍāya pāvisiṃ.
Bhuñjantaṃ purisaṃ kuṭṭhaṃ, sakkacca naṃ upaṭṭhahiṃ.

So me pakkena hatthena, ālopaṃ upanāmayi.
 Ālopaṃ pakkhipantassa, aṅgulipettha chijjatha.
 Kuṭṭamūlañca nissāya, ālopaṃ taṃ abhuñjisaṃ.
 Bhuñjamāne vā bhutte vā, jegucchaṃ me na vijjatī”ti.

Puna caparaṃ mahārāja jarasiṅgālo bhojanaṃ paṭilabhivā na vicināti lūkhaṃ vā paṇītaṃ vāti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanaṃ paṭilabhivā na vicinitabbaṃ “lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā sampannaṃ vā asampannaṃ vā”ti, yathā laddhena santussitabbaṃ, idaṃ mahārāja jarasiṅgālassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitampeṭaṃ mahārāja therena Upasenena Vaṅgantaputtana—

* “Lūkhenapi ca santusse, nāññaṃ patthe rasaṃ bahuṃ.
 Rasesu anugiddhassa, jhāne na ramate¹ mano.
 Itarītarena santuṭṭho², sāmaññaṃ paripūrati”ti.

Jarasiṅgālaṅgapañho chaṭṭho.

7. Migāṅgapañha

7. Bhante Nāgasena “migassa tīṇi aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja migo divā araṇṇe carati, rattim̄ abbhokāse, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena divā araṇṇe viharitabbaṃ, rattim̄ abbhokāse, idaṃ mahārāja migassa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Bhāsitampeṭaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena +
 lomahaṃsanapariyāye—

“So kho ahaṃ Sāriputta yā tā rattiyō sītā hemantikā antaraṭṭhakā himapātasamayā³, tathārūpāsu ratthīsu rattim̄ abbhokāse viharāmi, divā vanasaṅḍe. Gimhānaṃ pacchime māse divā abbhokāse viharāmi, rattim̄ vanasaṅḍe”ti.

* Khu 2. 305 piṭṭhe.

1. Ramatī (Sī, I)

2. Santuṭṭhe (Sī, I)

3. Antaraṭṭhake himapātasamaye (Sī, I, Ka)

+ Ma 1. 113 piṭṭhe.

Puna caparaṃ mahārāja migo sattimhi vā sare vā opatante vañceti¹ palāyati, na kāyamupaneti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesesu opatantesu vañcayitabbaṃ² palāyitabbaṃ, na cittamupanetabbaṃ, idaṃ mahārāja migassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja migo manusse disvā yena vā tena vā palāyati “mā maṃ te addasaṃsū”ti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhaṇḍanakalahaviggahavivādasīle dussīle kusīte saṅgaṇikārāme disvā yena vā tena vā palāyitabbaṃ “mā maṃ te addasaṃsu, ahañca te mā addasan”ti. Idaṃ mahārāja migassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitampetam mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

* “Mā me kadāci pāpiccho, kusīto hīnavīriyo.
Appassuto anācāro, sammato³ ahu katthaci”ti.

Migaṅgapañho sattamo.

8. Gorūpaṅgapañha

8. Bhante Nāgasena “gorūpassa cattāri aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vedesi, katamāni tāni cattāri aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja gorūpo sakaṃ gehaṃ na vijahati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sako kāyo na vijahitabbo “aniccucchādana parimaddanabhedana vikiraṇavidhamśanadhammo ayaṃ kāyo”ti. Idaṃ mahārāja gorūpassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja gorūpo ādinnadhuro sukhadukkhena dhuraṃ vahati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ādinnabrahmacariyena sukhadukkhena yāva jīvatapariyādānā āpāṇakoṭikaṃ brahmacariyaṃ caritabbaṃ. Idaṃ mahārāja gorūpassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja gorūpo chandena ghāyamāno pāṇiyaṃ pivati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācariyupajjhāyānaṃ

1. Vajjeti (Ka) 2. Vajjayitabbaṃ (Ka) * Khu 2. 344 piṭṭhe. 3. Sameto (Sī, I)

anusīṭṭhi chandena pemena pasādena ghāyamānena paṭiggahetabbā. Idam mahārāja gorūpassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja gorūpo yena kenaci vāhiyamāno vahati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena theranavamajjhimbhikkhūnampi gihi-upāsakassāpi ovādānusāsānī siraṣā sampaṭicchitabbā. Idam mahārāja gorūpassa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Tadahu pabbajito santo, jātiyā sattavassiko.
Sopi maṃ anusāseyya, sampaṭicchāmi matthake¹.

Tibbaṃ chandañca pemañca, tasmim disvā upaṭṭhabe.
Thapeyyācariyaṭṭhāne, sakkacca naṃ punappunan”ti.

Gorūpaṅgapañho aṭṭhamo.

9. Varāhaṅgapañha

9. Bhante Nāgasena “vārāhassa dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja varāho santattakaṭṭhite² gimhasamaye sampatte udakaṃ upagacchati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena dosena citte āluḷitakhalitavibbhantasantatte sītalāmatapaṇītamettābhāvanam upagantabbaṃ. Idam mahārāja varāhassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja varāho cikkhallaṃmudakamupagantvā nāsikāya pathaviṃ khaṇitvā doṇam katvā doṇikāya sayati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mānase kāyam nikkhipitvā ārammaṇantaragatena sayitabbaṃ. Idam mahārāja varāhassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Piṇḍolabhāradvājena—

“Kāye³ sabhāvaṃ disvāna, vicinitvā vipassako.
Ekākiyo adutiyo, seti ārammaṇantare”ti.

Varāhaṅgapañho navamo.

1. Muddhanā (Sī)

2. Santattakaṭṭhine (Sī, I)

3. Kāyena (Ka)

10. Hatthiṅgapañha

10. Bhante Nāgasena “hatthissa pañca aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja hatthī nāma caranto yeva pathaviṃ dāleti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kāyaṃ sammāsamaneneva sabbe kilesā dāletabbā, idaṃ mahārāja hatthissa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

Puna caparam mahārāja hatthī sabbakāyeneva apaloketi, ujukam yeva pekkhati, na disāvidisā viloketi, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbakāyena apalokinā bhavitabbam, na disāvidisā viliketabbā, na uddham ulloketabbam, na adho oloketabbam, yugamattapekkhinā bhavitabbam, idaṃ mahārāja hatthissa dutiyam aṅgam gahetabbam.

Puna caparam mahārāja hatthī anibaddhasayano gocarāyamanugantvā na tameva desaṃ vāsathamupagacchati, na dhuvappatiṭṭhālayo, evameva kho mahārāja yogina yogāvacarena anibaddhasayanena bhavitabbam, nirālayena piṇḍāya gantabbam, yadi passati vipassako manuñnam patirūpaṃ rucitadese bhavam maṇḍapaṃ vā rukkhamaṃ vā guhaṃ vā pabbhāraṃ vā, tattheva vāsamupagantabbam, dhuvappatiṭṭhālayo na kātabbo, idaṃ mahārāja hatthissa tatiyam aṅgam gahetabbam.

Puna caparam mahārāja hatthī udakam ogāhitvā sucivimalasītalasalilaparipuṇṇam kumuduppalapadumapuṇḍarīkasañchannam mahatimahantam padumasaram ogāhitvā kīlati gajavarakīlam, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sucivimalavippasannamanāviladhamavaravāripuṇṇam vimuttikusumasañchannam mahāsatiṭṭhānapokkharānam ogāhitvā nāṇena saṅkhārā odhunitabbā vidhunitabbā, yogāvacarakīlā kīlitabbā, idaṃ mahārāja hatthissa catuttham aṅgam gahetabbam.

Puna caparam mahārāja hatthī sato pādam uddharati, sato pādam nikkhipati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena satena sampajānena pādam uddharitabbam, satena sampajānena pādam nikkhipitabbam, abhikkamaṭṭikkame samīñjanapasāraṇe sabbattha satena sampajānena bhavitabbam, idaṃ mahārāja

hatthissa pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetamaṃ mahārāja
Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare—

- * “Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro.
Manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro.
Sabbattha saṃvuto lajjī, rakkhitoti pavuccatī”ti.

Hatthiṅgapañho dasamo.

Upacikāvaggo catuttho.

Tassuddānaṃ

Upacikā biḷāro ca, undūro vicchikena ca.
Nakulo siṅgālo migo.
Gorūpo varāho hatthinā dasāti.

* Sam 1. 73; Khu 1. 65 piṭṭhesu.

5. Sīhavagga

1. Sīhaṅgapañha

1. Bhante Nāgasena “sīhassa satta aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni satta aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja sīho nāma setavimalaparīsuddhapaṇḍaro, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena setavimalaparīsuddhapaṇḍaracittena byapagatakukkuccena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sīho catucaraṇo vikkantacārī, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena caturiddhipādacaraṇena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa dutiyam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ sīho abhirūparucirakesarī, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhirūparucirasīlakesarinā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa tatiyam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sīho jīvitapariyādānēpi na kassaci onamati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārapariyādānēpi na kassaci onamitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa catuttam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sīho sapaḍānabhakkho yasmim okāse nipatati, tattheva yāvadattham bhakkhayati, na varamamsam vicināti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sapaḍānabhakkhena bhavitabbaṃ, na kulāni vicinitabbāni, na pubbageham hitvā kulāni upasaṅkamitabbāni, na bhojanam vicinitabbaṃ, yasmim okāse kabaḷam ādiyati, tasmim yeva okāse bhuñjitabbaṃ sarīrayāpanattham¹, na varabhojanam vicinitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa pañcamam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sīho asannidhibhakkho, sakim gocaram bhakkhayitvā na puna tam upagacchati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena

1. Sarīrayāpanamattam (Sī, I)

asannidhikāraparibhoginā bhavitabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa chaṭṭham aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sīho bhojanaṃ aladdhā na paritassati. Laddhāpi bhojanaṃ agadhito¹ amucchito anajjhosanno paribhuñjati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanaṃ aladdhā na paritassitabbaṃ, laddhāpi bhojanaṃ agadhitena amucchitena anajjhosannena ādinavadassāvinā nissaraṇapaññaṇa paribhuñjitabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa sattamaṃ aṅgam gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare theram Mahākassapaṃ parikittayamānena—

* “Santuṭṭhoyam bhikkhave Kassapo itarītarena piṇḍapātena, itarītarapiṇḍapātasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca piṇḍapātaheṭṭu anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjati, aladdhā ca piṇḍapātam na paritassati, laddhā ca piṇḍapātam agadhito amucchito anajjhosanno ādinavadassāvī nissaraṇapañño paribhuñjati”ti.

Sīhaṅgapañho paṭhamo.

2. Cakkavākaṅgapañha

2. Bhante Nāgasena “cakkavākassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja cakkavāko yāva jīvitapariyādānā dutiyikaṃ na vijahati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yāva jīvitapariyādānā yoniso manasikāro na vijahitabbo. Idam mahārāja cakkavākassa paṭhamaṃ aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja cakkavāko sevālapaṇakabhakkho, tena ca santuṭṭhim āpajjati, tāya ca santuṭṭhiyā balena ca vaṇṇena ca na parihāyati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yathālābhasantoso karaṇīyo, yathālābhasantuṭṭho kho mahārāja yogī yogāvacaro na parihāyati sīlena, na parihāyati samādhinā,

1. Agadhito (Sī)

* Sam 1. 399 piṭṭhe.

na parihāyati paññāya, na parihāyati vimuttiyā, na parihāyati vimuttiñāṇadassanena, na parihāyati sabbehi kusalehi dhammehi, idaṃ mahārāja cakkavākassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahettabbāṃ.

Puna caparaṃ mahārāja cakkavāko pāṇe na viheṭṭhayati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nihitadaṇḍena nihitasatthena lajjinā dayāpannena sabbapāṇabhūtahitānukampinā bhavitabbāṃ. Idaṃ mahārāja cakkavākassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahettabbāṃ. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Cakkavākajātake*—

“Yo na hanti na ghāteti, na jināti na jāpaye.

Mettāṃso¹ sabbabhūtesu, veraṃ tassa na kenacī”ti.

Cakkavākaṅgapañho dutiyo.

3. Peṇāhikaṅgapañha

3. Bhante Nāgasena “peṇāhikāya dve aṅgāni gahettabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahettabbāni. Yathā mahārāja peṇāhikā sakapatimhi usūyāya chāpake na posayati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sakamane² kilese uppanne usūyāyitabbāṃ, satipaṭṭhānena sammāsaṃvarasusire pakkhipitvā manodvāre kāyagatāsati bhāvetabbā. Idaṃ mahārāja peṇāhikāya paṭhamāṃ aṅgaṃ gahettabbāṃ.

Puna caparaṃ mahārāja peṇāhikā pavane divasaṃ gocaraṃ caritvā sāyaṃ pakkhigaṇaṃ upeti attano guttiyā, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekakena pavivekaṃ sevitabbāṃ saṃyojanaparimuttiyā, tatra ratim alabhamānena upavādabhayaparirakkhaṇāya saṅghaṃ osaritvā saṅgharakkhitena vasitabbāṃ. Idaṃ mahārāja peṇāhikāya dutiyaṃ aṅgaṃ gahettabbāṃ. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja brahmunā Sahampatinā Bhagavato santike—

* Khu 5. 220 piṭṭhe.

1. Ahimsā (Sī, I)

2. Sakamano (Ka)

* “Sevetha pantāni senāsanāni,
Careyya saṃyojanavippamokkhā.
Sace ratim nādhigaccheyya tattha.
Saṃghe vase rakkhitattho satimā”ti.

Peṇāhikaṅgapañho tatiyo.

4. Gharakapotāṅgapañha

44. Bhante Nāgasena “gharakapotassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja gharakapoto paragehe vasamāno na tesam kiñci bhaṇḍassa nimittaṃ gaṇhāti. Majjhatto vasati saññābahulo, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena parakulaṃ upagatena tasmim kule itthinaṃ vā purisānaṃ vā mañce vā piṭṭhe vā vatthe vā alaṅkāre vā upabhoge vā paribhoge vā bhojanavikatīsu vā na nimittaṃ gahetabbaṃ, majjhattena bhavitabbaṃ, samaṇasaññā paccupaṭṭhapetabbā. Idaṃ mahārāja gharakapotassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena Cūḷānāradaḷātake—

“Pavisitvā parakulaṃ, pānattham bhojanāya vā¹.
Mitaṃ khāde mitaṃ bhuñje, na ca rūpe manam kare”ti.

Gharakapotāṅgapañho catuttho.

5. Ulūkāṅgapañha

5. Bhante Nāgasena “ulūkassa dve aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja ulūko kākehi paṭiviruddho, rattiṃ kākasamgham gantvā bahūpi kāke hanati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena aññāṇena paṭiviruddho kātabbo, ekena raho nisīditvā aññāṇam sampamadditabbaṃ, mūlato chinditabbaṃ. Idaṃ mahārāja ulūkassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

* Saṃ 1. 156 piṭṭhe.

1. Pānesu bhojanesu vā (Sī, I) Khu 5. 263 piṭṭhe.

Puna caparaṃ mahārāja ulūko suppaṭisallīno hoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paṭisallānārāmena bhavitabbaṃ paṭisallānaratena. Idaṃ mahārāja ulūkassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetaraṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare—

* “Idha bhikkhave bhikkhu paṭisallānārāmo paṭisallānarato “idaṃ dukkhaṃ”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhasamudayo”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhanirodho”ti yathābhūtaṃ pajānāti, “ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti yathābhūtaṃ pajānāti”ti.

Ulūkaṅgapañho pañcamaṃ.

6. Satapattaṅgapañhā

6. Bhante Nāgasena “satapattassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja satapatto ravitvā paresaṃ khemaṃ vā bhayaṃ vā ācikkhati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paresaṃ dhammaṃ desayamānena vinipātaṃ bhayato dassayitabbaṃ, nibbānaṃ khemato dassayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja satapattassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetaraṃ mahārāja therena Piṇḍolabhāradvājena—

“Niraye bhayasantāsaṃ, nibbāne vipulaṃ sukhaṃ.
Ubhayānetānathāni dassetabbāni yoginā”ti.

Satapattaṅgapañho chaṭṭho.

7. Vaggulīṅgapañha

7. Bhante Nāgasena “vaggulissa dve aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja vagguli gehaṃ pavisitvā vicarivā nikkhamati, na tattha palibuddhati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāmaṃ piṇḍāya pavisitvā sapadānaṃ

* Saṃ 3. 363 piṭṭhe.

vicarivā paṭiladdhalābhena khippameva nikkhamitabbaṃ, na tattha palibuddhena bhavitabbaṃ, idaṃ mahārāja vaggulissa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja vagguli paragehe vasamāno na tesam parihānīm karoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kulāni upasaṅkamitvā atiyācanāya vā viññattibahulatāya vā kāyadosabahulatāya vā atibhāṇitāya vā samānasukhadukkhatāya vā na tesam koci vippaṭisāro karaṇīyo, napi tesam mūlakammaṃ parihāpetabbaṃ, sabbathā vaḍḍhi yeva icchitabbā. Idaṃ mahārāja vaggulissa dutiyam aṅgam gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena Dīghanikāyavare Lakkhaṇasuttante*—

“Saddhāya sīlena sutena buddhiyā,
Cāgena dhammena bahūhi sādhuhi.
Dhanena dhaññena ca khattavatthunā,
Puttehi dārehi catuppadehi ca.
Ñātīhi mittehi ca bandhavehi,
Balena vaṇṇena sukhena cūbhayaṃ.
Katham na hāyeyyūṃ pareti icchati,
Atthasamiddhiṃca paṇābhikaṅkhatī”ti.

Vaggulingapañho sattamo.

8. Jalūkāṅgapañha

8. Bhante Nāgasena “jalūkāya ekaṃ aṅgam gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgam gahetabbanti. Yathā mahārāja jalūkā yattha alliyati, tattheva daḷhaṃ alliyitvā ruhiraṃ pivati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yasmim ārammaṇe cittaṃ alliyati, taṃ ārammaṇam vaṇṇato ca saṅghānato ca disato ca okāsato ca paricchato ca liṅgato ca nimittato ca daḷhaṃ paṭiṭṭhāpetvā tenevārammaṇena vimuttirasamasecanakaṃ pātabbaṃ. Idaṃ mahārāja jalūkāya ekaṃ aṅgam gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Anuruddhena—

* Dī 3. 134 piṭṭhe.

“Parisuddhena cittena, ārammaṇe patiṭṭhāya.
Tena cittena pātabbāṃ, vimuttirasamasecanā”ti.

Jalūkaṅgapañho aṭṭhamo.

9. Sappaṅgapañha

9. Bhante Nāgasena “sappassa tīṇi aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja sappo urena gacchati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paññāya caritabbāṃ, paññāya caramānassa kho mahārāja yogino cittaṃ nāye carati, vilakkhaṇaṃ vivajjeti, salakkhaṇaṃ bhāveti. Idāṃ mahārāja sappassa paṭhamāṃ aṅgāṃ gahetabbāṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sappo caramāno osadhaṃ parivajjento carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena duccharitaṃ parivajjentena caritabbāṃ. Idāṃ mahārāja sappassa dutiyaṃ aṅgāṃ gahetabbāṃ.

Puna caparaṃ mahārāja sappo manusse disvā tappati¹ socati cintayati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kuvitakke vitakketvā aratiṃ uppādayitvā tappitabbāṃ socitabbāṃ cintayitabbāṃ “pamādena me divaso vītināmito, na so puna sakkā laddhun”ti. Idāṃ mahārāja sappassa tatiyaṃ aṅgāṃ gahetabbāṃ. Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja Bhagavatā Bhallāṭṭiyajātake dvinnāṃ kinnarānaṃ—

“Mayekarattaṃ² vippavasimha ludda,
Akāmakā aññamaññaṃ sarantā.
Tamekarattaṃ³ anutappamānā,
Socāma ‘sā ratti pana nahessatī’ti”.

Sappaṅgapañho navamo.

1. Manussaṃ disvā kampati (Ka)

2. Yamekarattim (Sī, I) Khu 5. 331 piṭṭhe.

3. Tamekarattim (Sī, I)

10. Ajagaraṅgapañha

10. Bhante Nāgasena “ajagarassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja ajagaro mahatimahākāyo bahūpi divase ūnūdarō dīnataro kucchipūraṃ āhāraṃ na labhati, aparipuṇṇo yeva yāvadeva sarīrayāpanamattakena yāpeti, evameva kho mahārāja yogino yogāvacarassa bhikkhācariyappasutassa parapiṇḍamupagatassa paradinnappāṭikaṅkhissa sayamgāhappaṭiviratassa dullabhaṃ udarapariṇḍamūraṃ āhāraṃ, api ca atthavasikena kulaputtana cattāro pañca ālope abhuñjivā avasesaṃ udakena pariṇḍetabbaṃ. Idaṃ mahārāja ajagarassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetāṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

* “Allaṃ sukkaṃ vā bhuñjanto, na bālhaṃ suhito siyā.
 Ūnūdarō mitāhāro, sato bhikkhu paribbaje.
 Cattāro pañca ālope, abhutvā udakaṃ pive.
 Alaṃ phāsu vihārāya, pahitattassa bhikkhuno”ti.

Ajagaraṅgapañho dasamo.

Sīhavaggo pañcama.

Tassuddānaṃ

Kesari cakkavāko ca, peṇāhi gharakapotako.
 Ulūko satapatto ca, vagguli ca jalūpikā.
 Sappo ajagaro ceva, vaggio tena pavuccatīti.

* Khu 2. 343 piṭṭhe.

6. Makkaṭakavagga

1. Panthamakkaṭakaṅgapañha

1. Bhante Nāgasena “panthamakkaṭakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja panthamakkaṭako panthe makkaṭajālavitānaṃ katvā yadi tattha jālake laggati kimi vā makkhikā vā paṭaṅgo vā, taṃ gahetvā bhakkhayati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena chasu dvāresu satipaṭṭhānajālavitānaṃ katvā yadi tattha kilesamakkhikā bajjhanti, tattheva ghātetabbā. Idam mahārāja panthamakkaṭakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitampeṭaṃ mahārāja therena Anuruddhena—

“Cittaṃ niyame chasu dvāresu, satipaṭṭhānavaruttame.
Kilesā tattha laggā ce, hantabbā te vipassinā”ti.

Panthamakkaṭakaṅgapañho paṭhamo.

2. Thanassitadārakaṅgapañha

2. Bhante Nāgasena “thanassitadārakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja thanassitadārako sadatthe laggati, khīratthiko rodāti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sadatthe laggitabbaṃ, sabbattha dhammañāṇena bhavitabbaṃ, uddese paripucchāya sammappayoge paviveke garusaṃvāse kalyāṇamittasevane. Idam mahārāja thanassitadārakassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitampeṭaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dīghanikāyavare Parinibbānasuttante—

“Iṅgha tumhe Ānanda sāraththe¹ ghaṭṭatha, sāraththe anuyuñjatha,
Sāraththe appamattā ātāpino pahitattā viharathā”ti.

Thanassitadārakaṅgapañho dutiyo.

1. Sadatthe (Si, I) Dī 2. 117 piṭṭhe.

3. Cittakadharakummaṅgapañha

3. Bhante Nāgasena “cittakadharakummassa¹ ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja cittakadharakummo udakabhayā udakaṃ parivajjetvā vicarati, tāya ca pana udakaṃ parivajjanāya āyunaṃ na parihāyati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pamāde bhayadassāvinā bhavitabbaṃ, appamāde guṇavisesadassāvinā. Tāya ca pana bhayadassāvitāya na parihāyati sāmañña, nibbānassa santike upeti². Idam mahārāja cittakadharakummassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ petaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dhammapade—

* “Appamādarato bhikkhu, pamāde bhayadassi vā.
Abhabbo parihānāya, nibbānasseva santike”ti.

Cittakadharakummaṅgapañho catuttho.

4. Pavanaṅgapañha

4. Bhante Nāgasena “pavanassa pañca aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja pavanaṃ nāma asucijanaṃ paṭicchādeti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paresaṃ aparaddhaṃ khalitaṃ paṭicchādetabbaṃ na vivaritabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja pavanaṃ suññaṃ pacurajanehi, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāgadosamohamānadiṭṭhi jālehi sabbehi ca kilesehi suññaṃ bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja pavanaṃ vivittaṃ janasambādharahitaṃ, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pāpakehi akusalehi dhammehi anariyehi pavivittena bhavitabbaṃ. Idam mahārāja pavanassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

1. Cittakathalakummassa (Sī, I)

2. Ṭhpeti (Ka)

* Khu 1. 17 piṭṭhe.

Puna caparaṃ mahārāja pavanaṃ santaṃ parisuddhaṃ, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena santena parisuddhena bhavitabbaṃ, nibbutena pahīnamānena pahīnamakkhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja pavanassa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja pavanaṃ ariyajanasamsevitaṃ, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ariyajanasamseviteṇa bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja pavanassa pañcamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare*—

“Pavivittehi ariyehi, pahitattehi jhāyibhi.
Niccaṃ āradhaviṛiyehi, paṇḍitehi sahāvase”ti.

Pavanaṅgapañho catuttho.

5. Rukkhaṅgapañha

5. Bhante Nāgasena “rukkhassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja rukkho nāma pupphaphaladharo, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vimuttipupphasāmaññaphaladhārinā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja rukkhassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja rukkho upagatānamanuppaviṭṭhānaṃ janānaṃ chāyaṃ deti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena upagatānamanuppaviṭṭhānaṃ puggalānaṃ āmisappaṭisanthārena vā dhammappaṭisanthārena vā paṭisantharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja rukkhassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja rukkho chāyāvemattaṃ na karoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattesu vemattatā na kātabbā, coravadhakapaccatthikesupi attanipi samasamā mettābhāvanā kātabbā “kinti ime sattā averā abyāpajjā¹ anīghā sukhī attānaṃ parihareyyūn”ti. Idaṃ mahārāja rukkhassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Sāriputtēna Dhammasenāpatinā—

* Saṃ 1. 371 piṭṭhe.

1. Abyāpajjhā (Si)

“Vadhake Devadattamhi, core Aṅgulimālake.
Dhanapāle Rāhule ca, sabbattha samako Munī”ti.

Rukkhaṅgapañho pañcamao.

6. Meghaṅgapañha

6. Bhante Nāgasena “meghassa pañca aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja meggho uppannaṃ rajojallaṃ vūpasameti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uppannaṃ kilesarajojallaṃ vūpasametabbaṃ. Idaṃ mahārāja megghassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja meggho pathaviyā uṇhaṃ nibbāpeti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mettābhāvanāya sadevako loko nibbāpetabbo. Idaṃ mahārāja megghassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja meggho sabbabījāni viruhāpeti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattānaṃ saddhaṃ uppādetvā taṃ saddhābījānaṃ tīsu sampattīsu ropetabbaṃ, dibbamānusikāsu sukhasampattīsu yāvaparamatthanibbānasukhasampatti. Idaṃ mahārājāja megghassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja meggho ututo samuṭṭhahitvā dharaṇītaruhe tiṇarukkkhalatāgumba-osadhivanappatayo parirakkhati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yoniso manasikāraṃ nibbattetvā tena yoniso manasikārena samaṇadhammo parirakkhitabbo, yoniso manasikāramūlakā sabbe kusalā dhammā. Idaṃ mahārāja megghassa catutthaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja meggho vassamāno naditaḷākapokkharāṇiyo kandarapadarasarasobbha-udapānāni ca paripūreti udakadhārāhi, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āgamapariyattiyā dhammameghamabhivassayitvā adhigamakāmānaṃ mānaṃ paripūrayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja

meghassa pañcamam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Bhodhaneyyam janam disvā, satasahassepī yojane.
Khaṇena upagantvāna, bodheti tam mahāmunī”ti.

Meghaṅgapañho chaṭṭho.

7. Maṇiratanāṅgapañha

7. Bhante Nāgasena “maṇiratanassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni”ti yam vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja maṇiratanam ekantaparissuddham, evameva kho mahārāja yoginā yogāvarena ekantaparissuddhājīvena bhavitabbam. Idam mahārāja maṇiratanassa paṭhamam aṅgam gahetabbam.

Puna caparam mahārāja maṇiratanam na kenaci saddhim missiyati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvarena pāpehi pāpasahāyehi saddhim na missitabbam. Idam mahārāja maṇiratanassa dutiyam aṅgam gahetabbam.

Puna caparam mahārāja maṇiratanam jātiratanehi yojiyati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvarena uttamavarajātimatehi saddhim samvasitabbam, paṭipannakaphalaḷasekkhaphalasamaṅghi sotāpannasakadāgāmi-anāgāmi-arahantatevijjachaḷabhiññasamaṇamaṇiratanehi saddhim samvasitabbam. Idam mahārāja maṇiratanassa tatiyam aṅgam gahetabbam. Bhāsitampetam mahārāja Bhagavatā devātidevena Suttanipāte—

* “Suddhā suddhehi samvāsam, kappayavho patissatā.
Tato samaggā nipakā, dukkhassantaṃ karissathā”ti.

Maṇiratanapañho sattamo.

8. Māgavikaṅgapañha

8. Bhante Nāgasena “māgavikassa cattāri aṅgāni gahetabbāni”ti yam vadesi, katamāni tāni cattāri aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja

māgaviko appamiddho hoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appamiddhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja māgavikassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja māgaviko migesu yeva cittaṃ upanibandhati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ārammaṇesu yeva cittaṃ upanibandhitabbaṃ. Idaṃ mahārāja māgavikassa dutiyam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja māgaviko kālam kammaṃ jānāti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paṭisallānassa kālo jānitabbo “ayam kālo paṭisallānassa, ayam kālo nikkhamāyā”ti. Idaṃ mahārāja māgavikassa tatiyam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja māgaviko migam disvā hāsamabhijaneti “imam lacchāmī”ti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ārammaṇe abhiramitabbaṃ, hāsamabhijanetabbaṃ “uttarim visesamadhigacchissāmī”ti. Idaṃ mahārāja māgavikassa catuttham aṅgam gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Mogharājena—

“Ārammaṇe labhitvāna, pahitattena bhikkhunā.
Bhiyyo hāso janetabbo, adhigacchissāmī uttarin”ti.

Māgavikaṅgapañho aṭṭhamo.

9. Bāḷisikaṅgapañha

9. Bhante Nāgasena “bāḷisikassa dve aṅgāni gahetabbānī”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja bāḷisiko baḷisena macche uddharati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nāṇena uttarim sāmāññaphalāni uddharitabbāni. Idaṃ mahārāja bāḷisikassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja bāḷisiko parittakaṃ vadhitvā vipulaṃ lābhamadhigacchati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena parittalokāmisamattaṃ pariccajītabbaṃ, lokāmisamattaṃ mahārāja pariccajītvā yogī yogāvacaro vipulaṃ sāmāññaphalaṃ adhigacchati. Idam mahārāja bāḷisikassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpettaṃ mahārāja therena Rāhulena—

“Suññatañcānimittañca, vimokkhañcāppaṇihitaṃ.

Caturo phale chaḷabhiññā, cajītvā lokāmisam labhe”ti.

Bāḷisikaṅgapañho navamo.

10. Tacchakaṅgapañha

10. Bhante Nāgasena “tacchakassa dve aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja tacchako kāḷasuttaṃ anulometvā rukkhaṃ tacchati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena Jinasāsanamanulomayitvā sīlathaviyaṃ paṭiṭṭhahitvā saddhāhatthena paññāvāsīṃ gahetvā kilesā tacchetabbā. Idam mahārāja tacchakassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja tacchako pheggum apaharītvā saramādiyati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sassataṃ ucchedaṃ taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīraṃ taduttamaṃ aññaduttamaṃ akatamabhabbaṃ apurisakāraṃ abrahmacariyavāsaṃ sattavināsaṃ navasattapātubhāvaṃ saṅkhārasassatabhāvaṃ yo karoti, so paṭisaṃvedeti, añño karoti, añño paṭisaṃvedeti, kammaphaladassanā ca kiriyaṃphaladīṭṭhi ca iti evarūpāni ceva aññāni ca vivādapathāni apanetvā saṅkhārānaṃ sabhāvaṃ paramasuññataṃ nirīhanijjīvataṃ¹ accantaṃ suññataṃ ādiyītabbaṃ. Idam mahārāja tacchakassa

1. Nisattanijjīvataṃ (Ka)

dutiyam aṅgam gahetabban̄. Bhāsitampetaṁ mahārāja Bhagavatā devātidevena Suttanipāte*—

“Kāraṇḍavaṁ niddhamatha, kasambuṁ apakassatha.
Tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānine.
Niddhamitvāna pāpicche, pāpa-ācāragocare.
Suddhā suddhehi saṁvāsaṁ, kappayavho patissatā.
Tato samaggā nipakā, dukkhassantaṁ karissathā”ti.

Tacchakaṅgapañho dasamo.

Makkaṭakavaggo chaṭṭho.

Tassuddānaṁ

Makkaṭo dārako kummo, vanaṁ rukkho ca pañcamo.
Megho maṇi māgaviko, bālīsī tacchakena cāti.

* Khu 1. 322 piṭṭhe.

7. Kumbhavagga

1. Kumbhaṅgapañha

1. Bhante Nāgasena “kumbhassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabban”ti yaṃ vadesi, katamaṃ taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabbanti. Yathā mahārāja kumbho sampuṇṇo na saṇati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āgame adhigame pariyattiyāṃ sāmāññe pāramiṃ patvā na saṇitabbaṃ, na tena māno karaṇīyo, na dabbo¹ dassetabbo, nihata mānena nihata dabbena bhavitabbaṃ, ujukena amukharena avikatthinā. Idaṃ mahārāja kumbhassa ekaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ pettaṃ mahārāja Bhagavatā devātidenena Suttanipāte*—

“Yadūnakaṃ taṃ saṇati, yaṃ pūraṃ santameva taṃ.
Aḍḍhakumbhūpamo² bālo, rahado pūrova paṇḍito”ti.

Kumbhaṅgapañho paṭhamo.

2. Kālāyasāṅgapañha

2. Bhante Nāgasena “kāḷāyasassa³ dve aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbānīti. Yathā mahārāja kāḷāyaso supīto⁴ vamaṭi⁵, evameva kho mahārāja yogino yogāvacarassa mānasāṃ yoniso manasikārena⁶ apītaṃ vamaṭi. Idaṃ mahārāja kāḷāyasassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja kāḷāyaso sakiṃ pītaṃ udakaṃ na vamaṭi, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yo sakiṃ uppanno pasādo, na puna so vamaṭabbo “uḷāro so Bhagavā Sammāsambuddho, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṃgho”ti. Rūpaṃ aniccaṃ, vedanā aniccā, saññā aniccā, saṅkhārā aniccā, viññāṇaṃ aniccanti yaṃ sakiṃ uppannaṃ ñāṇaṃ, na puna taṃ vamaṭabbaṃ.

1. Dappo (Sī)

* Khu 1. 390 piṭṭhe.

2. Rittakumbhūpamo (Sī)

3. Kālāhānsassa (Ka)

4. Suthito (Ka)

5. Vahati (Syā, Ka)

6. Yoniso manasikāre (Sī, Syā, Ka)

Idaṃ mahārāja kāḷāyasassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena—

“Dassanamhi parisodhito¹ naro,
Ariyadhamme niyato visesagū.
Nappavedhati anekabhāgaso,
Sabbaso ca mukhabhāvameva so”ti.

Kāḷāyasaṅgapañho dutiyo.

3. Chattaṅgapañha

3. Bhante Nāgasena “chattassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katāmāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja chattaṃ upari muddhani carati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesānaṃ upari muddhani carena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja chattassa paṭhamāṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja chattaṃ muddhanupatthambhaṃ hoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yoniso manasikārupatthambhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja chattassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja chattaṃ vātātapameghavuṭṭhiyo paṭihanati, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nānāvidhadiṭṭhipuṭṭhusamaṇabrāhmaṇānaṃ matavāta² tividhaggisantāpakilesavuṭṭhiyo paṭihantabbā. Idaṃ mahārāja chattassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Yathāpi chattaṃ vipulaṃ, acchiddaṃ thirasaṃhitaṃ.
Vātātapaṃ nivāreti, mahatī meghavuṭṭhiyo.
Tatheva Buddhaputtopi, sīlachattadharo suci.
Kilesavuṭṭhim vāreti, santāpatividhaggayo”ti.

Chattaṅgapañho tatiyo.

1. Parisodhite (Sī, Ka)

2. Mahāvāta (Ka)

4. Khettaṅgapañha

4. Bhante Nāgasena “khattassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja khettaṃ mātikāsampannaṃ hoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sucaritavattappaṭivattamātikāsampanna bhavitabbaṃ. Idam mahārāja khattassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja khettaṃ mariyādāsampannaṃ hoti, tāya ca mariyādāya udakaṃ rakkhitvā dhaññaṃ paripāceti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sīlahirimariyādāsampanna bhavitabbaṃ, tāya ca sīlahirimariyādāya sāmāññaṃ rakkhitvā cattāri sāmāññaphalāni gahetabbāni. Idam mahārāja khattassa dutiyam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja khettaṃ uṭṭhānasampannaṃ hoti, kassakassa hāsajanakaṃ appampi bījaṃ vuttaṃ bahu hoti, bahu vuttaṃ bahutaraṃ hoti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uṭṭhānasampanna vipulaphaladāyinā bhavitabbaṃ, dāyakānaṃ hāsajanakena bhavitabbaṃ, yathā appam dinnam bahu hoti, bahu dinnam bahutaraṃ hoti. Idam mahārāja khattassa tatiyam aṅgam gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja therena Upālinā vinayadharena—

“Khattū pameṇa bhavitabbaṃ, uṭṭhānavipuladāyinā.
Esa khattavaro nāma, yo dadāti vipulaṃ phalaṃ”ti.

Khettaṅgapañho catuttho.

5. Agadaṅgapañha

5. Bhante Nāgasena “agadassa dve aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja agade kīmī na saṅṭhahanti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mānase kilesā na saṅṭhapetabbā. Idam mahārāja agadassa paṭhamam aṅgam gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja agado daṭṭhaphuṭṭhadiṭṭha-
asitapītakhāyitasāyitaṃ sabbaṃ viṣaṃ paṭihanati, evameva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena rāgadosamohamānadiṭṭhivisaṃ sabbaṃ
paṭihanitabbaṃ. Idaṃ mahārāja agadassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.
Bhāsitaṃpetam mahārāja Bhagavatā devātidevena—

“Saṅkhārānaṃ sabhāvatthaṃ, daṭṭhukāmena yoginā.
Agadeneva hotabbaṃ, kilesavisaṇāsane”ti.

Agadaṅgapañho pañcamaṃ.

6. Bhojanaṅgapañha

6. Bhante Nāgasena “bhojanassa tīṇi aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi,
katamāni tāni tīṇi aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja bhojanaṃ
sabbasattānaṃ upatthambho, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
sabbasattānaṃ maggupatthambhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja
bhojanassa paṭhamam aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ balaṃ vaḍḍheti,
evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena puñṇavaḍḍhiyā vaḍḍhitabbaṃ.
Idaṃ mahārāja bhojanassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ bhojanaṃ sabbasattānaṃ abhipatthitaṃ, evameva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena sabbalokābhipatthitena bhavitabbaṃ. Idaṃ
mahārāja bhojanassa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃpetam mahārāja
therena Mahāmogallānena—

“Saṃyamaṇaṃ niyamaṇaṃ, sīlena paṭipattiyā.
Patthitena bhavitabbaṃ, sabbalokassa yoginā”ti.

Bhojanaṅgapañho chaṭṭho.

7. Issāsāṅgapañha

7. Bhante Nāgasena “issāsassa cattāri aṅgāni gahetabbāni”ti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri aṅgāni gahetabbāni. Yathā mahārāja issāso sare pātayanto ubho pāde pathaviyaṃ daḥhaṃ patiṭṭhāpeti, jaṇṇu-avekallaṃ karoti, sarakaḷāpaṃ kaṭṭisandhimhi ṭhāpeti, kāyaṃ upatthaddhaṃ karoti, dve hatthe sandhiṭṭhānaṃ āropeti, muṭṭhiṃ pīlayati, aṅguliyo nirantaraṃ karoti, gīvaṃ paggaṇhāti, cakkhūni mukhañca pidahati, nimittaṃ ujum karoti, hāsamuppādeti “vijjhissāmi”ti. Evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sīlathaviyaṃ vīriyapāde patiṭṭhāpetabbaṃ, khantisoraccaṃ avekallaṃ kātabbaṃ, saṃvare cittaṃ ṭhāpetabbaṃ, saṃyamaniyame attā upanetaḥ, icchā mucchā pīlayitabbā, yoniso manasikāre cittaṃ nirantaraṃ kātabbaṃ, vīriyaṃ paggaḥetabbaṃ, cha dvārā pidahitabbā, sati upaṭṭhāpetabbā, hāsamuppādetabbaṃ “sabbakilese ñāṇanārācena vijjhissāmi”ti. Idaṃ mahārāja issāsassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja issāso āḷakaṃ pariharati vaṅkajimhakuṭṭilānārācassa ujukaraṇāya, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena imasmim kāye satipaṭṭhāna-āḷakaṃ pariharitabbaṃ vaṅkajimhakuṭṭilacittassa ujukaraṇāya. Idaṃ mahārāja issāsassa dutiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ.

Puna caparaṃ mahārāja issāso lakkhe upāseti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena imasmim kāye upāsitabbaṃ. Kathaṃ mahārāja yoginā yogāvacarena imasmim kāye upāsitabbaṃ, * aniccatto upāsitabbaṃ, dukkhato upāsitabbaṃ, anattato upāsitabbaṃ, rogato -pa- gaṇḍato. Sallato. Aghato. Ābādhato. Parato. Palokato. Ītito. Upaddavato. Bhayato. Upasaggato. Calato. Pabhaṅgato. Addhuvato. Atāṇato. Aleṇato. Asaraṇato. Rittato. Tucchato. Suññato. Ādīnavato. Vipariṇāmadhammato. Asārato. Aghamūlato. Vadhakato. Vibhavato. Sāsavato. Saṅkhatato. Mārāmisato. Jātidhammato. Jarādhammato. Byādhidhammato. Maraṇadhammato. Sokadhammato. Paridevadhammato. Upāyāsadhammato. Saṅkilesadhammato. Evaṃ kho mahārāja yoginā

* Khu 7. 40; Khu 8. 38; Khu 9. 411 piṭṭhesupī.

yogāvacarena imasmim kāye upāsitaḅḅam. Iḁam mahārāja issāsassa tatiyaḁ aṅgaḁ gaḁetabḅam.

Puna ca paraḁ mahārāja issāso sāyaḁ pātaḁ upāsiti, evameva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sāyaḁ pātaḁ ārammaṇe upāsitaḅḅam. Iḁam mahārāja issāsassa catutthaḁ aṅgaḁ gaḁetabḅam. Bhāsitaḁpetam mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā—

“Yathā issāsako nāma, sāyaḁ pātaḁ upāsati.
Upāsaḁam ariṅcanto¹, labhate bhattavetaḁam.
Tatheva Buddhaputtopi, karoti kāyupāsaḁam.
Kāyupāsaḁam ariṅcanto, arahattamadhigacchaḁi”ti.

Issāsaṅgapaṅho sattamo.

Kumbhavaggo sattamo².

Tassuddāḁam

Kumbho ca kāḷāyaso ca, chattaḁ khettaṅca agado.
Bhojanaḁ ca issāso, vuttaḁ dāni vidūhīti.

Opammakathāpaṅho niṅḁhito.

1. Na ricchanta (Sī, Ka)

2. Ito paraḁ rājaṅgapaṅhādikā aṅḁhatimsa paṅhā vinaṅḁhā, yehi tā diṅḁhā, tehi no ārocetabbā puna muddāpanakāle pakkhipanattḁyāti (Na, Bu, Sa)

Nigamana

Iti chasu kaṇḍesu bāvīsativaggapatimaṇḍitesu dvāsaṭṭhi-adhikā dvesatā imasmim potthake āgatā Milindapañhā samattā, anāgatā ca pana dvācattālīsā honti, āgatā ca anāgatā ca sabbā samodhānetvā catūhi adhikā tisatapañhā honti, sabbāva Milindapañhāti saṅkham gacchanti.

Rañño ca therassa ca pucchāvisajjanāvasāne caturāsītisatasahassayojanabahalā udakapariyantam katvā ayaṃ mahāpathavi chadhā kampittha, vijjullatā niccharimsu, devatā dibbapupphavassam pavassimsu, mahābrahmā sādhu karamadāsi, mahāsamuddakucchiyaṃ meghatthanitanigghāso viya mahāghoso ahosi, iti so Milindo rājā ca orodhagaṇā ca sirasā añjalim paṇāmetvā vandimsu.

Milindo rājā ativiya pamuditahadayo sumathitamānahadayo Buddhasāsane sāramatino ratanattaye sunikkaṅkho niggumbo nitthaddho hutvā therassa guṇesu pabbajjāsu paṭipadā-iriyāpathesu ca ativiya pasanno vissattho nirālayo nihata mānatthambho uddhaṭṭadāṭho viya bhujagindo evamāha “sādhu bhante Nāgasena Buddhavisayo pañho tayā visajjito, imasmim Buddhasāsane ṭhapetvā Dhammasenāpatim Sāriputtattheram añño tayā sadiso pañhavisajjane natthi, khamatha bhante Nāgasena mama accayaṃ, upāsakaṃ maṃ bhante Nāgasena dhāretha ajjatagge paṇupetaṃ saraṇaṃ gataṃ”ti.

Tadā rājā saha balakāyehi Nāgasenattheram payirupāsivā Milindaṃ nāma vihāraṃ kāretvā therassa niyyātetvā catūhi paccayehi Nāgasenaṃ, koṭisatehi bhikkhūhi saddhim paricari, punapi therassa paññāya pasidivā puttassa rajjam niyyātetvā agāasmā anagāriyaṃ pabbajitvā vipassanaṃ vadḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi, tena vuttaṃ—

“Paññā pasatthā lokasmim, katā saddhammaṭṭhitiyā.

Paññāya vimatiṃ hantvā, santiṃ papponti paṇḍitā.

Yasmim̄ khandhe ʒhitā paññā, sati tattha anūnakā.

Pūjā visesassādhāro, aggo seṭṭho¹ anuttaro.

Tasmā hi paṇḍito poso, sampassam̄ hitamattano².

Paññavantambhipūjeyya, cetiyam̄ viya sādaro”ti³.

Laṅkāyam̄ Doṇinagare, vasatā Doṇināminā.

Mahātherena lekhitvā, suṭṭhapitam̄ yathāsutam̄.

Milindarājapañho ca, Nāgasenavisajjanam̄.

Milindo hi mahāpañño, Nāgaseno supaṇḍito.

Iminā puññakammena, ito gacchāmi Tussitam̄.

Metteyyam̄ ’nāgate passe, suṇeyyam̄ dhammamuttamanti.

Milindapañho niṭṭhito.

1. Sova (I)

2. Atthamattano (I)

3. Pūjyanti (I) ito param̄ tisso gāthāyo Sī-I-potthakesu natthi.

Khuddakanikāye ekādasamabhāgapotthake

Milindapañhapāliyam

Lakkhitabbapadānam anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akiccakaro	67	Anesanāni ekavīsa	352
Agadasamo	193	Appanālakkaṇo	64
Aṅgāni	343	Apilāpanalakkhaṇā	36
Aṅgaṃ	343	Ambarukkho	82
Aggikāmā	104	Ambasāmiko	46
Acittako	82	Abhejjapariso	161
Ajagaro	392	Amatadāyako	167
Aññaṃ kāyaṃ	75	Araṇipotako	54
Aṭṭha parivajjayitabbaṭṭhānāni	98	Alasando	88
Aṭṭha vattapadāni	97	Alaṃ mahārāja	48
Aṭṭhasataṃ	95	Avañjho	104
Aṭṭhikāni	91	Avippaṭṭisārī	90
Aṭṭhime puggalā	99	Assagutto	6
Aṭṭhissaro	116	Asi	89
Antarāyā	157	Asabbaññuno	112
Aticchatha bhante	8	Asuñño	133
Atipaṇḍitā	87	[Ā]	
Antobhaviko	103	Ākāso	370
Adiṭṭhasaccānaṃ	151	Āgucārī	116
Adhomukho	5	Ācariyamuṭṭhi	146
Anālāpo	58	Āturo	141
Anibbattaphalāni	76	Ādāso	55
Anuparamā	44	Āpo	366
Anumajjanalakkhaṇo	64	Ābhidhammiko	16

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā - I]		[E]	
Āyupālo	19	Ekamanā	122
Āhaccapadanti	150	Ekantasukhaṃ	300
Āhananto	20	Ekindriyaṃ	251
Ṇaṭṭā	30	Ekam Buddhaguṇaṃ	86
Itthī sapatikā	158	Ekam Buddhantaraṃ	3
Idaṃ gehaṃ	54	Esa dhammatā	103
Iddhipādā	142		
Ime dāyakā	284	[O]	
Ime satta	120	Oññāto	224
Issarāparādhiko	151	Oṇatavinato	113
Issāpakato	157	Opakkamikā	138
Issāso	405	Ovassati	218
Isinimmito	133	Ohitabhārā	111
[U - Ū]		[Ka]	
Uttamaṃ mantam	11	Kacavarabyūhaṃ	3
Uttarakurum	91	Kaṭacchubbhikkhaṃ	9
Uttānataṃ	35	Kaṭumikāva	83
Utupariṇāmajā	138	Kaṇḍappahāro	78
Udakaghaṭakāni	43	Katame ekādasā	195
Undūro	378	Katame dasaguṇā	249
Unnataṃ	178	Katame vīsati	163
Upacikā	377	Katame satta	291
Uparūparūpapattiko	7	Katame soḷasa	11
Upasampadā sundarā	80	Katamaṃ nāmaṃ	49
Uppalahatthadānānisaṃsa	90	Kapiniddāpareto	289
Upāsakaguṇā	101	Kambalaratanam	16
Ulūko	388	Kammakāro	362
Ūmivego	3	Kammasambhavā	137
Ūhanalakkhaṇo	31	Kammasamuṭṭhānā	137
Ūhā nadī	73	Kalalam	49

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ga]	
Kalasiḡāmo	89	Gaṇanapathaṃ	156
Kassako	41	Gaṇṭhitaro	123
Kākacchamāno	92	Gaddūhanamattampīti	115
Kāmabhogī	330	Gabbhāvakkanti	130
Kāyānugatā	246	Gabbho	128
Kāruṇiko	114	Gaḷagaḷāyantī	125
Kimetaṃ addhānaṃ	49	Gihipārājikaṃ	247
Kīvadūro	88	Gihibhūto	115
Kukkuṭī	51	Gihiliṅgaṃ	257
Kudiṭṭhī	109	Guttilo	140
Kumbhakāro	54	Gorūpo	381
Kumbho	401		
Kumārakassapo	128	[Gha]	
Kusalā dhammā	32	Ghaṭasahassampi	188
Kūṭaṅgamā	38	Gharakapoto	388
Kūpo	361	Ghātaniyo	184
Keci saṅkhārā	53		
Kelāyatha	78	[Ca]	
Kesarī	21	Cakkavattī	375
Kese palibodhā	11	Cakkavāko	368
Koṭisatā	6	Cattāri paṭākāni	95
		Cattārimāni	147
[Kha]		Caturo janā	120
Khaggaggāhako	119	Cando	371
Khaggaparivārito	21	Ciṇṇattā	59
Khaggavisāṇakappā	111	Cittadubbalīkaraṇā	279
Khattiyakumārā	113	Cittakadharakummo	394
Khīraghaṭaṃ	48	Cetayitalakkhaṇā	62
Khuddakopi	86	Cetovasippatto	88
Khuddānukhuddakāni	145	Cero	184
Khettaṃ	403		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Cha]		[Da]	
Chattam	402	Daṭṭhavisam	153
Chayimāni	45	Dasa guṇe	268
Chavakacaṇḍālo	198	Dasa dānāni	270
Cha satthāro	4	Dasabaladharā	112
Chāyā vā rājāti	27	Dānakatham	222
Chinnahatthapādo	90	Dānavo	154
Chedanalakkhaṇā	31	Diguṇam	90
[Ja]		Diṭṭhadhammasukhavedaniyā	120
Jarasiṅgālo	379	Diṭṭhijālam	155
Jalūkā	390	Dukkaram	94
Jāgaranto	289	Dunnibbeṭho	156
Jālim	121	Devakaññāyo	170
Jīvitadāyako	116	Desanākusalo	170
Jotipālamāṇavo	216	Dvattiṃsa kāyā	25
[Jha]		Dvārattā	59
Jhāyamāno	47	Dvāsaṭṭhi-adhikā	407
[Ña]		Dve akammajā	260
Ñāṇabalavipphāram	133	Dve atthavase	273
Ñāṇam uppannam	42	Dve piṇḍapātā	175
[Ta - Tha]		Dve vaṇṇā	219
Tacchako	399	Dve sakuṇā	89
Tattakehi	28	[Dha]	
Tathāgatappavedito	188	Dhammanagaram	316
Tayopete	133	Dhammapuram	328
Tayo sannipātā	130	Dhammarakkhito	17
Tīṇi aṅgāni	357	Dhammasantati	40
Tejo	367	Dhammābhisamayo	298
Tiṃsaguṇavarehi	341	Dhammārāmo	162
Tvam vā rājā	27	Dharaṇitalam	286
Thanassitadārako	393	Dhotamalā	111

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Pa]	
Nakulo	379	Patthanam	3
Nagaraguttiko	63	Pathavī	365
Nagaravaḍḍhakī	33	Padako	10
Natthi nibbānaṃ	312	Pabbato	369
Natthi paññā	81	Pabhinnabuddhimā	20
Natthi Buddho	315	Parāpavādo	95
Natthi vemattatā	276	Parittakammaṃ	152
Naranāriyo	287	Parittabhesajjāni	153
Navime puggalā	99	Parirañjito	79
Na hettha puggalo	24	Parisuddhavadāsamācāro	171
Nāgaseno	8	Palāpo	5
Nānā santā	39	Pavanaṃ	394
Nāmarūpaṃ	46	Paveṇupacchedo	136
Nārado	263	Pañhā catubbidhā	147
Nāvā	359	Pāṭihīraṃ	297
Nippapañcaṃ	255	Pātimokkhuddeso	189
Nibbānassa rūpaṃ	303	Pihitāpāyā	109
Niyāmakko	361	Pihitāpāyo	162
Niratthikā	19	Pupphavatī	129
Nerupabbataṃ	131	Purimā koṭi	51
[Pa]		Purisattanaṃ	171
Pañca janā	108	Peṇāhikā	387
Pañcamūlabhesajjāni	43	[Pha]	
Pañcasālaṃ	155	Phalarukkhā	290
Pañcāyatanāni	66	Phassappamukhā	61
Pañcorambhāgiyāni	110	Phusanalakkaṇo	61
Paṭipatti	134	[Ba]	
Paṭisandahati	31	Bandhumatī	125
Paṭisallānaguṇā	141	Balakaraṇīyā	32
Paticayo	140	Balavicchitakārī	116

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]		[Ma - Ya - Ra]	
Bahutaram	90	Makkaṭako	393
Bahuvidhāni	195	Makariniyopi	69
Bahussuto	20	Maccupāsā	152
Bākulo	211	Maṇiratanam	397
Bālaputhujanā	70	Mandāravapupphāni	17
Bāḷisiko	398	Mamuddesiko	160
Biḷāro	377	Mahābhīmo	122
Biḷāni	76	Mahāseno	6
Buddhaputtā	135	Māgaviko	398
Buddho anuttaro	73	Migo	380
Buddho brahmacārī	80	Milindassa jātabhūmi	88
Buddho sabbaññū	78	Milindassa jātanagaram	89
[Bha]		Milindo	4
Bhagavato pāde	179	Megho	396
Bhaginī	187	Mettāvihārī	196
Bhaṇḍāgāriko	36	Yakkhā	263
Bhattāraho	113	Yamakasalākā	151
Bhariyā	267	Yavalāvakā	32
Bhassappavādako	4	Yuttakārī	49
Bhāsamaggaṃ	177	Yojanasatāni	15
Bhāsā esā	184	Yonisomanasikāramūlakā	396
Bhikkhūnam uṇham	165	Rathenāham	25
Bhummantalikkham	178	Rasapaṭisaṃvedī	81
Bhusamuṭṭhi	158	Rājāno	27
Bhūtimahantabhāvaṃ	243	Rukkho	395
Bhūto	169	Rukkho sallapatīti	174
Bhūmaṭṭhā	180	Reṇū	265
Bhojanadāyako	168	Rohaṇo	13
Bhojanavekallam	113	Rogā aṭṭhanavuti	107
Bhojanam	404		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]		[Sa]	
Laguḷaṃ	154	Sakiccayaṃ	42
Laṅghako	33	Sakilesā	148
Lahuko	91	Sakilesa	31
Lābulatā	357	Sakko	374
Loṇaraso	92	Saṅkhadhamakā	29
Loṇaṃ	66	Saṅgāmāvacaro	43
[Va]		Saññāvimokkhā	159
Vaṅgantaputto	341	Sattappakaraṇāni	12
Vagguli	389	Satapatto	389
Vañjho	104	Satta ratanāni	312
Vaṇūpamo	78	Sattavassohaṃ	27
Vaḍḍhakī	64	Sati uppajjati	84
Vatthaguyhaṃ	168	Satisammosā	258
Varāho	382	Sannipātā	127
Vāyu	368	Sampakkhandanalakkhaṇā	33
Vicchiko	378	Sampattikāmā	106
Vijānanalakkhaṇaṃ	63	Sappo	391
Vijjādharo	154	Sabbasukhumo	93
Vitaṇḍavādī	6	Sabbe samakā	67
Vippaṭṭisārī	90	Sabhāvaguṇaṃ	160
Vimalaṃ sītalaṃ	81	Sabhāvavacanaṃ	209
Vīṇāya pattam	54	Sammattakārī	189
Vīriyūpatthambhitā	35	Samalaṃ uṇhaṃ	81
Vuṭṭhūpajivīno	161	Samādhīpamukhā	37
Veṭṭhataro	123	Sayambhuno	111
Vetaṇḍī	97	Sākaṭiko	68
Vedagū	55	Sāmakumāro	127
Vedayitalakkhaṇā	61	Sāsanaparicchedo	134
Vamsadhamakā	29	Sāsanantaradhānāni	136
		Siṅgadhamaṅkā	29

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa - Ha]	
Sīhiniyopi	69	Samviggahadayo	126
Sīho	385	Samsāro	82
Sukhā vedanā	45	Hatthacchedo	183
Sukhaṃ nibbānanti	71	Hatthī	383
Sudinno nāsakkhi	171	Hitakāmo	117
Sūdo	65	Hitacitto	117
Sūriyassa rogā	265	Hitesī	114
Sūriyo	372	Himavantā	119
So eva so	40	Hetū aṭṭha	11

Khuddakanikāye ekādasamabhāgapotthake

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakaṃ, Syā = Syāmapotthakaṃ, Kam = Kambojapotthakaṃ, I = Iṅgalisapotthakaṃ, Ka = kesuci Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu dissamānapāṭho, Ṭṭha = Aṭṭhakathā.

Milindapañhapāḷiyam

Nānāpāṭhā

Piṭṭhankā

[A]

Akampito = Akampiyo (Sī, I)	369
Agadhito = Agathito (Sī)	386
Aṅgavijjāya = Nagavijjāya (Ka)	352
Acchambhito = Asambhīto (Sī, I)	322
Aṭṭam = Attham (Sī, I)	47
Aṭṭhime bhikkhave = Aṭṭhime Ānanda (Am 3. 132 piṭṭhe.)	118
Aḍḍhakumbhūpamo = Rittakumbhūpamo (Sī)	401
Atta-atthe = Atha atthe (Sī, I)	349
Attajena = Attajena phalena (Sī)	167
Attarakkhā = Pararakkhāya (Sī, I)	121
Antaraṭṭhakā himapātasamayā = Antaraṭṭhake himapāta- samaye (Sī, I, Ka)	380
Ati-aggatāya = Ativisiṭṭhatāya (Syā)	270
Ati-arahā = Ati-arahanto (Syā, Ka)	269
Atijacatāya = Ati-usabhatāya (Ka)	270
Atimaññanā = Atimaññamāno (Ka)	126
Ativirocati = Atirocati (Sī, I)	320
Atulaguṇā = Atuliyaguṇā (Sī, I, Ka)	325
Atthasādhanatāya = Atthasādhanena (Syā, I, Ka)	180
Anapāyinīti = Anupāyinīti (Ka)	76

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[A]

Anuravanā = Anumajjanā (Ka)	64
Anusandahati = Anusaddāyati (Ka)	64
Anusāsanena = Anusāsakena (Sī, I)	256
Anusiṭṭhañca = Anusatthiñca (Sī, I)	106
Appagabbhāti = Appagabbāti (Ka) Saṃ 1. 401 piṭṭhe.	372
Abyāpajjā = Abyāpajjhā (Sī)	395
Abhibhavitvā = Atisayitvā (Sī, I)	320
Abhojaneyyaṃ = Abhojanīyaṃ (Ka) Khu 1. 292 piṭṭhe passitabbari.	222
Arasaṃ vā rasaṃ vā = Yūsaṃ vā rasaṃ vā (Sī, Syā, I)	65
Ariñcanto = Na ricchanto (Sī, Ka)	406
Avikkhittamānaso = Avicalamānaso (Sī) Avimanamānaso (I, Ka)	134
Avañjho bhavati saphalo = Vañjho bhavati aphalo (Sī, I, Ka)	103
Assa = Assu (Sī, Syā)	134
Assarantā = Anussarantā (sabbattha)	85
Ahituṇḍikasamāgato = Ahiguṇṭhikasamāgato (Sī, I)	22
Ahidaṭṭhā = Ahidaṭṭho (Sī) Ahinā daṭṭho (I)	291

[Ā]

Ācariyavaṃsena = Ācariyavaṃsatāya (I, Ka)	150
Ācikkhi = Ācikkhati (Ka)	230
Ādisanti = Uddisanti (Ka-Sī)	284
Āpāta = Āpātha (Sī, I)	287
Āpāyikaṃ kammaṃ = Aparāpariyakammaṃ (Sī, Syā, I)	114
Āmisagaruko = Āmisacakkhuko (Sī, I)	100
Āyameyya = Āmayeyya (Sī)	176
Āsīsakā = Āsīmsakā (Sī, I)	325
Āropeti = Āroceti (Ka)	288
Āvapitum vā = Ādhāpetum vā (Syā) Ādhapitum vā (Ka)	271
Āyūhi = Āyūhati (Ka)	210

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[I]

Issāsā = Issatthā (Sī, Syā, I) 244

[U]

Ukkalessanti = Ukkaḍḍhissanti (Sī) Ussakkissanti (Syā) 145

Ujjotattakaraṃ = Ujjotattakaraṃ (Sī, I)

Ujjotitattakaraṃ (Syā) 307

Uṭṭhahanti = Upaṭṭhahanti (Ka) Udikkhanti (Syā) 323

Udakeneva = Udake yeva (bahūsu) 292

Uddhaste = Uṭṭhite (Syā) Uggate (Sī, I) 97

Undūrassa = Undurassa (Syā, Ka) 378

Upeti = Ṭhapeti (Ka) 394

Ubbattiyantepi = Pavattamānepi (Syā) 108

Ubhatopakkhe = Ubhatopasse (Sī, I, Ka) 191

Uḷuggahayuddhaṃ = Oḷuggahayuddhaṃ (Ka) 178

[Ū]

Ūhasanampi = Hasanampi (Ka) 130

[E]

Ekaggo = Ekako (sabbattha) 370

Ekaghano = Ekagghano (Ka) Khu 1. 25 Dhammapade. 369

Ekaṭṭhā = Ekatthā (Ka) 370

Ekadesaṃ = Ekadese (Ka) 245

Ekapurisasandhāraṇī = Ekapurisasantāraṇī (Sī, I) 231

Evaṃ kho = Evampi (Ka) 341

Evampi ce = Evampi ve (Syā) Evaṃ hi me (Ka) Khu 5 Asītinipāte. 364

Evamussannakusalamūlassa = Evarūpassa ussannakusalamūlassa (Ka) 218

[O]

Otata -pa- hutvā = Uṭṭhita -pa- bhavitvā (Syā) 295

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Katamo = Kassa (Ka)	90
Kathitā = Kathikā (Sī, I)	23
Kappānaṃ = Kappe (Ka)	280
Kayirum̃ = Kareyyum̃ (Sī, I, Ka)	202
Karaṇaṃ = Kāraṇaṃ (Sī, I)	219
Karotīti = Kāretīti (Sī)	155
Kassapassa Tathāgatassa = Bhagavato -pa- Sammāsambuddhassa (Ma 2. 243 piṭṭhe.)	218
Kāmanissitāni gihibyañjanabhaṇḍāni = Kamanīyāni gihibyañjanāni (Sī, I)	11
Kāye = Kāyena (Ka)	382
Kāsirājā = Kāsikarājā (Ka)	199
Kālāyasassa = Kālāhaṃsassa (Ka)	346, 401-2
Kilesappahānā = Kilesappahānāya (Sī)	172
Kimilo = Kimbilo (Sī, I) Ma 2. 125 piṭṭhe passitabbaṃ.	114
Kīlitukāmo = Balim̃ kātukāmo (Sī, I)	125
Kupitamānasā = Kupitamānasā (Ka)	366
Kummaggapaṭipanne = Kumaggapaṭipanne (Syā, Ka)	373
Kūpassa = Kūpakassa (Ka)	344
Keci yādisaṃ kīdisaṃ = Keci yādisaṃ tādisaṃ (Syā)	269
Ketu = Hetu (Sī, I)	4
Kenaci = Tena (Sī, I)	223
Kevalassa addhānassa = Dukkakkhandhassa addhānassa (Sī)	51
Kotthuko = Koṭṭhuko (Ka)	22

[Kha]

Kharāya -pa- kathalikāya = Kharā -pa- kaṭṭhalavālikā (Sī, I)	25
Khudā pipāsā = Khuppipāsā (Ka)	280
Khubbhitacitto = Khubhitacitto (Sī, I)	292

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ga]

Gaṇanapatham vītivattakappe = Gaṇanapathavītivatte kappe (Sī)	156
Gaṅgā ca = Gaṅgāva (Sī, I)	1
Gaṅgam nadim = Gaṅgānadim (Sī)	125
Gajaṅgalaṃ = Kajaṅgalaṃ (Sī, I)	8
Gaṇhate = Gaṇhaṭī (Sī, I)	352
Gadrabho ceva = Ghorassaro ca (Sī, Syā, I)	356
Gadrabhassa = Ghorassarassa (Sī, Syā, I)	343
Gabbhassa avakkanti = Gabbhassāvakkanti (Ma 1. 332 piṭṭhe.)	126
Gahanato gahanataram = Gahanantarato gahanantaram (Ka)	260
Gihī yeva = Gihim yeva (Sī, I)	240
Geha, jano = Geham, jano (Ka)	321

[Gha]

Ghanamahāselapabbato = ...pabbatato (Ka)	285
--	-----

[Ca]

Cakkaratanakāraṇā = Cakkaratanassa kāraṇā (Sī, Syā, I)	278
Candapajjotassa = Udenassa (Sī, I)	281
Cātumahābhūṭike = Cātummahābhūṭike (Sī)	139
Cāpo -pa- pakampaye = Cāpo vā -pa- anulomayaṃ (Sī, I, Ka)	355
Cittakadharakummassa = Cittakathalakummassa (Sī, I, Ka)	345, 394
Cittavikkhepanāya = Cittanikkhepanāya (Sī, I)	337
Cūlarāhulovāde = Mahārāhulovāde (Sī, I)	331
Corābhinitā = Corabhītā (Sī)	30

[Cha]

Chandasā Buddhavacanena = Chandasāmuddavacanena (Sī, I)	4
Chinnapattapādapā = Sīnappattapādapā (Sī)	122

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Ja]

Janemimaṃ = Jānemimaṃ (Syā)	101
Jāgaranto = Jagganto (Sī, I)	288
Jātimantaṃ = Jātarūpampi (Sī)	162
Jinasāsanadhara = Jinasāsanadhana (Sī, I)	250

[Jha]

Jhāpeti = Jāpeti (Sī, I)	221
Jhāpentipīti = Jāpentipīti (Sī, I)	172
Jhāyatīti = Socatīti (sabbattha)	68

[Tha]

Ṭhapīyamānā = Ṭhapīyamāne (Sī, I)	109
Ṭhānāṭṭhānakusalā = Nidānapaṭhanakusalā (Sī, I)	
Nidānavatthukusalā (Syā)	326

[Da]

Ḍaheyya = Upaḍaheyya (Ka)	47
---------------------------	----

[Ta]

Tacchanto = Rakkhanto (Sī, I)	167
Tathāgataṭṭhā = Tathāgatapatiṭṭhā eva (Sī)	161
Tandi = Nandī (I, Ka)	280
Tappamukhā = Tampamukhā (Syā, Ka)	38
Tapeyya = Ṭhapeyya (Sī)	272
Tamekarattaṃ = Tamekarattiṃ (Sī, I)	391
Tassa kusalassa balavegaṃ = Taṃ kusalabalavegavipphāraṃ (Sī)	156
Taḷāka = Mātikāṭaḷāka (Ka)	286
Tiṇṇattā = Ciṇṇattā (Sī, Syā, I)	111
Tirokuṭṭasamāgame = Tirokuḍḍasamāgame (Sī, I)	332
Tūlapuñjo = Tūlapicu (Sī, Syā)	172
Tena saha ālāpo = Na tena saha sallāpo (Sī, I)	101
Taṃ = So taṃ (Sī, I, Ka)	213

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Tha]

Thanasitadarakassa = Thanapīṭadārakassa (Syā)	345
Thālakaparibhogena = Padīpaparibhogena (Syā)	273

[Da]

Daṇḍakāraññaṃ = Daṇḍakīraññaṃ (Ma 2. 41 piṭṭhe.)	132
Dabbo = Dappo (Sī)	401
Damme = Dhamme (Sī, I)	325
Dasasahassiyā = Dasasahassimhi (Sī, I, Ka)	104-5, 135, 167-8, 221, 268, 270
Dahataḷāka = Mātikātaḷāka (Ka)	286
Dvayanto = Dvayato (Sī)	146
Dānanissandabalava = Dānanissandabala (Sī, I)	121
Dāsikaputtā bhaṭṭiputtā = Dāsaputtā bhattiputtā (Sī, I)	315
Dvinnampetaṃ amhākaṃ = Dīpitaṃ, amhākampetaṃ (Ka)	281
Dovārika -pa- bhaṭabala = Dovārika -pa- bhaṭabalattha (Sī, I)	227
Dosāgato = Desāgato (Sī, I)	254

[Dha]

Dhanubbedā = Catubbedā (Sī, I)	4
Dhammakarakena = Dhammakaraṇena (Ka)	70
Dhammantarī = Dhanvantarī (?)	263
Dhamanichinnaparigatto = Dhamanimajjaparikatto (Sī, I)	
Dhammanimiñjaparigatto (Syā)	187
Dhammayantamabhipīlayati = Dhammayantamatipīlayati (Ka)	167
Dhammasīsakassa = Dhammāsīsakassa (Ka)	121
Dhammāsīsaraṃ = Dhammasīsaraṃ (Sī, I)	378
Dhamento = Uppaḷāsento (Sī, I)	20
Dhīro -pa- marahati = Ariyā -pa- yācanaṃ (Sī, I)	224
Dhutaṅgagaguṇanissitā = Dhutaṅgagaguṇadharanissitā (Ka)	330
Dhutaṅgaṃ = Dhutaṅgaṃ (Ka) evamuparipi.	338

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

Na upalimpanti = Na upalippanti (Sī, I)	320
Na plavati = Na pilavati (Sī, I)	360
Na bhuñjitabbaṃ = Paribhuñjitabbaṃ (Sī, I)	352
Na mito = Mito (Sī, I, Ka)	354
Naracira = Navavira (Sī, I)	2
Na labhi = Na labhati (Ka)	282
Na vaḍḍhitvā -pa- na pāpuṇitvā = Vaḍḍhitvā -pa- apāpuṇitvā (Sī, Ka)	245
Na saṅṭhanti = Na saṅṭhahanti (Sī)	320
Na saṃvarati = Na saṃcarati (Sī)	154
Nāṭaputto = Nāthaputto (Sī, I)	4
Nāvālagganakassa = Nāvālaganakassa (Sī, I)	343
Nigumbepi = Nikumbepi (Sī, Syā, I)	313
Nibbattitanti = Nibbattanti (Sī, I)	213
Nibbāhanatthāya = Nibbānatthāya (Ka)	285
Nibbāhanam = Nibbāyanam (Ka)	123
Nibbāhitabboti = Nibbāyitabboti (Ka)	137
Nimantakaṃ = Nivātakaṃ (Kuṇārajātaka)	202
Nirīhanijjīvataṃ = Nisattanijjīvataṃ (Ka)	399
Nihatapaccatthikaṃ = Nipaccatthikaṃ (Ka)	1

[Pa]

Pakitteti = Parikitteti (Ka)	234
Paccamāno = Dhamamāno (Sī, I)	69
Paccavekkhāmi = Paccavekkhitvā (sabbattha)	370
Pajahi = Pajahati (Ka)	225
Pañṇāvāssa = Jivhāvassa (Sī, I)	349
Paṭicarātīti = Paṭicarāhīti (Ka)	101
Paṭinivatteyyāti = Parinivatteyyāti (Sī, I, Ka)	278
Paṭilabhīti = Paṭilabhatīti (Ka)	282
Paṭisandhāraṃ = Paṭisanthāraṃ (Sī, I)	9

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Paṭisammodaniyeneva = Paṭisammodi, teneva (Sī)	24
Paṇḍitavādam = Paṇḍitavādā (Sī, I)	27
Patanti = Jinasāsanā patanti (Sī, I)	167
Patthayati = Pattīyati (Sī, I)	234
Pathavī = Paṭhavī (Sī, Syā, I)	5
Patiṭṭhāvasena = Patiṭṭhānavasena (Ka)	337
Patitvā ruhiram = Nipatitvā rudhiram (Syā)	138
Padhānavemattatā = Addhānavemattatā (Sī, Syā, I)	276
Pabbato = Pabbatato (Ka)	285
Pamoditā = Pamodito (Ka)	366
Parāpavādo = Parappavādo (Ka)	95
Parikupitesu = Parikhubbhitesu (Syā)	122
Parikuppiṃsu = Parikampiṃsu (Ka)	122
Parigaṇetum = Pariminitum (Ka)	303
Pariggaṇheyyum = Parikaḍḍheyyum (Sī, I)	146
Parittabalena = Mantabalena (?)	154
Parittam = Paripakkam (Ka)	51
Parinibbāyati = Parinibbāyi (Sī)	175
Paripāte = Paripuṇṇe (sabbattha)	282
Parisodhito = Parisodhite (Sī, Ka)	402
Plava = Pavatta (Sī, I)	4
Pavatte = Pavattassa (Ka)	195
Pavāyati = Pavāti (Sī, I) Khu 1. 21 piṭṭhe passitabban.	317
Pavāḷakalāpābharaṇappaṭimaṇḍito = Pavāḷābharaṇa- paṭipaṇḍito (Sī, I)	321
Pahaṃsayati tusayati = Pahaṃsīyati kuhīyati (Sī, I)	311
Pānattham -pa- vā = Pānesu -pa- vā (Sī, I)	388
Pāpakāni -pa- pabbājeti = Pāpakānam -pa- pabbajito (Sī, I)	10
Pāpiyā bhinnasīlāya = Pāpikāya bhinnasīmāya (Sī)	126
Pāpuṇāmi = Na pāpuṇāmi (Syā)	3

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Piñjitaṃ = Picchitaṃ (Sī, I)	234
Pidahitvā = Pidahitvāva (Ka)	57
Pisitvā = Pimsitvā (Sī, I)	43
Puttadānaṃ = Puttadāraṃ (Ka)	273
Pure -pa- dhāressatīti = Mā te -pa- pāpeyyāti (Sī)	156
Pūjyantā = Pūjitā (Syā)	103

[Pha]

Phalikā = Phallikā (Sī, I)	315
Phalito = Phalino (?)	272
Phasseti = Phusseti (Syā) Passati (Ka)	321

[Ba]

Balībaddā = Balibaddā (Sī, I)	66
Buddhagaṇe = Buddhadhamme (Sī, I)	276
Bubbuḷā = Pubbuḷā (Ka)	122
Bubhukkhito = Sukkhito (Sī, I, Ka)	292
Bodhaneyye = Abodhanīye (Syā)	167

[Bha]

Bhaginī vā bhātaro vā sakhī vā sahāyakā vā = Bhaginibhātaro vā sakhisahāyakā vā (Sī, I, Ka)	188
Bhaṭabala = Balattha (Sī, I)	227
Bhaṭabalā = Balatthā (Sī, I)	339
Bhassappavādo = Bhassappavedī (Sī, I)	97
Bhāvayate = Bhāvayatī (Syā) Khu 1. 64 Dhammapadesu.	375
Bhiṅgārena = Bhiṅkārena (Sī, I)	229
Bhijjante = Palujjante (Sī, I)	8
Bhinno -pa- kumbho = Gumbo -pa- viddhamsito (Syā)	123
Bhuttāvissa = Bhuñjitvā (Sī)	174-175

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Bha]

Bhuttova mareyyāti = Bhutto vameyyāti (Ka)	232
Bhūnahu = Bhūtahacco (I) Bhūnahacco (Ka)	301
Bhūmaṭṭhe = Bhummaṭṭhe (Sī, I)	370
Bhūmikammaṃ = Bhūmikammaṃ (Sī, I)	178
Bhojanassa = Bhojanīyaṃ (Syā)	101

[Ma]

Mañjiṭṭhampi = Mañjetṭhampi (Sī, I)	62
Mañjiṭṭhāni = Mañjetṭhāni (Sī, I)	62
Maṭṭhaṃ = Nāma (Sī, I, Ka) Saṃ 1. 56 piṭṭhe passitabbaṃ.	68
Maṇikuṇḍala = Maṇikanaka (Sī, I)	237
Matavāta = Mahāvāta (Ka)	402
Mantayoga = Samantayoga... (Sī, I)	4
Mantisahāyo = Mantasahāyo (Sī)	101
Matthake = Muddhanā (Sī)	382
Manthayitvā = Madditvā (Ka)	104
Manusse disvā tappati = Manussaṃ disvā kampaṭi (Ka)	391
Mayekarattaṃ = Yamekarattim (Sī, I)	391
Maraṇasseva so = Maraṇasseso (Sī, I)	150-151
Mahārāja = Pahārādha (Sī, I)	363
Mahimsā = Mahisā (Sī, I)	259
Māgaṇḍiyopi = Māgandiyopi (Sī, I)	301
Mālukyaputtana = Māluṅkyaputtana (Sī, Syā, I) Saṃ 2. 294 piṭṭhe, Aṃ 1. 571 piṭṭhe ca passitabbaṃ.	146
Māsalūnā = Māsapūrā (Ka)	282
Muggasupyatāya = Muggasuppatāya (Sī, I)	352
Muccitvā = Muñcitvā (Ka)	338
Muyhase = Muyhasi (Sī)	370
Mettamso = Ahimsā (Sī, I)	387
Moliyasīvake = Moliyasivake (Syā, Ka) Saṃ 2. 428 piṭṭhe.	139

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yaṭṭhisammajjaniyo = Yaṭṭhisammuñjaniyo (Sī, I)	3
Yathākāmaṃ = Yena kāmaṃ (Ka)	154
Yathāpi = Yathā (Sī)	358
Yamakasalākā = Dahanasalākāṃ (Ka)	151
Yāvatā loke = Loke sikkhā (Sī, I)	190
Ye keci yādisaṃ kīdisaṃ dānaṃ denti = Keci yādisaṃ tādisaṃ dānaṃ denti (Syā)	269
Yoniso manasikārena = Yoniso manasikāre (Sī, Syā, Ka)	401

[Ra]

Rajjase = Rajjasi (Sī) Rañjasi (I)	370
Ramate = Ramatī (Sī, I)	380
Rājato = Rājāno (Sī, I)	146
Rājagahīyānaṃ = Rājagahikānaṃ (Ka) Saṃ 1. 67 piṭṭhe passitabbaṃ.	236
Rājābhiniṭā = Rājābhītītā (Sī)	30
Rūparakkhāti = Rūpadakkhāti (Sī, Syā, I)	326

[La]

Laguḷahatāni = Sakuṇapahatā (Syā)	
Lakuḷahatāni (Sī, I, Ka)	290
Lahupākaṃ = Bahupākaṃ (Sī)	175
Luddhatarā = Laddhatarā (Ka)	146
Loke = Loke sikkhā (Sī, I)	190

[Va]

Vañcayitabbaṃ = Vajjayitabbaṃ (Ka)	381
Vañceti = Vajjeti (Ka)	381
Vamati = Vahati (Syā, Ka)	401
Varapavaragopura = Pavarapacuragopura (Sī)	1

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vassasatāni = Vassasahassāni (Sī) Passa Am 3. 105 piṭṭhe.	133
Vākacīradharā = Vākacīrā (Ka)	131
Vāmagāmino = Pāpagāhino (Syā)	285
Vikkhepanāya = Nikkhepanāya (Sī, I)	337
Vigaṇetvā = Minitvā (Ka)	303
Vijjāvanta = Vijjādhara (Ka)	2
Vijitakammasūrā vā = Nijjhitakammasūrā vā (Sī, I)	190
Vitaṇḍavādī = Vādī (Sī, I)	4
Vidhamitvā = Vidhamati (Sī, I, Ka)	368
Vinivijjhissāmīti = Vijjhissāmīti (Sī)	322
Vibhūtaṃ = Vibhūsaṃ (Sī, I)	219
Vimuttaratanāṃ = Vimuttiratananti (Sī, I)	321
Vilapiṃsu = Lālapīṃsu (Sī, I)	267
Visajjanā = Vissajjanā (Sī, I)	1
Vissāsoṇi = Visesoṇi (Sī, I)	27
Visibbetvā = Visīvetvā (Sī, I)	47
Visuddhā = Visadā (Sī, I)	266
Visositaṃ = Visotaṃ (Sī, I)	284
Vītivattantīti = Vītipatantīti (Sī, I)	375
Vokiṇṇakaṃ jaggaṭi = Vokiṇṇataṃ gacchati (Nisya)	289

[Sa]

Sakamane = Sakamano (Ka)	387
Sakalikāya = Sakkhalikāya (Syā, Ka)	136
Sakuṇarutaravitaṃ = Sakuṇarutaṃ (Sī)	178
Saṅgāmo = Saṅkamo (Sī, I)	98
Sañchavī = Sacchavī (Sī, I)	281
Sajjanapasatthaṃ = Sabbajanapasatthaṃ (Syā)	307
Satasamupasobhitaṃ = Satatamupasobhitaṃ (Ka)	2
Santattakāṭhite = Santattakāṭhine (Sī, I)	382

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Sa]

Satim̄ = Dhītim̄ (Sī, I)	22
Santuṭṭho = Santuṭṭhe (Sī, I)	380
Sattham̄ vā kamati = Sattham̄ kamati (Syā) Am̄ 3. 542 piṭṭhe.	195
Sanighaṇḍukeṭubhesu = Sanighaṇṭukeṭubhesu (Ka)	10
Sannova = Sattova (Sī, I)	361
Sappabhāsavimalādāsam̄ = Sappabham̄ suvimalādāsam̄ (Sī)	135
Sampaduṭṭho = Samsaṭṭho (Sī)	154
Sampassamāno = Sammasamāno (Sī, I)	213
Sabbaṭṭhakasākhe = Sabbatthakasākhe (Syā) Sabbatṭhasākhe (Ka)	355
Sabbītito = Sabbītiyā (Sī)	167
Sabbam̄ tam̄ = Santam̄ (Ka)	264
Sabbāva = Sabbāpi (Sī, I)	202
Samanuppattāti = Yasamanupattāti (Sī, I)	281
Samanussarantā = Samanupassantā (Sī, I)	141
Sabhājana = Samabhājana (Ka) Sammābhājana (Ka)	2
Sammato = Sameto (Sī, I)	381
Samupādikā = Samudakā (Ka)	231
Samentam̄ = Sametam̄ (Sī)	150
Samodhānopagatanti = Samodhānetabbam̄ (Ka)	342
Sarasasabhāvatejo = Sarasabhāvatejo (Sī, I)	151
Sarīrayāpanattham̄ = Sarīrayāpanamattam̄ (Sī, I)	385
Sallakkheyyum̄ = Sallikkheyyum̄ (Sī, I)	135
Sādaroti = Pūjīyanti (I)	408
Sāmayikā = Sāmāyikā (Ka)	291
Sāratthe = Sadatthe (Sī, I)	393
Sikkhāsamādānam̄ = Sikkhāpadhānam̄ (Sī, Syā) Sukkāvadānam̄ (Ka)	163
Sīlasam̄varagandhamanulittā = Sīlavarasugandhamanulittā (Sī, I)	327
Sīlavarasurabhigandho = Sīlasurabhigandho (Sī, I)	368
Sukudhitampi = Sukaṭhitampi (Sī, I) Sukhuṭhitampi (Syā)	250
Sukkhayavapulake = Sukkhayavamūlake (Ka)	226

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Supīto = Suthito (Ka)	401
Sūnuddhumātasusiruttamaṅgo = Sūnuddhumātasūcimukhapamāṇa- susiruttamaṅgo (Sī, I)	338
Sūriyassa = Suriyassa (Sī, Syā, I)	372
Sūriyo = Suriyo (Sī, I)	3
Seṭṭho = Seṭṭhabhūmisayo (Sī, Syā) Seṭṭho yamo (I)	163
Seṭṭho = Sova (I)	408
Senaṅgadassanaṃ katvā = Senāgaṇanaṃ kāretvā (Sī, I)	4
Snehayati = Sobhayati (Sī)	141
Seyha = Sayha (Sī, I)	215
So = Tassa (I, Ka)	90
So kulavasena andho hutvā = So kulajātivasena andho bhavitvā (Syā)	217
Soreyyakā = Soratṭhakā (Sī, I)	316

[Ha]

Hassavasena = Aññāṇavasena (Ka-Sī)	215
Hitamattano = Atthamattano (I)	408
Hetaṃ = Hitam (Sī) Hi idaṃ (I)	311

Khuddakanikāye ekādasamabhāgapotthake

Milindapañhapāḷiyam

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Āṅgīrasa (tikicchaka)	263	Āyupālatthera	18, 19
Aciravatī (nadī)	73, 94, 363-4	Āḷakamandā (devapura)	2
Ajītakesakambala	4	Āḷāra (Kālamagotta)	228, 230
Aṭṭhissara (paccekabuddha)	116	[I - U - E]	
Atula (tikicchaka)	264	Indanīla (maṇi)	122
Athabbaṇa (veda)	177	Indasāla (guhā)	331
Adhamma (yakkha)	200	Iru (veda)	177
Anuruddha (kumāra)	113	Isipātana migadāya (uyyāna)	18, 331
Anuruddhatthera	358, 390, 393	Isisiṅga (tāpasa)	128
Anotatta (daha)	277	Uttarakuru	2, 91
Aparanta (janapada)	282	Udaka (Rāmaputta)	230
Amarā (devī)	202-3	Udāyitthera	127
Ambarukkha	290	Upasena (Vaṅgantaputta)	341, 353 377-8-9, 380
Alasanda (dīpa)	88, 313, 340	Upāli (kappaka)	114
Avīci (niraya)	5, 338	Upālitthera	403
Asoka (rājā)	125	Uposatha (nāgarājā)	274
Asokārāma	15, 16, 17	Ummāpuppha (maṇi)	122
Assaguttatthera	6, 7, 8, 13, 14, 15	Ekasāṭaka (brāhmaṇa)	120, 282
[Ā]		[Ka]	
Ānanda (kumāra)	113	Kaṇḍaraggi (tikicchaka)	263
Ānanda (setṭhi)	332	Kaṇhājina (kumārī)	121, 267, 275
Ānandatthera	84, 106, 133-4, 142-3-5-6-7, 174-5, 204-5		

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kapila (tikicchaka)	263
Kapila (brāhmaṇa)	199
Kapilavatthu (nagara)	331
Kalasi (gāma)	89
Kalābu (rājā)	199
Kasibhāradvāja (brāhmaṇa)	225
Kasmīra (raṭṭha)	88-9, 313
Kassapa (Buddha)	3, 120, 216-7-8
Kārambhiya (acelaka)	199
Kāliṅga (rājā)	132, 249
Kāsi (raṭṭha)	313
Kimila (kumāra)	114
Kumārakassapatthera	127-8, 194
Kumudabhaṇḍikā (dhaññajāti)	282-3
Kusa (rājā)	133
Ketumatī (vimāna)	6, 7
Kolapaṭṭana	340
Kosala (raṭṭha)	313
Kosala (rājā)	281-2

[Kha - Ga]

Khajjopanaka (maṇi)	122
Khaṇḍahāla (brāhmaṇa)	200
Khantivādī (tāpasa)	199
Khujjuttarā (upāsikā)	84
Gaṅgā (nadī)	3, 73, 94, 119, 125, 195, 277, 363-4
Gajaṅgala (brāhmaṇagāma)	8, 10
Gandhāra (raṭṭha)	313
Guttila (gandhabba)	120

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga - Gha]

Gotama (Buddha)	264, 275-6, 342
Gopālamātā (devī)	120, 281
Ghaṭikāra (kumbhakāra)	217-8

[Ca]

Cakkavatti (rājā)	156, 259, 273-4, 374-5-6
Canda (kumāra)	200
Candakanta (maṇi)	122
Candagutta (rājā)	282
Candapajjota (rājā)	281
Candabhāgā (nadī)	119
Candavatī (rājakaññā)	215-6
Ciñcamāṇavikā	108
Cīna (raṭṭha)	340
Cunda (upāsaka)	174-5
Cūlapanthakatthera	170, 350
Cūlasubhaddā (upāsikā)	332, 365, 370

[Cha - Ja]

Chaddanta (nāgarājā)	198, 216
Jambukājīvaka	332
Jambudīpa	4, 5, 88
Jamburukkha	290
Jāli (kumāra)	121, 267, 275
Jīvaka (vejja)	136
Jotipāla (maṇava)	216-7
Jotirasa (maṇi)	122

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
-------------	-----------

[Ta]

Takkola (raṭṭha)	340
Tacchaka (mahāsūkara)	199
Tāvatiṃsabhavana	6
Tidasa (pura)	281
Timiṅgala (mahāmaccha)	253
Timirapiṅgala (mahāmaccha)	253
Timī (mahāmaccha)	253
Tissatthera (lekhācariya)	74

[Da - Dha]

Daṇḍaka (rājā)	132
Dānava (yakkha)	154
Dukūla (tāpasa)	127, 129, 130
Devadatta (kumāra)	113
Devadatta	114-5-6-7-8, 138, 161
Doṇi (nagara)	408
Doṇitthera	408
Dhaja (brāhmaṇa)	229
Dhanapālaka (hatthī)	204-5, 331
Dhaniyagopālaka	351
Dhamma (yakkha)	200
Dhammantarī (tikicchaka)	263
Dhammapāla (kumāra)	201
Dhammarakkhitatthera	15, 17

[Na]

Nanda (kumāra)	170
Nanda (māṇavaka)	108, 282

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
-------------	-----------

[Na]

Nandaka (yakkha)	108
Nandiya (vānarinda)	199
Nāgasena (dāraka)	8, 9, 10, 11, 12
Nāgasena (sāmaṇera)	12, 13
Nāgasenatthera	13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26 ādi piṭṭhesu.
Nārada (tikicchaka)	263
Nigaṇṭhanāṭaputta	4
Nigrodha (migarājā)	200
Nigrodha (rājā)	200
Nigrodhārāma	331
Nimi (rājā)	120
Neru (pabbata)	131

[Pa]

Pakudha Kaccāyana	4
Pañcasāla (brāhmaṇagāma)	155- 6-7-8
Paṇḍaraka (nāgarājā)	199
Pāṭaliputta (nagara)	15, 16, 125
Pātālamukha	277
Pāyāsirājañña (rājā)	194
Pārikā (tāpasī)	127, 129, 130, 132
Pāsāṇaka (cetiya)	331
Piṇḍolabhāradvājatthera	382, 389
Pīliyakkha (rājā)	195-6

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa - Pha]	
Puṇṇa (bhataka)	120
Puṇṇaka (dāsa)	281
Puṇṇaka (seṭṭhi)	281
Puṇṇā (dāsī)	120
Pubbakaccāyana (tikicchaka)	264
Pūraṇakassapa	4, 5
Phussarāga (maṇi)	123
[Ba - Bha]	
Bandhumatī (gaṇikā)	125
Bākulatthera	211-2
Bārāṇasi (rājā)	154
Bārāṇasī (nagara)	18, 198
Bodhimaṇḍa	249
Brahmadatta (rājā)	198, 200
Bhagu (kumāra)	113
Bhaddasāla (senāpati)	282
Bhaddiya (kumāra)	113
Bhāradvāja (brāhmaṇa)	173
[Ma]	
Makkhaligosāla	4, 5
Majjhā (rājā)	132
Maṭṭhakuṇḍali (devaputta)	332
Maṇḍabya (māṇavaka)	127-8
Maṇḍuka (devaputta)	332
Maddī (devī)	121, 273
Manohara (maṇi)	122
Mandhātu (rājā)	120
Mantī (brāhmaṇa)	229

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mallikā (devī)	120, 281
Masāragalla (maṇi)	123
Mahākaccāyanatthera	281, 349
Mahākassapatthera	379, 386
Mahānīla (maṇi)	122
Mahāpajāpatigotamī	234
Mahāpatāpa (rājā)	201
Mahāpathavī (makkaṭa)	198
Mahāpanāda (rājā)	133
Mahāpaduma (kumāra)	200
Mahāmoggallānatthera	187-8
Mahāsena (devaputta)	6-7-8
Mahī (nadī)	73, 94, 363
Mahosadha (paṇḍita)	202-3
Māgaṇḍiya (paribbājaka)	301
Māṇavagāmika (devaputta)	236
Mātaṅga (isi)	127
Mātaṅga (rājā)	132
Mālukyaputta	146-7
Milinda (rājā)	1, 4, 5, 6, 7, 13, 17, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 26 ādi- piṭṭhesu
Metteyya (Buddha)	160, 408
Moggallānatthera	185, 225
Moggaliputtatissatthera	3
Mogharājā	170
Mogharājatthera	398
[Ya]	
Yaju (veda)	177
Yañña (brāhmaṇa)	229

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
-------------	-----------

[Ya - Ra - La]

Yamunā (nadī)	73, 94, 119, 363-4
Yugandhara (pabbata)	6
Rakkhitatala	12
Rājagaha (nagara)	136, 204, 331
Rāma (brāhmaṇa)	229
Rāhulātthera	354, 359, 368, 371, 399
Ruru (migarājā)	199
Rohaṇātthera	8, 10, 11, 12, 13, 14
Lakkhaṇa (brāhmaṇa)	229
Laṅkāḍīpa	408
Lomasakassapa (isi)	214, 216
Lohitaṅga (maṇi)	123

[Va]

Vaṅga (raṭṭha)	340
Vaṅgīsatthera	373
Vajira (maṇi)	122
Vāsetṭha	163
Vijambhavatthu	12
Vidhura (paṇḍita)	200
Vītaṃsā (nadī)	119
Vīrasena	24
Vejayanta (pāsāda)	6
Vetravatī (nadī)	119
Verañjā (nagara)	226
Vessantara (rājā)	118-9, 120-1-2-3, 267, 269, 270 ādi piṭṭhesu
Veḷuriya (maṇi)	122

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
-------------	-----------

[Sa]

Saṃkicca (kumāra)	127-8
Sakka (raṭṭha)	331
Saṅkassa (nagara)	331
Sañjayabelatṭhaputta	4
Sabbamitta (brāhmaṇa)	229
Sarabhū (nadī)	73, 94, 119, 363-4
Sarassatī (nadī)	119
Sahampati (brahmā)	206-7, 387
Sāketa (brāhmaṇa)	332
Sākha (migarājā)	200
Sākha (senāpati)	200
Sāgala (nagara)	1, 4, 6, 13, 18, 29
Sādhīna (rājā)	120
Sāma (kumāra)	127, 132-3, 195-6
Sāma	199
Sāma (tikicchaka)	264
Sāma (veda)	177
Sāriputtatthera	108, 171, 185, 201-2, 225, 236, 281, 342, 348, 350 ādi piṭṭhesu
Sāriputtamoggallāna	185, 205
Sāvatti (nagara)	331, 341
Sineru (pabbata)	108, 218, 233, 278, 299
Sindhu (nadī)	119
Sirimā (nagarasobhinī)	332
Sirīsapuppha (maṇi)	122
Sivi (rājā)	123-4, 126

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sīvaka	139	Suratṭha (raṭṭha)	340
Sīhasena	24	Sulasā (nagarasobhinī)	332
Sudatta (brāhmaṇa)	229	Suvaṇṇabhūmi (nagara)	340
Sudinna (kalandaputta)	171	Sūraparicara (rāja)	199
Suddhodana (rājā)	229	Sūrasena	24
Suppabuddha (sakka)	108	Sūriyakanta (maṇi)	122
Suppiyā (upāsikā)	120, 281	Sela (brāhmaṇa)	168, 182-3
Subhadda (paribbājaka)	133-4-5	Soṇuttara (nesāda)	198
Subhūtittthera	369, 374	Soṇuttara (brāhmaṇa)	8, 9
Subhoja (brāhmaṇa)	229	Sovīra (raṭṭha)	340
Sumana (mālākāra)	120, 281, 332	[Ha]	
Suyāma (brāhmaṇa)	229	Himavanta (pabbata)	6, 7, 8, 119 195, 274

Khuddakanikāye ekādasamabhāgapotthake

Milindapañhapāliyam

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhankā	Paṭhamapādā	Piṭṭhankā
[A]		[Ā]	
Aggi yathā tiṇakaṭṭham dahanto	364	Ārammaṇe labhitvāna Āsajja rājā citrakathim	398 1
Acetanaṃ brāhmaṇa assuṇantaṃ		[I - U]	
Anumānena jānanti ūmim	328	Iti phandanarukkhopi	173
Anumānena jānanti disvā	328	Iddhipādesu kusalā	325
Anumānena jānanti bhīte	328	Iminā puññakammena	408
Anumānena ñātabbaṃ ūmim	328	Imehi aṭṭhīhi tamaggapuggalaṃ	116
Anumānena ñātabbaṃ disvāna	328	Uttiṭṭhe nappamajjeyya	209
Appamatto ayaṃ gandho	317	Upacikā bilāro ca	384
Appamādaratā hotha	361	Ubhopi te viloketvā	330
Appamādarato bhikkhu	394	Usabhoriva chetva bandhanāni	351
Appicchā nipakā dhīrā	325	[E - O]	
Appena bahukenāpi	324	Ekañce bāhaṃ vāsiyā	366
Abhiññāpāramippattā	325	Eko manopasādo	236
Abhidhammavinayogāḷhā	1	Etāni aṭṭha ṭhānāni	100
Amusmim paṭigho natthi	366	Evaṃ dhammā apakkamma	68
Ayaṃ patiṭṭhā dharaṇīva pāṇinaṃ	33	Evamevāhaṃ mahāvīra	359
Allaṃ sukkhaṃ vā bhuñjanto	392	Evarūpāni sīlāni	320
Allacammappaṭicchanno	78	Okkhittacakkhū mitabhāṇī	325
Asaṃsaṭṭham gahaṭṭhepi	369	[Ka]	
[Ā]		Kathitā mayā bahū diṭṭhā	23
Āyu arogatā vaṇṇaṃ	324	Kantāre puttamaṃsaṃva	349
Āraññikā dhutadharā	324	Kammamūlaṃ gahetvāna	317
Ārambhatha nikkhamatha	238		

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kammamūlaṃ jaṇā datvā	318
Kāyaṃ imaṃ sammāsatha	362
Kāyena saṃvaro sādhu	168, 384
Kāye sabhāvaṃ disvāna	382
Kāraṇḍavaṃ niddhamatha	400
Kuṭṭamūlaṅca nissāya	380
Kumbho ca kāḷāyaso ca	406
Kummova aṅgāni sake kapāle	354
Kesarī cakkavāko ca	392

[Kha - Ga]

Khettūpamena bhavitabbaṃ	403
Gadrabho ceva kukkuṭo	356
Gambhīrapañño medhāvī	20
Gāthābhigītaṃ me abho- janeyyaṃ	222

[Ca]

Cakkhumāssa yathā andho	349
Caṅkamantopi tiṭṭhanto	356
Catubbhi dhammehi samaṅgibhūtaṃ	180
Cattāro pañca ālope	392
Candanaṃ tagaraṃ vāpi	317
Caraṇena ca sampannaṃ	23
Cāpovūnudharo dhīro	355
Cundassa bhattaṃ bhuñjivā	174-5

[Ja]

Jāliṃ Kaṇḍhājinaṃ dhītaṃ	121
Jighacchāya pipāsāya	291

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Jha - Ña]

Jhāyī jhānaratā dhīrā	325
Ñāṇakhaggaṃ gahetvāna	379
Ñātīhi mittehi ca bandhavehi	390

[Ta]

Tattha ñāṇaṃ paṇidhāya	1
Tathā disvā dhammagiriṃ	328
Tathā Buddhaṃ sokaṇudam	328
Tathā bhikkhu dhammadharo	374
Tatheva titthiye disvā	328
Tatheva Buddhanāgassa	328
Tatheva Buddhaputtana	350, 357
Tatheva Buddhaputtopi	402, 406
Tatheva yogino cittaṃ	358
Tatheva Lokanāthassa	328
Tathevāyaṃ sīlagandho	329
Tathevimaṃ janaṃ disvā	329
Tadahu pabbajito santo	382
Tasmā sakaṃ paresampi	379
Tasmā hi paṇḍito poso	408
Ticīvaradharā santā	325
Tibbaṃ chandaṅca pemaṅca	382
Te ca tepiṭakā bhikkhū	20
Tevijjā chaḷabhiññā ca	325
Tesamatthaṃ aviññāya	97
Tehi bhikkhūhi parivuto	20

[Da]

Dassanamhi parisodhito naro	402
--------------------------------	-----

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Dha]

Dhammāmatagataṃ disvā	329
Dhammāsisaṃ karitvāna	378
Dhammosadhaṃ pivitvāna	319

[Na]

Na antalikkhe na samuddamajjhe	152
Na ito dūre bhavitabbaṃ	378
Na pubbagandho paṭivātameti	317
Na me ācariyo atthi	228
Na me dessā ubho puttā	273
Navaṅgaṃ anumajjanto	97
Navaṅgaṃ Buddhavacanaṃ	354
Navete puggalā loke	100
Na ve yācanti sappaññā	224
Nābhinandāmi maraṇaṃ	45
Niddhamitvāna pāpicche	400
Nibbutaṃ pathaviṃ disvā	329
Niraye bhayasantāsaṃ	389
Nissaṃsayāṃ parājayo	23
Nesajjikā santhatikā	324

[Pa]

Paññā pasatthā lokasmiṃ	407
Paññāratanamālassa	321
Paṭikacceva taṃ kayirā	68
Paṭipannā phalaṭṭhā ca	325
Paṭisambhidā kīṇitvāna	323
Pathavī āpo ca tejo ca	376
Pamādaṃ appamādena	370
Paravādivādamaṭhanāṃ	330
Pariyāya bhāsitaṃ atthi	97

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Parisuddhena cittaṇa	391
Pallaṅkena nisinnassa	348
Pavivittehi ariyehi	395
Pavivitto ariyehi	395
Pavisitvā parakulaṃ	388
Passatāraññake bhikkhū	330
Pucchā visajjanā ceva	1
Pūjjiyantā asamasamā	103
Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum	177

[Ba - Bha]

Bahussuto citrakathī	20
Bahū jane tārayitvā	315
Bojjhaṅgaratanamālassa	323
Bodhaneyyaṃ janaṃ disvāna	397
Byādhitāṃ janataṃ disvā	319
Bhassappavādo vetaṇḍī	97

[Ma]

Makkaṭo dārako kummo	400
Maṇimālādharmaṃ geha	321
Mayekarattaṃ vippavasimha ludda	391
Mā me kadāci pāpiccho	381
Milindarājapañho ca	408
Milindo nāma so rājā	1
Milindo hi mahāpañho	408

[Ya]

Yathā issāsako nāma	406
Yathā kālamhi sampatte	359
Yathāpi khette parisuddhe	358

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya - Ra]	
Yathāpi gajarājassa	328
Yathāpi chattaṃ vipulaṃ	402
Yathāpi dīpiko nāma	352
Yathāpi nagaraṃ disvā	328
Yathāpi sūriyo udayanto	373
Yathā lābulatā nāma	357
Yathā samudde lagganakam	361
Yathā sākaṭiko maṭṭham	68
Yathā sudanto mātaṅgo	350
Yathā hi aṅgasambhārā	26
Yadā kilesā opatanti	350
Yadipi me antaḡuṇaṃ	352
Yadūnakam taṃ saṇati	401
Yasmiṃ khandhe ṭhitā paññā	408
Ye keci agadā loke	318
Ye keci osadhā loke	319
Yena ñāṇena bujjhanti	322
Yo na hanti na ghāteti	387
Yo sīlavā dussīlesu dadāti dānaṃ	250
Rajjase rajanīye ca	370
Ratto duṭṭho ca mūlho ca	99, 100
Rāgūpasamhitam cittam	370
Rājāhamasmi selāti	182
[La]	
Laggam disvā bhusam paṅkam	329
Laṅkāyam doṇinagare	408

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[La]	
Lābulatā ca padumaṃ	364
Lābhena unnato loko	370
Lūkhenapi ca santusse	380
[Va]	
Vacīviññattivipphārā	352
Vadhake Devadattamhi	396
Vadhissametanti parāmasanto	216
Vayena yasa pucchāhi	100
Varaṇce me ado Sakka	367
Vasanto tassa chāyāya	97
Vātapittena semhena	291
Vitakkūpasame ca yo rato	375
Vipulo rājagahīyānam	236
Vivittam appanigghosam	353
Visamam sabhayaṃ ativāto	99
Visuddhānam ayaṃ vāso	370
Vītarāgā vītadosā	324
[Sa]	
Samyamena niyamena	404
Saṅkhārānam sabhāvattam	404
Saṅkhyeyyapariveṇasmim	21
Sace me upanāmenti	355
Sace labhetha khaṇam vā raho vā	202
Satipaṭṭhānakusalā	325
Saddhāya taratī ogham	35

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]		[Sa]	
Saddhāya sīlena sutena buddhiyā	390	Suññatañcānimittaṅca	399
Santhavāto bhayaṃ jātaṃ	369	Suddhā suddhehi saṃvāsam	397
Samādhiratanamālassa	321	Senāsanamhā oruyha	379
Samuddo udadhinaṃ seṭṭho	236	Selo yathā ekaghano	369
Sasamuddapariyāyaṃ	215	Sevetha pantāni senāsanāni	388
Sahassagghaṃ hi maṃ tāta	275	Sotāpannā ca vimalā	325
Sālakalyāṇikā nāma	359	So me pakkena hatthena	380
Sāsane te mahāvīra	374		
Sīlasamvarachadanaṃ	377	[Ha]	
Sīle patiṭṭhāya naro sapañño	33	Handa kathim pasādetvā	97